LIBRARY
OF THE
Theological Seminary,
PRINCETON, N. J.

BX 5037 .U8 1864 v.7
Ussher, James, 1581-1656.
The whole works of the most
Rev. James Ussher, D.D....

THE WHOLE WORKS

OF THE

MOST REV. JAMES USSHER, D. D.,

LORD ARCHBISHOP OF ARMAGH,

AND

PRIMATE OF ALL IRELAND.

VOLUME VII.

Digitized by the Internet Archive
in 2014

https://archive.org/details/wholeworksofmost07ussh

THE

WHOLE WORKS

OF THE

MOST REV. JAMES USSHER, D.D.,

LORD ARCHBISHOP OF ARMAGH, AND PRIMATE OF ALL IRELAND.

NOW FOR THE FIRST TIME COLLECTED,

WITH A LIFE OF THE AUTHOR,

AND

AN ACCOUNT OF HIS WRITINGS,

BY

CHARLES RICHARD ELRINGTON, D.D.,

LATE REGIUS PROFESSOR OF DIVINITY IN THE UNIVERSITY OF DUBLIN,
AND RECTOR OF ARMAGH.

IN SEVENTEEN VOLUMES.

VOL. VII.

DUBLIN:

HODGES, SMITH, AND CO.,

PUBLISHERS TO THE UNIVERSITY.

1864.

DUBLIN:
Printed at the University Press,
BY M. H. GILL.

CONTENTS

OF

THE SEVENTH VOLUME.

PAG.

I

A Geographical and Historical Disquisition, touching the Asia properly so called 1

II.

The Original of Bishops and Metropolitans briefly laid down . 41

III.

The Judgment of Doctor Rainoldes, touching the Original of Episcopacy, more largely confirmed out of Antiquity . . . 73

IV.

Dissertatio non de Ignatii solum et Polycarpi Scriptis, sed etiam de Apostolicis Constitutionibus et Canonibus Clementi Romano attributis 87

V.

Præfationes in Ignatium 269

VI.

De Romanæ Ecclesiæ Symbolo vetere aliisque Fidei Formulis tum ab Occidentalibus tum ab Orientalibus in prima Catechesi et Baptismo proponi solitis 297

PAG.

VII.

De Macedonum et Asianorum Anno Solari Dissertatio . . . 343

VIII.

De Græca Septuaginta Interpretum Versione Syntagma, cum Libri Estheræ editione Origenica et vetere Græca altera 437

IX.

Epistola ad Ludovicum Capellum de variantibus Textus Hebræi Lectionibus 587

X.

Epistola Gulielmi Eyre ad Usserium 611

A

GEOGRAPHICAL AND HISTORICAL

DISQUISITION,

TOUCHING

THE ASIA PROPERLY SO CALLED,

THE LYDIAN ASIA, (WHICH IS THE ASIA SO OFTEN MENTIONED IN THE NEW TESTAMENT) THE PROCONSULAR ASIA, AND THE ASIAN DIOCESE.

BY JAMES USSHER,

ARCHBISHOP OF ARMAGH AND PRIMATE OF ALL IRELAND.

ACTS, CHAP. 19. VER. 10.

ALL THEY WHICH DWELT IN ASIA, HEARD THE WORD OF THE LORD JESUS, BOTH JEWS AND GREEKS.

1 CORINTH. CHAP. 16. VER. 19.

THE CHURCHES OF ASIA SALUTE YOU.

REVEL. CHAP. 1. VER. 4.

JOHN TO THE SEVEN CHURCHES IN ASIA. GRACE BE UNTO YOU AND PEACE.

FIRST PRINTED IN 1641.

TO

THE READER.

FINDING much perplexity in the several acceptions of the name of Asia, even taken in the stricter sense, for that which was but a member of Asia the less: for mine own better satisfaction, in reading as well of the New Testament as of other ecclesiastical and civil histories, I endeavoured to try whether, by a fit distinction of places and times, some help might be found for the resolving of those difficulties. Where I learned withal, both how wide he should err in matters of this kind, that would trust only to Ptolemy's tables, without further consulting with the ancienter historians and geographers; and what use might be made of the imperial laws, not only for the furtherance of civil prudence, but also for the bettering of our knowledge in other parts of good learning. Which brief observations of mine, now the second time revised, enlarged, and much amended (the former edition being but suddenly thought upon) I here again present to the favourable view, and submit to the riper judgment of the more intelligent reader.

Et veniam pro laude peto: laudatus abunde,
Non fastiditus si tibi, Lector, ero.

[a] Ovid. Trist. lib. 1. eleg. 6.

A DISQUISITION,

&c. &c.

CHAP. I.

Of the Asia which by the Romans was first properly so called; and the several members thereof.

As the lesser Asia (now called Natolia or Anatolia) was a part of the great, and Asia properly so called a part of that lesser; so the Lydian Asia was a parcel of that Asia which was properly so called. For the fuller understanding whereof, we are to call to mind, that the Romans having possessed themselves of the countries which had formerly belonged unto the Pergamen kings, reduced them into the form of a province, which they called[a], by the name of the great Continent, Asia.

This is by Cicero[b] distinguished into four members: Phrygia, Mysia, Caria, and Lydia. The first whereof is by Dionysius Afer, Strabo[c], Ptolemy[d], and others, divided

[a] Ῥωμαῖοι ἐπαρχίαν ἀπέδειξαν τὴν χώραν, Ἀσίαν προσαγορεύσαντες ὁμώνυμον τῇ ἠπείρῳ. Strabo, Geograph. lib. 13. pag. 926.

[b] Namque, ut opinor, Asia vestra constat ex Phrygia, Mysia, Caria, Lydia. Cicero, in orat. pro Flacco: ad ipsos Asianos verba faciens.

[c] Strabo, lib. 12. pag. 856.

[d] Ptolem. Geograph. lib. 5. cap. 2.

into the greater and the lesser Phrygia. Within the greater those two Phrygias were comprehended, which in after ages, were known by the names of Pacatiana and Salutaris: the former of which (mentioned in the subscription, added by the Greek church unto the former epistle of St. Paul unto Timothy) being the more southern part of the greater Phrygia, is thought to have received that appellation from Pacatianus: who in the days of Constantine the Great, bore the office of the Prefect[e] of the Prætorium of the east, having not long before been at the same time both[f] consul and prefect of the city of Constantinople; and (as it may seem) divers years before that, began his preferments here in the west, with the lieutenantship[g] of our Britain.

Of the latter, there is mention made in a certain[h] constitution of Constantius the son of Constantine, and in the subscriptions both of the fourth general council held at Chalcedon, and of the fifth held at Constantinople; in which last Severus[i] subscribeth as bishop of Synnada, the metropolis of Phrygia Salutaris, (however Socrates[k], by some lapse of memory, and Nicephorus[l] blindly following him, have made this to be a city of Phrygia Pacatiana:) as in that of Chalcedon, Abercius[m], as bishop of Hierapolis, a city of the same Phrygia Salutaris. Where it may be noted: first, that besides that more known Hierapolis in Phrygia Pacatiana (of which we shall have occasion to speak hereafter) there was another of less note

[e] Cod. Theod. lib. 10. tit. 15. de advocato fisci, lib. `.

[f] Ibid. lib. 3. tit. 5. de sponsal. lib. 4.

[g] Vid. Cod. Theod. lib. 11. tit. 7. de exact. leg. 2. ad Pacatianum vicarium Britanniarum.

[h] L. Cum appellatio. C. de appellationib.

[i] Severus episcopus Synnadensium, metropoleos Phrygiæ Salutaris. concil. 5. collat. 8.

[k] Socrat. histor. ecclesiastic. lib. 7. cap. 3.

[l] Nicephor. Callist. histor. lib. 14. cap. 11.

[m] Ἀβέρκιος ὁ ἐλάχιστος ἐπίσκοπος τῆς Ἱεραπολιτῶν πόλεως. Φρυγίας Σαλουταρίας, ὁρίσας ὑπέγραψα. Concil. Chalcedon. Act. cap. 16.

in Phrygia Salutaris: the one whereof in Pliny's[n] days (before this new distinction of the parts of the greater Phrygia was brought in) belonged to the Laodicean, the other to the Pergamen jurisdiction. Secondly, that before this Abercius, who was present at the council of Chalcedon, there were two other bishops of the same name, who succeeded one another in the same see, about the time of the emperor Marcus Aurelius Antoninus, whose episcopal seat is by Symeon Metaphrastes[o] placed in that little Phrygia, whereof Synnada was the metropolis: whereas the other Greeks more consonantly to the truth do relate, that Abercius[p] was bishop of Hierapolis in Phrygia Salutaris.

For the greater Phrygia (whereof this Salutaris was a part) both by the forenamed geographers, and by Diodorus Siculus[q] and Livy[r], is opposed to that which lay upon the Hellespont: and had in it the cities of Ilium (called by Herodotus[s], the Pergamus of Priamus, upon the river Scamander) and of Troas; which is often mentioned in the New Testament[t], and by others named Antigonia[u], Alexandria, and the Alexandrian Troas[w]: from whence the whole country retained the name of Troas; as well as the other appellations of Epictetus[x], the Hellespontian and the lesser Phrygia, beginning north-

[n] Plin. histor. natural. lib. 5. cap. 29. et 30.

[o] Ἀβέρκιος ὁ τῆς ἐν τῇ μικρᾷ Φρυγίᾳ Ἱεραπολιτῶν ἐπίσκοπος. et post. Εἰς Σύναδα τῆς μικρᾶς Φρυγίας μητρόπολιν ἥκει. Metaphrast. in actis Abercii, Octob. 22. MS. in bibliothec. colleg. Corp. Christi, Oxon.

[p] Οὗτος ἐγένετο ἐπίσκοπος Ἱεραπόλεως Φρυγίας Σαλουταρίας, ἐπὶ τῆς βασιλείας Μάρκου Ἀντωνίνου. Menæum Græc. MS. Octob. 22.

[q] Μεγάλη Φρυγία, καὶ ἡ ἐφ' Ἑλλησπόντῳ κειμένη. Diodor. Sic. lib. 18.

[r] In Asia Phrygiam utramque, alteram ad Hellespontum, majorem alteram vocant. Liv. lib. 38.

[s] Herodot. lib. 7. pag. 530.

[t] Acts, chap. 16. ver. 8. 11. and chap. 20. ver. 5, 6. 2 Cor. chap. 2. ver. 12. 2 Tim. chap. 4. ver. 13.

[u] Troas, Antigonia dicta, nunc Alexandria, colonia Rom. Plin. lib. 5. cap. 30.

[w] Ἀλεξάνδρεια Τρωάς. Strabo, lib. 13. pag. 872. Ptolem. lib. 5. cap. 2. Galen. de simplic. medicam. facult. lib. 9.

[x] Strabo, lib. 2. pag. 191. et lib. 12. pag. 842. 856.

ward, according[y] to Homer, from the river Æsepus, or according[z] to Damastes from the city Parium, not far from thence; and, according to both, extending itself from thence, along the water side, southward unto the promontory Lectum.

Betwixt this lesser and the greater Phrygia was Mysia interposed: the borders of each other being so confusedly intermingled together, that[a] it was a very difficult matter to distinguish them. And as the lesser Phrygia was called the Hellespontian, and a difference thereby put betwixt it and the greater: so this Mysia likewise, being in the country (although further removed from the fretum or strait) of Hellespont, had the like name of the Hellespontian Mysia given unto it, thereby to discrimate it from the Istrian Mysia[b] or Mœsia: the Hellespontian Mysia and Phrygia jointly making up that entire province, which in the division of the empire made by Constantine (because it was settled under the government of a consular[c] president) had the name of the consular[d] Hellespont bestowed upon it.

Thus Galen, having occasion to prescribe the use of Mysian wine, declareth that he meant thereby, "not[e] that which was from the Mysia about the river Ister, but from that which is named the Hellespontian; which," saith he, "is about our Asia, and conterminous unto Pergamus." For that the greater Mysia reached southward unto the Pergamen territory, and the plain of Caicus,

[y] Vid. Strabon. lib. 13. pag. 873. 877.

[z] Ibid. pag. 873.

[a] Id. lib. 12. pag. 857.

[b] De qua Macer I. C. est capiendus, in D. de offic. adsessor lib. 3. et Ulpianus in D. de captiv. et postlimin. et redempt. lib. 9. Vid. et Strabonem, lib. 12. pag. 857. ex Artemidoro.

[c] Notitia utrinsque imperii.

[d] L. Offic. Hellesponti. C. de offic. com. sacr. patrimon. vel potius, proconsulis et legati.

[e] Οὐκ ἐκ τῆς πέρι Ἴστρον Μυσίας, ἀλλ' ἐκ τῆς Ἑλλησποντίας ὀνομαζομένης ἥτις ἐστὶ κατὰ τὴν ἡμετέραν Ἀσίαν, ὁμοροῦσα Περγάμῳ. Galen. de sanitat. tuend. lib. 5.

is by Herodotus[f] and Strabo[g] in like sort testified: as it reached from thence northward unto the mountain Olympus; which from the Mysians was called Mœsius[h] or Mysius, and the Mysians[i] from it again received the sirname of Olympeni; that which Ptolemy[k] calleth the lesser Mysia (the chief city whereof was Cyzicus) reaching from that mountain westward unto the river Æsepus, and there joining with the northern part of Epictetus or the lesser Phrygia.

Caria was parted from Lydia by the winding currents of Mæander: from the receiving of the river Lycus into it, unto the emptying of itself into the Myrtoan sea. For howsoever Ptolemy taketh all that lieth betwixt this and the river Cayster from Lydia, and addeth it unto Caria: yet Strabo[l] maketh Mæander to be the limit betwixt those provinces; and as well by Scylax Caryandensis in his Periplus, as by Pliny[m], Maximus Tyrius[n], and Stephanus Byzantinus[o], it is reckoned among the rivers of Lydia.

[f] Ἐκ Καΐκου πεδίου τῶν Μυσῶν. Herodot. lib. 6. sec. 28. pag. 450. Ἐποιέετο δὲ τὴν ὁδὸν ἐκ τῆς Λυδίης ὁ στρατὸς ἐπί τε πόταμον Καΐκον καὶ τὴν γῆν Μυσίην. Id. lib. 7. sec. 42. pag. 530.

[g] Ἡ Μυσία κατὰ τὴν μεσόγαιαν ἀπὸ τῆς Ὀλυμπηνῆς ἐπὶ τὴν Περγαμενὴν καθήκει, καὶ τὸ Καΐκου λεγόμενον πεδίον. Strabo, lib. 12. pag. 863. Μυσία ἡ περὶ τὸν Καΐκον καὶ τὴν Περγαμενὴ, μέχρι Τευθρανίας καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ. Id. ibid. pag. 857. Ἡ Περγαμενὴ καὶ ἡ Ἐλαΐτις καθ' ἣν ὁ Καΐκος ἐκπίπτει, καὶ ἡ μεταξὺ τούτων Τευθρανία, ἀναμέσον ἐστὶ τοῦ τε Ἑλλησπόντου, καὶ τῆς περὶ Σίπυλον, &c. Ibid. Et adde ex Pausania in Atticis pag. 11. et 26. ipsam urbem Pergamenam dictam fuisse olim Teuthraniam.

[h] Mons Olympus, Mœsius (al. Mysius) dictus; civitas Olympena. Plin. lib. 5. cap. 32.

[i] Ἀπ' Οὐλύμπου οὔρεος καλέονται Ὀλυμπηνοί. Herodot. lib. 7. sec. 74. pag. 542. vid. Strabon. lib. 12. pag. 856. 860. 864.

[k] Μυσίας μικρᾶς τῆς ἐφ' Ἑλλησπόντῳ. Ptolem. lib. 5. cap. 2.

[l] Διορίζει τὴν Καρίαν καὶ τὴν Λυδίαν, κατὰ τὸ Μαιάνδρου καλούμενον πεδίον, σκολιὸς ὢν εἰς ὑπερβολὴν (ὥς τε ἐξ ἐκείνου τὰς σκολιότητας ἁπάσας μαιάνδρους καλεῖσθαι) τελευτῶν δὲ κατὰ Καρίαν, αὐτὴν διαιρεῖ [καὶ] τὴν ὑπὸ τῶν Ἰώνων νῦν κατεχομένην. Strab. lib. 12. pag. 866.

[m] Lydia perfusa flexuosi amnis Mæanari recursibus, super Ioniam procedit. Plin. lib. 5. cap. 29.

[n] Ἐπὶ Λυδίας ῥεῖ ὁ Μαίανδρος. Maxim. Tyr. dissert. 38.

[o] Τράλλις, πόλις Λυδίας πρὸς τῷ Μαιάνδρῳ ποταμῷ. Stephan. de Urbib.

Lydia contained, beside the inland region, commonly known by that name, the adjoining country also, as well of Ionia, lying on the sea side betwixt the mouths of the river Hermus and Mæander, as of Æolis, reaching up from Hermus, either unto the river Caicus as Ptolemy, or, as Strabo would have it, unto the very promontory of Lectum, the ancient bound betwixt Troas and the sea coast of the greater Mysia. For that Mysia reached unto the mouth of Caicus, is acknowledged not only by Ptolemy[p], but also by Strabo[q] himself: and yet, because that in his time it was possessed by the Æolians, he declareth withal, that Æolis[r], then properly so called, did extend from Hermus unto Lectum, and that "when[s] one turneth about from Lectum, the renowned cities of the Æolians, and the Adramyttian bay, do receive him."

So doth Pliny likewise affirm, that "the[t] promontory Lectum did disterminate Æolis and Troas:" although elsewhere, following other authors, he placeth Assos (the first city that occurreth after the doubling of the cape of Lectum, and whereof there is mention made Acts, chap. 20. ver. 13, 14.) in Troas[u], as Ptolemy doth. But Strabo[w], and Hellanicus[x] before him, maketh it a city of Æolis: as Stephanus Byzantinus after them, where he saith, "it is[y] a city of Æolis about the Hellespont:" from which the

[p] Ptolem. lib. 5. cap. 2. cujus Græcus tamen textus, in maritimæ hujus oræ descriptione manifesto librarii errore, *Φρυγίας μεγάλης* nomen habet, pro *Μυσίας μεγάλης*.

[q] Strabo, lib. 12. pag. 857.

[r] *Αἰολίδα νῦν ἰδίως λεγομένην, τὴν ἀπὸ τοῦ Ἕρμου μέχρι Λέκτου.* Id. lib. 13. pag. 877.

[s] *Κάμψαντι τὸ Λέκτον, ἐλλογιμώταται πόλεις τῶν Αἰολέων, καὶ ὁ Ἀδραμυττηνὸς κόλπος ἐκδέχεται.* Id. ibid. pag. 902.

[t] Promontorium Lecton disterminans Æolida ct Troada. Plin. lib. 5. cap. 30.

[u] Id. lib. 2. cap. 96. et lib. 36. cap. 17.

[w] *Ἐξ Ἄσσου τῆς Αἰολίδος.* Strab. lib. 15. pag. 1068.

[x] *Ἑλλάνικος Αἰολίδα φησὶν.* Id. lib. 13. pag. 909.

[y] *Πόλις Αἰολίδος κατὰ τὸν Ἑλλησπόντον. Ἀλέξανδρος δὲ ὁ Κορνήλιος (ἐν τῷ περὶ τῶν παρ' Ἀλκμάνι τοπικῶς ἱστορουμένων) Μιτυληναίων ἄποικον ἐν τῇ Μυσία φησὶν Ἄσσον, ὅπου ὁ Σαρκόφαγος γίγνεται λίθος.* Stephan. in *Ἄσσος*.

authority of Alexander Cornelius (subjoined hereunto by him) saying that "Assos in Mysia was a colony of the Mitylenæans (in the island of Lesbus, which lay next opposite unto this Mysia) swerveth little or nothing at all: Mysia, after it came unto the possession of the Æolians, having gotten the name of Æolis; as by Mela[z] and Pliny[a] is fully testified. The not observing whereof caused Stephanus to make the Assos of Æolis a different city from the Assos of Mysia near unto Antandrus: for so do I read the place in him; Ἄσσος Μυσίας, πλησίον Ἀντάνδρου. and not, as the vulgar books have it, Ἄσσος Λυκίας, πλησίον Ἀτάρνης.

The principal sea towns of this part of Mysia or Æolis from[b] Lectum to Caicus, over against Lesbus, are by Strabo reckoned in this order: Assos, Adramyttium, Atarnus and Pitane. That Adramyttium (mentioned in Acts, chap. 27. ver. 2.) was "a[c] city of that Mysia which is by Caicus," and "Atarna[d] a city betwixt Mysia and Lydia, near unto Lesbus;" and "Pitane[e] a city of Æolis," is affirmed by Stephanus. So as, reckoning Atarna itself (as Herodotus[f] doth) among the cities of Mysia, the rest of Æolis downward will fall within the limits of Lydia; wherein we find, that as well Phocæa[g], which is within Æolis, as Ephesus, Colophon, Lebedus, Teos and Clazomenæ, the most known cities of Ionia, are expressly placed by Herodotus. Neither is there any reason to be given, why Cicero in his

[z] Ex quo ab Æoliis incoli cœpit, Æolis facta. Pompon. Mela, lib. I. cap. 18.

[a] Æolis proxima est, quondam Mysia appellata, Plin. lib. 5. cap. 30.

[b] Ἀπὸ Λεκτοῦ μέχρι Καΐκου ποταμοῦ καὶ τῶν Κανῶν λεγομένων, ἔστι τὰ περὶ Ἄσσον, καὶ Ἀδραμύττιον, καὶ Ἀταρνέα, καὶ Πιτάνην, καὶ τὸν Ἐλαιτικὸν κόλπον, οἷς πᾶσιν ἀντιπαρήκει ἡ τῶν Λεσβίων νῆσος. Strabo, lib. 13. pag. 872.

[c] Ἀδραμύττειον, πόλις τῆς κατὰ Καΐκον Μυσίας. Stephan.

[d] Ἀταρνὰ, πόλις μεταξὺ Μυσίας καὶ Λυδίας, πλησίον Λέσβου. Id.

[e] Πιτάνη, πόλις Αἰολίδος. Id.

[f] Τοῦ δὲ Ἀταρνέως ἔστι χῶρος τῆς Μυσίης, Λέσβου ἀντίος. Herodot. lib. I. sect. 160. pag. 77.

[g] Αἵδε ἐν τῇ Λυδίῃ· Ἔφεσος, Κολοφὼν, Λέβεδος, Τέως, Κλαζομεναὶ, Φώκαια. Id. ibid. sect. 142. pag. 70.

enumeration of the countries of Asia, should wholly pretermit the mention of Æolis and Ionia; but that he comprehended them under the names of Mysia and Lydia: in which we see Adramyttium, and all the other cities downward unto Ephesus, to be placed by Scylax in his Periplus.

CHAP. II.

Of the Lydian Asia, and the seven metropolitical cities thereof.

THAT heretofore Lydia was called Meonia, and the Lydians termed Meonians: we read in Herodotus[a], Diodorus Siculus[b], Dionysius Afer[c], Strabo[d], Pliny[e], Stephanus Byzantinus[f], and others. And that Meonia[g] was in the days of Homer named Asia, and the inhabitants thereof by Callinus (another poet, elder[h] than Archilochus) in the Ionian dialect termed Ἠσιονῆες for Ἀσιονεῖς or Asians; we find to have been the opinion of Demetrius Scepsius, who[i] was equal in time unto Crates and Aristarchus the grammarian. Whereunto we may also add that of Euripides, in his Bacchæ:

Ἀσίας ἀπὸ γᾶς ἱερὸν Τμῶλον
Ἀμείψασα.

together with that which is related by Stephanus Byzan-

[a] Οἱ Λυδοὶ, Μήονες ἐκαλεῦντο τὸ πάλαι· ἐπὶ δὲ Λυδοῦ τοῦ Ἄτυος ἔσχον τὴν ἐπωνυμίην, μεταβαλόντες τὸ οὔνομα. Herodot. lib. 7. sec. 74. pag. 542. Ἀπό τευ ὁ δῆμος Λύδιος ἐκλήθη ὁ πᾶς οὗτος, πρότερον Μήων καλεόμενος. Id. lib. 1. sec. 7. pag. 4.

[b] Τῶν ποτὲ Μηόνων, νῦν δὲ Λυδῶν ὀνομαζομένων. Diodor. lib. 4.

[c] Μηονίη δ' ἐπὶ τῇσιν, ἐπ' ἀντολίην τετάνυσται Τμώλῳ ὑπ' ἠνεμόεντι. Dionys. in Periegesi.

[d] Λυδοὶ, οἱ τότε Μήονες. Strabo, lib. 13. pag. 877.

[e] Lydia, Mæonia ante appellata. Plin. lib. 5. cap. 29.

[f] Μαιονία, ἡ Λυδία. Stephan. et vice versa, in Græco-Latino Cyrilli Glossario. Λυδία, Mæonia.

[g] Λέγοντος δὲ τοῦ Καλλίνου τὴν ἔφοδον τῶν Κιμερίων ἐπὶ τοὺς Ἠσιονῆας γεγονέναι, καθ' ἣν αἱ Σάρδεις ἑάλωσαν, εἰκάζουσιν οἱ περὶ τὸν Σκήψιον ἰαστὶ λέγεσθαι Ἠσιονεῖς, τοὺς Ἀσιονεῖς. Τάχα γὰρ ἡ Μηονία, φησιν, Ἀσία ἐλέγετο· καθ' ὃ καὶ Ὅμηρος εἴρηκεν. Strabo, lib. 13. pag. 930, 931.

[h] Id. lib. 14. pag. 958.

[i] Id. lib. 13. pag. 907.

tinus[k], Suidas[l], and the great Etymologist; that upon this Tmolus there was a city of Lydia seated, which had the name of Asia: and by Strabo[m], that betwixt the two Lydian mountains of Tmolus and Messogis lay the great Caystrian plain, which Homer calleth the Asian field, in that verse of the second of the Iliads:

Ἀσίῳ ἐν λειμῶνι, Καϋστρίου ἀμφὶ ῥέεθρα.

to which Virgil also hath relation in that of the first of his Georgicks:

——— et quæ Asia circum
Dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri:

and in the seventh of the Æneid:

——— sonat amnis, et Asia longe
Pulsa palus.

Whereunto the testimony of Eunapius may be referred likewise, who speaking of that admirably learned gentlewoman Sosipatra, saith that "she[n] was of that Asia which is about Ephesus, where the river Cayster running through the country, giveth his name to the plain by which it passeth."

It is further also reported by Strabo, that in[o] this plain

[k] Ἀσία πολις Λυδίας παρὰ τῷ Τμώλῳ, ἐν ᾗ τρίχορδος εὑρέθη κιθάρα. Stephan. de urbib. in Ἀσία.

[l] Εἴρηται δὲ Ἀσιάτις ἡ τρίχορδος κιθάρα, ὅτι ἐν τῇ Ἀσίᾳ πόλει τῆς Λυδίας (κειμένῃ ἐν Τμώλω τῆς Λυδίας) πρῶτον εὑρέθη. Suid. in Ἀσία, et etymologic. in Ἀσιάτις.

[m] Τῷ δὲ Καϋστριανῷ πεδίῳ μεταξὺ πίπτοντι τῆς του μεσογειότητος (leg. Μεσσωγίδος) καὶ τοῦ Τμώλου, συνεχές ἐστὶ πρὸς ἕω τὸ Κιλβιανὸν πεδιον. Strabo, lib. 13. pag. 933. Ἀπὸ δὲ τριάκοντα σταδίων τῆς Νύσης ὑπερβᾶσι Τμῶλον τὸ ὄρος καὶ τὴν Μεσσωγίδα ἐπὶ τὰ πρὸς τὸν νότον μέρη, καλεῖται τόπος Λειμών. Id. lib. 14. pag. 961. Καΰστριος ποταμὸς τῆς Λυδίας, περι Μίλητον πλησίον Λυδίας παρ᾽ ὃ καὶ ὁ Ἄσιος λειμών. Vet. scholiast. Aristophanis, in Acharnen.

[n] Ἦν ἐκ τῆς περὶ Ἔφεσον Ἀσίας, ὅσην Καΰστρος ποταμὸς ἐπιὼν καὶ διαῤῥέων γῆν τὴν ἐπωνυμίαν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ τῷ πεδίῳ δίδωσι. Eunap. Sardian. in vita Ædesii.

[o] Τοῦτον δὲ τὸν λειμῶνα ὀνομάζειν τὴν ποιητὴν φασὶν, ὅταν φῇ, Ἀσίῳ

near unto the banks of the river Cayster, the inhabitants used to show the chapels dedicated to the honour of Caystrius, and of one Asias, whom the Etymologist noteth[p] to have been sometime king of Lydia, and to have given the name unto this Asian field; or, as the Lydians[q] themselves would have it, to the whole land of Asia: alleging further, that from this Asias, the son of Cotys, the son of Maneus, they had a tribe in their head city Sardis, which they called Ἀσιάδα, as is recorded by Herodotus.

Whether from[r] this Asias the continent of Asia did take his denomination, or from the forementioned city of Lydia, or from Asia the wife of Prometheus, or from some other original, Stephanus Byzantinus leaveth us to inquire. But beside that the first vowel in Homer's Asia is long, and in the greater Asia (which Stephanus[s] acknowledgeth him to have been ignorant of) is of a short[t] quantity: no man can doubt, but the derivation of the name of Asia from a Lydian city, or from a Lydian king and hero, is far more properly applyable to Lydia itself, than to the whole continent either of the greater or the lesser Asia.

ἐν λειμῶνι· δεικνῦντες Καϋστρίου καὶ Ἀσίου τινὸς ἡρῷα, καὶ τὸν Καΰστρον πλησίον ἀποῤῥέοντα. Strabo, lib. 14. pag. 961. Ἕτεροι δὲ τῶν ῥηθέντων ἡρώων, τὴν μὲν Ἀσίαν Κότυος ἱστοροῦσιν υἱὸν, τὸν δὲ Καΰστρον Πενθεσιλείας υἱὸν λέγουσι δὲ καὶ ἄρξαι Λυδίας τὸν Ἀσίαν. Eustath. in Iliad. β. pag. 254. edit. Roman.

p Ἐκλήθη Ἀσίας ὁ λειμὼν, ἀπὸ Ἀσίου τοῦ Κότυος, ὃς ἦν βασιλεὺς Λυδίας. Etymologic. magn. in Ἄσιος.

q Καὶ τούτου μὲν μεταλαμβάνονται τοῦ ὀνόματος Λυδοί· φάμενοι ἐπὶ Ἀσιέω, τοῦ Κότυος, τοῦ Μάνεω, κεκλῆσθαι τὴν Ἀσίην, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῆς Προμηθέος Ἀσίας· ἀπό τευ καὶ τὴν ἐν Σάρδεσι φυλὴν κεκλῆσθαι Ἀσιάδα. Herodot. lib. 4. sec. 45. pag. 300.

r Ἀσία ἡ ἤπειρος, οἱ μὲν ἀπὸ πόλεως Λυδίας, οἱ δὲ ἀπὸ Ἀσίου τοῦ Λυδοῦ, ἢ ἐκ τοῦ Προμεθέως γυναικὸς, ἢ ἀπὸ τὴν πολλὴν ἄσιν ἔχειν τουτέστιν ἰλύν. Stephan. de Urbib. in Ἀσία.

s Ἀγνοεῖ γὰρ Ὅμηρος τὴν Ἀσίαν, ὡς καὶ τὴν Εὐρώπην. Id. ibid.

t Yet it is long in Ἆσις: whereof Stephanus, in Ἀσία· λέγεται καὶ Ἆσις. Ἰσθμὸς ἄνω τέταταί τις ὑπέρτατος Ἄσιδος αἴης· for so the place is to be restored out of Dionysius: whose verse this is, in his Periegesis, as those others also of the river Tanais. Ὅς τε καὶ Εὐρώπην ἀποτέμνεται Ἄσιδος αἴης. Ἐς δύσιν Εὐρώπην, ἐς δ' αὐγὰς Ἄσιδα γαῖαν. So Ovid likewise lib. 5. Metamorphos. Jam super Europen sublimis et Asida terram: and lib. 9. of Miletus ——— et in Aside terra

Mœnia constituis.

For that Lydia was formerly[u] called Asia, is directly affirmed by the ancient scholiast of Apollonius Rhodius: and that the Asia mentioned in the New Testament was comprehended within the bounds of Lydia (containing in it, according to the above confirmed description, Æolis and Ionia) will quickly appear to those that carefully compare the Acts of the Apostles and the book of the Revelation together.

In the sixteenth chapter of the Acts, the journey of St. Paul and his company is by St. Luke thus described: "When they had gone throughout Phrygia and the region of Galatia, and were forbidden of the Holy Ghost to preach the word in ASIA; after they were come to Mysia, they assayed to go into Bithynia: but the Spirit suffered them not. And they passing by Mysia, came down to Troas." Where it may be observed, that the greater Phrygia, (through which they passed into Galatia) and Mysia Olympena (which was next adjoining unto Bithynia) and Hellespont, wherein Troas was situated, being all of them parcels of the Asia by the Romans properly so called, are yet expressly distinguished from Asia, in this more strict sense so denominated; as Caria likewise, wherein Miletus stood, appeareth to be by what we read in Acts, chap. 20. ver. 16, 17.

And as these are thus exempted by St. Luke; so the rest that remain of the proper Asia, together with the seven Churches of Asia mentioned in the Revelation of St. John, are all of them comprehended within the limits of that Lydian Asia, whereof we have spoken. For, that Pergamus was a city of Lydia, is plainly affirmed by Xenophon[w]: to whom Aristotle also may be added, in his book *περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων*, where he speaketh of a war sometime raised *ἐν τοῖς περὶ Λυδίαν μετάλλοις τοῖς περὶ Πέργαμον*. That Smyrna at first was possessed by

[u] *Ἀσία τὸ πρότερον ἐκαλεῖτο ἡ Λυδία.* Scholiast. Apollon. Argonaut. lib. 2.

[w] *Εἰς Καΐκου πεδίον ἐλθόντες, Πέργαμον καταλαμβάνουσι τῆς Λυδίας.* Xenoph. de exped. Cyr. lib. 7.

the Lydians[x], is testified also by Aristotle, treating of the birth and education of Homer: who seemeth to have had the surname of Mæonius, either from Mæon the king, or Mæonia the country itself of Lydia; among the cities whereof, Smyrna, the most likely place of that famous poet's nativity, is by Scylax Caryandensis reckoned; as Ephesus likewise is, both by him and Herodotus[y]: Sardis, Philadelphia and Thyatyra by Ptolemy: and Laodicea[z] by Stephanus Byzantinus.

Yet is Laodicea by Ptolemy referred unto Caria, and by others unto Phrygia. The reason of which difference we may learn from Strabo, who[a] showeth that the confines of Phrygia, Lydia and Caria were so coincident, that they were hardly to be discerned the one from the other; which is the cause, that though he[b] doth reckon Laodicea among the cities of Phrygia, yet Hierapolis, which was opposite[c] to it, toward the east, is by Stephanus said[d] to be seated betwixt Phrygia and Lydia: it by that means being placed in, and Laodicea without the borders of Phrygia.

This also doth Strabo assign for another reason, why[e] the bounds of the provinces hereabout were confounded: because that "the Romans did not divide these places by the nations, but ordered them after another manner, according to the circuits wherein they kept their courts, and exercised judicature." Five of these tribunals were

[x] *Σμύρναν οὖσαν ὑπὸ Λυδοῖς τότε.* Aristot. lib. 3. de poetica: apud Plutarch. in lib. de vita et poesi Homeri.

[y] Herodot. histor. lib. 1.

[z] *Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρα Λυδίας, Ἀντιόχου κτίσμα τοῦ παίδος τῆς Στρατονίκης.* Stephan. de urbib. in *Λαοδικεία.*

[a] *Ὡς τὰ (l. ὥς τε) καὶ τὰ Φρύγια καὶ τὰ Λύδια καὶ τὰ Καρικὰ, καὶ ἔτι τὰ τῶν Μυσῶν, δυσδιακριτὰ εἶναι, παραπίπτοντα εἰς ἄλληλα.* Strabo, lib. 13. pag. 932.

[b] Id. lib. 12. pag. 864. et lib. 14. pag. 978.

[c] *Καταντικρὺ Λαοδικείας Ἱεράπολις.* Id. lib. 13. pag. 933.

[d] *Ἱεράπολις, μεταξὺ Φρυγίας καὶ Λυδίας πόλις.* Stephan. de urbib.

[e] *Εἰς δὲ τὴν σύγχυσιν ταύτην οὐ μικρὰ συλλαμβάνει τὸ τοὺς Ῥωμαίους μὴ κατὰ φῦλα διελεῖν αὐτοὺς, ἀλλὰ ἕτερον τρόπον διατάξαι τὰς διοικήσεις, ἐν αἷς τὰς ἀγοραίους ποιοῦνται καὶ τὰς δικαιοδοσίας.* Strab. lib. 13. pag. 932.

seated in the cities of Laodicea[f], Sardis, Smyrna, Ephesus, and Pergamus: Philadelphia was within the Sardian, and Thyatira within the Pergamen circuit; although that Thyatira[g] was a metropolis also of itself as Ptolemy declareth in his geography; and in all likelihood Philadelphia also, the only city remaining of those seven famous ones singled out, as the seats of the most eminent churches of all Asia, in the book of the Revelation.

For that Philadelphia was herein no whit inferior unto Thyatira, may easily be gathered by the respect which it still retained, after that Lydia, as we shall hear, was separated from the proconsular Asia, and each province ordinarily permitted to have but one metropolis. For Sardis being then the prime city of Lydia, the next in account after it was Philadelphia, another also being placed betwixt it and Thyatira, as appeareth by the order of them constantly observed as well in the civil[h] as in the ecclesiastical[i] catalogues of the cities belonging to that province. Whereupon in the acts of the Constantinopolitan council held under Menas, we see that Eustathius subscribeth himself, in express terms, "Bishop[k] of the METROPOLIS of the Philadelphians, of the province of the Lydians."

[f] Plin. lib. 5. cap. 29. et 30.

[g] *Θυάτειρα Μητρόπολις.* Ptolem. lib. 5. cap. 2.

[h] Hieroclis. notit. orientalis imperii; in appendice Geographiæ sacræ Caroli a Sancto Paulo edit. Paris. ann. 1641. pag. 29.

[i] Ordo metropolitar. ibid. pag. 13. et 45. et in tomo 1. Juris Græco-Romani. pag. 90.

[k] *Ἐπίσκοπος τῆς Φιλαδελφέων μητροπόλεως, τῶν Λυδῶν ἐπαρχίας.* Concil. Constantinop. sub Mena, act. 5.

CHAP. III.

Of the proconsular Asia, and the several alterations of the limits thereof.

I come now from the Lydian Asia, and the seven metropolitical cities thereof, unto the proconsular: which, according to the condition of other[a] provinces, had in several times its several alterations. For in the distribution of the empire made by Augustus Cæsar, it appeareth to have been the same with that former Asia of the Romans, which we described in the beginning out of Cicero, but in that which was afterwards brought in by Constantine, to have been confined within the bounds of the Lydian Asia; the greatness of the one above the other being sufficiently intimated in those verses of Statius, touching the year of the proconsulship of Vectius Bolanus, who, before that, had been proconsul here in Britain:

——— quantusque[b] potentes
Mille urbes Asiæ sortito rexerit anno,
Imperium mulcente toga.

That same year, wherein[c] Cæsar obtained first the surname of Augustus, himself being then the seventh, and Marcus Agrippa, who married his sister's daughter, the third time consul, was this political division of the provinces ordered by him, far different from that geographi-

[a] Αἱ ἐπαρχίαι διῄρηνται ἄλλοτε μὲν ἄλλως. Strabo, lib. 17. pag. 1197.
[b] Stat. lib. 5. Sylvar. in Protreptico ad Crispin. ver. 53.
[c] Dio, lib. 53.

cal partition of countries delivered by his nephew Agrippa; whom Solinus[d] following in his geography, beginneth Asia from Telmessus of Lycia and the Carpathian bay: and boundeth it on the east with Lycia (or Lycaonia, as Pliny[e] hath it) and Phrygia; on the west with the Ægean, on the south with the Egyptian sea, and on the north with Paphlagonia, which being made the limit of Agrippa's Asia on that side, and not Pontus or Propontis, doth necessarily show that Pontus and Bithynia were included therein; whereas it plainly appeareth by Strabo and Dio, that in Augustus his platform these were a province by themselves; they[f] being made by him a prætorian province, and Asia a consular; containing in it, as Strabo witnesseth, all that Asia which was on this side the river Halys and the mountain Taurus, excepting Galatia, the countries that had been lately under the government of king Amyntas, together with the province of Bithynia and that of Pontus and Propontis adjoined thereunto. All which being deducted, those countries will remain, which by Onuphrius[g] are assigned unto Augustus his proconsular Asia: to wit, Lydia, Ionia, Caria, Mysia, Phrygia, and the proconsular Hellespont; the two Roman colonies[h] thereof, Troas and Parium, are by Paulus the lawyer particularly noted to have been seated in the province Asia.

And this is it indeed, which Ptolemy proposeth unto us, as that which was accounted the Asia[i] properly so called in the days of Antoninus Pius, who himself, as proconsul[k], had sometime governed[l] this province. Where, in the breviat of the first table of Asia, it is not to be

[d] Solin. polyhist. cap. 43. [e] Plin. lib. 5. cap. 27.

[f] Strabo, lib. 17. pag. 1198.

[g] Onuphr. Panvin. commentar. reipubl. Roman. lib. 3. pag. 378. edit. Francofurt. ann. 1597.

[h] In provincia Asia duæ sunt juris Italici, Troas et Parium. l. In Lusitan. D. de Censib.

[i] Ἡ *ἰδίως καλουμένη* Ἀσία. Ptolem. lib. 5. cap. 2.

[k] Jul. Capitolin. in Antonino Pio.

[l] Provinciæ Asiæ præerat. Marcianus I C. in L. Divus Hadrian. D. de custod. et exhibit. reor.

passed by, that mention is made of the "Asia[m] properly so called, wherein was Phrygia." For howsoever that were no part, either of Agrippa's Asia, from whence by Solinus[n] it is excluded, or yet of the Lydian Asia, from which in the[o] Acts of the Apostles, as also in the[p] letters of the Church of Vienna and Lyons, and Tertullian's[q] book against Praxeas, it is clearly distinguished: yet Hierapolis, the chief city thereof, by Polycrates[r], and Ulpian[s], and Julius Africanus, as far as we have him in Eusebius[t] his chronicle, is placed in Asia, as being contained within the limits assigned by Strabo to the proconsular Asia, as it stood in the time of Augustus and the heathen emperors after him.

But in the days of Constantine, and the Christian emperors that succeeded him, the circuit thereof was much abridged, and a distinction brought in betwixt the proconsular Asia and the Asian diocese; the one being put under the command of the proconsul of Asia, the other under the government of the Vicarius of Asia or the Asian diocese, for so in the imperial constitutions is he indifferently nominated. Thus in the CCCLXV. year of our Lord, two rescripts were given out by the emperor Valens: the one dated[u] the twenty-seventh of January, in the latter end of the first year of his reign, to Clearchus the Vicarius Asiæ; the other, the sixth[x] of October following, unto his successor Auxonius, under the style of Vicarius diœceseos Asianæ. This Auxonius some[y] do ima-

[m] Ἡ ἰδίως Ἀσία, ἐν ᾗ ἡ Φρυγία. ad fin. libri 8. Geograph. Ptolem.

[n] Asiam excipit Phrygia. Solin. Polyhist. cap. 43.

[o] Acts, chap. 2. ver. 9, 10. and chap. 16. ver. 6.

[p] Τοῖς κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ Φρυγίαν. Euseb. lib. 5. hist. κεφ. α.

[q] Pacem ecclesiis Asiæ et Phrygiæ inferentem. Tertullian.

[r] Polycrat. in epistola synodica, apud Euseb. lib. 5. hist. κεφ. κδ.

[s] Ulpian. in D. de aqua quotidian. et æstiv. lib. 1. et 13.

[t] Πόλεις τῆς Ἀσίας κατέπεσον τρεῖς, Λαοδικεία, Ἱεράπολις, Κολοσσαί. Euseb. chron. ad ann. 10. Neronis.

[u] Cod. Theodos. lib. 5. tit. 11. Ne colon. inscio dom.

[x] Ibid. lib. 12. tit. 1. de Decurionib. leg. 69.

[y] Guid. Pancirol. commentar. in notit. orient. imper. cap. 122. Vid. et Jos. Scaliger. Ausonian. lection. lib. 2. cap. 17.

gine to be the same with Ausonius the poet, without all ground of authority or reason, removing him out of the western into the eastern empire. But of his predecessor we are sure, that he is the same Clearchus, whom Eunapius mentioneth to have been in his time preferred unto this government, before he was by Valens promoted afterwards unto the proconsulship of the other Asia.

Concerning this first preferment of his he declareth, that he was made "governor[z] of all that Asia, the jurisdiction whereof did extend from Hellespont, through Lydia and Pisidia, unto Pamphylia;" which is as much to say, if my second thoughts do not here deceive me, as that it contained in it the consular Hellespont and Phrygia Salutaris adjoining thereunto; together with Phrygia Pacatiana, descending from thence downward, by Lydia on the west side, and Pisidia on the east, unto Pamphylia. For howsoever in the alterations that followed this, as we shall hear anon, the greater part of the inland Lydia was brought under this vicarian regiment, as not Pisidia and Pamphylia only, but Lycaonia, Lycia and Caria also were: yet that in Clearchus his time this part of Lydia was parcel of the proconsular Asia, is sufficiently intimated by Eunapius, extending it unto Tmolus a mountain[a] placed in the eastern border of Lydia.

For touching the advancement of Clearchus unto the proconsular government he writeth thus: "Things[b] prosperously succeeding, Valens was wonderfully well pleased

[z] Τῆς Ἀσίας ἀπάσης κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ὁ Κλέαρχος ἐπεστάτει, ὅση κατὰ τὴν ἐξουσίαν ἀφ' Ἑλλησπόντου διὰ Λυδίας καὶ Πισιδίας ἐπὶ Παμφυλίας ἀφορίζεται. Eunap. in vita Maximi.

[a] Ὁ Τμῶλος ἱκανῶς συνῆπται, καὶ περιγραφὴν ἔχει μετρίαν, ἐν αὐτοῖς ἀφοριζόμενος τοῖς Λυδίοις μέρεσιν. Strabo, lib. 13. pag. 932.

[b] Χωρησάντων δὲ καλῶς τῶν πραγμάτων, ὁ Βάλης ὑπερηγάσθη τὸν Κλέαρχον, καὶ οὐκ ἀπέλυσε τῆς ἀρχῆς, ἀλλ' εἰς ἀρχὴν μετέστησε μείζονα, ἀνθύπατον αὐτὸν ἐπιστήσας τῆς νῦν ἰδίως Ἀσίας καλουμένης· αὐτὴ δὲ ἀπὸ Περγάμου τὸ ἁλιγενὲς ἐπέχουσα πρὸς τὴν ὑπερκειμένην ἤπειρον ἄχρι Καρίας ἀποτέμνεται· καὶ ὁ Τμῶλος αὐτῆς περιγράφει τὸ πρὸς Λυδίαν. Ἔστι δὲ ἀρχῶν ἐνδοξοτάτη, καὶ οὐ κατήκοος τοῦ τῆς αὐλῆς ἐπάρχου· πλὴν ὅσαγε νῦν πάλιν ἐς τὸν νεώτερον τουτονὶ θόρυβον ἅπαντα συμπεφύραται καὶ ἀνατετάρακται. Eunap. in vita Maxim.

with Clearchus, and was so far from depriving him of his former charge, that he advanced him unto a greater government; appointing him to be proconsul of Asia now properly so called. This from Pergamus downwards taking the sea coast into it, toward the adjacent continent reacheth unto Caria; the mountain Tmolus circumscribing that of it which belongeth unto Lydia. Of the governments it is the most honourable, and is not subject to the præfectus prætorii; saving that now, by reason of these late commotions, all things are again confounded and disturbed."

Where touching the limits of this Asia NOW properly so called, it may be noted: that as Galen, in the place before alleged, maketh the Hellespontian Mysia, which in the old distribution of the empire was within the precinct of the jurisdiction of the then proconsular Asia, to be conterminous unto Pergamus, where he himself was born: so Eunapius from the same Pergamus beginneth the bounds of the NOW proconsular Asia: extending the length thereof from thence downward unto Caria, and the breadth from the sea unto the mountain Tmolus, which is by Euripides, in his Baccha, called "ἔρυμα Λυδίας, the fortress of Lydia;" and on the side whereof Sardis, (a chief city of that province, and Eunapius his own country) is not only by him[c], but also by Herodotus[d], Strabo[e], and Pliny[f], howsoever Ptolemy's tables do misplace it, sufficiently proved to have been situated; that ridge of the mountain, on which Sardis was seated, bounding that part of Lydia toward the east, as we have said, and the other tract thereof reaching from thence unto Hypæpa, a

[c] Τὸν ἀνθεμώδη Τμῶλον οἶσθά που κλύων;
Οἶδ', ὃς τὸ Σάρδεων ἄστυ περιβαλλεῖ κύκλῳ.
Euripid. in Bacchis, ver. 462.

[d] Herodot. lib. 1. sec. 84. et lib. 5. sec. 101.

[e] Ὑπέρκειται δὲ τῶν Σάρδεων ὁ Τμῶλος, εὔδαιμον ὄρος, ἐν τῇ ἀκρωρείᾳ σκοπὴν ἔχον ἐξέδραν λευκοῦ λίθου Περσῶν ἔργον, ἀφ' οὗ κατοπτεύεται τὰ κύκλῳ πεδία, καὶ μάλιστα τὸ Καϋστρινόν. Strabo, lib. 13. pag. 928.

[f] Lydia celebratur maxime Sardibus, in latere Tmoli montis, qui ante Timolus appellabatur. Plin. lib. 5. cap. 29.

city of less name within the same country: as Ovid declareth in those verses,

> Nam[g] freta prospiciens late riget arduus alto
> Tmolus in ascensu, clivoque extensus utroque,
> Sardibus hinc, illinc parvis finitur Hypæpis.

By which description it appeareth, that this proconsular Asia was little or nothing different from the Lydian Asia; called Lydia, not only by Herodotus and Scylax, but also, if I mistake not, by Constantius[h] the emperor himself.

To Valens, the elder Theodosius succeeded in the eastern empire: who took away the consular[i] Hellespont from the jurisdiction of the vicarius of the Asian diocese, and put it under the command of the proconsul of Asia. Which state of the then proconsular or proper Asia that Greek geographer might seem to have respected; who beginneth his enumeration of the forty-eight provinces of the continent of Asia, with

Pontus and Bithynia.
Asia properly so called.
Great Phrygia.
Lycia and Caria.
Galatia, &c.

as we have it presented unto us by that most curious searcher of all such kind of rarities, Claudius Salmasius[k]. Wherein it is observable, that Hellespont, Æolis, Ionia and Lydia are included in, as well as the greater Phrygia and Caria are excluded from the Asia then properly so called. Whence that new addition of Hellespont being put aside, the remain will prove to be the same with that which a little before was styled by Eunapius the Asia now properly so called.

In the days of Arcadius, the son and successor of the aforesaid Theodosius, this addition of Hellespont to the

[g] Ovid. Metamorph. lib. 9.

[h] L. Cum appellatio. C. de appellationib.

[i] L. Offic. Hellesponte. C. de offic. comit. sacri patrimon. vel potius, proconsulis et legati.

[k] Salmas. Plinian. exercitat. in Solin. pag. 803.

jurisdiction, was much abated by the detraction of the main inland part of Lydia from the body of the proconsular Asia. Which is the cause why Palladius[l], speaking of the Asian synod of seventy bishops held by Chrysostom in the CCCCII. year of our Lord, doth separate the bishops of Lydia from the bishops of Asia, for as for the subscriptions of the first council of Nice, both those which are found in some Latin books, and those Greek ones that have been lately published out of Sambucus[m] his copy: they being quite dissonant the one from the other, and having in both of them diverse manifest tokens of forgery and corruption, do deserve here no regard at all.

Yet in this distraction of Lydia from the proconsular Asia, it appeareth as well by the civil[n] and ecclesiastical[o] lists of the provinces of the eastern empire, recorded by the Grecians, as by the subscriptions[p] of the council of Chalcedon and other of the eastern synods; that the southern part of Lydia, lying betwixt the rivers of Mæander and Cayster, which we noted to have been attributed by Ptolemy unto Caria, and wherein were the cities of Priene, Magnesia, Trallis and Nysa, was still reserved unto Asia, together with all that lay upon the sea coast from Ephesus upward, not only unto Pitane and the mouth of Caicus, which we shewed to have been a parcel of the Lydian Asia, but also unto Assos and the promontory of Lectum, which was possessed first by the Mysians, then by the Lydians, and lastly by the Æolians; for that this also, at leastwise from Antandrus downward, was sometimes accounted as an appendant unto Lydia, may be gathered, partly from the words of Scylax Caryan-

[l] Pallad. in vita Chrysostomi: et ex eo Georgius Alexandrinus, tomo 8. edit. Savilian. oper. Chrysost. pag. 202. *Συναγαγόντες τοὺς τῆς Λυδίας ἐπισκόπους, καὶ Καρίας, καὶ Ἀσίας, συντείνοντας εἰς ἑβδομήκοντα ἄνδρας.*

[m] In commentario Jo. Seldeni ad Eutychii Origines: ubi rectissime monuit, subscriptiones has Græcas recentioris multo esse commatis quam Constantini tempora admittunt. pag. 128.

[n] Hieroclis notitia oriental. imperii in append. Geograph. sacr. pag. 27.

[o] Photius, de ordine metropolitar. Ibid. pag. 43. et in tomo 1. juris Græco-Romani, pag. 90.

[p] Subscript. concil. Constantinop. VI. act. 18. &c.

densis[q], though here corrupted, partly from the testimony of Xenophon, who telleth us that he and his company, departing[r] from Antandrus, passed by the sea side of Lydia, unto the plain of Thebe, and through it unto Adramyttium; compared with Strabo, relating to the same purpose, that the former inhabitants[s] of the plain of Thebe were the Lydians, then called Meones: and that in[t] his time the name of the Lydian gates was still preserved in Adramyttium, as a memorial of the building of that city by the Lydians. Although yet, by the authority of Galen and Eunapius, we begin our Lydian Asia from the river Caicus and Pergamus: those other places of Atarna, Thebe, Adramyttium and Antandrus, being by Herodotus[u] also referred to Mysia, and not to Lydia.

To conclude therefore the various alterations of the limits of the proconsular Asia, as we have referred Ptolemy's Asia properly so called to the proconsular Asia, as it was ordered by Augustus; and Eunapius his Asia now properly so called, to that which was by Constantine; and the nameless geographer's proper Asia, to that which was by the elder Theodosius: by the like reason also, what Simplicius writeth in the days of Justinian touching his[x] Asia now so called, and Symeon Metaphrastes long after him (though concerning elder times, wherein these pro-

[q] Ἀπὸ Ἀντάνδρου καὶ τῆς Ἰνδίσης τὸ κάτω ἦν πρότερον μὲν δι' αὐτὴν ἡ χώρα Μυσία μέχρι Τευθρανίας, νῦν δὲ Λυδία Μυσοὶ δ' ἐξανέστησαν εἰς τὴν ἤπειρὸν ἄνω. Scylax in Periplo.

[r] Ἄντανδρον ἀφικνοῦνται πρῶτον, εἶτα παρὰ θάλατταν πορευόμενοι Λυδίας εἰς Θήβης πεδίον· ἐντεῦθεν δι' Ἀτραμυττίου καὶ Κερτονίου παρ' Ἀταρνέα εἰς Καΐκου πεδίον ἐλθόντες, Πέργαμον καταλαμβάνουσι τῆς Λυδίας. Xenoph. de exped. Cyri, lib. 7.

[s] Strabo, lib. 13. pag. 877.

[t] Καὶ νῦν Πύλαι Λύδιαι καλοῦνται ἐν Ἀδραμυττίῳ, Λυδῶν, ὡς φασὶ, τὴν πόλιν ἐκτικότων. Id. ibid. pag. 912.

[u] Herodot. lib. 7. de Xerxis exercitu. Ἐποιέετο δὲ τὴν ὁδὸν ἐκ τῆς Λυδίας ὁ στρατὸς ἐπί τε ποταμὸν Καΐκον καὶ τὴν γὴν Μυσίην. Ἀπὸ δὲ Καΐκου ὁρμεώμενος, Κάνης ὄρος ἔχων ἐν ἀριστερῇ, διὰ τοῦ Ἀταρνέος ἐς Καρίνην πόλιν· ἀπὸ δὲ ταύτης, διὰ Θήβης πεδίου ἐπορεύετο, Ἀδραμυττειόν τε πόλιν καὶ Ἄντανδρον τὴν Πελασγίδα παραμειβόμενος, τὴν Ἴδην δὲ λαβὼν ἐς ἀριστερὴν χέρα, ἤϊε εἰς τὴν Ἰλιάδα γῆν.

[x] Οἱ περὶ τὴν νῦν καλουμένην Ἀσίαν. Simplic. in Aristot. Physic. lib. 5.

vinces stood in a far different posture from that which he presenteth unto us) of[y] the confluence of the inhabitants of Asia unto Abercius, we may well suppose to have relation unto this last settlement, which was made in the days of Arcadius and the younger Theodosius.

[y] Πολλοὶ παρὰ τὸν ἄνδρα ἀπ' ἐκείνου συνέῤῥεον, οὐ τῆς μεγάλης μόνον Φρυγίας καὶ τῆς περιχώρου πάσης, ἀλλὰ καὶ ὅσοι τὴν Ἀσίαν ᾤκουν, ὅσοι τε [ἐν] τῇ Λυδίᾳ καὶ ὅσοις τῆς Καρίας ταῖς ἐπαρχίαις. Metaphrast. in actis Abercii, Octob. 22.

CHAP. IV.

Of the Asian diocese, and the metropolitan cities thereof; with the civil and ecclesiastical government settled therein.

A DIOCESE, in the language of the times whereof we speak, was a circuit[a] comprehending within it many provinces: and the Asian diocese in that sense, sometimes taken more strictly, as it was distinguished from the proconsular Asia, and the provinces subject to the jurisdiction of the proconsul thereof; and sometimes more largely, as containing those proconsular provinces also under it. The former acception hath place in that constitution of Theodosius the elder, where the proconsular[b] Asia and the Asian diocese are both nominated together: and generally wherever the office of the vicarius or comes[c] (for these two titles are used to[d] signify the same dignity) of Asia or the Asian diocese (or region[e], as Julianus Ante-

[a] *Διοίκησις ἐστὶν ἡ πολλὰς ἐπαρχίας ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ.* Balsamon, in concil. Chalcedon. can. 9.

[b] Cod. Theodos. lib. 16. tit. 1. de fide cathol. lib. 3. Nec non etiam in Asia proconsulari atque Asiana diocesi, Amphilochio &c. Ita enim ex MS. Malmesburiensi (quem mihi communicavit V. C. Jo. Seldenus) locus restituendus est.

[c] Imp. Constantin. ad Tertullianum P. V. comitem diœceseos Asianæ. Ibid. lib. 2. tit. 26. finium regundor. lib. 1. Impp. Arcad. et Honorius A A. Nebridio comiti Asiæ. Cod. Justinian. lib. 11. In quib. caus. coloni. censiti. lib. 2.

[d] Imp. Constantinus ad Tiberianum vicarium Hispaniarum. in l. Si a sponso. C. de donationib. ante nupt. et ad Tiberianum comitem Hispaniarum. in l. cum servum. C. de serv. fugitiv.

[e] Vicarius Asianæ regionis. Julian. epitom. novel. 8. sive constitut. 15. sec. 56. (edit. Lugdun. ann. 1567.) quam idem ibid. paulo post Asianam diœcesim appellat. similiter et in constitut. 24. sec. 98. Asianam regionem vocat; quæ in authentic. collat. 4. tit. 2. (de appellationib. sec. similique modo) nomine Asianæ diocœseos designatur.

cessor rendereth it) is made mention of. The latter, when the Asian is rehearsed jointly with other dioceses of the eastern empire: as in L. Si quis post hanc. C. Ut nemo ad suum patrocin. and L. Provinciæ Thraciar. C. de militari veste.

According to which acception, whole Asia[f], as Theodoret calleth it, in the days of the younger Theodosius did consist of eleven provinces; three[g] whereof appertained to the disposition of the proconsul of Asia: the proper proconsular which he governed by himself, the consular Hellespont, and that of the Rhodes, and the other scattered islands called Cyclades; which were first made[h] a province, and placed under a president[i], by the emperor Vespasian; eight[k] were under the vicarius or lieutenant of Asia: Lydia, Caria, Phrygia Pacatiana and Phrygia Salutaris, with those four other which were superadded to that proper Asia of the ancient Romans, whereof we made mention in the beginning out of Strabo and Cicero; namely Pamphylia, Lycia, Lycaonia and Pisidia.

This distribution is to be seen in the Latin list of the provinces and dignities of both the empires, called by Alciat[l] the breviary of Theodosius the younger, by whom[m] Lycia was divided from Lycaonia and made a province by itself; Myra being appointed the metropolis and place of the residence of the president thereof, as Johannes Malela

[f] Τῆς Ἀσίας ὅλης, ὑπὸ ἕνδεκα δὲ αὕτη ἀρχόντων ἰθύνεται. Theodoret. histor. ecclesiastic. lib. 5. cap. 28.

[g] Sub dispositione viri spectabilis proconsulis Asiæ, provinciæ infra scriptæ: Asia, Insulæ, Hellespontus. Notitia provinciar. et dignitat. utriusque imperii.

[h] Sub Vespasiano principe insularum provincia facta est. Sext. Rufus in Breviario.

[i] L. Jamdudum. C. ubi causa.

[k] Sub dispositione viri spectabilis vicarii diœceseos Asianæ, provinciæ infrascriptæ, Pamphylia, &c. notit. provinciar.

[l] Alciat. Parerg. lib. 5. cap. 13.

[m] Ὁ βασιλεὺς ἐποίησεν ἐπαρχίαν, ἀπομερίσας ἀπὸ τῆς Λυκαονίας, ἥντινα ἐκάλεσε Λυκίαν, δοὺς δίκαιον μετροπόλεως καὶ ἄρχοντα τῇ λεγομένῃ πόλει Μύρα τῆς αὐτῆς Λυκίας. Jo. Malel. Antiochen. chronic. MS. lib. 14.

setteth down in his chronicle. Which report of his if we admit for authentic, we must withal say, that Theodoret, in the place even now alleged, had relation to the state of his own time, when speaking of the care which Chrysostom had of Asia, he saith that " it was governed by eleven presidents," joining the three provinces which were under the proconsul of Asia, with the other eight that were under the vicarius of the Asian diocese: which otherwise, if Lycia and Lycaonia had been conjoined, would have been but seven provinces.

Indeed, in[n] the general enumeration of the provinces of the eastern empire, which we meet withal toward the beginning of the foresaid Theodosian breviary, there are but ten provinces numbered of the whole Asian diocese: the first and principal of them all, to wit, Asia itself, by some error (wherewith Onuphrius[o] also and Contius[p] was misled) being omitted. Which was nothing amended by Isidorus Mercator, but increased rather, when he reckoneth up twelve[q] provinces in this Asia: the first and chief whereof he maketh to be Asia itself; in which[r], saith he, is Ilium, or Troy; the second Lydia, the third Galatia. Whereas Ilium was situated not in this, but in the province of Hellespont: and Galatia appertained to the Pontican, and not to the Asian diocese. Whence, by the way, we may correct an error that hath crept into the Greek edition of the subscriptions of the sixth action of the council of Chalcedon: wherein, though Theosebius bishop of Ilium had put to his name, yet Stephen the metropolitan of the Ephesians, among those absent bishops that were under his jurisdiction, doth nominate Rufinus bishop, not Timi, as the Latin books have it, but Ilii.

[n] Asianæ X. Pamphylia, Hellespontus, Lydia, &c. notit. utriusque imperii.

[o] Onuphr. commentar. reipub. Roman. lib. 3. pag. 424.

[p] Cont. not. in Justinian. novell. 8. cap. 2.

[q] In Asia XII. prima ipsa Asia. Vid. Salmasii Eucharistic. de eccles. suburbicar. pag. 347.

[r] Asiæ Provinciæ XII. Asia ipsa, in qua est Ilium, id est, Troja, Lydia, Galatia, Lycia Caria, Hellespontus, &c. Provinciar. Romanar. libell. ab Ant. Sconhovio et Andr. Schotto edit. ex Isidori collect. epistolar. decretal. MS.

Some[s] do think, that the emperor Justinian did take away Hellespont from the government of the proconsul of Asia, and joined it with Pontus Polemoniacus. But that error arose from the old Latin translation of the twentieth Novel of Justinian; Hellespontus[t] being therein put for Helenopontus, in the Pontican diocese: as appeareth not only by the Greek text and Julian's[u] Latin epitome thereof, but also by the Latin itself, acknowledging afterwards, that this mutation was made in Galatia and the Pontican, not the Asian diocese, and by the twenty-eighth Novel most evidently. Though sure it is, that he[x] took from the lieutenant or vicarius the government of the Asian diocese, and confined him within the limits of Phrygia Pacatiana, whereof he constituted him count or comes.

By that which in the second chapter hath been delivered, it appeareth, that under the first emperors there were many metropolitical cities within one province; and some chosen out of them wherein courts of justice were erected, unto which the next adjoining circuits might upon all occasions have recourse. Whereupon those contentions afterwards did arise betwixt the cities of the proconsular Asia, touching each one's dignity and precedency: for the composing whereof Aristides made that oration of concord unto them, which is still extant. Wherein yet the common desire of all the Asians accorded in this; that[y] the proconsul, at his first coming into the province, should "pass into Asia by sea, and among the other metropoles first arrive at Ephesus:" as by the rescript of the emperor Antoninus, vouched by Ulpian, in his first book of the proconsul's office, most manifestly appeareth.

[s] Guid. Pancirol. commentar. in notit. orient. imper. cap. 210.

[t] Authentic. collat. 3. tit. 7. de administra. offic. in sacr. appellation.

[u] Julian. constit. 25. sec. 102.

[x] Justinian. novel. 8. cap. 2. nov. 20. cap. 6. nov. 24. cap. 5. et nov. 27. init.

[y] Imperator noster Antoninus Augustus ad desideria Asianorum rescripsit proconsuli necessitatem impositam, per mare Asiam applicare *καὶ τῶν μητροπόλεων Ἔφεσον*. primam attingere. Ulpian. in l. observare. D. de offic. procons.

But in the disposition of the empire made by Constantine it was ordered, that in every province there should be but one chief city held for the metropolis: and that unto it, all the provincials should resort for the administration of public justice. Whereupon Ephesus, being by the former imperial constitution, grounded upon the joint consent of the Asians themselves, preferred before all the rest, as being the ordinary place of the convention of the common council[z], and itself held to be "the[a] common treasury of Asia," was appointed to be the sole metropolis of this new proconsular Asia; and withal retained the preeminence which formerly it had above all the cities of the old. Whereof, we may see the testimonies, as well of Chrysostom[b] and others of the ancient who wrote upon the epistle of St. Paul to the Ephesians; as of the emperor Theodosius[c], in the letters whereby he summoneth Dioscorus and other bishops to appear at the second council at Ephesus, assembled by him in the year of our Lord CCCCXLIX.

Whence he that wrote the book of the places mentioned in the Acts of the Apostles, falsely fathered upon St. Hierom, saying that "where[d] the city of Ephesus is, there is the Asia specially so called;" may seem to have meant no other thing thereby, but that the province which had Ephesus for its metropolis, was that which had the name of Asia in a singular manner appropriated unto it; if therein he looked any further than to the bare words of the text; wherein it is said, that Paul[e] continuing at

[z] *Προετέθη ἐν Ἐφέσῳ, ἐν τῷ Κοινῷ τῆς Ἀσίας.* Euseb. lib. 4. hist. *κεφ. ιγ.*

[a] *Ταμεῖον τε κοιμὸν τῆς Ἀσίας εἶναι τὴν πόλιν, καὶ τῆς χρείας καταφυγὴν.* Aristid. orat. de concordia. ad civitates Asiaticas.

[b] *Ἐφεσὸς ἐστι μὲν τῆς Ἀσίας μητρόπολις.* Chrysost. in argument. epist. ad Ephes.

[c] *Τὴν Ἐφεσίων μητρόπολιν τῆς Ἀσίας καταλαβεῖν ἀνυπερθέτως σπουδάσει.* Theodos. jun. epist. ad Dioscor. inter acta concil. Ephesin. II. (inserta actioni 1. concil. Chalcedon.)

[d] Specialiter ubi Ephesus civitas est, Asia vocatur. Lib. de locis act. apostol. inter Hieronymi. et Bedæ opera.

[e] Act. chap. 19. ver. 10.

Ephesus by the space of two years, "all they which dwelt in Asia heard the word of the Lord;" and that afterward "he[f] determined to sail by Ephesus, because he would not spend the time in Asia:" and thereupon sending for the elders of the church of Ephesus, he said unto them, "Ye know from the first day that I came into Asia, after what manner I have been with you at all seasons." Out of all which it was no hard matter for him to gather at large, as Erasmus[g] did after him; that Asia in the New Testament denoteth that part of Asia minor, in which Ephesus standeth.

It is here also further to be noted, that as in the state of the civil government, the jurisdiction of the annual presidents, by Aristides stiled bishops[h], was extended unto all the cities that were contained within the limits of their several provinces; and when but one metropolis was appointed unto every province, wherein the governor was to keep his ordinary residence, the provincial presidents had from thence the appellation of *ἄρχοντες τῶν μετροπόλεων*, or metropolitan Judges, as, at the end of the first Novel of Justinian, the old[i] Latin interpreter rendereth it: so, in the eastern empire especially, the ecclesiastical regiment was herein conformed unto the civil; there being but one metropolitan bishop settled in every province, unto whom the bishops of all the rest of the cities were subordinated. By which means it came to pass, that of the seven Churches in Asia, spoken of in the book of the Revelation, Ephesus alone in the days of Constantine had the metropolitical dignity left unto it. Then after the days of Valens the emperor, the inland Lydia being separated from Asia, the bishop of Sardis, which had been the ancient[k]

[f] Act. chap. 20. ver. 16. 18.

[g] Erasm. annot. in Act. cap. 16. et Rom. cap. 16.

[h] *Ἡμῖν δ' ὅσῳ καὶ διαφερόντως τῶν ἄλλων ὑπάρχει τιμᾶσθαι, καὶ ὑπὸ τῶν βασιλέων, καὶ ὑπὸ τῶν κατ' ἐνιαυτὸν ἐπισκόπων ἀφικνουμένων.* Aristid. in orat. citat. quum antea dixisset: *ἡγεμόνες δ' ἡμῖν ἐκ νόμου φοιτῶσι καθ' ἕκαστον ἔτος.* qui est ille sortitus annus, de quo Statius, supra, pag. 19.

[i] So *ἄρχοντες τῶν ἐπαρχιῶν*, are with him judices provinciarum, in novel 69.

[k] *Αἱ δὲ Σάρδεις πόλις ἐστὶ μεγάλη, νεωτέρα μὲν τῶν Τρωϊκῶν, ἀρχαία*

seat of the Lydian kings, became the metropolitan of that province: the sees of Philadelphia and Thyatira[l] being made subject to him; as Smyrna and Pergamus were to the bishop of Ephesus.

There remained then of the seven, only Laodicea, which got the honour of being the metropolis of Phrygia Pacatiana, as we read in the Greek subscription of the first epistle unto Timothy: the lateness[m] whereof is thence rightly collected by the learned Cujaicus[n]. For as the distinction of Phrygia Pacatiana and Salutaris is no where to be found before the distribution of the provinces made by Constantine: so at that time also, when but one metropolis was allotted unto every province, it is a question, whether of those two prime[o] cities that were so near together, Hierapolis, which without all controversy was acknowledged to belong unto Phrygia, was not rather chosen to be the mother city therein, than Laodicea, which by reason of the doubtful situation thereof, as we have heard, was indifferently challenged to appertain unto Phrygia, Caria, and Lydia.

In the days of the succeeding emperors indeed, who[p] yielded so far to the ambition of some bishops, that they

δ' ὅμως, ἄκραν εὐερκῆ ἔχουσα· βασίλειον δ' ὑπῆρξε τῶν Λυδῶν. Strabo, lib. 13. pag. 928.

[l] In the Latin edition of the subscriptions adjoined unto the 9th action of the council of Chalcedon, Thyatira is made subject to Synnada, but the Greek readeth there, not *Θυατείρας*, but *Τεκτορίου*, or *Στεκτορίου* rather; a see well known to be suffragan to Synnada, the metropolis of Phrygia Salutaris.

[m] Although it be elder than those middle times, wherein Phrygia Pacatiana, by a metathesis of the first syllables, was called Capatiana: as may be seen in Hierocles his civil and Photius his ecclesiastical list of the provinces; in appendic. Geographiæ sacræ, pag. 27. 39. 41. 49. 53.

[n] Unde satis liquere potest, de subscriptione primæ epistolæ ad Timotheum, recentiorem eam esse. Cujaic. in exposit. novell. 145.

[o] Laodicea and Hierapolis as they were near one another (and so conjoined by the apostle in Coloss. chap. 4. ver. 13.) so have they the first place also assigned unto them among the cities of Phrygia Pacatiana, by Hierocles in the civil list of the provinces: append. Geogr. sacr. pag. 21.

[p] *Τινὲς παρὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς θεσμοὺς προσδραμόντες δυναστείαις, διὰ πραγματικῶν τὴν μίαν ἐπαρχίαν εἰς δύο κατέτεμον, ὡς ἐκ τούτου δύο μητροπολίτας εἶναι ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ.* Concil. Chalcedon. can. 12.

were content there should be two metropolitans in one province, both these cities were accounted for the metropoles of Phrygia Pacatiana, which is the cause, why in the fourth general council, assembled in Chalcedon, as well Nunechius[r] bishop of the metropolis of Laodicea, as Stephen bishop of the metropolis of Hierapolis, do subscribe for themselves and "the absent bishops which were under them;" as also in the fifth general council held at Constantinople, there is mention made at the same time of John[s] bishop of the metropolis of the Laodiceans, and Auxanon bishop of the metropolis of the Hierapolitans; and in the sixth, of Tiberius bishop of the Laodiceans and Sisinnius of the Hierapolitans, either of them giving unto his seat the title of "the[t] metropolis of the Pacatian Phrygians."

And although by a canon of the said council of Chalcedon it was provided, that any bishop which afterward would[u] attempt to make such divisions to the derogation of the rights of his own metropolitan, should be deprived of his dignity; and that the[w] new metropoles formerly constituted by the imperial charters should so content themselves with this honour, that the proper rights should still be preserved unto that which was the metropolis indeed: yet we see for all this, that[x] in the lists of the bishopricks of the east made in the succeeding times, there are still distinct suffragans reckoned under these two metropolitans of Laodicea and Hierapolis; and that diverse other private bishops were not hereby restrained from aspiring unto a metropolitical dignity; among whom, to

[r] Subscript. concil. Chalced. act. 6. et 16.

[s] Concil. V. collat. 8.

[t] Μητροπόλεως τῆς Φρυγῶν Πακατιανων ἐπαρχίας. Concil. VI. Constantinop. act. 18.

[u] Τὸν τοιοῦτο ἐπιχειροῦντα ἐκπίπτειν τοῦ ἰδίου βαθμοῦ. Concil. Chalced. can. 12.

[w] Ὅσαι δὲ ἤδη πόλεις διὰ γραμμάτων βασιλικῶν τῷ τῆς μητροπόλεως ἐτιμήθησαν ὀνόματι, μόνης ἀπολαυέτωσαν τῆς τιμῆς, &c. σωζομένων τῇ κατ' ἀλήθειαν μητροπόλει τῶν οἰκείων δικαίων. Ibid.

[x] Notit. Græc. in appendic. Geograph. sacr. pag. 16. et 18. item. 48. et 52. Jur. Græco-Roman. tom. 1. pag. 94. et 98.

[y] Notit. Græc. in append. Geograph. sacr. pag. 8. et 40.

speak only of those who were within the compass of the Lydian Asia, was the bishop of Smyrna, who found the means to be made first *αὐτοκέφαλος*, or independent, and then a metropolitan[z] with seven suffragans[a] depending upon him; the bishop[b] of Pergamus, who was exempted likewise from his subordination to Ephesus, and made a metropolitan by himself, and the bishop of Philadelphia: who[c] by Andronicus Palæologus the elder was substituted into the place of the bishop of Sardis, and made metropolitan of all Lydia. So as of the bishops of the seven churches mentioned in the book of the Revelation, he of Thyatira only excepted, all at the last became metropolitans, as they were at the first.

But among all these, the see of Ephesus had evermore the preeminence. And as it was the mother city of the proconsular Asia, so was that Asia likewise the prime province of all the Asian diocese; and had in such esteem, that the proconsul thereof was exempted from the jurisdiction of the præfectus prætorio Orientis, as before we have heard out of Eunapius, unto which the vicarius, or lieutenant of the Asian diocese, was subject. Conformably whereunto in the ecclesiastical government, the bishop of Ephesus was not only held to be the metropolitan of the proconsular Asia, but also the primate of all the provinces that were contained within the compass of the whole Asian diocese. Upon which ground it was, that among those bishops which Palladius, in the life of Chrysostom, mentioneth to have been ordained by Antoninus bishop of Ephesus; some[d] were of Lycia and Phrygia, as well as others of Asia: the ordination of these latter being challenged by virtue of his metropolitical, of the others by his patriarchical jurisdiction.

[z] Jur. Græco-Roman. tom. 1. pag. 88. et 245.

[a] Ibid. pag. 100.

[b] Georg. Codin. Curopalat. de offic. Constantinop. pag. 221. et 237. edit. Fr. Junii.

[c] Ibid. pag. 219. et 231. Vid. Salmasii Eucharistic. de eccles. suburbicar. pag. 383.

[d] *Τοὺς μὲν ἐν Λυκίᾳ καὶ Φρυγίᾳ, τοὺς δὲ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀσίᾳ.* Sozomen. hist. lib. 8. cap. 6.

In the Arabic acts of the council of Nice, which that worthy knight, Sir Thomas Roe, among other rare monuments, brought with him from the east, and bestowed upon the famous library of the University of Oxford, it is affirmed that "the[e] patriarchship of Ephesus was translated unto the bishop of Constantinople, and that he was then made the second in order, and the patriarch of Alexandria the third;" and a constitution is therein recited, that "the patriarchal see should be translated from Ephesus to the imperial city; that so honour might be done both to the empire and priesthood together:" and, to the end the other "bishop might be honoured, and not lightly set by, because of the transferring of the patriarchal chair from him, that he should enjoy the eminent title of Catholicus;" for proof whereof, the testimony of one Dionysius is there alleged.

But neither the authority of this obscure Dionysius, nor of the latter Arabians following him, is of sufficient weight to gain credit to this relation: especially seeing it is well known, that the title of Catholicus, taken in this sense, is[f] of a very late original, and, for aught we can find, at no time attributed unto the bishop of Ephesus; and that the bishop of Constantinople had the second place among the patriarchs first assigned unto him, not in the council of Nice, but in[g] the second general council held at Constantinople in the year CCCLXXXI. After which advancement, the first bishop of that see we read of, that extended his jurisdiction beyond the sea unto the[h] Pontican and Asian dioceses, was John Chrysostom; who[i] passing over unto Ephesus, and holding there the foresaid synod of the seventy Asian bishops, placed Hera-

[e] Can. 35. et can. 32. quorum indicium debeo D. Edovardo Pocokio linguæ Arabicæ in academia Oxoniensi professori doctissimo.

[f] Catholici nomen infima imperii ætate natum. Salmas. Eucharistic. de ecclesiis suburbicar. cap. 3. pag. 511.

[g] Concil. Constantinopol. I. can. 3.

[h] Theodoret. lib. 5. histor. cap. 28.

[i] Pallad. et Georg. Alexandrin. in vita Chrysostomi. Sozomen. lib. 8. histor. cap. 6.

clides in the bishoprick of Ephesus, then vacant by the death of Antoninus, and deposing thirteen bishops, who were charged to have been simoniacally ordained by him, placed others in their room.

And, although within four years after, as well Heraclides as the other thirteen bishops of Chrysostom's ordination were removed again, and the former bishops restored to their places: yet it appeareth by the acknowledgment of the Pontican and Asian bishops in the sixteenth action of the council of Chalcedon, that his successors continued their claim, and challenged still a right at leastwise in the ordination of the metropolitans of both those dioceses. Which power of ordaining metropolitans, not only in the Thracian but also in the Pontican and Asian diocese, being thereupon confirmed upon the bishops of Constantinople by a special act[k] of that council, beside a liberty[l] given to all clerks that had any suit with their metropolitan, to prosecute the same either before the primate of the diocese or the patriarch of Constantinople, at their own election, gave occasion unto Evagrius to write, that the "council[m] of Chalcedon took away the patriarchal right from the church of the Ephesians;" and that by Timothy of Alexandria, the deadly enemy of that council, it was restored thereunto again.

After which time we see, that the bishop of Ephesus, as metropolitan of the Asian province, subscribeth thus unto the Constantinopolitan synod held under Menas. "I[n] Hypatius, by the mercy of God, bishop of the metropolis of the Ephesians of the Asian province, have defined and subscribed;" and as patriarch of the Asian diocese, to the letters sent by the sixth council of Constantinople, unto pope Agatho, thus: "I[o] Theodorus by the

[k] Concil. Chalcedon. act. 16. et canon. 28.

[l] Ibid. can. 9. et 17.

[m] Ἀποδίδωσι τῇ Ἐφεσίων καὶ τὸ πατριαρχικὸν δίκαιον, ὅπερ αὐτὴν ἀφεῖλεν ἡ ἐν Χαλκηδόνι σύνοδος. Euagr. histor. lib. 3. cap. 6.

[n] Ὑπάτιος, ἐλέῳ Θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Ἐφεσίων μητροπόλεως τῆς Ἀσιανῶν ἐπαρχίας, ὁρίσας ὑπεσημηνάμην. Concil. CP. sub Mena, act. 5.

[o] Θεόδωρος ἐλέῳ Θεοῦ ἐπίσκοπος τῆς Ἐφεσίων μητροπόλεως, καὶ ἔξαρ-

mercy of God, bishop of the metropolis of the Ephesians, and primate of the Asian diocese, both for myself, and the synod that is under me, have subscribed."

For although in the times of the latter emperors also, he still retained the title of primate, or exarch[p] of all Asia; yet all Asia did not import therein the whole Asian diocese, but the Asian province only: the exarchate of the diocese, having been wholly engrossed into the hands of the patriarch of Constantinople. Which is the cause, why Balsamon noteth, that the[q] privilege heretofore granted unto exarchs by the council of Chalcedon, was in his days of no force at all. "For although some of the metropolitans," saith he, "are named exarchs; yet have they none of the other metropolitans within the dioceses any ways subject unto them;" and John[r], in a late synod held after the time of the council of Florence, subscribeth himself "bishop of the metropolis of the Ephesians, and exarch," or primate, not of the diocese, but, "of the province of the Asians,"

And of the Asian diocese, with the civil and ecclesiastical government thereof, thus much in brief may suffice.

χος 'Ασιανῶν διοικήσεως, ὑπὲρ ἐμαυτοῦ, καὶ τῆς ὑπ' ἐμὲ συνόδου ὁμοίως ὑπεσημηνάμεν. Synod. VI. Constantinop. act. 18.

p 'Ο 'Εφέσου ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης 'Ασίας. In ordine thronor. metropolitan. ad calcem Codini. de officiis Constantinopol. Vid. Salmasii Eucharistic. de eccles. Suburbicar. cap. 2. pag. 385. 408, 409.

q Τοῦτο δὲ τὸ τῶν ἐξάρχων προνόμιον σήμερον οὐκ ἐνεργεῖ· κἂν γὰρ λέγονται ἔξαρχοί τινες τῶν μητροπολιτῶν, ἀλλὰ τοὺς ἐν ταῖς διοικήσεσιν ὄντας ἑτέρους μητροπολίτας οὐκ ἔχουσιν ὅλως ὑποκειμένους αὐτοῖς. Theod. Balsam. in concil. Chalcedon. can. 9.

r 'Ιωάννης, ὁ ταπεινὸς ἐπίσκοπως τῆς 'Εφεσίων μητροπόλεως, ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος τῆς 'Ασιανῶν ἐπαρχίας. Subscript. concil. Coustantinopol. sub Gregorio patriarcha habit. Vide Sirmondi Propemptic. lib. 2. cap. 5. pag. 214. et 218.

THE ORIGINAL

OF

BISHOPS AND METROPOLITANS,

BRIEFLY LAID DOWN

BY JAMES USSHER,

SOME TIME PROFESSOR OF DIVINITY IN THE UNIVERSITY OF DUBLIN,
AND AFTERWARDS ARCHBISHOP OF ARMAGH AND
PRIMATE OF ALL IRELAND.

FIRST PRINTED IN 1641.

THE ORIGINAL

OF

BISHOPS AND METROPOLITANS,

&c. &c.

The ground of episcopacy is derived partly from the pattern prescribed by God in the Old Testament, and partly from the imitation thereof brought in by the apostles, and confirmed by Christ himself in the time of the New. The government of the Church of the Old Testament was committed to the priests and Levites, unto whom the ministers of the New do now succeed; in like sort as our Lord's day hath done unto their sabbath, that it might be fulfilled which was spoken by the prophet, touching the vocation of the Gentiles, "I[a] will take of them for priests, and for Levites, saith the Lord."

That the priests were superior to the Levites, no man doubteth: and that there was not a parity, either betwixt the priests or betwixt the Levites themselves, is manifest by the word of God; wherein mention is made of the heads and rulers both of the one, and of the other[b].

The Levites were distributed into the three families of the Gershonites, Cohathites, and Merarites: and over

[a] Isaiah. chap. 66. ver. 21.

[b] 1 Chron. chap. 24. ver. 6. 31. and Ezra, chap. 8. ver. 29.

each of them God appointed one נשיא ἄρχων, or ruler[c], The priests were divided by David into four and twenty courses[d]; who likewise had their heads: who in the history of the New Testament are ordinarily called ἀρχιερεῖς[e], or chief of the priests; and clearly distinguished from that singular one, who was the type of our "great[f] High Priest, that is passed into the heavens, Jesus the Son of God." Yea in the eleventh chapter of Nehemy, we find two named bishops, the one of the priests, the other of the Levites that dwelt in Jerusalem. The former so expressly termed by the Greek in the fourteenth, the latter both by the Greek and Latin interpreter in the twenty-second[g] verse, and not without approbation of the Scripture itself, which rendereth the Hebrew[h] word of the same original in the Old, by the Greek ἐπισκοπὴ[i] in the New Testament.

Of Levi it was said by Moses, the man of God: "They[k] shall teach Jacob thy judgments, and Israel thy law; they shall put incense before thee, and whole burnt sacrifice upon thine altar." Because this latter part of their office hath ceased with them, and the Levitical altar (the truth prefigured thereby being now exhibited) is quite taken away: may not we therefore conclude out of the former part, which hath no such typical relation in it, that our bishops and presbyters should be, as the apostle would have them to be, διδακτικοὶ[l] "apt to teach; able[m] by sound doctrine both to exhort, and to convince the gainsayers?" Nay, and out of the latter part itself; where God had appointed, that "the[n] priests, the Levites, and all the tribe of Levi should eat the offerings of the Lord made by fire:" doth not the apostle by just analogy infer from

[c] Numb. chap. 3. ver. 24. 30. 35.
[d] 1 Chron. chap. 24.
[e] Matth. chap. 2. ver. 4. and chap. 27. ver. 1. Acts, chap. 19. ver. 14. &c.
[f] Heb. chap. 4. ver. 14.
[g] Ἐπίσκοπος Λευιτῶν. LXX. Episcopus Levitarum. Hieron.
[h] פקדה Psalm 109 ver. 8.
[i] Act. chap. 1. ver. 20.
[k] Deut. chap. 33. ver. 10.
[l] 1 Tim. chap. 3. ver. 2.
[m] Tit. chap. 1. ver. 9.
[n] Deut. chap. 28. ver. 1.

thence, that forasmuch as "they[o] which waited at the altar, were partaker with the altar; even so had the Lord ordained, that they which preached the Gospel, should live of the Gospel?"

With what shew of reason then can any man imagine, that what was instituted by God in the Law, for mere matter of government and preservation of good order, (without all respect of type or ceremony,) should now be rejected in the Gospel, as a device of Antichrist? that what was by the Lord once "planted[p] a noble vine, wholly a right seed," should now be so "turned into the degenerate plant of a strange vine;" that no purging or pruning of it will serve the turn, but it must be cut down root and branch, as "a[q] plant which our heavenly Father had never planted?" But nothing being so familiar now a days, as to father upon Antichrist, whatsoever in church matters we do not find to suit with our own humours: the safest way will be, to consult with Christ himself herein, and hear what he delivereth in the cause.

"Those[r] things saith he, that hath the seven stars." He owneth then, we see, these stars, whatsoever they be; and, the mystery of them he thus further openeth unto his beloved disciple: "The[s] seven stars, which thou sawest in my right hand, are the angels of the seven churches." From which words a learned man, very much devoted to the now so highly admired discipline, deduceth this conclusion: "How[t] great, therefore, is the dignity of true pastors, who are both STARS, fixed in no other firmament than in the right hand of Christ, and ANGELS?"

He had considered well, that in the church of Ephesus (one of the seven here pointed at) there were many PRESBYTERS[u], whom "the holy Ghost had made BISHOPS, or overseers, over all that flock; to feed the Church of God,

[o] 1 Cor. chap. 9. ver. 13, 14.
[p] Jerem. chap. 2. ver. 21.
[q] Matth. chap. 15. ver. 13.
[r] Revel. chap. 3. ver. 1.
[s] Revel. chap. 1. ver. 20.
[t] Quanta igitur dignitas verorum pastorum, qui tum stellæ sunt, non in alio firmamento, quam in dextra Christi fixæ, tum angeli? T. Brightman. in Apocalyps. chap. 1. ver. 20.
[u] Acts, chap. 20. ver. 17. 28.

which he had purchased with his own blood." And withal he saw, that by admitting one angel there above the rest (all, as well extraordinary prophets[w], as ordinary pastors[x], being in their own several stations accounted angels or messengers of the Lord of Hosts) he should be forced also to acknowledge the eminency of one bishop above the other bishops (that name being in those days common[y] unto all the presbyters) and to yield withal, that such a one was to be esteemed as "a star fixed in no other firmament, than in the right hand of Christ."

To solve this therefore, all the stars in every church must be presupposed to be of one magnitude, and though those stars which typified these angels are said to be but seven, yet the angels themselves must be maintained to be far more in number: and in fine, where our Saviour saith, "unto[z] the angel of the church of Ephesus write;" it must by no means be admitted, that any[a] one angel should be meant hereby, but the whole college of pastors rather. And all upon pretence of a poor shew of some shallow reasons; that there "was not one angel of Ephesus but many, and among them not any principal."

Which wresting of the plain words of our Saviour is so extreme violent, that M. Beza, though every way as zealously affected to the advancement of the new discipline as was the other, could by no means digest it: but ingenuously acknowledgeth the meaning of our Lord's direction to have been this: "To[b] the angel, that is, to the president, as whom it behoved specially to be admonished touching those matters; and by him both the rest of his colleagues, and the whole Church likewise." And

[w] Judg. chap. 2. ver. 1. Hagg. chap. 1. ver. 13. Matth. chap. 11. ver. 18.

[x] Malach. chap. 2. ver. 7.

[y] Philipp. chap. 1. ver. 1. 1 Tim. chap. 1. ver. 2. Tit. chap. 1. ver. 5. 7.

[z] Revel. chap. 2. ver. 1.

[a] Nec uni alicui angelo mittuntur, sed toti (ut ita dicam) collegio pastorum; qui omnes hac communi voce comprehenduntur. Non enim unus erat angelus Ephesi, sed plures: nec inter istos aliquis princeps. Brightman. in Apocalyps. chap. 2. ver. 1.

[b] Τῷ ἀγγέλῳ, id est, προεστῶτι. Quem nimirum oportuit inprimis de his rebus admoneri, ac per eum cæteros collegas, totamque adeo ecclesiam. Bez. in Apocalyps. chap. 2. ver. 1.

that there was then a standing president over the rest of the pastors of Ephesus, and he the very same (as learned Doctor Rainolds[c] addeth) with him whom afterward the fathers called bishop, may further be made manifest, not only by the succession of the first bishops of that church, but also by the clear testimony of Ignatius; who, within no greater compass of time than twelve years afterwards, distinguisheth the singular and constant president thereof, from the rest of the number of the presbyters, by appropriating the name of bishop unto him.

As for the former, we find it openly declared in the general council of Chalcedon, by Leontius bishop of Magnesia, that from[d] Timothy (and so from the days of the apostles) there had been a continued succession of seven and twenty bishops, all of them ordained in Ephesus. Of which number the angel of the church of Ephesus, mentioned in the Revelation, must needs be one: whether it were Timothy himself, as some[e] conceive, or one of his next successors, as others rather do imagine.

For that Timothy had been some time the *προεστὼς*[f] (which is the appellation that Justin Martyr[g], in his second apology for Christians, and Dionysius[h] of Corinth not long after him, in his epistle to the church of Athens, and Marcellus[i] bishop of Ancyra in his letters to Julius bishop of Rome, do give unto a bishop) or antistes, or

[c] Conference with Hart, chap. 8. divis. 3.

[d] *Ἀπὸ τοῦ ἁγίου Τιμοθέου μέχρι νῦν εἴκοσι ἑπτὰ ἐπίσκοποι ἐγένοντο, πάντες ἐν Ἐφέσῳ ἐχειροτονήθησαν.* Concil. Chalcedon. Act. 11.

[e] Vid. Perer. in Apocalyps. cap. 2. disp. 2. Alcasar. Proœm. in cap. 2. et 3. Apocal. notat. 1. et Petr. Halloix. Notat. in vit. Polycarp. cap. 7.

[f] Notandum est ex hoc loco, Timotheum in Ephesino presbyterio tum fuisse *προεστωτὰ* (id est antistitem) ut vocat Justinus. Bez. annotat. in 1 Tim. chap. 5. ver. 19.

[g] Qui politiæ causa reliquis fratribus in cœtu præerat (quem Justinus *τὸν προεστῶτα* vocat) peculiariter dici episcopus cœpit. Id. in Philipp. chap. 1. ver. 1.

[h] Dionys. Corinth. in epist. ad Athenienses, eodem sensu Publium martyrem nominat *προεστῶτα αὐτῶν*, quo proximum ejus successorem Quadratum *ἐπίσκοπον αὐτῶν*. apud Eusebium, lib. 4. histor. *κεφ. κγ*.

[i] *Δεινὰ κατά τε τῶν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησιῶν, καὶ ἡμῶν τῶν προεστώτων αὐτῶν τετολμήκασι.* Marcell. Ancyran. apud Epiphanium, hæres. 72.

president of the Ephesine presbytery, is confessed by Beza himself; and that he was ordained the first bishop of the church of the Ephesians, we do not only read in the subscription of the second epistle to Timothy, and the ecclesiastical history of Eusebius[k], but also in two ancient treatises concerning the martyrdom of Timothy; the one nameless in the library of Photius[l], the other bearing the name of Polycrates[m], even of the Polycrates, who was not only himself bishop of this church of Ephesus, but born also within six or seven and thirty years after St. John wrote the forenamed epistle unto the angel of that church, as it appeareth by the years he was of, when he wrote that epistle unto Victor bishop of Rome, wherein he maketh mention of " seven[n] kinsmen of his who had been bishops," he himself being the eighth.

I come now to the testimony of Ignatius, whom Theodoret[o], and Felix[p] bishop of Rome, and John[q] the chronographer of Antioch, report to have been ordained bishop of Antioch by St. Peter in special, Chrysostom (who was a presbyter of the same church) by the[r] apostles in general; and without all controversy did sit in that see, the very same time wherein that epistle unto the angel of the Church of Ephesus was commanded to be written.

In the Isle of Patmos had St. John his Revelation ma-

[k] Euseb. hist. lib. 3. κεφ. δ.

[l] "Οτι πρῶτον Τιμόθεον ἡ παροῦσα συγγραφή φησιν Ἐφέσου ἐπισκοπῆσαι. Et post. "Οτι ὁ ἀπόστολος Τιμόθεος ὑπὸ τοῦ μεγάλου Παύλου καὶ χειροτονεῖται τῆς Ἐφεσίων μητροπόλεως ἐπίοκοπος καὶ ἐνθρονίζεται. Phot. bibliot. num. 254.

[m] Polycrat. de martyrio Timothei: inter vitas sanctorum edit. Lovanii anno 1485.

[n] Ἑπτὰ μὲν ἦσαν συγγενεῖς μου ἐπίσκοποι, ἐγὼ δὲ ὄγδοος. Polycrat. epist. ad Victorem: apud Euseb. lib. 5. hist. κεφ. κε.

[o] Theodoret. in dialogo 1. sive Ἀτρέπτῳ.

[p] Felix III. in epist. ad Zenonem imp. recitat. in V. synodo Constantinopol. Act. 1. (tom. 2. concilior. pag. 220. edit. Binnii, anno 1606.)

[q] Johan. Malcla Antiochenus, chronic. lib. 10. MS.

[r] Παρὰ τῶν ἁγίων ἐκείνων τὴν ἀρχὴν ταύτην ἐνεχειρίσθη, καὶ αἱ τῶν μακαρίων Ἀποστόλων χεῖρες τῆς ἱερᾶς ἐκείνης ἥψαντο κεφαλῆς. Jo. Chrysost. in Ignatii Encomio.

nifested unto him, "toward[s] the end of the empire of Domitian," as Irenæus testifieth; or the fourteenth year of his government, as Eusebius[t] and Hierome specify it. From thence there are but twelve years reckoned unto the tenth of Trajan, wherein Ignatius, in that last journey which he made for the consummation of his glorious martyrdom at Rome, wrote another epistle unto the self same church of Ephesus. In which he maketh mention of their then bishop Onesimus, as it appears both by Eusebius[u] citing this out of it, and by the epistle itself yet extant.

In this epistle to the Ephesians, Ignatius having acknowledged that their numerous[w] multitude was received by him in the person of their bishop Onesimus, and blessed[x] God for granting unto them such a bishop as he was: doth afterwards put them in mind of their duty[y] in concurring with him, as he sheweth their worthy presbytery did, being "so[z] conjoined," as he saith, "with their bishop, as the strings are with the harp:" and toward the end exhorteth them to "obey[a] both the bishop and the presbytery, with an undivided mind."

In the same journey wrote Ignatius also an epistle unto the church of Smyrna, another of the seven, unto whom those letters are directed in St. John's Revelation, wherein he also saluteth[b] their bishop and presbytery, exhorting

[s] Πρὸς τῷ τέλει τῆς Δομετιανοῦ ἀρχῆς. Iren. advers. hæres. lib. 5. cap. 30. op. pag. 330.

[t] Euseb. chron. Hier. catal. scriptor. ecclesiast. in Johanne.

[u] Euseb. lib. 3. hist. κεφ. λς.

[w] Τὴν πολυπλήθειαν ὑμῶν ἐν ὀνόματι Θεοῦ ἀπείληφα ἐν Ὀνησίμῳ. Ignat. epist. ad Ephes. apud Coteler. tom. 2. pag. 12.

[x] Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, ὁ χαρισάμενος ὑμῖν τοιούτοις οὖσι τοιοῦτον ἐπίσκοπον. Ibid.

[y] Ὅθεν ὑμῖν πρέπει συντρέχειν τῇ τοῦ ἐπισκόπου γνώμῃ. Ibid.

[z] Τὸ γὰρ ἀξιονόμαστον πρεσβυτέριον, ἄξιον ὂν τοῦ θεοῦ, οὕτως συνήρμοσται τῷ ἐπισκόπῳ, ὡς χορδαὶ κιθαρᾷ. Ibid.

[a] Ὑπακούοντες τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ ἀπερισπάστῳ διανοίᾳ. Ibid. pag. 16.

[b] Ἀσπάζομαι τὸν ἀξιόθεον ἐπίσκοπον [ὑμῶν Πολύκαρπον] καὶ τὸ θεοπρεπὲς πρεσβυτέριον. Id. in epist. ad Smyrn. Ibid. pag. 38.

all the people to "follow[c] their bishop, as Christ Jesus did his Father, and the presbytery, as the apostles:" and telling them that no[d] man ought either to administer the sacraments, or do any thing appertaining to the church, without the consent of the bishop.

Who this bishop, and what that presbytery was, appeareth by another epistle written a little after from Smyrna, by "Polycarpus[e] and the presbyters that were with him," unto the Philippians. And that the same Polycarpus was then also bishop there, when St. John wrote unto "the angel of the church of Smyrna," who can better inform us than Irenæus? who did not only know those worthy men, "who[f] succeeded Polycarpus in his see;" but also was[g] present, when he himself did discourse of his conversation with St. John, and of those things which he heard from those who had seen our Lord Jesus.

"Polycarpus[h]," saith he, "was not only taught by the apostles, and conversed with many of those that had seen Christ, but also was by the apostles constituted in Asia bishop of the church which is in Smyrna: whom we ourselves also did see in our younger age; for he continued

[c] Πάντες τῷ ἐπισκόπῳ ἀκολουθεῖτε, ὡς ὁ Χριστὸς Ἰησοῦς τῷ Πατρὶ, ap. Cotel. tom. 2. pag. 36. καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ ὡς τοῖς ἀποστόλοις. Ignat. in epist. ad Smyrn. ibid.

[d] Μηδεὶς χωρὶς ἐπισκόπου τι πρασσέτω τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐκείνη βεβαία εὐχαριστία ἡγείσθω, ἡ ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον οὖσα, ἢ ᾧ ἂν αὐτὸς ἐπιτρέψῃ. Οὐκ ἐξόν ἐστι χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου οὔτε βαπτίζειν, &c. Ibid.

[e] Πολύκαρπος, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ Πρεσβύτεροι, τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ παροικούσῃ Φιλίπποις. Polycarp. epist. ad Philippens. Ibid. pag. 190.

[f] Οἱ μέχρι νῦν διαδεδεγμένοι τὸν τοῦ Πολυκάρπου θρόνον. Iren. advers. hæres. lib. 3. cap. 3. op. pag. 177.

[g] Id. in epist. ad Florinum: apud Euseb. lib. 5. κεφ. κ. et ad Victorem, ibid. κεφ. κϛ.

[h] Καὶ Πολύκαρπος δὲ οὐ μόνον ὑπὸ ἀποστόλων μαθητευθεὶς, καὶ συναναστραφεὶς πολλοῖς τοῖς τὸν Χριστὸν ἑωρακόσιν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἀποστόλων κατασταθεὶς εἰς τὴν Ἀσίαν ἐν τῇ ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίᾳ ἐπίσκοπος, ὃν καὶ ἡμεῖς ἑωράκαμεν ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν ἡλικίᾳ· ἐπὶ πολὺ γὰρ παρέμεινε, καὶ πάνυ γηραλέος ἦν ἐνδόξως καὶ ἐπιφανέστατα μαρτυρήσας, ἐξῆλθε τοῦ βίου. Iren. lib. 3. cap. 3. pag. 176. Vid. et Euseb. lib. 3. hist. κεφ. λϛ.

long: and being very aged, he most gloriously and nobly suffering martyrdom departed this life."

Now being ordained bishop of Smyrna by the apostles, who had finished their course, and departed out of this life before St. John, the last survivor of them, did write his Revelation: who but he could there be meant by "the angel of the church in Smyrna?" in which that he still held his episcopal office unto the time of his martyrdom, which fell out seventy-four years afterward, may sufficiently appear by this testimony, which the brethren of the church of Smyrna, who were present at his suffering, gave unto him: "He[i] was the most admirable man in our times, an apostolical and prophetical doctor, and bishop of the Catholic Church which is in Smyrna." Whereunto we may add the like of Polycrates bishop of Ephesus, who lived also in his time, and in his neighbourhood, affirming Polycarpus[k] to have been both bishop and martyr in Smyrna. So saith he in his synodical epistle, directed unto Victor bishop of Rome, about twenty-seven years after the martyrdom of Polycarpus, he himself being at that time sixty-five years of age.

About the very same time wherein Polycarpus wrote this epistle unto Victor, did Tertullian publish his book of prescriptions against heretics, wherein he avoucheth against them, that "as[l] the church of Smyrna had Polycarpus placed there by John, and the Church of Rome Clement ordained by Peter, so the rest of the churches also did show what bishops they had received by the appointment of the apostles, to traduce the apostolical seed unto them." And so before him did Irenæus urge against

[i] *Οὗτος γέγονεν ὁ θαυμασιώτατος ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, διδάσκαλος ἀποστολικὸς καὶ προφητικὸς, γενόμενος ἐπίσκοπος τε τῆς ἐν Σμύρνῃ καθολικῆς ἐκκλησίας.* Smyrnens. eccles. epist. de martyrio Polycarp. Euseb. lib. 4. hist. *κεφ. ιστ.*

[k] *Πολύκαρπος, ὁ ἐν Σμύρνῃ καὶ ἐπίσκοπος καὶ μάρτυς.* Polycrat. epist. ad Victorem: apud Euseb. lib. 5. hist. *κεφ. κδ.*

[l] Sicut Smyrnæorum ecclesia Polycarpum a Johanne conlocatum refert; sicut Romanorum Clementem a Petro ordinatum edit: proinde (or, perinde) utique et cæteræ exhibent quos, ab apostolis in episcopatum constitutos, apostolici seminis traduces habent. Tertul. de præscript. cap. 32. Vid. et ejusd. lib. 4 contra Marcion. cap. 5.

them "the[m] successions of bishops, unto whom the apostles committed the charge of the Church in every place." "For[n] all the heretics," saith he, "are much later than those bishops, unto whom the apostles committed the churches." And: "we[o] are able to number those who by the apostles were ordained bishops in the churches, and their successors unto our days, who neither taught nor knew any such thing as these men dream of."

For proof whereof, he bringeth in the succession of the bishops of Rome, from Linus[p] (unto whom the blessed apostles committed that episcopacy) and Anacletus, (by others called Cletus) and Clement (who did both see the apostles, and conferred with them) unto Eleutherius[q]; who when Irenæus wrote, "had the charge of that bishoprick in the twelfth place after the apostles." Concerning whom, and the integrity which then continued in each other succession from the apostles' days, Hegesippus, who at the same time published his history of the Church, saith thus: "Soter[r] succeeded Anicetus, and after him was Eleutherius. Now, in every succession, and in every city, all things so stand, as the law and the prophets and our Lord do preach."

And more particularly concerning the church of Co-

[m] Successiones episcoporum, quibus apostolicam quæ in unoquoque loco est ecclesiam tradiderunt. Iren. lib. 4. advers. hæres. cap. 63. op. pag. 272.

[n] Omnes enim ii valde posteriores sunt quam episcopi, quibus apostoli tradiderunt ecclesias. Id. lib. 5. cap. 20. pag. 317.

[o] Habemus annumerare eos qui ab apostolis instituti sunt episcopi in ecclesiis, et successores eorum usque ad nos; qui nihil tale docuerunt, neque cognoverunt quale ab his deliratur. Id. lib. 3. cap. 3. pag. 175.

[p] *Θεμελιώσαντες οὖν καὶ οἰκοδομήσαντες οἱ μακάριοι ἀπόστολοι τὴν ἐκκλησίαν, Λίνῳ τὴν τῆς ἐπισκοπῆς λειτουργίαν ἐνεχείρισαν. (τούτου τοῦ Λίνου Παῦλος ἐν ταῖς πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολαῖς μέμνηται.) διαδέχεται δ' αὐτὸν Ἀνέγκλητος· μετὰ τοῦτον δὲ τρίτῳ τόπῳ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων τὴν ἐπισκοπὴν κληροῦται Κλήμης, ὁ καὶ ἑωρακὼς τοὺς μακαρίους Ἀποστόλους, καὶ συμβεβληκὼς αὐτοῖς.* Id. ibid. pag. 176.

[q] *Νῦν δωδεκάτῳ τόπω τὸν τῆς ἐπισκοπῆς ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων κατέχει κλῆρον Ἐλεύθερος.* Ibid.

[r] *Παρὰ Ἀνικήτου διαδέχεται Σωτὴρ, μεθ' ὃν Ἐλεύθερος. Ἐν ἑκάστῃ δὲ διαδοχῇ καὶ ἐν ἑκάστη πόλει οὕτως ἔχει ὡς ὁ νόμος κηρύττει καὶ οἱ προφῆται καὶ ὁ Κύριος.* Hegesip. apud Euseb. lib. 4. hist. *κεφ. κβ.*

rinth, after[s] he had spoken of the epistle written unto them by Clement, for the repressing of some factions wherewith they were at that time much troubled, which gave him occasion to tell them that the apostles, of whom he himself was an hearer, "had[t] perfect intelligence from our Lord Jesus Christ, of the contention that should arise about the name of episcopacy," he declareth, that after the appeasing of this tumult, "the[u] church of the Corinthians continued in the right way, until the days of Primus, whom he did visit in his sailing toward Rome." Which Primus had for his successor that famous Dionysius, whose epistle to the church of the Athenians hath been before nominated; wherein he put them in mind of "the[v] first bishop" that had been placed over them, even Dionysius the Areopagite, St. Paul's[w] own convert, a thing whereof they could at that time have no more cause to doubt, than we should have, if any question were now made of the bishops that were here in king Edward the VI. or queen Mary's days: I might also say, in the middle of the reign of queen Elizabeth herself; if with Baronius[x] I would produce the Areopagite's life unto the government of the emperor Hadrian.

This Hegesippus, living next after "the first succession of the apostles," as Eusebius[y] noteth, and being him-

[s] Μετὰ (ita enim ex MS. legendum, non *μεγάλα*) *τινὰ περὶ τῆς* Κλήμεντος *πρὸς* Κορινθίους *ἐπιστολῆς αὐτῷ εἰρημένα.* Euseb. lib. 4. histor. *κεφ.* *κβ.* cum lib. 3. *κεφ. ιστ.*

[t] *Καὶ οἱ* Ἀπόστολοι *ἡμῶν ἔγνωσαν διὰ τοῦ* Κυρίου *ἡμῶν* Ἰησοῦ Χριστοῦ, *ὅτι ἔρις ἔσται ἐπὶ τοῦ ὀνόματος τῆς ἐπισκοπῆς· διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν, πρόγνωσιν εἰληφότες τελείαν, κατέστησαν τοὺς προειρημένους.* Clem. epist. ad Corinth. apud Coteler. tom. 1. pag. 173.

[u] *Καὶ ἐπέμενεν ἡ ἐκκλησία τῶν* Κορινθίων *ἐν τῷ ὀρθῷ λόγῳ, μέχρι* Πρίμου *ἐπισκοπεύοντος ἐν* Κορίνθῳ, *ᾧ* (ita MS. non *οἷς*) *συνέμιξα πλέων εἰς* Ῥώμην. Hegesip. apud Euseb. lib. 4. *κεφ. κβ.*

[v] Dionys. Corinth. apud eund. Euseb. lib. 3. *κεφ. δ.* et lib. 4. *κεφ. κγ.*

[w] Acts, chap. 17. ver. 31.

[x] Baron. annal. tom. 2. ann. 120.

[y] Euseb. lib. 2. *κεφ. κγ.* Ὁ Ἡγήσιππος (non, ut vulgo legitur, Ἰώσηπος) *ἐπὶ τῆς πρώτης τῶν* Ἀποστόλων *γενόμενος διαδοχῆς.* Egesippus qui post ipsas statim primas apostolorum successiones fuit: ut Rufinus locum expressit.

self a Christian[z] of the race of the Hebrews; was careful to record unto posterity the state of the church of Jerusalem in the days of the apostles, and the alteration that followed after their departure out of this life. Where first he sheweth, that James[z] the brother of our Lord, surnamed the Just, did govern that church together with the apostles: yet so, as Clement[a] of Alexandria, who wrote some twenty years after him, further addeth, that he had this preferment even before the three prime apostles, Peter and the two sons of Zebedee, James and John, to be chosen the peculiar bishop of Jerusalem, the then mother church of the world.

After the death of James the Just, Hegesippus[b] declareth that Symeon, the son of Clopas or Cleophas was constituted bishop, and so continued until the days of the emperor Trajan: under whom he suffered a glorious martyrdom, about the same time that Ignatius did, being then an hundred and twenty years of age; and by that account born before the incarnation of our blessed Saviour. Where, the observation of this prime historian is not to be passed over, that until[c] these times the Church was called a virgin, as being not yet corrupted with the overspreading of heretical doctrine. For howsoever he-

[y] Euseb. lib. 4. κεφ. κβ. fin.

[z] *Διαδέχεται τὴν ἐκκλησίαν μετὰ τῶν Ἀποστόλων ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου Ἰάκωβος, ὁ ὀνομασθεὶς ὑπὸ πάντων Δίκαιος.* Hegesipp. commentarior. lib. 5. apud eund. Euseb. lib. 2. κεφ. κγ.

[a] Clem. in libro 6. Hypotyposeῶn: ubi narrat: *Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος, ὡς ἂν καὶ ὑπὸ τοῦ Κυρίου προτετιμημένους μὴ ἐπιδικάζεσθαι δόξης, ἀλλ' Ἰάκωβον τὸν Δίκαιον ἐπίσκοπον Ἱεροσολύμων ἑλέσθαι,* apud eund. lib. 2. κεφ. α.

[b] Apud Euseb. lib. 4. κεφ. κβ. Vid. eund. lib. 3. κεφ. ια. et λβ.

[c] *Ὡς ἄρα μέχρι τῶν τότε χρόνων παρθένος καθαρὰ καὶ ἀδιάφθορος ἔμεινεν ἡ ἐκκλησία· ἐν ἀδήλῳ που σκότει φωλευόντων εἰσέτι τότε τῶν, εἰ καί τινες ὑπῆρχον, παραφθείρειν ἐπιχειρούντων τὸν ὑγιῆ κανόνα τοῦ σωτηρίου κηρύγματος· ὡς δ' ὁ ἱερὸς τῶν ἀποστόλων χορὸς διαφορὸν εἰλήφει τοῦ βίου τέλος, παρεληλύθει τὲ ἡ γενεὰ ἐκείνη τῶν αὐταῖς ἀκοαῖς τῆς ἐνθέου σοφίας ἐπακοῦσαι κατηξιωμένων, τηνικαῦτα τῆς ἀθέου πλάνης τὴν ἀρχὴν ἐλάμβανεν ἡ σύστασις, διὰ τῆς τῶν ἑτεροδιδασκάλων ἀπάτης, οἳ καὶ ἅτε μηδενὸς ἔτι τῶν ἀποστόλων λειπομένου, γυμνῇ λοιπὸν ἤδη τῇ κεφαλῇ, τῷ τῆς ἀληθείας κηρύγματι τὴν ψευδώνυμον γνῶσιν ἀντικηρύττειν ἐπεχείρουν.* Hegesipp. apud eund. lib. 3. κεφ. λβ.

resies did spring up before, yet they were so kept down by the authority of the apostles and the disciples who had heard our Lord himself preach; that the authors and fautors thereof were not able to get any great head, being forced, by the authority of such opposites, to lurk in obscurity.

But as soon as all that generation was gathered unto their fathers, and none of those were left who had the happiness to hear the gracious words that proceeded from the Lord's own mouth, the heretics, taking the advantage, began to enter into a kind of combination, and with open face publicly to maintain the "oppositions[d] of their science falsely so called," from whence they assumed unto themselves the name of Gnostics, or men of knowledge, against the preaching of that truth, which by those who were eye-witnesses[e] and ministers of the Word had been "ONCE[f] delivered unto the saints." The[g] first beginner of which conspiracy was one Thebuthis, who had at the first been bred in one of the seven sects, into which the people of the Jews were in those days divided; but afterwards, because he missed a bishoprick unto which he had aspired, (this of Jerusalem, as it may seem, whereunto Justus, after the death of Symeon, was preferred before him) could think of no readier a way throughly to revenge himself of this disgrace, than by raising up the like distractions among the Christians. Which as, in the effect, it sheweth the malignity of that ambitious sectary; so doth it, in the occasion, discover withal the great esteem that in those early days was had of episcopacy.

When Hegesippus wrote this ecclesiastical history, the ancientest of any since the Acts of the apostles, Eleutherius as we heard before, was bishop of the Church of Rome: unto whom "Lucius[h] king of the Britons," as

[d] Ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως. 1 Tim. cap. 6. ver. 20.

[e] Luke, chap. 1. ver. 2.

[f] Jude, verse 3.

[g] Διὰ τοῦτο ἐκάλουν τὴν ἐκκλησίαν παρθένον· οὔπω γὰρ ἔφθαρτο ἀκοαῖς ματαίαις. Ἄρχεται δ' ὁ Θέβουθις, διὰ τὸ μὴ γενέσθαι αὐτὸν ἐπίσκοπον, ὑποφθείρειν. Ἀπὸ τῶν ἑπτὰ αἱρέσεων εἷς καὶ αὐτὸς ἦν ἐν τῷ λαῷ. Hegesipp. apud Euseb. lib. 4. κεφ. κβ.

[h] Misit ad eum Lucius Britannorum rex epistolam; obsecrans ut per ejus

our Bede relateth, "sent an epistle, desiring that by his means he might be made Christian. Who presently obtained the effect of his pious request: and the Britons kept the faith then received sound and undefiled in quiet peace, until the times of Dioclesian the emperor." By whose bloody persecution the faith and discipline of our British churches was not yet so quite extinguished, but that within ten years after, and eleven before the first general council of Nice, three of our bishops were present and subscribed unto the council of Arles: Eborius[i] of York, Restitutus of London, and Adelfius of Colchester; if that be it, which is called there Colonia Londinensium. The first root of whose succession we must fetch beyond Eleutherius, and as high as St. Peter himself: if it be true, that he "constituted[k] churches here, and ordained bishops, presbyters, and deacons in them; as Symeon Metaphrastes relateth out of some part of Eusebius[l], as it seemeth, that is not come unto our hands.

But, to return unto the "angels of the seven churches," mentioned in the Revelation of St. John: by what hath been said, it is apparent, that seven singular bishops, who were the constant presidents over those churches, are pointed at under that name. For other sure they could not be, if all of them were cast into one mould, and were of the same quality with Polycarpus, the then angel of the church in Smyrna: who without all question was such,

mandatum Christianus efficeretur. Et mox effectum piæ postulationis consecutus est: susceptamque fidem Britanni usque in tempora Diocletiani principis inviolatam integramque quieta pace servabant. Bed. hist. ecclesiast. Anglor. lib. 1. cap. 4.

[i] Tom. 1. concilior. Galliæ, a Sirmondo edit. pag. 9.

[k] Ἐπιμείνας τε ἐν Βρετανίᾳ ἡμέρας τινὰς, καὶ πολλοὺς τῷ λόγῳ φωτίσας τῆς χάριτος, ἐκκλησίας τε συστησάμενος, ἐπισκόπους τε καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους χειροτονήσας, δωδεκάτῳ ἔτει τοῦ Καίσαρος Νέρωνος αὖθις εἰς Ῥώμην παραγίνεται. Metaphrast. commentar. de Petro et Paulo; ad diem 29. Junii.

[l] Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου δώδεκα μὲν ἔτη διατρίψαι Πέτρον λέγει ἐν τῇ ἀνατολῇ, εἴκοσι δὲ καὶ τρία πεποιηκέναι εἴς τε Ῥώμην καὶ τὴν Βρετανίαν καὶ τὰς περὶ τὴν δύσιν πόλεις. Ibid.

if any credit may be given herein unto those that saw him and were well acquainted with him.

And as Tertullian in express terms affirmeth him to have been placed there by St. John himself, in testimony before alleged out of his Prescriptions[m], so doth he elsewhere, from the order of the succeeding bishops, not obscurely intimate, that the rest of that number were to be referred unto the same descent. "We[n] have," saith he, "the churches that were bred by John. For although Marcion do reject his Revelation, yet the order of the bishops reckoned up unto their original, will stand for John to be their founder."

Neither doth the ancient writer of the martyrdom of Timothy, mentioned by Photius, mean any other by those seven bishops, whose assistance he saith St. John did use, after his return from Patmos, in the government of the metropolis of the Ephesians. For "being[o] revoked from his exile," saith he, "by the sentence of Nerva, he betook himself to the metropolis of Ephesus, and being assisted with the presence of SEVEN bishops, he took upon him the government of the metropolis of the Ephesians, and continued, preaching the word of piety, until the empire of Trajan."

That he remained with the Ephesians and the rest of the brethren of Asia, until the days of Trajan, and that during the time of his abode with them, he published his Gospel, is sufficiently witnessed by Irenæus[p]. That upon his return from the island, after the death of Domitian, he applied himself to the government of the churches of

[m] Tertull. Præscript. cap. 32. Similiter et Hieronymus in catal. script. ecclesiast. cap. 17. in Polycarpo; et Nicephorus, lib. 3. hist. ecclesiast. cap. 2.

[n] Habemus et Johannis alumnas ecclesias. Nam etsi apocalypsim ejus Marcion respuit; ordo tamen episcoporum ad originem recensus, in Johannem stabit auctorem. Sic et cæterarum generositas recognoscitur. Tertullian. advers. Marcion. lib. 4. cap. 5.

[o] Ψηφίσματι Νέρβα τῆς ὑπερορίας ἀνακληθεὶς, τῇ Ἐφεσίων ὑπέστη μετροπόλει, καὶ αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ, ἑπτὰ συμπαρόντων ἐπισκόπων τῆς Ἐφεσίων ἀντιλαμβάνεται μητροπόλεως· καὶ διήρκεσε τὸν τῆς εὐσεβείας κηρύσσων λόγον ἄχρι τῆς βασιλείας Τραϊανοῦ. Phot. bibliothec. num. 254.

[p] Irenæus advers. hæres. lib. 2. cap. 39. op. pag. 148. item, lib. 3. cap. 1. pag. 174. et 3. op. pag. 178.

Asia, is confirmed likewise both by Eusebius[q], and by Hierome[r]: who further addeth[s], that at the earnest entreaty of the bishops of Asia he wrote there his Gospel.

And that he himself also, being free from his banishment, did ordain bishops in divers churches, is clearly testified by Clement of Alexandria, who lived in the next age after, and delivereth it as a certain truth, which he had received from those who went before him, and could not be far from the time wherein the thing itself was acted. "When[t] St. John," saith he, "Domitian the tyrant being dead, removed from the island of Patmos unto Ephesus, by the entreaty of some he went also unto the neighbouring nations; in some places constituting bishops, in others founding whole churches."

Among these neighbouring churches was that of Hierapolis, which had Papias placed bishop[u] therein. That this man was "a[v] hearer of St. John, and a companion of Polycarpus," is testified by his own scholar Irenæus[w]: and that he conversed with the[x] disciples of the apostles, and of Christ also, he himself doth thus declare, in the proeme of the five books which he entitled, A declaration of the words of the Lord: "If[y] upon occasion, any of

[q] Euseb. lib. 3. hist. *κεφ. κγ.*

[r] Hieronym. in catal. script. ecclesiast. cap. 9.

[s] Id. ibid. et præfat. in evangel. Matthæi.

[t] *'Επειδὴ τοῦ τυράννου τελευτήσαντος ἀπὸ τῆς Πάτμου τῆς νήσου μετῆλθεν ἐπὶ τὴν Ἔφεσον, ἀπῄει παρακαλούμενος καὶ ἐπὶ τὰ πλησιόχωρα τῶν ἐθνῶν, ὅπου μὲν ἐπισκόπους καταστήσων, ὅπου δὲ ὅλας ἐκκλησίας ἁρμόσων.* Clem. Alexandrin. in lib. de divite salvando (qui falso Origenis nomine habetur editus, ad calcem tomi 3. commentariorum Michaelis Ghislerii.) op. pag. 959. Euseb. hist. lib. 3. *κεφ. κγ.*

[u] Euseb. lib. 3. hist. *κεφ. λε.* Hieron. catal. script. ecclesiast. cap. 18. et chronic. ad ann. Trajani 2.

[v] *Παπίας Ἰωάννου μὲν ἀκουστὴς, Πολυκάρπου δὲ ἑταῖρος γεγονὼς, ἀρχαῖος ἀνήρ.* Irenæus advers. hæres. lib. 5. cap. 33. op. pag. 333.

[w] Irenæus, vir apostolicorum temporum et Papiæ auditoris evangelistæ Johannis discipulus, episcopus ecclesiæ Lugdunensis. Hieronym. epist. 53. ad Theodoram, op. tom. 4. pag. 581.

[x] Hi sunt presbyteri apostolorum discipuli; quorum Irenæus, lib. 5. cap. 36. op. pag. 337. meminit.

[y] *Εἰ δέ που καὶ τὶς τῶν πρεσβυτέρων παρηκολουθηκὼς τοῖς ἀποστόλοις ἔλθοι, τοὺς τῶν ἀποστόλων ἀνέκρινον λόγους* (ita enim ex Græcis MSS.

the presbyters which had accompanied the apostles did come, I diligently enquired what were the speeches which the apostles used; what Andrew or what Peter did say, or what Philip, or Thomas, or James, or John, or Matthew, or some other of the disciples of the Lord; and the things that Aristion and John the elder, our Lord's disciples, did speak." The two last of whom he often cited by name in the process of the work, relating the passages in this kind which he had heard[z] from them.

Neither can any man be so simple as to imagine, that in the language of Clemens Alexandrinus the name of a bishop should import no more than a bare presbyter: if he consider, that not the difference[a] only betwixt presbyters, bishops, and deacons is by him acknowledged; but further also, that the disposition of their three offices, in his judgment, doth carry with it an "imitation[b] of the angelical glory;" to say nothing of the emperor Hadrian, who, hard upon the time of the forenamed Papias, writing unto the consul Servianus touching the state of things in Egypt, maketh distinct mention in his letter of the "presbyters[c] of the Christians," and of those "who[d] call themselves bishops of Christ."

And thus having deduced episcopacy from the apostolical times, and declared, that the angels of the seven churches were no other, but such as in the next age after

et vetere Rufini versione locus est restituendus) τί Ἀνδρέας, ἢ τί Πέτρος εἶπεν, ἢ τί Φίλιππος, ἢ τί Θωμᾶς, ἢ Ἰάκωβος, ἢ τί Ἰωάννης, ἢ Ματθαῖος, ἢ τὶς ἕτερος τῶν τοῦ Κυρίου μαθητῶν, ἅτε Ἀριστίων καὶ ὁ πρεσβύτερος Ἰωάννης, οἱ τοῦ Κυρίου μαθηταὶ, λέγουσιν. Papias, in Prooemio Λογίων Κυριακῶν ἐξηγήσεως, apud Euseb. lib. 3. hist. κεφ. λθ.

[z] Ἀριστίωνος δὲ καὶ τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου αὐτήκοον ἑαυτὸν φησι γενέσθαι· ὀνομαστὶ γοῦν πολλάκις αὐτῶν μνημονεύσας, ἐν τοῖς αὐτοῦ συγγράμμασι τίθησιν αὐτῶν παραδόσεις. Euseb. Ibid.

[a] Μυρίαι δὲ ὅσαι ὑποθῆκαι, εἰς πρόσωπα ἐκλεκτὰ διατείνουσαι ἐγγεγράφαται ταῖς βίβλοις ταῖς ἁγίαις, αἱ μὲν πρεσβυτέροις, αἱ δὲ ἐπισκόποις, διακόνοις· ἄλλαι, χήραις. Clem. Alex. Pædagog. lib. 3. cap. ult. op. pag. 309.

[b] Αἱ ἐνταῦθα κατὰ τὴν ἐκκλησίαν προκοπαὶ, ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων διακόνων, μιμήματα οἶμαι τῆς ἀγγελικῆς δοξης. Id. Stromat. lib. 6. pag. 793.

[c] Nemo Christianorum presbyter. Hadrian. epist. ad Servian. apud Fl. Vopisc. in vita Saturnini.

[d] Qui se Christi episcopos dicunt. Id. ibid.

the apostles were by the fathers termed bishops: we are now further to enquire, why these churches are confined unto the number of seven, in the superscription of that apostolical epistle prefixed before the book of the Revelation: "John[e] to the seven churches in Asia: Grace be unto you and peace;" where St. John directing his letters unto them thus indefinitely, without any mention of their particular names, cannot by common intendment be conceived to have understood any other thereby, but such as by some degree of eminency were distinguishable from all the rest of the churches that were in Asia, and in some sort also did comprehend all the rest under them.

For taking Asia here in that stricter sense, wherein the new Testament useth it, as denoting the Lydian Asia alone, of the circuit whereof I have treated elsewhere[f] more particularly: it is not to be imagined, that after so long pains taken by the apostles and their disciples in the husbanding of that part of the Lord's vineyard, there should be found no more but seven churches therein, especially since St. Paul, that "wise[g] master-builder" professeth, that he had here "a[h] great door and effectual opened" unto him: and St. Luke testifieth accordingly, that "all[i] they which dwelt in Asia heard the word of the Lord Jesus, both Jews and Greeks; so mightily grew the word of God and prevailed." Which extraordinary blessing of God upon his labours, moved the apostle to make his residence in those parts "for[k] the space of three years:" wherein he "ceased not to warn every one night and day with tears."

So that in all reason we are to suppose, that these seven churches, comprising all the rest within them, were not bare parochial ones, or so many particular congregations, but diocesan churches, as we use to call them, if not me-

[e] Revel. chap. 1. ver. 4.
[f] Disquisit. touching the Asia properly so called chap. 2. pag. 13.
[g] 1 Cor. chap. 3. ver. 10.
[h] Ibid. chap. 16. ver. 8, 9.
[i] Acts, chap. 19. ver. 10. 20.
[k] Ibid. chap. 20. ver. 31.

tropolitical rather. For that in Laodicea[l], Sardis, Smyrna, Ephesus, and Pergamus[m], the Roman governors held their courts of justice, to which all the cities and towns about had recourse for the ending of their suits, is noted by Pliny. And besides these, which were the greatest, Thyatira is also by Ptolemy[n] expressly named a metropolis, as Philadelphia also is, in the Greek[o] acts of the council of Constantinople, held under Menas. Which giveth us good ground to conceive, that the seven cities, in which these seven churches had their seat, were all of them metropolitical, and so had relation unto the rest of the towns and cities of Asia, as unto daughters rising under them.

This Lydian Asia was separated from Caria by the river Mæander, upon the banks whereof Magnesia and Trallis were seated; to the Christians whereof Ignatius directed two of his epistles, wherein he maketh mention of Damas bishop of the one church, and Polybius bishop (or ruler[p], as Eusebius calleth him) of the other, whom they had sent to visit him at Smyrna; adding withal in that to the Trallians, his usual admonitions: "Be[q] subject to the bishop, as to the Lord:" and "to[r] the presbytery, as to the apostles of Jesus Christ our hope. He[s] that doth any thing without the bishop and the presbyters and the deacons, such a one is defiled in conscience. Fare[t] ye well in Jesus Christ, being subject to the bishop, and likewise to the presbyters."

Wherein we may note, that within twelve years after mention of the seven churches made in the Apocalypse,

[l] Plin. lib. 5. hist. nat. cap. 29. [m] Id. ibid. cap. 30.

[n] Ptolem. Geograph. lib. 5.

[o] Concil. Constantinop. sub Mena, Act. 5.

[p] Ἄρχοντα. Euseb. lib. 3. hist. κεφ. λε.

[q] Τῷ ἐπισκόπῳ ὑποτάσσεσθε, ὡς τῷ Κυρίῳ. Ignat. epist. ad Trallian. apud Coteler. tom. 2. pag. 22.

[r] Ὑποτάσσεσθε καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ, ὡς ἀποστόλοις Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν. Ibid.

[s] Ὁ χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν διακόνων τι πράσσων, ὁ τοιοῦτος μεμίανται τῇ συνειδήσει. Ibid. pag. 23.

[t] Ἔρρωσθε ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, ὑποτασσόμενοι τῷ ἐπισκόπῳ, ὁμοίως καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, &c. Ibid. pag. 25.

(for then, as hath been shewed, were these epistles of Ignatius written) other episcopal cities are found in the same Lydian Asia: and two such, as in after times are well known to have been under[u] the government of the metropolitan of Ephesus. But whether this subordination were as ancient as the days of Ignatius, whose epistles are extant unto these three churches, and Damas[v] the then bishop of Magnesia, with Polybius of Trallis, were at that time subject to Onesimus the bishop of Ephesus, might well be doubted: but that the same Ignatius directeth one of his epistles unto the church, "which[w] had presidency in the place of the region of the Romans;" and in the body thereof doth attribute unto himself the title of the bishop of Syria. Whereby, as he intimateth himself to have been not only the bishop of Antioch, but also of the rest of the province of Syria, which was under that metropolis: so doth he likewise not obscurely signify that the bishop of Rome had at that time a presidency over the churches that were in the Urbicarian[x] region, as the imperial constitutions, or the Roman[y] province, as the acts of the first council of Arles call it.

What that Urbicarian region was, I will not now stand to discuss: whether Tuscia only, wherein Rome itself was situated, which in the days of Ignatius was one entire region, but afterwards divided into Tuscia Suburbicaria and Annonæria, or the territory wherein the præfectus urbis did exercise his jurisdiction, which was confined within the compass of a hundred miles about the city, or with that, those other provinces also whereunto the authority of the vicarius urbis did extend; or lastly the circuit within which those sixty-nine bishopricks were contained that were[z] immediately subject to the bishop of Rome,

[u] Ordo metropolitar. in append. Geograph. sacr. Caroli a S. Paulo, pag. 11. et in tomo 1. Juris Græco-Romani, a Jo. Leunclavio edit. pag. 90.

[v] Euseb. lib. 3. hist. κεφ. λε.

[w] Ἥτις προκάθηται ἐν τόπῳ χωρίου Ῥωμαίων. Ignat. epist. ad Roman.

[x] Ex urbicaria regione. Cod. Theod. lib. 11. tit. 2. leg. 3.

[y] Ex provincia Romana civitate Portuen, &c. In nominibus quæ concilio Arelatensi I. præfixa leguntur.

[z] Insuper præter septem collaterales episcopos erant alii episcopi, qui dicun-

and frequently called to his synods, the names whereof are found registered in the records of that Church. The antiquity of which number as it may in some sort receive confirmation from the Roman synod of seventy bishops held under Gelasius; so for the distinction of the bishops which belonged to the city of Rome, from those that appertained to Italy, we have a far more ancient testimony from the edict of the emperor Aurelian; who in the controversy that arose betwixt Paulus Samosatenus and Domnus for the house which belonged unto the church of Antioch, commanded that it should be delivered to them, to[a] whom the bishops of Italy and Rome should by their letters declare that it ought to be given; which distinction, as well in the forecited acts[b] of the council of Arles, as in the epistles of the Sardican[c] synod and Athanasius[d], may likewise be observed: the name of Italy being in a more strict sense applied therein to the seven provinces, which were under the civil jurisdiction of the vicarius or lieutenant of Italy, and the ecclesiastical of the bishop of Milan.

And it is well worth the observing, that the fathers of the great council of Nice, afterwards confirming this kind of primacy, in the bishops of Alexandria, Rome, and Antioch, in[e] the metropolitans of other provinces, do make

tur suffraganei Romani pontificis, nulli alii primati vel archiepiscopo subjecti; qui frequenter ad synodos vocarentur. MS. Vatican. apud Baron. ann. 1057. sec. 23.

[a] *Οἷς ἂν οἱ Ῥώμης ἐπίσκοποι ἐπιστέλλοντες εὐδοκήσαιεν*: saith Nicephorus Callist. lib. 6. hist. cap. 29. but Euseb. lib. 7. *κεφ. λ.* more fully: *οἷς ἂν οἱ κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ῥωμαίων πόλιν ἐπισκόποι τοῦ δόγματος ἐπιστέλλοιεν.*

[b] Ex provincia Italiæ, civitate Mediolanen, &c. Ex provincia Romana, civitate Portuen. ut supra.

[c] *Ἡ ἁγία σύνοδος συναχθεῖσα ἀπό Ῥώμης καὶ Ἰταλίας.* Synod. Sardic. epist. ad Alexandrin. in 2. Athanasii apologia op. tom. 1. pag. 155.

[d] *Ἀπό τε τῆς μεγάλης Ῥώμης καὶ τῆς Ἰταλίας πάσης.* Athanas. epist. ad solitar. vit. agentes. ibid. pag. 343.

[e] *Ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν, καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπαρχίαις, τὰ πρεσβεῖα σώζεσθαι ταῖς ἐκκλησίαις, καθόλου δὲ πρόδηλον ἐκεῖνο, ὅτι εἴ τις χωρὶς γνώμης μητροπολίτου γένοιτο ἐπίσκοπος, τὸν τοιοῦτον ἡ μεγάλη σύνοδος ὥρισε μὴ δεῖν εἶναι ἐπίσκοπον.* Concil. Nicæn. 1. can. 6.

their entrance into that canon with "Τὰ ἀρχαῖα ἔθη κρατείτω, Let the ANCIENT customs continue." Which as it cleareth the antiquity of the metropolitical jurisdiction of the bishop of Rome; so doth it likewise confirm the opinion of those, who conceive the metropolitan of Alexandria to be meant in that passage of the emperor Hadrian's epistle unto Servianus: "Even[f] the very patriarch himself, when he cometh into Egypt, is by some compelled to adore Serapis, and by others to worship Christ;" as if, upon his returning into Egypt, either from his visitation of Lybia and Pentapolis, which this same Nicene canon sheweth to have of old belonged unto his care, or from his flight in that present time of persecution, he should suffer this distraction: the heathen labouring to compel him to the worship of Serapis, and his own Christian flock on the other side striving to keep him constant in the service of Christ. For that either the heathen had will, or the Christians power at that time to force the Jewish patriarch, of whom some do understand the place, to the adoration of Christ, hath no manner of probability in it.

That part also of the canon, which ratifieth the ancient rights of metropolitans of all other provinces, may serve to open unto us the meaning of that complaint which, some threescore and ten years before the time of this synod, St. Cyprian made against Novatianus; for the confusion which by his schism he brought upon the churches of God: that "whereas[g] long since in all provinces, and in all cities, bishops had been ordained, in age ancient, sound in faith, tried in affliction, proscribed in persecution; yet took he the boldness to create other false bishops over their heads;" namely, subordinate bishops in every city, and metropolitans in every province.

In Africa at that time, although there were many civil

[f] Ipse ille patriarcha quum Ægyptum venerit, ab aliis Serapidem adorare, ab aliis cogitur Christum. Hadrian. epist. ad Servian. apud Vopisc. ab Saturnino.

[g] Cum jampridem per omnes provincias, et per urbes singulas, ordinati sint episcopi in ætate antiqui, in fide integri, in pressura probati, in persecutione proscripti; ille super eos creare alios pseudo-episcopos audeat. Cyprian. epist. 52. op. pag. 73.

provinces, yet was there but one ecclesiastical, whereof Cyprian himself was archbishop[h]; as the fathers of the Trullan synod call him. It pleased, saith he in one of his epistles, "all[i] the bishops constituted either in our province or beyond the sea:" intimating thereby, that all the bishops, which were on his side the sea, did belong unto one province: "For[k] our province," saith he in another place: "is spread more largely; having Numidia also, and both the Mauritanias, annexed unto it." Whence that great council assembled by him for determining the question touching the baptizing of those that had been baptized by heretics, is said to be gathered "out[l] of the province of Africa, Numidia, and Mauritania." For howsoever in the civil government, the proconsular Africa, wherein Carthage was seated, Numidia, and both the Mauritanias, Sitifensis and Cæsariensis, were accounted three distinct provinces: yet in the ecclesiastical administration they were joined together and made but one province, immediately subject to the metropolitical jurisdiction of the prime see of Carthage.

Some threescore years before this African council was held by Cyprian, those other provincial synods were assembled by the metropolitans of sundry nations, for the composing of the paschal controversy, then hotly pursued: and among the rest, that in our neighbour country, out of "the[m] parishes," for so, in the language of the Church, those precincts were named, which now we call dioceses, "of which Irenæus had the superintendency;" whence also he wrote that free epistle unto Victor bishop of Rome, "in[n] the person of those brethren over whom he

[h] Τοῦ Κυπριανοῦ τοῦ γενομένου ἀρχιεπισκόπου τῆς Ἄφρων χώρας. Concil. Constantinopol. in Trullo, can. 2.

[i] Universis episcopis, vel in nostra provincia vel trans mare constitutis. Cyprian. epist. 40.

[k] Quoniam latius fusa est nostra provincia; habet etiam Numidiam et Mauritanias duas sibi cohærentes. Id. epist. 45.

[l] Ex provincia Africa, Numidia, Mauritania. Concil. Cypriani.

[m] Τῶν κατὰ Γαλλίαν παροικιῶν ἃς Εἰρηναῖος ἐπεσκόπει. Euseb. histor. lib. 5. κεφ. κγ.

[n] Ἐκ προσώπου ὧν ἡγεῖτο κατὰ τὴν Γαλλίαν ἀδελφῶν. Ibid. κεφ. κστ.

was president;" at which time, and before, the most[o] famous metropoles of that country, and so the most[p] eminent churches therein, were Lyons and Vienna; in the one whereof Irenæus[q] was then no less renowned a prelate, than Cyprian was afterwards in Africa.

Dionysius the famous bishop of Corinth, was elder than they: who among many other epistles, directed one[r] to the church of Gortyna, and all the rest of the churches of Crete, wherein he saluted their bishop Philip; whereby it appeareth, that at that time, as well as in the ages following, Gortyna[s] was the metropolis, and the bishop thereof the metropolitan of all the rest of that whole island. Which kind of superintendancy there, Eusebius, the ancientest ecclesiastical historian now extant, deriveth from the very times of Titus; whom, out of the histories that were before his time, he relateth to have held "the[t] bishoprick of the churches in Crete." With whom the Grecians of after times do fully concur, as appeareth both by the subscription annexed by them unto the epistle of St. Paul "to[u] Titus, ordained," as there they say, "the first bishop of the church of the Cretians;" and by the argument prefixed by them before the same, speaking of him to the same effect: that "he[x] was by Paul ordained bishop of that great country, and had commission

[o] *Ἧς μητροπόλεις ἐπίσημοι καὶ παρὰ τὰς ἄλλας τῶν αὐτόθι διαφέρουσαι, βεβόηνται Λούγδουνος καὶ Βίεννα.* Euseb. histor. lib. 5. *κεφ. α.*

[p] *Αἳ τῇδε διαφανέσταται ἐκκλησίαι.* Id. ibid.

[q] *Ὃς τῆς Πολυκάρπου διδασκαλίας ἀπήλαυσεν, ἐγεγόνει δὲ φωστὴρ Γαλατῶν τῶν ἑσπερίων.* Theodoret. in *Ἀτρέπτῳ.*

[r] *Τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ παροικούσῃ Γόρτυναν, ἅμα ταῖς λοιπαῖς κατὰ Κρήτην παροικίαις ἐπιστείλας, Φίλιππον ἐπίσκοπον αὐτῶν ἀποδέχεται.* Id. lib. 4. *κεφ. κγ.*

[s] Subscript. concil. Chalcedon. act. 6. et concil. Constantinop. sub Mena act. 5. et synodi V. general. Constantinop. collat. 8.

[t] *Τιμόθεος τῆς ἐν Ἐφέσῳ παροικίας ἱστορεῖται πρῶτος τὴν ἐπισκοπὴν εἰληχέναι ὡς καὶ Τίτος τῶν ἐπὶ Κρήτης ἐκκλησιῶν.* Euseb. hist. lib. 3. *κεφ. α.*

[u] *Πρὸς Τῖτον τῆς Κρητῶν ἐκκλησίας πρῶτον ἐπίσκοπον χειροτονηθέντα.*

[x] *Ἐπίσκοπος τῆς Κρήτης, μεγίστης οὔσης, κεχειροτόνητο ὑπὸ τοῦ Παύλου· ἐπετέτραπτο δὲ τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπους χειροτονῆσαι.* Theodoret. argument. epist. ad Tit. in Oecumenio.

to ordain the bishops that were under him;" which they gather out of those words of St. Paul unto him: "For[y] this cause left I thee in Crete, that thou shouldest set in order the things that are wanting, and ordain elders in every city, as I had appointed thee." Out of which Calvin collecteth this doctrine unto us for the general: "We[z] learn out of this place, that there was not then such an equality betwixt the ministers of the Church, but that there was some one who was president over the rest both in authority and in counsel:" and St. Chrysostom, for the particular of Titus: "Had[a] he not been an approved man, he would not have committed that whole island unto him: he would not have commanded him to supply the things that were defective; he would not have committed unto him the judgment of so many bishops, if he had not had very great confidence in the man;" and bishop Jewell upon him again: "Having the government of many bishops, what may we call him but an archbishop?"

Which is not so much to be wondered at, when we see that the bishops of another island stick not, and that without any control, to deduce the ordination of their metropolitan from the apostolic times, in the face of the whole general council of Ephesus. For whereas the patriarch of Antioch did claim an interest in the ordaining of the metropolitan of Cyprus: the bishops of that island prescribed to the contrary, that from[b] the time of "the holy apostles it could never be shewed, that the bishop of Antioch was ever present at any such ordination, or did ever communicate the grace of ordination to that island;" and that the former bishops of Constantia (the metropolis of

[y] Tit. chap. 1. ver. 5.

[z] Discimus ex hoc loco, non eam fuisse tunc æqualitatem inter ecclesiæ ministros quin unus aliquis autoritate et consilio præesset. Calvin. in Tit. cap. 1. ver. 5.

[a] Εἰ μὴ γὰρ ἦν δόκιμος, οὐκ ἂν αὐτῷ τὴν νῆσον ὁλόκληρον ἐπέτρεψεν, οὐκ ἂν τὰ ἐλλειφθέντα ἀναπληρῶσαι προσέταξεν (Ἵνα γάρ, φησι, τὰ λείποντα ἐπιδιορθώσῃ) οὐκ ἂν τοσούτων ἐπισκόπων κρίσιν ἐπέτρεψεν, εἰ μὴ σφόδρα ἐθάῤῥει τῷ ἀνδρί. Chrysost. in Tit. cap. 1. homil. 1.

[b] A sanctis apostolis nunquam possunt ostendere quod adfuerit Antiochenus et ordinaverit, vel communicaverit unquam insulæ ordinationis gratiam, neque alius quisquam. Concil. Ephesin. act. 7.

Cyprus) Troilus, Sabinus, Epiphanius, and "all[c] the holy and orthodox bishops which were before them, ever since the holy apostles, were constituted by those which were in Cyprus;" and therefore desired that "as[d] in the beginning from the times of the apostles, and by the constitutions and canons of the most holy and great synod of Nice, the synod of the Cyprian bishops remained untouched and superior to privy underminings and open power;" so they might still be continued in the possession of their ancient right. Whereupon the council condemning the attempt of the bishop of Antioch, as an "innovation[e] brought in against the ecclesiastical laws and the canons of the holy fathers;" did not only order, that "the[f] governors of the churches which were in Cyprus should keep their own right entire and inviolable, according to the canons of the holy fathers and their ancient custom:" but also for[g] all other dioceses and provinces wheresoever, that no bishop should intrude himself into any other province, which had not formerly and from the beginning been under him or his predecessors.

The beginning of which kind of subordination of many bishops unto one chief, if it were not to be derived from apostolical right: yet it is by Beza fetched from[h] the same light of nature and enforcement of necessity, whereby men

[c] Et nunc memorati episcopi, et qui a sanctis apostolis erant omnes orthodoxi, ab his qui in Cypro constituti sunt. Concil. Ephesin. act. 7.

[d] Sicut initio a temporibus apostolorum et constitutionibus et canonibus sanctissimæ et magnæ synodi Nicænæ; illæsa et superior insidiis et potentia permansit nostra Cypriorum synodus. Ibid.

[e] Πρᾶγμα παρὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς θεσμοὺς καὶ τοὺς κανόνας τῶν ἁγίων πατέρων καινοτομούμενον. Ibid.

[f] Ἕξουσι τὸ ἀνεπηρέαστον καὶ ἀβίαστον οἱ τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν τῶν κατὰ τὴν Κύπρον προεστῶτες, κατὰ τοὺς κανόνας τῶν ὁσίων πατέρων καὶ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν. Ibid.

[g] Τὸ δὲ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων διοικήσεων καὶ τῶν ἁπανταχοῦ ἐπαρχιῶν παραφυλαχθήσεται· ὥστε μηδένα τῶν θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων ἐπαρχίαν ἑτέραν, οὐκ οὖσαν ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τὴν αὐτοῦ ἤγουν τῶν πρὸ αὐτοῦ χεῖρα, καταλαμβάνειν. et paulo post: Ἔδοξε τοίνυν τῇ ἁγίᾳ καὶ οἰκουμενικῇ συνόδῳ, σώζεσθαι ἑκάστῃ ἐπαρχίᾳ καθαρὰ καὶ ἀβίαστα τὰ αὐτῇ προσόντα δίκαια αὐτῇ ἐξ ἀρχῆς ἄνωθεν, κατὰ τὸ πάλαι κρατῆσαν ἔθος. Ibid.

[h] Neque vero magis existimandum est, hunc externum ordinem fuisse initio

were at first induced to enter into consociations, subjected one unto another, and by Bucer acknowledged to have "been[i] consentaneous to the law of Christ," and to have "been done by the right of the body of Christ;" and by all men must be confessed to be conformable to the pattern delivered by God unto Moses. For having set apart the three families of the Levites for his own service, and constituted a chief, as we have heard, over every of them: he placed immediately over them all, not Aaron the high priest, but Eleazar his son, saying: "Eleazar[k], the son of Aaron the priest, shall be chief over the chief of the Levites, and have the oversight of them that keep the charge of the sanctuary."

In respect of which oversight, as he hath by the Septuagint (warrantably enough by the Word of God) given unto him the name of[l] a bishop: so the Holy Ghost having vouchsafed to honour him with the title of "נשיא נשיאי הלוי, ὁ[m] ἀρχων ἐπὶ τῶν ἀρχόντων τῶν Λευϊτῶν, the president of the presidents of the Levites;" none, that without prejudice did take the matter into consideration, would much stick to afford unto him the name of an archbishop, at least he would be taught hereby to retain that reverend opinion of the primitive bishops of the Christian Church, who so willingly submitted themselves, not only to the archiepiscopal, but also to a patriarchical government, which Calvin professed he did: that in all this, they were far from having a thought, "to[n] devise another form of church government, than that which God had prescribed in his Word."

humani generis. Pagi enim ex familiis, et ex pagis urbes, et ex urbibus civitates ipsæ, suadente natura et necessitate flagitante, sensum coicrunt; aliis aliorum exemplum sequutis. Bez. de divers. gradib. ministr. contr. Sarav. cap. 24. sec. 4.

[i] Atque hoc consentiebat legi Christi, fiebatque ex jure corporis Christi. M. Bucer. de vi et usu S. ministerii. inter scripta ejus Anglicana, pag. 565.

[k] Num. chap. 3. ver. 32.

[l] 'Επίσκοπος 'Ελεάζαρ. LXX. Num. cap. 4. ver. 16.

[m] Num. cap. 3. ver. 32.

[n] Reperiemus veteres episcopos non aliam regendæ ecclesiæ formam voluisse fingere ab ea quam Deus verbo suo præscripsit. Calvin. institut. lib. 4. cap. 4. sec. 4.

The writers which in the next age after the Apostles, have here given testimony for episcopacy.

In the fourteenth year of Domitian, about the ninety-fifth year of our Lord, according to the vulgar account, St. John wrote his Revelation; and in it, the epistle directed by our Saviour "to the angel of the Church in Philadelphia." No longer than twelve years after that time, Ignatius, St. John's scholar, writeth his letters unto the same Church. In the beginning whereof, he giveth this testimony unto their bishop: that "he[a] knew him to have been promoted, not of himself, nor by men, unto that ministry, pertaining to the public weal of the Church:" which is every whit as much as if he had called him their angel. Afterwards he telleth them, that there is but "one[b] bishop," joined "with the presbytery and the deacons:" and that he delivered this as the voice of God; "Take[c] heed unto your bishop, and to the presbytery and the deacons;" calling[d] him to witness, for whom he was bound, and for whom he went then unto his last martyrdom, that he had not this from human flesh, or from the mouth of man, but that the Spirit spake it: "Without the bishop do nothing." So that from St. John's time,

[a] Ἔγνων ὅτι οὐκ ἀφ, ἑαυτοῦ, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων, ἠξιώθη τὴν διακονίαν τὴν εἰς τὸ κοινὸν ἀνήκουσαν ἐγχειρισθῆναι. Ignat. epist. ad Philadelph.

[b] Εἷς ἐπίσκοπος, ἅμα τῷ πρεσβυτερίῳ καὶ τοῖς διακόνοις. Ibid.

[c] Οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος ἀλλὰ Θεοῦ. Τῷ ἐπισκόπῳ προσέχετε, καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ καὶ τοῖς διακόνοις. Ibid.

[d] Μάρτυς μοὶ, δι' ὃν δέδεμαι, ὅτι ἀπὸ στόματος ἀνθρώπου (al. ἀπὸ σαρκὸς ἀνθρωπίνης) οὐκ ἔγνων· τὸ δὲ πνεῦμα ἐκήρυξε [μοι,] λέγον τάδε· Χωρὶς ἐπισκόπου μηδὲν ποιεῖτε. Id. ibid. cum Antiocho, serm. 124.

we have this continued succession of witnesses, in the age next following, for episcopacy :

In the year

CVII. Ignatius, bishop of Antioch ; where first they were called Christians.

CXXX. Hadrian the emperor, touching the bishops of Egypt.

CL. Justin Martyr, from Samaria.

CLXIX. The church of Smyrna.

CLXXV. Dionysius, bishop of Corinth.

CLXXX. Hegesippus from Judæa.

Irenæus, bishop of Lyons, near unto us.

CXCV. Tertullian, from Africk.

Polycrates, bishop of Ephesus.

CC. Clemens, presbyter of Alexandria.

THE JUDGMENT OF DOCTOR RAINOLDES TOUCHING THE ORIGINAL OF EPISCOPACY.

MORE LARGELY CONFIRMED OUT OF ANTIQUITY

BY JAMES USSHER,

ARCHBISHOP OF ARMAGH.

FIRST PRINTED IN 1641.

THE

JUDGMENT

OF

DOCTOR RAINOLDES,

&c. &c.

"When[a] elders were ordained by the apostles in every church, through[b] every city, to[c] feed[d] the flock of Christ, whereof the Holy Ghost had made them overseers:" they to the intent they might the better do it by common counsel and consent, did use to assemble themselves and meet together. In the which meetings, for the more orderly handling and concluding of things pertaining to their charge, they chose one amongst them to be the president of their company and moderator of their actions. As in the church of Ephesus, though it had sundry[e] elders and pastors to guide it, yet amongst those sundry was there one chief, whom our Saviour calleth "the[f] angel of the church," and writeth that to him, which by him the rest should know.

And this is he whom afterward in the primitive Church

[a] Acts, chap. 14. ver. 23.
[b] Tit. chap. 1. ver. 5.
[c] Acts, chap. 20. ver. 28.
[d] *Ποιμαίνειν*, that is, to do the duty of a pastor to it.
[e] Acts, chap. 20. ver. 17.
[f] Revel. chap. 2. ver. 1.

the fathers called bishop. For as the name of ministers[g], common to all them who serve Christ in "the[h] stewardship of the mysteries of God," that is in preaching of the Gospel, is now by the custom of our English speech restrained to elders who are under a bishop: so the name of bishop[i] common to all elders and pastors of the Church, was then by the usual language of the fathers appropriated to him who had the presidentship over elders.

Thus are certain elders reproved by Cyprian[k], for "receiving to the communion them who had fallen," in time of persecution, "before the bishop had advised of it with them and others." And Cornelius[l] writeth that "the Catholic Church committed to his charge had six-and-forty elders, and ought to have but one bishop." And both of them being bishops, the one of Rome, the other of Carthage, do[m] witness of themselves that "they[n] dealt in matters of their church's government by the consent and counsel of the company of elders," or the eldership, as they both, after St. Paul[o], do call it.

[g] 1 Cor. chap. 4. ver. 1.

[h] Luke, chap. 12. ver. 42.

[i] 1 Tim. chap. 3. ver. 2. Tit. chap. 1. ver. 7. Acts, chap. 20. ver. 28.

[k] Epist. 9. presbyteris et diaconis, op. pag. 18.

[l] Euseb. hist. eccles. lib. 6. cap. 42.

[m] Cornelius Cypriano, ep. 46. op. pag. 60. Cyprianus presbyteris et diaconis, ep. 6. op. pag. 9.

[n] Cornelius ep. 46. apud Cyprianum, op. pag. 60.

[o] 1 Tim. chap. 4. ver. 14.

Thus far, that reverend doctor[a], whose observation touching "the angel of the church of Ephesus," in the second of the Revelation, that he was the same with him whom afterwards in the primitive Church the fathers called bishop, is clearly confirmed, both by the succession of the first bishops of that church, and by the testimony of Ignatius, who, within no greater compass of time than twelve years afterwards, distinguisheth the singular and constant president thereof from the rest of the number of the presbyters, by appropriating the name of bishop unto him.

As for the former, we find it openly declared in the general council of Chalcedon, by Leontius bishop of Magnesia, that from[b] Timothy, and so from the days of the apostles, there had been a continued succession of seven-and-twenty bishops, all of them ordained in Ephesus. Of which number the angel of the church of Ephesus, mentioned in the Revelation, must needs be one: whether it were Timothy himself, as some[c] conceive, or one of his next successors, as others rather do imagine.

For that Timothy had been sometime the προεστὼς[d] (which is the appellation which Justin Martyr giveth unto him, whom other of the fathers do peculiarly term a bishop) or antistes, or president of the Ephesine presbytery, is confessed by Beza himself: and that he was or-

[a] D. Rainold. conference with Hart, chap. 8. divis. 3.

[b] Ἀπὸ τοῦ ἁγίου Τιμοθέου μέχρι νῦν εἰκοσιεπτὰ ἐπίσκοποι ἐγένοντο· πάντες ἐν Ἐφέσῳ ἐχειροτονήθησαν. Concil. Chalcedon. act. 11.

[c] Vid. P. Halloix, notat. in vit. Polycarp. cap. 7.

[d] Notandum est ex hoc loco, Timotheum in Ephesino presbyterio tum fuisse προεστῶτα (id est, antistitem) ut vocat Justinus. Bez. annotat. in 1 Tim. cap. 5. ver. 19. Qui politiæ causa reliquis fratribus in cœtu præerat (quem Justinus τὸν προεστῶτα vocat) peculiariter dici episcopus cœpit. Id. in Philipp. cap. 1. ver. 1.

dained the first bishop of the church of the Ephesians, we do not only read in the subscription of the second epistle to Timothy, and the ecclesiastical history of Eusebius[e], but also in two ancient treatises concerning the martyrdom of Timothy; the one nameless in the library of Photius[f], the other bearing the name of Polycrates[g], even of that Polycrates, who was not only himself bishop of this church of Ephesus, but born also within six or seven-and-thirty years after St. John wrote the forenamed epistle unto the angel of that church: as it appeareth by the years he was of, when he wrote that epistle unto Victor bishop of Rome, wherein he maketh mention of "seven[h] kinsmen of his who had been bishops;" he himself being the eighth.

I come now to the testimony of Ignatius, whom Theodoret[i] and Felix[k] bishop of Rome, and John[l] the chronographer of Antioch report to have been ordained bishop of Antioch by St. Peter; and without all controversy did sit in that see, the very same time wherein that epistle unto "the angel of the church of Ephesus" was commanded to be written. In the isle of Patmos had St. John his Revelation manifested unto him, "toward[m] the end of the empire of Domitian," as Irenæus testifieth; or the fourteenth year of his government, as Eusebius[n] and Hierom specify it. From thence there are but twelve years reckoned unto the tenth of Trajan: wherein Igna-

[e] Euseb. hist. lib. 3. *κεφ. δ.*

[f] *"Οτι πρῶτον Τιμόθεον ἡ παροῦσα συγγραφὴ φησιν 'Εφέσου ἐπισκοπῆσαι.* et post: *"Οτι ὁ ἀπόστολος Τιμόθεος ὑπὸ τοῦ μεγάλου Παύλου καὶ χειροτονεῖται τῆς 'Εφεσίων μητροπόλεως ἐπίσκοπος καὶ ἐνθρονίζεται.* Phot. bibliothec. num. 254.

[g] Polycrat. de martyrio Timothei: inter vitas sanctorum, edit. Lovanii anno 1485.

[h] *'Επτὰ μὲν ἦσαν συγγενεῖς μοῦ ἐπίσκοποι, ἐγὼ δὲ ὄγδοος.* Polycrat. epist. ad Victorem: apud Euseb. lib. 5. hist. *κεφ. κε.*

[i] Theodoret. in dialogo 1. sive *'Ατρέπτῳ.*

[k] Felix III. in epist. ad Zenonem Imp. recitat. in V. synodo Constantinopol. act. 1. tomo 2. concilior. pag. 220. edit. Binii, ann. 1606.

[l] Johan. Malela Antiochenus, chronic. lib. 10. MS.

[m] *Πρὸς τῷ τέλει τῆς Δομετιανου ἀρχῆς.* Iren. advers. hæres. lib. 5. cap. 30. op. pag. 330. Euseb. lib. 5. hist. *κεφ. η.*

[n] Euseb. chronic. Hieron. catal. scriptor. ecclesiast. in Johanne.

tius, in that last journey which he made for the consummation of his glorious martyrdom at Rome, wrote another epistle unto the self-same church of Ephesus. In which he maketh mention of their then bishop Onesimus: as it appears both by Eusebius[o] citing this out of it, and by the epistle itself yet extant.

In this epistle to the Ephesians, Ignatius having acknowledged that their "numerous[p] multitude" was received by him in the person of their bishop Onesimus, and blessed[q] God for granting unto them such a bishop as he was, doth afterwards put them in mind of their duty[r] in concurring with him, as he sheweth their worthy presbytery did, being "so[s] conjoined," as he saith, "with their bishop, as the strings are with the harp;" and toward the end exhorteth them to "obey[t] both the bishop and the presbytery, with an undivided mind."

In the same journey wrote Ignatius also an epistle unto the church of Smyrna; another of those seven unto whom those letters are directed in St. John's Revelation; wherein he also saluteth[u] their bishop and presbytery, exhorting all the people to "follow[x] their bishop, as Christ Jesus did his father, and the presbytery, as the apostles;" and telling them that no[y] man ought either to administer the sacraments, or do any thing appertaining to the

[o] Euseb. lib. 3. hist. κεφ. λε.

[p] Τὴν πολυπλήθειαν ὑμῶν ἐν ὀνόματι θεοῦ ἀπείληφα ἐν Ὀνησίμῳ. Ignat. epist. ad Ephes. apud Coteler. tom. 2. pag. 44.

[q] Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, ὁ χαρισάμενος ὑμῖν τοιούτοις οὖσι τοιοῦτον ἐπίσκοπον. Ibid.

[r] Ὅθεν ὑμῖν πρέπει συντρέχειν τῇ τοῦ ἐπισκόπου γνώμῃ. Ibid.

[s] Τὸ γὰρ ἀξιονόμαστον πρεσβυτέριον, ἄξιον ὂν τοῦ Θεοῦ, οὕτως συνήρμοσται τῷ ἐπισκόπῳ, ὡς χορδαὶ κιθάρᾳ. Ibid.

[t] Ὑπακούοντες τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ ἀπερισπάστῳ διανοίᾳ. Ibid.

[u] Ἀσπάζομαι τὸν ἀξιόθεον ἐπίσκοπον [ὑμῶν Πολύκαρπον] καὶ τὸ θεοπρεπὲς πρεσβυτεριον. Id. in epist. ad Smyrn. apud Coteler. tom. 2. pag. 38.

[x] Πάντες τῷ ἐπισκόπῳ ἀκολουθεῖτε, ὡς ὁ χριστὸς Ἰησοῦς τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ ὡς τοῖς ἀποστόλοις. Ibid. pag. 36.

[y] Μηδεὶς χωρὶς ἐπισκόπου τὶ πρασσέτω τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ἐκείνη βεβαία εὐχαριστια ἡγεισθω, ἡ ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον οὖσα ἢ ᾧ ἂν αὐτὸς ἐπιτρέψῃ. Οὐκ ἐξόν ἐστι χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου οὔ τε βαπτίζειν, &c. Ibid.

Church, without the consent of the bishop. And that Polycarpus was then bishop, when St. John wrote unto "the angel of the church in Smyrna," who can better inform us than Irenæus? who did not only know those worthy men "who[z] succeeded Polycarpus in his see;" but also was[a] present when he himself did discourse of his conversation with St. John, aud of those things which he heard from those who had seen our Lord Jesus.

"Polycarpus[b]," saith he, "was not only taught by the apostles, and conversed with many of those that had seen Christ, but also was by the apostles constituted in Asia bishop of the church which is in Smyrna: whom we ourselves also did see in our younger age; for he continued long, and being very aged, he most gloriously and nobly suffering martyrdom departed this life."

Now being ordained bishop of Smyrna by the apostles, who had finished their course, and departed out of this life before St. John, the last surviver of them, did write his Revelation: who but he could there be meant by "the angel of the church in Smyrna?" in which that he still held his episcopal office unto the time of his martyrdom, which fell out seventy-four years afterward, may sufficiently appear by this testimony, which the brethren of the church of Smyrna, who were present at his suffering, gave unto him. "He[c] was the most admirable man in our times, an apostolical and prophetical doctor, and bishop of the Catholic church which is in Smyrna."

[z] *Οἵ μεχρι νῦν διαδεδεγμένοι τὸν τοῦ Πολυκάρπου θρόνον.* Iren. advers. hæres. lib. 3. cap. 3. op. pag. 177. Euseb. lib. 4. hist. *κεφ. ιδ.*

[a] Iren. in epist. ad Florinum: apud Euseb. lib. 5. *κεφ. κ.* et ad Victorem ibid. *κεφ. κστ.*

[b] *Καὶ Πολύκαρπος δὲ οὐ μόνον ὑπὸ Ἀποστόλων μαθητευθεὶς, καὶ συναναστραφεὶς πολλοῖς, τοῖς τὸν χριστὸν ἑωρακόσιν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ Ἀποστόλων κατασταθεὶς εἰς τὴν Ἀσίαν ἐν τῇ ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίᾳ ἐπίσκοπος, ὃν καὶ ἡμεῖς ἑωράκαμεν ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν ἡλικίᾳ· ἐπὶ πολὺ γὰρ παρέμεινε, καὶ πάνυ γηραλέος, ἐνδόξως καὶ ἐπιφανέστατα μαρτυρήσας, ἐξῆλθε τοῦ βίου.* Iren. lib. 3. cap. 3. op. pag. 176.

[c] *Οὗτος γέγονεν ὁ θαυμασιώτατος ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, διδάσκαλος ἀποστολικὸς καὶ προφητικὸς, γενόμενος ἐπίσκοπος τὲ τῆς ἐν Σμύρνῃ καθολικῆς ἐκκλησίας.* Smyrnens. eccles. epist. encycl. de martyrio Polycarpi. Euseb. lib. 4. hist. *κεφ. ιστ.*

Whereunto we may add the like of Polycrates bishop of Ephesus, who lived also in his time and in his neighbourhood, affirming Polycarpus[d] to have been "both bishop and martyr in Smyrna." So, saith he, in his synodical epistle, directed unto Victor bishop of Rome, about twenty-seven years after the martyrdom of Polycarpus, he himself being at that time sixty-five years of age.

About the very same time wherein Polycrates wrote this epistle unto Victor, did Tertullian publish his book of prescriptions against heretics: wherein he avoucheth against them, that "as[e] the church of Smyrna had Polycarpus placed there by John, and the church of Rome Clement ordained by Peter; so the rest of the churches also did show what bishops they had received by the appointment of the apostles, to traduce the apostolical seed unto them." And so before him did Irenæus urge against them "the[f] successions of bishops, unto whom the apostles committed the charge of the church in every place." For[g] all the heretics, saith he, "are much later than those bishops, unto whom the apostles committed the churches." And "we[h] are able to number those who by the apostles were ordained bishops in the churches, and their successors unto our days, who neither taught nor knew any such thing as these men dream of."

For proof whereof, he bringeth in the succession of the bishops of Rome, from Linus[i], unto whom the blessed

[d] Πολύκαρπος, ὁ ἐν Σμύρνῃ καὶ ἐπίσκοπος καὶ μάρτυς. Polycrat. epist. ad Victorem: apud Euseb. lib. 5. hist. κεφ. κδ.

[e] Sicut Smyrnæorum ecclesia Polycarpum ab Johanne conlocatum refert; sicut Romanorum Clementem a Petro ordinatum edit. proinde (or, perinde) utique et cæteræ exhibent quos, ab apostolis in episcopatum constitutos, apostolici seminis traduces habent. Tertullian. de præscript. cap. 32. Vid. et ejusd. lib. 4. contra Marcion. cap. 5.

[f] Successiones episcoporum, quibus apostolicam quæ in unoquoque loco est ecclesiam tradiderunt. Iren. lib. 4. advers. hæres. cap. 33. op. pag. 272.

[g] Omnes enim ii valde posteriores sunt, quam episcopi, quibus apostoli tradiderunt ecclesias. Id. lib. 5. cap. 20. op. pag. 217.

[h] Habemus annumerare eos qui ab apostolis instituti sunt episcopi in ecclesiis, et successores eorum usque ad nos, qui nihil tale docuerunt neque cognoverunt quale ab his deliratur. Id. lib. 3. cap. 3. op. pag. 175.

[i] Θεμελιώσαντες οὖν καὶ οἰκοδομήσαντες οἱ μακάριοι Ἀπόστολοι τὴν

apostles committed that episcopacy, and Anacletus, by others called Cletus, and Clement, who did both see the apostles, and conferred with them, unto Eleutherius[k], who, when he wrote, "had the charge of that bishoprick in the twelfth place after the apostles;" concerning whom, and the integrity which then continued in each other succession from the apostles' days, Hegesippus, who at the same time published his history of the Church, saith thus: "Soter[l] succeeded Anicetus, and after him was Eleutherius. Now, in every succession, and in every city, all things so stand, as the law and the prophets, and our Lord do preach."

When this "Eleutherius[m]," as our Bede relateth, "was bishop of the church of Rome, Lucius king of the Britains sent an epistle to him, desiring that by his means he might be made Christian, who presently obtained the effect of his pious request: and the Britons kept the faith then received sound and undefiled in quiet peace, until the times of Dioclesian the emperor." By whose bloody persecution the faith and discipline of our British churches was not yet so quite extinguished; but that within ten years after, and eleven before the first general council of Nice, three of our bishops were present and subscribed unto the council of Arles: Eborius[n] of York, Restitutus

ἐκκλησίαν, Λίνῳ τὴν τῆς ἐπισκοπῆς λειτουργίαν ἐνεχείρισαν (τούτου τοῦ Λίνου Παῦλος ἐν ταῖς πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολαῖς μέμνηται·) διαδέχεται δ' αὐτὸν Ἀνέγκλητος· μετὰ τοῦτον δὲ τρίτῳ τόπῳ ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων τὴν ἐπισκοπὴν κληροῦται Κλήμης, ὁ καὶ ἑωρακὼς τοὺς μακαρίους Ἀποστόλους, καὶ συμβεβληκὼς αὐτοῖς. Iren. lib. 4. advers. hæres. cap. 63. et apud Euseb. lib. 5. hist. κεφ. στ.

[k] Νῦν δωδεκάτῳ τόπῳ τὸν τῆς ἐπισκοπῆς ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων κατέχει κλῆρον Ἐλεύθερος. Ibid.

Παρὰ Ἀνικήτου διαδέχεται Σωτήρ, μεθ' ὃν Ἐλεύθερος. Ἐν ἑκάστῃ δὲ διαδοχῇ καὶ ἐν ἑκάστῃ πόλει οὕτως ἔχει ὡς ὁ νομος κηρύττει καὶ οἱ προφῆται καὶ ὁ Κύριος. Hegesip. apud Euseb. lib. 4. hist. κεφ. κβ.

[m] Cum Eleutherius vir sanctus pontificatui Romanæ ecclesiæ præesset, misit ad eum Lucius Britannorum rex epistolam; obsecrans ut per ejus mandatum Christianus efficeretur. Et mox effectum piæ postulationis consecutus est: susceptamque fidem Britanni usque in tempora Diocletiani principis inviolatam integramque quieta pace servabant. Bed. hist. ecclesiast. Anglor. lib. 1. cap. 4.

[n] Tom. 1. concilior. Galliæ, a Sirmondo edit. pag. 9.

of London, and Adelfius of Colchester, called there Colonia Londinensium, the first root of whose succession we must fetch beyond Eleutherius, and as high as St. Peter himself: if it be true, that he "constituted[o] churches here, and ordained bishops, presbyters and deacons" in them; as Symeon Metaphrastes relateth out of some part of Eusebius[p], as it seemeth, that is not come unto our hands.

But, to return unto the "angels of the seven churches," mentioned in the Revelation of St. John: by what hath been said, it is apparent, that seven singular bishops, who were the constant presidents over those churches, are pointed at under that name. For other sure they could not be, if all of them were cast into one mould, and were of the same quality with Polycarpus, the then "angel of the church in Smyrna:" who without all question was such, if any credit may be given herein unto those that saw him and were well acquainted with him.

And as Tertullian in express terms affirmeth him to have been placed there by St. John himself, in the testimony before alleged out of his Prescriptions[q]: so doth he elsewhere, from the order of the succeeding bishops, not obscurely intimate, that the rest of that number were to be referred unto the same descent. "We[r] have," saith he, "the churches that were bred by John. For although Marcion do reject his Revelation, yet the order of the

[o] *Ἐπιμείνας τὲ ἐν Βρετανίᾳ ἡμέρας τινὰς, καὶ πολλοὺς τῷ λόγῳ φωτίσας τῆς χάριτος, ἐκκλησίας τὲ συστησάμενος, ἐπισκόπους τὲ καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους χειροτονήσας, δωδεκάτῳ ἔτει τοῦ Καίσαρος Νέρωνος αὖθις εἰς Ῥώμην παραγίνεται.* Metaphrast. commentar. de Petro et Paulo; ad diem 29. Junii.

[p] *Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου δώδεκα μὲν ἔτη διατρίψαι Πέτρον λέγει ἐν τῇ ἀνατολῇ, εἴκοσι δὲ καὶ τρία πεποιηκέναι εἴς τε Ῥώμην καὶ τὰς περὶ τὴν δύσιν πόλεις.* Ibid.

[q] Tertull. præscript. cap. 32. et, post eum, Hieronymus in catal. script. ecclesiast. cap. 17. Polycarpus, Joannis apostoli discipulus, ab eo Smyrnæ episcopus ordinatus.

[r] Habemus et Joannis alumnas ecclesias. Nam etsi Apocalypsim ejus Marcion respuit; ordo tamen episcoporum ad originem recensus, in Joannem stabit auctorem. Sic et cæterarum generositas recognoscitur. Tertullian. advers. Marcion. lib. 4. cap. 5.

bishops reckoned up unto their original, will stand for John to be their founder." Neither doth the ancient writer of the martyrdom of Timothy, mentioned by Photius, mean any other by those seven bishops, whose assistance he saith St. John did use, after his return from Patmos, in the government of "the metropolis of the Ephesians," that is, of the churches of Asia most properly so called, which in his time acknowledged the bishop of Ephesus for their primate. "Being[s] revoked from his exile by the sentence of Nerva, he betook himself to the metropolis of Ephesus; and being assisted with the presence of the SEVEN bishops, he took upon him the government of the metropolis of the Ephesians: and continued, preaching the word of piety, until the empire of Trajan."

That he remained with the Ephesians and the rest of the brethren of Asia, until the days of Trajan, and that during the time of his abode with them, he published his Gospel, is sufficiently witnessed by Irenæus[t]. That upon his return from the island, after the death of Domitian, he applied himself to the government of the churches of Asia, is confirmed likewise both by Eusebius[u], and by Hierome[x]: who further addeth, that at[y] the earnest entreaty of the bishops of Asia he wrote there his Gospel. And that he himself also, being free from his banishment, did ordain bishops in divers churches, is clearly testified by Clement of Alexandria, who lived in the next age after, and delivereth it as a certain truth, which he had received from those who went before him, and could not be far from the time wherein the thing itself was acted. When[z] St. John, saith he, "Domitian the tyrant being

[s] *Ψηφίσματι Νέρβα τῆς ὑπερορίας ἀνακληθεὶς, τῇ Ἐφεσίων ὑπέστη μητροπόλει, καὶ αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ, ἑπτὰ συμπαρόντων ἐπισκόπων, τῆς Ἐφεσίων ἀντιλαμβάνεται μητροπόλεως· καὶ διήρκεσε τὸν τῆς εὐσεβείας κηρύσσων λόγον ἄχρι τῆς βασιλείας Τραΐανοῦ.* Phot. bibliothec. num. 254.

[t] Irenæ. advers. hæres. lib. 2. cap. 22. item lib. 3. cap. 1. et cap. 3.

[u] Euseb. lib. 3. hist. *κεφ. κγ.*

[x] Hieronym. in catal. script. ecclesiast. cap. 9.

[y] Id. ibid. et præfat. in evangel. Matthæi.

[z] *Ἐπειδὴ τοῦ τυράννου τελευτήσαντος ἀπὸ τῆς Πάτμου τῆς νήσου με*

dead, removed from the island of Patmos unto Ephesus, by the entreaty of some he went also unto the neighbouring nations; in some places constituting bishops, in others founding whole churches."

And thus much may suffice for the deduction of episcopacy from the apostolical times.

τῆλθεν ἐπὶ τὴν Ἔφεσον, ἀπῄει παρακαλούμενος καὶ ἐπὶ τὰ πλησιόχωρα τῶν ἐθνῶν, ὅπου μὲν ἐπισκόπους καταστήσων, ὅπου δὲ ὅλας ἐκκλησίας ἁρμόσων. Clem. Alexandrin. in lib. de divite salvando (qui falso Origenis nomine habetur editus, ad ealcem tomi 3. commentariorum Michaelis Ghislerii.) Euseb. hist. lib. 3. *κεφ. κγ.*

FINIS.

JACOBI USSERII,

ARCHIEPISCOPI ARMACHANI

DISSERTATIO

NON DE IGNATII SOLUM ET POLYCARPI SCRIPTIS, SED ETIAM DE APOSTOLICIS CONSTITUTIONIBUS ET CANONIBUS CLEMENTI ROMANO TRIBUTIS.

1644.

DE

IGNATII MARTYRIS

EPISTOLIS.

CAPUT I.

De Ignatii, et Polycarpi scriptis, tum genuinis, tum apocryphis, quid ab authoribus traditum inveniatur.

Quanto beatissimi martyris Ignatii, qui cum Christi apostolis familiariter versatus est, et antiquitas et authoritas est major; eo ecclesiæ magis interest videre, ne quo pacto apocrypha illi attributa cum authenticis ipsius scriptis commisceantur et confundantur. In Apocryphorum vero binos incidi indiculos, in quorum utroque Ignatii nostri comparebat nomen: ineditum unum, interrogationibus et responsionibus illis subjectum, quæ Anastasii Nicæni nomine a Gentiano Herveto sunt publicatæ; ad calcem chronographiæ Nicephori patriarchæ Constantinopolitani editum alterum.

Priorem inter Græcos illos manuscriptos libros reperi, quos a Francisci Barocii hæredibus in Italia redemptos, nobilissimus Pembrochiæ comes Guilielmus, academiæ Oxoniensis, cujus Cancellarius erat, bibliothecæ donavit publicæ: ubi in Apocryphorum classem Κλήμεντος διδαχὴν, et Ἰγνατίου διδαχὴν, pariter relatam animadverti. In Ara-

bico quoque liturgiarum Chaldaicarum sive Syriacarum catalogo, quem habuit nuperus Antiochenus patriarcha Ignatius, recensetur[a] una "Clementis papæ Græce composita; quam Chaldæam fecit Thomas quidam Harchalanus post CCCCVII. annos a nativitate Domini:" et altera "Sancti Ignatii, Græce composita Antiochiæ, anno XXVII. post ascensionem Domini; quam Chaldæam fecit Sanctus Jacobus episcopus Rehanus."

Et Clemens quidem a Constantinopolitano patriarcha Proclo inter primos numeratur, qui liturgiæ expositionem scriptam Ecclesiæ tradiderunt: cujus authoritatem urgentibus Græcis in libro de sacramento eucharistiæ ita respondet Bessarion: "Licet hæc Clementis verba inter apocryphas scripturas commemorari soleant; placet tamen eis impræsentiarum tanquam veris assentiamus;" vel, ut est in Græco nondum edito: *ἃ, εἰ καὶ ταῖς ἀποκρύφοις εἴσι συντεταγμένα γραφαῖς, δεξώμεθα ὅμως τόγε νῦν εἶναι καὶ αὐτὰ ὡς ἂν τῆς θείας ὄντα γραφῆς.* Est vero illa liturgia pars quædam octavi libri, eorum qui in aliquibus codicibus *Διδασκαλίας* sive doctrinæ, in aliis *Διαταγῶν* sive constitutionum apostolorum, a Clemente conscriptarum, titulum præferunt: quos alios fuisse a dicta Clementis *Διδαχῇ*, non facile crediderim. Cumque et Pseudo-Clementis libros illos, et Ignatii nostri epistolas, ab eodem impostore circa Justiniani imperatoris tempora (ut suo[b] loco indicabitur) eundem in modum interpolatas fuisse appareat: utrum ab eodem etiam *Διδαχὴ* illa Ignatiana fuerit conficta, et, quo Clementinæ illi alteri esset conformior, liturgia ista ei fuerit ab illa inserta, aliis conjiciendum relinquo.

Videndum præterea, an non ex eadem *Διδαχῇ* et illa desumpta fuerint, quæ ab aliis ex Ignatio citata, in nostris tamen Ignatianis non inveniuntur.

Cujusmodi illa sunt, Parallelis Johannis Damasceni[c], et Melissæ Antonii[d] monachi intexta: "*Παρθενίας ζυγὸν μηδενὶ ἐπιτίθει· ἐπισφαλὲς γὰρ τὸ κτῆμα, καὶ δυσφύλακτον, ὅταν*

[a] Cornel. Schulting. biblioth. theol. tom. 3. part. 1.

[b] Vide infra, cap. 6.

[c] Joh. Damascen. parall. lib. 3. cap. 27.

[d] Meliss. Antonii monachi part. 1. serm. 14.

κατ᾽ ἀνάγκην γένηται. Virginitatis jugum nemini impone. Periculosa enim res est, quamque servare difficile sit, cum coactu ac necessitate fit." Item: "*Τοῖς νεωτέροις ἐπίτρεπε γαμεῖν, πρὶν διαφθαρῶσιν εἰς ἑταίρας.* Junioribus nuptias concede, antequam meretriciis artibus implicentur;" cujusmodi præceptum etiam in Clementina illa *Διδαχῇ* occurrit: "*Σπουδάζετε*[e] *ὥρᾳ γάμου ζευγνῦναι καὶ συναλλάσσειν αὐτοὺς, ἵνα μὴ τῆς ἡλικίας ἐν τῇ ἀκμῇ ζεούσης ἔθη πορνοκόπα ἀποβῇ.* Date operam, ut tempore ad conjugium maturo eos matrimonio jungatis; ne in ipso flore, ætate fervescente, iis moribus evadant, ut se dedant meretricibus." Quo etiam fortasse referenda fuerint, quæ in iisdem Damasceni Parallelis leguntur: "Antistitem[f] oportet vitam ab omni reprehensionis nota puram ducere, nec rei ullius Deo gratæ studium prætermittere." Et: "Juvenis[g] mansuetus multa suffert. Canities senum, clementia: vita[h] autem eorum cognitio vera. Nulla virtus ita sapientiam parere consuevit, ut lenitas."

Scripsisse quoque Ignatium adversus hæreticos, in libro contra Helvidium, capite nono, hisce verbis Hieronymus innuit: "Numquid non possum tibi totam veterum scriptorum seriem commovere, Ignatium, Polycarpum, Irenæum, Justinum Martyrem, multosque alios apostolicos et eloquentes viros; qui adversus Ebionem, et Theodotum Byzantium, et Valentinum, hæc eadem sentientes, plena sapientiæ volumina conscripserunt? quæ si legisses aliquando, plus saperes." Atqui, et Valentinum (cujus nomen a nonnullis Hieronymi exemplaribus abest) et Theodotum Byzantinum, ætate Ignatii inferiores fuisse, non est dubium. Valentinum enim Hygini tempore Romam venisse, floruisseque sub Pio, et usque ad Anicetum tempus vitæ prorogasse, testatur Irenæus, libro tertio, adversus hæreses, capite quarto; Theodotum vero Coriarium (ab ista enim, quam exercebat, arte cognomentum accepisse Byzantinum illum, ex Epiphanio[i] intelligimus) Va-

[e] Lib. 4. constitut. apostolic. cap. 11.
[f] Damacen. parall. lib. 2. cap. 25. [g] Ibid. lib. 3. cap. 30.
[h] Vid. not. 14. in epist. ad Trallianos.
[i] Epiphan. lib. 2. hæres. 54.

lentino posteriorem, a Victore Romano episcopo ejectum ab ecclesia fuisse, alius antiquus auctor, qui contra Artemonis hæresim librum conscripsit (ab Eusebio, in postremo libri quinti historiæ suæ capitulo, laudatum) confirmat. Cujus quidem, neque in illis quæ habemus Justini, neque etiam ipsius Irenæi (qui sub Victore maxime claruit) ulla omnino occurrit memoria. Ut si illius in aliquo opere nomen Ignatii præferente, facta fuerit mentio: manifestæ *ψευδογραφίας* ex ipsa temporum convincatur ratione.

Ad alterum illum indiculum jam venio: quem, inter Nicephori patriarchæ Constantinopolitani et Georgii monachi (qui alterius patriarchæ Tarasii Syncellus fuerat) Græcas chronographias positum, Latinis suis communicavit Anastasius Romanæ Ecclesiæ bibliothecarius. Neque enim ab hoc *στιχομετρίαν*, illam diversam esse existimo, quam Georgii Syncelli et Theophanis operi præfixam in antiquissimo exemplari se invenisse narrat Cl. Salmasius[k]. In eo vero catalogo (quem inter Petri Pithæi opuscula Græce et Latine habemus editum) Ignatii simul et Polycarpi scripta in Apocryphorum numero reposita cernuntur.

Ubi ad Polycarpum primo quod attinet: falsum rumorem sparsum aliquando fuisse, Papiæ et Polycarpi volumina Latine transtulisse B. Hieronymum, in epistola duodecima octava ad Lucinium ipse significat. Et in vita Polycarpi (quæ Græce manuscripta in regis Gallorum bibliotheca extat, et Pionii nomine a Petro Halloixio[l] citatur) multos ille tractatus, et homilias, et epistolas scripsisse dicitur. In quibus scriptis illi attributis, quæ in Cœritum tabulas referrentur digna aliqua fuisse, veri non est absimile: inter quæ et illud fortasse fuerit, cujus ex eodem Hieronymo jam meminimus, hæreticis (et inter illos Theodoto Byzantino, qui Polycarpo ætate fuit inferior) oppositi, et responsionum quoque illa capitula; quorum fragmenta quinque, Latine conversa, Catenæ super quatuor evangelistas circa annum Christi DL. a se col-

[k] Walo Messalin. de episcop. et presbyt. cap. 4. pag. 252.
[l] Halloix. vit. Polycarp. cap. 16.

lectæ, inseruit Victor Capuanus episcopus, quæ et Smyrnensis ecclesiæ de Polycarpi martyrio epistolæ a nobis subjuncta lector postea inveniet. "Fertur et integrum librum de obitu S. Joannis evangelistæ magistri sui composuisse," inquit, "Halloixius[m], qui hodieque extet manuscriptus in bibliotheca abbatiæ S. Floræ in Gallia Cisalpina. E quo libro nonnulla producit Franciscus Humblot, in concione de S. Joanne evangelista, sub finem." Sed valde vereor, ne bibliotheca illa pro thesauro carbones, pro germano Polycarpo commentitium Prochorum, vel ejus generis histrionem quempiam alium, quærentibus sit ostensura.

"Ad[n] magnum Dionysium Areopagitam, et ad alias ecclesias," scripsisse Polycarpum epistolas in Suida legimus. Circumfertur nimirum Dionysii nomine ad Polycarpum edita epistola: in qua legitur: "Σὺ δέ φῄς λοιδορεῖσθαι μοι τὸν σοφιστὴν Ἀπολλοφάνη;" quod Dionysius Carthusianus paraphrastice ita exponit: "Mihi scripsisti quod Apollophanes logicus, sophistice agens, mihi improperet." Indidemque Faber Stapulensis in argumento illius epistolæ colligit, "scripsisse Polycarpum Smyrnæorum episcopum ad beatissimum patrem; Apollophanem sophistam in eum convitia et maledicta intorsisse." Neque aliud fundamentum Suidas habuisse videtur, scriptæ ad Dionysium a Polycarpo alicujus epistolæ. Ad Athenienses scripsisse eum epistolam, in qua Areopagitæ mentionem fecerit, confirmat Johannes Scythopolitanus in Græcorum scholiorum, et Johannes Erigena in Latinæ interpretationis Dionysii, præfatione: sed ad ipsum Areopagitam quicquam ab eo scriptum extitisse, neuter indicat.

A Polycarpo tamen varias, tum ad ecclesias, tum ad fratres quosdam, conscriptas fuisse epistolas; ex verbis his Irenæi, discipuli ipsius in epistola ad Florinum, clarum est: "Ἐξ[o] ἐπιστολῶν δὲ αὐτοῦ ὧν ἐπέστειλεν ἤτοι ταῖς γειτνιώσαις ἐκκλησίαις, ἐπιστηρίζων αὐτὰς, ἢ τῶν ἀδελφῶν

[m] Halloix. vit. Polycarp. cap. 16.

[n] Πρὸς τὸν μέγαν Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην καὶ πρὸς ἄλλας ἐκκλησίας. Suid. in Πολύκαρπος.

[o] Euseb. lib. 5. histor. κεφ. κ.

τισὶ, νουθετῶν αὐτοὺς καὶ προτρεπόμενος, δύναται φανερωθῆναι. Ex epistolis, quas cum ad vicinas ecclesias, quo eas confirmaret, tum ad quosdam fratres, quo eos tum admoneret tum cohortaretur, misit; ista ita se habere, manifesto cognosci poterit." Inter quas, quæ ad Philippenses scripta est, præ aliis ab eodem in tertio contra hæreses libro, capite tertio, ita celebratur: "Ἐστὶ[p] *δὲ καὶ ἐπιστολὴ* Πολυκάρπου *πρὸς* Φιλιππησίους *γεγραμμένη ἱκανωτάτη, ἐξ ἧς καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς πίστεως αὐτοῦ, καὶ τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας, οἱ βουλόμενοι, καὶ φροντίζοντες τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας, δύνανται μαθεῖν.* Est autem et epistola Polycarpi ad Philippenses scripta perfectissima, ex qua, et characterem fidei ejus, et prædicationem veritatis, qui volunt, et curam habent suæ salutis, possunt discere." Quam etiam in ecclesiasticorum scriptorum catalogo Hieronymus, ut valde utilem; et interpres ejus Sophronius, atque eum secutus Suidas[q], ut "*πάνυ θαυμαστὴν*, valde admirabilem," nobis commendat. Nam quod apud epistolæ, Dionysio Areopagitæ ad Polycarpum attributæ, scholiastam Maximum habetur, "Ἔχει *δὲ καὶ ἐπιστολὰς ὁ θεῖος* Πολύκαρπος *πρὸς* Φιλιππησίους; Scripsit etiam divinus Polycarpus epistolas ad Philippenses;" ex ejus exscriptore Georgio Pachymera est emendandum, et *ἐπιστολὴν* singulariter legendum.

p Euseb. lib. 4. *κεφ. ιδ.* q Suid. in Πολύκαρπος.

CAP. II.

De Polycarpiana epistolarum Ignatianarum sylloge: et num ad ipsum Polycarpum scriptæ literæ in ea locum habuerint.

Ex omnibus Polycarpi epistolis, unica Philippensium ecclesiæ data ad nostra usque tempora perduravit: tum quod reliquarum ea esset celeberrima, tum (ut in præcedenti capite est notatum) quod Ignatii quoque epistolas haberet subnexas; quod verba hæc in fine epistolæ satis ostendunt: "Ἐγράψατε μοὶ καὶ ὑμεῖς καὶ Ἰγνάτιος, ἵνα ἐάν τις ἀπέρχηται εἰς Συρίαν, καὶ τὰ παρ' ὑμῶν ἀποκομίσῃ γράμματα. ὅπερ ποιήσω, ἐὰν λάβω καιρὸν εὔθετον, εἴτε ἐγὼ, εἴτε ὃν πέμπω πρεσβεύσοντα καὶ περὶ ὑμῶν. Τὰς ἐπιστολὰς Ἰγνατίου τὰς πεμφθείσας ἡμῖν ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἄλλας ὅσας εἴχομεν παρ' ἡμῖν, ἐπέμψαμεν ὑμῖν, καθὼς ἐνετείλασθε· αἵτινες ὑποτεταγμέναι εἰσὶ τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ· ἐξ ὧν μεγάλα ὠφεληθῆναι δυνήσεσθε. Περιέχει γὰρ πίστιν, καὶ ὑπομονὴν, καὶ πᾶσαν οἰκοδομὴν τὴν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν ἀνήκουσαν. Scripsistis mihi et vos et Ignatius, ut si quis eat in Syriam, is vestras etiam perferat literas. Quod faciam, si opportunam occasionem nactus fuero; sive egomet ipse, sive is quem mittam legatione functurum etiam pro vobis. Epistolas Ignatii, ad nos ab eo missas, et alias quotquot penes nos habuimus, vobis misimus, quemadmodum mandastis; quæ quidem huic epistolæ subjectæ sunt: ex quibus magnam utilitatem capere poteritis. Continent enim fidem, patientiam, et omnem ædificationem ad Dominum nostrum pertinentem."

Hæc ille in epistola ad Philippenses, eodem scripta tempore, quo ab iis profectus Ignatius, in Italiam ex Macedonia est abductus. Ex quibus a Baronio illa elicitur

conclusio: "Ut[a] omnes tunc in via scriptæ ab Ignatio epistolæ ad diversas ecclesias atque personas in unum colligerentur, atque integre servarentur, opus fuit sanctissimi Polycarpi Smyrnensium episcopi." Quam quidem ita ille explicat, ut septenario numero "omnes illas tunc in via scriptas" epistolas includat: e quibus, ad unam tantum personam (licet pluraliter loqui illi libuerit) ipsum nimirum Polycarpum, missa fuerit unica, ad totidem numero ecclesias sex reliquæ; Ephesiorum nempe, Magnesianorum, Trallianorum, Romanorum, Philadelphenorum, et Smyrnæorum." Et cur "septem illæ seorsum positæ haberentur," adeoque solæ ab Eusebio et Hieronymo in Ignatianarum epistolarum catalogo recenserentur, non aliam assignat rationem, quam quod ex his constiterit "illa prima collectio facta a Polycarpo: qui (secundum Eusebii lectionem eandemque legitimam, et antiquioribus Græcis codicibus magis consentientem) non tantum ad se missas, sed et alias in unum collegit, quæ ad Asiæ nominatas ecclesias scriptæ fuissent; quas (ut testatur) misit ad Philippenses."

Ubi antiquam illam et sinceram ex Eusebio[b] a nobis exhibitam, lectionem jure optimo præfert depravatæ illi, quæ in Polycarpianæ epistolæ editione vulgata Latina circumfertur: "Epistolas sane Ignatii, quæ transmissæ sunt vobis ab eo, et alias quantascunque apud nos habuimus, transmisimus vobis; secundum quod mandastis." Id enim Polycarpus omnino voluit; se, Philippensium rogatu, non solum, quas prius penes se habuerat, ab Ignatio, dum Smyrnæ apud eum diversaretur, et ad Romanos, et ad ipsi vicinos, Ephesios, Magnesianos, et Trallianos exaratas epistolas ad illos transmisisse; sed etiam quas postea ex Troade ab ipso acceperat, tum sibi et Smyrnæo suo gregi, tum Philadelphenis, non ita procul ab eo dissitis, deferendas. Quod posterius Græce ab Eusebio fusius hunc in modum habetur enarratum: "Ἤδη[c] δ' ἐπέκεινα τῆς Σμύρνης γενόμενος, ἀπὸ Τρωάδος τοῖς τὲ ἐν Φιλαδελφείᾳ

[a] Baron. ann. 109. sec. 18, 19.
[b] Euseb. lib. 3. histor. κεφ. λστ.
[c] Euseb. lib. 3. histor. κεφ. λστ.

αὖθις διὰ γραφῆς ὁμιλεῖ, καὶ τῇ Σμυρναίων ἐκκλησίᾳ, ἰδίως τε τῷ ταύτης προηγουμένῳ Πολυκάρπῳ, ὃν οἷα δὴ ἀποστολικὸν ἄνδρα εὖ μάλα γνωρίζων, τὴν κατ' Ἀντιόχειαν αὐτῷ ποίμνην (οἷα γνήσιος καὶ ἀγαθὸς ποιμὴν) παρατίθεται, τὴν περὶ αὐτῆς φροντίδα διὰ σπουδῆς ἔχειν αὐτὸν ἀξιῶν. Ὁ δ' αὐτὸς Σμυρναίοις γράφων, οὐκ οἶδ' ὁπόθεν ῥητοῖς συγκέχρηται, τοιαῦτά τινα περὶ τοῦ Χριστοῦ διεξιών." Latine vero ab Hieronymo contractius. "Inde[d] egrediens, scripsit ad Philadelphenos, et ad Smyrnæos, et proprie ad Polycarpum, commendans illi Antiochensem ecclesiam: in qua et de evangelio, quod nuper a me translatum est, super persona Christi posuit testimonium, dicens." Deinde locum illum subjicit, quem ex epistola ad Smyrnæos ab Eusebio productum viderat, et in Ignatianarum alia nulla extitisse ignorare non poterat.

Et tamen, quasi defectu aliquo laboraret quæ nunc Ignatii nomine ad Polycarpum circumfertur epistola, verba illa "in ea quæ hodie legitur desiderari," commonefaciendos nos existimavit Baronius[e]: ulterius vero progressus Jesuita Halloixius[f] erravisse hic Hieronymum, citata epistola ad Polycarpum pro epistola ad Smyrnæos, pronunciare nihil est veritus. Utroque acutior longe Casaubonus[g] noster, parenthesi inclusis Hieronymi verbis illis "et proprie ad Polycarpum, commendans illi Antiochensem ecclesiam:" et epistolas istas duas a se invicem distinxit, et locum tamen hunc non minus ab Hieronymo, quam ab eo quem hic secutus est Eusebio, ex epistola ad Smyrnæos citatum fuisse defendit. At ante hos omnes Augustodunensis Honorius, in libro de Luminaribus Ecclesiæ (cui Hieronymianum scriptorum catalogum, in epitomen a se redactum, inseruit) epistolam ad Polycarpum in censu scriptorum Ignatii plane prætermittendum esse judicavit: ita videlicet verbis Hieronymi acceptis, ac si nulla peculiaris ad Polycarpum data, intellecta hic ab eo fuisset epistola; sed illa ad Smyrnæos, retenta: sicuti, et hac præterita, epis-

[d] Hier. script. ecclesiast. catalog. in Ignatio.
[e] Baron. ann. 34. sec. 196.
[f] Halloix. notat. in cap. 1. vitæ Ignatii. b.
[g] Casaub. in Baron. exercit. 16. sec. 126.

tolam ad Polycarpum in suo scriptorum catalogo, nominandum putavit Johannes Trithemius, ita videlicet tum eis tum ipsi præcipue, ut eorum episcopo, conjunctim inscripta fuisset. Quam sane Hieronymi mentem fuisse, ego omnino non dubito: indeque argumentum non leve deduco, in ea quæ ipsius ætate omnium terebatur manibus Ignatianarum epistolarum sylloge, nullam Polycarpo privatim inscriptam extitisse epistolam, sed illam unicam quæ ipsi cum Smyrnæis communiter est dicata.

Neque inficias tamen iverim, ubi scripsit Eusebius, ecclesiæ Antiochenæ gregem Polycarpo speciatim commendavisse Ignatium, respicere potuisse eum ad verba illa ex Polycarpi ad Philippenses epistola jam producta. "Scripsistis mihi et vos, et Ignatius, ut si quis eat in Syriam, is vestras etiam perferat literas." Verum quum privatæ essent istæ literæ, neque magis quam ipsorum Philippensium publici juris a Polycarpo factæ: de illis potius Hieronymum cogitavisse existimandum est, quæ in epistola ab Ignatio ad universam Smyrnæorum, cui ipse Polycarpus præerat, ecclesiam data, ab omnibus passim legebantur. "Πρέπει, εἰς Θεοῦ τιμὴν, χειροτονῆσαι τὴν ἐκκλησίαν ὑμῶν Θεοπρεσβευτὴν, εἰς τὸ γενόμενον ἐν Συρίᾳ συγχαρῆναι αὐτοῖς, ὅτι εἰρηνεύουσι, καὶ ἀπέλαβον τὸ ἴδιον μέγεθος, καὶ ἀπεκατεστάθη αὐτοῖς τὸ ἴδιον σωμάτιον. ὃ ἐφάνη μοὶ ἄξιον, τοῦτο ἐστὶν, ὥστε πέμψαι τινὰ τῶν ὑμετέρων μετ᾽ ἐπιστολῆς, ἵνα συνδοξάσῃ τὴν κατὰ Θεὸν αὐτοῖς γενομένην εὐδίαν. Decet, ad Dei honorem, ut ecclesia vestra eligat sacrum legatum; ut, cum in Syria fuerit, congratuletur illis quod pacem consecuti sint, et suam receperint magnitudinem, et restitutum sit illis suum corpusculum. Quod operæ pretium mihi visum fuit, id est, ut aliquem vestrum mittatis cum epistola; ut una cum illis glorificet Deum de tranquillitate, quam in Deo consecuti sunt." Ut enim in septem epistolis Apocalypticis, quæ ecclesiarum Angelis sive episcopis sunt scripta, a Spiritu Sancto ecclesiis ipsis dicta fuisse, cuique earum subjectus epilogus ignorare nos non sinit: ita vice versa, quæ Smyrnæorum ecclesiæ scripsit Ignatius, ipsi inprimis ecclesiæ illius episcopo Polycarpo (quem ex Angelorum illorum Apocalypticorum nu-

mero unum etiam fuisse novimus) dicta fuisse, extra omnem poni debet controversiam.

Nam ad illa, quæ hodie Ignatii nomine ad Polycarpum feruntur scripta, quod attinet: "in[h] ea tota fere epistola *γνήσιον* Ignatium desiderare" se, non sine causa pronunciavit vir doctissimus mihique amicissimus, Abrahamus Scultetus. Sed et ipse Jesuita Halloixius[i], reliquarum omnium epistolarum propugnator acerrimus, in hujus defensione titubanter sane loquitur; atque "nonnulla esse, quæ non minimam suspicionis ansam afferunt, aliqua in eam aliunde irrepsisse," dissimulare non potuit: integræ quoque epistolæ *γνησιότητα* in quæstionem similiter vocaturus, si non obstitisset, ex jam dictorum verborum Polycarpi, Eusebii et Hieronymi minus recte percepta sententia, obortum illi præjudicium; "constitutum et fixum manere," adeoque "negari non posse, hanc epistolam, saltem ex parte non parva, esse Ignatii." Quamobrem illud vero? Quia nimirum (si hunc audire libeat) "ipse Polycarpus de scriptis ad se ab Ignatio literis instar mille testium est: cum id ipse testetur in sua ad Philippenses, quæ nunc extat, epistola, his verbis: *Τὰς ἐπιστολὰς Ἰγνατίου τὰς πεμφθείσας ἡμῖν ὑπ᾽ αὐτοῦ, καὶ ἄλλας, ὅσας εἴχομεν παρ᾽ ἡμῖν, ἐπέμψαμεν ὑμῖν, καθὼς ἐνετείλασθε.* Ex quibus videtur posse colligi, plures ab Ignatio ad ipsum missas. Deinde hanc saltem, quæ extat, unam ex illis esse; ex aliis ejusdem Polycarpi verbis datur intelligi, quibus in dicta ad Philippenses epistola sic ait: *Ἐγράψατέ μοι καὶ ὑμεῖς καὶ Ἰγνάτιος, ἵνα ἐάν τις ἀπέρχηται εἰς Συρίαν, καὶ τὰ παρ᾽ ὑμῶν ἀποκομίσῃ γράμματα· ὅπερ ποιήσω, ἐὰν λάβω καιρὸν εὔθετον, εἴτε ἐγὼ, ὃν πέμψω πρεσβεύσοντα καὶ περὶ ὑμῶν.*" Istud autem B. Ignatii mandatum continetur in hac ejus ad Polycarpum epistola.

Verum de missis ab Ignatio ad Polycarpum epistolis, quid sentiendum, jam diximus. Hanc autem quæ extat, "unam ex illis esse," ex argumento allato nullo modo conficitur. Nam, ut taceam, locum illum quem Jesuita

[h] Scultet. Medull. patr. lib. 11. cap. 3.
[i] P. Halloix. apolog. pro scriptis Ignat. cap. 8.

respicit, ex posteriori epistolæ parte petitum esse, quæ a vetere editione Latina penitus abest: etiam in eo ipso mandatum illud Ignatii contineri, " ut si quis forte in Syriam iter caperet, Philippensium eo perferret literas" (quum in tota ea epistola, Philippensium nulla omnino facta sit mentio) ego plane pernego. Neque dimovent me a sententia quæ contra opponit noster Vedelius. Nam Ignatius, ait ille, " hortatur[k] Polycarpum sub finem epistolæ, ut quempiam virum pium in Syriam mittat. Et paulo post subjungit, ut perscribat ad ecclesias anteriores vel ulteriores, easque moneat, ut literas in Syriam ad ecclesiam Antiochenam mittant per eos quos Polycarpus missurus esset. Inter illas ecclesias erat etiam ecclesia Philippensium; adeoque ipsa etiam nomine *τῶν ἔμπροσθεν ἐκκλησιῶν* in illa ad Polycarpum epistola comprehenditur."

Et verum quidem illud est, in hac, uti etiam in genuina illa ad Smyrnæorum ecclesiam eorumque pastorem Polycarpum ab Ignatio ex Troade scripta epistola, monitum hoc occurrere; ut sacer legatus (Θεόδρομος hic, Θεοπρεσβευτὴς illic appellatus) in Syriam ad ecclesiam Antiochenam invisendam mitteretur. Sed nomine *τῶν ἔμπροσθεν ἐκκλησιῶν* (quas ulteriores Morelius, anteriores Vairlenius, primarias interpretatus est Brunnerus) non alias quam Asiaticas ecclesias in hac intelligendas esse epistola, neque Philippensium illam eo nomine comprehensam esse, quippe in Europa positam, totoque interjecto mari Ægeo sive (ut hodie vocant) Archipelago ab Asia diremptam; nemo est qui non videat. Neque aliter virum doctissimum opinaturum existimamus, ubi locum hunc epistolæ, ad quem ipse nos remiserat, paulo attentius consideraverit: " *'Επεὶ οὖν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις οὐκ ἠδυνήθην γράψαι, διὰ τὸ ἐξαίφνης πλεῖν με ἀπὸ Τρωάδος εἰς Νεάπολιν, ὡς τὸ θέλημα προστάσσει, γράψεις ταῖς ἔμπροσθεν ἐκκλησίαις (ὡς Θεοῦ γνώμην κεκτημένος) εἰς τὸ καὶ αὐτοὺς τοῦτο ποιῆσαι· οἱ μὲν δυνάμενοι, πεζοὺς πέμψαι, οἱ δὲ ἐπιστολὰς, διὰ τῶν ὑπὸ σοῦ πεμπομένων, ἵνα δοξασθῆτε ἐν αἰωνίῳ ἔργῳ.* Quoniam vero omnibus ecclesiis scribere nequivi, quod repente

[k] Nic. Vedel. apolog. pro Ignatio, cap. 4.

jussus sim a Troade navigare Neapolim, prout jubet decretum; scribes quæ coram sunt ecclesiis (ut qui Dei voluntatem teneas) quo et ipsi idem faciant: ut qui possunt, mittant eos qui pedibus iter conficiant, alii vero epistolas transmittant per eos qui a te mittentur; ut opere hoc æterno glorificemini."

Qui Ignatii nomine ista scripsit, satis aperte significatum hic voluit, se terrestri confecto itinere, in quo a Syria in Hellespontum jam pervenerat; jussu eorum, in quorum erat potestate, ad cursum maritimum jam se paravisse: in quo, ut Paulus, relicta Troade, applicuit Neapolim, indeque Philippos pervenit, primariam illius Macedoniæ partis civitatem[1]: ita Ignatius, quod in antiquissimis martyrii ejus actis ille legerat, "Troade abductus Neapolim, per Philippenses pertransivit Macedoniam pedes;" quod et Metaphrastes in actis ejusdem ita expressit: "Αὐτὸς δὲ κατὰ βραχὺ ἀπὸ Σμύρνης ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἀναχθεὶς, καὶ προσχῶν τῇ Τροάδι καὶ Νεαπόλει, παρῄει διὰ Φιλίππων καὶ Μακεδονίαν πεζῇ." Ex Troade vero soluturum Ignatium, monere Polycarpum voluisse, ut ad Philippenses de mittendis ad Antiochenam ecclesiam literis scriberet, quis credat? quum ille ipse recta Neapolim, indeque Philippos jam perrecturus, et citius, et commodius, et efficacius negotium illud coram præstare potuisset. Quod et eum fecisse, Polycarpi illa ad Philippenses data epistola nos docet: in qua ab Ignatio exoratum fuisse se confirmat, ut a legato in Syriam mittendo Philippensium quoque literas curaret eo perferendas.

[1] Act. cap. 16. ver. 11, 12.

CAP. III.

Unde factum, ut Ignatii scripta pro apocryphis tandem fuerint habita. Sex germanas illius epistolas a posterioribus Græculis immutatas, et varie interpolatas fuisse; ex testimoniis a patribus, qui intra quinque prima post Christum secula claruerunt, inde citatis, et vetere Latina versione hucusque inedita cum iis consentiente, demonstratur.

Epistolæ ad Philippenses subjecisse Polycarpum audivimus, quotquot penes ipsum fuerant, Ignatii epistolas: non privatas, ad se vel ad alios de rebus ad commune nihil attinentibus conscriptas; sed publicas illas, nobilissimis ecclesiis dicatas, in quibus res ad *πίστιν καὶ ὑπομονὴν καὶ πᾶσαν οἰκοδομὴν* (ut ille loquitur) spectantes continebantur. Quas quidem ad Philippenses scriptas literas, quum ipsius Polycarpi auditor Irenæus[a] tantopere nobis commendaverit; tantæque apud Asiaticas ecclesias fuisse authoritatis testatus fuerit Hieronymus[b], ut ad sua usque tempora in Asiæ conventu legi consueverint: qui nullam unquam Ignatianarum epistolarum collectionem genuinam et sinceram apud antiquos extitisse concedunt, summam profecto imprudentiæ et temeritatis notam non possunt effugere.

Ab ipso quoque Irenæo citatas fuisse alicubi hasce Ignatii epistolas, affirmat Eusebius. Sic enim ille, de Irenæo verba faciens, libro quinto historiæ, *κεφ. η.* "*Ἔτι καὶ Ἰουστίνου τοῦ μάρτυρος καὶ Ἰγνατίου μνήμην πεποίηται, μαρτυρίαις αὖθις καὶ ἀπὸ τῶν τούτοις γραφέντων κεχρημένος.* Justini porro martyris et Ignatii mentionem facit, atque testimonia ex ipsorum scriptis deprompta citat:" et libro tertio, *κεφ. λστ.* de Ignatio: "*Οἶδε δὲ αὐτοῦ τὸ μαρτύριον*

[a] Irenæ. advers. hæres. lib. 3. cap. 3.
[b] Hier. script. ecclesiast. catalog. in Polycarpo.

καὶ ὁ Εἰρηναῖος, καὶ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ μνημονεύει, λέγων οὕτως. Novit vero ejus martyrium Irenæus quoque, et epistolarum illius meminit, ita dicens." Deinde verba illa, ex libro illius quinto, adversus hæreses, capite vigesimo octavo, desumpta, subjicit: "Ὡς εἶπέ τις τῶν ἡμετέρων, διὰ τὴν πρὸς Θεὸν μαρτυρίαν κατακριθεὶς πρὸς θηρία· ὅτι σῖτος εἰμὶ Θεοῦ, καὶ δι' ὀδόντων θηρίων ἀλήθομαι, ἵνα καθαρὸς ἄρτος Θεοῦ εὑρεθῶ. Quemadmodum quidam de nostris dixit, propter martyrium in Deum adjudicatus ad bestias. Quoniam frumentum sum Christi, et per dentes bestiarum molor, ut mundus panis Dei inveniar." Sed cum verbum illud εἶπε, et quæ voce, et quæ scripto edita sunt, indifferenter denotet; et hoc ipsum a sanctissimo illo viro non solum in epistola ad Romanos exaratum, sed etiam in ipso agone fuisse repetitum[c], et acta martyrii ipsius et Hieronymus in scriptorum catalogo confirment: vero similius esse existimant alii, ut de damnatione martyris ad bestias locutus Irenæus, vocem ab eodem, audito bestiarum rugitu, prolatam potius quam scripto antea mandatam, memoriæ commendare hic voluerit. Sed utut hoc habet, ab Origene[d], (qui ad Irenæi ætatem proxime accessit) et magno Athanasio, ex Ignatii ad Ephesios epistola locum citatum fuisse novimus: uti ex ea etiam, et ejusdem aliis, ab Eusebio, Hieronymo, atque Theodoreto. Ut si quæ eorum versabatur manibus, ad nostra quoque tempora perducta fuisset editio: de epistolarum harum sinceritate, nihil jam conqueri necesse haberemus.

Verum, ut in sacrorum scriptorum canone Estheræ librum; "quamvis Hebraicum et Hebræis receptum, tamen propter apocrypha quædam additamenta, et appendicum lacinias hinc inde quorundam scriptorum temeritate insertas, nec Melito Sardensis episcopus nec Gregorius Nazianzenus inter sacros libros enumerarunt, et Athanasius de catalogo canonicorum voluminum tanquam nothum nominatim abjecit:" (quemadmodum in bibliothecæ suæ sanctæ libro primo, Sixtus Senensis monuit:) ita in Poly-

[c] Vid. annotat. in Ignatii epist. ad Roman. num. 33.
[d] Origen. in Luc. homil. 6.

carpiana hac epistolarum Ignatianarum sylloge simile quid usu venisse liceat animadvertere. Postquam enim ad sex, ex quibus illa constabat, epistolas accesserunt totidem aliæ; et priores quoque illæ, ita sunt auctæ, ita diminutæ, ita a pristina forma immutatæ, ut quam olim obtinuerunt authoritatem plane amiserint: mirari non debemus si Ignatium, una cum Polycarpo suo, in apocryphorum scriptorum numero repositum videamus. Ut quod de Ignatii epistolis, quæ Græce nunquam conscriptæ repertæ sunt, pronunciat Martialis Mæstræus Theologus pontificius: "Tutius[e] meo judicio fuerit, easdem in commentationum apocrypharum numero collocare:" id ipsum etiam de reliquis, quæ Græce conscriptæ reperiuntur, pronunciandum sit; si Nicephori Constantinopolitani patriarchæ, et eum secuti Anastasii Romanæ Ecclesiæ bibliothecarii, judicio hic standum fuerit. Cum quo vix est, ut illud Cæsaris Baronii, Ecclesiæ ejusdem bibliothecarii nuperi, effatum commode conciliare possumus: harum "epistolarum[f] firmissimam semper in ecclesia fuisse fidem, nec ab aliquo unquam in dubitationem vel levem adductam."

Nam ille quidem, solita huic hominum generi audacia, qui nihil aliud quam omnes patres, omnia concilia crepare norunt, duodecim hasce "epistolas[g] omnium sanctorum patrum et sacrorum conciliorum auctoritate probari," confidenter asserit: eum tamen nullius illarum ullum omnino concilium, quarundam vero ex illis ne unus quidem veterum patrum, vel verbo meminerit. De earum vero integritate et ἀδιαφθορίᾳ, non minori confidentia (Dei quoque nomine temere interposito) addit idem, "magna[h] inprimis Dei providentia factum esse, ut numeratæ omnes epistolæ ab Ignatio scriberentur: sed et admirando plane divino consilio procuratum, ut inter tot tantaque naufragia scripturarum, eædem ad nostram ætatem incorruptæ atque integræ servarentur;" quum tamen, qui ab ejus vestigiis

[e] Mæstr. præfat. ad notas in epistolas Ignatii.
[f] Baron. ann. 57. sec. 55.
[g] Id. in not. ad martyrolog. Roman. Februar. 1.
[h] Id. ann. 109. sec. 20.

ægre se divelli patitur, Martialis Mæstræus, eas "ab[i] hæreticis, et a Græculis posterioribus, alicubi interpolatas et depravatas fuisse," sine omni circuitione profiteri nihil dubitaverit.

Quin et Baronii socius, Robertus cardinalis Bellarminus[k], in Græcis Ignatii codicibus multos errores esse agnoscit: "ut quivis," inquit, "facile animadverteret qui conferret eos codices Græcos, qui nunc extant, cum testimoniis Ignatii, quæ citantur ab Athanasio in epistola ad Epictetum, et a Theodoreto in dialogis contra Eutychianos." Nam quod ex collatione hac ille colligit, "sæpe[l] emendatiores inveniri codices Latinos, quam Græcos; ideoque non esse magnam fidem habendam codicibus Græcis, qui nunc extant, quando discrepant a Latinis:" omnino frustra est. Nam qui in libro de synodis Arimini et Seleuciæ, ex epistola ad Ephesios, ab Athanasio unicus productus est locus (in ea enim quæ ad Epictetum est epistola, ex Ignatio nihil occurrit citatum) a vulgatis Latinis æque ac Græcis codicibus, belle hic inter se conspirantibus, mirum quantum discrepat. Et ex comparatione testimoniorum a Theodoreto, in dialogis contra Eutychianos, ex Ignatio productorum, quam infra exhibebimus, clarissime apparebit; vulgatos nostros codices, Latinos pariter et Græcos, a primævæ lectionis puritate degenerasse plurimum.

Et in utrisque quidem, luculentum illud testimonium desiderari vident omnes, ex Ignatii epistola ad Smyrnæos, a Theodoreto, in tertio dialogo qui Ἀπαθὴς inscribitur, depromptum: "*Εὐχαριστίας καὶ προσφορὰς οὐκ ἀποδέχονται, διὰ τὸ μὴ ὁμολογεῖν τὴν εὐχαριστίαν σάρκα εἶναι τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὴν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν παθοῦσαι, ἣν χρηστότητι ὁ Πατὴρ ἤγειρεν.* Eucharistias et oblationes non admittunt, eo quod non confiteantur eucharistiam carnem esse Servatoris nostri Jesu Christi, quæ pro peccatis nostris passa est, quam Pater sua benig-

[i] Mæstr. præfat. ad notas in epist. Ignat.

[k] Bellarmin. de sacrament. Eucharist. lib. 4. cap. 26.

[l] Id. in scriptor. ecclesiast. catalogo.

nitate suscitavit." Cujus sententiæ priorem partem, a Guilielmo Wodefordo, sub annum Domini MCCCXCVI. ita citatam invenio: "Considerate[m] qualiter Anthropomorphi communione et oratione sanctorum recedunt; propter quod non habent confiteri eucharistiam carnem esse Salvatoris;" posteriorem, a Roberto Lincolniensi episcopo, circa annum MCCL. ita: "Est[n] enim eucharistia, secundum beatum Ignatium, caro Salvatoris nostri Jesu Christi pro peccatis nostris passa, quam benignitate Pater resuscitavit," utramque vero, a Johanne Tissingtono Franciscano, hunc in modum recitatam: "Considerate[o] qualiter [Anthropomorphi] a communione et oratione sanctorum recedunt; propter non confiteri eucharistiam carnem esse Salvatoris, quam Pater sua benignitate resuscitavit. Contradicentes huic dono; perscrutantes moriuntur. Decens est a talibus recedere, et nec communiter nec seorsum cum eis loqui."

Cum autem mecum considerarem, Anglos fuisse tres illos Theologos: circumspicere cœpi, num forte adhuc in Anglia reperiri possent Ignatii exemplaria aliqua, ex quibus ille nostrorum codicum defectus suppleri posset. Neque mea me spes prorsus fefellit. Libros enim manuscriptos duos nactus sum, alterum in publica collegii Gunwelli et Caii apud Cantabrigienses, alterum in privata D. Richardi Montacutii, Norwicensis nuper episcopi, bibliotheca repositum: qui Ignatianarum epistolarum interpretationem continebant, a vulgata nostra Latina diversissimam. Ibi vero, pro eo quod in dicta ad Smyrnæos epistola Græce est expressum, "Προφυλάσσω δὲ ὑμᾶς *ἀπὸ τῶν θηρίων τῶν ἀνθρωπομόρφων*, ("ferarum humanam formam præ se ferentium" appellatione hæreticis, qui phantasticum Christo corpus affingebant, attributa) interpres, Græca voce retenta, reddit: "Præmunio autem vos

[m] Guil. Wodeford. contra Trialogum Wiccliffii, artic. I. in rerum expetendarum et fugiendarum Fasciculo Ortuini Gratii.

[n] Robert. Lincolniens. commentar. in Dionysii ecclesiast. hierarch. cap. 3. MS. in bibliotheca regia, et collegii corporis Christi Oxon.

[o] Jo. Tissington. in confessione contra Wiccliffium. MS. in bibliotheca nostra.

a bestiis anthropomorphis," et quod de iisdem postea est additum; "Καταμάθετε οὖν τοὺς ἑτεροδοξοῦντας: Considerate autem aliter opinantes." Pauculis deinde interjectis, sequuntur ista: "Ab eucharistia et oratione recedunt; propter non confiteri eucharistiam carnem esse Salvatoris, pro peccatis nostris passam, quam benignitate Pater resuscitavit. Contradicentes ergo huic dono Dei, perscrutantes moriuntur. Conferens[p] autem esset ipsis diligere, ut resurgant. Decens est recedere a talibus, et neque seorsum de ipsis loqui neque communiter." Quorum in Græcis nostris nihil hodie extat, præter sententiam illam ultimam: "Πρέπον οὖν ἐστὶν ἀπέχεσθαι τῶν τοιούτων, καὶ μήτε κατ' ἰδίαν μετ' αὐτῶν λαλεῖν μήτε κοινῇ."

Hoc successu lætus, ad reliquorum testimoniorum quæ a patribus qui intra quinque prima post Christum secula floruerunt ex Ignatio sunt citata, collationem statim me accinxi: eaque et cum nostro interprete consentire, et a vulgatis tam Græcis quam Latinis Ignatii codicibus ut plurimum dissidere deprehendi. Quod ut una mecum, suis etiam ipse oculis, lector conspiciat; eorum parallelismum visum est hic subjicere: initio ducto a celebri illo loco, ex epistola ad Ephesios, ab Athanasio in libro de synodis, et plenius a Theodoreto in dialogo primo, sive Ἀτρέπτῳ, et Gelasio in libro de duabus Christi naturis, ita producto:

Ex Athanasio.	Ex Gelasio.	Ex nostro Ignatii interprete.
Εἷς ἰατρός ἐστι, σαρκικὸς καὶ πνευματικὸς, γεννητὸς καὶ ἀγέννητος, ἐν ἀνθρώπῳ Θεὸς, ἐν θανάτῳ ζωὴ ἀληθινὴ, καὶ ἐκ Μαρίας καὶ ἐκ Θεοῦ, Ex Theodoreto. πρῶτον παθητὸς καὶ τότε ἀπαθὴς, Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ κύριος ἡμῶν.	Unus medicus est, carnalis et spiritualis, factus et non factus, in homine Deus, in morte vita æterna, ex Maria et ex Deo, primum passibilis et tunc impassibilis, Dominus noster Jesus Christus.	Unus medicus est, carnalis et spiritualis, genitus et ingenitus, in carne factus Deus, in immortali (legend. mortali) vita vera, et ex Maria et ex Deo, primo passibilis, et tunc impassibilis, Dominus Christus noster.

[p] Συμφέρον, id est, utile; ut in codice Cantabrigiensi glossula marginali sic etiam est annotatum.

Ait P. Halloixius[q], haberi hoc "in editis Ignatii exemplaribus, sed juxta sensum et rem ipsam; immo et secundum aliqua verba, tametsi non omnia." Ipsa igitur verba apponamus hic integra.

Ex Græco Ignatii, quem habemus, textu.

[Ἰατρὸς δὲ ἡμῶν ἐστὶν ὁ μόνος ἀληθινὸς Θεὸς, ὁ ἀγέννητος καὶ ἀπρόσιτος, ὁ τῶν ὅλων κύριος, τοῦ δὲ μονογενοῦς πατὴρ καὶ γεννήτωρ.] Ἔχομεν ἰατρὸν καὶ τὸν Κύριον ἡμῶν θεὸν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν· τὸν πρὸ αἰώνων υἱὸν μονογενῆ καὶ λόγον, ὕστερον δὲ καὶ ἄνθρωπον ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου. [ὁ λόγος γὰρ σὰρξ ἐγένετο.] ὁ ἀσώματος ἐν σώματι, ὁ ἀπαθὴς ἐν παθητῷ σώματι, ὁ ἀθάνατος ἐν θνητῷ σώματι, ἡ ζωὴ ἐν φθορᾷ, [ὅπως θανάτου καὶ φθορᾶς ἐλευθερώσῃ καὶ ἰατρεύσῃ τὰς ψυχὰς ἡμῶν, καὶ ἰάσηται αὐτὰς νοσηλευθείσας ἐν ἀσεβείᾳ καὶ πονηραῖς ἐπιθυμίαις.]

Ex vetere vulgata versione Latina.

[Medicus autem noster est solus verus Deus, ingenitus et invisibilis, Dominus omnium, unigeuiti vero pater et genitor.] Habemus autem medicum etiam Dominum nostrum Jesum Christum, ante secula filium unigenitum, et in principio Verbum, postea vero et hominem ex Maria virgine. [Verbum enim, inquit, caro factum est.] Incorporalis in corpore, impassibilis in corpore passibili, immortalis in corpore mortali, vita in corruptione; [ut de morte et corruptione liberet e curet animas nostras, et sanet eas infusas morbo impietatis et iniquis desideriis.]

Quis ista cum prioribus illis conferens, eundem legere se Ignatium putet, qui veterum ætate legebatur? Et luci tamen ita apertæ, et quæ in oculos nostros sese ingerit, tenebras offundere conatur hic Halloixius. "Quod S. Athanasius," inquit, "epistolam B. Ignatii non citaverit, veri fit simile eum citasse non ex libro, sed ex memoria, simulque Ignatii locum acceptis tantum necessariis decurtasse. Et hanc adjuvat conjecturam, quod B. Theodoretus hunc eundem locum referens, et hanc nominatim epistolam citans, itemque Gelasius Cyzicenus, paullo aliter referant, quam sit tam apud Ignatium, quam apud Athanasium: atque adeo ipsi inter se quoque Theodoretus et Gelasius nonnihil differant. Quod ipsorum trium inter se et cum Ignatio discrimen magno argumento est, ipsos nec integre, nec verbo tenus locum citavisse; sed memo-

[q] Halloix. apolog. pro script. Ignatii, cap. 11.

riter ea duntaxat, quæ necessaria suo proposito erant, contraxisse." At vero, si illud aliquod verisimilitudinis habendum fuerit argumentum, Athanasium ex memoria citavisse Ignatium, non ex libro, quod epistolam ipsius ad Ephesios nominatim non signaverit: an non pari ratione et illud fiet verisimile, Theodoretum non memoriter sed ex libro eundem citavisse, quod hanc ad eos epistolam expresse nominat? Nam ex Athanasio non transcripsisse, vel illud argumento fuerit, quod productiorem locum protulerit, quam Athanasius fecerat.

Neque frigidam illam conjecturam quicquam juvat, sed infirmat potius, citatorum trium patrum "inter se et cum Ignatio discrimen." Ut enim inter eos et vulgatum Ignatii textum latum est discrimen (non enim paullo aliter, uti Halloixius innuit, sed longe aliter referunt illi hunc locum, quam apud nostrum legitur Ignatium) ita inter ipsos vel nulla, vel certe exigua apparet differentia. Nam pro eo quod apud Athanasium recte legitur, "καὶ ἀγέννητος," et apud Gelasium (sive Cyzicenum illum, ut Baronii vestigiis insistens existimat Halloixius, sive Gelasium I. papam, cujus nomine in notis ad hunc locum ista citat Mæstræus) non ita recte habetur redditum, "et non factus;" excusus Theodoreti codex ἐξ ἀγεννήτου nobis exhibet: vitiose omnino; ut tum ex reliquorum consensu, tum ex Athanasii eo in loco disputatione liquet. Et pro vita vera, quam concors Athanasii et Theodoreti confirmat lectio, vita æterna, librarii fortasse errore, in Gelasii citatione occurrit. Sed demus tamen aliquam, licet parvi admodum momenti, inter patres hosce tres existere differentiam. An non inde potius fuisset colligendum, neque Theodoretum ex Athanasio, neque ex eorum alterutro sua Gelasium descripsisse? eoque dato, prudenter expendendum, num veri aliquam admittat similitudinem; trium, tanto intervallo a se invicem disjunctorum memorias ita inter se conspirare potuisse, ut illas ipsas, tam longas et tam multas, quæ in nostro Ignatio leguntur, clausulas tanto cum consensu concentuque prætermiserint? Quod profecto ab illis neutiquam fuisse factum, sed ex codicibus

qui ad manum erant locum illum fuisse descriptum, Latina illa Ignatiani contextus versio evincit, quam ex nostro interprete repræsentavimus: in qua periodorum illarum, quas decurtasse finguntur Athanasius, Theodoretus, et Gelasius, ne tenuissimum quidem superest vestigium.

CAP. IV.

Ex compluribus aliis a veteribus ex Ignatio productis testimoniis, consensus Latini nostri codicis cum primitivis Ignatii exemplaribus, et vulgatarum editionum dissensio, demonstratur. Unde spes sit, sex genuinis illius epistolis antiquam suam speciem aliquo modo posse restitui.

Ex eadem illa ad Ephesios epistola a Theodoreto, in primo suo dialogo, habentur et alia duo loca citata; quæ a posterioribus interpolatum fuisse Ignatium demonstrant: ut in subjecta locorum illorum comparatione videre licet.

I.

Ex Theodoreto in Ἀτρέπτῳ.

Ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκυοφορήθη ὑπὸ Μαρίας, κατ' οἰκονομίαν Θεοῦ, ἐκ σπέρματος μὲν Δαβὶδ, ἐκ Πνεύματος δὲ ἁγίου· ὃς ἐγεννήθη, καὶ ἐβαπτίσθη, ἵνα τὸ θνητὸν ἡμῶν καθαρισθῇ.

Ex nostro Ignatii interprete.

Deus enim noster Jesus Christus conceptus est ex Maria, secundum dispensationem Dei, ex semine quidem David, Spiritu autem sancto. Qui natus est, et baptizatus est, ut passione aquam purificaret.

Ex Græco Ignatii, quem habemus, textu.

Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ υἱὸς, [ὁ πρὸ αἰώνων γεννηθεὶς, καὶ τὰ πάντα γνώμῃ τοῦ Πατρὸς συστησάμενος] οὗτος ἐκυοφορήθη ἐκ Μαρίας, κατ' οἰκονομίαν Θεοῦ, ἐκ σπέρματος μὲν Δαβὶδ, διὰ Πνεύματος δὲ ἁγίου. [Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ κληθήσεται Ἐμμανουήλ] οὗτος ἐγεννήθη, καὶ ἐβαπτίσθη [ὑπὸ Ἰωάννου,] ἵνα πιστοποιήσηται τὴν διάταξιν τὴν ἐγχειρισθεῖσαν τῷ Προφήτῃ.

Ex vetere vulgata versione Latina.

Filius autem Dei [qui ante secula genitus est, et omnia dispositione Patris constituit] ipse in utero portatus est a Maria, secundum Dei dispositionem, ex semine David, et Spiritu sancto. [Ecce enim, inquit, virgo in utero concipiet, et pariet filium: et vocabitur nomen ejus Emmanuel.] Ipse baptizatus est [a Johanne] ut fidelem faceret ordinationem, quæ tradita est prophetis a Deo.

II.

Ex Theodoreto in Ἀτρέπτῳ.	Ex Gelasio in libro de duabus naturis in Christo.	Ex nostro Ignatii interprete.
Εἶτι οἱ κατ' ἄνδρα κοινῇ πάντες ἐν τῇ χάριτι ἐξ ὀνόματος συνέρχεσθε, ἐν μιᾷ πίστει, καὶ ἐνὶ Ἰησοῦ Χριστῷ, κατὰ σάρκα ἐκ γένους Δαβὶδ, τῷ υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου καὶ υἱῷ τοῦ Θεοῦ.	Singuli viri communiter omnes ex gratia, ex nomine convenite in unam fidem, et in uno Jesu Christo, secundum carnem ex genere David, filio hominis et filio Dei.	Quoniam qui secundum virum communiter omnes in gratia ex nomine convenitis in una fide et in Jesu Christo, secundum carnem ex genere David, filio hominis, et filio Dei.

Ex Græco Ignatii, quem habemus, textu.	Ex vetere vulgata versione Latina.
Πάντες ἐν χάριτι ἐξ ὀνόματος συναθροίζεσθε κοινῇ ἐν μιᾷ πίστει [Θεοῦ Πατρὸς, καὶ] Ἰησοῦ Χριστοῦ [τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ υἱοῦ, τοῦ καὶ πρωτοτόκου πάσης κτίσεως,] κατὰ σάρκα δὲ ἐκ γένους Δαβὶδ, [ἐφοδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Παρακλήτου.]	Omnes in omnibus, in gratia, in ejus nomine congregamini communiter; in una fide [Dei Patris, et] Christi Jesu [Filii ejus unigeniti, et primogeniti totius creationis,] secundum carnem quidem ex genere David: [eruditi a Paracleto.]

Ex epistola ad Trallianos citatur a Theodoreto, in eodem dialogo, hic locus; quem, cum Latina nostri interpretis versione παραλλήλως opposita, etiam hic subjicimus.

Κωφώθητε οὖν, ὅταν χωρὶς Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑμῖν λαλῇ τις, τοῦ ἐκ γένους Δαβὶδ, τοῦ ἐκ Μαρίας· ὃς ἀληθῶς ἐγεννήθη, ἔφαγέ τε καὶ ἔπιεν ἀληθῶς, ἐδιώχθη ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, ἐσταυρώθη, καὶ ἀπέθανε βλεπόντων τῶν ἐπιγείων καὶ ἐπουρανίων καὶ καταχθονίων.	Obsurdescite, quando vobis sine Jesu Christo loquitur quis: qui ex genere David, qui ex Maria; qui vere natus est, comedit et bibit vere, persecutionem passus est sub Pontio Pilato, vere crucifixus est, et mortuus est aspicientibus cœlestibus et terrestribus et infernalibus.

At nostræ editiones duplo auctiorem hunc locum nobis exhibent; sic enim habet textus Græcus, cum editione vulgata Latina, satis infeliciter ex eo expressa.

Κωφώθητε οὖν, ὅταν ὑμῖν χωρὶς Ἰησοῦ Χριστοῦ λαλῇ τις, [τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ,] τοῦ γενομένου ἐκ Δαβὶδ,	Obturate ergo aures vestras, quando vobis quis sine Jesu Christo [filio Dei] loquitur; qui factus est ex semine Da-

τοῦ ἐκ Μαρίας· ὃς ἀληθῶς ἐγεννήθη [καὶ ἐκ Θεοῦ καὶ ἐκ παρθένου, ἀλλ' οὐχ' ὡσαύτως· (οὐδὲ γὰρ ταὐτο, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος·) ἀληθῶς ἀνέλαβε σῶμα· (ὁ Λόγος γὰρ σὰρξ ἐγένετο) καὶ ἐπολιτεύσατο ἄνευ ἁμαρτίας· (Τίς γαρ, φησὶν, ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας;] ἔφαγε καὶ ἔπιεν ἀληθῶς, ἐσταυρώθη καὶ ἀπέθανεν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου· [ἀληθῶς δὲ, καί οὐ δοκήσει ἐσταυρώθη καὶ ἀπέθανε,] βλεπόντων οὐρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων.	vid, per Mariam; qui vere natus est [ex Deo et ex virgine: quia hoc ipsum est quod et Deus. Suscepit enim vere corpus: Verbum, inquit, caro factum est; et habitavit sine peccato in nobis. Quis enim, inquit, ex vobis arguet me de peccato?] Manducavit enim vere et bibit; et crucifixus est, et mortuus sub Pontio Pilato. [Sed et, secundum placitum voluntatis suæ vere crucifixus est, et vere mortuus] videntibus cœlestibus, et terrestribus, et infernis.

Ubi, ex iis quæ uncinis inclusa vides, quum nonnulla adversus hæreticos, quibuscum Theodoretus disputat, (qui Filium Dei verum corpus assumpsisse negaverunt) vel maxime faciant: quis ea prætermissurum illum fuisse credat, si in Ignatio qui suo tempore extabat ita scripta reperisset?

Ex epistola Ignatii ad Romanos longiusculum profertur fragmentum ab Eusebio Cæsariensi, in tertio ecclesiasticæ historiæ libro, *κεφ.λστ.* ubi post verba illa, *Πῦρ καὶ σταυρὸς, θηρίων τὲ συστάσεις*, in vulgatis Græcis Ignatii codicibus dictiones hæ duæ, *ἀνατομαὶ, διαιρέσεις*, in Latinis abscissio, separatio, interpositæ conspiciuntur; quas a nostro interprete, non minus quam ab Eusebio et ejus Latino interprete Rufino, atque Hieronymo in ecclesiasticorum scriptorum catalogo (ubi agit de Ignatio) abesse invenimus.

Ex epistola ad Smyrnæos aliud, eodem in loco, ab Eusebio producitur testimonium: quod in Hieronymi quoque catalogo, et secundo Theodoreti dialogo qui Ἀσύγχυτος inscribitur, ita legitur:

Ex Eusebio et Theodoreto.	Ex Rufiniana Eusebii versione.	Ex Hieronymi catalogo.	Ex nostro interprete.
Ἐγὼ δὲ (Theodoret. γὰρ) καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἐν σαρκὶ αὐτὸν, οἶδα, καὶ πιστεύω ὄντα· ϗ ὅτε πρὸς τοὺς περὶ Πέτρον ἦλ-	Ego autem post resurrectionem quoque in carne eum fuisse scio et credo. Nam cum venisset ad Petrum cæterosque ait eis: Ac-	Ego vero et post resurrectionem eum in carne vidi, et credo quia sit; et quando venit ad Petrum, et ad eos qui cum Petro erant, dixit	Ego enim et post resurrectionem in carne ipsum vidi, et credo existentem: et quando ad eos qui circa Petrum venit, ait ipsis: Ap-

θεν, ἔφη αὐτοῖς· Λάβετε, ψηλαφήσατέ με, καὶ ἴδετε, ὅτι οὐκ εἰμὶ δαιμόνιον ἀσώματον· καὶ εὐθὺς αὐτοῦ ἥψαντο, καὶ ἐπίστευσαν.

cedite, et videte, quia non sum dæmonium incorporeum; qui et contingentes eum crediderunt.

eis: Ecce palpate me, et videte, quia non sum dæmonium incorporale; et statim tetigerunt eum, et crediderunt.

prehendite, palpate me, et videte, quoniam non sum dæmonium incorporeum, et confestim ipsum tetigerunt, et crediderunt.

Atqui in vulgatis nostris, tum Græcis tum Latinis, Ignatii exemplaribus complura alia interposita sunt; quæ uncinis hic inclusa licet conspicere.

Ex Græco Ignatii textu.

Ἐγὼ δὲ [οὐκ ἐν τῷ γεννᾶσθαι καὶ σταυροῦσθαι γινώσκω αὐτὸν ἐν σώματι γεγονέναι μόνον, ἀλλὰ] καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐν σαρκὶ αὐτὸν οἶδα, καὶ πιστεύω ὄντα. καὶ ὅτε πρὸς τοὺς περὶ Πέτρον ἦλθεν, ἔφη αὐτοὶς· Λάβετε, ψηλαφήσατέ με, καὶ ἴδετε, ὅτι οὐκ εἰμὶ δαιμόνιον ἀσώματον. [πνεῦμα γὰρ σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα. καί τῷ Θωμᾷ λέγει· Φέρε τὸν δακτυλόν σου ὧδε εἰς τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ φέρε τὴν χεῖρά σου, καὶ βάλε εἰς τὴν πλευραν μου] καὶ εὐθὺς ἐπίστευσαν.

Ex versione vulgata Latina.

Ego autem [non solum natum eum et crucifixum in corpore factum scio: sed] etiam post resurrectionem in carne eum novi, et credo esse. Et quando ad eos qui cum Petro erant venit, ait illis: Palpate me, et videte, quia non sum dæmonium incorporeum. [Spiritus enim carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere. Et Thomæ dicit: Injice digitum tuum in fixuram clavorum, et affer manum tuam, et mitte in latus meum; et noli esse incredulus, sed fidelis.] Et statim crediderunt.

Ex eadem epistola, in eodem secundo dialogo, citatur a Theodoreto et hæc sententia.

Theodoret.

Μετὰ δὲ τὴν ἀνάστασιν, καὶ συνέφαγε καὶ συνέπιε αὐτοῖς, ὡς σαρκικῶς καὶ πνευματικῶς ἐνωμένος τῷ Πατρί.

Noster Ignatii interpres.

Post resurrectionem autem comedit cum eis et bibit, ut carnalis, quamvis spiritualiter unitus Patri.

Quum hodie legamus, in

Græco Ignatii textu.

Οὐ μὴν δὲ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ ἐπιδεῖξαι ἑαυτὸν αὐτοῖς, ὅτι ἀληθῶς

Editione vulgata Latina.

Nam et postquam ostendit se eis quia vere et non putative resurrexisset;

ἀλλ' οὐ τῷ δοκεῖν ἐγήγερται, καὶ συνέφαγεν αὐτοῖς καὶ συνέπιεν, ἄχρις ἡμερῶν ὅλων τεσσαράκοντα.

manducavit cum eis et bibit per dies quadraginta.

Supersunt loca tria alia, ex eadem epistola a Theodoreto citata, in dialogo primo qui Ἀτρέπτου nomen præfert: licet ibi, librariorum vitio, epistola ad Ῥωμαίους posita sit, pro ea quæ esse debebat ad Σμυρναίους; quod Mæstræo[a] errandi occasionem præbuit, epistolam ad Romanos inter illas connumeranti, e quibus Ecclesiæ doctrinam confirmat Theodoretus.

I.

Theodoret.

Πεπληροφορημένους ἀληθῶς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν, ὄντα ἐκ γένους Δαβὶδ κατὰ σάρκα, υἱὸν Θεοῦ κατὰ θεότητα καὶ δύναμιν, γεγεννημένον ἀληθῶς ἐκ παρθένου, βεβαπτισμένον ὑπὸ Ἰωάννου ἵνα πληρωθῇ πᾶσα δικαιοσύνη ὑπ' αὐτοῦ, ἀληθῶς ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ Ἡρώδου τετράρχου καθηλωμένον ὑπὲρ ἡμων σαρκί.

Noster Ignatii interpres.

Certificatos in Dominum nostrum Jesum Christum vere existentem de genere David secundum carnem, filium Dei secundum voluntatem et potentiam Dei, genitum vere ex virgine, baptizatum a Johanne ut impleatur omnis justitia ab ipso, vere sub Pontio Pilato et Herode tetrarcha clavifixum pro nobis in carne.

Vulgati vero nostri codices, quibusdam additis, quibusdam demptis et transpositis, ita locum exhibent:

Græcus Ignatii textus.

Πεπληροφορημένους, ὡς ἀληθῶς, εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν τοῦ Θεοῦ υἱὸν, [τὸν πρωτότοκον πάσης κτίσεως, τὸν Θεὸν Λόγον, τὸν μονογενῆ υἱὸν,] ὄντα δὲ ἐκ γένους Δαβὶδ κατὰ σάρκα, ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου, βεβαπτισμένον ὑπὸ Ἰωάννου ἵνα πληρωθῇ πᾶσα δικαιοσύνη ὑπ' αὐτοῦ, [πολιτευσάμενον ὁσίως ἄνευ ἁμαρτίας,] καὶ ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ Ἡρώδου τοῦ τετράρχου καθηλωμένον ὑπὲρ ἡμῶν ἐν σαρκὶ ἀληθῶς.

Vetus versio Latina.

Vere ad plenum instructos in Domino nostro Jesu Christo, filio Dei, [primogenito totius creaturæ, Deo Verbo, unigenito filio:] qui est ex genere David secundum carnem, ex Maria virgine; baptizatus a Johanne, ut adimpleretur in eo omnis justitia, [qui conversatus sancte sine peccato,] sub Pontio Pilato et Herode tetrarcha vere clavis confixus est pro nobis in carne.

[a] Mæstr. in epist. Ignat. pag. 17.

II.

Theodoret.	Noster Ignatii interpres.
Τί γαρ ὠφελεῖ, εἴπερ μὲ ἐπαινεῖ τὶς, τὸν δὲ Κύριον μοῦ βλασφημεῖ, μὴ ὁμολογῶν αὐτὸν σαρκοφόρον; ὁ δὲ τοῦτο μὴ λέγων, τελείως αὐτὸν ἀπήρνηται ὡς νεκροφόρον.	Quid enim juvat me quis, si me laudat, Dominum autem meum blasphemat, non confitens ipsum carniferum? Qui autem hoc non dicit, ipsum perfecte abnegavit, existens mortifer.

Græcus Ignatii textus.	Vulgata versio Latina.
Τί γὰρ ὠφελεῖ, εἰ ἐμὲ ἔπαινεῖ τὶς, τὸν δὲ Κύριον μοῦ βλασφημεῖ, μὴ ὁμολογῶν αὐτὸν σαρκοφόρον [Θεόν;] ὁ δὲ τοῦτο μὴ λέγων, τελείως αὐτὸν ἀπήρνηται ὢν νεκροφόρος.	Quid enim me juvat, si me quis laudaverit, Dominum autem blasphemaverit; si non eum confessus fuerit incarnatum esse [Deum?] Hoc autem qui non dixerit, perfecte eum negat, sicut mortuum bajulans.

Ubi observare licet, Dei nomen in vulgatis nostris tam Græcis quam Latinis codicibus interpositum, ut a Theodoreto ita etiam a nostro interprete abesse: et in fine, duos veteres Latinos Ignatii interpretes, diversas in suis exemplaribus reperisse lectiones. Noster enim qui, "existens mortifer," reddidit, vulgatam Græci textus lectionem ὢν νεκροφόρος, est secutus: quum alterius versio illa, "sicut mortuum bajulans," ὡς νεκροφόρον Theodoreti propius exprimat. In veteribus autem Latino Græcis glossariis, Vespillo et Pollinctor, νεκροφόρος redditur.

III.

Theodoret.	Noster Ignatii interpres.
Εἰ γὰρ τῷ δοκεῖν ταῦτα ἐπράχθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, κᾀγὼ τῷ δοκεῖν δέδεμαι· τί δὲ καὶ ἐμαυτὸν ἔκδοτον δέδωκα τῷ θανάτῳ, πρὸς πῦρ, πρὸς μάχαιραν, πρὸς θηρία; ἀλλ' ὁ ἐγγὺς μαχαίρας, ἐγγὺς Θεοῦ· μόνον ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ συμπαθεῖν αὐτῷ, πάντα ὑπομένω, αὐτοῦ μὲ ἐνδυναμοῦντος τοῦ τελείου ἀνθρώπου, ὅντινες ἀγνοοῦντες ἀρνοῦνται.	Si autem secundum videri hæc operata sunt a Domino nostro: et ego secundum videri ligor. Quid autem et meipsum traditum dedi morti, ad ignem, ad gladium, ad bestias? Sed prope gladium, prope Deum: [inter medium bestiarum, inter medium Dei.] Solum in nomine Jesu Christi, ad compati ipsi, omnia sustinebo: ipso me fortificante, qui perfectus homo factus est: quem quidam ignorantes abnegant.

Græcus Ignatii textus.	Vulgata editio Latina.
Εἰ γὰρ τῷ δοκεῖν ἐν σώματι γέγονεν ὁ Κύριος, καὶ τῷ δοκεῖν ἐσταυρώθη, κἀγὼ τῷ δοκεῖν δέδεμαι· τί δὲ καὶ ἐμαυτὸν ἔκδοτον δέδωκα τῷ θανάτῳ, πρὸς πῦρ, πρὸς μάχαιραν, πρὸς θηρία; ἀλλ' οὐ τῷ δοκεῖν, ἀλλὰ τῷ ὄντι πάντα ὑπομένω διὰ Χριστὸν, εἰς τὸ συμπαθεῖν αὐτῷ, αὐτοῦ μὲ ἐνδυναμοῦντος. [οὐ γάρ μοι τοσοῦτον σθένος·] ὃν τινὲς ἀγνοοῦντες, ἠρνήσαντο.	Si enim putative in corpore fuit Dominus, et putative crucifixus est: ergo et ego putative vinctus sum. Quare autem et meipsum tradidi ad mortem, ad ignem, ad gladium, ad bestias? Sed non putative, sed vere omnia sustineo propter Christum, ad compatiendum ei, ipso me confortante: [quia non est mihi tanta virtus.] Quem profecto quidam ignorantes, negaverunt.

Ubi vides, nostro interpreti egregie cum Theodoreto convenire: si unicum illud membrum demas, hic superadditum: "inter medium bestiarum, inter medium Dei;" cujus generis et alia quædam (licet numero pauca) versioni huic inserta leguntur, quæ Ignatii γνήσια esse haud facile quisquam dixerit. Ut ex ea sola integritati suæ restitui posse Ignatium, polliceri non ausim: nisi alterius exemplaris subsidium accesserit; vel Græci, cujus ex bibliotheca Florentina obtinendi spes mihi nuper est injecta non exigua; vel saltem Syriaci, quod Romæ reperiri adhuc posse non despero. Ibi enim, ni fallor, Ignatius recentior patriarcha Antiochenus, qui sub Gregorio XIII. reformationi Calendarii interfuit, vitam finiens, Chaldaicos et Arabicos suos libros reliquit: inter quos Ignatii etiam nostri epistolas Chaldaica sive Syriaca lingua exaratas extitisse, ex catalogo eorum didici: quem inde in Angliam secum adduxit vir clarissimus et mihi dum vixit conjunctissimus, patriæ suæ immortale decus, D. Henricus Savilius.

Interim, cum ex superiori collatione abunde nobis constet, a nostro interprete primævam qua veteres illi sunt usi lectionem proxime fuisse expressam, a qua vulgati nostri et Græci et Latini codices longe multumque discesserint: versionem illam integram, utcunque alias barbaram atque inconditam, uti se habebat, lectori communicare visum fuit; intra uncos [ ] inclusis iis quæ a vulgatis libris aberant, et ad exteriorem marginem numeris appositis, Græci contextus paginarum, huic interpretationi respondentium, indicia ostendentibus. Ipsum vero Græcum ita exhibere

collibuit, ut uncis includerentur quæ a nostro aberant interprete; et ad interiorem marginem adscriberentur numeri, notarum seriem indicantes, in quibus Græcæ editionis cum utraque Latina vetere versione brevis instituta est comparatio. Et hoc est, quod in hac Polycarpianæ Ignatianarum epistolarum sylloge, de qua sola initio cogitaveramus, editione jam præstitimus.

CAP. V.

De sex aliarum epistolarum, a mediæ ætatis Græcis Ignatio adscriptarum, authoritate: ubi et de quibusdam compositionum et locutionum formulis Ignatio familiaribus, quas harum epistolarum parens, et sex genuinarum interpolator, studiose retinendas sibi putavit.

Ex Polycarpiana epistolarum Ignatianarum sylloge, eam quæ ipsi Polycarpo inscripta prostat, in secundo hujus dissertationis capite jam exclusimus. Quinque reliquas, quas in posteriorem Græcarum epistolarum Ignatio adscriptarum classem conjecimus, in ea haudquaquam extitisse, earumque et Eusebium et Hieronymum fuisse inscios, innuit primum Baronius[a], plane deinde et plene Gretserus extulit; quare illi epistolas hasce non commemoraverint, causam istam fuisse asserens: "quia[b] non viderant, nisi illam epistolarum collectionem, quæ facta fuerat a S. Polycarpo: qui illas duntaxat quas B. Ignatius, Smyrnæ primum, et postea Troade scripserat, unum in volumen comportavit." Ipse quoque Bellarminus in libro de Scriptoribus ecclesiasticis, quem discipulis suis describendum tradidit, "de istis nihil certi habere" se professus est: "nisi mirum esse, eas ad manus Hieronymi non venisse, nec Eusebii, nec Theodoreti, nec aliorum veterum qui priores aliquoties citant." Et licet in libro typis excuso, "ob styli similitudinem, et spiritum vere apostolicum, a viris doctis omnino recipi" affirmet: tamen "ad manus Eusebii et Hieronymi non pervenisse," ibi quoque ingenue agnoscit.

Quo magis inverecundum animi hic prodit genium Pe-

[a] Baron. ann. 109. sec. 19.

[b] Gretser. Defens. Bellarm. de Verbo Dei, lib. 4. cap. 7.

trus Halloixius: qui in ludicro illo quem apologiæ pro epistolis S. Ignatii præfixit dialogismo, tot inania profudit verba, ut doceret; " neque Eusebium neque Hieronymum in animo habuisse omnes illustrium ecclesiæ virorum codices recensere," multoque minus epistolarum omnium quas conscripserunt accuratum contexere voluisse catalogum; quum intra istos terminos continenda potius fuisset tota illa disceptatio: num ea mens illis esset, idque consilium, ut quænam ab Ignatio in extremo itinere, quo totus Christo plenus martyrium anhelabat, exaratæ fuissent epistolæ, omnis intelligeret posteritas.

Audiamus enim hac de re loquentem Hieronymum, in suo scriptorum ecclesiasticorum catalogo: " Ignatius, Antiochenæ ecclesiæ tertius post Petrum apostolum episcopus, persecutionem commovente Trajano damnatus ad bestias, Romam vinctus mittitur. Cumque navigans Smyrnam venisset, ubi Polycarpus auditor Johannis episcopus erat, scripsit unam epistolam ad Ephesios, alteram ad Magnesianos, tertiam ad Trallianos, quartam ad Romanos: et inde egrediens, scripsit ad Philadelphenos, et ad Smyrnæos et proprie ad Polycarpum, commendans illi Antiochensem ecclesiam." Si postquam Smyrna fuisset ille egressus, non solum ad Philadelphenos et Smyrnæos, sed etiam ad Tarsenses, et Antiochenses, et Heronem diaconum, et Philippenses, scivisset Hieronymus aliquas ab eo scriptas fuisse literas: quid causæ fuisse dicemus, cur postrema hæc sacræ ad Christum properantis animæ monumenta tam inopportuno sepeliret ille silentio?

Eusebius quoque enumeratarum a se Ignatii epistolarum, alia occasione data, ita postea meminit: " Τούτων[c] *εἰκότως ἐξ ὀνόματος γραφῇ μόνων τὴν μνήμην κατατεθείμεθα, ὧν ἔτι καὶ νῦν εἰς ἡμᾶς δι' ὑπομνημάτων τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας ἡ παράδοσις φέρεται· ὥσπερ οὖν ἀμέλει τοῦ Ἰγνατίου ἐν αἷς κατελέξαμεν ἐπιστολαῖς, καὶ τοῦ Κλήμεντος ἐν τῇ ἀνωμολογημένῃ παρὰ πᾶσιν, ἣν ἐκ προσώπου τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας τῇ Κορινθίων διετυπώσατο.* Non abs re eorum duntaxat memoriam nominatim scripturæ manda-

[c] Euseb. lib. 3. histor. *κεφ. λζ.*

vimus, per quorum monumenta etiamnum apostolicæ doctrinæ traditio ad nos allata est: quemadmodum Ignatii videlicet in epistolis quas recensuimus, et Clementis in epistola quæ apud omnes pro indubitata habetur, quam in persona Romanæ Ecclesiæ ad Corinthios exaravit." Si aliarum epistolarum ad eum pervenisset memoria, quam quæ in superiore (ad quem nos refert) ab eo positæ fuerant catalogo: an de istis magis tacuisset ille, quam de aliis Clementi attributis, de quibus hoc ipso in loco lectores commonefaciendos putavit?

Certe aliud quod diceret, nihil hic habebat ipse Halloixius: quam epistolas "septem fuisse ab antiquis memoratas; sed eas, quæ postea ab aliis repertæ sunt, non fuisse exclusas." In quo tantundem nobis concedit, quantum ex veterum illo silentio concludi cupiebamus: antiquis nimirum incognitas fuisse istas epistolas, Eusebio, et Athanasio, et Hieronymo, et Theodoreto, et Gelasio; a quibus nulla alia quam ex iis, quæ in Polycarpiana sylloge habebantur, epistolis prolata videmus testimonia. An vero quæ postea, ipsis nimirum quatuor post Ignatii excessum seculis, in lucem sunt productæ, aliquid præjudicii secum afferant ad faciendum judicium, utrum ab aliis repertæ an potius confictæ fuerint; id totum æquis rerum arbitris æstimandum relinquimus: quibus et illud considerandum proponimus, hoc eodem ariete a Johanne Maria Brasichellensi, pontificii Palatii magistro, (ut de Baronio[d] taceamus) duarum quæ feruntur Ignatii ad Johannem mutuarumque ejusdem et B. Mariæ epistolarum authoritatem esse concussam; in tomo primo indicis librorum expurgandorum, Romæ anno MDCVII. edito, hanc de illis ferente sententiam: "Cum illarum neque Eusebius, nec S. Hieronymus, nec Nicephorus, nec ullus veterum ad D. usque Bernardum meminerit, qui aliqui accurate scripta Ignatii memoraverint: tutius fuerit easdem, vel in Apocrypharum ordinem redigere, aut saltem, ut non omnino certas ac genuinas habere."

Neque illa rem quicquam juvat ratio, qua Ignatio epis-

[d] Baron. ann. 48. sec. 25.

tolas has Mæstræus vendicat: "quod[e] Simeon Metaphrastes auctor antiquus duodecim epistolarum in vita illius meminerit, totidemque præterea vetus Ignatii interpres, ipso Adone antiquior, e Græco in Latinum commutarit." Nam nec ille Simeon tot numero epistolas Ignatio uspiam tribuit: nec causæ quicquam obest, si eas de quibus quæritur, non modo Metaphrasta qui decimo, sed etiam ipso Adone qui nono post Christum seculo claruit, antiquiores fuisse concessero, quanquam cum Vedelio nostro non "ausim[f] asserere, quarto seculo post Christum jam ad minimum quatuor earum confictas fuisse;" quippe quem non satis hic attendisse videam, quarto illo seculo ipsos vixisse Eusebium atque Hieronymum; quorum temporibus ignoratas fuisse has epistolas ille ipse paulo ante adstruxerat.

Atqui de earum fide, inquit Baronius, "parum[g] est ut citem vetustissimos Græcos codices, qui non in urbe tantum in diversis bibliothecis habentur, sed et aliis ubique locorum; vel Photium in testem adducam: quandoquidem judicio omnium eruditorum, stylo, charactere, aliisque compluribus notis verborum, sententiarum, ac rerum, ex septem illis omnium auctoritate probatis epistolis certam sibi vendicant fidem; adeo ut nulla manifestior vel vehementior de earum integritate possit afferri probatio, quam ex reliquis epistolis ejusdem Ignatii, contesseratione et connexione quadam sibi invicem omnibus cohærentibus: ut nulla prorsus de impostura possit oriri suspicio."

Sed foliis farfari leviores comperiemus ampullas istas, si excutiamus paululum. Nam quod de vetustissimis Græcis in urbe codicibus primo in loco affert, tum demum aliquid efficeret, si illorum ullum ante annos mille (ante annum Domini millesimum, poteram etiam dicere) fuisse conscriptum, fidem facere potuisset. Quod de "aliis ubique locorum" subjicit, ac si hujus generis codices passim essent obvii, tot editores et correctores Ignatianarum epis-

[e] Mæstr. Præfat. in notas Ignat.
[f] Vedel. apolog. pro Ignat. cap. 3.
[g] Baron. ann. 109. sec. 10. et ex eo Gretserus; ut supra.

tolarum inter ipsos pontificios vanitatis coarguunt; qui in Germaniis et Galliis toties munere hoc suscepto, nullum omnino manuscriptum exemplar Græcum nacti sunt, quo in textu Ignatii emaculando juvarentur, præter unicum Augustanum: nostris etiam unum tantum aliud adhibentibus, quod ex bibliotheca Gaspari a Nydprugck ab Andrea Gesnero typis est excusum. Et Ignatii paucissima aliquantæ antiquitatis exemplaria ad nostra usque tempora pervenisse, ipsi pontificii Michaelem Medinam[h] jamdudum audiverunt profitentem. Quod de Photii testimonio subjicit deinde Baronius, merum est ludibrium: quum in tota illius bibliotheca, quod huc spectet, reperiatur nihil.

Superest styli cum præcedentibus epistolis conformitas, atque sententiarum et rerum similitudo: quæ tanta sane non est, ut ab eo, qui Ignatii personam induere volebat, imitatione non posset effingi; quod tamen infeliciter eum tentavisse, proculque "a stylo Ignatii vivo, igneo, ac solido loquendi more" exprimendo abfuisse, a Vedelio[i] rectissime est annotatum. Observavit quidem planus iste, qui et genuinas Ignatii epistolas incrustavit, et totidem aliarum accessione auxit, quasdam compositionum et locutionum formulas illi familiares: quæ ut studiose retinerentur, e re sua fuisse existimavit. Compositionibus *ἀπὸ τοῦ φόρου* in fine, et *ἀξίου* in principio dictionum, Ignatium delectatum fuisse animadverterat. Ut enim ipse Θεοφόρου gessit cognomentum; ita laudati etiam ab eo sunt Ephesii, ut *θεοφόροι, πνευματοφόροι, ναοφόροι, ἁγιοφόροι*, deiferi, spiritiferi, templiferi, sanctiferi; *ἁγιοφόρου* quoque voce utitur in epistolæ ad Smyrnæos *ἐπιγραφῇ*, ut et *σαρκοφόρου* et *νεκροφόρου* in illius contextu. Inde, in epistolæ ad Romanos inscriptione, *πνευματοφόρου* epitheton (inter alia) adjecit illius simiolus; et in epistolæ ad Heronem, *πνευματοφόρου* simul et *Χριστοφόρου*, qua posteriore voce sæpius eum usum videmus: et in epistolæ ad Mariam Castabalitam inscriptione, et in additionibus epistolis ad Ephesios, Smyrnæos et Magnesios intersertis.

[h] De sacr. homin. continentia, lib. 2. cap. 14.
[i] Vedel. apolog. pro Ignat. cap. 3.

In epistola ad Ephesios, *ἀξιονόμαστον* occurrit *πρεσβυτέριον*: et ad Philadelphenos, *ἀξιαγάπητοι καὶ ἀξιοθαύμαστοι.* In initio ejusdem epistolæ ad Ephesios, et in fine alterius ad Romanos, *ἀξιομακάριστος.* In eadem ad Romanos, uti etiam in aliis, ad Magnesianos, Trallianos, et Smyrnæos, *ἀξιόθεος.* Et in illa ad Magnesianos, *ἀξιοπρεπεστάτου* quoque, et *ἀξιοπλόκου* legitur vocabulum. Pari ratione, in epistola ad Antiochenos, laudatur Polycarpus ut *ἀξιοπρεπὴς* episcopus; Maria Castabalita, in alia quæ ad eam scripta dicitur, ut *ἀξιόθεος* fœmina salutatur: in illa quoque Evodius Antiochenus, in hac Clemens Romanus episcopus, ut *ἀξιομακάριστος* memoratur. Philadelphenorum *ἀξιοθέῳ ἀγάπῃ* scribit epistolæ illis directæ interpolator. Tarsensium quoque ecclesiæ, *ἀξιεπαινέτω, ἀξιομνημονεύτῳ, ἀξιαγαπητῷ,* inscripta fertur epistola: nec comparanda tamen cum tumida illa *ἐπιγραφῇ,* in qua tot reperiuntur in Romanam Ecclesiam simul congesta, verum a Symeone Metaphrasta haudquaquam agnita, epitheta; *ἀξιόθεος, ἀξιοπρεπὴς, ἀξιομακάριστος, ἀξίεπαινος, ἀξιεπίτευκτος, ἀξίαγνος.*

In epistola ad Smyrnæos, *Ἀντίψυχον ὑμῶν τὸ πνεῦμα μοῦ,* apud Ignatium legitur; et sub finem epistolæ ad Ephesios; *Εἴην ὑμῶν ἀντίψυχον.* Atque hinc illa in subdititiis epistolis toties inculcata: *Ἀντίψυχον ἐγὼ τῶν ὑποτασσομένων ἐπισκόπῳ,* ad Polycarpum. *Ἀντίψυχον ὑμῶν γενοίμην,* et, *οὗ ἀντίψυχον γενοίμην,* ad Antiochenos. *Ἀντιψυχόν σου ἐγὼ ὁ δέσμιος,* et, *ἧς ἀντίψυχον γενοίμην,* ad Heronem. In masculino quoque genere, ad Mariam: *Ἀντίψυχός*[k] *σου γενοίμην ἐγώ.* ad Tarsenses: *Ἀντίψυχος*[l] *ἐγὼ τῶν φυλαττόντων ταύτην τὴν εὐταξίαν.* ad Philippenses: *ὧν ἐγὼ ἀντίψυχος*[m] *γενοίμην.* et ad Polycarpum rursum: *Σοῦ ἀντίψυχος ἐγὼ, καὶ τὰ δεσμά μου ἃ ἠγάπησας.*

Voto quoque illo Paulino, in epistola ad Philemonem, per verbum *Ὀναίμην* concepto, non semel usum fuisse Ignatium, animadvertimus. In epistola ad Ephesios: *Ὀναίμην ὑμῶν διὰ παντὸς.* et ad Magnesianos consimili-

[k] In Mediceo MS. *Ἀντίψυχόν.*

[l] In Florentino MS. *Ἀντίψυχον.*

[m] In Mediceo MS. hic quoque est *ἀντίψυχον.*

ter: Ὀναίμην ὑμῶν κατὰ πάντα. et in eadem epistola, de Zotione diacono: οὗ ἐγὼ ὀναίμην. et in epistola ad Romanos: Ὀναίμην τῶν θηρίων τῶν ἐμοὶ ἡτοιμασμένων. Indeque prodierunt illa, ab interpolatore ejus repetita; in ipso fine epistolæ ad Trallianos: Ὀναίμην ὑμῶν ἐν Κυρίῳ. et in epistola ad Philadelphenos: Ὀναίμην ὑμῶν τῆς ἁγιωσύνης. Sæpissime vero in novis ab eo additis epistolis, ut ad Mariam Castabalitam: Ὀναίμην τῶν δεινῶν ἐμοὶ ἡτοιμασμένων. ad Tarsenses: Ὀναίμην ὑμῶν ἐν Κυρίῳ, et Ὀναίμην ὑμῶν τῶν προσευχῶν. ad Philippenses: ὧν καὶ ὀναίμην. ad Polycarpum: οὗ ὀναίμην ἐν Θεῷ. et, Ὀναίμην ὑμῶν διὰ παντός. ad Antiochenos: ὧν ὀναίμην ἐν κυρίῳ Ἰησοῦ. et, οὗ καὶ ὀναίμην ἐν Χριστῷ. ad Heronem quoque diaconum: Ὀναίμην σοῦ παιδίον ποθεινόν. et de reliquis etiam diaconis ibidem: ὧν ἐγὼ ὀναίμην ἐν Χριστῷ.

Humilitatem suam expresserat Ignatius, in illis epistolæ ad Ephesios: "Οὐ διατάσσομαι ὑμῖν ὡς ὤν τι· εἰ γὰρ καὶ δέδεμαι διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, οὔπω ἀπήρτισμαι ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ. Non præcipio vobis, quasi sim aliquid: quamvis enim vinctus sum propter nomen ejus, necdum tamen perfectus sum in Christo Jesu." Idem quoque sibi faciendum putavit, qui eum effingere volebat, in epistola ad Tarsenses: "Ταῦτα οὐκ ἐπιτάττω, ὡς ὤν τι, εἰ καὶ δέδεμαι, ἀλλ' ὡς ἀδελφὸς ὑπομιμνήσκω. Hæc non præcipio vobis quasi sim aliquid, tametsi vinctus: verum ut frater, commonefacio." Et quum in eandem sententiam dixisset genuinus Ignatius, in epistola ad Romanos; "Οὐχ' ὡς Πέτρος καὶ Παῦλος διατάσσομαι ὑμῖν, Non ut Petrus et Paulus præcipio vobis;" et in epistola ad Trallianos: "Οὐχ' ὡς ἀπόστολος διατάσσομαι, ἀλλ' ἐμαυτὸν μετρῶ, Non ut apostolus vobis præcipio, sed meipsum metior;" epistolæ ad Philadelphenos interpolator eundem loquendi modum affectavit: "Ταῦτα οὐχ' ὡς ἀπόστολος διατάσσομαι, Hæc non ut apostolus præcipio;" et in epistola ad Antiochenos, artifex idem: "Ταῦτα οὐχ' ὡς ἀπόστολος παρακελεύομαι, ἀλλ' ὡς σύνδουλος ὑμῶν ὑπομιμνήσκω ὑμᾶς. Hæc non ut apostolus impero, sed ut conservus vester commonefacio vos."

Sed et in epistolam ad Tarsenses et Mariam Castaba-

litam, ex genuina ad Romanos epistola, integras etiam periodos αὐτολεξεὶ traduxisse impostorem istum, cæterasque a se confictas, eodem plane modo quo germanas, crebrorum et parum necessariorum Scripturæ testimoniorum interjectione oneravisse potius quam ornavisse animadvertimus: ut, hisce omnibus rite consideratis, mirum cuipiam videri non debeat, si aliquanta hic styli et sententiarum deprehensa fuerit uniformitas.

CAP. VI.

Sexto post Christum seculo videri injuriam hanc Ignatio factam; et quidem ab eodem artifice, qui veteres L. Canones ecclesiasticos, ob antiquitatem apostolicos dictos, XXXV. novorum adjectione auxit, et Pseudo-Clementinarum constitutionum libros VIII. (apostolorum quoque nomen præferentes) varie interpolavit atque immutavit: et quodnam tum veterum tum recentiorum de canonibus istis apostolicis fuerit judicium.

Si quæras, quo tempore corruptelam hanc passus fuerit Ignatius: illud tantum quod dicam habeo; ante sextum post Christum seculum, vel ex subdititiis sex illis epistolis, vel ex centonibus quibus alteræ sex germanæ sunt auctæ, nullum adhuc me reperisse a veterum quopiam productum testimonium. Nam commentitias illas inter primos citarunt, Anastasius presbyter, Antiochus monachus, Johannes Damascenus, et Antonius in Melissa: centones vero, in editione nostra uncis inclusos, Stephanus Gobarus Tritheita circa annum DLXXX. Anastasius patriarcha Antiochenus circa annum DXCV. et anonymus ille qui circa annum DCXXX. Constantinopolitanum edidit chronicon, cui alii Siculorum fastorum, Scaliger Casauboniani et Raderus Alexandrini chronici nomen imposuit. Primus enim Ignatium[a] inter eos numerans, qui Nicolaitarum quidem damnabant hæresim, sed ejus Nicolaum ipsum reum fuisse negabant; ad Νικολαΐτας illos ψευδωνύμους proculdubio respexit, in epistola ad Trallianos et Philadelphenos ab interpolatore memoratos. Secundus, epistolæ suæ ad Gregorium I. Romanum pontificem, ex Ignatio[b], illud Amen, Gratia, intexens; vulgata nostra editione Græca usum se ostendit, in qua ad

[a] Steph. Gobar. in Photii bibliotheca, num. 232.

[b] Gregor. regest. lib. 4. indict. 13. epist. 37.

finem epistolæ ad Ephesios et Polycarpum apponitur, Ἀμὴν, ἡ χάρις. Tertius vero, ex[c] epistola ad Trallianos longum περὶ ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Σωτῆρος profert fragmentum (a verbis illis, Ἀληθῶς τοίνυν ἐγέννησε Μαρία τὸ σῶμα, usque ad illud, Ἀπέθανεν ἀληθῶς, καὶ ἐτάφη, καὶ ἠγέρθη ἐκ τῶν νεκρῶν) quod, ut a nostro interprete omnino præteritum, uncis in hac editione inclusum reperies.

Quantum igitur ex hisce possum colligere; sexto post Christum seculo prodiit amplior hæc, quæ in nostris codicibus hodie fertur, Ignatianarum epistolarum sylloge: et quidem (nisi me fallo) ex eadem officina, unde apostolorum qui dicuntur canones, novorum capitulorum XXXV. adjectione habemus auctos, et constitutiones ita immutatas, ut pristinam quam obtinuerant speciem, non (ut epistolæ istæ nostræ) amiserint modo; sed etiam plane perdiderint. Ex quibus novitiis canonibus, libroque constitutionum quinto et septimo, Nicetæ Pectorato, ob feriæ quartæ neglectum et Sabbati observatum jejunium Latinos coarguenti, ita respondit olim Humbertus Silvæ Candidæ episcopus: "Et hoc asserere conaris ex apocryphis libris et canonibus, pari sententia sanctorum patrum repudiatis. Nam Clementis librum, id est, Petri apostoli itinerarium, et canones apostolorum numeraverunt inter apocrypha; exceptis capitulis quinquaginta, quæ decreverunt regulis orthodoxiæ adjungenda. Unde nos quoque omne apocryphum abjicientes, dedignamur audire eorum fabulosas traditiones: quia[d] non sunt ut lex Domini."

De iisdem etiam, quid nostris temporibus Gabriel Albaspinus (vir antiquorum Ecclesiæ rituum scientissimus) senserit, operæ pretium fuerit intelligere. "Si[e] quis esset," ait ille, "qui canones apostolorum, et D. Clementis constitutiones, apostolorum authoritate sancitas publicatasque certo affirmaret; imperitus censeretur; nam qui antiquarum consuetudinum gnari, quo quidque tempore aut loco observari desitum sit, aut mutari cœptum norunt; de

[c] Chronic. Alexandrin. a Matth. Radero edit. pag. 526.
[d] Psalm. 119. (al. 118.) ver. 85.
[e] Albaspin. observat. lib. 1. cap. 13.

iis ne dubitare quidem possunt. Multa sunt in iis adeo clare dilucideque explicata et constituta, ut de eorum sensu dubitari non possit; quæ tamen tertio quartoque seculo summa contentione disputata sunt. Hujusmodi sunt Sabbathorum jejunia, pœnitentium (hoc est, adulterorum, sicariorum, et idololatrarum) receptio: De baptismo hæreticorum. Si canones isti constitutionesque ab apostolis probatæ sanctitæque fuissent; quis existimet ea in dubium fuisse revocanda, quæ ab apostolis decreta sanctiaque fuissent? An adeo ignorantes erant illius ætatis Patres, ut, si extitissent illi apostolorum canones, eos continuo non produxissent?"

Audiamus jam, et paulisper expendamus, quod de apostolorum (ut appellantur) canonibus, a cardinale Bellarmino, in libro de scriptoribus ecclesiasticis, est traditum. "De canonibus," inquit, "apostolorum a Clemente scriptis, major est difficultas. Nam ab una parte Tertullianus, in libro adversus Praxeam, scribit canones apostolorum esse nobis per manus traditos. Sanctus quoque Athanasius, in synopsi, eos numerat inter hagiographa. Synodus Trullana, capite secundo, recipit canones apostolorum octoginta quinque. Denique S. Johannes Damascenus, libro quarto de fide orthodoxa, capite decimo octavo videtur eos ponere inter sacras Scripturas. At contra Gelasius papa in concilio Romano (unde extat caput, Sancta Romana, distinct. decima quinta) expresse dicit; *Liber canonum apostolorum apocryphus:* et hoc idem confirmatur, distinct. decima sexta, canone primo, et secundo. Sed hæc conciliari possunt, si dicamus, canones legitimos esse solum quinquaginta priores: reliquos non esse legitimos, quamvis a Græcis recipiantur;" quo spectat illud, inter alia, ex Urbani II. epistola ad Præpositum S. Juentii[f] ab eo productum testimonium. "Canones apostolorum, quorum auctoritate orientalis, et ex parte Romana utitur ecclesia."

Verum a priori illa parte, non est quod difficultatem ullam metuamus. Quod enim ex Tertulliano terriculamentum est objectum, Sixti[g] Senensis est error, quem

[f] Apud Gratianum, dist. 32. cap. Præter. sec. Sciendum.
[g] Sixtus Senensis, bibliothec. sanct. lib. 2. in Clemente.

fide implicita secutus hic Bellarminus est, et confidentior per utrumque factus Possevinus[h], non pronunciatum Tertulliani: apud quem, neque in libro illo adversus Praxeam, neque in alio ullo (quod ego quidem sciam) illius scripto ejusmodi quicquam extat. Sed nec in synopsi Athanasii (si is illius author sit habendus) apostolicorum canonum ulla expressa occurrit mentio: et si sub generali Clementinorum nomine comprehensos eos fuisse quis contenderit, simul etiam meminisse debet ab Eusebio[i] didicisse nos Clementinorum nihil ab antiquioribus illis pro genuino fuisse agnitum, præter unicam, Romanæ Ecclesiæ nomine ad Corinthias scriptam, epistolam. Sequitur Trullanæ synodi recentior ille canon, qui non modo veteres illos quinquaginta apostolorum canones, sed etiam triginta quinque superadditos pariter confirmat: quod cum conciliatione Bellarminiana consistere omnino non potest. Nam omnium postremi Johannis Damasceni nulla ratio hic habenda: qui *Κανόνας τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ* Κλήμεντος, quod piæ aures ferre non possunt, libris Scripturarum canonicis, sine ullo circuitu plane et plene annumerat; non videtur modo id facere, ut nobis cardinalis persuadere voluit.

Conciliationem vero suam mutuatus ille ab Humberto est; qui a canonibus apostolorum sententia Patrum (Romani concilii sub Gelasio habiti) apocryphorum nota signatis, quinquaginta veteres excipiendos esse censuit: triginta quinque superadditos ea ratione inter repudiatos connumerans. Nam quod in canonum horum defensionis capite decimoquinto ad alios nescio quos ab hæreticis fabricatos transferre conatur ista Turrianus, frustra est: quum Nicetæ, Latinos ob Sabbati jejunium ex canone nostro sexagesimo sexto (vel sexagesimo quarto, ut ille numerat) condemnanti, responsum hoc oppositum fuisse constet. In quo tamen quod ab utroque cardinali Humberto et Roberto, ut concessum sumitur, probari omnino non po-

[h] "Sciendum est, a Tertulliano adversus Praxeam scribi, eos esse nobis per manus traditos." Possevin. apparat. sac. in Clemente I.

[i] Euseb. lib. 3. hist. *κεφ. λζ. λη.*

test: librum nimirum canonum apostolorum apocryphum in Romana septuaginta episcoporum synodo declaratum, plures quam quinquaginta canones continuisse. Cum enim sub sequentis seculi exitum decretum illud fuerit editum; sub sequentis seculi initium Dionysius Exiguus, Græcos canones in sermonem Latinum transferens, non plures quam quinquaginta in suis codicibus reperit: de quibus ipsis etiam quid plurimi senserint, in præfatione sua, Stephanum Salonitanum episcopum ita commonefaciendum esse putavit: "In principio canones, qui dicuntur apostolorum, de Græco transtulimus: quibus quia plurimi consensum non præbuere facilem, hoc ipsum ignorare vestram noluimus sanctitatem; quamvis postea quædam constituta pontificum ex ipsis canonibus assumpta esse videantur." Indeque titulus ille est desumptus, qui non solum in Cresconiana collectione (vel libro potius canonum simul cum ea compacto) apud Baronium[k], sed etiam in vetere canonum codice, quem Wigorniensi ecclesiæ Dunstanus archiepiscopus Cantuariensis contulit, quinquaginta hisce canonibus præfixus legitur: "Incipiunt ecclesiasticæ regulæ sanctorum apostolorum, prolatæ per Clementem ecclesiæ Romanæ pontificem: quæ ex Græcis exemplaribus in ordine primo ponuntur; quibus quamplurimi quidem consensum non præbuere facilem: et tamen postea quædam constituta pontificum ex ipsis canonibus adsumpta esse videntur."

Ubi notandum, in Dionysiana collectione (quam statim, ut ex Aurelio Cassiodoro[l] intelligimus, "usu celeberrimo ecclesia Romana est complexa) canones hosce apostolicos cum aliis conciliorum decretis conjunctos primum fuisse. Nam neque in breviario canonum, eodem tempore a Ferrando Carthaginiensis ecclesiæ diacono edito, locum illi ullum habebant, neque in antiquiore universalis Ecclesiæ canonum codice (quo Chalcedonensis[m] synodi patres sunt

[k] Baron. ann. 102. sec. 10.

[l] Cassiodor. divin. lect. lib. 1. cap. ult.

[m] Vide Leschasserii tractat. de libertat. eccles. Gallican. cap. 1. in Laur. Bochelli Decret. eccles. Gallican. lib. 4. tit. 21. pag. 645. et consultat. de contro-

usi) neque in prisca Latina ejusdem codicis translatione, cujus imperitia offensus Dionysius novam suam versionem adornavit. Unde et Isidorus, Mercator dictus, cum in reliquis Græcorum conciliorum canonibus antiquam versionem retinuerit; in quinquaginta istis apostolicis, translatione Dionysii uti coactus est: hac etiam de iisdem, in præfatione sua, ad lectores admonitione præmissa: "Propter eorum auctoritatem, cæteris conciliis præposuimus canones qui dicuntur apostolorum, licet a quibusdam (ut Gelasio, cum septuaginta suis episcopis, quorum tamen hac de re sententiam ex Romano concilio in illaudata sua farragine expunxit planus iste) apocryphi dicantur: quoniam plures eos recipiunt, et sancti patres eorum sententias synodali auctoritate roboraverunt, et inter canonicas posuerunt constitutiones."

Cum igitur sub sexti seculi, ut diximus, initia, quinquaginta tantum extiterint canones, iidemque a pluribus habiti apocryphi: triginta quinque alios a falsario, de quo nunc agimus, mox adjectos animadvertimus; Justiniani imperatoris temporibus et primum natos, et in ecclesiasticum nomocanonem una cum reliquis mox admissos; tum illum, quem a se confirmatum Epiphanio Constantinopolitano patriarchæ commendavit ipse Justinianus (si qua fides Arabico hujus codicis interpreti adhibenda, quem viri clarissimi et optimi D. Thomæ Roe, equitis aurati et serenissimi regis nostri apud Turcarum imperatorem nuper oratoris, beneficio bibliotheca Oxoniensis jam possidet:) tum alterum, a Johanne Epiphaniensi scholastico (qui Eutychio in patriarchatu Constantinopolitano, sub finem imperii Justiniani, est suffectus) concinnatum; cui in quibusdam exemplaribus Theodoreti Cyrensis episcopi nomen perperam est adscriptum.

Atque hosce simul universos, sub septimi seculi exitum, hunc in modum demum confirmavit secundus Trullani

versia Veneta, in Goldasti monarchiæ Rom. imperii tom. 3. pag. 441. et Justelli præfat. in cod. canon. universalis ecclesiæ. Nam Baronius, an. 341. sec. Albaspin. 34. et Observat. lib. 1. cap. 13. quis ille codex esset, non satis intellexerunt.

concilii canon: "Ἔδοξε καὶ τοῦτο τῇ ἁγίᾳ ταύτῃ συνόδῳ, κάλλιστα τὲ καὶ σπουδαιότατα, ὥστε μένειν καὶ ἀπὸ τοὺς νῦν βεβαίους καὶ ἀσφαλεῖς, πρὸς ψυχῶν θεραπείαν καὶ ἰατρείαν παθῶν, τοὺς ὑπὸτ ὧν πρὸ ἡμῶν ἁγίων καὶ ἐνδόξων ἀποστόλων ὀγδοήκοντα πέντε κανόνας. Hoc quoque huic sanctæ synodo pulcherrime et honestissime placuit, ut deinceps ad animarum medelam, et perturbationum curationem, firmi stabilesque maneant, qui ab iis qui nos præcesserunt sanctis et gloriosis apostolis traditi sunt octoginta quinque canones:" ad quem Theodorus Balsamon: "Τοῦ παρόντος κανόνος μέμνησο διηνεκῶς. ἐπιστομίσεις γὰρ δι' αὐτοῦ τοὺς λέγοντας μὴ ἐκτεθῆναι παρὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων κανόνας πέ. Hujus præsentis canonis perpetuo recordare. Per ipsum enim os eis occludes, qui dicunt a sanctis apostolis non fuisse editos septuaginta quinque canones." Latinos hic perstringens (quibus quinquaginta tantum canones erant in usu; ut tum ex jam dictis, tum ex concordia canonum, a Crisconio Africano episcopo sub ipsum tempus habiti concilii Trullani digesta, intelligimus:) et ipsum etiam fortasse Photium, vel eos saltem quorum non improbat ille sententiam, dum in nomocanonis sui proœmio (quod in editione quæ adjuncta habet Balsamonis scholia prætermissum est) non alios modo canones comparavisse se indicat; "ἀλλὰ καὶ τοὺς λεγομένους τῶν ἁγίων ἀποστόλων, εἰ καί τινες αὐτοὺς ἀμφιβόλους διά τινας αἰτίας ἡγήσαντο, sed etiam eos qui sanctorum apostolorum esse dicuntur; licet aliqui, quasdam ob causas, dubiæ eos authoritatis esse existimaverint."

At non tam ab apostolis authoribus canones istos apostolicos primum fuisse dictos opinatur Gabriel Albaspinus, quam ab antiquitate. "Nam cum eorum," inquit, "aliquot ab apostolorum successoribus, qui (teste Tertulliano de præscriptionibus) apostolici viri nominabantur, facti essent; apostolicorum primum canones, deinde nonnullorum Latinorum ignorantia, aliquot literarum detractione, apostolorum dicti sunt. Et apud Græcos quoque res ita processisse videtur. Aucti sunt postea, cum illis adjuncti essent et eodem volumine comprehensi Græcæ

ecclesiæ canones. Quod quidem confirmari duabus maxime rationibus potest. Primum quod iis, qui eorum meminerunt, authoribus non unus aliquis constans canonum numerus sit; sed quinquaginta nonnunquam, plures alias, aut pauciores censeantur. Altera ratio est, quod ex toto canonum corpore manifeste appareat, alios aliis seculis factos esse; quod controversias dirimant eas, quæ variis seculis contigere. Cujusmodi est canon qui de admittendis ad pœnitentiam lapsis factus est: qui certe ante Cyprianum sancitus esse non potuit; cum alius esset ecclesiasticus usus, et illa demum tempestate admittendos esse lapsos decretum sit."

Quanquam ad variam illam canonum numerationem quod attinet, sciendum est, neque pauciores unquam extitisse quam quinquaginta, neque plures quam octoginta quinque. In Haloandri quidem editione octoginta quatuor in Turriani septuaginta quinque sectionibus distincti illi reperiuntur: in re ipsa tamen nulla omnino est differentia; cum non pauciora in utraque contineantur decreta, quam in octoginta quinque illis, quos Zonaræ et Balsamonis scholiis habemus illustratos. In Pseudo-Zepherini vero commentitia ad Siciliæ episcopos epistola, et Hincmarus Rhemensis[n] olim, et nos hodie legimus: "Septuaginta apostoli sententias præfixerunt:" vel sexaginta, ut citant Jvo[o], auctor Pannomiæ[p], et Gratianus[q], ubi cum, non sine causa, suspicatus fuerit Bellarminus[r], "vitio librariorum erratum esse in numero;" eum errorem (si quis tamen auctorem tam futilem emendatione dignum censuerit) non melius quam ex Gregorii presbyteri citatione sanari posse censuerim, qui in Polycarpi sui libro tertio, titulo vigesimo neque septuaginta neque sexaginta hic habet, sed quinquaginta tantum: quemadmodum ad dictum Gratiani locum Romani correctores annotarunt.

Ut autem canones isti vere crederentur esse apostolici; ubi in trigesimo canone olim legebatur, ἐκκοπτέσθω παντά-

[n] Hincmar. lib. de variis capitulis ecclesiastic. cap. 18.
[o] Decret. part. 4. cap. 107.
[p] Lib. 2. cap. 105. [q] Distinct. 16. cap. 2.
[r] Bellarm. de scriptorib. ecclesiastic. in Clement. Rom.

πασι καὶ τῆς κοινωνίας, ὡς Σίμων ὁ Μάγος ὑπὸ τοῦ Πέτρου (quod in vetere interpretatione Dionysii sic habetur expressum: "A communione modis omnibus abscindatur, sicut Simon Magus a Petro") novus interpolator, et eum secutus tum Johannis Constantinopolitani ille nomocanon, tum Nicenæ II. synodi quintus canon, interposito pronomine, exhibuit; "*ὡς Σίμων ὁ Μάγος ὑπ' ἐμοῦ Πέτρου*, sicut Simon Magus a me Petro." Cujusmodi etiam pronominis ad canonem quinquagesimum ante novam hanc interpolationem facta adjectio primam dedisse occasionem mihi videtur, ut antiqui illi canones ecclesiastici (nam et eum titulum[s] libri quidam præferunt) tertio post Christum seculo demum collecti, non ab aliis quam ab ipsis apostolis conditi fuisse postea crederentur. "*Οὐ γὰρ εἶπεν ὁ Κύριος ἡμῖν, Εἰς τὸν θάνατόν μου βαπτίσατε· ἀλλὰ, Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πάτρος, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος·*" quod primævus interpres Dionysius Exiguus Latine ita reddidit: "Non enim dixit NOBIS Dominus: In morte mea baptizate: sed, Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii, et Spiritus sancti." Licet enim primæ personæ pluralis pronomen hoc, et in Græcis libris vulgatis, et in Ivonis quoque decreti parte prima, capite centesimo et vigesimo octavo, hodie desideretur: in antiquiore tamen, tum Johannis Constantinopolitani Græco, tum Crisconii Afri Latino nomocanone illud expressum reperi.

Neque prætereundem est, quod in eodem quinquagesimo canone, post verba illa citata, cum quibus vetus istorum canonum collectio est terminata, in Græca Turriani editione, hujusmodi appendix adjecta cernitur: "*Ὑμεῖς οὖν, ὦ ἐπίσκοποι, εἰς ἕνα πατέρα, καὶ υἱὸν, καὶ ἅγιον πνεῦμα, τρίτον βαπτίσατε, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου γνώμην καὶ τὴν ἡμετέραν ἐν πνεύματι διάταξιν.* Vos igitur o episcopi, baptizate terna mersione in unum Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum; secundum Domini sententiam, et nostram in Spiritu constitutionem;" et post finem triginta quinque superadditorum, non in ea editione tantum, sed etiam in versione horum canonum Arabica (in qua וציה sive man-

[s] Constitut. apostol. Græco-Latin. edit. Paris. ann. 1618. pag. 1041.

datum apostolorum appellatur) et Græco Johannis Constantinopolitani nomocanone. "Ταῦτα δὲ περὶ κανόνων διατετάχθω ὑμῖν παρ' ἡμῶν, ὦ ἐπίσκοποι. ὑμεῖς δὲ ἐμμένοντες αὐτοῖς, σωθήσεσθε, καὶ εἰρήνην ἕξετε, &c. Hæc vero de canonibus constituta vobis sint per nos, o episcopi. Vos autem in eis perseverantes, salvi eritis, et pacem habebitis," &c. ac si communis habendus esset iste epilogus tum octoginta quinque canonum, tum octo librorum Διατάξεων, quos et ipsos canonum apostolorum nomine ab authore operis imperfecti in Matthæum citatos invenimus. Neque solum in Turriani, quæ nostris temporibus prodiit editione, sed etiam in codicibus qui Photii seculo extabant, Διατάξεις, et canones isti in unum quasi corpus compingebantur: quod bibliothecæ ipsius (num. 112.) locus ille ostendit: "Ἀνεγνώσθη Κλήμεντος τοῦ Ῥώμης τεύχη βιβλίων δύο· ὧν τὸ μὲν ἐπιγράφεται Διαταγαὶ τῶν ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος: ἐν ᾧ καὶ οἱ τῶν σονοδικῶν κανόνων τῷ ἀθροίσματι τῶν ἀποστόλων κανόνες ἐπιγραφόμενοι περίεχονται. Lecta sunt Clementis Romani librorum volumina duo: quorum alterum de constitutionibus apostolorum inscribitur; in quo canones apostolorum continentur, qui collectioni canonum synodicorum asscribuntur."

Et ne summa Pseudo-Clementinis istis constitutionibus deesset authoritas: in adjectitiorum canonum postremo, inter Novi Testamenti Scripturas admitti jubentur, "Αἱ διαταγαὶ ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις δι' ἐμοῦ Κλήμεντος ἐν ὀκτὼ βιβλίοις προσπεφωνημέναι· ἃς οὐ χρὴ δημοσιεύειν ἐπὶ πάντων, διὰ τὰ ἐν αὐταῖς μυστικά. Constitutiones vobis episcopis per me Clementem in octo libris nuncupatæ; quas in omnibus publicare non deceat, ob quædam arcana quæ in se continent." Ita enim bipedum nequissimus, qui Clementis personam (quinto post excessum ipsius seculo) induit, constitutionibus a seipso interpolatis, et in aliam pene speciem transformatis canonicam authoritatem conciliare conatus est: ea tamen ad mysterium iniquitatis suæ celandum cautione adhibita, ut eas nullo modo divulgandas, sed ut Eleusinia quædam sacra studiose contegendas et occultandas esse præciperet; ex quibus et Al-

baspinus recte observavit, constitutiones[t] hasce "primis seculis factas non esse; cum primi seculi Christiani sua lubentes mysteria, ut vel ex Justino constat, enunciarent."

[t] Albaspinus, observat. lib. 1. cap. 13.

CAP. VII.

De apostolorum Διδαχῇ et Διδασκαλίᾳ a veteribus commemorata; et utrum hisce nominibus constitutionum libri octo, quos hodie habemus, ab eis fuerint significati. An B. Hieronymus Latine eos verterit: et quænam de illis tum veterum illorum, tum doctiorum nostri temporis pontificiorum, fuerit sententia.

Ab Athanasio, in epistola ἑορταστικῇ trigesima nona, (ut et in synopsi) " Διδαχὴ καλουμένη τῶν ἀποστόλων, Doctrina quæ dicitur apostolorum," recensetur inter scripta, " οὐ κανονιζόμενα μὲν, τετυπωμένα δὲ παρὰ τῶν πατέρων ἀναγινώσκεσθαι τοῖς ἄρτι προσερχομένοις καὶ βουλομένοις κατηχεῖσθαι τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον: non in canonem quidem redacta, sed quæ legi a patribus decretum est, iis, qui nunc accedunt, et volunt in pietatis ratione initiari." Ab Eusebio[a], " τῶν ἀποστόλων λεγόμεναι Διδαχαὶ," (vel, " Doctrina quæ dicitur apostolorum," ut singulariter hic, cum Athanasio consentiens, Rufinus reddidit) inter scripta non modo ἀντιλεγόμενα, sed etiam νόθα reponuntur; ab aliis tamen quæ ab hæreticis sunt conficta secernuntur. In Nicephori vero Constantinopolitani patriarchæ στιχομετρίᾳ, inter scripta Novi Testamenti, non quibus contradicitur, sed quæ plane sunt apocrypha, numeratur et " Διδαχὴ ἀποστόλων, στιχων σ. et Κλήμεντος λβ. στίχων βχ. Doctrina apostolorum, versuum ducentorum, et libri Clementis triginta duo versuum 2600." quot evangelium etiam secundum Lucam continuisse ibidem dicitur.

Hanc apostolorum Διδαχὴν, ab Athanasio in ἑορταστικῇ epistola commemoratam, nonnulli (ut in ineditis ad illam epistolam scholiis annotat Johannes Zonaras[b]) apostolica-

[a] Euseb. histor. lib. 3. κεφ. κε.

[b] Τὴν Διδαχὴν δὲ τῶν ἀποστόλων τινὲς λέγουσιν εἶναι τὰς διὰ τοῦ Κλήμεντος γραφείσας Διατάξεις· ἃς ἡ λεγομένη ἕκτη σύνοδος ἀναγινώσκεσ-

rum constitutionum libros fuisse sunt opinati: quæ etiam Caroli Bovii, Francisci Turriani, et Cæsaris Baronii[c] fuit sententia. A qua ut discedam, tria me permovent. I. Ipsius Athanasii authoritas; qui in eodem loco Διδαχὴν hanc inter eos libros numerat qui catechumenis et nuper ad fidem accedentibus legendi essent; quum isti constitutionum libri episcopis sint dicati, resque ad ecclesiæ regimen spectantes tractet, et alia quædam μυστικώτερα, quæ idcirco canonis apostolorum octogesimi quinti consarcinator in vulgus efferenda esse vetuit. II. Exiguus ille ducentorum versiculorum numerus, quibus illa Διδαχὴ tum in Græco Nicephori Constantinopolitani textu, tum in Latina Anastasii bibliothecarii interpretatione, constare ostenditur: quod Salomonis canticorum libello minorem eam fuisse evincit, quem ducentos et octoginta ejusdem generis στίχους habuisse ibidem legimus. III. Indiculus librorum canonicorum et apocryphorum, quem Anastasii Niceni quæstionibus subjectum in publica Oxoniensis academiæ bibliotheca invenimus: ubi Διδαχαὶ τῶν ἀποστόλων et Διδασκαλία Κλήμεντος, ut distincta opera recensentur, et in scriptorum apocryphorum censu pariter reponuntur.

Illas vero apostolorum Διαταγὰς, in Græco quodam vetusto exemplari manuscripto Διδασκαλίας titulo prænotatos se reperisse, Franciscus Turrianus indicat: indeque utrumque se conjunxisse, et ex utroque inscriptionem hanc, quæ in ipsius editione constitutionum legitur, contexuisse: "Διαταγαὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, διὰ Κλήμεντος τοῦ Ῥωμαίων ἐπισκόπου τὲ καὶ πολίτου, Καθολικὴ διδασκαλία. Constitutiones sanctorum apostolorum, auctore Clemente episcopo et cive Romano, Catholica doctrina." Quem Διδασκαλίας titulum, confirmant etiam illa, in ipso corpore constitutionum: "Ἀκούσατε[d] διδασκαλίαν ἱερὰν οἱ ἀντεχόμενοι τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ, ἐκ προστάγματος τοῦ Σωτῆρος, ὁμόστοιχον ταῖς ἐνδόξοις φθογγαῖς αὐτοῦ. Audite doctrinam sacram qui amplectimini promissionem ejus, ex mandato

θαι οὐ συγχωρεῖ, ὡς νοθευθείσας καὶ παραφθαρείσας ὑπὸ αἱρετικῶν. Zonaras MS.

[c] Baron. ann. 102. sec. 9. [d] Lib. 1. cap. 1.

Salvatoris, æquiparandam gloriosis vocibus ipsius." "Ἐγὼ[e] Ματθαῖος εἷς τῶν δώδεκα τῶν ἐν τῇδε τῇ διδασκαλίᾳ λαλούντων ὑμῖν εἰμὶ Ἀπόστολος. Ego Matthæus unus ex duodecim, qui vobis in hac doctrina loquuntur, sum apostolus." "Πάντες[f] ἐπὶ τὸ αὐτὸ γενόμενοι, ἐγράψαμεν ὑμῖν τὴν καθολικὴν ταυτὴν διδασκαλίαν εἰς ἐπιστηριγμὸν ὑμῶν τῶν τὴν καθόλου ἐπισκοπὴν πεπιστευμένων. Omnes in unum congregati scripsimus vobis Catholicam hanc doctrinam, ad fulciendum ac confirmandum vos, quibus universalis episcopatus creditus est." Et capite decimo octavo, "Καὶ ταῦτα κατὰ πόλιν πανταχοῦ εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην τοῦ κόσμου πεποιήκαμεν, καταλιπόντες ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις καὶ λοιποῖς ἱερεῦσι τήνδε τὴν Καθολικὴν διδασκαλίαν ἀξίως καὶ δικαίως, εἰς μνημόσυνον ἐπιστηριγμοῦ τοῖς πεπιστευκόσι Θεῷ, διαπεμψάμενοι διὰ τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Κλήμεντος. Atque hæc quidem ubique terrarum per civitates fecimus: vobisque episcopis et reliquis sacerdotibus hanc Catholicam doctrinam merito et jure reliquimus; ut memineritis fulcire ac roborare eos qui Deo crediderunt. Quam quidem doctrinam misimus per comministrum nostrum Clementem," &c. quibus addi poterit et illa Epiphanii citatio, in hæresi octogesima adversus Messalianos: "ἐν ταῖς Διατάξεσι τῶν Ἀποστόλων φάσκει ὁ θεῖος λόγος καὶ ἡ διδασκαλία. In constitutionibus apostolorum dicit divinus sermo, et doctrina."

In interrogationibus, a Marco Alexandrino patriarcha Theodoro Balsamoni Antiocheno propositis, secunda est ista: "Βιβλία[g] διάφορα εὑρίσκονται εἰς τὰς ἀνατολικὰς καὶ νοτίους χώρας. καὶ τὰ μὲν ὀνομάζονται Διδασκαλίαι τῶν ἁγίων ἀποστόλων, τὰ δὲ, Ὁρόματα τοῦ ἁγίου Παύλου. ἐρωτῶ οὖν, εἰ ὀφείλομὲν ἀναγινώσκειν αὐτά; Varii reperiuntur libri in orientalibus et meridionalibus regionibus: et alii nominantur, doctrinæ sanctorum apostolorum; alii, visiones Sancti Pauli. Quæro, an hi nobis legendi sint?" Cui respondit Theodorus: "Ψηφιζόμεθα καὶ ἡμεῖς, ὅτι ἀποστολικὰς διδασκαλίας, καὶ ὁράσεις, καὶ διδάξεις, ἢ τοῦ

e Constitut. lib. 2. cap. 39. f Ibid. lib. 6. cap. 14.
g Tom. 1. Juris Græco-Romani, a Leunclavio edit. pag. 363.

Θεοῦ ἐκκλησία γινώσκει, τὰ ἐν τῷ πέ. ἀποστολικῷ κανόνι δηλούμενα βιβλία, καὶ πιστευόμενα εἶναι τῶν Θεοκηρύκων φωνάς. ἕτερον δέ τι παρὰ ταῦτα οὐκ οἶδεν ἀποστολικὸν σύγγραμμα. Pronunciamus et nos, Dei ecclesiam agnoscere et confiteri apostolica præcepta et visiones, et doctrinas librorum qui octogesimo quinto apostolico canone declarantur, et Dei præconum voces iis esse creditas : præter hos autem, nullum aliud novit apostolicum scriptum." Ubi apostolorum *Διδασκαλίας*, ut in canone illo apostolico minime commemoratas, a Clementinis apostolorum constitutionibus distinxisse videtur; quas, in responsione ad proxime præcedentem Marci interrogationem, ita in eo approbatas fuisse significaverat, ut secundus tamen concilii Trullani canon omnino[h] legi postea prohibuerit, " propterea quod iis spuria quædam multa, et a pietate aliena, ab heterodoxis fuerint interposita ;" quam earum adulterationem a nostri quoque temporis Græcis agnosci, in Jeremiæ, nuperi patriarchæ Constantinopolitani, ad Wirtembergenses responsi primi capite decimo tertio, notavimus.

Earum interpretationem suscepisse B. Hieronymum, ex peroratione in Origenis explanationem epistolæ ad Romanos, ab ipso (ut putatur) Latine redditam, Carolus Bovius in Latina, et Franciscus Turrianus in Græca constitutionibus hisce præfixa præfatione, suadere nobis conantur. " Quid enim ille," inquit hic Bovius, " in vertendis Apocryphis tantopere insudaret; præsertim si sciret palmam sibi a Rufino præreptam? Doctrina vero apostolorum, qua Latinæ ecclesiæ hactenus caruissent, digna profecto erat, in cujus interpretatione tantus vir laboraret." Verba authoris, in peroratione illa ad Heraclium, hæc sunt: " Post hoc sane vocat nos opus quod olim quidem injunctum est, sed nunc a beato Gaudentio episcopo vehementius perurgetur, Clementis scilicet Romani episcopi, apostolorum comitis; quorum ut successoribus darem cognitionem, libri a nobis in Latinum vertuntur. In quo opere

[h] *Ὁ δὲ θέλει ταύτας μηδὲ ἀναγινώσκεσθαι, διὰ τὸ παρεντεθῆναι αὐταῖς παρὰ ἑτεροδόξων πολλά τινα νόθα, καὶ τῆς εὐσεβείας ἀλλότρια.* Balsam. Vid. infra cap. 15.

bene novi quod laborem labor multiplicat, si sortem suscipiat. Satisfaciam sane in eo amicis meis; dabo titulo nomen meum, auctoris nihilominus vocabulo permanente. Nam Hieronymi ne putetur, Clemens scribetur." Sic enim hodie legitur; Hieronymi pro Rufini substituto nomine.

Nam "cum Rufinus" (ut jamdudum Erasmus[i] monuit) "gravissima suspicione premeretur, quod esset Origenista (sub hoc enim titulo Arianorum hæresis conata est repullulascere) librarii summoventes quæ prima statim fronte deterrerent lectorem, pro invidioso nomine Rufini, supposuerunt gratiosum nomen Hieronymi." Et quidem recognitionum Pseudo-Clementis libros apocryphos Latine a Rufino fuisse conversos, et ex Gennadio[k] constat, et ex ipso opere quod adhuc superest simul cum ipsius Rufini præfatione præmissa ad Gaudentium. Ut illa Bovii de apocryphis, et in iis vertendis palma a Rufino prærepta, quæstio per se hic concidat: ut et Turriani illa altera: Ἐάν τις ὑπονοῇ περὶ ἄλλων τινῶν βιβλίων Κλήμεντος ταῦτα φάσκειν τὸν ἅγιον, περὶ τίνων ἀποκρινάσθω. ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοι. Nam responsio in promptu est; de nullis omnino Clementis libris, a se vel conversis vel convertendis, locutum unquam fuisse sanctum Hieronymum: quam et veram ab ipso Turriano post δευτέρας φροντίδας fuisse agnitam, non leve est argumentum, quod in Latino procemio, Hieronymi hoc tot verbis prius amplificatum ab ipso testimonium silentii velo prudentius obvolvendum fuisse judicaverit.

Quodnam vero de istis constitutionibus, priusquam ab interpolatore novam faciem accepissent, tum privatum Epiphanii, tum ab eo diversum, aliorum multorum fuerit judicium; hæc ipsius verba, in hæresi septuagesima contra Audianos, nos edocent: "Εἰς τοῦτο δὲ οἱ αὐτοὶ Αὐδιανοὶ παραφέρουσι τὴν τῶν ἀποστόλων διάταξιν, οὖσαν μὲν τοῖς πολλοῖς ἐν ἀμφιλέκτῳ, ἀλλ' οὐκ ἀδόκιμον· πᾶσα γὰρ ἐν αὐτῇ κανονικὴ τάξις ἐμφέρεται, καὶ οὐδὲν παρακεχαραγμένον τῆς πίστεως, οὐδὲ τῆς ὁμολογίας, οὐδὲ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοι-

[i] Erasm. in operum Origenis censura.

[k] Gennad. catalog. scriptor. ecclesiastic. in Rufino.

κήσεως καὶ κανόνος καὶ πίστεως. Ad hoc iidem Audiani apostolorum constitutionem perperam accommodant: quæ quidem apud multos revocatur in dubium, sed tamen non est improbanda. Omnis enim canonicus ordo in ipsa habetur; et nihil a fide adulteratum, neque a confessione, neque ab ecclesiastica gubernatione et canone et fide;" ad quem locum, in eruditis suis scholiis, Dionysius Petavius ista adnotat: "De apostolicis constitutionibus dubitatum a nonnullis præfatur Epiphanius. Quo eodem nomine circumferuntur hodie in octo libros distinctæ; quæ a prioribus illis, ac nihilominus dubiis, quarum meminit Epiphanius, diversæ videntur. Etenim quinque ex illis sententiæ hoc et sequenti numero citantur; quæ in vulgatis nusquam reperiuntur: imo vero contraria quædam in iis leguntur. Nam libro quinto, capite decimo sexto, de Paschatis celebritate Catholicum dogma propalam edicitur; uti post æquinoctium instauretur. Tum ne cum Judæis agatur; οὐδεμία γὰρ κοινωνία ἡμῖν νῦν πρὸς αὐτούς· πεπλάνηνται γὰρ καὶ αὐτὴν τὴν ψῆφον, ἣν νομίζουσιν ἐπιτελεῖν; et alia quædam: quæ aut a superiori sanctione discrepant; aut si in antiquis illis constitutionibus legebantur, mirum est hoc tam præsenti ac diserto testimonio usum non esse contra Audianos Epiphanium, qui Judæorum more celebrandum Pascha iisdem ex constitutionibus affirmabant. Apparet igitur aliud fuisse constitutionum genus, quam quibus hodie Clementis nomen inscribitur."

Hanc, in Paschatis servandi ratione, inter Epiphanianas et hodiernas constitutiones ἀντιλογίαν animadverterat quoque Johannes Carolus Bovius episcopus Ostunensis: indeque libri quinti caput illud a Petavio citatum (quod in Latina Turriani versione XVI. est, in Bovii XVIII.) totum delendum, ut nothum ac novum, in scholiis suis confirmaverat; hoc subjecto demum epilogo: "Existimo igitur, cum verba apostolicæ constitutionis viderentur antiquæ illi et ab ecclesia rejectæ Paschæ celebrationi quodammodo favere; viros pios illa verba, ne offensionis causam præberent et aliquos in errorem inducerent, delevisse, reposuisseque receptam et probatam ab ecclesia observandi Paschæ rationem." Inter antiquos nimirum

canones, qui apostolorum dicebantur, octavus extabat iste: "Εἴ τις ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, τὴν ἁγίαν τοῦ Πάσχα ἡμέραν πρὸ τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας μετὰ Ἰουδαίων ἐπιτελέσῃ, καθαιρείσθω. Si quis episcopus, aut presbyter, aut diaconus, sanctum Paschæ diem ante vernale æquinoctium cum Judæis celebraverit, abjiciatur vel deponatur." Qui canones hosce libri octavi constitutionum appendicem quandam, ipsosque octo constitutionum libros canonicarum Scripturarum partem habendam esse voluit; veterem illam canonum et constitutionum, utrinque apostolorum nomen præferentium, discrepantiam nullo modo ferri potuisse consideravit: ideoque, ut discordiæ species abscinderetur omnis, caput illud quinti constitutionum libri abstergendum, et ad canonis jam dicti sententiam plene conformandum fuisse existimavit.

Contra tamen pertendit Franciscus Turrianus, et in procœmio Latinæ suæ versioni præfixo, asseverare non veretur: "tales habere nostram ætatem apostolorum constitutiones, sanas scilicet et incorruptas, quales Epiphanii ætas habuit." Cui, præter jam dictam illam de Paschatis observatione discrepantiam, opponere possumus et aliam de Epiphaniæ Dominicæ die non absimilem: quem in nostris constitutionum libris a Dominici natalis die apertissime distinctum, Epiphanius (juxta Asiaticarum et Egyptiacarum ecclesiarum, quæ tum obtinebat, consuetudinem) unum et eundem fuisse statuit. Sic enim ille, in Panarii epilogo: "Οὔτε ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν Ἐπιφανίων, ὅτε ἐγεννήθη ἐν σαρκὶ ὁ Κύριος, ἔξεστι νηστεῦσαι, κἄν τε περιτύχῃ τετρὰς ἢ προσάββατον. Neque in die Epiphaniorum, quando natus est in carne Dominus, licet jejunare; etiamsi contingat ut sit quarta aut prosabbatum." Similiter et in hæresi LI. κατὰ Ἀνοήτων, appellat ἡμέραν τῶν Ἐπιφανίων, ἡμέραν τῆς αὐτοῦ γεννήσεως κατά σάρκα. et die mensis postea expresso: "ἀπὸ τῆς τῶν γενεθλίων αὐτοῦ ἡμέρας, τουτέστιν Ἐπιφανίων, ἥτις τυγχάνει ἕκτη Ἰαννουαρίου μηνὸς, κατὰ δὲ Αἰγυπτίους, Τυβὶ ἑνδεκάτῃ. A natali suo die, hoc est Epiphaniorum, qui est sextus Januarii mensis, juxta Ægyptios vero Tybi mensis undecimus;" item: "ἕως ἑνδεκάτης Τυβὶ, καὶ πρὸ ὀκτὼ εἰδῶν Ἰαννουαρίων, ὅτε ἀληθῶς τὰ Θεοφά-

νια ἐγένετο, καὶ ἐγεννήθη· usque ad undecimum mensis Tybi, et ad VIII. Iduum Januarii, quando revera apparitio Dei contigit, et natus est. τῷ μὲν γὰρ ὄντι ἡ γέννησις τοῦ Χριστοῦ ἡ βεβαία Τυβὶ ἑνδεκάτη ἐστὶ. Revera enim nativitas Christi certa contigit undecima mensis Tybi;" et, "ἐκ πανταχόθεν ἑνδεκάτη Τυβὶ κατ' Αἰγυπτίους ἡ προειρημένη τοῦ Κυρίου ἐν σαρκὶ γέννησις ἐγένετο. Undiquaque undecima Tybi mensis secundum Ægyptios prædicta Domini in carne nativitas facta est."

Quis vero ista tam asseveranter locuturum existimaverit fuisse Epiphanium; si in constitutionibus, quas ipse ut vere ab apostolis profectas identidem laudat, invenisset, quod in libro quinto, capite duodecimo, expressum legimus: " Τὰς ἡμέρας τῶν ἑορτῶν φυλάσσετε, ἀδελφοί· καὶ πρώτην γε τὴν γενέθλιον, ἥτις ὑμῶν ἐπιτελείσθω εἰκάδι πέμπτῃ τοῦ ἐννάτου μηνὸς, μεθ' ἣν ἡ ἐπιφάνιος ὑμῖν ἔστω τιμιωτάτη, καθ' ἣν ὁ Κύριος ἀνάδειξιν ὑμῖν τῆς οἰκείας θεότητος ἐποιήσατο. γινέσθω δὲ καὶ αὐτὴ ἕκτη τοῦ δεκάτου μηνός. Dies festos custodite, fratres: ac primum quidem diem natalis, qui vigesimo quinto die mensis noni (ab Aprili scilicet mense numerati) celebretur. Post quem Epiphaniæ dies sit vobis in maximo honore, in quo Dominus divinitatem suam nobis patefecit: is vero dies sit sextus mensis decimi." Unde etiam eidem vel non visum, vel non probatum fuisse intelligimus librum consimilem τῶν ἀποστολικῶν διδαγμάτων (quem ἀποστόλων διδαχὰς illas fuisse arbitramur, quarum ante meminimus) ex quo in quæstione nonagesima tertia, earum quæ Anastasii Nicæni nomen præferunt, et περὶ τῆς ἐπιφανίας τοῦ Κυρίου inscripta, huic plane conformem sententiam recitatam reperimus: " Ἐτέχθη μὲν γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου Μαρίας ἐν Βηθλεὲμ, κατὰ Αἰγυπτίους, χοιὰκ κε. (leg. κθ.) ὥρᾳ ἑβδόμῃ τῆς ἡμέρας· ὅ ἐστιν πρὸ ὀκτὼ καλανδῶν Ἰαννουαρίων. Ἐβαπτίσθη δὲ ἐν τῷ τριακοστῷ αὐτοῦ ἔτει, ὑπὸ Ἰωάννου, τοῦ Τυβὶ ια, ὥρᾳ ι. τῆς νυκτὸς, ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ποταμῷ. Nam natus quidem est Dominus noster Jesus Christus ex sancta virgine Maria in Bethleem XXV. (vel XXIX. potius) mensis Chœac, hora septima diei; quod est VIII. Kalendas Januarii. Baptizatus autem est tricesimo ætatis suæ anno,

a Johanne, XI. mensis Tybi, hora decima noctis in fluvio Jordane."

Et hanc tamen causam pertractans, vir haud obscuri apud nos et ordinis et nominis, personatum hunc Clementem, ut " testem omni majorem exceptione hic advocatum," ista cum pompa in scenam introducendum censuit. " Unum ex antiquissimis, et illum, quia erat apostolorum *συμφοιτητὴς* et *συμπράκτωρ*, facile principem, et primariæ authoritatis, non præteribo : Clementem nimirum *τὸν διαταγέα*. Quem licet delicatuli nescio qui, ex utraque parte contendentiûm, de falso postulant, et tanquam falsarium *στιγματίζουσι* : nos tamen ipsius, tanquam *γνησίου* contra quosvis suscipere, post doctissimum virum Turrianum, patrocinium et audemus, *σὺν Θεῷ εἰπεῖν*, et fortassis abunde præstitimus contra Seldenum, qui in causa decimali appellatum *εἰς σκόμβρους* ablegat, vel *μακαρίαν*."

Sed quia in editis adversus Seldenum diatribis, non modo nihil quod tam mirificæ pollicitationi respondeat, sed nec vel semel quidem *τὸν διαταγέα* nominatum invenio: Turriani, cui nos relinquit, non tam doctrinam quam fidem diligentius explorare visum est, in hoc ipso, qui diataxeῶn harum authoritatem veterum primus nobis commendavit, Epiphanio. Et quia Epiphanianas illas diataxes et hodiernas nostras easdem esse, affirmat quidem ille, ejusdem vero societatis, neque doctrinæ imparis, Petavius pernegat: ut de rei veritate rectius judicare lector possit; in duobus sequentibus capitibus loca omnia ab Epiphanio ex apostolicis constitutionibus citata in medium producere placuit, cum his quas nostra ætas habet componere, et ubi obscuritate laborant, *ἐν παρόδῳ* exponere etiam atque illustrare.

CAP. VIII

Loca de Synaxium et Jejuniorum temporibus, ex constitutionibus apostolicis ab Epiphanio adversus Aerianos citata, cum hodiernis codicibus comparantur; et, num Dionysio Alexandrino cognitæ fuerint constitutiones istæ disquiritur.

Incipiemus ab illo loco, hæresi septuagesima quinta adversus Aerium: "Εἰ δὲ καὶ χρὴ τὸ τῆς διατάξεως τῶν ἀποστόλων λέγειν, πῶς ἐκεῖ ὡρίζοντο τετράδα καὶ προσάββατον νηστείαν (lege, νηστεύειν) διὰ παντὸς, χωρὶς Πεντηκοστῆς· καὶ περὶ τῶν ἓξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα, πῶς παραγγέλλουσι μηδὲν ὅλως λαμβάνειν ἢ ἄρτου καὶ ἁλὸς καὶ ὕδατος, ποιάν τε ἡμέραν ἄγειν, πῶς τε ἀπολύειν εἰς ἐπιφώσκουσαν Κυριακὴν, φανερόν ἐστι. Si vero etiam oportet constitutionem apostolorum proferre: quomodo illic quarta et prosabbato jejunandum esse definierunt omni tempore, Pentecoste excepta; et de sex diebus Paschatis, quomodo præcipiunt nihil omnino sumere aliud quam panem et salem et aquam, qualemque diem agere, et quomodo dimittere in illucescentem Dominicam, manifestum est." Cui addendum, quod de quartæ et sextæ feriæ consuetudinibus paulo post subdit ibidem Epiphanius: "Εἶτα δὲ εἰ μὴ περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως τετράδων καὶ προσαββάτων οἱ αὐτοὶ ἀπόστολοι ἐν τῇ Διατάξει ἔλεγον, καὶ ἄλλως ἐκ πανταχόθεν εἴχομεν ἀποδεῖξαι. ὅμως περὶ τούτου ἀκριβῶς γράφουσι. Deinde vero, si de eodem argumento quartarum et prosabbatorum iidem apostoli in constitutione sua non dixissent: etiam aliter undique demonstrare possemus. Quanquam ea de re accurate illi scribunt;" et in compendiaria doctrina, ad finem Panarii ab eodem adjecta: "Συνάξεις δὲ ἐπιτελούμεναι, ταχθεῖσαι εἰσὶν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων, τετράδι καὶ προσαββάτῳ καὶ κυριακῇ. τετράδι δὲ καὶ ἐν προσαββάτῳ, ἐν νηστείᾳ ἕως ὥρας ἐννάτης. ἐπειδή-

περ ἐπιφωσκούσῃ τετράδι συνελήφθη ὁ Κύριος, καὶ τῷ προσαββάτῳ ἐσταυρώθη, καὶ παρέδωκαν οἱ ἀπόστολοι ἐν ταύταις νηστείας ἐπιτελοῦσθαι. Conventus fieri ordinatum est ab apostolis, quarta et prosabbato et Dominica. Quarta vero et prosabbato jejunium statutum est, usque ad horam nonam; quoniam illucescente quarta comprehensus est Dominus, et prosabbato crucifixus: et tradiderunt apostoli ut in his diebus jejunia fierent." Ubi,

I. Quod ad Synaxes et conventus ecclesiasticos attinet: in apostolicis quas nos habemus constitutionibus, Sabbata tantum et Dominicas iis dicata invenimus; libro quinto, capite ultimo, et libro octavo, capite trigesimo tertio. De quartis et prosabbatis huic usui destinatis, altum in iis silentium: licet a Tertulliano, in libro de Jejuniis capite secundo et decimo quarto, stationum quartæ feriæ et sextæ mentionem fieri non ignoremus.

II. De quartæ et sextæ feriæ jejunio[a], ita legimus: "*Τετράδα καὶ παρασκευὴν προσέταξεν ἡμῖν νηστεύειν· τὴν μὲν διὰ τὴν προδοσίαν, τὴν δὲ διὰ τὸ πάθος.* Quarta feria et sexta jussit nobis Dominus jejunare: illa quidem propter proditionem, hac vero propter passionem": et libro septimo, capite vigesimo quarto, quibus diebus hebdomadæ jejunandum sit, hoc partim consilium partim præceptum proponitur: "*Αἱ δὲ νηστεῖαι ὑμῶν μὴ ἔστωσαν μετὰ τῶν ὑποκριτῶν· νηστεύουσι γὰρ δευτέρᾳ σαββάτων καὶ πέμπτῃ. Ὑμεῖς δὲ ἢ τὰς πέντε νηστεύσατε ἡμέρας, ἢ τετράδα καὶ παρασκευήν. ὅτι τῇ μὲν τετράδι ἡ κρίσις ἐξῆλθεν κατὰ τοῦ Κυρίου, Ἰούδα χρήμασιν ἐπαγγειλαμένου τὴν προδοσίαν· τὴν δὲ παρασκευήν, ὅτι ἔπαθεν ὁ Κύριος ἐν αὐτῇ πάθος τὸ διὰ σταυροῦ ὑπὸ Ποντίου Πιλάτου.* Jejunia vero vestra ne sint cum hypocritis communia: jejunant enim secunda hebdomadis feria et quinta. Vos vero vel per totos quinque dies jejunate, (sabbato videlicet dempto, ut statim adjicitur, et die Dominico,) vel in quarta feria et Parasceve. Quoniam in quarta quidem judicium contra Dominum prodiit, cum Judas proditionem pecunia promiserat: in Parasceve vero quoniam in ea Dominus crucis supplicium passus est sub Pontio Pilato;" ubi nota, in quarta jejunii causam in con-

[a] Lib. 5. Constitut. Apostol. cap. 14.

stitutionibus assignari proditionem, non, ut Epiphanius retulit, comprehensionem Domini; quam feria quarta nequaquam contigisse certum est.

III. Exceptio jejunii quartæ et sextæ feriæ in Pentecoste, sive septimanis septem inter Dominicam Paschatis et Pentecostes positis, neque in locis illis jam citatis, neque etiam in canone apostolico sexagesimo nono exprimitur: licet in quinti constitutionum libri capite postremo implicite videatur ea tradita; ubi ita scriptum habetur: "*Μετὰ οὖν τὸ ἑορτᾶσαι ὑμᾶς τὴν Πεντηκοστὴν, ἑορτάσατε μίαν ἑβδομάδα· καὶ μετ' ἐκείνην νηστεύσατε μίαν. δίκαιον γὰρ καὶ εὐφρανθῆναι ἐπὶ τῇ ἐκ Θεοῦ δωρεᾷ, καὶ νηστεῦσαι μετὰ τὴν ἄνεσιν.* Post celebratam Pentecosten, celebrate hebdomadam unam; et post illam jejunate item unam. Æquum enim est tum lætitiam de dono Dei capere, tum post relaxationem corporis rursus jejunare;" deinde, paucis interjectis, additur: "*Μετὰ δὲ τὴν ἑβδομάδα τῆς νηστείας, πᾶσαν τετράδα καὶ παρασκευὴν προστάσσομεν ὑμῖν νηστεύειν.* Post istam jejunii hebdomadam, in omni quarta feria et Parasceve præcipimus vobis ut jejunetis." Unde colligitur, post dictam illam jejunii septimanam, quæ octavam Dominicæ Pentecostes proxime excipiens, per totos quinque dies jejunia continuabat (sequens enim Sabbatum et Dominica eam legem non admittebat) quartæ et sextæ feriæ jejunium deinceps fuisse observandum; usque ad Pentecosten iterum recurrentem scilicet. Sic enim et caput hoc, et totus ille quintus liber, mox concluditur: "*Ἔνοχος γὰρ ἁμαρτίας ἔσται ὁ τὴν Κυριακὴν νηστεύων ἡμέραν ἀναστάσεως οὖσαν, ἢ τὴν Πεντηκοστὴν, ἢ ὅλως ἡμέραν ἑορτῆς Κυρίου κατηφῶν· εὐφρανθῆναι γὰρ δεῖ ἐν αὐταῖς, ἀλλ' οὐ πενθῆσαι.* Reus peccati erit, qui Dominico die jejunaverit, cum sit dies resurrectionis; aut qui Pentecosten, aut omnino diem festum Domini in mœstitia egerit: lætari enim his diebus oportet, non autem lugere." Ubi, cum non minus a Pentecoste quam ab ipso Dominico die jejunium amoveri præcipitur: manifestum est, Pentecostes nomine non nude ipsam Dominicam Pentecostes significari (comprehensa enim fuerat illa sub reliquis diebus Dominicis) sed quinquaginta simul dies paschalem Dominicam proxime consequentes; in quibus (ut apud

Johannem Cassianum[b] loquitur abbas Theonas) per omnia eandem solennitatem quam die Dominica custodimus; in qua majores nostri, nec jejunium agendum, nec genu esse flectendum, ob reverentiam resurrectionis Dominicæ tradiderunt." Nam eo modo Pentecostes nomen in Διατάξει apostolica ab Epiphanio producta intellectum fuisse, illud indicio est; quod quartæ et sextæ feriæ jejunium interdictum in ea sit, χωρὶς Πεντηκοστῆς; quæ exceptio plane fuisset ridicula, si ad Dominicam Pentecostes restringendum fuisset illud vocabulum: atque ab ipso Epiphanio ita fuisse acceptum, expositio illa in compendiaria doctrina Panario suo subjecta, dubitare nos non sinit; in qua apostolicæ constitutionis praxim ab Ecclesia Catholica observatam ita edisserit: "Καὶ δι' ὅλου μὲν τοῦ ἔτους ἡ νηστεία φυλάττεται ἐν τῇ ἁγίᾳ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, φημὶ δὲ τετράδι καὶ προσαββάτῳ, ἕως ὥρας ἐννάτης· δίχα μόνης τῆς Πεντηκοστῆς ὅλης τῶν πεντήκοντα ἡμερῶν, ἐν αἷς οὔτε γονυκλισίαι γίνονται, οὔτε νηστεία προστέτακται. Porro istiusmodi jejunium toto anno in Ecclesia Catholica servatur, quarta inquam et prosabbato, usque ad horam nonam: excepta sola Pentecoste, per totos quinquaginta dies; in quibus neque genua flectuntur, neque jejunium imperatum est." Ubi observa, per solos illos quinquaginta dies, juxta veterem Διάταξιν jejunium quartæ sextæque feriæ fuisse intermissum; neutiquam vero, ut hodiernus constitutionum codex requirit, septimana etiam Pentecosten insequente: cujus festivitatis, ut et hebdomadæ jejunii eam statim excipientis, sicuti mentionem ab antiquis ullibi factam non meminimus; ita in Romana ecclesia, ex quatuor temporum solennibus jejuniis, unum a feria quarta, ipsius Pentecostes Dominicam proxime subsequente, initium sumere ignorare non possumus[c].

IV. Quod de quartæ et sextæ feriæ jejunio hora nona solvendo, ex vetere Διατάξει repetit Epiphanius; in nostris constitutionum libris non invenio.

V. De jejunio sex dierum, paschalem Dominicam ante-

[b] Cassian. collat. 21. cap. 20. Vid. et Augustin. epist. 55. ad Januar. op. tom. 2. pag. 139. et Maxim. Taurinens. homil. 3. de Pentecoste.

[c] Vide Leonis I. sermones 4. de jejunio Pentecostes.

cedentium, et quadragesimale jejunium insequentium, in libro quinto nostrarum *Διατάξεων*, capite duodecimo ista legimus: "*Ἐπιτελείσθω δὲ ἡ νηστεία αὕτη*, quadragesimalis scilicet, *πρὸ τῆς νηστείας τοῦ Πάσχα, ἀρχομένη μὲν ἀπὸ δευτέρας, πληρουμένη δὲ εἰς παρασκευήν. Μεθ' ἃς ἀπονηστεύσαντες, ἄρξασθε τῆς ἁγίας τοῦ Πάσχα ἑβδομάδος, νηστεύοντες αὐτὴν πάντες, μετὰ φόβου καὶ τρόμου, προσευχόμενοι ἐν αὐταῖς περὶ τῶν ἀπολλυμένων.* Celebretur vero jejunium hoc ante jejunium Paschæ: incipiens quidem a secunda feria, (prima enim sive Dominica non jejunabatur) desinens vero in sextam. Post quos dies soluto jejunio, (Sabbato et Dominico die intervenientibus) incipite sanctam Paschæ hebdomadam: jejunantes in ea omnes, cum timore et tremore, orantes per eos dies pro pereuntibus." Judæis scilicet; ut ex decimi quarti capitis initio liquet.

VI. De jejunii modo, sex istis diebus præscripto, in antepenultimo ejusdem quinti libri capitulo, habentur ista: "*Ἐν ταῖς ἡμέραις οὖν τοῦ Πάσχα νηστεύετε, ἀρχόμενοι ἀπὸ δευτέρας μέχρι τῆς παρασκευῆς, ἓξ ἡμέρας, μόνῳ χρώμενοι ἄρτῳ καὶ ἁλὶ καὶ λαχάνοις καὶ ποτῷ ὕδατι· οἴνου δὲ καὶ κρεῶν ἀπέχεσθε ἐν ταύταις. ἡμέραι γάρ εἰσι πένθους, ἀλλ' οὐχ' ἑορτῆς.* Jejunate igitur diebus Paschæ, incipientes a secunda feria usque ad Parasceven et Sabbatum, sex diebus solo pane utentes, sale atque oleribus, et aqua in potum. A vino vero et carnibus abstinete his diebus: luctus quippe dies sunt, et non festi;" ubi olera vides addita; quorum nulla apud Epiphanium mentio: qui in Panarii quoque epilogo, eundem morem suo tempore observatum ita narrat: "*Τὰς δὲ ἓξ ἡμέρας τοῦ Πάσχα ἐν ξηροφαγίᾳ διατελοῦσι πάντες οἱ λαοὶ, φημὶ δὲ ἄρτῳ καὶ ἁλὶ καὶ ὕδατι τότε χρώμενοι πρὸς ἑσπέραν.* Sex dies ipsius Paschæ omnes populi in siccorum esu transigunt: pane, inquam, et sale, et aqua tunc utentes ad vesperam;" quando uniuscujusque diei solvendum erat jejunium.

VII. Ad id quod postremo loco ab Epiphanio contra Aerium ex apostolicis constitutionibus est citatum, "*ποιάν τε ἡμέραν ἄγειν, πῶς τε ἀπολύειν, εἰς ἐπιφώσκουσαν Κυριακὴν,*" spectant hæc libri quinti nostrarum *Διατάξεων*, in quibus paschalis jejunii solutio (et cum eo conjuncta pas-

chalis festivitatis instauratio) præcepta habetur "τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ ἀλέκτορος φωνήσαντος, septima die, in galli cantu," capite decimo quarto; et jejunii protensio, "μέχρις ἀλεκτοροφωνίας νυκτὸς, usque ad nocturnum galli cantum," capite antepenultimo; et in sequente capite plenissime: "Τῷ δὲ σαββάτῳ μέχρις ἀλεκτοροφωνίας παρατείνοντες, ἀπονηστίζεσθε ἐπιφωσκούσης μιᾶς σαββάτων, ἥτις ἐστὶ Κυριακή. ἀπὸ ἑσπέρας ἕως ἀλεκτοροφωνίας ἀγρυπνοῦντες, καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ συναθροιζόμενοι γρηγορεῖτε, προσευχόμενοι καὶ δεόμενοι τοῦ Θεοῦ, ἐν τῇ διανυκτερεύσει ὑμῶν, ἀναγινώσκοντες τὸν νόμον, τοὺς προφήτας, τοὺς ψαλμοὺς μέχρις ἀλεκτρυόνων κραυγῆς. Sabbato autem usque ad galli cantum jejunium producite; et illucescente prima Sabbatorum, qui est dies Dominicus, desinite: pervigilantes a vespera usque ad galli cantum, et in ecclesia in unum congregati preces et supplicationes Deo in pernoctatione vestra adhibentes; item legem, prophetas, et psalmos usque ad galli cantum legentes." Verior enim est ista lectio, quam quæ habetur in alio exemplari: "Ἀπὸ δὲ ἑσπέρας πέμπτης μέχρις ἀλεκτοροφωνίας, ἀπονηστιζόμενοι ἐπιφωσκούσης μιᾶς σαββάτων ἥτις ἐστὶ Κυριακή."

Circa annum Domini CCL. quum vespera Sabbati jejunium hoc quidam solverent, alii vero usque ad galli cantum protenderent; a Basilide interrogatus est Dionysius Alexandrinus archiepiscopus, "καθ' ἣν[d] ὥραν ἀπονηστίζεσθαι δεῖ τὴν τοῦ Πάσχα ἡμέραν, qua hora jejunium, Paschatis diem antecedens, esset terminandum." Cui respondit ille: præcisam et exactam horam hic statuere, esse "καὶ δύσκολον καὶ σφαλερέστερον, et difficilem rem esse et lubricam." Quod nunquam dicturum fuisse illum, rectissime censuit Seldenus noster; si apostolicæ istæ constitutiones, quæ galli cantus tempus hic determinant, vel extitissent ea tempestate, vel authoritatem aliquam obtinuissent. Neque earum verba, ut vocem apostolicam, a Dionysio fuisse citata, persuasit mihi adhuc, ex ejus ad Philemonem Romanum presbyterum de baptismate epistola, a doctissimo

[d] Dionys. epist. ad Basilid. inter canones cum Balsamonis commentariis editos; pag. 879. edit. Græco-Latin.

Blondello[e] productum testimonium[f]: " *Ἀπεδεξάμην τὸ ὅραμα, ὡς ἀποστολικῇ φωνῇ συντρέχον τῇ λεγούσῃ πρὸς τοὺς δυνατωτέρους, Γίνεσθε δόκιμοι τραπεζῖται.* Acceptavi visionem hanc, tanquam apostolicæ voci conformem, sic ad potentiores dicenti: Estote probi trapezitæ."

Licet enim in harum constitutionum libro secundo, capite trigesimo sexto, sacerdotibus dictum fuisse legatur, *Γίνεσθε τραπεζῖται δόκιμοι*: id tamen ut Scripturæ dictum a commentitio hoc Clemente est citatum; sicut et ante eum a Clemente Alexandrino, sub primi finem Stromatis: " *Εἰκότως ἄρα καὶ ἡ γραφὴ τοιούτους τινὰς ἡμᾶς διαλεκτικοὺς οὕτως ἐθέλουσα γενέσθαι παραινεῖ. Γίνεσθε δὲ δόκιμοι τραπεζῖται· τὰ μὲν ἀποδοκιμάζοντες, τὸ δὲ καλὸν κατέχοντες.* Merito ergo Scriptura quoque tales nos esse volens dialecticos, sic hortatur: Efficiamini autem probi trapezitæ; alia quidem reprobantes, quod autem bonum est tenentes;" ubi ad dictum Pauli[g] allusionem esse factam, Sylburgius annotat: confidentius quoque id pronunciaturus, si vel Eusebii in apologia pro Origene, locus ille in mentem ei venisset. " Ab his qui Origenis libros legunt, istud penitus exclusum putant esse mandatum, quo probabiles esse jubentur effici trapezitæ; scientes quod bonum est retinere, ab omni autem specie mali se abstinere," vel, in principium Proverbiorum, alter ille Basilii: " *Ὡς δόκιμος τραπεζίτης, τὸ μὲν δόκιμον καθέξει, ἀπὸ δὲ παντὸς εἴδους πονηροῦ ἀφέξεται*; ut bonus trapezita, quod bonum fuerit retinebit, et ab omni specie mali abstinebit;" ubi Fronto Ducæus quoque admonet, ad quintum illud prioris ad Thessalonicenses epistolæ caput esse allusum: in quo mandatis illis, *Πάντα δοκιμάζετε, τὸ καλὸν κατέχετε*, et hoc statim subjicitur; *Ἀπὸ παντὸς εἴδους πονηροῦ ἀπέχεσθε.*

Verum non ex scriptura illa apostolica, sed ex evangelio (sive illo secundum Hebræos, sive alio aliquo apocrypho) præceptum hoc esse petitum, Origenes[h], in-

[e] D. Blondell. Prolegomen. in Pseud-Isidorum, cap. 12. init.
[f] Apud Euseb. lib. 7. histor. *κεφ. ζ.*
[g] 1 Thess. cap. 5. ver. 21.
[h] Origen. in evangel. Johannis, tom. 19. op. tom. 4. pag. 289.

dicat: distinctim commemorans, "illud Jesu mandatum, Estote boni trapezitæ; et Pauli doctrinam docentis, Omnia probantes, quod bonum est tenete, ab omni specie mala abstinete vos;" et post eum Hieronymus[i], affirmans se, "illud apostoli libenter audire: Omnia probate, quod bonum est tenete: et Salvatoris verba dicentis: Estote probati nummularii;" et Johannes Cassianus[k]: qui post monitum illud, "ut efficiamur, secundum præceptum Domini, probabiles trapezitæ," præterea addit: "Quæ omnia nos quoque debere spiritaliter observare, sub figura et exemplo nominis hujus, evangelicus sermo hoc exemplo proposito docet;" iterumque "illam[l] evangelicam," ut appellat, "parabolam, qua jubentur fieri probabiles trapezitæ," commemorat. Sed ad Epiphanium redeo.

[i] Hieronym. epist. ad Minervium et Alexandrum; op. tom. 4. pag. 220.
[k] Cassian. in prima patrum collatione, cap. 20.
[l] Id. Collat. 2. cap. 9.

CAP. IX.

De Paschatis celebratione, ex apostolicis constitutionibus, ab Epiphanio contra Audianos producta testimonia: cum aliis duobus locis ab eodem alibi, et tertio ab authore operis imperfecti in Matthæum ex iisdem allegato.

Ad ea jam testimonia venio, quæ in hæresi septuagesima contra Audianos ab Epiphanio sunt producta: quorum primum et præcipuum, de paschalis festivitatis calculo, hisce conceptum est verbis: "Ὑμεῖς μὴ ψηφίζετε, ἀλλὰ ποιεῖτε ὅταν οἱ ἀδελφοὶ ὑμῶν οἱ ἐκ περιτομῆς. μετ' αὐτῶν ἅμα ποιεῖτε· κἂν τε πλανηθῶσι, μηδὲν ὑμῖν μελέτω. Vos temporum rationes ne subducite; sed eo tempore celebrate, quo fratres vestri, qui ex circumcisione prodierunt. Cum iis itaque Pascha peragite: et quamvis aberrent ipsi, nihil id vos commoveat." At in nostris constitutionibus nihil extat hujusmodi: sed in libri quinti capite decimo sexto, (ut dictum est) plane contrarium: "Δεῖ οὖν ὑμᾶς ἀδελφοὶ, τοὺς τῷ τοῦ Χριστοῦ τιμίῳ ἐξηγορασμένους αἵματι τὰς ἡμέρας τοῦ Πάσχα ἀκριβῶς ποιεῖσθαι μετὰ πάσης ἐπιμελείας μετὰ τροπὴν ἰσημερινὴν (ὅπως μὴ δὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἑνὸς παθήματος μνείαν ποιῆσθε, ἀλλὰ ἅπαξ τοῦ ἔτους τοῦ ἅπαξ ἀποθάνοντος) μηκέτι δὲ παρατηρούμενοι μετὰ Ἰουδαίων ἑορτάζειν. οὐδεμία γὰρ κοινωνία ἡμῖν νῦν πρὸς αὐτούς· πεπλάνηνται γὰρ καὶ αὐτὴν τὴν ψῆφον, ἣν νομίζουσιν ἐπιτελεῖν. ὅπως πανταχόθεν ὦσι πεπλανημένοι, καὶ τῆς ἀληθείας ἀπεσχοινισμένοι. Oportet ergo vos, fratres, qui pretioso Christi sanguine redempti estis, dies Paschæ accurate et cum omni diligentia post æquinoctium celebrare (ne bis per annum passionis unius, sed semel quotannis ejus qui semel mortuus est memoriam colatis) caventes ne cum Judæis fes-

tum observetis. Nulla enim nunc est nobiscum cum illis communio. Falluntur namque in ipso etiam calculo, quem existimant se absolvere: ut ex omni parte errare, et a veritate discedere inveniantur." Ubi licet error calculi Judaici aperte indicetur, qui in testimonio ab Epiphanio citato per hypothesin tantum innuitur: tamen, plane contra quam illic statuitur, calculus accurate institui jubetur; concordiæ cum iis qui ex circumcisione erant retinendæ nulla omnino ratione habita.

In vetere vero illo decreto præcepisse apostolos observat Epiphanius, celebrandum esse Pascha quando id peragerent fratres ipsorum, non "*οἱ ἐν περιτομῇ* qui sunt in circumcisione," sed "*οἱ ἐκ περιτομῆς* qui sunt de circumcisione;" qui videlicet a Judaismo ad Christianismum erant conversi: idque "*διὰ τὴν ἕνωσιν τὴν μίαν, ἵνα μὴ ᾖ σχίσματα μηδὲ διαιρέσεις,* ob solam unitatem, ut ne essent sectæ neque divisiones;" "*οὐ διὰ τὴν ἀκρίβειαν, ἀλλὰ δι' ὁμόνοιαν,* non propter exactam certitudinem, sed propter concordiam;" hoc est, (ut ipse postea exponit latius) "*οὐ διὰ τὸ πάντως ἄγειν τοὺς Ἰουδαίους μετὰ ἀκριβείας, ἀλλὰ διὰ τὸ ἐκτεμεῖν τὴν φιλονεικίαν τῶν βουλομένων καθ' ἑαυτοὺς ἕκαστον ἐπιτελεῖν, καὶ μὴ ἐν ὁμονοίᾳ;* non quod omnino Judæi exacte hoc agant, sed ut contentionem exscindant eorum, qui volunt quosvis juxta ipsorum sententiam peragere, et non in una concordia."

Atque hic primorum Hierosolymitanæ ecclesiæ episcoporum, qui ex circumcisione fuerant, rationem inprimis fuisse habitam, addit idem: quorum quindecim, ante urbem ab Hadriano imperatore eversam, sibi in ea sede ordine successerunt. "*Ἅμα δὲ* (inquit ille) *καὶ πεντεκαιδέκα ἐπίσκοποι γεγόνασιν ἐκ περιτομῆς, καὶ ἐχρῆν τότε τῶν ἐπισκόπων ἐκ περιτομῆς ὄντων, ἐν Ἱερουσαλὴμ κατασταθέντων, τὸν πάντα κόσμον τούτοις συνέπεσθαι, καὶ μετ' αὐτῶν ἐπιτελεῖν· ἵνα μία τις γένηται συμφωνία, καὶ μία ὁμολογία, μία ἑορτὴ ἐπιτελουμένη.* Simul autem quindecim episcopi fuerunt ex circumcisione: et oportebat tunc episcopis ex circumcisione existentibus, in Hierusalem constitutis, omnem mundum assentiri, et cum ipsis perficere; una ut omnium

concordia, una confessio, una festivitatis obeundæ ratio firmaretur." Horum autem quindecim episcoporum temporibus, in Paschatis calculo (de quo hæc agit constitutio) conveniebat cum eis Christianorum universitas; de illius ἀκριβείᾳ nihil sollicita. Neque enim in eo legis Mosaicæ (jam abrogatæ) et temporis in ea requisiti observationem omnino illi spectabant: sed memoriam vel passionis vel resurrectionis Domini nostri recolebant, anni formæ a Judæis (sub quibus ille passus fuerat et resurrexerat) ratione simpliciter habita; quæ sive accurata fuisset, sive erronea, ad eam considerationem parum certe aut nihil attinere arbitrabantur.

Admisso autem ab omnibus communiter Judaico isto calculo; alii Pascha σταυρώσιμον die primo azymorum, in quamcumque septimanæ feriam ille incidisset, lugendo et jejunando observabant, eoque transacto jejunium solvebant (ut ex Chrysostomi oratione intelligimus, adversus eos habita qui primo pascha jejunabant:) alii jejunium usque ad proximam Dominicam continuantes, in ea Pascha ἀναστάσιμον cum gaudio et festivitate celebrabant. Prior consuetudo, in ecclesiis non solum Asiæ proprie dictæ (quod ex controversia cum eis hac de re a Victore Romano episcopo habita notum est) sed etiam Syriæ, Mesopotamiæ et Ciliciæ (ut ex Athanasii libro de synodis, et epistola ad Africanos, colligitur) obtinuit: posterior in Romana, Alexandrina, et aliis ecclesiis est recepta, ipsaque adeo Hierosolymitana; ut ex Theophili Cæsariensis[a], Narcissi Hierosolymitani, et aliorum Palæstinæ episcoporum synodica epistola tempore Victoris ad omnes ecclesias transmissa, manifestum est. Ut maximopere viri docti decepti hic fuerint, qui ex consensu in paschalis mensis ψηφισμῷ cum primis Hierosolymorum episcopis stabilito, Paschatis quocumque septimanæ die cum quartadecimanis observandi ritum simul fuisse introductum sibi persuaserunt: præsertim cum in vetere illa Διατάξει, uti ipsius Epiphanii tempore se habebat, paschale jejunium

[a] Apud Euseb. lib. 5. hist. κεφ. κζ.

continuandum usque ad ἐπιφώσκουσαν Κυριακὴν, ideoque Dominica tantum die Christianum Pascha fuisse peragendum, in loco jam superius ex hæresi septuagesima quinta adversus Aerium producto, disertis verbis expressum habeamus.

Post Judaici vero status umbram ipsam ab Hadriano penitus sublatam, et episcopos ex Gentibus ad sedem Hierosolymitanam assumptos; ad quartadecimanam illam veterem, accesserunt novæ de paschali calculo, inter eos etiam qui Dominica tantum die Pascha celebrandum fuisse defendebant, controversiæ. Cum enim anni initium a verno æquinoctio deducendum fuisse apud se statuissent, et juxta Judaicum computum Pascha nonnunquam antevertere illud æquinoctium comperissent; indeque illud vidissent sequi (quod in hac adversus Audianos disputatione notavit etiam Epiphanius) ut bis aliquando in uno anno Pascha fieret, et alio anno nunquam: ut id incommodi devitarent, ad cyclos multiplices confugerunt; aliis cum Dionysio Alexandrino[b] Octoeterida, aliis cum Hippolyto Portuensi[c] Hekkædecaeterida, aliis cum Anatolio Laodiceno[d] Enneadecaeterida, aliis alias periodos paschales hic adhibentibus. Atque hinc nata est, tum octavi canonis apostolici prima constitutio, tum Διατάξεως apostolicæ longe post ab interpolatore hoc nostro ad eundem facta conformatio.

Secundo, apostolos edixisse refert hic Epiphanius, "τὴν ἀγρυπνίαν φέρειν, μεσαζόντων τῶν ἀζύμων: agendas fuisse vigilias in medio azymorum," id est, in ipso die azymorum; ut in annotationibus ad hunc locum confirmat Petavius. In nostrarum vero constitutionum libri quinti capite penultimo, simile quoddam præceptum legitur, de sabbati paschalis pervigilio a vespera usque ad gallicantum peragendo, et jejunio per præcedentem septimanam diligenter observando: quod ob Judæorum pervicaciam deplorandam, in capite decimo quarto faciendum declaratur; hac etiam ratione addita: "Ἐν αὐτῇ γὰρ αὐτῶν τῇ ἑορτῇ κατέσ-

[b] Apud Euseb. lib. 7. κεφ. κ.

[c] Ibid. lib. 6. κεφ. κβ.

[d] Ibid. lib. 7. κεφ. λβ.

χον τὸν Κύριον· ὅπως πληρωθῇ ἐκεῖνο τὸ φάσκον λόγιον. Ἔθεντο τὰ σημεῖα αὐτῶν ἐν μέσῳ τῆς ἑορτῆς ἑαυτῶν, καὶ οὐκ ἔγνωσαν. Δεῖ οὖν πενθεῖν ὑπὲρ αὐτῶν, ὅτι ἐλθόντος τοῦ Κυρίου οὐκ ἐπίστευσαν αὐτῷ, ἀλλ' ἀπεσείσαντο τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, ἀναξίους κρίναντες ἑαυτοὺς σωτηρίας. In ipso enim festo suo detinuerunt Dominum: ut impleretur illud oraculum. *Posuerunt*[e] *signa sua in medio solennitatis eorum, et non cognoverunt.* Debemus igitur pro ipsis lugere; quod cum venisset Dominus, ei credere noluerunt, sed potius doctrinam ejus rejecerunt, seque indignos salute judicarunt." Quum autem "per[f] dies azymorum jejunare Judæis fas non esset" (ut in quarta contra Judæos oratione ostendit Chrysostomus) et antiqua tamen διάταξις pervigilium, atque cum eo conjunctum jejunium, in medio azymorum agendum præciperet: argumento erat, in decreto illo superiore de paschali calculo cum fratribus qui erant ex circumcisione, communis concordiæ gratia, ineundo, συγκαταβάσεως cum infidelibus illis qui erant in circumcisione retinendæ nullam omnino rationem fuisse habitam; ut ab Epiphanio recte fuit animadversum.

III. Eandem animi alienationem a societate cum infidelibus Judæis fovenda plenius loquuntur illa, quæ ex eadem vetere Διατάξει Epiphanius deinde subjicit: "Ὅταν ἐκεῖνοι εὐωχῶνται, ὑμεῖς νηστεύοντες ὑπὲρ αὐτῶν πενθεῖτε, ὅτι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἑορτης τὸν Χριστὸν ἐσταύρωσαν· καὶ ὅταν αὐτοὶ πενθῶσι, τὰ ἄζυμα ἐσθίοντες ἐν πικρίσιν, ὑμεῖς εὐωχεῖσθε. Quando illi convivantur, vos jejunantes pro ipsis lugete: quoniam in die festivitatis Christum crucifixerunt. Et quando ipsi luxerint, azyma edentes cum intybis, vos convivamini." Quandocumque nimirum luna XV. mensis primi sive prima azymorum, in alium diem quam Dominicum incurrebat diem, epulantibus Judæis jejunabant Christiani: quoties vero luna XIV. ejusdem mensis in Dominicum incidebat diem, lugentibus ad vesperam diei illius Judæis, hoc est, herbis[g] amaris cum pane azymo (qui

[e] Psal. 73. (al. 74.) ver. 4.

[f] Ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν ἀζύμων νηστεύειν Ἰουδαίοις οὐ θέμις. Chrysost. op. tom. 1. pag. 622.

[g] Exod. cap. 12. ver. 8.

et ipse panis[h] afflictionis habitus est) vescentibus, epulabantur Christiani. Cujus quidem decreti membrum posterius in hodiernis constitutionibus omnino non habetur: prioris vero, in illo sex dierum paschalem Dominicam antecedentium jejunio, impressum qualecunque reperitur vestigium; quod quidem, velut ab ipso Christo imperatum[i], ita nobis proponitur: "*Παρήγγειλεν οὖν ἡμῖν αὐτὸς νηστεύειν τὰς ἓξ ἡμέρας ταύτας, διὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων δυσσέβειαν καὶ παρανομίαν, πενθεῖν αὐτοὺς καὶ ὀδύρεσθαι παρακελευσάμενος ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ αὐτῶν· καὶ γὰρ αὐτὸς ἐπεδάκρυσεν ἀγνοήσασι τὸν καιρὸν τῆς ἐπισκοπῆς αὐτῶν.* Itaque præcepit nobis jejunare his sex diebus, propter impietatem et scelus Judæorum; hortatus ad deflendum et lamentandum interitum eorum: siquidem et ipse illacrymatus est illis, ignorantibus tempus visitationis suæ."

IV. Proxima ex apostolorum *Διατάξει* ab Epiphanio laudatur hæc sententia: "*Ὁ κακῶν ἑαυτοῦ τὴν ψυχὴν ἐν Κυριακῇ, ἐπικατάρατός ἐστι τῷ Θεῷ.* Qui affligit animam suam in Dominica, maledictus est Deo." Cui, quod ad sensum attinet (nam verba plane alia sunt) respondet illud, quod in ultimo ejusdem quinti constitutionum libri capitulo hodie legimus: "*Ἔνοχος ἁμαρτίας ἔσται ὁ τὴν κυριακὴν νηστεύων, ἡμέραν ἀναστάσεως οὖσαν.* Reus peccati erit qui Dominico die jejunaverit; cum sit dies resurrectionis."

V. Postremum in hac adversus Audianos disputatione ab Epiphanio obiter perstrictum testimonium, hoc est: "*Παρατηρεῖται ἡ ἐκκλησία ἄγειν τὴν ἑορτὴν τοῦ πάσχα, τουτέστι τὴν ἑβδομάδα τὴν ὡρισμένην καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀποστόλων ἐν τῇ Διατάξει, ἀπὸ δευτέρας σαββάτων, ὅπέρ ἐστιν ἀγορασμὸς τοῦ προβάτου.* Observat Ecclesia ut festivitatem Paschæ peragat, hoc est, hebdomadam decretam etiam ab ipsis apostolis in constitutione, a secunda sabbatorum, id est, empta ovicula;" quam hebdomadam, a secunda feria inchoandam, per lunares rationes, hic etiam observandas, ita deinde cirumscribit; "*Οὔτε γὰρ ἑξκαιδεκάτης σελήνης δυνάμεθα, οὔτε ἀπὸ ἐννάτης σελήνης δυνάμεθα ἄρξασθαι*

[h] Deut. cap. 16. ver. 3.

[i] Lib. 5. Constitut. cap. 14.

τῆς ἑβδομάδος (τῆς ξηροφαγίας καὶ Πάσχα) καλουμένης ἁγίας, ἀλλὰ ἀπὸ δεκάτης ἕως ἐπισφωσκούσης πεντεκαιδεκάτης. Neque enim a decima sexta luna possumus, neque a nona luna possumus, incipere hebdomadam (esus siccorum et Paschatis) appellatam sanctam: sed a decima usque ad illucescentem quintam decimam." Decima igitur primi lunaris mensis dies, ἥτις ἐστὶ σύλληψις τοῦ προβάτου (ut idem postea loquitur) dies videlicet quæ ad seponendum agnum ex lege erat destinata[k], supremum statuebatur hebdomadæ hujus initium: ita ut a secunda feria inter lunam IX. et XVI. (utroque excluso termino) interjecta, inciperent ἓξ ἡμέραι τοῦ Πάσχα, ut in Panarii epilogo appellatas eas ab eo fuisse ostendimus. Quí jejunii dies sex, una cum die festiva ipsius Paschatis, constituebant τὴν ἑβδομάδα τὴν ὡρισμένην ἀπ' ἀποστόλων ἐν τῇ Διατάξει, quam, a postremo festivitatis die, τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα synecdochice appellat Epiphanius. Proprie enim loquendo, "τὸ Πάσχα οὐ νηστείας ἐστὶν οὐδὲ πένθους, ἀλλ' εὐφροσύνης καὶ χαρᾶς ὑπόθεσις, Pascha non jejunii, neque luctus, sed gaudii et exultationis est occasio:" ut habet Chrysostomus[l], in oratione adversus eos habita qui primo Paschate jejunabant. Quid vero de hac Paschalis jejunii hebdomada, sancta et magna appellata in iis quas nos habemus constitutionibus sit traditum, jam antea diximus; neque ut hic repetamus opus est.

Supersunt adhuc alia duo, ex hisce libris ab Epiphanio producta testimonia: alterum, in hæresi quadragesima quinta contra Severianos: "Οἱ ἀπόστολοι φασὶν ἐν τῇ Διατάξει τῇ καλουμένῃ, ὅτι φυτεία Θεοῦ καὶ ἀμπελὼν ἡ καθολικὴ ἐκκλησία. Apostoli in constitutione, quæ appellatur, dicunt: Plantatio Dei et vinea, Ecclesia Catholica;" cui respondet illud libri primi nostrarum Διατάξεων, in operis totius proœmio: "Θεοῦ φυτεία ἡ καθολικὴ ἐκκλησία καὶ ἀμπελὼν αὐτοῦ ἐκλεκτός. Dei plantatio est Ecclesia Catholica et vinea ejus electa;" in hæresi octogesima contra Messalianos, hoc alterum: "Περὶ μὲν οὖν τοῦ γενείου, ἐν ταῖς Δια-

[k] Exod. cap. 12. ver. 3. [l] Op. tom. 1. pag. 623.

τάξεσι τῶν ἀποστόλων φάσκει ὁ θεῖος λόγος καὶ ἡ διδασκαλία, μὴ φθείρειν, τουτέστι μὴ τέμνειν τρίχας γενείου, μηδὲ ἑταιρισμῷ κατακομεῖσθαι, μήτε ὑπερηφανίας ὑπόδειγμα δικαιοσύνης τὴν προσέλευσιν ἔχειν. De barba quidem in constitutionibus apostolorum dicit divinus sermo ac doctrina; non corrumpendos, hoc est, non secandos esse pilos barbæ, neque meretricio more ornari debere, neque per fastum affectatam quandam justitiæ speciem in congressu præferri." In nostris vero constitutionibus[m], quum de capitis coma nutrienda, et ejus generis aliis, interdictum præcessisset, cum ratione adjuncta, "*ὅτι ταῦτα πάντα ἑταιρισμοῦ τεκμήρια ὑπάρχει,* quoniam hæc omnia meretriciæ consuetudinis sunt indicia:" de pilis barbæ non radendis præceptum postea subjicitur: "*Χρὴ δὲ οὐδὲ γενείου τρίχα διαφθείρειν, καὶ τὴν μορφὴν τοῦ ἀνθρώπου παρὰ φύσιν ἐξαλλάσσειν.* Neque vero licet barbæ pilos corrumpere, neque hominis figuram præter naturam mutare;" et de incessu, in capitis sequentis initio: "*Οὐκ ἔσῃ ὡς πετόμενος καὶ ἐμπεριπατῶν καὶ ἀλώμενος ἐν ταῖς ῥύμαις, ἀκαιροεποπτὴς τῶν κακῶς ζώντων.* Ne sis quasi volitans et discurrens et vagans per plateas, intempestivus spectator eorum qui turpiter vivunt."

Quod hic ab Epiphanio *Διατάξεων*, et alibi singulariter *Διατάξεως* nomine citatur, ab authore (non minus antiquo) imperfecti in Matthæum operis, ut antea diximus, canonum insignitum est titulo. Ita enim, in quinquagesima tertia homilia ille loquitur: "Quomodo autem quidam sacerdotes ex hominibus ordinantur, manifeste in libro octavo canonum apostolorum dicitur: Qui autem ex hominibus ordinatus est, quantum ad Deum non est diaconus aut sacerdos." Cui simile, sed non prorsus idem, in nostrarum quoque constitutionum libro octavo, capite secundo legitur: "*Οὔτε ἐπίσκοπος ἀγνοίᾳ ἢ κακονοίᾳ πεπιεσμένος ἐπίσκοπός ἐστιν, ἀλλὰ ψευδώνυμος, οὐ παρὰ Θεοῦ, ἀλλὰ παρὰ ἀνθρώπων προσβληθείς.* Neque episcopus ignorantia aut malo animo oppletus episcopus est, sed falso gaudet nomine; non a Deo, sed ab hominibus promotus:" nulla omnino diaconi

[m] Lib. 1. cap. 3.

mentione facta. Ut enim in Ignatio nostro, ita etiam in pseud-apostolicis istis constitutionibus, varia et dempta et addita et immutata fuisse, ex collatione testimoniorum ab Epiphanio inde productorum, satis (ni fallor) plane et plene declaratum in hoc capite demonstratum est.

CAP. X.

Constitutionum apostolicarum (quæ dicuntur) et epistolarum Ignatianarum corruptelas ab eadem manu profectas esse, ex harum cognatione eodemque dicendi charactere declaratur: ac primum in hyperbolica potestatis episcopalis amplificatione, et cum dignitate regia comparatione.

Ex eadem vero officina, et Ignatianarum epistolarum et Pseudo-Clementinarum constitutionum corruptelas prodiisse, argumentum præbet utrarumque cognatio et similitudo, *οὐ μόνον κατὰ τὸν νοῦν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς λέξεις*: ut loquitur, in procemio Græco constitutionibus præfixo, Franciscus Turrianus, qui etiam in Latino suo procemio amplius addit: in iis quæ habemus Ignatii, "ita esse apostolicarum constitutionum non solum impressa vestigia, sed ferme eisdem verbis expressa; ut nullius prope ingenii vel certe tardissimi habendus sit, qui si has constitutiones et illius epistolas, mediocri diligentia et observatione, legat et inter se conferat, non continuo judicet B. Ignatium illas legisse, et probasse, et usum eis esse;" quomodo et ante eum Carolus Bovius, in præfatione eisdem constitutionibus Latine a se conversis præmissa, non minus confidenter pronunciaverat, "Ignatium institutiones Clementis ita esse imitatum; ut non solum earum dogmata atque præcepta expresserit, sed etiam ex iis sæpe sententias totidem verbis exscriptas transtulerit, easdem figuras, idem dicendi genus servaverit, easdem rationes in suis sententiis confirmandis atque in alienis confutandis attulerit."

Nam quod hoc argumento isti contendunt, genuinas esse constitutiones hasce, et omni *νοθείας* suspicione liberandas: frustra eum ab eis susceptum fuisse laborem, præter "Baronii honestum[a] (ita enim appellat,) de

[a] Baron. ann. 32. sec. 18, 19.

apocryphi exceptione confugium," et de nonnullis[b], si non ex hæreticorum saltem ex Græcorum fontibus in eas derivatis apertam confessionem, testes habemus ejusdem e qua Turrianus fuit societatis viros; qui hoc ipsum partim innuunt, partim plane loquuntur. Ut enim Antonius Possevinus[c] agnoscit, Turrianum suum " non omnino apud omnes effecisse aut evicisse, constitutiones illas esse apostolicas, et legitimas, et a Clemente ipso perscriptas:" ita contrarium, solidis argumentis ex ipso constitutionum corpore petitis, Robertus Bellarminus[d], Dionysius Petavius[e], et Petrus Halloixius demonstrarunt; quorum postremus, eas " haberi[f] in apocryphis, et post[g] Ignatii tempora conscriptas esse, minime vero, ut nonnulli credunt, a Clemente pontifice," defendit: " credibile[h]" etiam esse addens, " illas non ab uno homine, nec uno tempore, sed a diversis hominibus, et variis temporibus fuisse conflatas;" quæ etiam Gabrielis Albaspini de eis sententia est: " additas[i] videlicet decursu temporum primis novas; quemadmodum et novæ leges ac constitutiones in regimine Ecclesiæ, novis occasionibus enatis, factæ sunt."

Quibus positis, illud certum efficitur, ex commentitiis istis constitutionibus nihil depromere potuisse genuinum Ignatium: licet constitutionum consarcinator ex Ignatio excerpere aliquid potuisset; quemadmodum nonnulla mutuatum eum fuisse videmus ex aliis. Nam Barnabæ Catholicam epistolam secutum eum fuisse deprehendimus, in iis quæ de duabus viis, vitæ et mortis, tradidit; illa filiorum mortis descriptione[k] etiam ad verbum inde exscripta: " *οὐ κολλῶνται ἀγαθῷ, οὐδὲ κρίσει δικαίᾳ· ἀγρυπνοῦσιν οὐκ εἰς τὸ ἀγαθὸν, ἀλλ' εἰς πονηρόν. ὧν μακρὰν*

[b] Baron. ann. 102. sec. 9.

[c] Possevin. apparat. in Clem. Rom.

[d] Bellarm. lib. de scriptorib. ecclesiastic.

[e] Petav. de doctrina tempor. lib. 2. cap. 57. pag. 206. et annotat. in Epiphan. pag. 295. 349. 356. 360.

[f] P. Halloix. notat. ad vitam Polycarpi, cap. 6.

[g] Id. notat. in vit. Ignatii, cap. 2.

[h] Id. in apologia pro scriptis Ignatii, cap. 3.

[i] Albaspin. observat. lib. I. cap. 13.

[k] Lib. 19. cap. 7.

πραότης καὶ ὑπομονή. μάταια ἀγαπῶντες, διώκοντες ἀνταπόδομα, οὐκ ἐλεοῦντες πτωχὸν, οὐ πονοῦντες ἐπὶ καταπονουμένῳ, οὐ γινώσκοντες τὸν ποιήσαντα αὐτούς. φονεῖς τέκνων, φθορεῖς πλάσματος θεοῦ, ἀποστρεφόμενοι ἐνδεόμενον, καταπονοῦντες θλιβόμενον, πλουσίων παράκλητοι, πενήτων ὑπερόπται, πανταμάρτητοι. Non adhærescunt bono, neque justo judicio; invigilant non virtuti, sed vitio: a quibus procul abest mansuetudo et patientia. Inania diligunt, consectantur retributionem, non commoventur misericordia pauperis: non dolent vicem afflicti; non cognoscunt suum conditorem; interfectores filiorum, interemptores plasmatis Dei, repellentes indigentem, affligentes oppressum, divitum advocati, pauperum contemptores, undique peccatis obruti;" qui eodem ipso penicillo in Barnaba habentur depicti: *οὐ κολλώμενοι ἀγαθῷ, οὐ κρίσει δικαίᾳ χήρᾳ καὶ ὀρφανῷ προσέχοντες, ἀγρυπνοῦντες οὐκ εἰς φόβον θεοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τὸ πονηρόν· ὧν μακρὰν καὶ πόῤῥω πραΰτης καὶ ὑπομονή· ἀγαπῶντες μάταια, διώκοντες ἀνταπόδομα, οὐκ ἐλεοῦντες πτωχὸν, οὐ πονοῦντες ἐπὶ τῷ καταπονουμένῳ, εὐχερεῖς ἐν καταλαλιᾷ, οὐ γινώσκοντες τὸν ποιήσαντα αὐτοὺς, φονεῖς τέκνων, φθορεῖς πλάσματος θεοῦ, ἀποστρεφόμενοι τὸν ἐνδεόμενον, καταπονοῦντες τὸν θλιβόμενον, πλουσίων παράκλητοι, πενήτων ἄνομοι κριταὶ, πανταμάρτητοι.*

Sic et titulum *τοῦ θυσιαστηρίου Θεοῦ*, altaris Dei, quem viduis[l] attribuit, ex Polycarpi epistola ad Philippenses accepisse videtur: et quæ pro resurrectionis confirmatione[m], ex Sibyllæ carminibus et Phænicis *παλιγγενεσίᾳ* adversus Græcos protulit, a Clementis ad Corinthios epistolis desumpsisse. Sibyllina enim illa in Clementis ad Corinthios epistola extitisse, ex quæstionibus[n] ad orthodoxos, Justino Martyri tributis, intelligimus: quæ ad secundam ejusdem nomine eisdem inscriptam epistolam (quum in priore nusquam compareant) referenda esse non dubitamus; quam notham fuisse et veteres agnoverunt, et ea ipsa Sibyllinorum horum carminum, quæ Clementis temporibus posteriora fuerunt, citatio satis confirmat.

[l] Constitut. apostol. lib. 3. cap. 6.

[m] Lib. 5. cap. 6.

[n] Respons. ad quæst. 74.

Et licet prior quoque epistola quorundam, ob hoc ipsum, reprehensionem effugere non potuerit, "ὅτι[o] ὡς παναληθεστάτῳ τῷ κατὰ τὸν φοίνικα τὸ ὄρνεον ὑποδείγματι κέχρηται, quod Phœnicem avem unicam pro verissimo adhibet argumento," ut in Photii bibliotheca legimus: eo tamen constitutionum consarcinator non contentus, etiam novarum ineptiarum accessione rem, alias dubiam satis atque controversam, onerandam fuisse putavit. Cum enim de Phœnice in epistola dixerit Clemens: "τοῦτο[p] μονογενὲς ὑπάρχον ζῇ ἔτη πεντακόσια, γενόμενόν τε ἤδη πρὸς ἀπόλυσιν τοῦ ἀποθανεῖν αὐτὸ, σηκὸν ἑαυτῷ ποιεῖ ἐκ λιβάνου, καὶ σμύρνης, καὶ τῶν λοιπῶν ἀρωμάτων, εἰς ὃν πληρωθέντος τοῦ χρόνου εἰσέρχεται καὶ τελευτᾷ. Avis hæc sui generis sola et singularis existens, annos quingentos vivit: et cum morti vicinam se sentit, e thure, myrrha et reliquis aromatibus loculum sibi struit; quem completo annorum spatio ingreditur, et moritur;" atque ex ea, in decima octava catechesi, Cyrillus Hierosolymitanus similiter: σηκὸν ἑαυτῷ ποιήσας ἐκ λιβάνου καὶ σμύρνης, καὶ λοιπῶν ἀρωμάτων, ἐν τῇ συμπληρώσει τῶν ἐτῶν εἰς τοῦτον εἰσελθὸν, τελευτᾷ. Constitutionum harum sive author sive interpolator, ex aliis nugatoribus, plenam et omnibus suis numeris absolutam fabulam ita nobis exhibuit: " Οἵ[q] καὶ ἱστοροῦσι κατὰ πεντακόσια ἔτη ἔρχεσθαι εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ τὸν λεγόμενον ἡλίου βωμὸν, φέροντα πλῆθος κινναμώμου, κασσίας τὲ καὶ ξυλοβαλσάμου· καὶ στὰν πρὸς ἀνατολὰς, ὡς αὐτοὶ φασὶ, τῷ ἡλίῳ προσευξάμενον, αὐτομάτως φλεχθῆναι καὶ γενέσθαι κόνιν. Qui etiam narrant, eam quingentesimo quoque anno in Ægyptum ad aram Solis, quam vocant, cum multo cinnamomo et casia ac xylobalsamo volare; et stantem ad orientem, ut aiunt, Solem precari, et sponte incendi atque in cinerem redigi."

Ex qua collatione vides Cyrillum, quum Clementem authorem laudat, epistolam ipsius ad Corinthios habuisse hic in animo, non autem istas pseudo-diataxes; uti, præter Bovium et Turrianum in suis ad eas procemiis, etiam Pamelius est opinatus in annotationibus ad Tertulliani librum de

[o] Phot. bibliothec. num. 126.

[p] Clem. epist. ad Corinth. apud Coteler. tom. 1. pag. 163.

[q] Constitut. apost. lib. 5. cap. 7.

resurrectione carnis, capite decimo tertio, quo in loco ipsum Tertullianum quoque ex iisdem constitutionibus "hanc de Phœnice narrationem mutuatum," easque "non solum sententia sed verbis imitatum fuisse," pro solita sua audacia, Turrianus pronunciat; hac tantum assertionis suæ ratione reddita: "Quod Clemens ait, præbere Phœnicem πλουσίαν ἀπόδειξιν resurrectionis, Tertullianus dixit copiosam probationem resurrectionis (πλούσιος enim divitem sive copiosum significat:) et quam Clemens vocat μονογενὲς ὄρνεον, id est, unigenam volucrem, Tertullianus appellat volucrem singularem." Atqui μονογενοῦς appellatio illa in Clementis invenitur epistola, indeque non in Cyrilli solum catecheses, sed etiam in ipsius Pseudo-Clementis diataxes est traducta; et copiosi vocabulum (de quo hic argutatur Jesuita) in Tertulliano non reperitur; hac tantum hic uso præfatiuncula: "Accipe plenissimum atque firmissimum hujus spei specimen." Prius autem ille ostenderat, "diem mori in noctem, et tenebris usquequaque sepeliri;" deinde "eandem et integram et totam universo orbi reviviscere:" terramque "exhibere eadem quæ absumpta sint semina, nec prius exhibere quam absumpta." Quæ ipsa argumenta eum ad resurrectionem confirmandam in epistola ad Corinthios, ante hoc de Phœnice ὑπόδειγμα productum, usurpaverit etiam Clemens: hunc potius, quam supposititium illum alterum, sequutum hic fuisse Tertullianum, nemo prudens est qui Patricio Junio[r] nostro (qui hanc Clementis epistolam, tot seculis delitescentem, primus nobis restituit) non facile concedendum putaverit.

Sed ut ad viam, a qua paululum deflexi, iterum redeam: si, ut ex aliis, ita etiam ex Ignatio, in constitutiones apostolorum titulum præferentes aliquid traductum fuisse videatur; non aliud possum dicere id fuisse, quam quod de episcopi et presbyterorum dignitate toties ab eo inculcatum legitur. Ita quod de episcopo, in constitutionibus illis habetur, "ὑμεῖς[s] ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν ποιεῖτε, Vos sine episcopo nihil agite;" respondet Ignatianis illis,

[r] Not. in epist. Clement. pag. 34. [s] Lib. 2. cap. 27.

in epistola ad Smyrnæos: "Μηδεὶς χωρὶς ἐπισκόπου τὶ πρασσέτω τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Sine episcopo nemo quicquam faciat eorum quæ ad ecclesiam spectant;" et ad Trallianos: "Ἀναγκαῖον οὖν ἐστὶν, ὅσαπερ ποιεῖτε, ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν πράττειν ὑμᾶς. Necesse itaque est, quicquid facitis, ut sine episcopo nihil agatis." Et quod de presbyteris in eisdem constitutionibus, est traditum; apostolorum Domini et τύπον eos gerere[t] et τόπον tenere[u] illa Ignatii exprimunt, in epistola ad Trallianos et Smyrnæos, de colendis presbyteris, ut apostolis: quippe quos, in epistola ad Magnesianos, τόπον συνεδρίου τῶν ἀποστόλων obtinere confirmat, eaque ratione (ut in dicta ad Trallianos epistola idem loquitur,) "ὡς συνέδριον Θεοῦ καὶ σύνδεσμον ἀποστόλων, ut consessum Dei et cœtum apostolorum," esse honorandos; de quo videndus Vedelius[w].

"Ὁ ἐπίσκοπος προκαθεζέσθω ὑμῶν, ὡς Θεοῦ ἀξίᾳ τετιμημένος. Episcopus vobis præsideat, ut dignitate Dei ornatus:" inquit scriptor constitutionum[x], hac etiam, in trigesimo capite, præcepti hujus ex Exodi capite septimo, versu primo, ratione reddita: "Εἰ ἐῤῥέθη Μωυσῆς ὑπὸ Κυρίου θεὸς, καὶ ὑμῖν ὁ ἐπίσκοπος εἰς θεὸν τετιμήσθω. Si Moyses a Domino appellatus est Deus, a vobis quoque episcopus Dei loco in honore habeatur." Simile vero præceptum occurrit, et apud genuinum Ignatium, in epistola ad Magnesianos: "Ἐν ὁμονοίᾳ Θεοῦ σπουδάσατε πάντα πράττειν, προκαθημένου τοῦ ἐπισκόπου εἰς τόπον Θεοῦ. In Dei concordia studete omnia agere; episcopo Dei loco præsidente;" et apud interpolatum, in epistola ad Trallianos: "Αἰδεῖσθε δὲ καὶ τὸν ἐπίσκοπον ὑμῶν, ὡς Χριστὸν, καθ' ὃ ὑμῖν οἱ μακάριοι διετάξαντο ἀπόστολοι. Reveremini autem episcopum vestrum sicut Christum; quemadmodum beati vobis præceperunt apostoli."

Quærit vir[y] doctus, cui erant suspectæ, nec sine causa, (ut vulgo quidem circumferuntur) hæ epistolæ; "ubinam hoc apostoli præceperunt?" Quam quæstionem anteoc-

[t] Lib. 2. cap. 26. [u] Ibid. cap. 28.

[w] Exercitat. 3. in Ignatii epist. ad Philadelph. cap. 11.

[x] Lib. 1. cap. 26.

[y] Walo. Messalin. de episcop. et presbyter. dissertat. cap. 1. pag. 253.

cupans Franciscus Turrianus, Ignatium[z] hic "constitutiones apostolorum nominatim citavisse" asserit: locumque haberi in secundo constitutionum quas ipse edidit libro, capite trigesimo quarto, ubi episcopum ut dominum honorare jubemur. Et ad ejusmodi quidem libri hujus dicta, quæ[a] episcopum ut Deum in honore habendum esse præcipiunt, Ignatii depravatorem hic respexisse, facile possumus concedere. Nam interpolatum esse locum, vetus noster interpres satis indicat; dum ita eum reddidit: "Hoc autem erit [a] vobis non inflatis, et existentibus inseparabilibus a Deo Jesu Christo, et episcopo, et ordinibus apostolorum," ac si in Græco legisset: *ὅπερ δυνατὸν ὑμῖν ἔσται μὴ φυσιουμένοις, καὶ ἀχωρίστοις οὖσι Θεοῦ, Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐπισκόπου, καὶ τάξεων* (vel *διατάξεων*) *τῶν ἀποστόλων.* De veneratione vero episcopi sicut Christi, juxta apostolorum præscriptum, altum apud eum est silentium: ut et de hyperbolica quoque illa, quæ paulo post sequitur, potestatis episcopalis exaggeratione; quam sibi tantopere displicuisse, vir ille eruditissimus non immerito est conquestus: "*Τί γάρ ἐστιν ἐπίσκοπος, ἀλλ' ἢ πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας ἐπέκεινα πάντων κρατῶν, ὡς οἷόν τε ἄνθρωπον κρατεῖν, μιμητὴν γινόμενον κατὰ δύναμιν Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ;* Quid enim aliud est episcopus, quam is qui omnem principatum et potestatem supra omnes obtinet, quoad homini obtinere licet; pro viribus imitator Christi Dei factus?" quæ Ignatii ætatem nullo modo sapere, animadverterit Vedelius[b], sed Pseudo-Clementis potius; qui in libro secundo constitutionum, capite vigesimo sexto consimili verborum pompa, episcopi *ὑπεροχὴν* Christianis hunc in modum commendavit: "*Οὗτος ἄρχων καὶ ἡγούμενος ὑμῶν, οὗτος ὑμῶν βασιλεὺς καὶ δυνάστης, οὗτος ὑμῶν ἐπίγειος θεὸς μετὰ θεόν.* His princeps est et dux vester, hic vester rex et dynasta, hic post Deum terrenus vester Deus." "*ὡς Θεοῦ ἀξίᾳ τετιμημένος, ᾗ κρατεῖ τοῦ κλήρου, καὶ τοῦ λαοῦ παντὸς ἄρχει.* utpote Dei dignitate ornatus, qua clerum

[z] Turrian. Procem. in constitut. apostolor.

[a] Constitut. apostol. lib. 2. cap. 26. 30. &c.

[b] Vedel. exercitat. 1. in Ignat. epist. ad Trall. cap. 9.

sub potestate sua tenet, et toti populo imperat;" et in capite trigesimo quarto, *τὰ πρὸς ἄλφιτον* huic fundamento superstruens:

" *Ὡς Σαμουὴλ διετάξατο πρὸς τὸν λαὸν περὶ τοῦ βασιλέως, ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν, καὶ Μωσῆς περὶ τῶν ἱερέων ἐν τῷ Λευιτικῷ, οὕτω καὶ ἡμεῖς ὑμῖν περὶ τῶν ἐπισκόπων διατασσόμεθα. Εἰ γὰρ ἐκεῖ πλῆθος τηλικούτου βασιλέως ἀναλόγως τὰς ὑπηρεσίας ἐδίδου, πόσῳ μᾶλλον οὐχὶ καὶ νῦν ὁ ἐπίσκοπος λαμβάνειν ὀφείλει παρ' ὑμῶν τὰ ἐκ τοῦ Θεοῦ αὐτῷ ὡρισμένα πρὸς διατροφὴν αὐτοῦ τε καὶ τῶν σὺν αὐτῷ κληρικῶν; Εἰ δὲ δεῖ καὶ τὶ πραθῆναι τῷ λόγῳ, πλεῖον οὕτως λαμβάνετω ἢ ἐκεῖνος τὸ παλαιόν· ὁ μὲν γὰρ στρατιωτικὰ μόνα διεῖπε, πόλεμον καὶ εἰρήνην ἀναδεδεγμένος εἰς φυλακὴν σωμάτων, ὁ δὲ τὴν εἰς Θεὸν ἱερωσύνην, σῶμα καὶ ψυχὴν παραιτούμενος κινδύνων. Ὅσῳ τοίνυν ψυχὴ σώματος κρείττων, τοσούτῳ ἱερωσύνη βασιλείας· δεσμεύει γὰρ αὐτὴ καὶ λύει τοὺς τιμωρίας ἢ ἀφέσεως ἀξίους.* Ut Samuel, in primo Regum libro, de rege alendo sanxit populo, et Moyses de sacerdotibus in Levitico; sic nos vobis de episcopis sancimus. Nam si illic populus tanti regis, proportione facultatis, ea servitia præstabat: an non multo magis debet nunc episcopus accipere a vobis quæ sunt ei a Deo constituta ad alendum eum et clericos ejus? imo si quid amplius dicendum est, plus hic accipiat quam ille olim accipiebat. Siquidem ille militaria tantum administrabat, bello et pace ad custodiam corporis susceptis: hic vero sacerdotium ad Dei honorem administrat, ut pericula a corpore et anima propulset. Quanta ergo anima corpore præstantior est, tanto est sacerdotium regno excellentius. Ligat enim aut solvit supplicio vel remissione dignos."

Veteris Ecclesiæ, de regni eminentia, sententiam ita expressit Tertullianus ad Scapulam: " Colimus imperatorem ut hominem a Deo secundum, et quicquid est a Deo consecutum, et solo Deo minorem." Contra vero, Ignatianæ ad Smyrnæos epistolæ depravator, ipsius quoque Salomonis authoritate insuper habita, episcopum colendum sciscit ut hominem a Deo secundum, post eum vero (tertio demum loco) regem sive imperatorem. " *Τίμα, φησὶν, υἱὲ τὸν Θεὸν καὶ βασιλέα· ἐγὼ δὲ φημὶ, Τίμα μὲν τὸν Θεὸν, ὡς*

αἴτιον τῶν ὅλων καὶ κύριον. ἐπίσκοπον δὲ, ὡς ἀρχιερέα, Θεοῦ εἰκόνα φοροῦντα· κατὰ μὲν τὸ ἄρχειν, Θεοῦ, κατὰ δὲ τὸ ἱερατεύειν, Χριστοῦ. καὶ μετὰ τοῦτον, τιμᾷν χρὴ καὶ βασιλέα. Honora, inquit, fili, Deum et regem. Ego vero dico: Honora Deum ut omnium auctorem et dominum, episcopum autem ut principem sacerdotum, imaginem Dei referentem; Dei quidem propter principatum, Christi vero propter sacerdotium. Et post hunc honorare oportet etiam regem." Indeque, a minori ducto argumento, dignitatis episcopalis violatores ita urget: "*Εἰ γὰρ ὁ βασιλεῦσιν ἐπεγειρόμενος, κολάσεως ἄξιος δικαίως γινήσεται. πόσῳ δοκεῖτε χείρονος ἀξιωθήσεται τιμωρίας, ὁ ἄνευ ἐπισκόπου τὶ ποιεῖν προαιρούμενος; ἱερωσύνη γάρ ἐστι, τὸ πάντων ἀγαθῶν ἐν ἀνθρώποις ἀναβεβηκός.* Si enim quis contra regem insurgens damnatione dignus est: quomodo ille evadere ultionem poterit, qui præter episcopum aliquid egerit? Sacerdotium enim summa est omnium bonorum quæ in hominibus constant;" (ut vertit vetus editus interpres: cæteris, quæ in vulgatis Græcis leguntur, prætermissis.) Ubi eandem *Διατάξεων* interpolatoris manum quis non agnoscat, in libri sexti capite secundo, eundem in modum disserentis? "*Εἰ γὰρ ὁ βασιλεῦσιν ἐπεγειρόμενος κολάσεως ἄξιος, κᾂν υἱὸς ᾖ, κᾂν φιλὸς· πόσῳ μᾶλλον ὁ ἱερεῦσιν ἐπανιστάμενος; ὅσῳ γὰρ ἱερωσύνη βασιλείας ἀμείνων, περὶ ψυχῆς ἔχουσα τὸν ἀγῶνα, τοσούτω καὶ βαρυτέραν ἔχει τὴν τιμωρίαν ὁ ταύτῃ τολμήσας ἀντομματεῖν*[c], *ἤπερ ὁ τῇ βασιλείᾳ.* Etenim si is qui contra reges insurgit, supplicio dignus est, licet filius, licet amicus sit: quanto magis erit qui adversus sacerdotes seditionem facit? Quanto enim sacerdotio regnum præstat, utpote pro anima certans; tanto graviores pœnas debet, qui huic audet adversari, quam qui regno."

Subjicit deinde, eodem in loco, Pseudo-Clemens iste: "*Οὔτε γὰρ Ἀβεσσαλὼμ καὶ Ἀβεδαδὰν ἔμειναν ἀτιμώρητοι, οὐδὲ Κορὲ καὶ Δαθὰν. οἱ μὲν γὰρ τῷ Δαβὶδ περὶ βασιλείας, οἱ δὲ τῷ Μωυσεῖ περὶ πρωτείων ἐπανέστησαν ἁμιλλώμενοι.* Neque enim Absalon et Abedadan impuniti remanserunt,

[c] Ut *ἀντοφθαλμεῖν*, Act. cap. 27. ver. 15.

neque Core et Dathan: et quibus illi quidem adversus David seditionem de regno moverunt, hi vero certantes adversus Moysen, de primis partibus contenderunt." Dixerat autem in capite præcedente, de pœna Dathanis et Abiron et Core: ut et Oziæ regis Judæ, *κατατολμήσαντας τῆς ἱερωσύνης* (ut ille loquitur) ausi in sacerdotium, et lepra percussi; quæ omnia exempla similiter ab interpolatore epistolæ ad Magnesianos hunc in modum sunt conjuncta: " *Οὔτε γὰρ τῷ νόμῳ Δαθὰν καὶ Ἀβειρὼν ἀντεῖπον ἀλλὰ Μωσεῖ, καὶ ζῶντες εἰς ᾅδου κατηνέχθησαν. Κορὲ δὲ καὶ οἱ συμφρονήσαντες αὐτῷ κατὰ Ἀαρὼν, διακόσιοι πεντήκοντα, πυρίφλεκτοι γεγόνασιν. Ἀβεσσαλὼμ, πατρολοίας γενόμενος, ἐκκρεμὴς ἐν φυτῷ γέγονε, καὶ ἀκῖσιν ἐβλήθη τὴν κακόβουλον καρδίαν. Ἀβεδδαδὰν ὡσαύτως τῆς κεφαλῆς ἀφαιρεῖται, δι' ὁμοίαν αἰτίαν. Ὀζίας λεπροῦται, κατατολμήσας ἱερέων καὶ ἱερωσύνης.* Nec enim legi contradixerunt Dathan et Abiron, sed Moysi; et vivi in infernum præcipitati sunt. Core autem et qui cum illo conspirarunt contra Aaron ducenti quinquaginta numero, exusti igne sunt. Absalon, cum parricida evasisset, pendulus ex arbore factus fuit; et per cor, prava illa consilia machinatum, lanceis trajectus est. Abeddadan similiter capite truncatus est ob similem causam. Ozias lepra percutitur, ausus quid tentare contra sacerdotes et sacerdotium."

Ubi præter illam phrasim, *κατατολμήσας τῆς ἱερωσύνης*, utrobique usurpatam; præcipue nomen Abeddadan est observandum: quod lapsu (ut omnino videtur) *μνημονικῷ* a Clementinarum constitutionum interpolatore positum est pro Seba; cujus illa seditiosa vox ab eo repetita est[d]: " Non est mihi pars in David, neque hæreditas in filio Jesse;" qui idem lapsus, satis insolens, cum in Ignatianis centonibus quoque reperiatur: magno id argumento profecto est, scriptum utrumque ex eodem fonte profluxisse.

[d] 2 Sam. cap. 20. ver. 21.

CAP. XI.

Clementinarum constitutionum et epistolarum Ignatianarum interpolatoris loca alia complura, ejusdem scriptoris genium plane spirantia, inter se conferuntur.

Illum primitivæ Ecclesiæ ab apostolis morem acceptum ut, Judaico sabbato posthabito, dies celebraretur Dominica; hisce, vel similibus verbis, in epistola ad Magnesianos genuinus expresserat Ignatius: "*μηκέτι σαββατίζοντες, ἀλλὰ κατὰ τὴν κυριακὴν ἑορτάζοντες, ἐν ᾗ καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν ἀνέτειλε.* Ita enim locum illum habemus a nostro redditum interprete: "Non amplius sabbatizantes, sed secundum Dominicam viventes; in qua et vita nostra orta est;" nam in Græco quo is usus est exemplari, ex voce [*ἑορτά*] *ζοντες* tres priores syllabas scriptoris incuria, excidisse facile crediderim, atque ex duabus reliquis illud *ζῶντες* eum efformasse. Hoc vero quum Ignatii interpolator orientalium suorum consuetudini officere existimaret, qui non solum Dominicam sed etiam sabbati diem (non quidem ut sabbatum Judaicum, sed ut Christiani sabbati *παρασκευὴν*) tum exclusione[a] jejunii (quæ festivi diei non parvum præ se ferebat indicium) tum sacris Synaxibus publicisque scripturæ lectionibus et explicationibus, honorabant; Ignatianæ huic purpuræ centones istos suos assuendos esse censuit.

" *Μηκέτι οὖν σαββατίζωμεν Ἰουδαϊκῶς, καὶ ἀργίαις χαίροντες (ὁ μὴ ἐργαζόμενος γὰρ μὴ ἐσθίετω· ἐν ἱδρῶτι γὰρ τοῦ προσώπου σοῦ φάγῃ τὸν ἄρτον σου, φασὶ τὰ λόγια) ἀλλ' ἕκαστος ὑμῶν σαββατιζέτω πνευματικῶς, μελέτῃ νόμου χαίρων, οὐ σώματος ἀνέσει· δημιουργίαν Θεοῦ θαυμάζων, οὐκ ἕωλα ἐσθίων καὶ χλιαρὰ πίνων, καὶ μεμετρημένα βαδίζων, καὶ*

[a] Vid. infra, cap. 13.

ὀρχήσει καὶ κρότοις νοῦν οὐκ ἔχουσι χαίρων. Καὶ μετὰ τὸ σαββατίσαι, ἑορταζέτω πᾶς φιλόχριστος τὴν Κυριακὴν, τὴν ἀναστάσιμον, τὴν βασιλίδα, τὴν ὕπατον πασῶν τῶν ἡμερῶν· ἣν περιμένων ὁ προφήτης ἔλεγεν, Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῆς ὀγδόης· ἐν ᾗ καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν ἀνέτειλε. Non amplius sabbatizemus Judaico more, otio gaudentes (Qui enim non laborat, non comedat. In sudore enim vultus tui vesceris pane tuo : habent oracula) sed unusquisque nostrum sabbatizet spiritualiter, meditatione legis gaudens, non corporis remissione : opificium Dei admirans ; non pridiana comedens, et tepida bibens, et ad præscripta spatia obambulans, et saltationibus plausibusque insanis gaudens. Et postquam sabbatum observaverit, omnis Christi amator Dominicum celebret diem, resurrectioni consecratum Dominicæ, reginam et principem omnium dierum : quam expectans propheta dicebat : In[b] finem pro octava. In qua et vita nostra exorta est."

In quo de utriusque diei observatione præcepto, sabbati quidem in fabricationis mundi, Dominicæ vero in resurrectionis Christi memoriam ; Pseudo-Clementinarum constitutionum impressa illa (ab ipso Bellarmino[c] improbata) vestigia quis non agnoscat ? " Τὸ[d] σάββατον καὶ τὴν κυριακὴν ἑορτάζετε, ὅτι τὸ μὲν δημιουργίας ἐστὶν ὑπόμνημα, ἡ δὲ ἀναστάσεως. Sabbatum et Dominicum festos dies agitote ; quod ille quidem dies recordatio sit fabricationis mundi, hic vero resurrectionis." " Ἐργαζέσθωσαν[e] οἱ δοῦλοι πέντε ἡμέρας· σάββατον δὲ καὶ κυριακὴν σχολαζέτωσαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς εὐσεβείας· τὸ μὲν γὰρ σάββατον εἴπομεν δημιουργίας λόγον ἔχειν, τὴν δὲ κυριακὴν ἀναστάσεως. Operentur servi quinque dies : sabbato autem et Dominico die vacent in Ecclesia propter doctrinam religionis. Diximus enim habere quidem sabbatum rationem creationis mundi, Dominicam vero resurrectionis."

[b] Psalm. 11. (al. 12.) inscript.

[c] Lib. 7. cap. 14. jubent servari diem sabbati et Dominicæ. Bellarm. de scriptorib. ecclesiast. in Clem. Roman.

[d] Lib. 7. cap. 24.

[e] Lib. 8. cap. 33.

"Σαββατιεῖς[f] διὰ τὸν παυσάμενον μὲν τοῦ ποιεῖν, οὐ παυσάμενον δὲ τοῦ προνοεῖν, σαββατισμὸν μελέτης νόμων, οὐ χειρῶν ἀργίαν. Sabbatismum agitabis, propter illum qui creare quidem desiit, sed non desiit providere: agitabis, inquam, meditatione legis, non vacatione manuum;" et "Σάββατον[g] γάρ ἐστι κατάπαυσις δημιουργίας, τελείωσις κόσμου, νόμων ζήτησις, αἶνος εἰς Θεὸν εὐχάριστος ὑπὲρ ὧν ἀνθρώποις ἐδωρήσατο· ὧν ἁπάντων ἡ Κυριακὴ προὔχουσα, αὐτὸν τὸν μεσίτην, τὸν νομοθέτην, τὸν ἀναστάσεως αἴτιον, τὸν πρωτότοκον πάσης κτίσεως, τὸν θεὸν Λόγον καὶ ἄνθρωπον, τὸν ἐκ Μαρίας γεννηθέντα μόνον δίχα ἀνδρὸς, τὸν πολιτευσάμενον ὁσίως, &c. ὑποδεικνύουσα. Sabbatum enim est requies a fabricatione mundi, perfectio universi, legum inquisitio, laus grati animi pro beneficiis in homines collatis Deo adhibita. Dominicus vero dies his omnibus præstantior, ut qui repræsentet ipsum mediatorem, providentem, legislatorem, auctorem resurrectionis, primogenitum omnis creaturæ, Deum Verbum, eundemque hominem ex Maria natum solum sine conjunctione viri, sancte in vita versatum."

Ubi observare etiam liceat, postrema illa, τὸν ἐκ Μαρίας γεννηθέντα μόνον δίχα ἀνδρὸς, τὸν πολιτευσάμενον ὁσίως, in eadem quoque ad Magnesianos epistola ab interpolatore de Christo usurpari; "γεννωμένῳ ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου δίχα ὁμιλίας ἀνδρὸς, καὶ πολιτευσαμένῳ ὁσίως, nato ex Maria virgine sine conjunctione viri, et sancte in vita versato;" quomodo idem etiam eundem in epistola ad Smyrnæos celebrat, ut "πολιτευσάμενον[h] ὁσίως ἄνευ ἁμαρτίας, conversatum sancte sine peccato:" quod (voce ὁσίως, ut minus hic necessaria, dempta) eodem modo legitur, in constitutionum libro sexto, capite undecimo, et in additionibus epistolæ ad Trallianos quoque repetitum; "ἐπολιτεύσατο[i] ἄνευ ἁμαρτίας, conversatus est sine peccato."

Cur Christus baptismum susceperit, in epistola ad Ephesios rationem hanc assignaverat germanus Ignatius; et a Theodoreto[k] in dialogo primo, et a Græcæ catenæ

[f] Lib. 2. cap. 36.
[g] Lib. 7. cap. 37.
[h] Vid. supr. cap. 4. pag. 115.
[i] Vid. ibid. pag. 113.
[k] Vid. ibid. pag. 111.

collectore in Luc. cap. 3. ver. 21. ex eo relatam: "ἵνα τὸ θνητὸν ἡμῶν καθαρισθῇ, ut mortalitas nostra purgaretur." Ea vero sublata, aliam ejus loco substituendam interpolator censuit; "ἵνα πιστοποιήσηται τὴν διατάξιν τὴν ἐγχειρισθεῖσαν τῷ προφήτῃ, ut ratam faceret ordinationem commissam prophetæ," Johanni scilicet: eandem ipsam videlicet, quam in constitutionum libro septimo, capite vigesimo tertio, redditam invenimus; "ἵνα καὶ Ἰωάννῃ ἀλήθειαν προσμαρτυρήσῃ, ut Johanni veritatem attestaretur." Sicut illud Filii Dei elogium, in epistolæ ad Philadelphenos additionibus, "δι' οὗ ὁ Πατὴρ τὰ πάντα πεποίηκε καὶ τῶν ὅλων προνοεῖ, Per quem Pater universa fecit, omnibusque providet" ex illa gratiarum actione traductum esse nemo non videt, quæ in ejusdem libri constitutionum capite vigesimo sexto legitur: "Εὐχαριστοῦμεν σοι, πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ τῆς ζωῆς ἧς ἐγνώρισας ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ τοῦ παιδός σου· δι' οὗ καὶ τὰ πάντα ἐποίησας, καὶ τῶν ὅλων προνοεῖς. Gratias agimus tibi, pater noster, pro vita quam nobis per Jesum filium tuum ostendisti: per quem universa fecisti, omnibusque provides."

In iisdem constitutionibus, libro quinto, capite decimo tertio, passionis, sepulturæ et resurrectionis Dominicæ tempus ita habetur explicatum: "Δήμιοι δὲ παραλαβόντες τὸν τῆς δόξης κύριον, ἕκτῃ μὲν ὥρᾳ σταυρώσαντες αὐτὸν, τρίτῃ δὲ ὥρᾳ τὴν ἀπόφασιν δεξάμενοι τὴν περὶ αὐτοῦ, &c. ὃς καὶ περὶ τὴν ἐννάτην ὥραν ἀναβοήσας,—ἀπέπνευσε· καὶ θάπτεται πρὸ ἡλίου δύσεως ἐν μνημείῳ καινῷ· ἐπιφωσκούσης δὲ τῆς μιᾶς σαββάτων ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν ἐπλήρωσεν ἐκεῖνα ἃ καὶ πρὸ πάθους ἡμῖν προέλεγε φάσκων· ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ποιῆσαι ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας. Carnifices vero cum prehendissent Dominum gloriæ, ligno crucis hora quidem sexta affixerunt, hora vero tertia sententiam contra eum pronunciatam acceperunt, &c. Qui circa horam nonam, emisso clamore,—expiravit; et sepultus est ante occasum solis in sepulchro novo; illucescente vero prima sabbatorum excitatus a mortuis, perduxit ad effectum quæ ante mortem suam nobis prædixerat, oportere filium hominis esse tribus diebus et tribus noctibus in corde terræ."

Cum quibus conferenda illa, in additionibus epistolæ ad Trallianos: "Τῇ οὖν παρασκευῇ, τρίτῃ ὥρα, ἀπόφασιν ἐδέξατο παρὰ τοῦ Πιλάτου, συγχωρήσαντος τοῦ Πατρός· ἕκτῃ ὥρα ἐσταυρώθη, ἐννάτῃ ἀπέπνευσε, πρὸ ἡλίου δύσεως ἐτάφη· τὸ σάββατον ὑπὸ τὴν γῆν μένει ἐν τῷ μνημείῳ, ᾧ ἀπέθετο αὐτὸν Ἰωσὴφ ὁ ἀπὸ Ἀριμαθίας· ἐπιφωσκούσης κυριακῆς, ἀνέστη ἐκ τῶν νεκρῶν, κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπ' αὐτου· ὥσπὲρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας. In Parasceve itaque, hora tertia, sententiam accepit a Pilato, permittente id Patre. Sexta hora crucifixus est, nona expiravit, ante solis occasum sepultus est, sabbato sub terra, in monumento remansit, in quo posuit eum Joseph Arimathæus. Illucescente Dominico die resurrexit ex mortuis; juxta id quod dixerat: Sicut fuit Jonas in ventre ceti tres dies et tres noctes, ita erit et filius hominis in corde terræ tres dies et tres noctes."

Ubi, inter alia, notandum; quod quum apud Johannem[l] legamus, in Christum prolatam fuisse sententiam hora quasi sexta; apud Marcum[m] vero, crucifixum fuisse eundem hora tertia, in quibus inter se reconciliandis plurimum se torquent interpretes: tum Clementinum tum Ignatianum interpolatorem ita pariter rem expressisse, ac si apud Marcum legisset horam sextam (quomodo legendum affirmat, sed contra omnium exemplarium fidem, Hieronymus, vel quicunque author fuit commentariorum illorum, in Psalmum septuagesimum septimum) apud Johannem vero tertiam; quomodo legendum contendit Theophylactus. Ut dubitandum non sit, apud Johannem saltem, lectum ab interpolatore fuisse, "ὥρα ὡσεὶ τρίτη, hora quasi tertia;" "καθὼς[n] τὰ ἀκριβῆ βιβλία περίεχει, αὐτό τε τὸ ἰδιόχειρον τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, sicut habent libri accurate descripti, ipsumque evangelistæ Johannis autographum," quod ad sua usque tempora in Ephesiorum ecclesia servatum fuisse asserit author chronici Constantinopolitani, quod Alexandrini nomine a Matthæo Radero

[l] Johan. cap. 19. ver. 14. [m] Marc. cap. 15. ver. 25.
[n] Chron. Græco-Latin. a Radero edit. pag. 518. 520.

est editum; ut vetera Græca exemplaria MSS. a Joachimo Camerario, Roberto Stephano et Theodoro Beza producta prætermittam: et Nonni authoritatem, in paraphrasi sua locum ita reddentis;

Ἦν δὲ τιταινομένη τριτάτη θανατηφόρος ὥρη.
Eratque protensa tertia lethifera hora.

De Christi ascensione, sessione ad dextram Patris, et reditu ad judicium, in libro quinto constitutionum, capite decimo octavo, ita legimus: "Ἀνῆλθε πρὸς τὸν ἀποστείλαντα αὐτὸν θεὸν καὶ πατέρα, (vel, ut in ejusdem libri capite sexto habetur, Ἀνελήφθη εἰς τὸν οὐρανὸν πρὸς τὸν ἀποστείλαντα αὐτὸν) καθίσας ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ περιμένων ἕως ἂν τεθῶσιν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, ὃς καὶ ἐλεύσεται ἐπὶ τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος, μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς, κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ascendit ad Deum, eundemque patrem suum a quo missus fuerat; ad cujus dextram virtutis sedet, expectans quoad inimici ejus sub pedibus ejus positi sint. Quique in consummatione seculi veniet, cum potestate et gloria multa, ad judicandum vivos et mortuos, et ad reddendum unicuique secundum opera sua." Quomodo et eundem nobis proponit epistolæ ad Magnesianos interpolator, "ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς πρὸς τὸν ἀποστείλαντα, καὶ καθεσθέντα ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων μετὰ δόξης πατρικῆς, κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστω κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ: ascendentem in cœlos ad eum a quo missus erat, sedentemque ad dexteram ipsius; et venturum in consummatione seculorum cum paterna gloria, ad judicandum vivos et mortuos, et ad reddendum unicuique secundum opera sua."

De virginibus et viduis, in constitutionum apostolicarum libro tertio, capite sexto, ita præcipit Pseudo-Clemens: "Ὑπαρχέτω οὖν καὶ ἡ παρθένος καὶ ἡ χήρα, μὴ περιτρέχουσα, ἢ ῥεμβομένη κατὰ τὰς τῶν ἀλλοτρίων οἰκίας· ὅτι ῥέμβοι καὶ ἀναιδεῖς, καὶ αἱ τοιαῦται, οὐχ' ἡσυχάζουσι τοὺς πόδας ἐν ἑνὶ τοπῳ. Ergo et virgo, et vidua, ne circumcursent aut vagentur per alienas domos; quia vagarum, et impudentium, pedes in

uno non conquiescunt loco." Deinde, in septimo capite, Judithæ exemplum viduæ proponens, inter alia monet, ut sit "μὴ λίχνος, ἀλλ' ἐγκρατὴς, πραεῖα, ἀτάραχος, εὐλαβὴς, αἰδήμων, καθημένη ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτῆς: non gulæ dedita, sed continens, lenis, tranquilla, religiosa, verecunda, sedens domi suæ." Cum quibus comparanda Pseud-Ignatii ista, in epistola ad Philadelphenos: "Ἔστωσαν δὲ αἱ χῆραι, μὴ ῥέμβοι, μὴ λίχναι, μὴ περιτροχάδες, ἀλλ' ὡς Ἰουδὶθ ἡ σεμνοτάτη, ὡς ἡ Ἄννα ἡ σωφρονεστάτη. Ταῦτα οὐχ' ὡς ἀπόστολος διατάσσομαι. Sint autem viduæ non vagæ, non gulæ deditæ, non circumcursantes: sed ut Judith illa pudicissima, ut Anna illa honestissima. Hæc non ut apostolus constituo;" ad quod postremum Turrianus annotat: "Quia[o] sciebat illas ipsas apostolorum constitutiones unde hauriebat, a Clemente Romano in persona apostolorum more dialogi scriptas esse: ne quis forte existimaret, quasi se faceret unum ex apostolis, quos Clemens loquentes facit, commode subjungit: *Hæc non ut apostolus constituo.*"

Quod vero in eadem ad Philadelphenos epistola virginibus injungitur, ut propositum sequantur suum, "οὐκ ἐπὶ διαβολῇ συναφείας, ἀλλ' ἕνεκα τῆς τοῦ νόμου μελέτης, non in calumniam conjugii, sed ut liberius divinam legem meditentur:" idem, in constitutionum libro quarto, capite ultimo, faciendum præcipitur; "διὰ σχολὴν εὐσεβείας, οὐ κατὰ διαβολὴν γάμου, ob pietatis studium, non in calumniam matrimonii." Et quod de pœnitentibus, in eadem epistola, a nostro interprete ex vetere editione est exhibitum; "Quotquot utique pœnitentes veniunt in unitatem Ecclesiæ, et isti Dei erunt, ut sint secundum Jesum Christum viventes:" in vulgatis libris Græcis ita legitur interpolatum: "Παρακαλῶ ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ, ὅσοι ἂν μετανοήσαντες ἔλθωσιν ἐπὶ τὴν ἑνότητα τῆς ἐκκλησίας, προσδέχεσθε αὐτοὺς μετὰ πάσης πρᾳότητος· ἵνα διὰ τῆς χρηστότητος καὶ τῆς ἀνεξικακίας ἀνανήψαντες ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος, ἄξιοι Ἰησοῦ Χριστοῦ γενόμενοι, σωτηρίας αἰωνίου τύχωσιν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ. Obsecro vos in Domino, quotquot

[o] Fr. Turrian. Procem. in constitut. apost.

pœnitentia ducti redierint ad unitatem Ecclesiæ, suscipite illos cum omni mansuetudine: ut per bonitatem et patientiam vestram resipiscentes ex Diaboli laqueis, digni jam Christo facti, salutem consequantur æternam in regno Christi;" quo magis conformia essent ista præcepto illi, libro secundo constitutionum apostolicarum, capite decimo quinto: "'Ασμένως τοὺς μετανοοῦντας προσδέχεσθε, χαίροντες ἐπ' αὐτοῖς, μετὰ ἐλέους καὶ οἰκτιρμῶν κρίνοντες τοὺς ἁμαρτάνοντας. Recipite libenter pœnitentes; gaudentes de eis, judicantes cum misericordia ac miseratione delinquentes;" et canoni quinquagesimo secundo: "Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος τὸν ἐπιστρέφοντα ἀπὸ ἁμαρτίας οὐ προσδέχεται, ἀλλ' ἀποβάλλεται, καθαιρείσθω. Si quis episcopus aut presbyter a peccato revertentem non recipit, sed rejicit, deponatur;" quam quidem, de admittendis ad pœnitentiam lapsis, constitutionem "ante Cyprianum sanciri potuisse" negat Gabriel Albaspinus: "cum[p] alius esset ecclesiæ usus, et illa demum tempestate admittendos esse lapsos decretum sit;" qua de re amplius illum disserentem, in libri secundi observationum capite duodecimo videre licet.

Quod de Salomonis et Josiæ ætate in libro secundo constitutionum, capite primo, habetur: "Σολομὼν δωδεκαετὴς τοῦ 'Ισραὴλ ἐβασίλευσε, καὶ 'Ιωσίας ἐν δικαιοσύνῃ ὀκτὼ ἐτῶν ἐβασίλευσε. Salomon, annos natus duodecim, rex Israel fuit; et Josias juste regnavit, cum esset octo annorum," in additionibus epistolæ ad Magnesianos ita latius est expressum: "Σολομὼν δὲ καὶ 'Ιωσίας, ὁ μὲν δωδεκαετὴς βασιλεύσας, τὴν φοβερὰν ἐκείνην καὶ δυσερμένευτον ἐπὶ ταῖς γυναιξὶ κρίσιν ἕνεκα τῶν παιδίων ἐποιήσατο· ὁ δὲ ὀκταετὴς ἄρξας, τοὺς βωμοὺς καὶ τὰ τεμένη κατέῤῥιπτε, καὶ τὰ ἄλση κατεπίμπρα. Salomon et Josias, ille quidem duodecimo ætatis anno regnum capessens, illud terribile et arduum judicatu, in mulierum illarum de infantibus causa, judicium tulit: hic vero octo natus annos, regni gubernaculis admotus, aras et templa disturbavit, et lucos combussit." Ubi illud observandum, duodecim utrobique

[p] Observat. lib. 1. cap. 13.

ætatis annos Salomoni tribui, quum regnare inciperet: quod non ex diserto aliquo Scripturæ testimonio[q] haustum esse apparet, sed ex Hebræorum traditione quadam; de qua videri poterit Eupolemus *περὶ τῆς Ἡλίου προφητείας*, apud Eusebium, libro nono præparationis evangelicæ, B. Hieronymus[r], Seder Olam Rabbah[s], Nicolaus Lyranus[t], Alphonsus Tostatus[u], et alii; et in epistola Mariæ Castabalitæ attributa ad Ignatium *Σολομῶν δὲ ὁ σοφὸς, δυοκαίδεκα τυγχάνων ἐτῶν*, &c.

In additionibus epistolæ ad Trallianos, exploduntur hæretici "*τὸν σταυρὸν ἀρνούμενοι, καὶ τὸ πάθος ἐπαισχυνόμενοι*, crucem negantes, et passionem erubescentes:" et ad Smyrnæos, eodem fere penicillo iterum depinguntur: "*Τὸν σταυρὸν ἐπαισχύνονται, τὸ πάθος χλευάζουσι, τὴν ἀνάστασιν κομῳδοῦσιν.* Crucem erubescunt, passionem subsannant, resurrectionem pro fabula traducunt;" sicut et in constitutionum apostolicarum libro sexto, capite vigesimo quinto: "*τὸν σταυρὸν ἐπαισχύνονται, τὸ πάθος καὶ τὸν θάνατον ἀδοξοῦσι, τὴν ἀνάστασι νἀγνοοῦσι.* Crucem erubescunt, passionem ac mortem contemnunt, resurrectionem ignorant." Illa quoque, post factam hæreticorum mentionem, in decimo octavo ejusdem libri capitulo usurpata formula, "*ὧν τῆς ἀπάτης ῥύσεται ἡμᾶς ὁ Θεὸς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.* a quorum fraude liberabit nos Deus per Jesum Christum," in Ignatianis additionibus subinde occurrit; ut in jam dicta ad Syrnæos epistola: "*ὧν ῥύσεται ἡμᾶς ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς*, a quibus liberabit nos Dominus Jesus Christus;" et ad Magnesianos: "*ὧν ῥυσθείητε ἐλέει Θεοῦ, διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, a quibus Dei misericordia liberemini, per Dominum nostrum Jesum Christum;" et ad Ephesios, de spiritu erroris: "*οὗ τῆς ἐνεργείας ῥύσεται ὑμᾶς Ἰησοῦς Χριστὸς*, a cujus operatione liberabit vos Jesus Christus."

[q] In Aldina tamen editione *τῶν* LXX. 3 Reg. cap. 2. ver. 12. *Καὶ Σολομῶν ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ θρόνου Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ υἱὸς ἐτῶν δώδεκα.* et in MS. regio similiter nisi quod absit vox *υἱός*.

[r] Epist. ad Vitalem, op. tom. 2. pag. 619. et in Isai. cap. 3. tom. 3. pag. 36.

[s] Cap. 14.

[t] In 3 Reg. cap. 11. et Paralipom. cap. 22.

[u] In 3 Reg. cap. 11. quæst. 11.

In ejusdem libri sexti capite octavo, *ψευδωνύμων*[x] epitheton Nicolaitis hæreticis attributum legitur: ut in epistolarum ad Trallianos et Philadelphenos additamentis; et in capite quinto, de maligno spiritu ita loquentes introducuntur apostoli: "*Ὑμᾶς δὲ ἀποστάντας αὐτοῦ τῆς ματαιότητος ἄλλοτε ἄλλως πειράζει, ὡς καὶ τὸν μακάριον Ἰὼβ· καὶ γὰρ τῷ μεγάλῳ ἀρχιερεῖ Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ἰωσεδὲκ ἀντέκειτο· καὶ ἡμᾶς πολλάκις ἐξητήσατο ἐξυδαρωθῆναι, ὅπως ἐκλίπῃ ἡ πίστις ἡμῶν.* Vos vero, qui ab ejus vanitate defecistis, diversis modis, diversis temporibus tentat, ut beatum illum Job, siquidem Jesu filio Josedec magno pontifici adversabatur; et nos sæpenumero expetivit, ut instar aquæ dilaberemur, quo fides nostra deficeret;" quomodo et in additionibus epistolæ ad Smyrnæos, ejusdem facta reperitur mentio: "*τοῦ τῷ Ἰὼβ ἐπιστρατεύσαντος, τοῦ κατηγοροῦντος Ἰησοῦ τοῦ υἱοῦ Ἰωσεδὲκ, τοῦ ἐξαιτησαμένου σινασθῆναι τῶν ἀποστόλων τὴν πίστιν*; qui Job oppugnavit, qui Jesum filium Josedec accusavit, qui postulavit cribrari fidem apostolorum."

Locus Esaiæ[y] a Septuaginta ita est redditus: "*Ἰδοὺ ὁ σωτήρ σοι παραγέγονεν, ἔχων τὸν ἑαυτοῦ μισθὸν, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ πρὸ προσώπου αὐτοῦ.* Ecce Salvator tuus venit, habens mercedem suam secum, et opus suum ante faciem suam;" quum et in additionibus ejusdem ad Smyrnæos epistolæ, et in constitutionum libro secundo, capite decimo quarto, pariter sit citatus: "*Ἰδοὺ ἄνθρωπος, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ πρὸ προσωπου αὐτοῦ.* Ecce homo, et opus suum ante faciem suam." Ita, ubi apud Septuaginta legimus: "*Ἀπὸ*[z] *τῶν προφητῶν Ἱερουσαλὴμ ἐξῆλθε μολυσμὸς πάσῃ τῇ γῇ.* A prophetis Hierusalem egressa est pollutio in universam terram:" in constitutionum libro sexto, capite quinto, ita sententiam illam enunciatam invenimus: "*Ἐκ τῆς κακίας τῶν αἱρεσιωτῶν ἐξῆλθε μόλυσμα ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, ὡς φησὶν Ἱερεμίας ὁ προφήτης.* Ex malitia hæreticorum egressa est pollutio in universam terram, ut ait Jeremias propheta;" quomodo et epistolæ ad Philadelphenos interpolator meminit *αἱρεσιωτῶν, ἐξ ὧν μολυσμὸς*

[x] Vid. supra, cap. 6. pag. 127. et notat. 81. in epist. ad Trallian.
[y] Esai. cap. 62. ver. 11. [z] Jerem cap. 23. ver. 15.

ἐξῆλθεν εἰς πᾶσαν τὴν γῆν: vocabulo illo αἱρεσιωτῶν[a] retento; ejusdem formæ, cujus ἐπαρχιῶται[b], ἐργασιῶται[c], ταξεῶται[d], et similes posteriore ævo receptæ inflexiones.

[a] Vid. constitut. apostol. lib. 6. cap. 24. fin. et cap. 25. init.

[b] Vid. veteres glossas verbor. Juris, a Labbæo edit. voc. Ἐπαρχιῶται.

[c] Vid. Leunclavii notata ad Paratitla Juris, pag. 194.

[d] Vid. Justinian. edict. 10. περὶ ταξεωτῶν: et Novell. 123. cum epitome ejusdem in Juliani antecessoris constitut. 115. sec. 429. 433. 449. et 493. edit. Lugdun. ann. 1567.

CAP. XII.

De Diaboli ignorantia, et persona Filii Dei, doctrina in Pseudo-Clementis constitutionibus et Pseud-Ignatii epistola ad Philippenses tradita, proponitur et expenditur.

CLEMENTINARUM constitutionum et sex genuinarum Ignatii epistolarum interpolatoris *ὁμοφωνίαν* hucusque patefecimus. Ea vero in tota ad Philippenses epistola, ejusdem nomine conficta, præcipue elucet: atque in iis maxime, quæ vel Clementis et Ignatii sapientiæ, vel seculi in quo vixerunt illi rationibus, minus videri possint esse consentanea. Quod, tum in hoc tum in duobus sequentibus capitulis, paulo fusius, vel hanc ob causam, explicare placuit: ne syllogæ illius author, quam Latine noster interpres reddendam sibi proposuit, unicam hanc ex omnibus Ignatio tributis epistolis (utpote ab illius genio, et illorum temporum moribus, omnium maxime alienam) expunxisse sine aliqua ratione videretur.

Ubi primum nobis sese offert longa illa et puerilis (quam epistolæ a martyre inter milites vincto *αὐτοσχεδιασθείσῃ* insertam fuisse nemo prudens judicaverit) ad Diabolum facta apostrophe: in qua constitutionum illarum clara nonnulla observare liceat vestigia. In libro enim octavo, capite septimo, decidisse illum *ὡς ἀστραπὴν*[a] Pseudo-Clemens commemorat, "*ἀπὸ τιμῆς εἰς ἀτιμίαν, δι' ἑκούσιον αὐτοῦ κακόνοιαν*, ab honore in dedecus, propter voluntariam animi malevolentiam;" et libro sexto, capite sexto, describitur idem "*ὁ πονηρὸς σοφὸς ὢν τοῦ κακοποιῆσαι, καὶ τὸ καλὸν ὅ, τι ποτὲ ἐστιν ἀγνοῶν*. Malus ille sapiens existens ad malefaciendum, bonum vero quid sit ignorans." "*Ἀγνοίᾳ γάρ εἰσι πεπιεσμένοι δι' ἑκούσιαν μοχθηρίαν*. Sunt

[a] Luc. cap. 10. ver. 18.

enim ignorantia obruti propter malitiam voluntariam:" ut de Diabolo et dæmonibus ejus addit idem, libro octavo, capite secundo. Quibus respondent illa adversus Diabolum, in epistola ad Philippenses, declamatoria: "ὁ ἐκπεσὼν ἐκ τῆς ὑψηλοτάτης δόξης ὡς ἀστραπὴ, qui lapsus est ex altissima gloria, ceu fulgur. "ἐπιλαθόμενος ἐκ κακονοίας, oblitus ex animi malevolentia." "ὦ πάντων πονηρῶν πνευμάτων πονηρότερον ἐκ κακονοίας πνεῦμα, omnium malorum spirituum sceleratissime spiritus ob animi malevolentiam." "ὕπαγε ἐν οἷς ἠρεθίσθης ἐκ κακονοίας, vade in ea ad quæ per animi malevolentiam provocatus es;" et illud denique de eodem: "Σοφὸς ἐστὶ τοῦ κακοποιῆσαι, τὸ δὲ καλὸν ὅ, τι ποτέ ἐστιν ἀγνοεῖ. ἀγνοίας γὰρ πεπλήρωται δι' ἑκούσιον παράνοιαν. Sapiens est ad malefaciendum; bonum vero quid sit ignorat. Ignorantia enim oppletus est, propter voluntariam dementiam."

Hujus deinde ignorantiæ particulares quasdam ἐνστάσεις subjicit author epistolæ: quæ ipsius scriptoris potius arguunt ignorantiam. Frustra enim opponit Mæstræus: "ex[b] eo, quod author existimet omnia fere, quæ Christo acciderunt, fuisse Dæmoni incognita, haud recte a Sculteto colligi illum ineptire, aut falsam esse hanc epistolam: cum certissimum sit dæmones nunquam opera Christi, tanquam a vero Dei filio facta, cognovisse." Nam in eo quod certissimum esse asserit, falsum illum fuisse, ex ipso Evangelio manifestum est. Narrat enim Marcus, Christum dæmonia multa ejecisse, et non sivisse ea loqui "quoniam[c] sciebant eum." Quemnam vero illum esse sciverint, idem clare postea explicat: "Et[d] spiritus immundi quum illum videbant, procidebant ei et clamabant dicentes, Tu es filius Dei." Et clarius adhuc Lucas: "Exibant autem dæmonia a multis, clamantia et dicentia, Quia tu es filius Dei. Et increpans non sinebat loqui, quia sciebant ipsum esse Christum[e]."

Verum respondet hic nobis Halloixius: "scripta[f] Ig-

[b] Mæstr. in epist. ad Philipp. not. 13.

[c] Marc. cap. 1. ver. 24, 34.

[d] Ibid. cap. 3. ver. 11, 12.

[e] Luc. cap. 4. ver. 41.

[f] P. Halloix. apolog. pro scriptis Ignatii, cap. 5.

natii et Scripturam Evangelii nihil prorsus discordare. Loquitur enim," inquit, "Ignatius de primis Christi annis, quibus dæmon in mysteriorum, quæ ad Christi extraordinariam conceptionem, nativitatem, mortem, resurrectionem spectant, ignoratione versabatur. Quæ ignoratio vel ex Scriptura ipsa liquet, ubi[g] Satan varias init vias, Christi Domini, quis sit, quis futurus sit, quibus viribus polleat, quarum rerum satagat, cognoscendi. Post tentationes autem et varia Christi miracula, quibus et virtutem ejus præpotentem, et suam recognovit infirmitatem, venire in perfectiorem naturæ ipsius cognitionem potuit: ita ut cum non hominem modo, sed etiam Deum esse agnosceret. Sentiebat enim, a qua virtute corporibus pelleretur: videbat quantis pœnis, quamque natura sua indignis suppliciis torqueretur. Satis enim advertebat, non angelico ministerio, sed divino in se imperio et tota potestate agi."

Et hoc quidem illi facile dari posse non negamus: "primis Christi annis Dæmonem in mysteriorum, quæ ad Christi extraordinariam conceptionem, nativitatem, mortem, resurrectionem spectant, ignoratione fuisse versatum:" neque satis adhuc habuisse perspectum, utrum beatissima Servatoris mater viro jam desponsata virgo fuisset in partu, utrum in partu illo Dei an Josephi filius esset agnoscendus, et utrum Filii illius mors huic ipsi dubitabundo exitialis esset futura; utpote "per quam excindendus esset ille, qui potestatem mortis habuit, id est, ipse Diabolus[h]." Atque hac ratione genuini Ignatii illud, in epistola ad Ephesios, non incommode posse excusari, libenter agnoscimus. "*Ἔλαθε τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου ἡ παρθενία Μαρίας, καὶ ὁ τοκετὸς αὐτῆς, ὁμοίως καὶ ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου.* Principem hujus mundi latuit Mariæ virginitas, et partus ipsius, similiter et mors Domini;" quod simiolus illius, in epistola ad Philippenses, ita est imitatus: "*Ἀγνοεῖς σὺ, τίς ὁ γεννηθεὶς, ὁ πᾶν εἰδέναι προσποιούμενος. Πολλὰ γάρ σε λανθάνει· ἡ παρθενία Μαρίας, ὁ παράδοξος τοκετὸς, ὅ τις ὁ ἐν τῷ σώματι,* &c. Ignoras tu, quis sit genitus, qui omnium rerum scientiam

[g] Matt. cap. 4.

[h] Hebr. cap. 2. ver. 14.

tibi vendicas. Multa enim te latent: Mariæ virginitas, admirandus ille partus, quis sit ille qui in corpore est;" et cætera illa multa, quæ tribus illis a germano Ignatio commemoratis impostor iste adjicit.

Sed, ut toto illo tempore quo in maternis ædibus Christum privatum latere Pater voluit, sub fabri filio occultatum fuisse Dei filium, neque invitus concesserim: ita ignorare hoc potuisse dæmonas, ægre induci possum ut credam, quando Israeli jam ostendendus, et publicam muneris sui administrationem mox initurus, luculentissimo illo ex ipso cœlo præsentibus et futuris omnibus a Patre commendatus est testimonio: "Hic[i] est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui." Quam vocem quum magicis artibus et dæmonum opera non fuisse procuratam, ipsos dæmones fugere non poterat: personato huic Ignatio fidem adhibere non possum, a quo principi illorum ignorata fuisse fingitur, "*φωνὴ Θεοῦ ἐπὶ τῷ βαπτιζομένῳ, ὅστις καὶ πόθεν μαρτυρία Πνεύματος καὶ Πατρὸς ὑπεράνωθεν*, Vox Dei super baptizato audita, quid vel unde fuerit testificatio Spiritus et Patris desuper facta."

Unde neque in tentatione proxime insecuta, quando recentissima fuit cœlestis illius oraculi memoria, persuaderi adhuc mihi patior (non dico ab impostore hoc, cui illud ipsum ob oculos obversabatur; sed neque ab aliis, notæ multo melioris, qui id, quum scripserunt, minus advertisse videantur) Satanam varias iniisse vias, quis esset Christus, cognoscendi; et verbis illis, "Si filius Dei es," desiderium suum sciendi, utrum revera filius Dei is esset, prodidisse; quum diabolica illa hypothesis, non tam ignorantiæ, quam vel desperatæ damnati spiritus impudentiæ argumentum sit habendum (quæ paulo post erupit apertissime in execranda illa voce; "Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me") vel extremæ serpentis antiqui calliditatis; de qua, in tractatu de[k] jejunio et tentationibus Christi, Arnaldus Bonavillacensis: "Nec vult fateri, nec præsumit Diabolus diffiteri Christum filium Dei: sed dubie dispenseque consulens, tendiculas blandis

[i] Matt. cap. 3. ver. 17.

[k] Sermon. de cardinalib. operib. Christi: inter Cypriani scripta edit.

innectit sermonibus; ut obaudientem sibi reddat obnoxium, et se de compassionis specie reddat acceptum. Caro et lassitudo, et cætera hujusmodi hominem testabantur; virtutis integritas, et vita carens omni peccato, perfectius ei privilegium adscribebant: et divinitas potentissima ex ipsis effectibus negari non poterat."

Ab ignorantia certe profectum hoc fuisse, Tertullianus non credidit: adversus Praxeam ita scribens: "Hoc et Satanas eum in tentatione agnovit: Si filius Dei es. Hoc et exinde dæmonia confitentur: Scimus qui sis Filius Dei;" et contra Marcionem, libro quinto: "Jesum et secundum nostrum evangelium Diabolus quoque in tentatione cognovit; et secundum commune instrumentum, spiritus nequam sciebat eum Sanctum Dei esse, et Jesum vocari, et in perditionem eorum venisse." Cui tamen ignorantiæ, non solum tentationis tempore obnoxium eum fuisse sentit epistolæ ad Philippenses author; sed etiam quum secutæ fuissent "*σημείων διαφόρων ἐνέργειαι, ἰάσεις ποικίλαι, ἐπιτίμησις δεσποτικὴ προστάττουσα θαλάττῃ καὶ ἀνέμοις*, diversorum signorum efficaciæ, curationes variæ, increpatio dominica imperans mari et ventis;" videretque insuper, "*πνεύματα πονηρὰ φυγαδευόμενα, ἑαυτὸν στρεβλούμενον, ἐκ τῆς τοῦ φαινομένου δυνάμεως αἰκιζόμενον, οὐκ ἔχοντα ὅ, τι ποιήσῃ*, malignos spiritus fugatos, seipsum tortum et potestate ejus qui apparebat flagellatum, nescientem quo se verteret," Quod, ut rationi minus consentaneum, quum ipse Halloixius non admittat: angustiorem esse illam a se allatam temporum distinctionem fateatur necesse est, quam ut tam latæ authoris hujus ignorantiæ obvelandæ possit sufficere.

Neque sex illæ distinctiones magis satisfaciunt, quas ad dæmonum ignorantiam statuminandam in aciem produxit hic noster Vedelius[1].

I. Ignatium dicere, eos "*οὐκ ὄντως*, non vere, hoc est, dubitanter nosse." *Τὸ γὰρ, Εἰ υἱὸς εἶ, ἀγνοίας ἐστὶν. εἰ γὰρ ὄντως ἐγίνωσκες*, &c. Atqui res ipsa docet, verba illa, "Si Filius Dei es," a commentitio hoc Ignatio proferri, non ut dubitationis, (quam ipsam quoque, post publicum

[1] Vedel. not. critic. in epist. ad Philippens.

e cœlo Patris de Filio editum testimonium, locum in eo habere potuisse non admittimus) sed ut simplicis ignorantiæ argumentum: "'Επείραζες ὡς κοινὸν ἄνθρωπον, ἀγνοῶν ὅστις εἴη. ἔλεγες γὰρ, Εἰ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, εἰπὲ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται. τὸ γὰρ, Εἰ υἱὸς εἶ, ἀγνοίας ἐστίν. Tentabas ut communem hominem, nesciens quis esset; dicebas enim: Si filius Dei es, dic ut lapides hi panes fiant. Illud enim, Si filius Dei es, ignorantiæ argumentum est." Tum subjicit; " Εἰ γὰρ ὄντως ἐγίνωσκες, Si enim id revera cognovisses:" quod paulo post, sine τῷ ὄντως, repetit; " Εἰ γὰρ ἐγίνωσκες ὅτι υἱὸς Θεοῦ ἦν. Si enim cognovisses quod filius Dei erat;" ut non cognoscere ὄντως, idem esse ostenderet quod, non omnino cognoscere.

II. "Eos non nosse a priori. Nam, ut Augustinus ait[m], dæmones non æternas rerum causas et quasi cardinales in Dei sapientia contemplantur; sed quorundam signorum nobis occultorum majore experientia multo plura quam homines futura prospiciunt." Quæ quidem ut vera esse concedimus, ita ad hunc locum omnino pertinere negamus: in quo non de futurorum, sed de præsentium et præteritorum cognitione agitur; quæ neque in æternis causis, neque in præsentibus effectis aut signis, Diabolo perspecta fuisse, author hic agnoscit.

III. Eos " mysteria rerum ignorare:" ita testante Ambrosio[n]: " Scierunt quidem ipsum esse eum, qui in Lege promissus erat; mysterium tamen ejus, quo filius Dei est, nesciebant." Atqui nequaquam hoc ille voluit; scivisse quidem dæmonas filium eum fuisse Dei, sed hujus rei mysterium nescivisse: verum hoc illi dicere fuit propositum; scivisse quidem illos, ipsum fuisse Christum qui in Lege promissus fuerat, sed altius illud mysterium, nempe quod Filius Dei esset, omnino ignorasse. Hoc enim κρησφυγέτῳ eludere conatur Ambrosiaster ille Marci de dæmonibus testimonium, quod sciebant eum: quod, aliis ex eodem evangelista productis locis, satis superius refutatum vidimus.

IV. et V. Non recte eos nosse: " quia sibi non propo-

[m] August. de civit. Dei, lib. 9. cap. 22. [n] In 1 Cor. cap. 2.

nunt verum finem scientiæ, quæ est charitas;" et, "quia ista scientia felicitatem illis non acquirit, quæ alioquin a scientia vera exhibetur." At si ea Pseud-Ignatio fuisset mens, vel mentalis potius (ut æquivocatores appellant) reservatio: non erat quod diceret ille Diabolo, "Πολλά σὲ λανθάνει, Multa te latent;" sed, "Παντὰ σὲ λανθάνει, Omnia te latent." Neque enim in re omnino ulla cum scientia conjunctam habent charitatem immundi illi spiritus: neque quicquam illi norunt, quo æterna felicitate perfruantur. Ut in has distinctiones quadret illud, quod de ejus generis argumentationibus dicere solemus: Quæ nimium probant, nihil probant.

VI. "Ideo dicere etiam Ignatium talia ignorari a Diabolo, quia ignorantur ab hæreticis, in quibus Diabolus habitat. Hunc enim esse scopum Ignatii, convincere errores hæreticorum, quos ipsis Diabolus suggerit: indeque errores ipsorum ipsi Diabolo eum imputare." Sed præterquam quod nimis coacta sit ista expositio, ut quæ novit Diabolus, ea ipse dicatur non novisse, quia alia ab his diversa contra scientiam et conscientiam suam hæreticorum animis instillet: ex iis quæ de Diabolo Christum tentante hic author disserit, manifeste refellitur. Dominum enim tentasse eum scribit, ut communem hominem, nescientem quis esset: et ut ignorantiæ argumentum urget dictum illud; "Si filius Dei es;" et in reliqua tentatione eundem, "ἀπὸ ἀγνοίας τοιαῦτα θρασυνόμενον, per ignorantiam talia audentem" inducit: quæ ipsum Diabolum proprie spectare, Christum tentantem, non hæreticos hic seducentem, nemo non videt. Ita enim hæreticorum errores convincere authori fuit propositum; ut ignorantiæ simul coargueret tum discipulos tum ipsum magistrum.

Quanquam et a principali scopo sic eum aberrasse nonnulli hic judicaverint: ut aliorum hæreses confutando, ipsum se ab eadem labe vix (aut ne vix quidem) immunem præstiterit. Benigno enim certe egent ista vel interprete vel correctore: Τὶ παράνομον λέγεις τὸν νομοθέτην, τὸν ἀνθρωπείαν ψυχὴν ἔχοντα; Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ τέλειος ἄνθρωπος, οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ κατοικήσας. Quæ in vulgata Latina versione ita sunt reddita. "Quid sine

lege dicis legislatorem, qui non humanam animam, (ita enim libri manuscripti legunt, non ut editi, naturam) habuit? Verbum caro factum est, Verbum homo, sed non in homine." Ubi, ad hæreseos labem hinc eluendam, negativum in affirmativum bis commutatum liceat animadvertere. In priore enim membro (ne Apollinaris hæresis invehi existimaretur, quæ Christum animam rationalem, ut cæteros homines, non habuisse asserebat) a vulgatis Græcis negationem illam abesse cernimus; licet in suis eam codicibus vetus invenerit interpres; quem ita longe antiquioribus, quam ex quibus noster Græcus textus est expressus, usum fuisse exemplaribus, concedent omnes. In posteriore vero, quamvis Græci codices et Latini negationis particulam pariter retineant: quod tamen expresso Evangelii oraculo adversari videretur, "Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Verbum caro factum est, et habitavit in nobis[o];" affirmative sententiam hunc in modum exprimendam sibi putavit Hieronymus Vairlenius, interpres recentior; "Verbum caro factum est, et perfectus homo, quod in homine habitavit;" aut illud οὐκ expungendo, aut loco κατοικήσας legendo interrogative κατῴκησεν; hoc sensu (ut ipse in scholiis explicat) "Verbum caro factum est, et perfectus homo nonne habitavit in nobis?" a quo neque multum noster discedit Vedelius, qui, οὐκ in ὡς commutans, legendum mavult; "ὡς ἐν ἀνθρώπῳ κατοικήσας, utpote quod in homine habitavit."

Πῶς δὲ πάλιν οὐκ ἔτι σοῖ δοκεῖ ὁ Χριστὸς εἶναι ἐκ τῆς παρθένου, ἀλλ' ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς, ὁ ὢν ὁ παντοκράτωρ; Τίς οὖν τοῦτον ἀποστείλας, εἰπὲ· τίς ὁ τούτου κυριεύων; addit idem, in eadem ad Diabolum apostrophe. "Quomodo rursum non tibi videtur esse Christus ex virgine; sed ille qui est super omnia Deus, quique est omnipotens? Quis igitur, cedo, hunc misit? Quis hujus Dominus est?" Et quidem inter hæreses de persona Christi "a ministris Satanæ" disseminatas, in epistola ad Tarsenses recensetur ista: "ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς, quod ipse est super omnia Deus:" eique opponitur hæc antithesis: "ὅτι οὐκ αὐτός ἐστιν ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς καὶ πατὴρ, ἀλλ' υἱὸς

[o] Johan. cap. 1. ver. 14.

ἐκείνου. quod ipse non est super omnia Deus et pater, sed filius ipsius." Eorundemque hæreticorum sententiam similiter explicat constitutionum apostolicarum consarcinator, libro sexto, capite vigesimo quinto: "Ἕτεροι δὲ ἐξ αὐτῶν, αὐτὸν εἶναι τὸν Ἰησοῦν τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ὑποπτεύουσιν· αὐτὸν ἑαυτοῦ πατέρα δοξάζοντες, αὐτὸν υἱὸν καὶ παράκλητον ὑποπτεύοντες. Alii ex illis, ipsum suspicantur Jesum Deum esse super omnia: eundem sui ipsius patrem existimantes, eundemque filium ac paracletum esse cogitantes;" suam vero ipsius, in libri tertii capite decimo septimo aperit: ubi, cum mentionem fecisset Patris ὡς αἰτίου καὶ ἀποστολέως, ut causæ Filii et emissoris Spiritus Sancti; hanc deinde trium personarum distinctionem subjicit: " Πατὴρ ὁ ἐπὶ πάντων Θεός· Χριστὸς ὁ μονογενὴς Θεός, ὁ ἀγαπητὸς υἱός, ὁ τῆς δόξης κύριος. Πνεῦμα ἅγιον ὁ παράκλητος, τὸ ὑπὸ Χριστοῦ πεμπόμενον. Pater Deus est super omnia. Christus unigenitus Deus, idemque dilectus filius, et gloriæ Dominus. Spiritus sanctus paracletus est, a Christo missus."

Utcunque vero hæreticorum illorum error, qui individuæ Trinitatis personas impie confundebant (ἕνα τριώνυμον, ut author hujus ad Philippenses epistolæ loquitur, " unum trinominem," et "τρεῖς ἐνανθρωπήσαντας, tres incarnatos," comminiscentes) recte hic exploditur: tamen periculose interim, nec sine hæreticæ pravitatis suspicione, Pater a Filio per ejusmodi attributum, quod Scriptura utrique docet esse commune, distinguitur. Ita quidem loqui amabat Simon Magus, primogenitus Diaboli, fuisse[p] se " super omnia Deum et Patrem;" ita blasphema ipsius soboles, fabricatum[q] esse mundum " præter sententiam ejus qui super omnia Pater est:" ita Cerinthus, non modo " factum[r] esse mundum a virtute quadam valde separata et distante ab ea principalitate quæ est super universa, et ignorante eum qui est super omnia Deum;" sed etiam in Jesum " post baptismum descendisse Christum, (hoc est, Spiritum sanctum) ab ea principalitate quæ est super omnia, figura colum-

[p] Irenæus, lib. 1. cap. 20. et lib. 2. cap. 9.
[q] Id. lib. 2. cap. 1.
[r] Id. lib. 1. cap. 26. et Epiphan. hæres. 28.

bæ:" titulum τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ, ut soli Patri proprium, usurpantes; cum a divino Paulo uti "εἷς θεὸς καὶ πατὴρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων, unus Deus et Pater omnium, qui est super omnes[s];" ita etiam Christus, "ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεὸς, existens super omnia Deus," non minus quam Pater, prædicetur[t].

Claudit postremo hujus ad Philippenses epistolæ scriptor longam suam declamationem prosopopœia ista, qua Christum Diabolo, ad δαιμονολατρείαν ipsum sollicitanti, ita respondentem inducit: "Οἶδα τὸν ἕνα, ἐπίσταμαι τὸν μόνον, οὗ σὺ ἀποστάτης γέγονας. οὐκ εἰμὶ ἀντίθεος, ὁμολογῶ τὴν ὑπεροχὴν, ἐπίσταμαι τὸν τῆς ἐμῆς γεννήσεως αἴτιον, τὸν Πατέρα. Novi unum, scio solum, cujus tu desertor factus es. Non sum Deo adversus, confiteor eminentiam, cognosco generationis meæ auctorem Patrem;" ad quæ verba, Hieronymus Vairlenius ista adnotat. "Hæc nisi sane et sobrie intelligantur, possent videri durius et contumeliosius dicta in Filium Dei, quod Patrem se majorem et excellentiorem fateatur: cum credamus in sanctissima Trinitate omnia paria; et juxta Athanasii axioma, in ea nihil esse majus aut minus, nihil prius aut posterius, sed tres personas coæternas sibi esse et coæquales." Ipse vero, ex Græcorum theologorum sententia, nodum hunc conatur solvere: "etiam juxta divinitatem Patrem esse majorem Filio; non quidem natura aut tempore, sed sola ratione principii; et hactenus modo excellentiorem esse Filio, quod fons sit et origo omnis divinitatis."

Addit post eum Scholiastes alter, Martialis Mæstræus; non magis pro Arrianis verba hæc facere, quam ista: "Hæc[u] est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum;" quibus jampridem Nazianzenus docuerit, "non[w] excludi a divinitate Filium et Spiritum sanctum, sed tantum falsorum Deorum multitudinem." Neque certe quis recte sapiens aliter verba illa[x] acceperit, quam si dictum fuisset: "Hæc est vita æterna, ut cognoscant te esse

[s] Ephes. cap. 4. ver. 6.

[t] Rom. cap. 9. ver. 5.

[u] Johan. cap. 17. ver. 8.

[w] Greg. Nazianz. orat. 4. de Theolog.

[x] Johan. cap. 17. ver. 3.

solum verum Deum; et Jesum Christum quem misisti," solum itidem esse verum illum Deum. Qui enim verus Deus est, ut solus Deus agnoscatur necesse est: quum in primo ente illud unum et verum primarium habere locum metaphysici; et in divinæ essentiæ attributis, particulam illam, solum, personarum nullam in una et indivisa illa natura subsistentium, sed creaturas tantum, et idola, et quicquid ab infinita illa essentia est diversum excludere, nos doceant theologi. In isto vero, de quo jam agimus, Pseud-Ignatii loco, quod neque *τῆς ὑπεροχῆς* seu eminentiæ seorsum, neque etiam *τοῦ μοναδικοῦ* sive solitarii per se facta sit mentio, sed utrumque simul ita sit commemoratum, ac si alterius consequens esset et alterum; ut Pater, respectu eminentiæ supra Filium, non operum (ut loquuntur) ad extra, solus Deus dicatur, atque *ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς*, super omnia et super omnes Deus: id vero est, quod admitti tuto posse non parum veremur.

CAP. XIII.

De jejunio dicatis temporibus, eodemque diebus sabbati prohibito, in hac ad Philippenses epistola et canonibus ac constitutionibus, apostolorum nomen præferentibus, tradita præcepta comparantur inter se, et examinantur.

In eadem ad Philippenses epistola, de festis et jejuniis hæc leguntur præcepta: Τὰς ἑορτὰς μὴ ἀτιμάζετε. Τὴν τεσσαρακοστὴν μὴ ἐξουθενεῖτε· μίμησιν γὰρ περιέχει τῆς τοῦ Κυρίου πολιτείας. Καὶ (al. Μετὰ) τὴν τοῦ πάθους ἑβδομάδα μὴ παρορᾶτε, τετράδα καὶ παρασκευὴν νηστεύοντες, πένησιν ἐπιχορηγοῦντες τὴν περισσείαν. Εἴ τις κυριακὴν ἢ σάββατον νηστεύει (πλὴν ἑνὸς σαββάτου τοῦ Πάσχα) οὗτος χριστοκτόνος ἐστί. quæ a vetere Latino interprete ita sunt reddita: "Dies festos nolite dehonorare. Quadragesimam vero nolite pro nihilo habere: imitationem enim continet Domini conversationis. Hebdomadam etiam passionis nolite despicere. Quarta feria et sexta jejunate: pauperibus reliquias porrigentes. Quicunque Dominicam aut Sabbatum jejunaverit (præter unum Sabbatum Paschæ) ipse est Christi interfector."

His vero respondent illa, in libro quinto constitutionum apostolicarum, capite duodecimo: "Τὰς ἡμέρας τῶν ἑορτῶν φυλάσσετε, &c. μεθ' ἃς ὑμῖν φυλακτέα ἡ νηστεία τῆς τεσσαροκοστῆς, μνήμην περιέχουσα τῆς τοῦ Κυρίου πολιτείας καὶ νομοθεσίας. Dies festos agitate, &c. Post quos servandum vobis est jejunium quadragesimæ; quod vitæ Christi et legis latæ recordationem continet;" et capite ultimo: "Μετὰ δὲ τὴν ἑβδομάδα τῆς νηστείας, πᾶσαν τετράδα καὶ παρασκευὴν προστάσσομεν ὑμῖν νηστεύειν, καὶ τὴν περισσείαν ὑμῶν τῆς νηστείας πένησιν ἐπιχορηγεῖν. Πᾶν μέν τοι σάββατον ἄνευ τοῦ ἑνὸς καὶ πᾶσαν κυριακὴν, ἐπιτελοῦντες συνόδους, εὐφραίνεσθε. ἔνοχος[a] γὰρ ἁμαρτίας ἔσται ὁ

[a] Vid. supr. dissertat. hujus cap. 9. pag. 160.

τὴν κυριακὴν νηστεύων, ἡμέραν ἀναστάσεως οὖσαν. Post istam vero jejunii hebdomadam, (quæ Pentecosten scilicet proxime sequebatur,) quartis et sextis feriis omnibus præcipimus vobis jejunare, et quæ ex jejunio vobis redundant pauperibus erogare. Omni autem Sabbato præter unum, et cunctis Dominicis diebus, conventus ecclesiasticos celebrantes, lætitia fruimini. Reus enim peccati erit, qui Dominico die jejunaverit; cum sit dies resurrectionis." De quo jejunio, feriis[b] quidem quartis et sextis injuncto, Sabbatis vero omnibus (unica Dominicæ Paschatis vigilia excepta) interdicto, videri potest earundem constitutionum libro quinto, capite decimo quarto, et libro septimo, capite vigesimo quarto, cum canone apostolico sexagesimo sexto et sexagesimo nono; quorum priorem, de vetito Sabbati jejunio, "*κρατεῖν καὶ ἐπὶ τῇ Ῥωμαίων ἐκκλησίᾳ ἀπαρασαλεύτως,* in Romanorum quoque ecclesia inconcusse valere" jussit Trullani concilii quinquagesimus quintus canon: sed eo successu quem, in scholiis ad eundem, Johannes Zonaras indicat: "*Διορθώσασθαι τὸ σφάλμα τοῦτο τῶν Λατίνων, ἡ σύνοδος ἐπεχείρησεν, ἀλλ' ἀδιόρθωτοι καὶ αὖθις οἱ ἀλαζόνες ἔμεινάν τε καὶ μένουσι.* Latinorum hoc erratum synodus corrigere conata est: verum in sua pertinacia hactenus permanserunt arrogantes, hodieque permanent," ex posteriore, quæ ab Ignatio de quadragesimæ, quartæque et sextæ feriæ jejunio sunt tradita, *ad verbum esse desumpta,* Guilielmus Eysengreineus[c] asserit.

Ad horum scriptorum consonantiam quod attinet; quærit hic a nobis Bellarminus: "Cur[d] fieri non potuerit, ut Ignatius Clementem imitaretur, et verba illius sua etiam verba faceret?" Quæ quæstio Turrianum aut similem aliquem Pseudo-Clementis patronum fortasse decuisset: a Bellarmino vero, cui apocryphi illius scriptoris errores fuerant perspecti, et in libro de scriptoribus ecclesiasticis detecti, moveri omnino non debuit. Et certe quæ de jejuniis traditæ hic habentur sanctiones, commentitium esse utrumque, et Clementem et Ignatium, satis arguunt.

[b] Vid. ejusd. dissertat. cap. 8. et Gabr. Albaspin. observat. lib. 1. cap. 13.

[c] Eysengrein, Centen. 1. par. 6. dist. 6.

[d] Bellarm. de bonis operibus in particulari, lib. 2. cap. 16.

Nam,

I. "Quibus diebus non oporteat jejunare, et quibus oporteat; præcepto Domini vel apostolorum non invenio definitum:" dicebat olim Augustinus, in epistola tricesima sexta ad Casulanum[d]; et Socrates: "Ἐπειδὴ οὐδεὶς περὶ τούτου ἔγγραφον ἔχει δεῖξαι παράγγελμα, δῆλον ὡς καὶ περὶ τούτου τῇ ἑκάστου γνώμῃ καὶ προαιρέσει ἐπέτρεψαν οἱ ἀπόστολοι· ἵνα ἕκαστος, μὴ φόβῳ μηδὲ ἐξ ἀνάγκης, τὸ ἀγαθὸν κατεργάζοιτο. Quoniam nemo de eo præceptum literarum monumentis proditum potest ostendere: perspicuum est, apostolos liberam potestatem in eodem cujusque menti et arbitrio permisisse; ut quisque, nec metu nec necessitate inductus, quod bonum sit, ageret." Quæ illi certe ita non scripsissent, si apostolicas ejusmodi constitutiones ab ipsis apostolorum discipulis Clemente et Ignatio literis fuisse traditas cognovissent; præsertim cum in quinto illo constitutionum libro, non solum apostoli aliis hac de re præcepta dent (ut in capite ultimo jam citato: Πᾶσαν τετράδα καὶ παρασκευὴν προστάσσομεν ὑμῖν νηστεύειν) sed ipsi etiam de eadem a Christo Domino accepisse mandatum, capite decimo quarto, ita profiteantur: "Παρήγγειλεν ἡμῖν αὐτὸς νηστεύειν τὰς ἓξ ἡμέρας ταύτας, Præcepit nobis jejunare his sex diebus." "Τετράδα δὲ καὶ παρασκευὴν προσέταξεν ἡμῖν νηστεύειν. Quarta vero feria et sexta jussit nobis jejunare."

II. Jejuniorum leges primus (post Clementis et Ignatii tempora) instituisse Montanus dicitur: de quo Apollonius, ejusdem temporis scriptor: "Ἀλλά[f] τίς ἐστιν οὗτος ὁ πρόσφατος διδάσκαλος, τὰ ἔργα αὐτοῦ καὶ ἡ διδασκαλία δείκνυσιν. Οὗτος ἐστιν ὁ διδάξας λύσιν γάμων, ὁ νηστείας νομοθετήσας. Atqui quis sit hic recens et novitius doctor, facta illius et doctrina satis declarant. Iste est qui nuptiarum divortia docet, qui jejunii leges sancit," sive (ut Rufinus expressit) "qui jejuniorum leges primus" imposuit. Unde et Tertullianus, in capite secundo libri de jejuniis, Catholicos (quos ille Psychicos appellat) novo huic doctori objicientes inducit: "de cætero indifferenter jeju-

[d] Epist. 36. op. tom. 2. pag. 78. [e] Lib. 5. κεφ. κβ.
[f] Euseb. lib. 5. hist. eccles. κεφ. ιη.

nandum ex arbitrio, non ex imperio novæ disciplinæ, pro temporibus et causis uniuscujusque. Sic et apostolos observasse, nullum aliud imponentes jugum certorum et in commune omnibus obeundorum jejuniorum: proinde nec stationum, quæ et ipsæ suos quidem dies habeant, quartæ feriæ et sextæ; passive tamen (id est communiter) currant, neque sub lege præcepti, neque ultra supremam diei." Et in Catholica sane Ecclesia, primis illis temporibus, non una lex communis, sed variæ a variis consuetudines in jejunii ratione observatæ sunt: ut patet ex Irenæo in[g] epistola ad Victorem, Johanne Cassiano[h], Sozomeno[i], et Socrate[k], qui ejusmodi in ritibus varietates ab ista repetit origine: "*Αἴτιον, ὡς ἡγοῦμαι, τῆς τοιαύτης διαφωνίας οἱ κατὰ καιρὸν τῶν ἐκκλησιῶν προεστῶτες. οἱ δὲ ταῦτα παραλαβόντες, ὡς νόμον τοῖς ἐπιγινομένοις παρέγραψαν.* Causæ ejusmodi discrepantiæ fuerunt episcopi, qui variis temporibus ecclesiis præerant. Qui autem ista acceperunt, tanquam legem ad posteros transmiserunt."

III. Quadragesimale jejunium, ut imitationem conversationis Christi, commendat hic nobis, qui Ignatii Antiocheni episcopi et martyris personam induit. At longe aliter Johannes Chrysostomus; qui et ipse Antiochenæ ecclesiæ fuit presbyter, et veri Ignatii, si quis alius, admirator maximus: "*Μάθετε*[l] *γάρ, φησὶν, ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρᾶός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ· οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐνήστευσα· καίτοιγε εἶχεν εἰπεῖν τὰς τεσσάρακοντα ἡμέρας. ἀλλ' οὐ λέγει τοῦτο· ἀλλ' ὅτι πρᾶός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ.* Discite a me, inquit, quia mitis sum et humilis corde. Non dixit, quia jejunavi: quamvis quadraginta illos dies posset proponere. Verum illud non dicit, sed, quia mitis sum et humilis corde."

IV. Sabbato constanter Romæ jejunari solitum fuisse, confirmat Innocentius I. in epistola ad Decentium, Cassianus[m], Socrates[n], Augustinus in epistola ad Hieronymum,

[g] Euseb. lib. 5. *κεφ. κστ.*

[h] Collat. 21. cap. 24. 27. 30.

[i] Lib. 7. hist. cap. 19.

[k] Lib. 5. cap. 22. al. 21.

[l] Chrysost. in Matt. cap. 13. homil. 46. al. 47.

[m] Lib. 3. de institutis cœnobiorum, cap. 10.

[n] Lib. 5. cap. 22. al. 21.

et ad Casulanum: cujus in priore[o] illa epistola, de jejunio Sabbati verba hæc sunt: "Quod si malum esse dixerimus, non solum Romanam ecclesiam, sed etiam multas ei vicinas, et aliquanto remotiores damnabimus, ubi mos idem tenetur et manet;" in posteriore[p] ista: "De die Sabbati facilior causa est: quia et Romana jejunat ecclesia, et aliæ nonnullæ, etiamsi paucæ, sive illi proximæ sive longinquæ." Quæ consuetudo et hodie a Romanensibus omnibus observatur: qui tamen idcirco Christi interfectores se esse nequaquam, opinor, Ignatio huic (quicunque ille demum fuerit) sunt concessuri. Quem certe in judicando admodum inconsideratum fuisse oportet, quum eandem in Sabbatici jejunii observatores ferat sententiam, quam alibi, ad Heronem scribens, in ipsos divinitatis Christi abnegatores pronunciat: "Εἴτις ἄνθρωπον μόνον λέγῃ τὸν Κύριον, Ἰουδαῖός ἐστι, χριστοκτόνος. Si quis Christum dicat solum hominem, Judæus est Christi interfector."

Sed de jejunio Sabbati præstat Dionysium Petavium audire disserentem: "Nulla est, inquit[q] ille, ab apostolis edita sanctio, qua jejunium eo die prohiberetur; ut Augustinus asserit epistola centesima decima octava, ubi in rebus hujusmodi negat quicquam esse *vel Scripturæ sanctæ authoritate, vel universalis Ecclesiæ traditione determinatum:* sed ejus, in qua verseris, Ecclesiæ consuetudini obtemperandum esse. Qua quidem præscriptione tanquam spurius et alienus canon ille rejicitur, qui inter apostolicos sexagesimus octavus, vel sexagesimus sextus potius, numeratur: Εἴ τις Κληρικὸς εὑρεθῇ τὴν Κυριακὴν ἡμέραν, ἢ τὸ Σάββατον νηστεύων (πλὴν τοῦ ἑνὸς μόνου) καθαιρείσθω· εἰ δὲ Λαϊκὸς, ἀφοριζέσθω. *Clericus qui Dominico die, vel Sabbato (uno duntaxat excepto) jejunare deprehensus sit, deponatur: laicus excommunicetur.* Non potest hoc ab apostolis communi esse decreto constitutum. At si apostolicus ille canon est, hæc

[o] Augustin. epist. 82. op. tom. 2. pag. 194.
[p] Augustin. epist. 36. op. tom. 2. pag. 78.
[q] In Epiphanianis animadversionib. pag. 359.

verba, ἢ τὸ Σάββατον, πλὴν τοῦ ἑνὸς μόνου, ab otiosis Græculis intexta sunt. Nec melioris notæ sunt, quæ in apostolicis constitutionibus leguntur, libro septimo, capite vigesimo quarto, ubi τὰ Σάββατα καὶ τὰς Κυριακὰς ἑορτάζειν præcipit. Quod ab apostolis toti Ecclesiæ nunquam esse præscriptum, sanctissimorum patrum consensus approbavit. Alia est Ignatii ratio; qui ad Philippenses scribens, non universali Ecclesiæ jura constituens, epistola quarta (*quinta* voluit) ista pronunciat: Εἴ τις Κυριακὴν, ἢ Σάββατον νηστεύει πλὴν ἑνὸς Σαββάτου, οὗτος χριστοκτόνος ἐστὶν." Hæc Petavius: cætera quidem non male, id autem minus verisimiliter, quod disparem rationem esse dicit Ignatii et apostolici illius canonis; licet in utroque idem ipsum jejunium, et pari (vel etiam, in Ignatio, majore) vehementia interdictum reperiatur.

Atqui ad Philippenses scribebat quoque idem commentitius Ignatius, quum præcepta quæ proxime præcesserant consignavit: an ob eam rationem ad jura Ecclesiæ universalia minus illa spectare dicendum esset? "Εἴ τις ἁγνεύει ἢ ἐγκρατεύεται, μὴ ἐπαιρέσθω, ἵνα μὴ ἀπολέσῃ τὸν μισθόν. Si quis caste, si quis continenter vivit, non extollatur; ne perdat mercedem." Quid in hoc magis universaliter dictum est, quam in illo? "Εἴ τις κυριακὴν ἢ σάββατον νηστεύει, οὗτος χριστοκτόνος ἐστί. Si quis Dominicam diem aut Sabbatum jejunaverit, hic Christi interfector est;" nisi fortasse quis gravius esse existimet, mercedem amittere, quam cædis Christi reum peragi. Aut quid deest aliud Ignatiano huic canoni, quo minus universalis haberi debeat, quam ille alter apostolorum nomine venditatus? "Εἴ τις κληρικὸς εὑρεθῇ τὴν κυριακὴν ἡμέραν ἢ τὸ σάββατον νηστεύων, &c. Si quis clericus deprehendatur die Dominico jejunans, aut Sabbato, deponatur: si vero laicus, a communione segregetur."

Contendunt ex Eusebio[r] pontificii[s], id in primis Ignatii

[r] Euseb. lib. 3. hist. κεφ. λϛ. de quo vide Vedelii apolog. pro Ignatio cap. 2.

[s] Bellarm. de verbo Dei, lib. 4. cap. 7. et ejus defensor Gretserus. Baronius, ann. 53. sec. 11. et ann. 109. sec. 20, 21. Mæstræus, præfat. ad notas in Ignatium, pag. 15. 20, 21.

fuisse propositum, ut in epistolis suis apostolicas traditiones ecclesiis testatas relinqueret: inter quas ex epistola ad Philippenses et istas recensent; festivitates esse celebrandas, et quadragesimæ jejunium observandum. Ecquam vero notam apostolicæ traditionis præceptis hisce apposuit Ignatius iste, quam sequenti de interdicto Sabbati jejunio subduxerit? aut quodnam apud eum extat indicium, aut indicii vestigium, ex quo apparere possit, præcepta illa priora ad universalis Ecclesiæ jura pertinere, hanc prohibitionem minime? In epistola ad Philippenses continentur pariter ista omnia, et conjunguntur simul, et eodem traduntur modo: hoc tantum servato discrimine, quod de festorum et Quadragesimæ observatione agens author, ipsos Philippenses compellet: "Τὰς ἑορτάς μὴ ἀτιμάζετε. Τὴν τεσσαρακοστὴν μὴ ἐξουθενεῖτε. Festivitates ne dehonestetis: Quadragesimam ne spernatis;" in Sabbati vero jejunio vetando, de omnibus generatim atque universe loquatur: "Εἴ τις κυριακὴν ἢ σάββατον νηστεύει, Si quis Dominicam diem aut Sabbatum jejunaverit, hic Christi interfector est;" quod utrum argumentum præbeat, posterius hoc magis ad Philippenses, priora autem illa ad universalis Ecclesiæ pertinere; æquo rerum æstimatori judicandum relinquo.

Baronius[t] affirmat, Simonis Magi infelicem propaginem, "Menandrum, Saturninum, Basilidem, Cerinthum atque Carpocratem, in eam sententiam æque omnes conspirasse; ut Deum, quem dicebant auctorem mundi, traderent esse malum, et in ejusdem Dei contumeliam Sabbato jejunarent." Addit, "vixisse hos omnes Ignatii temporibus; qui suis scriptis eosdem est insectatus, fidelesque ut ab his caverent, et ne, sicut hi, Sabbato jejunarent, admonuit." Concluditque, hinc "manifestam certamque reddi causam, cur orthodoxi orientales, penes quos ea invalescebat hæresis, a sabbati jejunio temperarent, et cur illud Ignatius tantopere execraretur." Qua ratione tamen nihil est obscurius, nihil incertius. Nam Marcionem quidem Ponticum (quem post Clementis et Ignatii tempora emersisse

[t] Baron. ad ann. 57. sec. 202.

nemo ignorat) Sabbaticum jejunium hanc ob causam suis observandum tradidisse, ex Epiphanio[u] didicimus; ne Judæorum Dei ritibus, qui septimo die a mundi fabricatione requievit, uti viderentur: verum antiquiores illos hæreticos ipsam suam doctrinam ejusmodi ritus additione sectatoribus suis commendasse, neque ab Epiphanio, neque ab Irenæo, neque a veterum quoquam alio uspiam habetur proditum; sed nuperorum Romanensium merum est insomnium.

Albaspinus[u] igitur, Baronii ista ratione improbata, quod "ea secundo tantum seculo valere potuit:" ut "ipsorum etiam apostolorum temporibus Sabbatha uti festa," absque jejunio, "colerentur, existimat eam veram ac germanam fuisse causam; quod cum primum inter fratres ac Judæos disseminari Evangelium cœpisset, nollent aut certe non auderent ceremonias statim omnes Judaicas rescindere. Eam igitur quæ Sabbathum attinebat, quæque magnos motus, si sublata fuisset, excitatura videbatur, ne eos a Christianis sacris amplectendis avocarent, retinuerunt." Quæ ratio, ut ad primorum Christianorum prudentiam commendandam valeat; ad commentitii Ignatii temeritatem excusandam certe non potest sufficere: qui, ultra omnes συγκαταβάσεως limites quam potuit longissime progressus, Sabbatici jejunii observatores ut χριστοκτόνους et cædis Domini nostri reos condemnandos esse censuit.

Itaque Bellarminus (nec ipse priori illi rationi Baronianæ confidere satis ausus) ut sibi et suis jejunium illud observantibus melius provideret, huc demum etiam se recipere est coactus: "potuisse[x] fieri, ut tam in canone apostolico, quam in epistola Ignatii solum prohiberetur jejunium diei Dominicæ, sed postea a Græcis posterioribus insertum fuerit nomen Sabbati." Idque ipsum interdictum, in constitutionum apostolicarum libro quinto, capite ultimo, et libro septimo, capite vigesimo quarto, "ex Græcorum fontibus effluxisse," sibi quoque persuaderi

[u] Epiphan. hæres. 42.

[w] Gabr. Albaspin. observat. lib. 1. cap. 13.

[x] Bellarmin. de bonis operibus in particulari, lib. 2. cap. 18.

passus est Baronius[y]: qui ut canonem illum, sexagesimum sextum, apostolicum adulterinum esse convincat, inter alia hoc etiam argumentum adhibet : " Quomodo, quæso, tot tamque disertos antiquos patres, qui de jejunio Sabbati instituerunt disputationem, canon ille præteriit, ut a nemine citatus reperiatur?" quod in alia item causa adversus constitutionum illarum auctoritatem similiter urget : " Sane[z] quidem, si hæc dicta sunt a Clemente ; quomodo ea latere potuerunt tot antiquos patres, qui de ea re scripserunt? cum præsertim tanti auctoris præcipua fuerit auctoritas in Ecclesia. Certe cuilibet adjudicata causa fuisset, qui auctoritate Clementis id demonstrare potuisset." Quæ eadem ratio, adversum commenta hæc Ignatio supposita, non minus apposite premitur a Vedelio[a] : " Si Ignatii ea essent, certe veteres in materiis controversis, quæ apud ipsos vehementissimæ fuerunt, de jejuniis et de Paschate, ad Ignatii auctoritatem confugissent, quatenus ipsis expediebat. Hoc quia factum non est, arguit ea irreptitia dogmata in Ignatio esse."

[y] Baron. ann. 102. num. 9. et 15.
[z] Id. ann. 32. sec. 18.
[a] Vedel. in Ignat. exercitat. 10. cap. 2.

CAP. XIV.

De observatione Paschatis, et communione cum Judæis vetita, in eadem ad Philippenses epistola et Pseudo-Clementinis decretis tradita proponuntur, atque a primorum illorum temporum moribus maxime aliena fuisse declarantur.

De observatione Paschatis, in eadem hac ad Philippenses epistola, leguntur ista: *Εἴ τις μετὰ Ἰουδαίων ἐπιτελεῖ τὸ πάσχα, ἢ τὰ σύμβολα τῆς ἑορτῆς αὐτῶν δέχεται, κοινωνός ἐστι τῶν ἀποκτεινάντων τὸν Κύριον καὶ τοὺς ἀποστόλους αὐτοῦ*, hoc est, ut vetus reddidit interpres: "Quicunque cum Judæis Pascha egerit, aut solennia dierum festorum eorum susceperit; communis est eis, qui Dominum et apostolos ejus occiderunt." Quæ conferenda sunt cum canone apostolorum septuagesimo: "*Εἴ τις ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τῶν κληρικῶν, νηστεύοι μετὰ Ἰουδαίων, ἢ ἑορτάζοι μετ' αὐτῶν, ἢ δέχοιτο παρ' αὐτῶν τὰ τῆς ἑορτῆς ξένια, οἷον ἄζυμα, ἤ τι τοιοῦτον, καθαιρείσθω· εἰ δὲ λαϊκὸς, ἀφοριζέσθω.* Si quis episcopus, aut presbyter, aut diaconus, aut quisquis de numero atque ordine clericorum, jejunaverit cum Judæis, aut festum cum ipsis egerit, aut ab eis festi xenia receperit, azyma videlicet aut quid simile, deponatur: si vero laicus, a communione segregetur;" et cum constitutionum apostolicarum libro quinto, capite decimo sexto, ubi monentur Christiani post æquinoctium Pascha agere; "*μηκέτι δὲ παρατηρούμενοι μετὰ Ἰουδαίων ἑορτάζειν*, nequaquam vero cum Judæis tempus observantes, festum celebrare:" hac etiam ratione addita: "*οὐδεμία γὰρ κοινωνία ἡμῖν νῦν πρὸς αὐτούς.* Nulla enim nobis nunc cum eis communio est;" quæ ab interpolatoris manu accessisse, cum antiquæ constitutiones plane contrariam continerent sententiam, ex Epiphanio jam ante[a] demonstravimus.

[a] Supra, cap. 7. pag. 142, 143. et cap. 9. pag. 155, 156.

Et certe ex Irenæi ad Victorem Romanum episcopum epistola satis constat, post Clementis et Ignatii demum tempora istam de Paschate dissensionem erupisse; et post utriusque obitum, Xysto, Telesphoro, Hygino, Pio et Aniceto Romanam sedem obtinentibus, rem ita ἀδιάφορον fuisse habitam, ut qui vel eodem cum Judæis tempore, vel diverso Pascha celebrabant, Christianam nihilominus inter se communionem atque concordiam perpetuo retinuerint. Ex eadem[b] quoque, et altera Polycratis ad eundem Victorem epistola intelligimus, tum Johannem apostolum, tum discipulos ipsius, atque inter eos, summum Ignatii amicum, Polycarpum, Pascha cum Judæis observasse. Ubi quod de Polycarpi et Aniceti congressu Irenæus scriptum reliquit, minime est prætereundum.

"*Οὔτε ὁ Ἀνίκητος τὸν Πολύκαρπον πεῖσαι ἐδύνατο μὴ τηρεῖν, ἅτε μετὰ Ἰωάννου τοῦ μαθητοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, καὶ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων οἷς συνδιέτριψεν, ἀεὶ τετηρηκότα. οὔτε μὴν ὁ Πολύκαρπος τὸν Ἀνίκητον ἔπεισε τηρεῖν, λέγοντα τὴν συνήθειαν τῶν πρὸ αὐτοῦ πρεσβυτέρων ὀφείλειν κατέχειν. Καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐκοινώνησαν ἑαυτοῖς· καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παρεχώρησεν ὁ Ἀνίκητος τὴν εὐχαριστίαν τῷ Πολυκάρπῳ, κατ' ἐντροπὴν δηλονότι, καὶ μετ' εἰρήνης ἀπ' ἀλλήλων ἀπηλλάγησαν· πάσης τῆς ἐκκλησίας εἰρήνην ἐχόντων τῶν τηρούντων καὶ μὴ τηρούντων.* Neque Anicetus Polycarpo poterat persuadere, ut suum observandi morem (quippe qui cum Johanne discipulo Domini nostri, et cum reliquis apostolis, quibuscum multum versatus fuisset, eundem semper ad illum modum observasset) deponeret: neque contra Polycarpus Aniceto persuasit, ut consuetudinem Asiaticam (quippe qui morem presbyterorum, qui illum erant antegressi, debere sedulo retinere asseeret) ullo modo observaret. Quæ cum ita essent constituta, communicabant inter se mutuo: et in ecclesia Anicetus, ritus qui in Eucharistia peragi solent, Polycarpo (ob reverentiam videlicet, quam erga illum habebat) obeundi potestatem concessit; atque tandem cum pace alter decessit

[b] Euseb. lib. 5. hist. *κεφ. κδ.* et *κστ.* Vid. Socrat. lib. 5. *κεφ. κβ.* et Sozomen. lib. 7. cap. 19. in quo, pro *Βίκτωρα*, restitue *Ἀνίκητον*.

ab altero: et omnes ecclesiæ, tum eorum qui decimo quarto die festum Paschatis observabant, tum eorum qui secus, placida pace et tranquilla inter ipsas fruebantur."

Porro Johannis discipulus, non minus quam Polycarpus, fuit ipse Ignatius; et quidem Syrorum, ut ipse in epistola ad Romanos se appellat, episcopus: quos usque ad Nicæni concilii tempora cum Judæis Pascha celebravisse, locupletissimum habemus testem Athanasium[c]. Et Chrysostomus, sermone In eos qui primo Pascha jejunant, hoc est, qui in XIV. lunaris mensis die, in quamcumque septimanæ feriam ille incideret, Pascha cum Judæis celebrabant (quod primum est dictum, respectu ad *Πάσχα ἀναστάσιμον* habito, quod proxime sequente die Dominico ab aliis Christianis observabatur) Antiochenos suos eundem morem retinuisse agnoscit, donec Nicænæ synodi patres legem tulissent, "*ὥστε*[d] *κοινῇ καὶ συμφώνως τὴν ἑορτὴν ταύτην ἐπιτελεῖν*, ut simul atque concorditer festum illud celebraretur." "*Καὶ*[e] *ἡμεῖς*," inquit, "*οὕτως ἐνηστεύομεν πρότερον, ἀλλ' ὅμως προετιμήσαμεν τὴν συμφωνίαν τῆς τῶν χρόνων παρατηρήσεως*. Et nos prius sic jejunabamus: sed tamen observationi temporum postea concordiam prætulimus." Ut vix dubitare liceat, eandem ab Ignatio quoque fuissent observatam.

Et ut alium ritum ille fuisset secutus; an Polycarpum cum Smyrnæis suis, an Ephesios, Magnesianos, Trallianos, Philadelphenos, qui cum reliquis Asiæ ecclesiis Judaicum servabant morem, credere potest quisquam damnatos ab eo fuisse, ut socios et participes eorum qui Dominum et apostolos ejus occiderunt? nec tanti tamen criminis in epistolis (quas ad illos scriptas ab eo fuisse memorat Eusebius et Hieronymus) vel leviter admonitos; sed honorificis contra ubique præconiis exornatos? Et tam nullius ponderis existimabimus fuisse apud Antiochenos eximii Christi martyris et episcopi sui adeo severam sen-

[c] Athanas. de synodis Arimini et Seleuciæ, op. tom. 1. pag. 719. et epist. ad Africanos. Ibid. pag. 892.

[d] Chrysost. oper. tom. 1. pag. 609.

[e] Ibid. pag. 608.

tentiam; ut, ea susque deque habita, ad Quartadecimanorum partes tanto præjudicio damnatas accedere nihil omnino sint veriti?

Hujusmodi rationibus convictus Petrus Halloixius[f], agnoscit quidem, "non modo Petrum Antiochiæ Pascha observasse luna XIV. sed etiam Evodium ejus successorem, sed etiam Ignatium, sed etiam Heronem clarissimos martyres; sed etiam alios omnes episcopos, istorum successores, usque ad Nicænum concilium, per annos circiter trecentos:" verum ne Ignatii sui concideret authoritas, contendit illius "verba non esse (ut aliqui rerum et historiarum ignari putaverunt) contra Quartadecimanos, qui in eadem die cum Judæis Pascha servabant; sed contra eos qui in eadem mensa cum Judæis Judaice agnum edebant, aut ejus partes ad se missas manducabant:" ac si dictum ab eo fuisset: "Caveant Christiani, ne cum Judæis agnum paschalem comedant, una cum illis Judaice convivantes, aut partes tosti agni ad se missas, velut Judaismi symbola, recipientes."

Quasi vero Christianos incircumcisos ad communem paschalis agni esum admittere potuissent Judæi, aut partes illius aliquas ad eos mittere: quum expresso Dei mandato prohiberentur, aut partem ejus aliquam extra domum efferre, aut præputiatum aliquem ad manducationem illius admittere[g]. Et tamen, ne sine ratione ita hominem insaniisse existimaremus; tanto præconio putridas hasce merces ille nobis venditat. "Rationes affero partim in vita S. Irenæi, partim in commentario ad B. Ignatii epistolas: quæ rationes mihi quidem, et iis qui accuratius illas examinarunt, visæ sunt certæ et inexpugnabiles." Quod autem in commentario suo ad Ignatii epistolas præstitutus ille sit, quum nondum (quod ego quidem sciam) in lucem prodierit, non possum dicere: de duabus, quas in vita Irenæi protulit, pronunciare audeo, futiles esse et nullius plane ponderis; quantumvis accuratis illius examinatoribus visæ eæ sunt "certæ et inexpugnabiles."

f Halloix. illustr. eccles. oriental. scriptor. tom. 2. notat. ad cap. 11. vitæ S. Irenæi. Et tom. 1. in vitæ Ignatii cap. 22.

g Exod. cap. 12. ver. 46. 48.

Earum prior ducta est e secundo membro rei prohibitæ. "Nam prohibetur," inquit, "non modo ne cum Judæis celebrent Pascha; quod satis fuisset, si actum esset de luna XIV. sed etiam ne symbola festivitatis eorum recipiant, hoc est, agni tosti partes a Judæis sibi oblatas. Quod magno argumento est, priora verba intelligi de non celebrando Paschate cum Judæis, hoc est, in eorum societate: non autem de non celebrando eodem die, licet cum Christianis, et ritu Christiano." Et certe quidem, si de luna XIV. tantum hic fuisset actum (quod nemo unquam aut dixit aut sensit) suffecisset membrum illud prius: sicut Athanasio[h] in veteribus Syriæ, Ciliciæ, et Mesopotamiæ Christianis satis erat notasse, quod "*μετὰ τῶν Ἰουδαίων ἐποιοῦντο πάσχα*, cum Judæis agebant Pascha." Sed cum fundamentum interdicti, de Paschate eodem tempore cum Judæis observando, ab apostolicarum constitutionum interpolatore in eo fuerit positum, quod "*οὐδεμία*[i] *κοινωνία ἡμῖν νῦν πρὸς αὐτούς*, nulla nobis nunc communio cum eis" esse debeat: abs re certe non fuerat, et illam alteram, de non recipiendis Judaicæ festivitatis symbolis, ut vetitæ ejusdem communionis tessera non dissimili, cautionem simul etiam adjungere; quemadmodum in apostolicis quoque canonibus, non in septimo solum, prohibiti sunt Christiani "*τὴν ἁγίαν τοῦ πάσχα ἡμέραν πρὸ τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας μετὰ Ἰουδαίων ἐπιτελεῖν*, sanctum Paschæ diem ante vernum æquinoctium cum Judæis peragere;" sed etiam in septuagesimo: "*δέχεσθαι παρ' αὐτῶν τὰ τῆς ἑορτῆς ξένια, οἷον ἄζυμα ἤ τι τοιοῦτον*, festi xenia, ut azyma aut quid simile, ab eis recipere." Ubi vides quid sit, *τὰ σύμβολα τῆς ἑορτῆς αὐτῶν δέχεσθαι*, non utique "agni tosti partes" (quas extra domum efferre non licuit) sed azyma aut id genus alia, ad se missa accipere; quomodo et in Laodicenæ synodi trigesimo octavo canone statutum legimus: "*Ὅτι οὐ δεῖ παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἄζυμα λαμβάνειν, ἢ κοινωνεῖν ταῖς ἀσεβείαις αὐτῶν*, Quod non oporteat azyma a Judæis accipere, aut communicare impietatibus eorum."

[h] Athanas. ut supra. pag. 207.

[i] Constitut. apostol. lib. 5. cap. 16.

Cum quo conjungere possumus et undecimum Trullani concilii canonem: qui non in azymis modo, et similibus antiquatæ religionis ceremoniis, sed in omni prope civili conversatione, Christianorum cum Judæis commercium hunc in modum prohibet: "Μηδεὶς τῶν ἐν ἱερατικῷ καταλεγομένων τάγματι, ἢ λαϊκὸς, τὰ τῶν Ἰουδαίων ἄζυμα ἐσθιέτω, ἢ τούτοις προσοικειούσθω, ἢ ἐν νόσοις προσκαλείσθω καὶ ἰατρείας παρ' αὐτῶν λαμβανέτω, ἢ ἐν βαλανείοις τούτοις παντελῶς συλλουέσθω. Nemo eorum qui in sacro ordine censentur, aut laicus, Judæorum azyma comedat, vel ullam cum eis familiaritatem ineat, vel in morbis accersat et ab eis medicinas accipiat, vel una cum eis in balneis lavetur."

Secunda ratio est petita ex ipsius comminationis gravitate: "Particeps est eorum qui Dominum occiderunt et apostolos ejus," quippe quæ "nullo modo cadere in eum possit, qui nulla in re alia communicat cum Judæis, quam quod suum Pascha celebret cum Christianis, in Ecclesia Catholica, eodem die quo Judæi suum in synagoga." Additque deinde Jesuita, quæ, ut veritati maxime consentanea, ambabus ulnis ultro nos amplectimur. "Sane perabsurdum esset, tam graviter denotare id quod tam multi sancti viri ea ipsa in ætate qua hoc proferebat Ignatius, atque inter alios ipse S. Polycarpus, factitabant. Neutiquam profecto istud fecit mitissimus Ignatius, neutiquam fecit; immo ne cogitavit, ne somniavit quidem. Ipse enim, ipsemet Ignatius ita Pascha celebravit cum Judæis, hoc est, eodem die; non autem cum Judæis, hoc est, in eorum societate, et ritu Judaico."

At licet de ejusmodi criminatione vel comminatione germanus Ignatius neque cogitaverit neque somniaverit: nihil erit tamen absurdi, si id ab altero isto Ignatiastro factum dicatur qui, non minore vel majore etiam cum temeritate, sabbatici jejunii observatores, et in his Romanenses ipsos, (quorum "multos sanctos viros" extitisse Jesuita, opinor, non inficiabitur) ut χριστοκτόνους et cædis Christi reos jam prius condemnaverat. Eo enim processerat, post Nicæni concilii tempora, adversus Quartadecimanos hujusmodi ἀνθολκῆς ἀμετρία, ut ipsi etiam hæretici

non alio magis argumento communionem suam cum Ecclesia Catholica probare se potuisse confiderent, quam si horum fautores vel excommunicandos decernerent, ut in primo Antiocheni concilii canone Ariani, vel anathemate feriendos, ut Nestoriani; a quibus atrox hæc (in Ephesini concilii sexta, et Calcedonensis actione prima) prolata in eos legitur sententia: "*Πᾶς ὁ μὴ ποιῶν τὴν ἁγίαν ἡμέραν τοῦ πάσχα κατὰ τὸν τῆς ἁγίας καὶ καθολικῆς ἐκκλησίας θεσμὸν, ἀνάθεμα ἔστω.* Omnis qui non celebrat sanctum diem Paschæ secundum sanctæ Ecclesiæ Catholicæ regulam, anathema sit."

Pergit vero Halloixius. "Quia totus prope oriens, aut certe pars ejus potissima, eodem cum Judæis die Pascha celebrabat; hinc causa erat justissima metuendi, ne quis vel cognationis, vel vicinitatis, vel amicitiæ quopiam colore et prætextu, in eorum se sineret societatem et communem agni esum pertrahi, aut certe ad participanda saltem eorum symbola abduci. Ac propterea merito Ignatius, licet alias longe mitissimus, contra eos qui talem Christo, vero Agno, injuriam facerent, tam acerba verba usurpavit, et tam efficaces ad deterrendum minas intentavit." Sed licet metuendi causa esset, ne prætextu aliquo ad azyma vel ejusmodi aliqua festi Judaici "symbola participanda abduci" illi possent: tamen a "communi agni esu" (quod Halloixianæ interpretationis fundamentum est) non erat quod metui posset; nisi in "toto prope oriente, aut certe parte ejus potissima," Christiani circumcidi se prius paterentur: quum ex æquo et circumcisionem Gentibus, et præputiatis Paschalis agni esum Deus interdixerit. Quin et illud simul expedire nobis debuerat Halloixius, qui factum fuerit,, ut ad Ephesios, Magnesianos, Trallianos, Philadelphenos, et Smyrnæos scribens Ignatius, quos "eodem cum Judæis die Pascha celebravisse" non est dubium, de periculo isto cavendo ne uno quidem verbulo monendos eos censuerit; sed missis Asianis (qui opportuna ejusmodi præmunitione inprimis opus habebant) apud Philippenses Europæos, qui nunquam festivitatem paschalem luna XIV. observavisse leguntur, "tam

acerba verba usurpaverit, et tam efficaces ad deterrendum minas intentaverit."

Neque hic prætermittendum, quod inter alia argumenta, quibus falsi convincantur suppositæ Ignatio epistolæ, a viro doctissimo commemoretur et "Judæorum[k] odium, quos non adeo tunc aversabatur Ecclesia Christiana:" qui tamen, uti in Clementinis constitutionibus *τῶν*[l] *χριστοκτόνων καὶ τῶν προφητοφόνων*, ita hoc etiam in loco *τῶν ἀποκτεινάντων τὸν Κύριον καὶ τοὺς ἀποστόλους αὐτοῦ*, infami designati sunt nomine. Quibus consimilia et illa sunt, in epistola ad Heronem: "*Εἴ τις ἄνθρωπον μόνον λέγῃ τὸν Κύριον, Ἰουδαῖός ἐστι χριστοκτόνος.* Si quis Christum dicat solum hominem, Judæus est Christi interfector;" in additionibus epistolæ ad Trallianos: "*Εἰ γὰρ ἦσαν τοῦ Πατρὸς κλάδοι, οὐκ ἂν ἦσαν ἐχθροὶ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ τῶν ἀποκτεινάντων τὸν τῆς δόξης κύριον. νῦν δὲ τὸν σταυρὸν ἀρνούμενοι, καὶ τὸ πάθος ἐπαισχυνόμενοι, καλύπτουσι τὴν Ἰουδαίων παρανομίαν, τῶν θεομάχων τῶν κυριοκτόνων, μικρὸν γὰρ εἰπεῖν προφητοκτόνων.* Si enim surculi essent Patris, non utique essent hostes crucis Christi; sed eorum qui occiderunt Dominum gloriæ. Nunc vero cum crucem negent, et illos passionis pudeat; tegunt Judæorum scelus, qui Deum oppugnarunt et Dominum occiderunt: nam parum est prophetarum interfectores appellare eos;" et epistolæ etiam ad Philadelphenos: "*ἔστιν ὁ τοιοῦτος τῆς κάτω περιτομῆς ψευδοϊουδαῖος*, est hic inferioris" sive terrenæ "circumcisionis Pseudo-Judæus." "*ὁ τοιοῦτος ἤρνηται τὴν πίστιν, οὐχ᾽ ἧττον τῶν χριστοφόνων Ἰουδαίων.* Talis fidem negaverit, non minus quam Judæi qui Christum occiderunt."

Nec idcirco tamen cum primorum illorum temporum mansuetudine et *ἐπιεικείᾳ* pugnare dicendum est, quod a genuino Ignatio in epistola ad Magnesianos prolatum invenimus. "Si usque nunc secundum Judaismum vivimus, confitemur gratiam non recepisse;" quod additamentis illis ab interpolatore est amplificatum; *μηδὲ ἐνέχετε Ἰου-*

[k] Walo. Messalin. de episcop. et presbyter. dissertat. cap. 4. pag. 252.
[l] Constitut. apostol. lib. 6. cap. 24.

δαϊκοῖς τύφοις. τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα· εἰ γὰρ μέχρι νῦν κατὰ νόμον Ἰουδαϊκὸν καὶ περιτομὴν σαρκὸς ζῶμεν, ἀρνούμεθα τὴν χάριν εἰληφέναι. et a vetere vulgato interprete similiter redditum: "neque intendatis Judaicis inflationibus: vetera enim transierunt, et ecce facta sunt omnia nova. Si enim nunc usque secundum legem Judaicam et circumcisionem carnis vivamus; negamus nos gratiam accepisse;" nec quod in eadem epistola postea sequitur. "Inconveniens est Jesum Christum perfari, et judaizare;" sive, ut Græca habent: "*Ἄτοπόν ἐστιν Ἰησοῦν Χριστὸν λαλεῖν ἐπὶ γλώσσης, καὶ τὸν πανσθέντα Ἰουδαϊσμὸν ἐπὶ διανοίας ἔχειν.* Christianismus enim non in Judaismum credidit, sed Judaismus in Christianismum:" ita namque locum hunc expressit noster interpres; sicut et vetus vulgatus: "Non enim Christianitas in Judaismum credidit, sed Judaismus in Christianitatem;" quum hodierni libri Græci locum hunc sic nobis exhibeant: "*Οὗ γὰρ Χριστιανισμὸς, οὐκ ἔστιν Ἰουδαϊσμὸς.* Ubi enim est Christianismus, non est Judaismus."

CAP. XV.

Orthodoxusne fuerit an Hæreticus, qui in Ignatianis et Clementinis corrumpendis tanta usus est audacia? ubi de hæreticæ pravitatis, quæ deprehendi in utrisque possunt, vestigiis.

Ex mutua collatione hactenus ostendere conati sumus, tum falso apostolorum nomine ecclesiasticorum canonum et constitutionum olim venditatorum, tum Ignatianarum epistolarum depravationem, ex eadem prodiisse officina: quæ utrum orthodoxi alicujus fuerit, an (quod potius suspicari quis possit) hæretici; haud ab re fortasse fuerit, jam inquirere.

Et de canonibus quidem, quos ab hæreticis sub apostolorum nomine fuerint compositi; disertum hoc habemus Isidori, non (quod in sexto productum est a nobis capite) Mercatoris, sed Hispalensis potius celebris illius episcopi, testimonium: "Canones qui dicuntur apostolorum, seu quia eosdem nec sedes apostolica recepit, nec sancti Patres illis assensum præbuerunt, pro eo quod ab HÆRETICIS sub nomine apostolorum compositi dignoscuntur; quamvis in eis utilia inveniantur, tamen ab auctoritate canonica atque apostolica eorum gesta constat esse remota, atque inter apocrypha deputata;" ad quem locum, notam hanc apposuit Antonius Augustinus, doctissimus ille Tarraconensium archiepiscopus: "Hæc[a] verba in omnibus veteribus libris Hispaniæ conciliorum inveniuntur; non illa, quæ Isidorus Mercator in præfatione conciliorum scripsit, quæ etiam Gratianus capite quarto decimæ sextæ distinctionis posuit. Neque distinxit varietatem horum scriptorum, ut debuit, cum contraria dicerent

[a] Ant. Augustin. de emendat. Gratiani, lib. 1. dialog. 6.

(hic enim Mercator hos canones probat, quos ille rejecerat) sed utrumque Isidorum vocat."

Quam quidem sententiam si de quinquaginta antiquioribus canonibus Isidorus ille protulit; ut et Gratianus[b] credidit, et author ipse innuit, quum a sede apostolica receptos eos fuisse negat (utpote in Romana synodo, sub Gelasio ante triginta quinque novitiorum adjectionem habita, inter scripta apocrypha reputatos:) ab hæreticis compositos dixisse putandus est, non materiæ respectu (utilia enim in eis contineri agnoscit) sed efficientis potius; quod apostolis authoribus eos adscripserint, et (quod erat consequens) "auctoritatem canonicam atque apostolicam" illis tribuerint; quod plane a Johanne Damasceno factum vidimus[c]; etiam quum ad veteres quinquaginta accesserunt novi illi triginta quinque in quibus eos reperiri notavit Bellarminus[d], "qui errorem sapiunt, et ab HÆRETICIS superadditi videntur; ut[e] de sabbato non jejunando," et[f] "de baptizatis, vel ordinatis ab hæreticis;" (licet et quadragesimus sextus vel quadragesimus septimus canon tale quid etiam subinnuat) et "de[g] numero librorum sacrorum: in quo canone," inquit, "multa[h] sunt errata manifesta;" inter quæ palmare illum, et ab hæretico spiritu plane profectum; quod non solum Macchabæorum libros tres in veteris, sed etiam "Clementis epistolas duas et constitutionum libros octo" in novi Testamenti canonem admitti jubeat impostor iste: illos ipsos videlicet constitutionum, apostolorum nomen præferentium, libros octo, quos ipse assumentorum suorum adjectione tam fœde depravaverat.

Esse et "in his sanctionibus quædam," Sixtus Senensis[i] admonet, "quæ cum præsentibus Ecclesiæ dogmatibus non conveniant; veluti canone sexagesimo secundo[k],

[b] Gratian. in distinct. 16. initio.
[c] Supra, cap. 6. pag. 130.
[d] Bellarmin. de scriptorib. ecclesiastic. in Clement. Rom.
[e] Can. 65. al. 66.
[f] Can. 67. al. 68.
[g] Can. 84. al. 85.
[h] Vid. Bellarmin. lib. 1. de verbo Dei, cap. 20. et Lindanum, Panopliæ Evangelic. lib. 3. cap. 3.
[i] Sixt. Senens. biblioth. sanct. lib. 2. in Clemente.
[k] Al. 63.

quo jubetur, comedentes carnes cum sanguine deponi; et canone sexagesimo sexto quo jejunium tam Dominicæ quam Sabbati prohibetur;" additque, esse "qui arbitrentur, hos canones a Nicolaitis hæreticis contaminatos, et aliis multis apocryphis respersos;" quod de epistolis tamen, potius quam de canonibus, Clementinis illos sensisse, ego quidem judicaverim. In illis enim leguntur hæc, quæ non esse Clementis, sed "infelicis Nicolai, aut alicujus sectatorum ejus, quos inter primos hæreticos legimus[l]," in nono chronicorum suorum libro Christianus Massæus pronunciat. "Denique Græcorum quidam sapientissimus hæc ita sciens esse, ait, communia debere esse amicorum omnia. In[m] omnibus autem sunt sine dubio et conjuges;" quæ, a Faustiniano ethnico, ex Platonis republica, in apocrypharum recognitionum libro decimo, proposita et a Clemente refutata, Isidorus Mercator in earum epistolarum quintam, quas Clementis titulo nobis venditavit, impudentissime primum transtulit; indeque traductum, in ecclesiasticorum decretorum corpus, quod in Romano foro hodie prostat, turpissime postea compegit Gratianus[n] monachus.

Clementinarum vero diataxeων interpolatorem ex hæreticorum grege prodiisse, CCXXVII. episcopi, anno DCXCII. Constantinopoli in Trullo congregati, non dissimulant: hac ad postremum pseud-apostolicum illum canonem exceptione apposita: "Ἐπειδὴ δ' ἐν τούτοις τοῖς κανόσι ἐντέταλται δέχεσθαι ἡμᾶς τὰς τῶν αὐτῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος διατάξεις, αἷς τισι πάλαι ὑπὸ τῶν ἑτεροδόξων ἐπὶ λοίμῃ τῆς ἐκκλησίας νόθα τινὰ καὶ ξένα τῆς ἐκκλησίας (vel εὐσεβείας potius, ut in manuscriptis legimus) παρενετέθησαν, τὸ εὐπρεπὲς κάλλος τῶν θείων δογμάτων ἡμῖν ἀμαυρώσαντα, τὴν τῶν τοίουτων διατάξεων προσφόρως ἀποβολὴν πεποιήμεθα πρὸς τὴν τοῦ χριστιανικωτάτου ποιμνίου οἰκοδομὴν καὶ ἀσφάλειαν, οὐδαμῶς ἐγκρίνοντες τὰ τῆς αἱρετικῆς ψευδολογίας κυήματα, καὶ τῇ γνησίᾳ τῶν ἀποστόλων καὶ ὁλοκλήρῳ διδαχῇ παρενείροντες. Quoniam autem

[l] Vid. Epiphan. contra Secundian. hæres. 32. sec. 4.
[m] Bellarmin. de bonis operibus in particulari, lib. 3. cap. 11.
[n] 12. q. 1. c. Dilectissimis.

in his nobis canonibus præceptum est, ut eorundem sanctorum apostolorum per Clementem constitutiones susciperemus; quibus jam olim ab heterodoxis, non sine Ecclesiæ pernicie, adulterina quædam et a pietate aliena inserta sunt, quæ divinorum nobis dogmatum elegantem ac decoram speciem obscurarunt: has constitutiones, ad Christianismi gregis ædificationem ac securitatem, conducibiliter rejecimus; hæreticæ falsitatis fœtus nequaquam immiscentes, et germanæ ac integræ apostolorum doctrinæ inserentes."

Indeque, in scholiis ad eundem canonem apostolicum octogesimum quintum Alexius Aristenus, interpres adhuc ineditus: "*Ὁ δεύτερος κανὼν τῆς ἐν τῷ Τρούλλῳ γενομένης ἕκτης συνόδου παντελῶς ἀποβάλλεται τὰς τοιαύτας διαταγάς· διὰ τὸ ἐν αὐταῖς ὑπὸ τῶν ἑτεροδόξων προστεθεῖναι τινὰ νόθα καὶ ξένα τῆς εὐσεβείας.* Secundus canon synodi sextæ in Trullo habitæ constitutiones hasce omnino rejicit: propterea quod iis nonnulla adulterina ab heterodoxis adjecta fuerint, atque a pietate aliena;" et Theodorus Balsamon: "*Σὺ δὲ γίνωσκε, ὡς εἰ καὶ γέγραπται ἐνταυθοῖ ἀναγινώσκειν ἡμᾶς τὰς διαταγὰς τοῦ Κλήμεντος, πλὴν μὴ δημοσιεύειν αὐτὰς, ἀλλ' ὁ δεύτερος κανὼν τῆς ἕκτης συνόδου ἀπηγόρευσε τῶν τούτων ἀνάγνωσιν, διὰ τὸ γενέσθαι παραποίησιν ἐν αὐταῖς.* Tu autem intelligas, quod etsi hic scriptum est, constitutiones Clementis legi a nobis, sed non divulgari debere; secundus tamen sextæ synodi canon earum lectionem prohibuit, quod in eis adulteratio facta sit;" et Johannes Zonaras: "*Διάφορα νόθα συγγράμματα καὶ ψευδεπίγραφα ἦσαν, ἢ καὶ εἰσί· τὰ δὲ καὶ νενοθευμένα, οἷα καὶ αἱ διὰ τοῦ Κλήμεντος ἐκπεφωνημέναι διαταγαί· καὶ αὗται γὰρ παρὰ κακοδόξων τινῶν ἐνοθεύθησάν τε καὶ παρεφθάρησαν. διὸ καὶ ἀναγινώσκεσθαι ὅλως αὐτὰς ἀπηγόρευσεν ἡ οἰκουμενικὴ ἕκτη σύνοδος ἐν κεφαλαίῳ δευτέρῳ τῶν παρ' αὐτῆς τεθέντων κανόνων.* Varii nothi et falso inscripti libri erant, vel etiamnum sunt: quidam et adulterati; quales etiam, quæ per Clementem promulgatæ fuerant constitutiones. A sectariis enim quibusdam et adulteratæ et corruptæ fuerunt. Quapropter istas omnino legi vetuit Oecumenica

sexta synodus in secundo capite canonum ab ea statutorum."

Similiter et idem Zonaras, ad canonem apostolicum sexagesimum: "Πολλὰ βιβλία παρὰ τῶν ἀσεβῶν ἐνοθεύθησαν εἰς βλαβὴν τῶν ἁπλουστέρων. ὥσπερ καὶ αἱ διὰ τοῦ ἁγίου Κλήμεντος γραφεῖσαι τοῖς ἐπισκόποις ἀποστολικαὶ διαταγαὶ, αἳ διὰ τοῦτο καὶ συνοδικῶς ἀπεβλήθησαν. Ab impiis hominibus corrupti fuerunt multi libri ad perniciem simpliciorum. Veluti sunt episcopis per sanctum Clementem scriptæ apostolicæ constitutiones: quæ propterea synodice rejectæ sunt;" et ad postremum concilii Laodiceni canonem: "Ὁ τῶν ἁγίων ἀποστόλων πέ κανὼν τὰς διὰ τοῦ Κλήμεντος συγγραφεῖσας διατάξεις τοῖς ἀναγνωστέοις βιβλίοις συναπηρίθμησεν. ἃ ἡ ἕκτη σύνοδος ἐν δευτέρῳ κανόνι μὴ ἀναγινώσκεσθαι διετάξατο, ὡς ὑπὸ αἱρετικῶν νοθευθείσας, ὡς προσθεμένων αὐταῖς παρέγγραπτά τινα καὶ διάστροφα. Apostolorum octogesimus quintus canon conscriptas a Clemente constitutiones inter libros legendos recensuit: quas tamen sexta synodus in secundo canone legi prohibuit; ut ab hæreticis, qui multa eis perverse inseruerunt, depravatas."

Speciatim vero Arianismi insimulatos olim fuisse hosce libros, testatus est Photius[n]: ὅπερ ἄν τις καὶ βιαίως διακρούσαιτο, inquit ille, "quod non nisi violenter quis queat depellere." Eo vero spectant ista. In libro quinto constitutionum, capite sexto: "Ἐπείσθημεν Μωσῇ εἴποντι, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. καὶ γινώσκομεν, ὅτι οὐχ' ὕλης ἦν ἐνδεὴς, ἀλλὰ βουλήσει μόνῃ, ἃ προσετάγη ὁ Χριστὸς ταῦτα καὶ παρήγαγε. Mosi credimus cum ait, In principio creavit Deus cœlum et terram: ac scimus non fuisse illi opus materia, sed sola voluntate effecisse quæ Christus jussus est facere;" ad quod annotaverat, in antiquissimo quo Franciscus Turrianus usus est codice, vetus quidam theologus: "Βλάσφημον· γυμνὸς γὰρ οὐ προσετάγη ὁ υἱός. Blasphemum hoc: nam ante assumptam carnem jussa non capessebat Filius." In eodem constitutionum libro, capite ultimo: "Τοῦτον οὖν καὶ ἡμεῖς κηρύσσομεν ὑμῖν καὶ εὐαγγελιζόμεθα Θεὸν Λόγον,

[n] Phot. biblioth. num. 113.

ὑπηρετούμενον τῷ Θεῷ αὐτοῦ καὶ πατρὶ εἰς τὴν τῶν ὅλων δημιουργίαν. Hunc igitur et nos prædicamus atque annunciamus vobis Deum Verbum, ministrum Dei ipsius ac Patris in condenda rerum universitate;" ad quem locum et hæc nota ab antiquo illo censore est apposita: " *Οὐ δέχομαι ὑπηρετῆσαι τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ τὸν υἱὸν, ἀλλὰ σὺν αὐτῷ πάντα ποιῆσαι.* Non admitto Deo et Patri ministravisse Filium, sed una cum ipso omnia perfecisse." Libro octavo constitutionum, capite duodecimo, de Filio quoque similiter: " *ὁ εἰς πάντα ὑπηρετησάμενός σοι τῷ Θεῷ αὐτοῦ καὶ πατρὶ, εἴς τε δημιουργίαν διάφορον καὶ πρόνοιαν κατάλληλον.* qui in omnibus ministravit tibi Deo ipsius et Patri, tum in varia creatione rerum, tum in accommodata ad eas providentia;" ubi et admonitionem suam Aristarchus ille repetendam esse censuit: " *Μετὰ τὴν σάρκωσιν εἴποι ἄν τις τὴν ὑπηρεσίαν δι' αὐτὸν, οὐ μὲν πρὸ τῆς σαρκώσεως.* Post incarnationem attribuere ei ministerium quis posset; ante incarnationem autem haudquaquam."

Et sic quidem in Pseudo-Clementis sui patrocinio hic se gerit Carolus Bovius; ut simul quoque ingenue agnoscat, " videri eum aliquando de Spiritu sancto exiliter loqui," uti " de Verbo quoque duriores quasdam interdum voces fundere." Ita in libro octavo, capite sexto, Pater dicitur Deus tum Filii, tum Paracleti; et capite trigesimo septimo: " *πρὸ πάντων αὐτοῦ Θεὸς καὶ πατὴρ, ὁ τοῦ πνεύματος κύριος,* ante omnia Deus ac Pater" filii, " et Dominus Spiritus;" quomodo et in sexti libri capite undecimo eundem prædicat " *ἕνα θεὸν, ἑνὸς υἱοῦ πατέρα, οὐ πλειόνων, ἑνὸς παρακλήτου διὰ Χριστοῦ, τῶν ἄλλων ταγμάτων ποιητὴν*: unum Deum, unius filii patrem non multorum, unius Paracleti per Christum, aliorum ordinum effectorem;" quod ut *ἀποβλητaῖον καὶ φευκταῖον,* damnat ille antiquus Turriani censor: qui et in putida illa comparatione, quæ in libri secundi capite vigesimo sexto legitur, inæqualitatem inter Filium et Spiritum sanctum induci, observat. " Diaconissa in figuram Spiritus sancti honoretur a vobis: nihil sine diacono agens vel loquens: quemadmodum nec Paracletus a seipso aliquid loquitur vel facit, sed glorificans Christum expectat ejus voluntatem;"

et capite vigesimo octavo: "Quantum autem unicuique presbyterarum datur" (quo *πρεσβυτίδων* nomine[o] seniores diaconissæ intelligendæ veniunt) "ejus duplum detur diaconis, in honorem Christi." Et quanquam ipse Turrianus in istis defendendis multam operam insumpserit: ex eadem tamen societate prodiit postea Dionysius Petavius qui, libertate hic usus plane Francica, veteris illius theologi censuram suo etiam calculo ita comprabare non est veritus. "De[p] diaconissis nugatur Pseudiotaxis Clementis, libro secundo, capite vigesimo sexto, ubi episcopum Dei Patris instar esse dicit, diaconum Christi Domini, diaconissam vero Spiritus sancti. Proinde uti Spiritus sanctus nihil a seipso dicit facitve, *ἀλλὰ δοξάζων τὸν Χριστὸν περιμένει τὸ ἐκείνου θέλημα*: ita diaconissæ nihil sine diacono debent suscipere. Quæ sunt *γραώδη*, et hæresim præterea *τῶν Πνευματομάχων* redolent."

Mitto errores alios, a cardinale Bellarmino (in libro de scriptoribus ecclesiasticis) constitutionibus hisce objectos: ut, quod in libro sexto, capite decimo quinto, "jubent rebaptizari eos, qui baptizantur ab hæreticis, ea de causa, quia hæretici non sunt sacerdotes;" libro tertio, capite secundo, "quartas nuptias appellant manifestam fornicationem;" libro octavo, capite trigesimo secundo, "dicunt ancillam soli Domino obsequentem recipi; si cum aliis intemperans fuerit, rejici." Ad Pseud-Ignatium venio: in cujus ad Philippenses epistola duo huc facientia supra capite undecimo sunt annotata; alterum ad Apollinaris, ad Arii spectans hæresim alterum; cum quorum priori illud etiam convenit, quod epistolæ ad Philadelphenos habet interpolator: "*ὅτι θεὸς Λόγος ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι κατῴκει, ὢν ἐν αὐτῷ ὁ λόγος, ὥσπερ καὶ ψυχὴ ἐν σώματι· διὰ τὸ ἔνοικον εἶναι θεὸν, ἀλλ' οὐχὶ ἀνθρωπείαν ψυχήν.* quod Deus Verbum in humano corpore habitabat, verbo existente in ipso, sicut anima in corpore: eo quod

[o] *Ἄχρι Διακονισσῶν μόνον τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἐπεδεήθη τάγμα, χήρας τε ὠνόμασε, καὶ τούτων τὰς ἔτι γραωτέρας Πρεσβύτιδας, οὐδαμοῦ δὲ πρεσβυτερίδας.* Epiphan. contra Collyridian. hæres. 79.

[p] Petav. not. in Epiphan. pag. 349.

Deus in eo habitat, non autem anima humana." Nam recte quidem observavit Vedelius, ex ipsius authoris, non ex hæreticorum aliquorum sententia fuisse ista dicta: sed quum διὰ τὸ ἔνοικον εἶναι θεὸν, ἀλλ' οὐχὶ ἀνθρωπείαν ψυχὴν, ita interpretatur, "quia scilicet Deus inhabitabat illud, non autem quasi, (Deus aut Λόγος,) fuisset anima humana;" vereor ne ejusmodi interpretationem verba ipsa non queant admittere.

Quod Patri ut propria assignata esset appellatio "Dei super omnia," non solum in epistola ad Philippenses, sed etiam in altera ad Tarsenses et Clementinis illis constitutionibus; id Arianismum sapere dicebamus. A quo nec ille alienus est titulus, Filio ab epistolæ ad Magnesianos interpolatore attributus: "ἐνεργείας θεϊκῆς οὐσία γεννητὴ, divinæ efficaciæ genita essentia." Cui noster quidem Zanchius[q], commodum sensum conatur affingere; ut vel οὐσία accipiatur pro ὑπάρξει sive persona, vel γεννητὴ sumatur improprie pro communicata (per generationem scilicet non, ut in Spiritu sancto, per spirationem;) addens: "etiam apud Theodoretum, libro primo, capite duodecimo, Patres concilii Nicæni passos fuisse dici, Filium esse οὐσίαν γεννητὴν." Ubi fortissimus ille Ecclesiæ athleta, et sacrosanctæ Trinitatis validissimus assertor (cui hunc, de Essentia in divinis generante et generata, strenue ab ipso oppugnatum errorem impudentissime impingit Gregorius Valentianus[r]) et prius illud Ignatio suppositum fuisse non intellexit; et posterius haudquaquam ex Nicæni concilii vel sententia vel permissione dictum fuisse minus animadverterit, sed ex Eusebii Cæsariensis ad Arianos, quibuscum ille syncretismum fovere volebat, tum scribentis epistola, in Theodoreti historia simpliciter fuisse recitatum. Contra quod Arianismi in hac locutione latitans venenum, severam hanc sententiam a Patribus concilii Toletani primi promulgatam novimus: "Si quis dixerit, vel crediderit, Deitatem nascibilem esse; anathema sit." Ut de Late-

[q] Hieron. Zanchius de tribus Elohim, lib. 5. cap. 8. Vid. et Luc. Wadding. annal. minorum, ad ann. 1297. sec. 41.

[r] Gregor. de Valent. lib. 3. de Trinit. cap. 1.

ranensis concilii definitione, sub Innocentio III. eandem de genita essentia opinionem in Joachimo Florensi abbate condemnantis, nihil dicamus. Illud enim arcte nobis tenendum; a persona Patris per generationem Filio esse communicatam essentiam ingenitam: quicquid, sub specioso Patrum et paternarum traditionum prætextu, contra nobis obtendat Richardus Victorinus[s].

Suspectum quoque nonnullis est et illud; quod in eadem ad Magnesianos epistola nominatur Christus "*πρῶτος ἐπίσκοπος καὶ μόνος φύσει ἀρχιερεὺς*, primus episcopus et solus natura pontifex;" quomodo et idem interpolator, in epistola ad Smyrnæos, eundem appellat, "*τὸν πρωτότοκον καὶ μόνον τῇ φύσει τοῦ Πατρὸς ἀρχιερέα*, primogenitum et solum natura Patris pontificem;" ubi, cum Scriptura non dicat Christum esse natura pontificem, sed *τάξει*[t] sive instituto; utrobique vocem *φύσει* irreptitiam esse, atque infertam a corruptore in notis suis criticis suspicatus est Vedelius; quum non in duobus hisce tantum locis, sed etiam in octavo Clementinarum constitutionum libro, capite quadragesimo sexto: "*πρῶτος τῇ φύσει ἀρχιερεὺς ὁ μονογενὴς Χριστὸς*, primus natura pontifex, unigenitus Christus" similiter dictus reperiatur. Quod si animadvertisset vir sagacissimus; et ejus simul meminisset quod in causa non absimili, de vocis Sabbathi interjectione, adversus Bellarminum[u] alio in loco disputaverat: non tam unicam hanc voculam quam integrum hoc comma Ignatio a depravatore infultum fuisse, haud dubie pronunciasset. De ipsa vero re vide, si placet, Turrianum in suis ad dictum Pseudo-Clementis locum explanationibus apologeticis.

[s] Richard. de S. Victore, lib. 6. de Trinitate, cap. 22.

[t] Hebr. cap. 5. ver. 6, 7. 10. et cap. 7. ver. 11. 17. 21. 28.

[u] Vedel. exercitat. 10. in epist. ad Philippens. cap. 6. sec. 3.

CAP. XVI.

De criminatione Deuteronomii, Pseudo-Clementis constitutionibus olim objecta. De κακοπλαστίᾳ in Clementinis et Ignatianis confingendis commissa; quæ ex temporum ratione, cum qua consistere ea nullo modo potest, aperte redarguitur.

Præter Arianismi crimen, duo alia Clementinis constitutionibus objecta olim fuisse, memorat Photius[a], " *κακοπλαστίαν, ἣν οὐ χαλεπὸν ἀποσκευάσασθαι. καὶ ὅτι κατὰ τοῦ Δευτερονομίου ὕβρεις τινὰς ἐπαφίησιν, ἃς καὶ ῥᾶστον διαλύσασθαι.* malam nimirum fictionem, quam depellere ait non esse admodum difficile; deinde quod contra Deuteronomium criminationes quasdam adducant; quas et ipsas dilui facillime posse" asserit. Atque " Franciscum Turrianum societatis Jesu in Clementis constitutiones apostolorum prolegomenis hæc eadem solvisse," addit in suis ad Photium notis Andreas Schottus.

De Deuteronomio autem, eo in loco, hæc illius est responsio: " Quia Clemens Deuteronomium nomine Deuteroseos in his libris vocare solet: qui verbum accipiebant ut nunc utimur, et usus est Justinianus imperator cum (in Constitutione CXLVI. de Hebræis) Deuterosim Hebræis ut impiam et legi Moysis contrariam prohibet; convicium fieri Deuteronomio existimarunt. At non sic Clemens accepit, sed ut tunc accipiebatur. Deuterosim enim prius vocabant eam quæ post legem Decalogi vice secundæ legislationis a Deo data est Moysi." Qua responsione tantum abest ut nodum ille solverit, ut ne attigerit quidem. Nam mandata quidem quæ post Decalogum promulgatum scriptis a Moyse sunt mandata, et Deuteronomii nomine designat Pseudo-Clemens (ut in libri primi capite tertio,

[a] Phot. biblioth. num. 113.

ubi ex Deuteronomio legem citat quæ habetur in Levitico) et Deuteroseos (ut in ejusdem libri capite sexto, ubi Deuterosin hanc opponit legi naturali et Decalogo:) maximamque eorum partem a Christo sublatam esse asserit: *καὶ ἐγένετο ὁ νομοθέτης αὐτὸς πλήρωμα τοῦ νόμου, οὐκ ἀνελὼν τὸν φυσικὸν νόμον, ἀλλὰ παύσας τὰ διὰ τῆς δευτερώσεως ἐπείσακτα, εἰ καὶ μὴ πάντα*: inquit ille, in libri sexti capite vigesimo secundo: "Ac factus est ipse legislator perfectio legis: non lege naturali sublata, sed illis abrogatis quæ per Deutorosim inducta fuerant, tametsi non omnibus." Sed quod in eo reprehendendum existimaverunt censores isti, id potius fuisse videtur: quod in sexti libri capite vigesimo præcepta illa temporaria Israelitico populo pœnæ loco data fuisse dixerit.

Nam ante conflatum vitulum aureum, et Hebræorum illam idololatriam, sacrificia et id genus alia permisisse illis Deum ait, non jubendo et necessitatem aliquam imponendo, sed liberæ eorum potestati ea concedendo. Postea vero, inquit, "*ὀργισθεὶς ὁ Θεὸς ἅτε ἀχαριστηθεὶς ὑπ᾽ αὐτῶν, ἔδησεν αὐτοὺς δεσμοῖς ἀλύτοις, στιβώσει φορτισμοῦ καὶ σκληρότητι κλοιοῦ· καὶ οὐκέτι εἶπεν, Ἐάν δε ποιῇς, ἀλλὰ, Ποίησον θυσιαστήριον, καὶ θύε διηνεκῶς. ἐπιλήσμων γὰρ τυγχάνεις καὶ ἀχάριστος, ὁλοκαύτει οὖν συνεχῶς, ἵν᾽ ὑπομιμνήσκῃς μου· ἐπειδὴ γὰρ τῇ ἐξουσίᾳ κακῶς ἀπεχρήσω, ἀνάγκην ἐπιτίθημί σοι λοιπὸν, καὶ βρωμάτων ἀφιστῶ τοιῶνδε, καὶ ζώων σοι διαφορᾶς καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων διαστέλλομαι, καί τοι παντὸς ζώου καλοῦ τυγχάνοντος, ἅτε ὑπ᾽ ἐμοῦ γενομένου· καὶ ἀφορισμοὺς τοιούσδε σοι προστάσσω, καθαρισμοὺς, συνεχῆ βαπτίσματα, ῥαντισμοὺς, ἁγνείας τοιάσδε, ἀργίας διαφόρους. καὶ τούτων ἐφ᾽ ἑκάστῳ ἐὰν παρακούσῃς, τιμωρίαν ὁρίζω, ὡς ἔοικε, τῷ ἀπειθεῖ. ὅπως πιεζόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ κλοιοῦ ἀγχόμενος, τῆς πολυθέου πλάνης ἐκστῇς.* Deus iratus, quod ingrati et immemores beneficiorum essent; constrinxit eos vinculis arctissimis, et compressione oneris, et asperitate jugi, neque amplius dixit, Si feceris, (ita enim antea citaverat textum illud: *Ἐὰν*[b] *δὲ ποιήσῃς μοι θυσιαστήριον, ἐκ γῆς ποιήσεις μοι αὐτό.* cum simpliciter ibi legatur: *Θυσιαστήριον ἐκ γῆς ποιήσετέ*

[b] Exod. cap. 20. ver. 24.

μοι) "sed, Fac altare, et assidue sacrifica. Obliviosus enim es et ingratus: fac igitur continenter sacrificium holocausti, ut sis memor mei. Quia enim libera potestate male abusus es, impono tibi deinceps necessitatem, interdico tibi hujusmodi genera ciborum, et animalium mundorum et immundorum distinctionem tibi præscribo; cum alioqui omne animal bonum sit, utpote a me factum. Item jubeo tibi tales quasdam separationes, purgationes, crebras lavationes, aspersiones, vacationes varias: et in singulis horum, nisi parueris, pœnam statuo ut æquum est inobedienti; ut pressus, et collo obtorto, a falsa religione Deorum multorum recedas," &c.

De *κακοπλαστίᾳ* respondet Turrianus: "Constitutiones apostolorum scriptas esse factis personis. Clementem enim in hisce libris partes constituendi et loquendi quæ in eis continentur, apostolis, quibus convenire et a quibus profecta esse sciebat, dedisse; licet numquam inter se locuti essent, neque scripsissent, ut eos loquentes et scribentes facit. Hunc enim morem habere dialogum;" quod tamen ante eum multo et cautius et rectius Carolus Bovius expressit: "scribendi genus esse quasi mistum ex dialogo, et ex eo genere in quo perpetuo orationis cursu res narrantur, quod *διεξοδικὸν* vocant. Nam ex ea parte," inquit, "qua personæ loquentes inducuntur, videtur dialogi similitudinem habere: quatenus autem sermones non habentur inter ipsos loquentes, sed a principio in apostolorum personam instituta oratio eandem formam conservat, quasi ipsi apostoli hos libros conscripserint; potest in fusum illud et perpetuum genus referri."

Nempe, post[c] Hierosolymitanum concilium Actorum decimo quinto habitum, apostoli omnes una congregati fuisse dicuntur. "Petrus videlicet, Andreas, Jacobus et Johannes, Zebedæi filii, Philippus, Bartholomæus, Thomas, Matthæus, Jacobus Alphæi, Lebbæus cognomento Thaddæus, Matthias Judæ suffectus, Jacobus frater Domini, Hierosolymorum episcopus, et Paulus doctor gentium *τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς*, vas electionis" (sic enim et

[c] Constitut. apostol. lib. 6. cap. 12, 13, 14.

ipse, cum reliquis, de se loquens introducitur) "ἅμα πάντες καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ γενόμενοι, ἐγράψαμεν ὑμῖν τὴν καθολικὴν ταύτην διδασκαλίαν. omnes in unum congregati, Catholicam hanc doctrinam vobis scripsimus." Ita enim illi, in libri sexti capite decimo quarto, locuti esse finguntur. Similiter et in octavi libri capite quarto: "Ἅμα τοίνυν ὑπάρχοντες ἡμεῖς οἱ δεκαδύο τοῦ Κυρίου ἀπόστολοι, τὰς δὲ τὰς θείας ἡμῶν ἐντελλόμεθα διατάξεις περὶ παντὸς ἐκκλησιαστικοῦ τύπου, συμπαρόντων ἡμῖν καὶ τοῦ τῆς ἐκλογῆς σκεύους Παύλου τοῦ συναποστόλου ἡμῶν, καὶ Ἰακώβου τοῦ ἐπισκόπου, καὶ τῶν λοιπῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν ἑπτὰ διακόνων. Nos igitur duodecim apostoli Domini, qui una sumus, has vobis constitutiones de omni ecclesiastica forma indicimus; præsente Paulo vase electionis et co-apostolo nostro, et Jacobo episcopo, ac reliquis presbyteris et septem diaconis;" et capite ultimo: "Ὑπὸ Μωσέως τοῦ θεοφιλεστάτου ἀρχιερεῖς κατεστάθησαν, καὶ ἱερεῖς, καὶ Λευῖται· ὑπὸ δὲ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἡμεῖς, οἱ δεκατρεῖς ἀπόστολοι· ὑπὸ δὲ τῶν ἀποστόλων ἐγὼ Ἰακώβος καὶ ἐγὼ Κλήμης, καὶ σὺν ἡμῖν ἕτεροι. A Moyse, qui fuit Deo charissimus, constituti sunt pontifices, sacerdotes et Levitæ: a Salvatore autem nostro nos tredecim apostoli, (et Matthia et Paulo, inter apostolos a Christo ipso institutos connumeratis) ab apostolis vero ego Jacobus, et ego Clemens, et nobiscum alii."

Ubi tres simul Jacobos adfuisse fingit impostor ille: fratrem Domini et hic et alibi[d] ab Alphæi filio distinguens atque extra numerum duodecim apostolorum collocans (quod culpat in eo Bellarminus[e]) et Zebedæi filium a mortuis suscitans quem ante concilii Hierosolymitani tempus ab Herode gladio fuisse cæsum ex Actorum duodecimo didicimus. Quapropter Bovius "nomen[f] Jacobi Zebedæi delendum" hic esse censuit; ut quod "negligentia vel imperitia alicujus huc irrepserit." Cui quum exemplarium consensum obstare cerneret Turrianus; ex verbis

[d] Constitut. lib. 2. cap. 55. et lib. 6. cap. 12.

[e] Bellarmin. de scriptorib. ecclesiast. in Clemente. Vid. et Baron. ann. 34. sec. 291.

[f] Bov. schol. in constitut. lib. 6. cap. 15.

illis apostoli Pauli in epistola[g] ad Corinthios, "Congregatis vobis cum spiritu meo, decrevi," &c. et "Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu," novam hanc interpretationem nobis procudit. "Clemens[h] hæc in persona duodecim apostolorum, et septem diaconorum scripsit: numerans illis, secundum idioma Scripturæ, Jacobum jam occisum, et Stephanum lapidatum; qui *κατὰ γνώμην*, et secundum spiritum præsentes fuerunt. Hanc enim doctrinam Catholicam ab apostolis prædicatam, quam Clemens literis mandavit, et has constitutiones Jacobus quoque frater Johannis, et Stephanus, spiritu cum reliquis congregati, sanxerunt." Atqui de se vivente, non vita functo, locutus est Paulus apostolus: et si beatarum animarum a corpore sejunctarum nuda *γνώμη* et consensus ad sanctionum istarum conditarum numerum augendum suffecerit; certe et Esaias, et Ieremias, et Ezechiel, et prophetarum cœtus universus, eadem qua Jacobus et Stephanus ratione, in unum cum viventibus apostolis convenisse, et Catholicam hanc doctrinam una cum illis dici possent conscripsisse; quod nihil futilius dici posset et ineptius.

Libro secundo, capite quinquagesimo septimo, de libris Novi Testamenti in officiis ecclesiasticis publice legendis ita præcipientes inducuntur apostoli: "*Μετὰ τοῦτο αἱ Πράξεις αἱ ἡμετέραι ἀναγινωσκέσθωσαν· καὶ ἐπιστολαὶ Παύλου τοῦ συνεργοῦ ἡμῶν, ἃς ἐπέστειλε ταῖς ἐκκλησίαις καθ' ὑφήγησιν τοῦ ἁγίου πνεύματος· καὶ μετὰ ταῦτα διάκονος ἢ πρεσβύτερος ἀναγινωσκέτω τὰ εὐαγγέλια, ἃ ἐγὼ Ματθαῖος καὶ Ἰωάννης παρεδώκαμεν ὑμῖν.* Deinde Acta nostra legantur: item epistolæ Pauli adjutoris nostri, quas ecclesiis misit Spiritus sancti instinctu dictatas. Postea diaconus aut presbyter evangelia legat, quæ ego Matthæus et Johannes tradidimus vobis;" quomodo et in eorundem pseudapostolorum canone octogesimo quinto inter Novi Testamenti Scripturas, una cum evangelio Johannis recensentur "*αἱ Πράξεις ἡμῶν τῶν ἀποστόλων*, Acta nostra aposto-

[g] 1 Cor. cap. 5. ver. 3, 4. Vid. et Coloss. cap. 2. ver. 5.

[h] Turrian. explanat. in lib. 8. constitut. cap. 4.

lorum ;" quum, præter ipsum Johannem, tempore scripti illius evangelii, apostolorum quorum in Actis mentio nullus omnino superfuerit, qui præclaris istis canonibus condendis interesse potuerit: de quo, sic Sixtus Senensis: "In[i] ultimo apostolorum canone recipitur Johannis evangelium, quod scriptum fuit sub Nerva. Canones vero, vivente Petro, qui longe antea sub Nerone occisus est, dicuntur editi: sicut ex vigesimo octavo canone elicitur; in quo scriptum est, A ME PETRO. Hoc autem valde videtur absurdum: nisi dicamus particulam illam de approbatione evangelii Johannis, ex libri margine, cui ab aliquo sciolo addita fuerat, irrepsisse in textum." Cui conjecturæ ut Græcorum omnium exemplarium et nomocanonis Johannis Constantinopolitani (quem eodem cum canonis istius conditore seculo vixisse arbitramur) concentus refragatur: ita Turriani[k] illud, de evangelio Johannis longe ante Nervæ imperium edito, effugium alterum, gravissimorum authorum testimoniis a Bellarmino[l] et Baronio[m] est refutatum.

Ad eandem quoque *κακοπλαστίαν* pertinet, quod in libri octavi capite trigesimo quinto, Petrus et Paulus festa apostolorum servari jubent; quum adhuc in vivis essent ipsi apostoli; et in libri sexti capite sexto: "*οἱ ἐκ ἡμῶν νῦν φανέντες* 'Ε*βιωναῖοι*, qui nostris temporibus orti sunt Ebionæi," ab apostolis memorentur: quum "post excidium Hierosolymæ emersisse impostorem scelestissimum Ebionem," ex Epiphanio[n] doceat Baronius[o]; quo tempore Petrum, et Paulum, et eorum qui hic[p] loquentes introducuntur alios in vivis esse desiisse nemo dubitat; et in libri septimi capite quadragesimo octavo, editionis Græco-Latinæ, apostoli episcoporum a se ordinatorum

[i] Sixt. Senens. biblioth. sanct. lib. 2. in Clemente.

[k] Turrian. explanat. in lib. 2. constitut. cap. 57. et defens. canon. apostol. cap. 11.

[l] Bellarmin. de Verbo Dei, lib. 1. cap. 20.

[m] Baron. ann. 99. sec. 2.

[n] Epiphan. contra Ebion. hæres. 30. num. 2.

[o] Baron. ann. 74. sec. 6.

[p] Constitut. apostol. lib. 6. cap. 7, 8. 12. 14.

ejusmodi instituisse dicantur catalogum: "Περὶ τῶν ὑφ' ἡμῶν χειροτονηθέντων ἐπισκόπων ἐν τῇ ζωῇ τῇ ἡμετέρᾳ γνωρίζομεν ὑμῖν ὅτι εἰσὶν οὗτοι. Ἱεροσολύμων μὲν Ἰακώβος ὁ τοῦ Κυρίου ἀδελφὸς, οὗ τελευτήσαντος δεύτερος Συμεὼν ὁ τοῦ Κλεόπα, μεθ' ὃν τρίτος Ἰουδας Ἰακώβου. Καισαρείας δὲ τῆς Παλαιστίνης, πρότερον μὲν Ζακχαῖος ὁ ποτὲ τελώνης, μεθ' ὃν Κορνήλιος, καὶ τρίτος Θεόφιλος. De ordinatis a nobis episcopis in vita nostra, significamus vobis quod hi sunt. Hierosolymis ordinatus est Jacobus frater Domini: quo mortuo, secundus Simeon Cleopæ; post eum Judas Jacobi filius. Cæsareæ Palæstinæ primus ordinatus est Zacchæus olim publicanus: post eum Cornelius; et tertius Theophilus." De quo Petrus Halloixius: "Constat[q] Clementem obiisse ante Simeonem Cleophæ, et ante Theophilum Cæsareæ Palæstinæ episcopum. Quare non potuit, nec de Juda Simeonis successore scribere, nec de Theophilo Cornelii."

Quæ si æquo animo consideravisset Franciscus Turrianus, "in temporibus nunquam errore lapsum Clementem" suum fuisse, tam temere non pronunciasset: neque etiam (quod in prolegomenis suis paulo post subjungit) "Clementem nunquam apostolis partes dedisse constituendi, quæ post eorum tempora constituta sunt; omnia enim quæ his libris complexus est a sanctis apostolis didicisse, accepisse, audivisse." Cujus asserti vanitas ut clarius adhuc elucescat: quæ in hoc genere Pseudo-Clementi et Pseud-Ignatio sunt communia visum est proponere, quo utriusque et consensio mutua et par falsitas simul omnibus appareat.

Ad primum majores ordines "solos primitivam Ecclesiam habuisse; subdiaconos vero et acoluthos (et pari ratione minores tres reliquos Romanensium ordines, exorcistas, lectores, et ostiarios) procedente tempore ecclesiam sibi constituisse;" a magistro[r] sententiarum rectissime est observatum; quum suppositiitius tamen Ignatius, in epistola ad Antiochenos, simul salutet "ὑποδιακόνους, ἀναγνώστας, ψάλτας, πυλωρούς, τοὺς κοπιῶντας, ἐπορκισ-

[q] Halloix. notat. in vit. Ignatii, cap. 2.

[r] Petr. Lomb. sentent. lib. 4. distinct. 24.

τὰς, ὁμολογητὰς, subdiaconos, lectores, cantores, ostiarios, laborantes, exorcistas, confessores;" et post eos etiam "*τὰς φρουροὺς τῶν ἁγίων πυλώνων, τὰς ἐν Χριστῷ διακόνους,* custodes sanctarum portarum, quæ sunt in Christo, diaconissas." Similiterque Pseudo-Clemens, et diaconissis[s] portarum committit custodiam, quod veterum alius facit nullus; et reliqua nomina illa omnia sparsim commemorat, unico illo *τῶν*[t] *κοπιώντων* sive laborantium excepto. Eos vero, quia acoluthorum nulla facta hic fuerat mentio, acolythos fuisse Faber Stapulensis affirmat: Baronius[u], multo rectius eos qui Epiphanio laborantes, et in epistola[x] incerti cujusdam auctoris ad Rusticum Narbonensem scripta fossarii sunt dicti.

Et quidem Epiphanio[y] *κοπιαταὶ* dicuntur "*οἱ τὰ σώματα περιστέλλοντες τῶν κοιμωμένων,* qui corpora mortuorum curabant," sive terra cooperiebant, ut ex Sophoclis Ajace in notis ad Ignatium locum interpretatur Mæstræus; ubi etiam monet, in Justiniani novella quinquagesima nona, capite secundo: "*δεκανοὺς ἤτοι κοπιατὰς* istos dictos, decanos seu laboratores," ut reddidit vetus novellæ illius interpres. Numerantur autem ibi decani hi (lecticarii[z] alibi appellati) inter "*τοὺς κάμνοντας περὶ τὴν τῶν λειψάνων ἐκφορὰν,* laborantes circa cadaverum elationem," vel, ut idem habet interpres: "funerum exequias:" dicunturque "*τῇ κλίνῃ ὑπηρετούμενοι,* qui lecto ministrant," ut ad verbum expressit vetus ille, vel "lectuli ministerium faciunt," ut Julianus[a], hoc est, "qui feretro inserviunt," ut Gregorius Haloander exponit; qui et copiastas (ita enim in codice suo legerat) dictos ibidem annotat, "qui efferendis defunctorum cadaveribus lassitudinem quandam

[s] Constitut. apostol. lib. 8. cap. 28.

[t] Ibid. lib. 2. cap. 25. et 28. lib. 3. cap. 11. lib. 6. cap. 17. lib. 8. cap. 21, 22, 23. 26. 28. 46.

[u] Baron. ann. 34. sec. 288.

[x] De 7. ordinib. seu gradib. Ecclesiæ: oper. Hieronymi tom. 5. pag. 99.

[y] Epiphan. adv. hær. lib. 3. tom. 2. op. tom. 1. pag. 1104.

[z] *Τῶν καλουμένων λεκτικαρίων ἤτοι δεκανῶν.* et post: *τῶν δεκανῶν ἤτοι λεκτικαρίων.* Justinian. Novell. 43.

[a] Julian. epitom. constitut. 53. edit. Lugdun.

contrahunt." In Latino-Græco Philoxeni glossario, Bispelliones, sive Vespilliones, sunt *νεκροθάπται, κοπιᾶται*. Quod tamen copiatarum vocabulum Ignatii seculo longe posterius fuisse, et sub Christianis imperatoribus primo natum, lex illa ostendit, quæ Constantio Augusto X. et Juliano Cæsare III. consulibus (hoc est, anno Christi CCCLX.) lata, horum meminit, "quos[b] copiatas RECENS USUS instituit nuncupari."

Epistolæ ad Philadelphenos interpolator, "quendam[c] veluti hæreticorum catalogum et seriem texens," hæresim quæ nubere et liberis operam dare prohibebat hisce verbis condemnat: "*Ἐάν τις φθορὰν καὶ μολυσμὸν καλῇ τὴν νόμιμον μίξιν, καὶ τῶν παίδων γένεσιν, ἤ τινὰ τῶν βρωμάτων βδελυκτὰ, ὁ τοιοῦτος ἔνοικον ἔχει τὸν δράκοντα τὸν ἀποστάτην.* Si quis legitimam commixtionem et liberorum procreationem, corruptelam et pollutionem appellet, aut cibos aliquos detestandos putet: talis apostatam illum draconem in se habitantem fovet." Quibus similia sunt illa in Clementinis, libro sexto, capite decimo: "*Οἱ μὲν αὐτῶν ἀγαμίαν διδάσκουσι, καὶ κρεῶν ἀποχὴν καὶ οἴνου, βδελυκτὰ λέγοντες εἶναι καὶ γάμον καὶ παίδων γένεσιν καὶ βρωμάτων μετάληψιν.* Alii eorum docent, non esse nubendum, esseque a carne abstinendum et vino: execrabilia enim esse nubere, et procreare liberos, et cibos capere." Et capite vigesimo octavo: "*Ἄλλοι δ' αὖ πάλιν ἐξ αὐτῶν βρώματά τινα φαυλίζουσι· καὶ γάμον κακὸν σὺν παιδοποιΐᾳ λέγουσιν εἶναι, διαβόλου τε μηχάνημα.* Alii rursus cibos quosdam ut malos abjiciunt: et nuptias cum generatione filiorum item malas esse, et a Diabolo excogitatas dicunt." Et capite octavo: "*Οἱ μὲν τὸν γάμον ἀθετοῦσιν, οὐκ εἶναι τοῦ Θεοῦ ἔργον δοξάζοντες· ἄλλοι δέ τινα τῶν βρωμάτων βδελύσσονται.* Alii nuptias improbant, quod opinentur non esse eas opus Dei: alii quædam genera ciborum tanquam execrabilia ejiciunt." Ita enim apostolos locutos fingit Pseudo-Clemens, libro sexto constitutionum, capite octavo, ubi absurda Cerinthi, Marci, Menandri, Basilidis et Saturnili dogmata condemnata ab

[b] Cod. Theodos. lib. 16. tit. 2. de episcop. eccles. et cleric. lib. 15.
[c] Mæstræus, in epist. ad Philadelph. not. 11.

eis memorantur, quum Marcum, Valentini discipulum, Basilidem et Saturnilum, tum apostolis tum ipso Clemente posteriores fuisse appareat.

Saturnili vero sive, ut alii appellant, Saturnini doctrina illa fuit: "nubere et generare, a Satana esse:" ut ex Irenæo[d], et Epiphanio[e], intelligimus, et quidem "*τὸν γάμον οὗτος πρῶτος τοῦ διαβόλου διδασκαλίαν ὠνόμασε*, primus matrimonium diaboli doctrinam nominavit;" ut in hæreticarum fabularum libro primo docet Theodoretus: ubi et hunc et Basilidem (qui *συσχολασταὶ* fuerant, ut in loco citato loquitur Epiphanius) sub Hadriano Cæsare prodiisse significat; quod de Basilide testatur etiam Clemens Alexandrinus in libro septimo Stromatum, et Cæsariensis Eusebius, tum in ecclesiasticæ historiæ libro quarto, *κεφ. στ.* tum in chronico; ubi viginti quinque annis post mortem Ignatii Basilidem collocat. Et Ignatii tamen interpolator, non solum in epistola ad Philadelphenos hæreseos a Saturnino primum introductæ, suppresso authoris nomine, meminit; sed etiam in epistola ad Trallianos nominatim Basilidem fugiendum esse admonet: quum sub Trajano martyrium subierit Ignatius, et sub successore ipsius Hadriano hæretici isti postea emerserint.

Nec quicquam Baronii[f] commentum illud rem juvat: Basilidem primum in Egypto, vivente adhuc Ignatio, deinde post ejus mortem Saturninum in Syria scholam erroris aperuisse. Non enim primum pestifera hæc dogmata sparsisse Basilidem, sed Saturninum in hac nequitia ipsi præivisse, et ex Tertulliano[g] liquet, qui postquam de Saturnino egisset, subjicit; "POSTEA Basilides hæreticus erupit:" et ex Epiphanio[h] qui Basilidem relicto in Syria illo suo condiscipulo majora multo prædicare cœpisse scribit, ac plures quam illum sectatores collegisse: "*τὰ ἀληθῆ δὲ εἰπεῖν* (sic enim ille addit) *οὐκ ἀπὸ τῆς ἑαυτοῦ ἐννοίας ἐναρξάμενος ἡμῖν τὰ δεινά τε καὶ ὀλετήρια, ἀλλὰ προφάσεις λαβὼν ἐκ τοῦ Σατορνίλου καὶ Σίμωνος*. Sed ut quod res est dicam, non ille per sese, ac suopte ingenio

[d] Lib. 1. cap. 24.
[e] Epiphan. hæres. 23. op. tom. 1. pag. 63.
[f] Baron. ann. 120. sec. 18.
[g] Tertullian. de præscript. cap. 46.
[h] Epiphan. contra Basilidian. hæres. 24. op. tom. 1. pag. 69.

dira illa ac pestifera dogmata primus excogitavit; sed a Saturnilo ac Simone erroris argumenta mutuatus est."

Postremo, sub Christianis imperatoribus vixisse larvatum istum et Clementem et Ignatium, quasi sorex, suo ipsi indicio prodiderunt. Clemens, libri sexti capite vigesimo quarto, de Romanis ita scribens: "Πιστεύσαντες ἐπὶ τὸν Κύριον, καὶ πολυθεΐας ἀπέστησαν καὶ ἀδικίας· καὶ τοὺς ἀγαθοὺς ἀποδέχονται, καὶ τοὺς φαύλους κολάζουσιν. Ἰουδαίους δὲ ὑποφόρους ἔχουσι, καὶ τοῖς ἰδίοις δικαιώμασιν οὐκ ἐῶσι κεχρῆσθαι. Credentes in Dominum, et a Deorum multitudine et ab injustitia recesserunt: bonosque probant, improbosque puniunt. Judæos vero vectigales habent, et eos legibus suis uti non sinunt;" ad quem locum scholium hoc suum apposuit Bovius: "Noli putare universum populum Romanum eo tempore Christi fidem amplexum fuisse: sed cum multi essent in urbe Christiani, jamque religio esset celebris, præsertim si ab ea (ut legitur) Tiberius non abhorruit; propterea hanc rem extollens Clemens, inquit, Romanos, recepta Christiana pietate, ab idolorum cultu discessisse."

At neque de Tiberii temporibus locutus Pseudo-Clemens hic est, sed de iis quæ Hierosolymitanum excidium sunt insecuta; quando venientes Romani, et locum et gentem Judæorum sustulerunt (ut ex sequentibus manifestum est:) neque Romanos ab idolorum cultu discessisse tantum scribit, sed etiam Judæos vectigales habuisse, et patriis legibus uti non permisisse; quod neque de Romano populo intelligi potest, nec etiam de magistratibus, sed de imperatore solo: "quum[1] lege regia, quæ de ejus imperio lata est, populus ei et in eum omne imperium suum et potestatem contulerit." Quod etiam Turriano refutando suffecerit, qui in explanationibus suis apologeticis addit, "fuisse temporibus apostolorum Romæ nobiles multos credentes, ex domo etiam ac familia Cæsaris; quos judicia exercuisse, et gessisse magistratus, ut hæc quæ Clemens dicit facere possent, nemo cum ratione dubitare poterit." Neque solos magistratus sed ipsos etiam

[1] Justinian. institut. lib. 1. tit. 2. sec. 6. Ulpian. in l. Quod principi. D. de constitut. princip.

principes potestati episcopi ecclesiasticæ, ex illius sententia, fuisse subditos, in libro secundo constitutionum, capite undecimo satis ipse indicat; ubi episcopum dicit, loco Dei, "*πάντων ἄρχειν ἀνθρώπων, ἱερέων, βασιλέων, ἀρχόντων*, omnibus hominibus præsidere, sacerdotibus, regibus, magistratibus."

Neque alia epistolæ Ignatii ad Philadelphenos interpolatori mens fuit, hunc omnium ordinum *ὑπαλληλισμὸν* nobis proponenti: "*Οἱ ἄρχοντες, πειθαρχείτωσαν τῷ Καίσαρι· οἱ στρατιῶται, τοῖς ἄρχουσιν· οἱ διάκονοι, τοῖς πρεσβυτέροις ἀρχιερεῦσιν· οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι καὶ ὁ λοιπὸς κλῆρος, ἅμα παντὶ τῷ λαῷ καὶ τοῖς στρατιώταις καὶ τοῖς ἄρχουσι καὶ τῷ Καίσαρι, τῷ ἐπίσκοπῳ· ὁ ἐπίσκοπος τῷ Χριστῷ, ὡς ὁ Χριστὸς τῷ Πατρί· καὶ οὕτως ἡ ἑνότης διὰ πάντων σώζεται.* Magistratus obediunt Cæsari, milites magistratibus; diaconi presbyteris, sacrorum præfectis; presbyteri, diaconi et reliquus clerus, una cum populo universo, militibus, magistratibus et Cæsare, ipsi episcopo; episcopus Christo, ut Christus Patri, et hac ratione per omnia conservabitur unitas." Et licet in notis suis opponat Mæstræus, "huic objectioni facile occurri posse; si dicamus hoc loco Ignatium insinuasse, non quod Cæsar ipse tunc temporis præstaret, sed quod illum præstare oportuisset:" tamen non ita facile nodum istum solvi potuisse, hisce argumentis ostendit illi Vedelius.

"I. Scopus Ignatii fuit, Christianos saltem, non Ethnicos de officio monere, quemadmodum ex singulis epistolis manifestum est. II. Ineptum est cogitare Ignatium voluisse hortari hominem, qui infidelis etiamnum sit, obedire episcopo, nulla præcedente instructione in Christianismo; aut eum prius ad ordinis *εὐταξίας* observationem, quam ad doctrinæ et fidei cognitionem deducere. III. Summe scandalosum fuisset, si Ignatius eo tempore, quo alioquin Christiani in suspiciones rebellionis adversus magistratum calumniose conjecti erant; hortatus esset Cæsarem ethnicum ut subesset homini Christiano. IV. Institutum corruptoris est: hortari ut conservetur unitas Ecclesiæ, seu potius unio membrorum cum capite. Subjungit enim: *καὶ οὕτως ἡ ἑνότης διὰ πάντων σώζεται.* hoc est:

Et sic unio per omnia servatur. Quid? ergone est unio inter Christum et infideles? Ergone Ethnici in Ecclesia sunt? Sed manifestum est ex hoc ipso, quo tempore, seu qua Ecclesiæ ætate hæc in Ignatium sint inferta: tum scilicet quando imperatores ad Christum erant conversi, seu quando jam cum Christo et fidelibus uniti erant. V. Non putandum est, Ignatium a Pauli doctrina et exemplo discedere voluisse, qui manifeste docet, non infideles, sed tantum fideles jurisdictioni ecclesiasticæ subesse; ideoque non illis, sed his præcipit: *Quid*[k] *enim mea interest etiam de extraneis judicare? Nonne de iis qui intus sunt vos judicatis? De extraneis vero Deus judicat.* In quem locum commentator, qui vulgo Ambrosius putatur: *Perfidos,* inquit, *non potest episcopos judicare.*

Hucusque Vedelius noster: cujus rationibus adjicere possumus aliquorum etiam ex ipsis pontificiis consentiens hac in re judicium. Ab exemplari enim "Græco manuscripto vetustissimo bibliothecæ Mediceæ Florentinæ" abfuisse hic notavit Turrianus[l], tum illud de uxore Pauli, tum hoc quod paulo post sequitur, "ut milites et magistratus et Cæsar obediant episcopo." Quod, inquit ille, "merito ante me notavit tanquam affictum Kilianus Leib, prior monasterii Robdorfensis, vir bene in theologia eruditus ac valde pius, in epistola docta ad Johannem Cochlæum de quæstione, an Paulus uxorem habuisset;" deinde censuræ illius Leibianæ verba ista subjicit: "Quasi vero mandare potuerit, aut debuerit, Trajano, Hadriano, Diocletiano, Maximino, Decio, aliisque tot tyrannis Cæsaribus, ut episcopo essent obtemperantes."

Neque me movet, quod cum altero illo, de uxore Pauli, implicatum hoc ab istis videam additamentum: quum ex vetere meo Latino interprete collegerim, non ista duo solum, sed cum iis etiam conjuncta alia plura (quæ in hac editione uncis inclusa consignavimus) Polycarpianæ epistolarum Ignatianarum syllogæ ab interpolatore fuisse ad-

[k] 1 Cor. cap. 5. ver. 12, 13.

[l] Turrian. explanat. in Clement. constitut. apostolic. lib. 6. cap. 17.

jecta. Id vero, de quo juste conquerar, hic habeo; quod cum vulgati Græci et Latini codices non ex primæva illa sed ex interpolata editione omnes profluxerint, et in manuscriptis nonnullis Latinis Pauli nomen ex conjugatorum censu ipsi pontificii eraserint: repertos tamen inter eos esse tam multos, qui, de assumentis illis aliis unice securi, in Pauli hærent nomine; et de ejus adjectione miras nobis tragœdias excitant. Quod ne sine causa dixisse videar: proposito primum Græco et Latino textu vulgato, quæ adversus eum ab istis sunt objecta, quanti sint momenti, declarabo.

CAP. XVII.

De Pauli et apostolorum conjugio, in assumentis epistolæ ad Philadelphenos, a pontificiis tantopere exagitatus locus discutitur; et a Latinis misogamis, Paulini nominis subductione, vitiatus fuisse ostenditur.

In interpolata Ignatii ad Philadelphenos epistola, de cœlibatu et conjugio insignium quorundam sanctorum, leguntur ista: *Ὀναίμην ὑμῶν τῆς ἁγιωσύνης· ὡς Ἠλία, ὡς Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, ὡς Μελχισεδὲκ, ὡς Ἐλισσαίου, ὡς Ἱερεμίου, ὡς τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου, ὡς τοῦ ἠγαπημένου μαθητοῦ, ὡς Τιμοθέου, ὡς Τίτου, ὡς Εὐωδίου, ὡς Κλήμεντος, τῶν ἐν ἁγνείᾳ ἐξελθόντων τὸν βίον· οὐ ψέγων τοὺς λοιποὺς μακαρίους, ὅτι γάμοις προσομίλησαν, τούτων ἐμνήσθην ἄρτι. εὔχομαι γὰρ ἄξιος θεοῦ εὑρεθεὶς, πρὸς τοῖς ἴχνεσιν αὐτῶν εὑρεθῆναι ἐν τῇ βασιλείᾳ· ὡς Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακὼβ, ὡς Ἰωσὴφ, καὶ Ἰσαΐου, καὶ τῶν ἄλλων προφητῶν, ὡς Πέτρου, καὶ Παύλου, καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων τῶν γάμοις προσομιλησάντων.* quæ a vetere Latino interprete ita sunt expressa: "Memor sum sanctitatis vestræ: sicut Heliæ, sicut Hieremiæ, sicut Johannis Baptistæ, sicut dilectissimi discipuli, sicut Timothei, sicut Titi, sicut Evodii, sicut Clementis, vel eorum qui in castitate de vita exierunt. Non detraho autem cæteris beatis qui nuptiis copulati fuerunt; quorum nunc memini. Opto enim Deo dignus ad vestigia eorum in regno ipsius inveniri, sicut Abraham, et Isaac, et Jacob, sicut Joseph et Isaias, et cæteri prophetæ: sicut Petrus, [et Paulus,] et reliqui apostoli, qui nuptiis fuerunt sociati."

Hunc locum, Pauli nominis interpositione, ab "aliquibus[a] philogamis," a "Græculis[b] quibusdam posterioribus,"

[a] Alphons. Pisan. de apostolico cælibatu, cap. 7.

[b] Martial. Mæstr. in Ignat. epist. ad Philadelph. not. 7.

ab[c] hæreticis, a Novatoribus[d], a Germanis[e], vel certe "oscitantia[f] sciolorum aut scribarum" vitio, "manifeste[g] corruptum esse," pontificii scriptores, uno quasi ore, clamitant. "Et hujus rei," inquit Alphonsus a Castro, "testimonium efficacissimum est, quod in epistolis Ignatii manuscriptis, quæ in antiquis bibliothecis reperiuntur, Pauli nomen in illo loco non habetur. Oxoniæ siquidem, quæ Anglicana est academia, est quoddam collegium Magdalenæ, in quo habentur hæ Ignatii epistolæ antiquis et pulcherrimis characteribus scriptæ: et in illa epistola citata, non est Pauli nomen, imo nec ullum illius vestigium." Post quem Michael Medina[h], ne unius Magdalenensis codicis (quem non antiquis modo, sed etiam antiquissimis characteribus scriptum falso prædicat) authoritate res hæc tota niti putaretur; addit, "Ambrosium Camaldulensem narrare, se apud Matthiam Hungariæ regem in bibliotheca illa celeberrima quam Budæ struxerat, vidisse epistolas beati Ignatii maxima quoque antiquitate characterum, in quibus etiam nulla horum verborum habetur memoria." Et quod potuerit "duo ostendere exemplaria, in tanta eorum raritate," magnum hic quid se præstitisse arbitratus est.

Verum, ne tanta raritas sequius quid de exemplaribus istis duobus suspicandi præberet occasionem, tertium Vaticanum hisce adjiciendum curarunt, qui post illum causam hanc tractandam susceperunt. Bellarminus[i] enim in "Vaticano codice et quibusdam aliis vetustis;" Lindanus[k] "in exemplaribus Græcis castigatioribus regis Matthiæ Hungari, Anglicanis, et Vaticanis;" nomen Pauli non haberi asserit. Ubi callide Lindanus Anglicana et Vaticana exemplaria nominat, quasi numero plura ea fuissent, et non singularia: et ut majorem authoritatem eis conciliaret, falso Græca ea fuisse fingit, quum essent Latina. De

[c] Alphons. a Castro advers. hæres. lib. 4. verbo Virginitas.
[d] Baron. ann. 57. sec. 64.
[e] Thom. Martinus in lib. contra sacerdotum conjugia.
[f] Hieron. Vairlen. not. marginal. in epist. ad Philadelph.
[g] Lambert Gruter. Venrad. præfat. in Clementina, a se edita.
[h] Medin. de sacror. hominum continentia, lib. 2. cap. 14.
[i] Bellarm. lib. de clericis, cap. 20.
[k] Lindan. de virginitatis voto, lib. 4. cap. 5.

Vaticano enim illo codice, ad quem nos remittit Bellarminus, id verbis hisce nobis ostendit Franciscus Turrianus: "Ignatius[l] in vetere interpretatione Latina manuscripta epistolæ ad Philadelph quæ in Vaticano est, non habet quod in Græca epistola nuper in publicum emissa legitur de Paulo inter eos qui uxorem habuerunt." De Anglicano vero testari nos ipsi possumus, qui Magdalenensem illum codicem vidimus: eundem ipsum scilicet de quo Pamelius monuit; "adnotavisse[m] virum non vulgaris editionis et auctoritatis Richardum Maleum Anglum, vidisse se Oxoniæ exemplar vetustissimum, in quo nulla fiat Pauli mentio."

Sed quis (malum) Maleus iste Anglus, tam "non vulgaris eruditionis et auctoritatis" homo; de quo nos nihil hucusque audivimus? Aut me fallunt omnia, aut Richardus Smithæus is est; qui in academia Duacena (ubi ista scribebat Pamelius) primus theologiam prefessus est. Neque enim verum cognomentum illi Smithæus erat; sed a patris[n] artificio, qui faber fuit ferrarius (Angli smith appellant) puero primum inditum; nec in Anglia natus ille, licet a patris (ut videtur) patria Wigorniensem ipse se indigitet; sed in Racmacneiano Hiberniæ oppidulo, tribus passuum millibus a Weisefordia distante: quemadmodum me docuit (cui multo quam mihi res istarum partium et temporum magis fuerant exploratæ) avunculus meus Richardus Stanihurstus.

Ille vero, in libello de cœlibatu sacerdotum, hoc ipsum quod a Richardo Maleo adnotatum fuisse scripsit Pamelius, his verbis tradidit: "Libellus impostura hæretici cujuspiam depravatus est et corruptus; quo minori negotio, ac commodius persuaderetur licere sacerdotibus inire nuptias. Quod autem locus ille corruptus sit (ut dixi) ab hæretico quopiam, vel id satis arguit, quod vetustiora exemplaria manuscripta non habeant Divi Pauli nomen scriptum in illa epistola inter maritos: quemadmodum in musæo, seu bibliotheca gymnasii Magdalenensis quod est

[l] Turrian. defens. canon. apostolor. cap. 2.
[m] Pamel. in Tertullian. de Monogamia, not. 13.
[n] Richard. Stanihurst. in descriptione Hiberniæ; (Anglice edita) cap. 7.

Oxoniæ cuique licet videre. Reperi enim in ea librum epistolarum hujus D. Ignatii miræ vetustatis, non excusum typis, sed manu perpulchris literarum characteribus exaratum, qui nullam omnino in ea epistola Pauli apostoli facit mentionem."

Sed vulgatæ editionis Latinæ fuit exemplar illud; per Johannem quendam de Rodenberga Alamanum descriptum; et " Gregorium presbyterum de vita Gregorii Nazianzeni" ab Ambrosio illo Camaldulensi[o] monacho anno MCCCCXC. vita functo, Latine redditum, iisdem ipsis " perpulchris literarum characteribus exaratum," simul habebat conjunctum. Ut mali istius Malæi, qui miram vetustatem libri hujus tantopere prædicat, impudentiam mirari, et eorum qui eum secuti sunt (Vairlenii inprimis qui, ex uno hoc recentissimo, " antiquissimos[p] codices Anglicanos" nobis fabricavit) credulitatem miserari satis non possimus.

Novitio autem Latino huic exemplari nos opponimus, non vetustissimum solum illud, in V. Cl. Alexandri Petavii senatoris Parisiensis privata bibliotheca conservatum, quod Pauli et reliquorum apostolorum vocabula clare nobis exhibet: sed etiam antiquum alterum in publica Baliolensis collegii apud ipsos Oxonienses bibliotheca repositum; quod Pauli et apostolorum voces habet ex membrana erasas, sed ita erasas, ut prioris scriptionis manifesta relicta sint indicia. Nam et vacuum[q] rasuræ spatium est relictum, et marginalis quoque ista animadversio, manu satis antiqua descripta, quæ quid in textu prius scriptum fuerit, manifestat. " Hoc de Paulo negat Hieronymus." Ubi ἐπ' αὐτοφόρῳ deprehenso falsario, non difficile Smithæo fuisset judicare, a quo hominum genere corruptus esset locus; eorumne qui licere, an qui non " licere sacerdotibus inire nuptias" defendunt. Nam quod Thomas Martinus (in libro contra sacerdotum conjugia Anglice scripto) nuperi illius Magdalenensis codicis authoritate sola nixus, Germanos, " ut multos alios ecclesiæ doctores, ita etiam

[o] Possevin. apparat. sacr. in Ambros. Camaldulens.

[p] Hieron. Vairlen. not. marginal. in epist. ad Philadelph.

[q] Sicut Petrus   et reliqui   qui nuptiis fuerunt sociati.

hic Ignatium corrupisse" asserit; ridiculum plane esse vel hoc evicerit: quod inter Gallos, et ante Lutherum in Germania exortum, Ignatii epistolas Jacobus Faber in lucem primum ediderit; et ex hoc ipso speciatim loco Symphorianus Champerius[r] "Paulum habuisse uxorem" argumentum duxerit.

Audiamus jam tandem, post alios, Romæ declamantem hac de re Baronium. "Novatores[s]," inquit ille, "ut quoquo modo suæ ipsorum incontinentiæ Paulum cogant adstipulari, depravata Ignatii martyris epistola ad Philadelphios, inter eos quos ille recenset fuisse conjugio obligatos, post Petrum, addiderunt Paulum et alios apostolos. Sed perfacilis est ejusmodi strophæ atque figmenti detectio; qui enim antiquiores vel Græcos vel Latinos codices pervestigant, quorum alii in bibliotheca Vaticana et Sfortiana, alii alibi hic Romæ sunt, addititium esse Pauli nomen intelligent. At non tantum nostrates codices vetustiores ab omni impostura liberi id aperte demonstrant, sed et peregrini, in quos tamen nulla pravitatis labes irrepsit: ut ille veneranda antiquitate nobilis, qui asservatur in amplissima bibliotheca invictissimi regis Pannoniarum Matthiæ Corvini: haud dubium quod et alii omnes eidem tempore æquales eandem germanam contineant lectionem. Non negamus, in quibusdam Græcis codicibus, sed haud antiquitate cum aliis conferendis, additum legi Paulum, sed sine dubio ab illis Græcis recens exscriptis, qui, quod uxores retineant cum sacerdotio, Paulum in defensionem suæ ipsorum incontinentiæ velint habere consortem." Deinde quasi re præclare admodum gesta, hoc attexit quasi epinicium: "Atqui appello judicium omnium recte sentientium: Quibusnam major est adhibenda fides, antiquioribus, an recentioribus exemplaribus?"

Atqui appello ego judicium omnium qui Baronium norunt: quantum illi tribuendum sit in Manuscriptis Græcis censendis; prope etiam dixeram, vel legendis; imo conscientiam appello omnium, qui vel micam judicii relictam

[r] Champer. de mirabilibus sanctæ scripturæ, lib. 1. cap. 8.
[s] Baron. ann. 57. sec. 64.

habent: an non omnibus ille ludibrium debeat, qui de exemplaribus Manuscriptis, quæ neque conspexit unquam ipse, neque de quibus vel fando inaudierat, tam confidenter pronunciat, recentiora esse codicibus ab ipso commemoratis, in quibus Pauli nomen inter conjugatos negat comparuisse. Et quomodo fidem nobis faciet ille Hungaricum, verbi gratia, codicem "veneranda antiquitate nobilem," quem "asservari in amplissima bibliotheca invictissimi regis Pannoniarum Matthiæ Corvini" suaviter somniavit (ac si adhuc ille in Budensi regis Matthiæ bibliotheca reperiri posset, ante tot annos a Turcis direpta) antiquiorem fuisse "antiquissimo Ferdinandi Augusti, sive Augustanæ bibliothecæ codice," ex quo Græcam Ignatii editionem, quæ Pauli nomen hic habet, primum fuisse evulgatum, confirmat in præfatione Latinæ suæ interpretationis Hieronymus Vairlenius? Et adhuc ulterius longe progressus; utcunque in illis ipsis Romanis codicibus, quos ut vetustiores commendat, et "ab omni impostura liberos," Pauli tantum nomen abfuisse doceat: Thrasonica tamen nescio qua fiducia fretus affirmare audet, novatores inter eos quos Ignatius recenset fuisse conjugio obligatos, post Petrum addidisse Paulum, et alios apostolos.

Viderat nimirum homo catus, Romanensium causam nullo modo sublevari, si in conjugatorum catalogo Pauli abesset, et aliorum apostolorum adesset nomen. Quod ipsum animadvertens quoque Franciscus Bivarius[t], ita locum hunc nobis exhibuit: "sicut Petrus et aliqui apostoli, qui nuptiis fuerunt sociati;" cum in editionis vulgatæ Latinæ (quam ille citat) et excusis omnibus et Manuscriptis exemplaribus reliqui apostoli legantur hic, non aliqui: quomodo et apud Basilium magnum in conjugatorum classe reponuntur "*Πέτρος*[u] *καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἀποστόλων*, Petrus et apostolorum reliqui:" et apud Hilarium Romanæ Ecclesiæ diaconum (si is commentariorum in B. Pauli epistolas, quæ inter Ambrosii opera leguntur,

[t] Bivar. in Dextri chronic. ann. Christi 34. commentar. 4. pag. 30.
[u] Basil. M. *περὶ ἀποταγῆς βίου*, op. tom. 2. pag. 203.

author sit habendus) "Omnes[x] apostoli, exceptis Johanne et Paulo, uxores habuisse dicuntur."

Sed viæ a Baronio præmonstratæ insistentes Johannes Maria Brasichellensis, pontificii Palatii magister et (cujus ille in expurganda bibliotheca patrum usus est opera) Thomas Maluenda, non Pauli[y] tantum sed etiam aliorum apostolorum mentionem e textu tollendam esse judicant. "Nam cum Tertullianus," inquiunt illi, "S. Hieronymus, et plerique veterum patrum, apostolos omnes, uno excepto Petro, cœlibes fuisse contendant: haud levis suspicio est, Græculos, quo suo recentiori mori de presbyteris conjugatis suppetias accerserent, hunc locum S. Ignatii depravasse. Et vero de Pauli nomine certum est, a melioribus Græcis S. Ignatii exemplaribus abesse;" cujus tamen certitudinis non aliud argumentum proferunt, quam Baronii annales, ad quos non remittunt: quum longe certius esse ego quidem mihi persuadeam, non posse ab istis vel unum exemplar Græcum produci, Petrum inter conjugatos recensens, quod non Pauli quoque nomen simul conjunctum habeat. Et quum in illis, de quibus tantopere gloriantur, "melioribus Græcis exemplaribus" mentionem aliorum apostolorum haberi non negent: qua fide et horum, non minus quam Pauli, nomen "e textu abradendum esse admonent?"

Ab hac tamen sententia Martialis Mæstræus ægre se divelli patitur, et "verba[z] hæc, *Pauli et aliorum apostolorum*, e textu gravissimorum virorum judicio videri abradenda" rursus hic suggerit; tum quod "in pluribus exemplaribus, ut Hungarico quod in bibliotheca regis Matthiæ Corvini asservatur, et Anglicano Malæi Oxoniensis desiderentur:" tum quod "Tertullianus libri de Monogamia capite octavo, Hieronymus epistola ad Ageruchiam, et multi alii patres, apostolos omnes, uno Petro excepto, cœlibes fuisse censeant:" qui in Hungarico illo

[x] Ambros. in 2 Cor. cap. 11.

[y] In indice expurgatorio, Romæ, ann. 1607. et Bergomi ann. 1608. edito: indeque in bibliotheca patrum, tom. 3. edit. Paris. ann. 1610. et tom. 1. edit. Colon. ann. 1618.

[z] Mæstr. in epist. ad Philadelph. not. 7.

codice, quasi adhuc in regis Matthiæ bibliotheca asservaretur, eundem quem Baronius somnum dormiit: neque magis quam ille novit Græcusne fuerit an Latinus, et num Pauli aut aliorum apostolorum inter conjugatos præterita tantum in eo fuerit memoria, et non reliqua quoque simul abfuerint omnia quæ a nostro[a] Latino non agnoscuntur interprete, et Polycarpianæ epistolarum Ignatianarum syllogæ Justiniani demum temporibus ab interpolatore fuisse adjecta nos facile concedimus. Nam de Anglicano codice illo altero securum nos eum esse jubemus; et Latinum fuisse illum, et Petri tantum, non (ut ille nobis persuadere volebat) reliquorum apostolorum[a] quoque desideratum in eo fuisse nomen. Ad quod inde expungendum, quid, quæso, momenti majoris affert Tertulliani[b], aut eum secuti Hieronymi[c], de cœlibatu apostolorum testimonium; quam ad idem retinendum Clementis Alexandrini[d], atque eum secuti Eusebii Cæsariensis[e], de Pauli et aliorum apostolorum conjugio prolata sententia? ipsius præsertim Tertulliani testificatione accedente; qui vel sub sua, vel (quod plus ad authoritatem valet) sub Catholicorum (adversus quos, factus jam Montanista, disserit) persona, "licuisse[f] et apostolis nubere, et uxores circumducere," ex primæ ad Corinthios epistolæ capite nono, versu nono, diserte concludit: et de altero summorum etiam cœlibatus defensorum clara confessione, "neminem[g] ignorare D. Hieronymum esse iniquiorem in nuptias, ac tantum non illas damnare, quoties contra Jovinianum et Helvidium tuetur virginitatem ac continentiam."

Sed quid pluribus hic opus? cum negare non possit ipsa impudentia, tum in aliis vetustis Latinis Ignatii exemplaribus, quæ in bibliothecis extant, tum in iis ex quibus vulgatæ editiones expressæ sunt, quas in ipso papatu

[a] Unde ad marginem habetur ibi annotatum: "Petrus et alii apostoli uxores habuerunt."

[b] Tertullian. de Monogomia, cap. 8.

[c] Hieron. advers. Jovinian. lib. 1.

[d] Clem. Stromat. lib. 3.

[e] Euseb. hist. lib. 3. κεφ. λ. cap. 24.

[f] Tertull. exhort. castitat. cap. 8.

[g] Richar. Smith. in lib. de votis monasticis.

excusas nobis dederunt Faber Stapulensis, Judocus Clichtoveus, et Symphorianus Champerius, non alios modo apostolos, sed etiam Paulum ipsum inter conjugatos recenseri. An Latina quoque exemplaria a recentioribus Græcis hic corrupta dicet Baronius; ut "Paulum in defensionem suæ ipsorum incontinentiæ possent habere consortem? An novatores," quos ille appellat, "ut quoquo modo suæ ipsorum incontinentiæ Paulum cogerent adstipulari," communicato cum veteratoribus Græcis consilio, antiqua exemplaria, in bibliothecis etiam ipsorum monachorum et fraterculorum (qui conjugium ejurarunt) latentia, pariter depravarunt? An potius certissimum est hoc argumentum, veterem interpretem Pauli nomen, ita uti in Græco invenit, exhibuisse; deinde Romanensium quorundam fraude, in nonnullis, sed rarioribus, versionis hujus apographis, fuisse prætermissum? præsertim, quum nulla ratione fiat verisimile, eum qui Pauli discipulos Timotheum et Titum in cœlibum catalogo collocandos putavit, Paulum ipsum in eo censu fuisse prætermissurum, si uxorem eum nunquam habuisse existimasset; quod tamen ex authoris sententia dictum accipi velim, non ex mea; qui cœlibem vixisse Paulum, ex ipsius professione illa satis persuasus sim: "Volo[h] omnes homines esse, sicut meipsum;" et, "Dico innuptis et viduis, bonum esse illis si sic permanserint, sicut et ego."

[h] 1 Cor. cap. 7. ver. 7, 8.

CAP. XVIII.

De tertia Ignatianarum epistolarum collectione, sub finem sexti post Christum seculi edita: qua non nostrum solum Latinum interpretem, sed etiam Antiochum, Johannem Damascenum, et Antonium monachum, usos fuisse ostenditur, una cum Isaaci Casauboni, et alterius magni viri, de Ignatianis epistolis judicio.

INTERPOLATÆ Ignatianarum epistolarum syllogæ, de qua hactenus egimus, successisse mox videtur et altera illa, ex qua sua transtulit interpres noster: sic quidem temperata, ut sex antiquæ epistolæ eodem in ea retinerentur modo, quo in primævis Polycarpianæ collectionis habebantur codicibus (cujus rei fidem nobis facit ea quam superius exhibuimus, nostri interpretis cum Ignatio ab antiquioribus patribus citato comparatio) quinque vero novitiæ, et inter eas epistola ad Polycarpum integra, ex recentiore assumerentur editione; sexta, ad Philippenses, quod ab Ignatii doctrina videretur fortasse alienior, prorsus exclusa sicut in vetere vulgata versione, totam posteriorem partem epistolæ ad Polycarpum, velut adjectitiam, resectam fuisse arbitramur; quod tam multa in ea reperirentur, quæ ad ecclesiam Smyrnæorum magis pertinebant, quam ad illius episcopum Polycarpum: ab illis videlicet verbis nostri interpretis; "Episcopo attendite, ut et Deus vobis:" ad quæ notula hæc a scholiasta est apposita: "Hic convertit sermonem ad subditos Polycarpo, qui sunt in ipso capite corpus unum."

Atque ut secundam illam collectionem Stephanum Gobarum et Constantinopolitani scriptorem chronici (quos nuperis additionibus in genuinas epistolas insultis usos fuisse ostendi[a]) et Anastasium presbyterum (qui Eclogæ

[a] Supra, cap. 6. pag. 127, 128.

suæ χρήσεων τῶν δογματικῶν locum ex Ignatii ad Philippenses epistola desumptum inseruit) ita tertiam hanc Antiochum monachum adhibuisse existimo; qui cum sub Heraclii imperio claruerit, eaque ratione Constantinopolitani illius chronographi æqualis fuerit: utramque editionem eo tempore prostitisse, adeoque postremam hanc haud longo interposito intervallo alteram illam fuisse subsecutam, inde consequitur; ut si una sub initium, hæc quoque sub sexti seculi prodiisse exitum, omnino dici posse videatur. Sicut autem inter Ignatio afficta scripta, utraque parte epistolæ ad Polycarpum usum Antiochum fuisse invenio: ita in genuinis producendis, eam secutum fuisse editionem quæ a novis additionibus et mutationibus erat libera; ex sententiis Ignatianis in sermone CXXIV. ab ipso usurpatis, et cum nostri interpretis versione atque vulgata Ignatii lectione comparatis, jam libet ostendere.

EX IGNATII EPISTOLA AD TRALLIANOS.

Antiochus.	Noster Ignatii interpres.
Δέον οὖν ἐστὶν αὐτοὺς φυλάσσεσθαι τὰ ἐγκλήματα ὡς πῦρ. ὁμοίως πάντες ἐντρεπέσθωσαν τοὺς διακόνους ὡς Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τὸν ἐπίσκοπον ὡς Πατέρα, τοὺς δὲ πρεσβυτέρους ὡς συνέδριον Θεοῦ καὶ ὡς δέσμον ἀποστόλων. χωρὶς τούτων ἐκκλησία οὐ καλεῖται.	Opportunum igitur vos observare accusationes, ut ignem. Similiter et omnes revereantur diaconos ut mandatum Jesu Christi, et episcopum ut Jesum Christum existentem filium patris, presbyteros autem ut concilium Dei et conjunctionem apostolorum. Sine iis ecclesia non vocatur.

Græcus Ignatii textus.	Editio vulgata Latina.
Δέον οὖν αὐτῶν τὰ ἐγκλήματα φυλάττεσθαι, ὡς πῦρ [φλέγον. Αὐτοὶ μὲν οὖν ἔστωσαν τοιοῦτοι.] ὑμεῖς δὲ ἐντρέπεσθε αὐτοὺς ὡς Χριστὸν Ἰησοῦν, [οὗ φύλακες εἰσὶ τοῦ τόπου. ὡς καὶ ὁ ἐπίσκοπος, τοῦ πατρὸς τῶν ὅλων τύπος ὑπάρχει.] οἱ δὲ πρεσβύτεροι ὡς συνέδριον Θεοῦ καὶ σύνδεσμος ἀποστόλων [Χριστοῦ.] Χωρὶς	Oportet ergo præcepta eorum observare, sicut ignem [ardentem. Ipsi vero sint tales.] Vos autem reveremini eos, tanquam Dominum Jesum Christum: [quoniam custodes sunt loci ejus; sicut episcopus forma est patris omnium.] Presbyteri vero sicut consessus Dei et conjunctio apostolorum [Christi.] Sine ipsis enim Ecclesia

τούτων ἐκκλησία ἐκλεκτὴ οὐκ ἔστιν, [οὐ συνάθροισμα ἁγίων, οὐ συναγωγὴ ὁσίων.]

electa non est, [neque collectio sanctorum, neque congregatio sancta.]

EX EPISTOLA AD PHILADELPHENOS.

Antiochus.

Μάρτυς μοι, ἐν ᾧ δέδεμαι, ὅτι ἀπὸ σαρκὸς ἀνθρωπίνης οὐκ ἔγνων. τὸ δὲ πνεῦμα ἐκήρυσσεν, λέγον τάδε. Χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν ποιεῖτε.

Noster Ignatii interpres.

Testis autem mihi, in quo vinctus sum; quia a carne humana non cognovi. Spiritus autem prædicavit dicens hæc: Sine episcopo nihil faciatis.

Græcus Ignatii textus.

Μάρτυς μοι, δι' ὃν δέδεμαι, ὅτι ἀπὸ στόματος ἀνθρώπου οὐκ ἔγνων. τὸ δὲ πνεῦμα ἐκήρυξε [μοι,] λέγον τάδε. Χωρὶς ἐπισκόπου μηδὲν ποιεῖτε.

Editio vulgata Latina.

Testis est mihi, propter quem vinctus sum, quia de ore humano hoc non cognovi. Sed spiritus [mihi] præconisavit, dicens hæc: Præter episcopum ne feceritis.

EX EPISTOLA AD SMYRNÆOS.

Antiochus.

Ὅπου ἂν φανῇ ἐπίσκοπος, ἐκεῖ τὸ πλῆθος ἤτω· ὥσπερ ὅπου περ ἂν ὀνομασθῇ Χριστὸς Ἰησοῦς, ἐκεῖ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία ἐπισυνάγεται. Οὐκ ἐξὸν οὖν ἐστὶν χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου, οὔτε βαπτίζειν[b], (ita enim legendum) οὔτε ἀγάπην ποιεῖν. ἀλλ' ὃ ἂν ἐκεῖνος δοκιμάσῃ, τοῦτο καὶ Θεῷ εὐάρεστον.

Noster Ignatii interpres.

Ubi utique apparet episcopus, illic multitudo sit: quemadmodum ubi utique est Christus Jesus, illic Catholica Ecclesia. Non licitum est sine episcopo, neque baptizare, neque agapen facere: sed quod utique ille probaverit, hoc est Deo beneplacitum.

Græcus Ignatii textus.

Ὅπου ἂν φανῇ ὁ ἐπίσκοπος, ἐκεῖ τὸ πλῆθος ἔστω· ὥσπερ ὅπου ὁ Χριστὸς, πᾶσα ἡ οὐράνιος στρατιὰ παρέστηκεν, [ὡς ἀρχιστρατήγῳ τῆς δυνάμεως Κυρίου, καὶ διανομεῖ πάσης νοητῆς φύσεως.] Οὐκ ἐξόν ἐστι χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου, οὔτε

Editio vulgata Latina.

Ubi episcopus præsens fuerit, illuc et plebs congregetur: sicuti et ubi Christus est, omnis militia cœlestis adest [tanquam principi militiæ virtutis Domini; et ipse est dispensator totius intelligibilis creaturæ.] Propterea non licet sine episcopo [neque offerre, ne-

[b] Ita ex MS. legendum, non ut in edito, βαδίζειν.

βαπτίζειν, [οὔτε προσφέρειν, οὔτε θυσίαν προσκομίζειν,] οὔτε δοχὴν ἐπιτελεῖν· ἀλλ' ὃ ἂν ἐκείνῳ δοκῇ, κατ' εὐαρέστησιν Θεοῦ.

que sacrificium immolare,] neque missas celebrare : sed si ei visum fuerit, secundum beneplacitum Dei, [tunc demum tutum et firmum erit.]

EX EADEM.

Antiochus.

Ὁ τὸν ἐπίσκοπον τιμῶν, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τετίμηται[c]. ὁ λάθρα ἐπισκόπου τὶ πράσσων, τῷ διαβόλῳ λατρεύει.

Noster Ignatii interpres.

Honorans episcopum, a Deo honoratus est. Qui occultans ab episcopo aliquid operatur, Diabolo præstat obsequium.

Græcus Ignatii textus.

Ὁ τιμῶν ἐπίσκοπον, ὑπὸ Θεοῦ τιμηθήσεται· [ὥσπερ οὖν ὁ ἀτιμάζων αὐτὸν, ὑπὸ Θεοῦ κολασθήσεται[d]. εἰ γὰρ ὁ βασιλεῦσιν ἐπεγειρόμενος, κολάσεως ἄξιος δικαίως γενήσεται, ὥς γε παραλύων τὴν κοινὴν εὐνομίαν· πόσῳ δοκεῖτε χείρονος ἀξιωθήσεται τιμωρίας.] ὁ ἄνευ ἐπισκόπου τὶ ποιεῖν προαιρούμενος, [καὶ τὴν ὁμόνοιαν διασπῶν, καὶ τὴν εὐταξίαν συγχέων; ἱερωσύνη γάρ ἐστι, τὸ πάντων ἀγαθῶν ἐν ἀνθρώποις ἀναβεβηκός· ἧς ὁ καταμανεὶς, οὐκ ἄνθρωπον ἀτιμάζει, ἀλλὰ Θεὸν, καὶ Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν πρωτότοκον καὶ μόνον τῇ φύσει τοῦ Πατρὸς ἀρχιερέα.]

Editio vulgata Latina.

Qui honoraverit episcopum, a Deo honorabitur : [et qui dehonoraverit eum, a Deo damnabitur. Si enim quis contra regem insurgens damnatione dignus est : quomodo ille ultionem evadere poterit,] qui præter episcopum aliquid egerit? [Sacerdotium enim summa est omnium bonorum quæ in hominibus constant : quod si quis dehonoraverit, Deum dehonorat, et Dominum Jesum Christum, primogenitum totius creaturæ, et solum natura principem sacerdotum Dei.]

A Johanne quoque Damasceno, parallelorum libro secundo, capite vigesimo quinto, ex epistola ad Smyrnæos producuntur ista : " Facite omnes ut episcopum sequamini, quemadmodum Christus Patrem: presbyterorum chorum, ut apostolos. Diaconos autem vereamini, non secus ac Dei mandatum ;" quomodo et in nostro leguntur interprete. " Omnes episcopum sequamini, ut Jesus Christus Patrem ; et presbyterium, ut apostolos. Dia-

[c] Ita 2. bibliothecæ Oxoniensis MSS. ubi impressus habet τιμᾶται.

[d] Vid. supra, cap. 10. pag. 174, 175.

conos autem revereamini, ut Dei mandatum;" omisso postremo illo uncis incluso vocabulo, quod in vulgatis tum Græcis tum Latinis codicibus interpolator necessario putabat fuisse adjiciendum. Πάντες τῷ ἐπισκόπῳ ἀκολουθεῖτε, ὡς ὁ Χριστὸς Ἰησοῦς τῷ Πατρί· καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ [δὲ] ὡς τοῖς ἀποστόλοις. τοὺς δὲ διακόνους ἐντρέπεσθε, ὡς Θεοῦ ἐντολὴν [διακονοῦντας,] sicut mandato Dei [ministrantes.]

Quæ sequuntur etiam ibidem apud Damascenum, eodem fere quo apud Antiochum et interpretem nostrum leguntur modo. "Ubi episcopus apparuerit, illic vulgus sit: quemadmodum ubi est Christus, illic etiam Catholica Ecclesia est. Citra episcopum nec baptizare, nec synaxin facere licet: sed quod ille probaverit, hoc Deo quoque gratum est. Qui episcopum honore afficit, is a Deo honoratur: qui clam episcopo aliquid facit, hic Diaboli cultor est." Apud eundem libro tertio, capite nonagesimo quarto, ex Ignatio proferuntur ista quoque: "Nemo vestrum adversus proximum quicquam habeat. Ne occasionem gentibus detis: ne paucorum stultorum culpa fiat, ut multitudo sancta ac divina quadam virtute prædita maledictis impetatur:" quæ a P. Halloixio[e] apud Ignatium non reperta, in epistola ad Trallianos a nostro interprete in eandem sententiam ita habentur expressa: "Nullus vestrum adversus proximum aliquid habeat. Non occasiones detis gentibus: ut non propter paucos insipientes ea quæ in Deo multitudo blasphemetur:" quum nostri Ignatiani codices locum ita interpolatum nobis exhibeant.

Editio vulgata Græca.	Edicio vulgata Latina.
Μηδεὶς οὖν ὑμῶν τι κατὰ τοῦ πλησίον ἐχέτω. [ἄφετε γὰρ, φησὶν ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ ἀφεθήσεται ὑμῖν.] Μὴ ἀφορμὰς δίδοτε τοῖς ἔθνεσιν· ἵνα μὴ ὀλίγων τινῶν ἀφρόνων εἵνεκεν ὁ λόγος καὶ ἡ διδασκαλία βλασφημῆται.	Nemo ergo vestrum adversus proximum aliquid habeat: [dicente Domino; Dimittite, et dimittetur vobis.] Nolite occasionem dare gentibus: ne propter aliquos paucos insipientes verbum Domini et doctrina blasphemetur.

[e] Halloix. apolog. pro script. Ignatii, fin. cap. 7.

Ejusdem Damasceni[f] inserta habetur brevis hæc ex Ignatio sententia: "Pace nihil est præstantius, in qua bellum omne aboletur;" uti etiam Antonii[g] monachi Melissæ: Οὐδὲν ἐστὶν ἄμεινον εἰρήνης, ἐν ᾗ πᾶς ὁ πόλεμος καταλύεται. quæ a nostro interprete similiter est expressa: "Nihil est melius pace, in qua omne bellum evacuatur;" quum vulgata Ignatiana interpolatum locum ita nobis exhibeant: Οὐδὲν ἄμεινον τῆς [κατὰ Χριστὸν] εἰρήνης, ἐν ᾗ πᾶς πόλεμος καταργεῖται. ut scilicet ad spiritualem pacem ista spectare intelligerentur; juxta antithesim quæ sequitur belli, "ἀερίων καὶ ἐπιγείων [πνευμάτων] ("cœlestium et terrestrium," noster habet interpres, substantivo prætermisso) quam ab Antonio et Damasceno adjectam non fuisse credibile est, ut latius pateret sententia et γνώμη ea ratione fieret universalior.

Huic affine et illud est, in Damasceno[h], et Antonii Melissa[i], "Χρήζω οὖν πραΰτητος, ἐν ᾗ καταλύεται ὁ ἄρχων τοῦ αἰῶνος τούτου διάβολος. Mansuetudine opus habeo, per quam princeps hujus seculi Diabolus evertitur;" quod in epistola ad Trallianos adhuc legitur, et a nostro interprete ita est redditum; "Indigeo igitur mansuetudine, in qua dissolvitur princeps seculi hujus:" nomine Diaboli, ut videtur, quod ex descriptione apposita satis notum esset, prætermisso. Neque enim alia editione usos istos fuisse crediderim, quam ea quæ a recentioribus additionibus erat libera, qualem et noster secutus est interpres. Quod ut de Damasceno loca illa ex epistola ad Smyrnæos producta plane evincunt: ita et de Antonio, testimonium hoc ex epistola ad Ephesios ab eo[k] citatum, et cum nostro interprete ac vulgatis Ignatianis comparatum, satis comprobabit.

Antonius.	Noster interpres.
Σπουδάσατε μὴ ἀντιτάσσεσθαι τῷ ἐπισκόπῳ, ἵνα ἦτε Θεῷ ὑποτασσόμενοι· καὶ ὅσον βλέπετε σιγῶντα	Festinemus igitur non resistere episcopo; ut simus Deo subjecti. Et quantum videt quis tacentem episcopum,

[f] Damascen. Parallel. lib. 1. cap. 18.
[g] Lib. 2. serm. 67.
[h] Parallel. lib. 3. cap. 33.
[i] Meliss. lib. 2. serm. 84.
[k] Ibid. serm. 3.

τὸν ἐπίσκοπον, πλέον αὐτὸν φοβεῖσθε. πάντα γὰρ ὃν πέμπει ὁ οἰκοδεσπότης ἰδίαν οἰκονομίαν, οὕτως δεῖ ὑμᾶς αὐτὸν δεχέσθαι, ὡς αὐτὸν τὸν πέμποντα. Τὸν οὖν ἐπίσκοπον, ὡς αὐτὸν τὸν Κύριον δεῖ προβλέπειν.

plus timeat. Omnem enim quem mittit Dominus domus in propriam dispensationem, sic oportet nos ipsum recipere, ut ipsum mittentem. Episcopum igitur manifestum quoniam ut ipsum Dominum oportet respicere.

Græcus Ignatii textus.

Σπουδάσατε, [ἀγαπητοὶ,] ὑποταγῆναι τῷ ἐπισκόπῳ. [καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, καὶ τοῖς διακόνοις. ὁ γὰρ τούτοις ἀποτασσόμενος, ὑπακούει Χριστῷ τῷ προχειρισαμένῳ αὐτοῖς· ὁ δὲ ἀπειθῶν αὐτοῖς, ἀπειθεῖ Χριστῷ Ἰησοῦ. ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ υἱῷ, οὐκ ὄψεται τὴν ζωὴν, ἀλλὰ ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ μένει ἐπ' αὐτόν· αὐθάδης γάρ ἐστι καὶ δύσερις, ὑπερήφανος, ὁ μὴ πειθαρχῶν τοῖς κρείττοσιν. Ὑπερηφάνοις δὲ, φησὶν, ὁ Θεὸς ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν. καὶ, Ὑπερήφανοι παρηνόμουν ἕως σφόδρα· Λέγει δὲ καὶ ὁ Κύριος πρὸς τοὺς ἱερεῖς, Ὁ ὑμῶν ἀκούων, ἐμοῦ ἀκούει· καὶ ὁ ἐμοῦ ἀκούων, ἀκούει τοῦ πέμψαντός με Πατρός· ὁ ὑμᾶς ἀθετῶν, ἐμὲ ἀθετεῖ· ὁ δὲ ἐμὲ ἀθετῶν, ἀθετεῖ τὸν πέμψαντά με.] Ὅσῳ οὖν βλέπετε σιωπῶντα τὸν ἐπίσκοπον, πλεῖον αὐτὸν φοβεῖσθε· πάντα γὰρ ὃν πέμπει ὁ οἰκοδεσπότης εἰς ἰδίαν οἰκονομίαν, οὕτως αὐτὸν δεῖ ἡμᾶς δέχεσθαι, ὡς αὐτὸν τὸν πέμψαντα. Τὸν οὖν ἐπίσκοπον, δῆλον ὅτι ὡς αὐτὸν τὸν Κύριον δεῖ προσβλέπειν, [τῷ Κυρίῳ παρεστῶτα.]

Editio vulgata Latina.

Festinate ergo, dilectissimi, subditi esse episcopo, [et presbyteris, et diaconis. Qui enim istis subditus fuerit, Christo obedit qui eis hoc concessit. Qui vero eis non consenserit, Jesu Christo non consentit. Qui autem filio non consenserit, non videbit vitam, sed ira Dei manebit super eum. Hujusmodi ergo temerarius est, horribilis et superbus, qui non est subditus potioribus. Superbis enim, inquit, Deus resistit; humilibus autem dat gratiam. Et iterum; superbi inique gesserunt usque valde. Dicit etiam Dominus sacerdotibus: Qui enim vos audierit, me audit; et qui me audierit, audit illum qui me misit: et qui vos spernit, me spernit; qui autem me spernit, spernit eum qui me misit.] Quando ergo videtis tacere episcopum, plus eum timete. Omnem itaque quem mittit paterfamilias pro sua dispensatione, sic nos oportet suscipere, quemadmodum ipsum qui mittit. Ergo episcopum manifeste sicut ipsum Dominum oportet contemplari, [Domino assistentem.]

Quum autem eodem cum interprete nostro Ignatii codice Damascenum et Antonium usos fuisse dico, qui novi nimirum interpolatoris manum non sit expertus; de primis illorum editionibus intelligi volo. Cujusmodi in Antonio Tigurina est, anno MDXLVI. a Conrado Gesnero procurata: in qua omnino non habetur, quod in posteriore Frontonis Ducæi editione ex Ignatii epistola ad Philadelphenos est additum, et, quod a nostro non agnosceretur

interprete, uncis inclusis literis ibidem a nobis est signatum. "Si[l] quis corruptionem et coinquinationem vocat legitimam commixtionem et filiorum procreationem, aut aliquam escam execrabilem putat; hujusmodi habet cohabitatorem draconem apostatam;" in Damasceno vero, Parisiensis Jacobi Billii: quæ nullibi illam sententiam nobis exhibet, quam sub S. Ignatii nomine ab eo citatam[m] affirmat Petrus Halloixius: "Μὴ[n] ἀλειφέσθω δυσωδίαν, διδασκαλίαν τοῦ αἰῶνος τούτου, ἡ ἁγία τοῦ Θεοῦ ἐκκλησία· μὴ αἰχμαλωτισθῇ ὑπὸ τῆς πανουργίας αὐτοῦ, [ὡς ἡ πρώτη γυνή. Non ungatur tetro odore, doctrina hujus seculi, sancta Dei Ecclesia: ne captivetur ab ejus astutia, ut prima mulier."

Hæc a libris nostris abesse putabat Halloixius; quum in epistola ad Ephesios adhuc extent: ut tum in Dilingana, tum in Antverpianis et Parisiensibus omnibus impressionibus videre poterat; pro quibus tamen noster interpres, quem antiquiore codice Ignatiano usum fuisse dicimus, ista substituit: "Non ungamini fœtore doctrinæ principis seculi hujus: non captivet vos ex præsenti unire vel unione." Cujus cum Damasceno consensum, parallelorum illorum objecta authoritate convelli omnino non concesserit, qui et hanc communem hujusmodi Florilegiorum sortem esse consideraverit, ut novis accessionibus subinde crescant, multaque a posterioribus adjecta habeant quæ a primis collectoribus neutiquam sunt profecta; et hæc ipsa Damasceni parallela, in MS. Cardinalis Rupifocaldi exemplari (ex quo ista Halloixio a Jacobo Sirmondo submissa fuisse non dubito) quam in Cardinalis Caraffæ MS. altero, quod Billius est secutus, hoc in genere plurimus in locis auctiora inveniri, intellexerit.

Damasceno et Antonio, ex recentioribus quoque Græcis, Macarium Chrysocephalum[o] Philadelphenum possumus ad-

[l] Anton. Meliss. part. 1. serm. 14. tom. 5. bibliothec. patr. edit. Paris. ann. 1589.

[m] Lib. 3. parallelorum, cap. 64.

[n] Halloix. apolog. pro scriptis Igatii, fin. cap. 7.

[o] Catenæ ipsius in Matthæum pars prima finita notatur (in Oxoniensis biblio-

jungere: qui, ex Ignatii ad Ephesios epistola, suæ in Lucæ evangelium catenæ sententiam illam inserens, Ἐγεννήθη, καὶ ἐβαπτίσθη, ἵνα τὸ θνητὸν ἡμῶν καθαρισθῇ (quomodo et Theodoretum legisse ostendimus[p]) antiqua epistolæ hujus editione usum se fuisse indicat, non nostra vulgata, quæ hic habet: Ἐγεννήθη, καὶ ἐβαπτίσθη ὑπὸ Ἰωάννου, ἵνα πιστοποιήσηται τὴν διάταξιν τὴν ἐγχειρισθεῖσαν τῷ Προφήτῃ.

Quæ vero de duodecim Ignatii epistolis, uti hodie Græce vulgatæ extant, a nobis hucusque sunt disputata, clarissimi Casauboni judicio plane sunt conformia: qui ut in editis exercitationibus "nonnullarum[q] ex illis antiquitatem novis rationibus tuiturum" se promisit, "si Deo placuisset:" ita et alibi de multis quæ in iis suspecta ipsi videbantur, lectorem pariter monere proposuerat. Sic enim ille, in Adversariis; quorum participem me fecit D. Mericus Casaubonus, non indignus tanto patre filius. "Cum omnia repeto vetustatis ecclesiasticæ monumenta; nihil omnino invenio, in quo tantam fiduciam ponant οἱ ἐξ ἐναντίας, atque in Ignatii epistolis. Nam Baronius singulis fere paginis tomi primi, ad firmandas traditiones et ἀθρόως et καθ' ἕκαστα epistolas illas laudat. Tomo autem secundo, in anno Christi CIX. fatetur, multisque disputat, hanc esse arcem pontificiæ doctrinæ, hoc maxime præsidio illam stare: et sæpissime ait, nondum repertum esse quenquam, qui illas in dubium vocaret. Mihi olim illas percurrenti multa videbantur suspecta: de quibus hic paullo accuratius."

Neque aliam opinor esse sententiam, vel clarissimi D. Heinsii, collectorem illum "qui[r] epistolas Ignatii, atque inter eas quasdam non illius, nomine ejus, neque dignas eo, dedit" perstringentis; vel eruditissimi illius viri[s],

thecæ MS.) mensis Decemb. die 22. indiction. 13. ann. 6853. feria 4. h. e. anno Christi 1345.

[p] Supra, cap. 4. pag. 111. et cap. 11. pag. 177.

[q] Casaub. exercit. 16. advers. Baron. sec. 150.

[r] Heins. exercitat. sacr. in Timoth. cap. 5. ver. 16. et 1 Corinth. cap. 15. ver. 8.

[s] Walo Messalin. de episcop. et presbyter. dissertat. cap. 4. pag. 252.

qui constare sibi ait, " omnes illas Ignatii epistolas suppositias esse, vel certe multis locis interpolatas." Cui censuræ et nos non inviti subscribimus: ut qui earum sex Ignatio suppositas, sex autem reliquas in locis quamplurimis interpolatas fuisse, compertum habeamus. Neque quicquam gravioris alicujus momenti est, vel ab eo vel ab aliis adhuc objectum; quod non aut in commentitias istas, aut in centones ab interpolatore genuinis epistolis intersertos, recidere observaverimus. Nam quod addit vir doctissimus, " Epistolas illas natas et suppositas videri circa initium aut medium secundi seculi, quo tempore primus singularis episcopatus supra presbyteratum introductus fuerit:" non attente satis consideraverat, epistolas illas, quas in extremo itinere scripsisse Ignatium, quum Romam properaret ad martyrium, testantur veteres, esse illius non potuisse, nisi circa initium secundi seculi fuissent exaratæ. Eo autem tempore " discrimen illud presbyterorum et episcopi" in ecclesia extitisse, ingenue agnoscit (qui epistolas hasce Ignatianas partim suppositias, partim multis in locis interpolatas, juxta cum nostro sensit; nec minus quam ille episcoporum et presbyterorum *ἰσοτιμίᾳ* favit) nuper in Genevensi academia professor et Verbi Divini in eadem ecclesia minister, Nicolaus Vedelius[t].

Et licet humanum hunc episcopatum Theodoro Bezæ appellare libuit; ad eum tamen pertinere fatetur, " quæcunque[u] de episcoporum sive *προεστώτων* (ut loquitur Justinus) authoritate, apud Ignatium et alios vetustiores scriptores habentur." Et cui hominum generi episcopatus ille originem suam debeat, in epistola ad Dracontium episcopatum fugientem, magnus Bezam docebit Athanasius: " *εἰ τῶν ἐκκλησιῶν ἡ διάταξις οὐκ ἀρέσκει σοι, οὐδὲ νομίζεις τὸ τῆς ἐπισκοπῆς λετοῦργημα μισθὸν ἔχειν, ἀλλὰ καταφρονεῖν τοῦ ταῦτα διαταξαμένου Σωτῆρος πεποίηκας σαυτὸν. παρακαλῶ, μὴ τοιαῦτα λογίζου, μηδὲ ἀνέχου τῶν ταῦτα συμβουλευόντων. οὐ γὰρ ἄξια Δρακοντίου ταῦτα· ἃ γὰρ ὁ Κύριος διὰ τῶν ἀποστόλων τετύπωκε, ταῦτα καλὰ καὶ βέβαια μένει.*

[t] Vedel. exercitat. 3. in Ignat. epist. ad Philadelph. cap. 14.
[u] Bez. libell. de triplici episcopatu.

Si ordinatio ecclesiarum tibi non placet, aut nullam omnino mercedem episcopi functioni destinatam arbitraris; Servatorisque, qui eam ita instituit, contemptorem te facis: oro te, ne istiusmodi quid in mentem admittas, neque authores istiusmodi consiliorum sustineas. Non enim ista digna sunt Dracontio. Nam quæ Dominus per apostolos instituit, ea et bona sunt, et firma persistunt." Quæ lucem præferunt Clementis Romani, apostolorum discipuli, verbis illis in epistola ad Corinthios: "Οἱ[v] ἀπόστολοι ἡμῶν ἔγνωσαν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἔρις ἔσται ἐπὶ τοῦ ὀνόματος τῆς ἐπισκοπῆς· διὰ ταυτὴν οὖν τὴν αἰτίαν, πρόγνωσιν εἰληφότες τελείαν, κατέστησαν τοὺς προειρημένους, καὶ μεταξὺ ἐπινομὴν[w] δεδώκασιν, ὅπως ἐὰν κοιμηθῶσιν, διαδέξωνται ἕτεροι δεδοκιμασμένοι ἄνδρες τὴν λειτουργίαν αὐτῶν. Apostoli nostri per Jesum Christum Dominum nostrum cognoverunt, contentionem de nomine episcopatus oborituram: atque ob hanc causam, perfecta præscientia præditi, constituerunt prædictos, eumque ordinem deinceps præscripserunt, ut in defunctorum locum alii viri probati succedere, et illorum munia exequi possent."

Etsi enim, quum ista scripsit Clemens, episcoporum et presbyterorum communia adhuc videantur fuisse nomina: illius tamen tempore, "distinctionem[x] episcopi et presbyteri jam invaluisse," concedit Vedelius; reque ipsa, tum in aliis tum in Ephesina speciatim ecclesia, ipsis apostolis adhuc superstitibus, et plures fuisse presbyteros[y], et præsedisse eis unum, quem ecclesiæ illius angelum Servator[z], episcopum primitivæ Ecclesiæ patres (in quibus primas tenet Ignatius) appellarunt; jamdudum a Johanne Rainoldo[a] nostro est ostensum. Scio quidem, a doctissimo illo[b] de quo dictum est viro, ut meliorem hic præ-

[v] Editionis Coteler. pag. 173.

[w] ἐπιμονὴν D. Petrus Turnerus hic legit; ut continuatio episcopatus ab apostolis stabilita significetur: quod Athanasiano illi, καὶ βέβαια μένει, bene respondet.

[x] Vedel. exercitat. 8. in epist. ad Mariam. cap. 3.

[y] Act. cap. 20. ver. 17.

[z] Apocal. cap. 2. ver. 1.

[a] Rainold. collat. cum Harto, cap. 8. divis. 3.

[b] Wal. Messalin. pag. 183, 184.

ferri interpretationem, quam "Arethas episcopus Cæsareæ Cappadociæ ex Andrea ejusdem civitatis episcopo, qui commentarios in apocalypsin scripserat, observavit:" esseque illi "hoc fixum, per angelos urbium nihil aliud voluisse Johannem designari nisi ipsas ecclesias." Sed prætcrquam quod apud primarium authorem Andream expositio ista nusquam compareat; sacræ Scripturæ contextui manifeste ea repugnare deprehenditur: in quo apertissime, et per typos et per expressa verba, ipsi angeli distinguuntur ab ecclesiis quarum fuerunt angeli. Nam et typorum declaratio in fine capituli primi apocalypseos ita est declarata; "Septem stellæ, angeli sunt septem ecclesiarum; et candelabra septem, septem ecclesiæ sunt;" et inscriptio epistolæ ad Ephesios, in ipso sequentis capitis initio, statim est subjuncta. "Et angelo ecclesiæ Ephesi scribe: Hæc dicit qui tenet septem stellas in dextera sua, qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum;" ubi ut stellas a candelabris, ita angelos ab ipsis ecclesiis clare distingui nemo non videt: nisi forte "angelos septem ecclesiarum" etiam "ecclesias septem ecclesiarum" commode dici posse, persuaderi sibi patiatur.

Ut igitur totum hoc negotium tandem aliquando finiamus: quod olim de libro, qui Prædicatio Petri inscriptus est, disquirendum Origenes[c] proposuit, "sit necne genuinus liber, an nothus, an mixtus:" item de Græcis quæ circumferuntur Ignatii epistolis hodie si quæratur; omnino respondendum esse concludimus, etiam sex nothas, totidem alias mixtas, nullas omni ex parte sinceras esse habendas et genuinas.

[c] Origen. in Johan. tom. 14.

CAP. XIX.

De duobus antiquis Latinis Ignatii interpretibus; et diverso epistolarum in eis ordine. De Latinis ad Johannem apostolum et beatam virginem epistolis, Ignatio absque omni verisimilitudinis colore affictis, discrepantes scriptorum pontificiorum sententiæ.

Veteres interpretationes, quæ verbum e verbo reddunt (quod[a] Græci κατὰ πόδα dicunt) antiquorum exemplarium vicem obtinere, et ad textus originalis vitia sananda prudenter adhiberi posse, inter alios peritissimos criticos, ita nos edocuit Jacobus Billius: "Cum[b] Græcum aliquem authorem in manus sumo, eumque multis mendis deformatum esse comperio; δεύτερος, ut dici solet, hic mihi πλοῦς esse solet, ut si editione Græca vetustiorem, ac verbum verbo studiose reddentem interpretationem alicunde nancisci queam, hanc consulam. Nam quæ ejusmodi est, eam pluribus etiam Græcis exemplaribus antepono; ut quæ persæpe ex uno, eodemque non satis emendato libro transcripta sint." Quæ etiam Antonium Contium[c] et Ludovicum Charondam causa movit ut, seposita elegantiore Gregorii Haloandri versione, rudiorem veteris vulgaris interpretis translationem, Græco novellarum Justiniani textui appositam, publicandam putarent.

Atque horum ego exemplo duarum Latinarum veterum Ignatii interpretationum curam aliquam, in tanta Græcorum exemplarium raritate, suscipiendam esse duxi: tum vulgatæ, Græco interpolato textui fere respondentis, ideoque simul cum illo hic excusæ; tum alterius hucusque

[a] C. de vet. jur. enucl. lib. 2. sec. ult.

[b] Jac. Bill. observation. sacrar. lib. 1. cap. 37.

[c] Vid. Contii et Charondæ præfationes in lib. novellarum. Jo. Leunclav. notator. lib. 2. cap. 244. et Alberic. Gentil. de libris juris civilis, cap. 7.

ineditæ, antiquorum patrum citationibus magis consonæ; quanquam in utraque locum habere non diffitear, quam de priore dedit censuram Nicolaus Nancelius, in librorum abs se scriptorum catalogo. "De veteri Latino Ignatio sic habe: pleraque adjecta aut falsa, aut suspecta, quæ Græci codicis et rei veritas improbat."

In priori illa versione idem epistolarum retentus est ordo, qui in Græcis vulgatis, ex quibus ea est expressa.

I. Ad Mariam Cassobolitam (sive Castabalitam:) cui in Græco Augustano MS. præfixa fuit et ipsius Mariæ nomine ad Ignatium scripta epistola.
II. Ad Trallianos.
III. Ad Magnesianos.
IV. Ad Tarsenses.
V. Ad Philippenses.
VI. Ad Philadelphenses.
VII. Ad Smyrnenses.
VIII. Ad Polycarpum.
IX. Ad Antiochenses.
X. Ad Heronem.
XI. Ad Ephesios.
XII. Ad Romanos.

Locum epistolæ ad Ephesios, de episcopo ipsorum Onesimo, Latinitate donatum juxta hujus interpretis verba, ab Adone in decimum quartum Matthæi caput κατὰ πόδας expressum, in ora sui libelli Nicolaum Fabrum annotavisse Mæstræus[d] retulit. Ubi, quod sua manu doctissimus Faber sine dubio scripserat, in 14. Cal. Mart. exscriptor imperitus in 14. cap. Matt. transmutavit. Revera enim ab Adone, in libello de festivitatibus apostolorum, ad decimum quartum Calendas Martii, locum hunc Ignatii ita citatum invenimus: "Quoniam ergo suscepi multitudinem vestram in nomine Domini in Onesimo, dilecto præceptore nostro, vestro autem episcopo; obsecro eum secundum Jesum Christum diligere vos, et vos omnes in concordia ejus in ipso esse. Benedictus enim Deus qui vobis talibus

[d] Mæstr. in epist. ad Ephes. not. 1.

talem episcopum donavit habere in Christo." Quæ omnia in vetere nostra interpretatione eodem modo leguntur: nisi quod libri editi vitiose hic legant; "Suscepi multitudinem in nomine Domini Christi in Onesimo dilecto scriptore nostro." Ex qua quoque interpretatione, in eodem Adonis libello (pridie Nonas Maii) citatur et alter hic locus epistolæ Ignatii ad Antiochenos: "Pauli et Petri facti, (sancti perperam hic legit vulgata editio,) estis discipuli: nolite perdere depositum, quod vobis commendaverunt. Mementote digne beatissimi Euodii, pastoris vestri, qui primus vobis ab apostolis antistes ordinatus est. Non confundamus patrem, sed efficiamur certi filii et non adulterini."

Verum quis Ado iste fuerit, et qua ætate vixerit, non est a Mæstræo satis explicatum. Nam quod hic annum Christi DCXXXVII. et alibi DXXXVII. illi assignat, tam ineptum est, ut non ipsi sed operarum incuriæ errorem hunc tribuendum existimem. Ad annum DCCCLXXIX. chronicon suum perduxit Viennensis Ado: et ab[e] anno DCCCLXXV. ad DCCCXCI. in ecclesia illa sedit archiepiscopus. Huic martyrologium hoc adscribitur in barbara illa annotatiuncula, quam codici MS. Everbodiensis abbatiæ juxta Sichemium præfixam reperit Heribertus Rosweydus: "Ado Viennensis archiepiscopus quasi epilogatum compilavit, incipiens a festivitatibus apostolorum, aut discipulorum, aut successorum eorum." At Aloysius Lipomanus et Jacobus Mosander in suis vetustis exemplaribus Adonem Trevirensem archiepiscopum authorem martyrologii invenerunt, eundemque eum cum Odone vel Udone illo fuisse existimarunt, qui circa annum MLXXVI. a Gregorio VII. legatus a latere constitutus est, ut una cum duobus collegis litem inter Henricum IV. et Rodolphum Sueviæ ducem, de imperio contendentes, componeret; quorum sententiam in sua de Romano martyrologio diatriba, capite nono, sequitur etiam

[e] Jo. Chenu in episcoporum Galliæ chronologia; et Andr. Fremyot, in Gallia Christiana.

Baronius: licet prior illa, ut veritati magis consentanea, præferenda omnino esse videatur.

Veterem quoque suum Ignatii manuscriptum interpretem Adone Viennensi antiquiorem fuisse retulit D. Montacutius[f], Norwicensis nuper episcopus: eundem illum fuisse existimans, de quo Mæstræus egerat. Verum alter hic fuit interpres, a nobis nunc primum in lucem editus; collato illius exemplari cum alio Cantabrigiensi, "donato, (ut libri initio est annotatum,) communi librariæ sociorum collegii Annunciationis B. Mariæ in Cantabrigia, per magistrum Walterum Brome sacræ theologiæ professorem, quondam socium ejusdem collegii, anno Domini MCCCCXLIV. in festo S. Hugonis." Hoc autem ordine, in utroque codice, dispositæ sunt epistolæ; ea quæ ad Philippenses est utrobique omissa.

I. Ad Smyrnenses.
II. Ad Polycarpum.
III. Ad Ephesios.
IV. Ad Magnesios.
V. Ad Philadelphicos.
VI. Ad Trallesios.
VII. Mariæ, proselytæ Chassaobolorum, ad Ignatium.
VIII. Ignatii, ad Mariam proselytam.
IX. Ad Tarsenses.
X. Ad Antiochenos.
XI. Ad Eronem.
XII. Ad Romanos.

Quæ postrema epistola martyrio S. Ignatii habetur hic inserta: ad quam et Robertum Lincolniensem respexisse observo, quum Ignatium ait "ita[g] vehementer amavisse Christum, quod optavit etiam tradi malis punitionibus Diaboli, ut ipso frueretur." Quod enim in Græco legitur, Κόλασις διαβόλου ἐπ' ἐμὲ ἐρχέσθω (vel, ut pluraliter est ab Eusebio citatum, κολάσεις τοῦ διαβόλου εἰς ἐμὲ ἐρχέσθωσαν)

[f] Rich. Montacut. Origin. ecclesiasticar. tom. 1. part. posterior. cap. ult. sec. 21.

[g] Rob. Lincoln. commentar. in Dionysii lib. de divinis nominib. cap 4.

μόνον ἵνα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτύχω, ab hoc interprete Latine ita est expressum: "Malæ punitiones Diaboli in me veniant, solum ut Jesu Christo fruar." Nam versione hac usum eum fuisse, in capite[h] tertio jam docui: illumque ipsum ejusdem, vel notarum saltem marginalium in Montacutiano codice ad eam appositarum, authorem extitisse, oborta mihi aliquando est suspicio. Nam et Anglum fuisse scholiastam illum, in verba illa epistolæ ad Polycarpum, *Sta firmus et incus percussa*, hæc illius notula indicat. "Incus est instrumentum fabri: dicitur Anglice anfeld;" et Græce scivisse, varia annotationum illarum loca, in quibus translationis verba cum originali Græco conferuntur, fidem faciunt: ut earum et ipsius, cui sunt adjunctæ, versionis idem omnino opifex fuisse videatur. Robertum vero nostrum, ut Anglum fuisse nemo ignorat: ita et Græci sermonis (quod rarum illo seculo) peritum fuisse; testamentum duodecim patriarcharum, Suidæ Lexicon, et vetera in Dionysium Areopagitam scholia, e Græco in Latinum ab eo conversa, certos nos reddunt.

Sed præter Græcas de quibus hactenus actum est, duodecim epistolas a vetere vulgato interprete Latine conversas (quas et Vincentius Bellovacensis[i] agnovit solas:) feruntur etiam Ignatii nomine Latinæ, ad Johannem apostolum præceptorem suum (quem sanctum seniorem appellat) duæ; et ad B. Mariam virginem tertia, una cum ipsius ad eandem responsoria. In lucem editæ Parisiis primum eæ sunt anno MCCCCXCV. ad calcem quadripartitæ historiæ vitæ et mortis Thomæ Cantuariensis archiepiscopi. At inter epistolas Ignatii, anno MCCCCXCVIII. ibidem publicatas, Jacobus Faber Stapulensis eas non admisit: quod et in subsecutis editionibus est observatum, donec Symphorianus Champerius eas simul cum reliquis imprimendas curavit. Indeque Coloniæ anno MDXXXVI. cum Dionysii, et in Basiliensium micropresbytico anno MDL. cum aliis antiquorum patrum scriptis, cæterarum Ignatii epistolarum versioni veteri istæ novellæ quoque

[h] Supra, pag. 106.
[i] Vincent. specul. historial. lib. 10. cap. 57.

superadditæ, passim ferebantur. Quod nonnullos sic fefellit; ut ipsum quoque veterem interpretem eas, vel (ut Hieronymus Vairlenius[k]) adjecisse, vel (ut Petrus Canisius[l]) transtulisse, vel saltem (ut paulo diffidentius loquitur hic Petrus Halloixius[m]) videri Latine reddidisse, scripserint; quum in vetustissimis vulgatæ illius interpretationis MSS. exemplaribus non compareant: et in aliis (ut bibliothecæ S. Edmundi apud Burienses olim, et Lincolniensis collegii apud Oxonienses hodie) a reliquis sejunctæ inveniantur; unde et istas solas (quum duodecim antiquiorum rariora fuissent exemplaria) a Bostono Buriensi, Marco Michaele Cortonensi, et Johanne Trithemio visas fuisse animadvertimus. Et quanquam in Græco-Latina sua editione omittendas eas existimaverit Vairlenius, quod "in Græco codice nulla harum reperiretur:" tamen cum nova illius versione etiam istas, quæ Latinæ plane sunt originis (quidquid contra obtendat Halloixius) conjungendas putavit Margarinus Bignæus; ut in omnibus bibliothecæ patrum editionibus, et Parisiis et Coloniæ excusis, videre licet.

In epistolio ad Mariam, alias prius ad eandem exaratas a se fuisse literas, commentitius iste Ignatius ita significat: "Scripsi tibi etiam alias, et rogavi de eisdem." Plures commemorat Pseudo-Dexter in chronico, ad annum Christi CXVI. "Epistolæ S. Ignatii ad B. virginem celebres habentur;" et ad annum CCCCXXX. (quo ipse ineptissimam illam farraginem edidisse fingitur:) "Epistolæ B. virginis ad S. Ignatium, et ejusdem ad sanctissimam virginem, manibus fidelium nunc teruntur." Meminit et Bernardus, sermone septimo, in Psalmum nonagesimum, "Magnus ille Ignatius, discipuli quem diligebat Jesus auditor, martyr noster (cujus pretiosis reliquiis nostra est ditata paupertas) Mariam in pluribus, quas ad eam scripsit epistolis CHRISTIFERAM consalutat. Egregius plane titulus, et commendatio honoris immensi." Et hanc quidem

[k] Vairlen. præfat. in Latinam suam Ignatii versionem, ad Wilh. Lindanum.

[l] Canis. tom. 2. de corruptel. verbi Dei, lib. 5. cap. 1.

[m] Halloix. sub fin. apologiæ pro scriptis Ignatii.

inscriptionem (licet in bibliotheca patrum, Parisiis anno MDCX. et Coloniæ anno MDCXVIII. edita, nescio quo casu prætermissam) unica illa præfert, quæ Ignatii nomine ad matrem Domini hodie circumfertur, epistola: "Christiferæ Mariæ, suus Ignatius." Sed eundem ipsum Christiferæ titulum, Mariæ quoque Castabalitæ, in ἐπιγραφῇ epistolæ ad eam scriptæ, attributum videmus: quam ab aliquibus, minus attente ista considerantibus, pro Maria Deipara fuisse habitam, aliquando observavimus.

Plures quoque ad beatissimam Mariam missas ab eo fuisse epistolas, Dionysius Carthusianus hisce verbis subindicat: "Sanctus[n] Ignatius, in una suarum epistolarum ad sacratissimam virginem, eandem rogat fervide, ut pro consolatione et confortatione sui, et plurium neophytorum, dignaretur venire ad se." Petrus Equilinus unam tantum commemorat. "Ignatius[o]," inquit, "beatæ virgini valde dilectus, eidem adhuc in carne existenti devotam epistolam scripsit; et ab ea responsionem, ejus sanctis manibus scriptam, obtinuit." Ejusdem meminit et Marcus Michael, presbyter Cortonensis, in libro de viris illustribus: ubi novum nobis Ignatianarum epistolarum proponit catalogum, in quo, earum quas Eusebius et Hieronymus nominant, tres tantum recitat; una etiam ad Colossenses addita, cujus neque ab illis, neque a veterum quoquam ulla facta est mentio. Hæc enim ipsius sunt verba: "Scripsit Ignatius ad diversos epistolas quatuor; sermone quidem claro, simul et eloquentia perornato. Harum siquidem primam ad Ephesios edidit, secundam ad Magnesios destinavit, tertiam autem partem ad Colossenses direxit; quartam porro Romanis gentibus applicavit. Extant et epistolæ ejus ad evangelistam Johannem præceptorem suum; et ad Mariam, beatissimam virginem, et Domini nostri Salvatoris humillimam matrem: ad quem et ipsa responsivam et brevem epistolam reddere humiliter non dedignabatur."

[n] Dionys. Carthus. commentar. in Dionys. Areopag. de divinis nominib. cap. 3. art. 16.

[o] Petr. de natalib. lib. 3. cap. 61.

Bernardi vero et recentiorum aliorum scriptorum nuda authoritate suffultus Petrus Canisius, magna quærit cum fiducia; "cur[p] de his Ignatii epistolis dubitemus? quas non modo Bernardus, sed et Marcus Michael Carnotensis, (Cortonensis ille, de quo diximus) Dionysius Rickelius, (Carthusianus nimirum, de quo item diximus) Marianus Victorinus, (Victorius videlicet, in suis ad Hieronymi librum tertium, contra Pelagianos scholiis) Symphorianus Clamperius, (Champerium intelligit) aliique complures agnoscunt et Ignatio tribuunt." Verum de hac confidentia remiserunt plurimum, qui post eum attentius hanc rem considerarunt, prudentiores inter pontificios. E quibus Baronius, tomo primo annalium, an. XLVIII. sectione vigesima quinta. "Fertur," inquit, "Dei genitricis epistola ad Ignatium reddita, ejusdemque Ignatii una ad ipsam scripta, duæ vero ad Johannem evangelistam de eadem ipsa loquentes. Sed Hieronymus, et alii antiquiores, qui ejusdem Ignatii recensuerunt epistolas, eas non noverunt;" et tomo secundo, an. CIX. sectione trigesima quarta, de iisdem: "Cujus fidei sint, judicium esto penes prudentem piumque lectorem. Scimus eas S. Bernardum citasse aliquando, earumque meminisse alios recentiores." Possevinus in Apparatu sacro, "non tam certæ fidei" esse agnoscit: "citari tamen a Bernardo, sermone primo, in Psalmum nonagesimum." Liberius vero paulo suam hac de re sententiam, in ecclesiasticorum scriptorum catalogo, ita aperuit Bellarminus: "Harum, primus (quod sciam) meminit sanctus Bernardus sermone septimo in Psalmum *Qui habitat*: sed neque in codicibus Græcis habentur, neque gravitatem eloquii S. Ignatii omnino redolent."

Locum illum Bernardi, ex sermone septimo (non primo ut habetur apud Baronium, et eum secutum Possevinum) in Psalmum nonagesimum superius descripsimus: in quo non unius sed plurium ad Mariam, nullam vero omnino ad Johannem scriptarum epistolarum mentionem factam fuisse vidimus. De illis quoque quid pontificii palatii magister (cum Thoma Malvenda) senserit, jam antea[q] audi-

[p] Canis. tom. 2. de corruptel. Verbi Dei, lib. 5. cap. 1.

[q] Supra, cap. 5. pag. 121.

vimus: quem et Mæstræus secutus est; ita rem totam determinans: "Cum[r] Græce nunquam conscriptæ repertæ fuerint, nec illarum ullus veterum patrum ad Bernardum usque meminerit: tutius meo judicio fuerit, easdem in commentationum apocrypharum numero collocare;" et post eum, rotundius adhuc Christophorus de Castro Jesuita: "Has[s] epistolas ab antiquiori aliquo, pio, et virgini dedito, confictas fuisse; ex ipsa temporum, rerumque in eis factarum, serie facile erit colligere."

Qui postremus hanc causam tractavit, Petrus Halloixius[t], fatetur se "antehac ab eorum sententia fuisse alieniorem qui mutui epistolarum commercii inter beatissimam virginem et sanctissimum Ignatium assertores habebantur;" sed "postquam in lucem venit Flavius Lucius Dexter, qui S. Hieronymo presbytero æqualis fuit, et earundem epistolarum tamquam suo sæculo celebrium mentionem fecit; magis in eorum partem inclinare cœpisse," se ait, "qui eas admittunt et probant, quam qui in alia eunt omnia." Indeque, stramentitii hujus scriptoris fide fretus, allata[u] in oppositum a societatis suæ patribus, Bellarmino et Christophoro Castrensi, argumenta refellere conatur: ita diffidenter tamen, ut conclusione ista, satis languida, totam illam disputationem demum terminandam esse censuerit. "Epistolæ S. Ignatii ad B. Johannem evangelistam, et ad sanctissimam virginem, et virginis item ad Ignatium, nec ita certæ sunt, ut indubitatam fidem apud omnes mereantur; nec ita incertæ; ut omnem perdant. Nam cum ab immemorabili tempore S. Ignatio adscriptæ reperiantur; minime æquum est absque gravissimis et invictissimis rationibus eas ipsi abrogare. Ego quidem, tametsi multas esse videam causas, quamobrem suspectæ haberi possint: tamen nullas etiamnum video, quare prorsus despici debeant; aut cur judicia illorum, qui iis utuntur, contemni. Libera igitur interim (donec aliquid alterutram in partem certius afferatur) facultas unicuique sit

[r] Mæstr. præfat. ad notas in Ignatium.
[s] Christoph. Castr. histor. Deiparæ, cap. 23.
[t] Halloix. notat. in cap. 4. vitæ S. Ignatii.
[u] Id. in fine apologiæ pro scriptis S. Ignatii.

de his, quodcunque voluerit, opinandi. Nos hic finem statuemus, et magno Ignatio litabimus."

Cum quo nos itidem præsentem hanc de scriptis Ignatii dissertationem finiemus; neque tamen Ignatio, quantumvis magno, sed Deo Optimo Maximo litabimus: "Salutem[w] Deo nostro qui sedet super thronum; et Agno," simul cum Ignatio et palmato commilitonum ipsius exercitu reliquo, acceptam referentes; et cum universo cœlestium spirituum choro concinentes. "Benedictio[x], et gloria, et sapientia, et gratiarum actio, et honor, et virtus, et fortitudo, Deo nostro in secula seculorum." Amen.

[w] Apocal. cap. 7. ver. 9, 10. [x] Ibid. ver. 12.

JACOBI USSERII,

ARCHIEPISCOPI ARMACHANI

PRÆFATIONES

IN IGNATIUM.

PRÆFATIO

IN INTERPOLATAS IGNATII EPISTOLAS.

1644.

PRÆFATIO,

&c. &c.

Græci Ignatii editiones primariæ fuerunt duæ: Tigurina anno MDLX. ex MS. codice Gasparis a Nydprugck, una cum Johannis Brunneri versione vel potius paraphrasi, ab Andræa Gesnero excusa; et Dilingana, anno MDLVII. ex Augustanæ bibliothecæ exemplari, a Valentino Pacæo publicata. Hanc reliqui secuti sunt editores: non ex Græco aliquo codice alio, sed partim ex ingenio, partim ex vetere vulgato Latino interprete, non paucis in locis eandem corrigentes. Ita Ignatium, elegantioribus typis excusum, Parisiis anno MDLVIII. et MDLXII. dedit Guilielmus Morelius: additis tum notulis, de iis quæ ipsi mutanda visa sunt, tum versione Latina (quæ et Parisiis anno MDLXI. impressa prodiit) "quamvis[a] nec illa," inquit Vairlenius," emunctæ naris lectori per omnia satisfaciat; ut quæ plurimis in locis per vestigia veteris interpretis graditur." Iterum vero a Christophoro Plantino, Antverpiæ anno MDLXVI. et MDLXXII. seorsim, et a Johanne Jacobo Grynæo, Basilææ anno MDLXIX. in orthodoxographorum volumine, Augustanus ille Ignatius (neque enim alium hic codi-

[a] Hieron. Vairlen. præfat. in Latinam suam Ignatii versionem.

cem veterem Basiliensem cum Mæstræo[b] expectet lector) eo quo diximus modo correctus, recusus est: nova interpretatione Hieronymi Vairlenii Sylvii adjecta; quæ, licet in multis locis admodum infida atque mutila, una cum brevibus ejusdem Vairlenii scholiis, ex Plantiniana editione in varias bibliothecæ patrum editiones, Parisiis et Coloniæ excusas, postea traducta est.

Accessit deinde ad Ignatium Martialis Mæstræi industria: qui Latinam Vairlenii interpretationem emendavit et supplevit; atque insuper tum suis, tum Morelii, Vairlenii et Billii[c] in Ignatium observationibus simul collatis, amplioribus notis illustravit. Atque hujus Græco-Latinus Ignatius, et separatim anno MDCVIII. et in bibliothecæ patrum tomo primo Græco-Latino anno MDCXXIV. Parisiis habetur editus. Sed omnium locupletissima Græco-Latina Genevensis anni MDCXXIII. est editio, a Nicolao Vedelio adornata: qui Latinum Mæstræi textum in margine passim correxit, exercitationes pro antiquitate Catholica adversus Baronium et Bellarminum singulis epistolis attexuit, apologiam pro Ignatii scriptis præmisit, et criticas notas vice appendicis toti operi subjecit.

Veteris quoque vulgatæ Latinæ Ignatii interpretationis editiones præcipuæ extiterunt duæ: Jacobi Fabri Stapulensis prior; Symphoriani Champerii Lugdunensis posterior. Primus enim Ignatii epistolas undecim, et Polycarpi ad Philippenses singularem, una cum Dionysio Areopagitæ adscriptis operibus, Parisiis anno MCCCCXCVIII. Jacobus Faber in publicum proposuit: quæ cum iisdem, Argentinæ anno MDII. et Parisiis (a Judoco Clichtoveo recognitæ) anno MDXV. seorsim vero Argentorati anno MDXXVII. et alibi sunt recusæ. Ad has, in Champerii editione, aliarum quatuor epistolarum facta est accessio: ad Mariam Cassabolitam, sive Castabalitam, (e Græco ab

[b] Mæstr. in epist. ad Mariam Cassobolit. not. 5.

[c] Jacob. Bill sacrar. observat. lib. 2. cap. ult.

interprete vetere conversæ) unius, ad B. Mariam Deiparam alterius, et ad S. Johannem duarum: quas omnes, cum Latinis Pseudo-Dionysii tum antiquioribus versionibus Coloniæ anno MDXXXVI. tum Joachimi Perjonii nova ibidem anno MDLVII. cum Pseudo-Clementis operibus ibidem anno MDLXX. et in Micropresbytico Basileæ anno MDL. impressas, simul cum commemoratis illis antiquioribus undecim epistolarum editionibus, ob oculos hic habui.

Neque his tamen contentus, Oxonienses duos Manuscriptos (vetustiorem e Baliolensis, recentiorem e Magdalensis collegii bibliotheca petitum) cum libris editis diligenter contuli. Et cum intellexissem, in bibliotheca V. CL. Alexandri Petavii senatoris Parisiensis, Pauli filii vetustissimum exemplar aliud conservari: quicquid et illud continebat, humanissimi Claudii Sarravii, senatoris itidem Parisiensis, beneficio sum consecutus; cui, eo nomine, quicumque Ignatii restitutioni bene cupiunt, summas debituri mecum sunt gratias.

Huic et veterem interpretationem aliam, hucusque ineditam, mutua duorum manuscriptorum codicum collatione emendatiorem factam, subjunxi. Atqui, ut aliquo hic labore lectorem sublevarem: quemadmodum in Græco contextu quæ a nostro hoc interprete aberant, miniatis literis discriminandas a reliquis curavi; ita nunc quoque Græcorum exemplarium et inter se et cum utraque versione Latina comparationem adjiciendam censui. Neque enim illud mihi fuit propositum, ut scholiis aliquibus sententiam authoris et res ab eo tractatas explicarem; sed ut ea, quæ ex libris petita, ad genuinam textus Ignatiani lectionem aliquo modo conducere viderentur, uno sub aspectu collocarem. Quod ideo monendum duxi, ne quis expectaret, quod nobis præstare nunquam fuit in animo: et si quid, vel a nobis vel ex aliis, hujus generis adjectum occurreret; id ἐν προσθήκης μέρει, et præter primarium institutum, accessisse intelligeret.

PRÆFATIO

IN SINCERAS EPISTOLAS.

1644.

PRÆFATIO,

&c. &c.

Ante aliquot annos Oxoniæ Polycarpianam epistolarum Ignatianarum syllogen, ita excudendam curavi; ut minio in textu Græco laciniæ illæ signarentur, quas Ignatio a recentiore interpolatore assutas fuisse, veteris Latini interpretis, tunc primum a me editi, indicio deprehenderam. Integri quoque Ignatii deinceps primæ suæ simplicitati ex[a] Florentino exemplari restituendi expectationem movi: eamque ut explerem, summa serenissimi principis Ferdinandi benignitate (D. Americi Salveti, magni ducis apud regem nostrum residentis, interventu) codicis illius ex bibliotheca Medicea, in cœnobio S. Laurentii reposita, describendi potestatem impetravi. Verum dum in loco tam longe dissito, et inter homines penitus mihi ignotos, exscriptore non invento, aqua mihi, ut aiunt, hic hæreret; commodum accidit, ut mihi familiarissimus Isaacus Vossius, Italiæ nobiliores bibliothecas lustraturus, Florentiam accederet; et Græcum illud Ignatii exemplar, sua manu descriptum, simul cum ei respondente vetere Latina versione prius a me edita, typis deinde Amstelodami divulgaret. Quo viso, gratulatus mihi ipse sum, quod spes

[a] Prolegomen. Ignatian. cap. 4. pag. 117.

me mea omnino non fefellisset; et vix credendam illam Ignatianarum epistolarum depravationem, cujus Latina illa versio satis firmam suspicionem dederat, authoritate Græci manuscripti, quod et vetustissimum[b] et emendatissimum[c] fuisse prædicat Turrianus, ita luculenter confirmatam reperissem.

Interim satis mirari non potui, duos magni nominis viros conjecturis suis tantum tribuisse; ut quum Polycarpi ad Philippenses literas, quibus Ignatianas a se subjectas fuisse ipse confirmat, germanas fuisse fateantur, et has ipsas quæ Ignatio tribuuntur epistolas, ex Mediceo codice a novitiis assumentis demum liberatas, non minus quam Polycarpi ipsam, Eusebii temporibus in omnium manibus fuisse non negent: in hisce tamen effingendis, impostorem aliquem nomen Ignatii ementitum esse confidentissime pronuncient; quanquam de ætate, qua planus iste vixerit, inter ipsos omnino non conveniat. Alter enim imperante Antonino, aut certe Marco Aurelio, (quorum temporibus ipsum Polycarpum, germanarum Ignatii epistolarum collectorem, adhuc superstitem fuisse constat:) alter, post Clementis Alexandrini, toto fere centenario Ignatio posterioris, mortem fraudem hanc factam fuisse suspicatur; quum tamen Origenes, Clementis discipulus et in Alexandrina catecheseon schola successor proximus, eam quam habemus ad Ephesios epistolam, ut[d] ipsius Ignatii martyris germanam citaverit: et inter Polycarpi epistolarum Ignatianarum primi editoris, et Clementis excessum non multo plures quam XXX. anni intercesserint. Quumque Polycarpi ipsius epistolas "in[e] Asiæ conventu," etiam ad Hieronymi usque tempora, solenniter legi consuevisset: Ignatii literas, ad nobilissimas Asiæ ecclesias transmissas

[b] Turrian. explanat. in Clement. constitut. apost. lib. 9. cap. 17.

[c] Id. pro epist. pontif. lib. 2. cap. 10.

[d] Origen. in Luc. homil. 6.

[e] Hieron. catalog. script. eccles. in Polycarpo.

et in eadem epistola tantopere laudatas tantaque in luce positas, tam subito evanescere potuisse, et obscuri nescio cujus tenebrionis commentis possessione sua cedere, mihi certe vix fit credibile.

Sed quicquid hujus sit: post disseminatam Valentini hæresim ab impostore aliquo confictas fuisse istas, a patribus postea Ignatii nomine receptas, epistolas; ex ea quæ Magnesianis est inscripta, doctissimi illi viri compeperisse se existimant. Valentinum vero tempore docet Epiphanius[f] fuisse posteriorem Basilide et Saturnilo: quos, post Ignatii mortem, imperante Hadriano emersisse, nos alibi[g] declaravimus. Cui consonum est, quod a Theodoreto[h] est traditum, sub Antonino primo, Hadriani successore, hæresim eum suam constituisse: et quod ab Irenæo: "venisse[i] eum Romam sub Hygino, increvisse sub Pio, et prorogavisse tempus usque ad Anicetum." In epistola autem ad Magnesianos, ubi in vulgatis codicibus Christus appellatur Patris "λόγος οὐ ῥητὸς ἀλλ' οὐσιώδης, Verbum non prolativum sed substantiale;" in Mediceo et, cum eo consentiente, vetere nostro interprete dicitur "λόγος ἀΐδιος οὐκ ἀπὸ σιγῆς προελθὼν, Verbum æternum non a silentio progrediens." Et cum de Verbo ex Sige sive silentio procedente sententiam, vel alia quam Valentiniana hæresis non habuerit, aut nemo certe Valentino prior docuerit: inde authorem harum epistolarum post Valentinum vixisse, certo esse certius ambo concludunt. Et ad Valentini præterea Æonas verba illa refert eorum alter, in eadem ad Magnesianos epistola. "Μὴ πλανᾶσθε ταῖς ἑτεροδοξίαις, μηδὲ μυθεύμασι τοῖς παλαιοῖς: Nolite alienis opinionibus seduci, et fabulis veteribus;" atque hinc, non continuo post vulgata Valentinianæ sectæ por-

[f] Epiphan. hæres. 31. advers. Valentin.

[g] Prolegom. Ignatian. cap. 16. pag. 232.

[h] Theodoret. hæret. fabul. lib. 1. cap. 7.

[i] Irenæ. advers. hæres. lib. 3. cap. 4.

tenta, sed longe postquam inveteraverant, effictam fuisse epistolam, ex necessitate sequi asserit.

Atqui probandum adhuc remanet, Æonum et Verbi ex Sige producti portenta illa, a Valentino primum fuisse excogitata, non ex antiquiorum hæreticorum lacunis derivata. Posterius enim hoc nobis suadent Irenæi illa[k]. "Ὁ μὲν πρῶτος, ἀπὸ τῆς λεγομένης γνωστικῆς αἱρέσεως τὰς ἀρχαίας εἰς ἴδιον χαρακτῆρα διδασκαλίας μεθαρμόσας Οὐαλεντῖνος, οὕτως ἐξεφόρησεν· ὁρισάμενος εἶναι δυάδα τίνα ἀνονόμαστον, ἧς τὸ μέν τι καλεῖσθαι Ἄρρητον τὸ δὲ Σιγήν. Ἔπειτα ἐκ ταύτης τῆς δυάδος δευτέραν δυάδα προβεβλῆσθαι, ἧς τὸ μέν τι Πατέρα ὀνομάζει, τὸ δὲ Ἀλήθειαν· ἐκ δὲ τῆς τετράδος ταύτης καρποφορεῖσθαι Λόγον καὶ Ζωήν, Ἄνθρωπον καὶ Ἐκκλησίαν. Εἶναί τε ταύτην ὀγδοάδα, πρώτην. Qui est primus, ab ea quæ dicitur Gnostica hæresis antiquas in suum characterem doctrinas transferens Valentinus, sic definivit. Dualitatem quandam innominabilem, cujus quidem aliud vocari Inenarrabile, aliud autem Sigen. Post deinde, ex hac dualitate secundam dualitatem emissam; cujus aliud quidem Patrem vocat, aliud autem Aletheiam. Ex hac autem quaternatione fructificari Logon et Zoen, Anthropon et Ecclesiam. Esse autem hanc octonationem primariam," et[l] principalem. Valentinus enim "cujusdam veteris opinionis seminia nactus," (ut in libri adversus Valentinianos capite quarto habet Tertullianus) veteribus illis doctrinis propriam suam methodum adaptavit. De eodem, in Hæresi XXXI. Epiphanius: "Τὴν ἐθνόμυθον ποίησιν εἰς τὸν ἑαυτοῦ νοῦν λαβὼν, καὶ ἀπὸ τῶν σὺν αὐτῷ καὶ πρὸ αὐτοῦ τῆς ἀληθείας ἐκπεπτωκότων τὴν ὑπόνοιαν κτησάμενος, καὶ αὐτὸς τὰ ἴσα τῷ Ἡσιόδῳ ἀπὸ ἑτέρων ὀνομάτων εἰς ἕτερα μεταποιήσας, ἠθέλησε φαντᾶσαι τὸν κόσμον. Fabulosa gentium poesi in animo suo concepta, et ab iis

[k] Irenæ. advers. hæres. lib. 1. cap. 11. pag. 52. ed. Bened.

[l] Id. lib. 2. cap. 12. pag. 129.

qui cum ipso et ante ipsum a veritate exciderunt sententiam mutuatus, eadem et ipse quæ Hesiodus, mutatis duntaxat nominibus, ad mundum decipiendum inducere voluit."

Per eos autem qui ante ipsum ex fabulosa Hesiodi Theogonia Æones suos effinxerunt, non alios quam Gnosticos hæreticos eum intellexisse, in præcedentibus illis satis ipse significaverat: "*Καὶ πάντες Γνωστικοὺς ἑαυτοὺς ὠνόμασαν, Οὐαλεντῖνός τε φημὶ, καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ Γνωστικοί.* Et omnes se Gnosticos appellari voluerunt: Valentinus nimirum, et qui illum Gnostici præcesserunt;" item: "*φημὶ δὲ Οὐαλεντῖνον καὶ τὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν, τὴν ἀπὸ τῆς μεγάλης ταύτης γνωστικῆς ἐπαγγελίας ὑπάρχουσαν.* Valentinum intelligo et ipsius doctrinam, quæ a speciosa illa Gnosticorum professione prodiit." Atque ut priores illos Gnosticos Nicolaitarum, qui Æonum figmenta in Ecclesiam invexerunt, fuisse discipulos, ex Epiphanio et Philastrio; ita et Theodadim, qui cum Paulo apostolo versatus est, Valentini fuisse magistrum, ex Clemente Alexandrino didicimus. Epiphanii, in Hæresi XXV. de Nicolaitis verba hæc sunt: "*Καὶ ἐντεῦθεν ἄρχονται οἱ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως κακῶς τῷ κόσμῳ ἐπιφύεσθαι, φημὶ δὲ Γνωστικοὶ, καὶ Φιβιονῖται.* Ab hoc fonte derivati, ac pessime in mundum introducti sunt hæretici illi, qui eam sibi, quam falso nominant, cognitionem vendicant: cujusmodi sunt Gnostici, Phibionitæ," &c. et de ipso Nicolao: "*Ἐξ αὐτοῦ καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ, Σίμωνος δὲ φημὶ καὶ τῶν ἄλλων, λαβόντες τὰς προφάσεις Γνωστικοὶ καλούμενοι.* Qui ab ipso ejusque antecessoribus, Simone nimirum et aliis, occasionem nacti Gnostici nominantur;" et Philastrii, de eodem: "Dicit et ipse virtutes esse plurimas: unde et Gnostici, qui scire se aliquid putant, maxime emerserunt." Clementis vero, in septimo libro Stromatum, ista: *Οὐαλεντῖνον Θεοδάδι ἀκηκοέναι φέρουσιν· γνώριμος δ' οὗτος ἐγεγόνει Παύλου.* Valentinum Theodadim audivisse fe-

runt: qui Paulo notus fuit." Quum de antiquioribus igitur Gnosticæ hæreseos signiferis Ignatiana ista commodissime interpretari possimus: ut ea ad inferiora trahamus tempora, nulla omnino nobis incumbit necessitas.

Quod ab Ignatiani, longuli sane, itineris ratione petitum hic opponitur argumentum, in notis ad acta martyrii ejus, nos ipsi; quæ adversus harum epistolarum fidem objectantur alia, in libro de potestate clavium diluit vir doctissimus D. Henricus Hammondus: ut ea hic denuo repetere, nihil sit opus. Id tantum de quo jam conqueramur, habemus: non reperisse nos Mediceum codicem qualem eum nobis Turrianus commendaverat, emendatissimum. Quo tamen et cum vetere nostro interprete Latino (quem hanc editionem secutum fuisse constat) et cum vulgatis libris Græcis collato, ita correctionem temperandam censuimus, ut quæ ex illis addendæ videbantur voculæ, uncis [] includerentur; manifestiora errata e textu tollerentur quidem, sed scripta lectione cum nota γρ. simul apposita meliores vulgatorum codicum lectiones, et de dubiis locis conjecturæ, a D. Patricio Junio et Isaaco Vossio suppeditatæ, suis in locis ad marginem apponerentur. Quibus respondens Latina etiam versio est addita, ex nostri interpretis antiqua et Hieronymi Vairlenii nova utcunque conflata: qua, interea dum integrius Græcum nobis obtingat exemplar, contenti esse poterimus.

Cumque in Mediceo codice, qui ad finem erat mutilatus, ex genuinis epistolis ea quæ ad Romanos est scripta desideraretur; ex supposititiis vero, quæ ad Mariam Castabalensem, Polycarpum et Tarsenses missæ dicuntur, conservarentur: quæ in hisce tribus a vulgato textu Græco variabant, notis in istas epistolas, ad hujus appendicis calcem, inseruimus. In epistola autem ad Romanos, duo quæ habebantur illius exemplaria actis martyrii Ignatii, tum quæ nos primum edi curavimus tum quæ in Simeone Metaphrasta leguntur, interjecta cum vulgatis libris contulimus: et quæ ab utroque biographo pariter aberant,

hic omisimus, quæ ab altero tantum, uncis inclusimus; non ut reliquis epistolis, quæ addenda viderentur, sed de quibus dubitari posset, retinenda ne ea essent an auferenda, significantibus. Hæc de editionis hujus ratione, lector, nescire te noluimus, Vale.

PRÆFATIO

IN MARTYRIUM LATINUM SANCTI IGNATII.

1644.

PRÆFATIO,

&c. &c.

Quæ jam damus, hactenus inedita, B. Ignatii Acta, postrema saltem sui parte, a Philone, Gaio et Agathopode, qui ex Syria sanctissimum martyrem Romam sunt secuti, descripta fuisse, ex illis loquendi formulis colligimus: "Nos quidem nolentes abducimur; gementes de ea quæ a nobis futura separatione. Obviamus fratribus, timore et gaudio repletis. Horum ipsimet conspectores effecti," &c. Illa enim media, quæ interjecto spatio et notulis appositis a reliquis secernenda curavimus, a Græco illo quem sub finem quinti post Christum seculi, postremam Ignatianarum epistolarum syllogen, a nostro interprete Latine redditam, confecisse, in prolegomenis[a] ad eam diximus, fuisse interposita; maximo est argumento, non solum quod ab altera antiqua versione Latina plane absint, sed etiam quod ad eam quæ præcesserat epistolarum *συναγωγὴν* interpolatorem hic respexisse, verba illa satis indicent: "Ecclesias obviantibus Christi, per PRÆCEDENTES literas, gratias agens, appositas ad ipsas; spiritualem cum orationibus et admonitionibus amplexantes gratiam."

Alteram autem interpretationem Latinam, ex anti-

[a] Cap. 18. pag. 246, 247.

quissimo Cottonianæ bibliothecæ codice descriptam, simul cum nostri interpretis versione conjungere visum fuit: ut ex utriusque (barbaræ licet et inquinatissimæ) collatione mutua, primitivæ Græcæ lectionis certiora deprehendi possent vestigia. Quod et in posteriore horum actorum parte similiter præstitissem, nisi interpretis obstitisset *ἀκρισία*, qui in rebus postquam Romam attigisset Ignatius exponendis, posthabita eorum qui agoni martyris præsentes adfuisse se dixerunt narratione, recentiorem biographum sequi magis voluit; qui poetica plane fide longos sermones inter imperatorem et Ignatium ibidem intercessisse, et varia tormentorum genera, ante extremum supplicium, pertulisse martyrem commentus est: quum cruciatuum illorum neque antiquiora Acta, neque ipse Metaphrastes mentionem ullam fecerit; et post Parthicam expeditionem Trajanum nunquam Romam rediisse, ideoque rebus istis interesse omnino non potuisse, Romana nos doceat historia.

Græcum Actorum illorum exemplar MS. in nobilissima Oxoniensis academiæ bibliotheca reperi: cujus hoc erat initium: *Ἐν ἔτει ἐννάτῳ τῆς βασιλείας Τραϊανοῦ Καίσαρος, ἐν ὑπατίᾳ Ἀττικοῦ καὶ Σουρβανοῦ καὶ Μαρκέλλου, Ἰγνάτιος ἐπίσκοπος τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἁγίας τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας δεύτερος μετὰ τοὺς ἀποστόλους γενόμενος (Εὐώδιον γὰρ διεδέξατο) μετὰ ἐπιμελεστάτης φρουρῶν φυλακῆς ἀπὸ Συρίας ἐπὶ τὴν Ῥώμην παρεπέμφθη, τῆς εἰς Χριστὸν ἕνεκα μαρτυρίας.* Ex Latina vero interpretatione desumpta fuisse animadverti, non solum quæ in speculo[b] suo historiali Vincentius, in chronico suo Antoninus[c], et in sanctorum natalibus Petrus Equilinus[d], sed etiam quæ in martyrologiis suis de Ignatio retulerunt et Beda[e] et Ado[f]. Quod idcirco mo-

[b] Vincent. specul. histor. lib. 10. cap. 56.

[c] Antonin. part. 1. tit. 7. cap. 1. sec. 11.

[d] Petr. de natalib. lib. 3. cap. 64.

[e] Bed. martyrolog. VIII. Kalend. Decemb.

[f] Ado, in libello de festivitatib. apostolor. et discipulor. Kalend. Februar.

nendum duxi, partim ut de antiquitate Latinæ interpretationis (cujus, ex membranis Cottonianis, partem priorem hic exhibui) aliquid nobis constaret; partim ut et Baronio subsidio venirem, qui[g] ignorasse se profitetur, unde ea acceperit Ado, quæ de multiplicibus illis Ignatio inflictis tormentis prodiderat; quum ex posterioribus istis Actis, non ipsum modo, et Bedam ante ipsum, sed etiam Græcos in Menæis suis ista deprompsisse liqueat: licet hi necessariam hanc correctionem adhibendam judicaverint, ut non Romæ (unde imperatorem tunc abfuisse consideraverant) sed Antiochiæ, passum ista fuisse Ignatium retulerint.

Sic enim de eo illi ad vigesimum Decembris diem: "*Προσήχθη Τραϊανῷ τῷ βασιλεῖ διαβαίνοντι ἐπὶ Πάρθους, καὶ πολλὰ αὐτῷ διαλεχθεὶς, καὶ τὸ ἀμετάθετον αὐτοῦ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως γνωρίσας τῷ βασιλεῖ, αὐτίκα μολυβδίναις σφαίραις τύπτεται· καὶ τὰς χεῖρας ἁπλωθεὶς πῦρ ὑποδέχεται. παπύροις ἐλαίῳ λιπανθεῖσι τὰς πλευρὰς φλέγεται· ἐπ' ἀνθράκων ἵσταται· σιδηροῖς ὄνυξι ξέεται· ἀνώτερον δὲ τούτων γενόμενος, ἀπεστάλη δεδεμένος ὑπὸ δέκα στρατιωτῶν, ἐν Ῥώμῃ τοῖς θηρίοις γενέσθαι βορά.* Adductus est ad Trajanum imperatorem contra Parthos proficiscentem: et multa cum eo collocutus, atque immutabilem suam in Christum fidem imperatori professus; mox plumbeis pilis tunditur, et manibus expansis ignem suscipit, papyris oleo inunctis latera aduritur, ardentibus carbonibus imponitur, ungulis ferreis laceratur. His autem cum superior evasisset, vinctus sub decem militum satellitio Romam mittitur, futurus bestiis cibus."

Dum ista peragerentur, persecutionis Christianorum in oriente facta est aliqua mitigatio. Cui quum Tiberiani et Plinii secundi ad Trajanum epistolæ occasionem præbuisse dicantur: et illas, (uti nota octogesima secunda in Ignatii ad Philadelphenos epistolam indicavimus) una cum

[g] Baron. 110. sec. 3.

imperatoris rescripto et Tertulliani de eo sententia, adjungendas censuimus.

Sequitur deinde, de Polycarpi martyrio, Smyrnensis ecclesiæ epistola: cujus partem maximam ecclesiasticæ suæ historiæ inseruit Eusebius; hoc præmisso prologo: "'Εν[h] *τούτῳ δὲ ὁ Πολύκαρπος, μεγίστων τὴν 'Ασίαν ἀναθορυβησάντων διωγμῶν, μαρτυρίῳ τελειοῦται. 'Αναγκαιότατον δ' αὐτοῦ τὸ τέλος ἐγγράφως ἔτι φερόμενον ἡγοῦμαι δεῖν μνήμῃ τῆς ἱστορίας τῆσδε καταθέσθαι. Ἔστι δ' ἡ γραφὴ, ἐκ προσώπου ἧς αὐτὸς ἐκκλησίας ἡγεῖτο, ταῖς κατὰ Πόντον παροικίαις, τὰ κατ' αὐτὸν ἀποσημαίνουσα διὰ τούτων.* Quo in tempore Polycarpus, maximis persecutionibus Asiam perturbantibus, vitam martyrio finivit. Arbitror autem summe necessarium finem ejus, qui etiamnum scripto circumfertur, monumento hujus historiæ commendare. Extat autem scriptum hoc, ex persona ecclesiæ cui ille præfuit, parœciis per Pontum, quæ cum illo gesta sint significans, ad hunc modum." Isto vero subjecto epilogo: "Τὰ *μὲν δὴ κατὰ τὸν θαυμάσιον καὶ ἀποστολικὸν* Πολύκαρπον, *τοιούτου κατηξίωτο τέλους· τῶν κατὰ τὴν Σμυρναίων ἐκκλησίαν ἀδελφῶν τὴν ἱστορίαν ἐν ᾗ δεδηλώκαμεν αὐτῶν ἐπιστολῇ κατατεθειμένων.* Itaque quæ ad mirabilem et apostolicum Polycarpum spectant, hujusmodi finem sunt consecuta: Smyrnæorum ecclesiæ fratribus, in ea quam declaravimus epistola, historiam exponentibus."

Integra vero, cum aliorum sanctorum Actis, Græce et in Barociano Oxoniensis academiæ et in Medicæo regis Gallorum, Latine vero et in ecclesiæ Sarisburiensis et in Cottonianæ bibliothecæ codice MS. reperitur. Quam quidem versionem, vel metaphrasim potius, cum Græco textu conjunctim eo libentius hic edere placuit: quod eandem esse existimem, quam in ecclesia Gallicana suo tempore publice legi consuevisse, Gregorius Turonensis illis

[h] Euseb. hist. lib. 4. *κεφ. ιε.*

verbis significat: "Dies[i] passionis erat Polycarpi martyris magni, et in Ricomagensi vico civitatis Arvernæ ejus solennia celebrabantur. Lecta igitur passione, cum reliquis lectionibus, quas canon sacerdotalis invexit, tempus ad sacrificium offerendum advenit."

Neque vero aliunde hausisse eum dubito, quæ de ejusdem martyris passione ille ipse alibi retulit. "In[k] Asia orta persecutione, beatissimus Polycarpus, Johannis apostoli et evangelistæ discipulus, octogesimo [sexto] ætatis suæ anno, velut holocaustum purissimum, per ignem Domino consecratur." Omnino enim Petro Halloixio[l] assentior, illud sexto, sive librariorum incuria sive ipsius Gregorii fallente memoria, omissum hic fuisse. Quum aliud eum sentire non sinerent verba illa, quibus ad proconsulem Polycarpus in Latinis hisce Actis usus fuisse dicitur: "Octogesimum jam et sextum annum ætatis ingredior, nomini ejus (Christi scilicet) probatus et serviens semper: nunquam ab eo læsus, semperque servatus." Quæ paraphrasis est Græcorum illorum: *Ὀγδοήκοντα καὶ ἓξ ἔτη ἔχω δουλεύων αὐτῷ, καὶ οὐδέν με ἠδίκησεν.* Ex quibus etiam fastorum Siculorum[m] author collegit, anno ætatis LXXXVII. Polycarpum martyrium subiisse.

Sed et notandum hic, illud *ἔχω* non haberi in antiquioribus exemplaribus quibus usus est Eusebius; apud quem simpliciter legitur: *Ὀγδοήκοντα καὶ ἓξ ἔτη δουλεύω αὐτῷ.* ut et apud Rufinum, veterem ipsius interpretem; "octoginta et sex annis servio ei." Ex temporum vero ratione plane evincitur, non posse hæc intelligi de vitæ totius annis, sed de Christiani tantum servitii. Ab anno enim vulgaris epochæ Christianæ CLXIX. ad quem passionem Polycarpi referimus, subductis octoginta sex

[i] Gregor. Turonens. lib. 1. de gloria martyrum, cap. 86.
[k] Id. lib. 1. histor. Francor. cap. 28.
[l] P. Halloix. notat. in vit. Polycarpi, cap. 12.
[m] Chron. C. P. ad ann. 1. Olymp. 235.

relinquitur ejusdem epochæ annus LXXXIII. quo non natum quidem illum, sed renatum Christo primum nomen dedisse, dicamus necesse est. Inde enim ad mortem Johannis apostoli septemdecim circiter anni numerantur. Quot tantum ætatis annos si tum habuisset Polycarpus: neque ab ipso Johanne ordinari potuit ille episcopus, quod præter alios[n], etiam Tertullianus[o] prodidit; nedum ab aliis quoque apostolis, quod non alii[p] modo, sed etiam Irenæus[q], ipsius discipulus, clare testatus est. Ut apposite Polycarpi vocem hanc cum Hilarionis illi simillima contulerit Halloixius, dicentis in vitæ mortisque confinio. "Egredere anima mea: quid dubitas? Septuaginta prope annis servisti Christo: et mortem times?" quanquam illum annos ipsos octoginta vivendo exegisse, confirmet in vita ipsius Hieronymus.

Et certe ad summam senectutem Polycarpum pervenisse, illa Irenæi declarant: "Ἐπιπολὺ[r] γὰρ παρέμεινε, καὶ πάνυ γηραλέος, ἐνδόξως καὶ ἐπιφανέστατα μαρτυρήσας, ἐξῆλθε τοῦ βίου. Perdiu enim vixit, natuque admodum grandis, gloriosissime et nobilissime martyrium subiens, exivit de hac vita." Quem tamen illis majorem natu fuisse non opus est ut dicamus, quos a Christo sanatos, et a mortuis excitatos ad sua usque tempora vixisse, in apologia Hadriano imperatore oblata Quadratus[s]; neque etiam Symeoni fratri Domini dicto æqualem, quem annos CXX. natum cruci fuisse affixum, in historia sua narrat Hegesippus[t].

Actis vero Polycarpi, ex responsionum capitulis ei-

[n] Hieronym. in scriptor. ecclesiast. catalog. chronic. C. P. ad ann. 4. Olymp. 235. Niceph. Callist. hist. lib. 3. cap. 2.

[o] Tertull. de præscript. cap. 32.

[p] Euseb. lib. 3. hist. eccles. κεφ. λε. chron. C. P. ad ann. 2. Olymp. 232.

[q] Irenæ. contr. hæres. lib. 3. cap. 3.

[r] Id. ibid.

[s] Apud Euseb. lib. 4. hist. eccles. κεφ γ.

[t] Apud eund. lib. 3. κεφ. λβ.

dem adscriptis, fragmenta quinque, quorum in nostra de Ignatii et Polycarpi scriptis dissertatione[u] facta est mentio, postremo loco subjicienda curavimus.

[u] Prolegom. Ignatian. cap. 1. pag. 90.

JACOBI USSERII

ARMACHANI,

DE ROMANÆ ECCLESIÆ

SYMBOLO APOSTOLICO VETERE,

ALIISQUE FIDEI FORMULIS, TUM AB OCCIDENTALIBUS TUM AB ORIENTALIBUS, IN PRIMA CATECHESI ET BAPTISMO PROPONI SOLITIS,

DIATRIBA.

ACCEDUNT,

I. ATHANASII SYMBOLUM, A GRÆCIS INTERPOLATUM.
II. SYMBOLUM ALIUD, EIDEM ETIAM A QUIBUSDAM TRIBUTUM.
III. HYMNUS MATUTINUS ET VESPERTINUS VETERIS ECCLESIÆ.
IV. HILDEBERTI CENOMANENSIS DE CONFESSIONE TRINITATIS HYMNUS, ET ORATIO AD DOMINUM.

JO. CASSIANUS.

SYMBOLUM ECCLESIARUM OMNIUM FIDEM LOQUITUR.

1647.

JACOBUS USSERIUS

ARMACHANUS,

VIRO CLARISSIMO

GERARDO JOHANNI VOSSIO

SALUTEM.

Quod in posteriore Pelagianæ historiæ parte, idem etiam in veterum symbolorum consideratione, utrique nostrum accidisse video: ut alter alterius inscius consilii, de eodem cogitaret argumento. Meam de occidentalis et orientalis ecclesiæ symbolis sententiam, in disputatione de limbo patrum et descensu Christi ad inferos, quum primo leviter tetigissem; in concione postea de Ecclesia et fide Catholica coram serenissimo rege Jacobo habita, paulo plenius declaravi. Annis deinde post concionem illam editam quatuordecim, prodiit diligentissima illa tua de tribus symbolis dissertatio: de qua ut sententiam meam rectius posses percipere; non solum quæ in scriptis illis lingua vernacula prius evulgaveram, sed etiam quæ hac de re cogitanti postea succurrebant, in brevem hanc diatribam visum fuit conjicere, tuoque arbitrio committere.

Ad ea vero quæ de Athanasiano symbolo erudite, ut soles, commentatus es, nihil quod adjiciam habeo; nisi quod in Theccaræ Constantinopolitani monachi Græcorum hymnorum Horologio (a Ravio nostro ex oriente huc advecto) symbolum hoc, eo quo post finem hujus diatribæ cernitur interpolatum modo, Nicænæ synodo adscriptum;

et in hymnorum, partim Latino partim Hibernico sermone scriptorum, codice vetustissimo altero, notatum reperi, trium episcoporum opera in eadem Nicæna synodo illud fuisse compositum, Eusebii, et Dionysii, et nomen tertii (sic enim ibi legitur) nescimus. Quod qui scripserunt, authorem Athanasium fuisse habitum nescivisse certum est; utrum vero Eusebii nomine Vercellensem illum intellexerint, a quo conditum fuisse hoc symbolum nonnulli existimant, non ita perspicuum. Sicut nec ab Augustino lectum illud fuisse consimiles loquendi ab eo usurpatæ formulæ magis evincunt; quam authori epistolæ quæ Ignatio tribuitur ad Philippenses notum fuisse, *συνέπτωσις* ista arguit: "*Οὔτε οὖν τρεῖς πατέρες, οὔτε τρεῖς υἱοὶ, οὔτε τρεῖς παράκλητοι· ἀλλ' εἷς πατὴρ, καὶ εἷς υἱὸς, καὶ εἷς παράκλητος.* Non itaque tres patres, neque tres filii, neque tres paracleti: sed unus Pater, et unus Filius et unus Paracletus."

In eadem hymnorum collectione, Nicetam Deum laudavisse legimus, dicentem:

> Laudate pueri dominum, laudate nomen Domini. Te Deum laudamus, te Dominum confitemur.

Et quæ sequuntur in hymno illo decantatissimo, qui B. Ambrosio vulgo tribuitur: ista præterea adjecta appendice.

> Te Patrem adoramus æternum, Te sempiternum Filium invocamus, Teque Spiritum sanctum in una divinitatis substantia manentem confitemur. Tibi uni Deo in Trinitate debitas laudes et gratias referimus: ut te incessabili voce laudare mereamur per æterna secula seculorum. Amen.

In Latino-Gallico quoque psalterio, circa tempora Henrici I. exarato, inscribitur iste hymnus sancti Niceti (Hibernicæ nostræ traditioni satis consentanee:) sive Treverensis hic intelligendus fuerit Nicetius sive Lugdunensis, sive quis alius. Ante S. Benedictum certe et Teridium Cæsarii Arelatensis episcopi discipulum, qui de hoc hymno in suis regulis locuti sunt, nullum veterum

illius mentionem fecisse; in notis suis ad ritum in unctione regum Francorum olim observatum, Hugo Menardus indicat.

Latino-Gallicum illud psalterium in bibliotheca Cottoniana vidimus: sicut et alia Latina duo, longe majoris antiquitatis; in quibus, præter hymnum hunc (sine ullo authoris nomine, hymni ad matutinas titulo inscriptum) et Athanasianum habebatur symbolum, et apostolicum, totidem omnino quot hodiernum nostrum continens capitula. In priore, quod Gregorii I. tempore non fuisse recentius tum ex antiquo picturæ genere colligitur, tum ex literarum forma grandiuscula[a], Athanasianum quidem fidei Catholicæ (uti etiam in psalterio Ludovici IX. sancti dicti, quod in regis nostri bibliotheca extat Jacobæa) alterum vero symboli apostolorum præfert titulum. In posteriore, quod regis Æthelstani aliquando fuit, apostolicum vice versa symbolum simpliciter, alterum autem fides sancti Athanasii Alexandrini nuncupatur. Quod idcirco monendum esse duxi: ne Athanasianum hoc symbolum Pipini vel Caroli Magni temporibus conditum; aut a Gregorii IX. apocrisariis Athanasii nomine primum fuisse prolatum, facile persuaderi tibi patiaris. De quo etiam Isidori Hispalensis[b] epistolam ad Claudium ducem consulas licet: ubi et controversiæ de Spiritus sancti a Filio processione, inter Latinos et Græcos tunc agitatæ, mentionem factam invenies. Nam Caroli Calvi temporibus Athanasio hanc fidei formulam fuisse adscriptam, tum ex ineditis, Rathramni Corbeiensis monachi contra Græcos libro secundo, et Æneæ Parisiensis episcopi contra eosdem libro primo, capite decimo nono, manifestum est; tum ex Hincmari Remensis archiepiscopi capitulis, presbyteris parochiæ

[a] V. Angeli Rocchæ bibliothec. Vatican. pag. 407. et Cardin. Carafæ præfat. in edit. Græc. LXX. interpr. Romæ ann. 1587. excus.

[b] Oper. Isidor. edit. Colon. ann. 1617. pag. 487.

suæ anno DCCCLII. datis: in[c] quorum primo præcipitur, ut " sermonem Athanasii de fide, cujus initium est, Quicunque vult salvus esse, memoriæ quisque commendet, et sensum illius intelligat, et verbis communibus enunciare queat."

Sed ab instituto longius digressum me sentio, quam putaram: quod tamen, ut et interpellationis hujus quantumcunque est, non æquo tantum sed et libenti animo te laturum, candor ille solitus et satis perspecta tua humanitas dubitare me non sinit.

Scribebam Londini, VI. Id. Februar. anno Christianæ epochæ MDCXLVI. ut nos in Anglia numeramus; ut vos vero in Belgio; XII. Kalend. Mart. ann. 1647.

[c] In appendice tom. 3. concilior. Galliæ, a Sirmondo edit.

DE

ROMANÆ ECCLESIÆ,

&c. &c.

Licet apud omnes tum orientis tum occidentis ecclesias, ut unus Dominus[a] et baptismus, ita et una fides fuerit: una tamen et eadem verborum formula fidei symbolum, quo in cultus Domini professione et baptismi susceptione illæ sunt usæ, non fuisse conceptum, omniumque Romanum fuisse brevissimum, in symboli explicatione Rufinus Aquileiensis presbyter jamdudum nos docuit, de additamentis etiam apud occidentales ad Romanum hoc appositis, in procœmio suo sic præfatus: "Illud non importune commonendum puto, quod in diversis ecclesiis aliqua in his verbis inveniuntur adjecta. In ecclesia tamen urbis Romæ hoc non deprehenditur factum: quod ego propterea esse arbitror, quod neque hæresis ulla illic sumpsit exordium, et mos ibi servatur antiquus, eos qui gratiam baptismi suscepturi sunt, publice, id est, fidelium populo audiente, symbolum reddere; et utique adjectionem unius saltem sermonis, eorum qui præcesserunt in fide non admittit auditus. In cæteris autem locis, quantum intelligi datur, propter nonnullos hæreticos addita quædam videntur, per quæ novellæ doctrinæ sensus cre-

[a] Ephes. cap. 4. ver. 5.

deretur excludi. Nos tamen illum ordinem sequimur, quem in Aquiliensi ecclesia per lavacri gratiam suscepimus."

In brevioris vero illius symboli duo incidi exemplaria: quorum alterum Græce, ad calcem psalterii Latini regis Æthelstani, (quod, obelis et asteriscis distinctum, Cottoniana bibliotheca nobis conservavit;) alterum Latine, ad finem Græco-Latini Actorum apostolicorum codicis non minus antiqui (qui majusculis literis exaratus in publica Oxoniensis academiæ custoditur bibliotheca) descriptum reperi. Psalterium illud anno æræ nostræ Christianæ DCCIII. longe ante Æthelstani regnantis tempora, ex regulis Kalendario in libri initio subjunctis, scriptum fuisse deprehendi: cui conjunctum cernebatur et symbolum, Græce quidem, sed literis Anglo-Saxonicis incommode satis expressum; quod, emendationibus Græcis simul appositis, hic subjiciendum curavi.

Piꞅꞅeu iꞅ ꞅen paꞇeꞃa panꞇocꞃaꞇeꞃo, ce iꞅ cꞃiꞅꞇon ihum ẏon auꞇu ꞇon monoᵹenꞇon quiꞃion imon, ꞇon ᵹeneᵹenꞇa ec pneunaꞇuꞅ aᵹiu ce maꞃia ꞇiꞅ paꞃꞅenu, ꞇon epi ponꞇio pilaꞇu ꞅꞇauꞃoꝺenꞇa, ꞇaꝼinꞇa, ꞇe ꞇꞃiꞇe imeꞃa anaꞅꞇanꞇa eᵹnicꞃon, anaunꞇa iꞅ ꞇoꞅ uꞃanoꞅ, caꞇimeꞃon in ꝺexia ꞇu paꞇꞃoꞅ, oꞇen eꞃcheꞇe cꞃine zonꞇaꞅ ce nicꞃoꞅ, ce iꞅ pꞃuma aᵹion, aᵹꞃi aꝼiꞅin amaꞃꞇion, ꞅaꞃcoꞅ anaꞅꞇa. Amin.

Πιστεύω εἰς θεὸν πατέρα παντοκράτορα, καὶ εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν υἱον αὐτοῦ τὸν μονογέννητον, τὸν γεννεθέντα ἐν Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθείου· τὸν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου σταυρωθέντα, ταφέντα, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν, ἀναβάντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καθήμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς, ὅθεν ἔρκεται κρίναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, καὶ εἰς πνεῦμα ἅγιον ἁγὶ [αν ἐκκλησίαν.] ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, σαρκὸς ἀνάστα [σιν.] Ἀμὴν.

Græculus vero alter, non minus Latini sermonis imperitus, quam Anglo-Saxonicus Græci, Latinum idem symbolum, sed barbarismis (quos ad notas rejecimus) aliquantulum inquinatum, ita nobis exibuit.

"Credo in Deum patrem omnipotentem: et in Christum Jesum[b] filium ejus unicum, Dominum nostrum; qui natus est de Spiritu sancto et Maria virgine, qui sub Pontio Pilato crucifixus est et sepultus, tertia die resurrexit a mortuis, ascendit in cœlos[c], sedet ad dextram[d] Patris,

[b] γρ Christo Jesu.

[c] γρ cœlis.

[d] γρ dextera.

unde venturus est judicare vivos et mortuos. Et in Spiritu sancto; sancta Ecclesia, remissione peccatorum, carnis resurrectione[e]."

Atque hoc symbolum illud est, quod (sublatis barbarismis, et pro ablativo in postremis articulis accusativo casu substituto) tum a Maximo Taurinensi, in homilia de traditione symboli explicatur; tum ab Augustino in libello de fide et symbolo (tomo operum sexto) competentibus exponitur, et in fine fidelibus omnibus ita commendatur: "Hæc est fides quæ paucis verbis tenenda in symbolo novellis Christianis datur. Quæ pauca verba fidelibus nota sunt: ut credendo subjugentur, Deo subjugati recte vivant, recte vivendo cor mundent, corde mundo quod credunt intelligant." Idemque ipsum Græcum a Marcello Ancyrano professioni fidei suæ ad Julium Romanum antistitem insertum, apud Epiphanium in hæresi LXXII. legitur: verbo Πατέρα tantum in initio, librariorum ut videtur incuria, omisso; et "vitæ æternæ" articulo in fine superaddito. Quem et in occidentis quibusdam partibus receptum fuisse, et ex Petro Revennate[f], et ex authore libri de symbolo ad Catechumenos (tomo sexto operum Augustini) observo; symbolum, eodem modo quo a Marcello est propositum explicantibus.

Verum apud alios, omissa "vitæ æternæ" mentione, in "carnis resurrectione" (ut in nostris illis superioribus) terminatum fuisse symbolum ex Hieronymo et Rufino intelligitur. Quorum prior, in epistola trigesima octava, ad Pammachium, adversus errores Johannis Hierosolymitani, ita loquitur: "In symbolo fidei et spei nostræ quod ab apostolis traditum non scribitur in charta et atramento, sed tabulis cordis carnalibus, post confessionem Trinitatis et unitatem Ecclesiæ, omne Christiani dogmatis sacramentum carnis resurrectione concluditur." Posterior et in apologia adversus eundem Hieronymum, Aquileienses suos in "hujus carnis resurrectione finem symboli" statuere confirmat; et in ipsius symboli expositione porro

[e] γρ resurrectionis.

[f] Petr. Chrysolog. serm. 57. cum S. sequentib.

addit : "Ultimus iste sermo, qui resurrectionem prænunciat, summum totius perfectionis succincta brevitate concludit;" quem et in sua symboli explicatione secutus est Venantius Fortunatus, Pictaviensis apud Gallos episcopus ; eo capitulo summam perfectionis concludi similiter repetens. Quod ipsum etiam Maximus Taurinensis illis verbis significatum voluit: "Hic religionis nostræ finis, hæc summa credendi est;" et author sermonis ducentesimi decimi tertii (operum Augustini tomo quinto,) notatione illa : "Iste jam finis est: sed finis sine fine erit resurrectio carnis."

Ecclesia vero Aquileiensis, præter pronominis HUJUS ad "carnis resurrectionem" factam adjectionem, etiam Patri titulos "invisibilis et impassabilis" adjunxit: post Christi quoque sepulturam, altera addita appendicula; "Descendit ad inferna." In Gallicano Fortunati symbolo, "Descendit ad infernum" legitur: additamentis illis aliis prætermissis. Apud Hispanos, Era DCCCXXIII. Christi anno DCCLXXXV. Etherius Uxamensis episcopus et Beatus presbyter, adversus Elipandum Toletanum archiepiscopum, symbolum apostolicum ita producunt : "Surgamus cum ipsis apostolis, et fidei nostræ symbolum, quod tradiderunt nobis brevi compendio, recitemus."

"Credo in Deum patrem omnipotentem. Et in Jesum Christum filium ejus unicum, Deum et Dominum nostrum. Qui natus est de Spiritu sancto, et Maria virgine. Passus sub Pontio Pilato. Crucifixus, et sepultus, descendit ad inferna. Tertia die resurrexit vivus a mortuis. Ascendit in cœlos. Sedet ad dexteram Dei patris omnipotentis. Inde venturus judicare vivos et mortuos. Credo in Spiritum sanctum. Sanctam Ecclesiam Catholicam. Remissionem omnium peccatorum. Carnis resurrectionem, et vitam æternam. Amen."

"Ecce fidem apostolicam, in qua baptizati sumus; quam credimus, et tenemus."

Apud aliquos etiam postremorum articulorum ita inversus est ordo : "Remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, et vitam æternam per sanctam Ecclesiam ;" quemadmodum in tribus posterioribus libris de symbolo

ad Catechumenos (qui in sextum operum Augustini tomum irrepserunt) videre licet. Unde et authior orationis ad Catechumenos, contra Judæos, Paganos et Arrianos (quæ in octavo tomo perperam eidem adscripta legitur) primo in loco remissionis peccatorum, secundo resurrectionis, tertio vitæ æternæ, quarto demum ac postremo Ecclesiæ enarrat capitulum. Ut enim vetus Romanum symbolum carnis resurrectione; ita horum, ecclesiæ commemoratione est terminatum. Quod etiam, sub finem libri secundi de symbolo ad Catechumenos, sic habetur annotatum, "Sancta Ecclesia, in qua omnis hujus sacramenti terminatur authoritas." Et tertii: "Ideo sacramenti hujus conclusio per Ecclesiam terminatur." Et quarti similiter: "Propterea hujus conclusio sacramenti per sanctam Ecclesiam terminatur."

Romanam vero Ecclesiam omnis in suo symbolo mutationis impatientem fuisse ex Rufino jam audivimus. Quo spectat et Ambrosii illud in epistola octogesima prima ad Siricium: "Credatur symbolo apostolorum, quod Ecclesia Romana intemeratum semper custodit et servat;" et Vigilii Tridentini, libro quarto adversus Eutychem. "Roma, et antequam Nicæna synodus conveniret, a temporibus apostolorum usque ad nunc, ita fidelibus symbolum tradidit." Quo tamen hodie Romana ecclesia utitur symbolum, additamentis aliquot auctius legi, res ipsa indicat. Latino Græca quoque adjuncta habetur versio, in psalterio Græco papæ Gregorii, ut præfert titulus (scriptura enim ævo Gregorii longe est posterior) psalterio videlicet Græco et Romano, Latinis ut utroque literis descripto, quod in Benedictini apud Cantabrigienses collegii bibliotheca est reconditum. Ex quo symbolum hoc utraque lingua (novis additamentis, in Latino, characteris alio genere discriminatis; pro Latinis vero literis, in altero, Græcis substitutis) hic opponere libuit.

SYMBOLUM APOSTOLORUM.

Credo in Deum patrem omnipotentem, *creat rem cœli et terræ.* Et in Jesum Christum filium ejus unicum Dominum, nostrum. Qui *conceptus* est de Spritu sancto, natus est Maria virgine. Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, *mortuus,* et sepultus. *Descendit ad inferna.* Tertia die resurrexit a mortuis. Ascendit ad cœlos, sedet ad dexteram *Dei* patris *omnipotentis.* Inde venturus judicare vivos et mortuos. Credo in Spiritum sanctum. Sanctam Ecclesiam *Catholicam. Sanctorum communionem.* Remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, *vitam æternam.* Amen.

Πιστεύω εἰς θεὸν πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς. Καὶ Ἰησοῦν Χριστὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν Κύριον ἡμῶν. Τὸν συλληφθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου, γεννηθέντα ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου. παθόντα ἐπὶ ποντίου πιλάτου, σταυρωθέντα, θανέντα καὶ ταφέντα. Κατελθόντα εἰς τὰ κατώτατα. Τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστάντα ἀπὸ τῶν νεκρῶν. Ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοῦς, καθεζόμενον ἐν δεξιᾷ θεοῦ πατρὸς παντοδυνάμου. Ἐκεῖθεν ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. πιστεύω εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἁγίαν καθολικὴν ἐκκλησίαν. Ἁγίων κοινονίαν. Ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Σαρκὸς ἀνάστασιν, ζωὴν αἰώνιον. Ἀμήν.

Ubi notandum, ex Aquileiensi primum symbolo in Romanum traductum esse articulum descensus ad inferna. Ita enim tum in vetere ordine Romano, tum in Cottonianis et antiquioribus quibusque symboli exemplaribus legitur: *εἰς τὰ κατώτατα* a nostro interprete est redditum. In posterioribus enim, ex Athanasiano symbolo, " descendit ad inferos," hic est positum: pro quo *εἰς ᾅδην* vel *ᾅδου* (scilicet *τόπον*) in Græco est substitutum, quum a primitivis symbolis totum hoc caput abfuisse; ita Rufinus admonuerit: " Sciendum sane est quod in ecclesiæ Romanæ symbolo non habetur additum: *Descendit ad inferna:* sed neque in orientis ecclesiis habetur hic sermo. Vis tamen verbi eadem videtur esse in eo quod sepultus dicitur."

De orientalium præterea ecclesiarum (ut eo jam veniamus) communi symbolo, ista refert Rufinus idem: " Orientis ecclesiæ[g] pene omnes ita tradunt *Credo in unum Deum Patrem omnipotentem,* Et rursum in sequenti sermone, ubi nos dicimus; *et in Jesum Christum, unicum Filium ejus, Dominum nostrum,* illi tradunt *Et in unum*

[g] Voculam hanc ex editione Frobeniana, hic reposuimus.

Dominum nostrum Jesum Christum, unicum Filium ejus." Hic vero meminisse oportet, apud orientales duo extitisse symbolorum genera: contractius unum, (quod cum Romano et Aquileiensi Rufinus contulit;) fusius et explicatius alterum.

Prioris generis fuit Hierosolomitanæ, "ecclesiarum[h] omnium matris illud, *πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν πατέρα παντοκράτορα ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς. καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ. καὶ τὰ ἑξῆς τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως.* Credo in unum Deum Patrem omnipotentem, factorem cœli et terræ. Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei; et reliqua symboli fidei;" quemadmodum in ecclesiæ Hierosolomitanæ vetere liturgia legitur; quæ B. Jacobo, ut primo sedis illius habito episcopo tribuitur, et in antiquitatis memoriam etiam adhuc Hierosolymis semel[i] in anno celebrari dicitur. Et quia cætera quæ sequebantur, (quod serio dolemus) ut maxime tum nota, brevitatis causa sunt hic omissa: ut aliquo ea jactura resarciretur modo; integram "sanctæ[k] et apostolicæ fidei" confessionem, licet (ut ex "visibilium omnium et invisibilium" mentione, sub initium facta, apparet) aliquanto auctiorem, sicut Hierosolymis a Cyrillo *φωτιζομένοις* fuit explicata, ex catechesibus ipsius undique collectum, visum fuit illius quo caremus loco substituere.

Πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν πατέρα παντοκράτορα; ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων. Καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, θεὸν ἀληθινὸν, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο. Σαρκωθέντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα, σταυρωθέντα καὶ ταφέντα, καὶ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρα, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς	Credo in unum Deum patrem omnipotentem, factorem cœli et terræ, visibiliumque omnium et invisibilium. Et in unum Dominum Jesum Christum filium Dei unigenitum; ex patre genitum ante omnia secula: Deum verum, per quem omnia facta sunt. Qui incarnatus et homo factus est, crucifixus et sepultus, resurrexit tertia die a mortuis; et ascendit in cœlos, et sedet ad

[h] *Τῆς μητρὸς ἁπασῶν τῶν ἐκκλησιῶν.* Concil. Constantinop. 1. epist. Synodic. apud Theodoret. lib. 5. hist. cap. 9.

[i] Leo Allat. de libris ecclesiast. Græcor. dissertat. 1. pag. 16.

[k] *Ἁγίας καὶ ἀποστολικῆς πίστεως.* Cyrill. Hierosolymitan. Cateches. 18. *φωτιζομένων.*

οὐρανοὺς, καὶ καθίσαντα ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς, καὶ ἐρχόμενον ἐν δόξῃ κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος. Καὶ εἰς ἓν ἅγιον πνεῦμα τὸ παράκλητον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν. Καὶ εἰς ἓν βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ εἰς μίαν ἁγίαν καθολικὴν ἐκκλησίαν, καὶ εἰς σαρκὸς ἀνάστασιν, καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον.

dextram Patris, et venturus est in gloria judicare vivos et mortuos: cujus regni non erit finis. Et in unum Spiritum sanctum paracletum, qui locutus est per prophetas. Et in unum baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, et in unam sanctam Catholicam Ecclesiam, et in carnis resurrectionem, et in vitam æternam.

Brevius aliquanto fuit Alexandrinæ, ut videtur, ecclesiæ illud symbolum: quod[l] Arius, illius ecclesiæ presbyter, orthodoxum se simulans, Constantino imperatori obtulit.

Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν πατέρα παντοκράτορα. Καὶ εἰς Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν αὐτοῦ, τὸν ἐξ αὐτοῦ πρὸ πάντων τῶν αἰώνων γεγεννημένον, Θεὸν λογὸν· δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τά τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸν κατελθόντα[m] καὶ σαρκωθέντα, καὶ παθόντα, καὶ ἀναστάντα, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ πάλιν ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα. Καὶ εἰς σαρκὸς ἀνάστασιν, καὶ εἰς ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, καὶ εἰς βασιλείαν οὐρανῶν, καὶ εἰς μίαν καθολικὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ τὴν ἀπὸ περάτων ἕως περάτων.

Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem. Et in Dominum Jesum Christum filium ejus, ex eo ante omnia secula genitum, Deum Verbum: per quem omnia facta sunt, et quæ in cœlis quæ in terra. Qui venit, et incarnatus est, et passus, et resurrexit, et ascendit in cœlos, et iterum venturus est judicare vivos et mortuos. Et in sanctum Spiritum. Et in carnis resurrectionem, et in regnum cœlorum et in unam Catholicam Dei Ecclesiam quæ a finibus usque ad fines est.

Longioris vero symboli partem maximam coram synodi Nicænæ patribus recitavit Eusebius, Cæsariensis in eadem Palæstina episcopus, hoc prius commendatam elogio: quemadmodum in epistola ad Cæsarienses suos, ex concilio scripta, ipse confirmat. " *Καθὼς*[n] *παρελάβομεν παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν ἐπισκόπων, καὶ ἐν τῇ πρώτῃ κατηχήσει, καὶ*

[l] Socrat. histor. lib. 1. *κεφ. κσт.* et Sozomen. lib. 2. *κεφ. κζ.*

[m] Sozom. *ἐλθόντα, καὶ σάρκα ἀναλάβοντα.*

[n] Euseb. epist. ad Cæsariens. inter opera Athanasii tom. 1. pag. 238. et apud Socrat. lib. 1. hist. eccles. 5. (al. 8.) Theodoret. lib. cap. 12. et Gelas. Cyzicen. in act. concil. Nicen. part. 3. cap. 35.

ὅτε τὸ λουτρὸν ἐλαμβάνομεν. καὶ καθὼς ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν μεμαθήκαμεν, καὶ ὡς ἐν τῷ πρεσβυτερίῳ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐπισκοπῇ ἐπιστεύσαμέν τε καὶ ἐδιδάσκομεν, οὕτω καὶ νῦν πιστεύοντες, τὴν ἡμετέραν πίστιν ὑμῖν προσαναφέρομεν. Sicut ab episcopis qui nos antegressi sunt accepimus, et in prima catechesi et quum baptismi lavacrum suscepimus et sicut a divinis Scripturis didicimus, et sicut in presbiterio et in ipso episcopatu credidimus et docuimus: sic etiam et nunc credentes nostram fidem vobis proponimus." Fidei etiam confessio illa erat hujusmodi.

Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν πατέρα παντοκράτορα, τὸν τῶν ἁπάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητήν. Καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, θεὸν ἐκ θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς, ζωὴν ἐκ ζωῆς, υἱὸν μονογενῆ. πρωτότοκον πάσης κτισεως, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ πατρὸς γεγεννημένον, δι' οὗ καὶ ἐγένετο τὰ πάντα. Τὸν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθέντα καὶ ἐν ἀνθρώποις πολιτευσάμενον, καὶ παθόντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀνελθόντα πρὸς τὸν πατέρα, καὶ ἥξοντα πάλιν ἐν δόξῃ κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. πιστεύομεν καὶ εἰς ἓν πνεῦμα ἅγιον.

Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium factorem. Et in unum Dominum Jesum Christum, Dei Verbum, Deum de Deo, lumen de lumine, vitam de vita, filium unigenitum, primogenitum omnis creaturæ, ante omnia secula ex Patre genitum, per quem et omnia facta sunt. Qui propter nostram salutem incarnatus et inter homines conversatus, et passus est, et tertia die resurrexit et ascendit ad Patrem, et iterum venturus est in gloria judicare vivos et mortuos. Credimus et unum Spiritum sanctum.

Atque hanc confessionem[o] et Constantius imperator et universi patres Nicæni sine ulla contradictione admiserunt: sed ad Arianæ hæreseos, de qua tum quærebatur, clariorem refutationem, ita eam a se interpolatam ecclesiis proponendam censuerunt.

Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν πατέρα παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητήν. Καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, γεννηθέντα ἐκ τοῦ πατρὸς μονογενῆ, τουτέστιν, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός. θεὸν ἐκ θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς, θεὸν ἀληθινὸν

Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium factorem. Et in unum Dominum Jesum Christum, filium Dei, natum ex patre unigenitum, hoc est ex substantia Patris. Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo

[o] Euseb. epist. ad Cæsariens inter opera Athanasii tom. I. pag. 239.

ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ πατρί· δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τά τε ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτερίαν, κατελθόντα, σαρκωθέντα, ἐνανθρωπήσαντα, παθόντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς. Καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα.

vero, genitum non factum, consubstantialem Patri; per quem omnia facta sunt, et quæ in cœlo et quæ in terra. Qui propter nos homines, et propter nostram salutem, descendit, incarnatus et homo factus est, passus est, et tertia die resurrexit, ascendit in cœlos, venturus judicare vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum.

Ultra Trinitatis vero confessionem hac vice non processerunt: tum quod symboli pars ab Eusebio composita eo illos ducebat; tum quod illo Ariana, tunc[p] agitabatur, controversia nihil amplius requirebat. Quamobrem et Ariani episcopi, qui ut Nicænam hanc fidem latenter subruerent, quum ad articulum illum pervenissent " πιστεύομεν καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα, Credimus etiam in sanctum Spiritum;" subdiderunt " Εἰ[q] δὲ δεῖ προθεῖναι, πιστεύομεν καὶ περὶ σαρκὸς ἀναστάσεως, καὶ ζωῆς αἰωνίου. Si autem, ut hoc adjiciatur, opus sit: Credimus et de carnis resurrectione, et vita æterna."

Professionem vero τοῦ ὁμοουσίου, ab Antiochena illa synodo subdole suppressam, ipsa ecclesia Antiochena, ut σύνδεσμον[r] τῆς πίστεως, breviori suo inserendam curavit symbolo; quod " ex scriptis Dei per apostolos Dei conditum," in libro sexto de incarnatione Domini, affirmat Johannes Cassianus, et contra Nestorium sic urget: " Licet omnium ecclesiarum sit, quia una omnium fides: peculiariter tamen Antiochenæ urbis est atque ecclesiæ, id est, illius in qua tu editus, in qua institutus, in qua renatus es. Hujus te perduxit symboli fides ad vitæ fontem, ad salutis regenerationem, ad Eucharistiæ gratiam ad Domini communionem." Priorem autem symboli hujus partem ita Cassianus repetit.

" Credo in unum solum verum Deum, Patrem omnipotentem, creatorem omnium visibilium et invisibilium crea-

p Deest vox *quæ*, aut similis.

q Athanas. epist. de synod. Arimini et Seleuciæ tom. 1. pars. sec. pag. 716. Socrat. lib. 2. hist. κεφ. 1.

r Fidei vinculum. Epiphan. Anchorat.

turarum. Et in Dominum nostrum Jesum Christum, filium ejus unigenitum, et primogenitum totius creaturæ; ex eo natum ante omnia secula, et non factum. Deum verum ex Deo vero, homoousion Patri; per quem et secula compaginata sunt, et omnia facta. Qui propter nos venit, et natus est ex Maria virgine, et crucifixus sub Pontio Pilato, sepultus; et tertia die resurrexit secundum Scripturas, et in cœlos ascendit, et iterum veniet judicare vivos et mortuos;" et reliqua.

Longiori vero ecclesiarum orientalium symbolo omnia illa Nicenorum patrum additamenta, apud Epiphanium, sub finem Anchorati, hunc in modum interposita leguntur.

Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ τε καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων. Καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς [Θεὸν[s] ἐκ Θεοῦ,] φῶς ἐκ φωτὸς, θεὸν ἀλεθινὸν ἐκ θεοῦ ἀλεθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ πατρί. δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τά τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ σαρκωθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου, καὶ ἐνανθρωπήσαντα, σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ ποντίου πιλάτου, καὶ παθέντα, καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφὰς, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθεζόμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς, καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται

Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, factorem cœli et terræ, visibiliumque omnium et invisibilium. Et in unum Dominum Jesum Christum, filium Dei unigenitum, ex patre natum ante omnia secula, hoc est, ex substantia Patris. [Deum de Deo,] lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum non factum, consubstantialem Patri: per quem omnia facta sunt, et quæ in cœlis et in terra. Qui propter nos homines, et propter nostram salutem, descendit de cœlis; et incarnatus est de Spiritu sancto et Maria virgine, et homo factus est. Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato, passus et sepultus est. Et resurrexit tertia die secundum Scripturas, et ascendit ad cœlos, et sedet ad dexteram Patris; et iterum venturus est cum gloria, judicare vivos et mortuos: cu-

[s] Inclusa restituimus ex priore Nicæna formula, et prolixiore illa quæ statim sequitur in ipso Epiphanio.

τέλος. Καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον καὶ ζωοποιὸν, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ συνπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν. εἰς μίαν ἁγίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν. Ὁμολογοῦμεν ἓν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. προσδοκῶμεν ἀνάστασιν νεκρῶν, καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἀμήν.

jus regni non erit finis. Et in Spiritum sanctum, Dominum et vivificantem; qui ex Patre procedit, qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur, qui locutus est per prophetas. Et unam sanctam Catholicam et apostolicam Ecelesiam. Confitemur unum baptisma, in remissionem peccatorum. Expectamus resurrectionem mortuorum, et vitam futuri seculi. Amen.

Hanc fidei formulam, ut ab apostolis Ecclesiæ traditam, et a Nicænis patribus promulgatam, laudat Epiphanius: ita ut ratione doctrinæ, in antiquo orientalium ecclesiarum symbolo comprehensæ, apostolica; explicationis vero a CCCXVIII. Episcopis superadditæ, Nicæna dici ea merito posse videtur. "*Αὕτη μὲν ἡ πίστις*," inquit, "*παρεδόθη ἀπὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ τῇ ἁγίᾳ πόλει ἀπὸ πάντων ὁμοῦ τῶν ἁγίων ἐπισκόπων ὑπὲρ τριακοσίων δέκα τὸν ἀριθμὸν.* Hæc fides a sanctis apostolis tradita est, et in Ecclesia, civitate sancta, ab omnibus sanctis simul episcopis, supra trecentos ac decem numero," præscripta; de cujus solenni recitatione sacræ synaxeos tempore a Timotheo Constantinopolitano archiepiscopo instituta, in libri secundi historiæ Theodori Lectoris Eclogis ita legimus: "*Αἰτηθεὶς ἐκ τῶν σπουδαστῶν αὐτοῦ Τιμόθεος, τὸ τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ πατέρων τῆς πίστεως σύμβολον καθ' ἑκάστην σύναξιν λέγεσθαι παρεσκεύασεν, ἐπὶ διαβολῇ δῆθεν Μακεδονίου, ὡς αὐτοῦ μὴ δεχομένου τὸ σύμβολον, ἅπαξ τοῦ ἔτους λεγόμενον πρότερον ἐν τῇ ἁγίᾳ παρασκευῇ τοῦ θείου πάθους, τῷ καιρῷ τῶν γινομένων ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου κατεχήσεων.* Ab amicis rogatus Timotheus, symbolum fidei CCCXVIII. patrum per singulas synaxes dici curavit; ad responsionem videlicet Macedonii, ille symbolum hoc non receperit: quum antea semel tantum in anno, in parasceve scilicet Dominicæ passionis, tempore quo episcopus catechizabat, recitatum esset." Ad longiorem enim hanc formulam (saltem a Constantinopolitano concilio, ut postea videbimus, aliquantulum imminutam) ista spectare; tum quæ de Spiritu sancto in ea habentur Macedonio adversantia et repugnantia, tum usus ad hunc

usque diem in Græcorum ecclesiis receptus, planum faciunt.

Sed et ab occidentalibus consimiliter ecclesiis longius istud symbolum et apostolicum habitum, et Nicænum etiam nominatum fuisse observare liceat. Sic enim habet ordo Romanus, in præfatione symboli hujus recitationi præmissa, ante administrationem baptismi. " Audite suscipientes evangelici symboli sacramentum, a Domino inspiratum, ab apostolis institutum: cujus pauca quidem verba sunt, sed magna mysteria." Et in sacræ cœnæ celebratione Latina Missa, quæ circa annum DCC. in usu fuit, de eodem adjicit: " Finito[t] symbolo APOSTOLORUM, dicat sacerdos: Dominus vobiscum."

Symbolum autem hoc, quod in divinorum mysteriorum administratione recitatur, a Nicænæ synodi patribus fuisse editum; Isidorus Hispalensis, de divinis officiis libro primo, capite decimo sexto, Alcuinus de divinis officiis capite quinquagesimo sexto, Ælfricus Malmesburiensis monachus in canonibus[u] ad Wulffinum Shirburnensem episcopum, Magister sententiarum libro primo, distinctione undecima, Alexander Halensis in summæ parte tertia, quæstione sexagesima nona, membro quinto confirmant: ut recentiores non commemorem, qui Nicæni nomen prolixiori huic symbolo, cujus in officio sacro usus est, communi fere consensu impertiunt. De quo et Braccarensis III. concilii episcopi, anno DCLXXV. " Hanc nostræ fidei regulam ipsis verbis atque sententiis commemoranter prætexinus quibus et in conventu Nicæni concilii declaratam esse scimus." Unde et " a Nicæna synodo Spiritum sanctum ex Patre solum procedere traditum" refert, in libro undecimo περὶ φύσεων, Johannes Erigena. Ita enim ex Græco recte ille retulit: licet Braccarenses, recepto tum apud Hispanicas ecclesias more, Filii etiam mentionem symbolo hic adjecerint.

Quibus omnibus inter se collatis, in eam nunc descendere incipio sententiam; Nicænos patres primæ symboli

[t] Miss. edit. Argentin. ann. 1557. pag. 41.
[u] Concil. Britannic. D. Henr. Spelman. pag. 573.

parti, ab Eusebio ex vetere formula primum propositæ et ab eis plenius explicatæ, alteram deinde quæ supererat partem adjunxisse: vel eorum potius primarios aliquos, post solutum concilium, id ipsum effecisse. De quo certius aliquid proferri potuisset, si synodi illius acta non penitus intercidissent[x]. Nam quæ tribus libris a Gelasio Cyziceno habemus descripta, historiam potius quam acta concilii continent; (quemadmodum in bibliotheca sua notavit Photius:) et Gregorii Cæsaraæ in Cappadocia presbyteri de CCCXVIII. patribus Nicænis oratio (apud Metaphrastam, Julii die decimo,) quod huc faciat, præter hoc, nihil habet aliud. "*Τὴν τοῦ θείου ὄντως συμβόλου, πάσῃ αἱρετικῇ κακονοίᾳ τὴν παρείσδυσιν ἀποκλείοντος, συνυφαίνουσιν ἔκθεσιν, δι' ἑκάστου ῥητοῦ τὸ παρ' ἑκάστης αἱρέσεως ἀντικείμενον καταργήσαντες φρόνημα, ὡς πᾶσιν εὔδηλον ἐκ τῆς ἐν τῷ παλατίῳ τῶν πραχθέντων τῇ συνόδῳ ἐξηγήσεως.*
Divini omnino symboli, hæreticæ omni malignitati aditum præcludentis expositionem contexunt; per unumquodque dictum destruentes sensum, qui ab unaquaque hæresi opponitur: ut ex narratione actorum synodi in Palatio manifestum est omnibus."

Sane in ea me aliquando fuisse opinione non diffiteor: vetera orientalium ecclesiarum symbola in simplice personæ Spiritus sancti confessione fuisse terminata; illius vero amplificationem capituli, et quæ de ecclesia et beneficiis ad eam spectantibus sequebantur omnia, a patribus secundæ synodi Oecumenicæ, Constantinopoli anno Christi CCCLXXXI. habitæ, primum fuisse addita. Sed ab ea me depulit sententia, temporis, quo a Cyrillo Hierosolymitano catechetici sermones sunt habiti, et ab Epiphanio Anchoratum fuit editum, diligentior consideratio. Cyrillum enim in adolescentia catecheses suas composuisse in suo scriptorum catalogo docet Hieronymus; annis quidem LXX. post exortam Manetis hæresin, ut in catechesi sexta ipse Cyrillus indicat: ante annum nimirum Domini CCCL. quo ex catecheta episcopus Hierosolymitanus ille est factus. Atqui apostolicæ fidei symbolum, quod ille explicat, non in Spiritus sancti, sed in vitæ æternæ

[x] Vid. Baron. ad ann. 325. sect. 62, 63.

articulo finem accipit: quod et ipse verbis illis catecheseos decimæ octavæ, plane confirmat. "Ταῦθ' ἡμῖν τέως καὶ περὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς εἴρηται συμμέτρως, ἥτις ἐστὶ τῶν ἐπαγγελλομένων ἐν τῇ πίστει τὸ τελευταῖον δίδαγμα καὶ τέλος. Hæc de vita æterna dicta sunt hactenus: quod est eorum, quæ profitemur in fide, ultimum documentum atque terminus."

Anchoratum vero a se scriptum expresse notat Epiphanius, "anno Diocletiani XC. Valentiniani et Valentis X. Gratiani VI. Gratiano Augusto III. et Equitio consulibus indictione secunda, hoc est, Christianæ nostræ epochæ anno CCCLXXIV. Et tamen longius illud symbolum jam propositum (quod Constantinopolitano concilio vulgo tribuitur) ut ab apostolis acceptum, et a Nicænis patribus prædicatum, ille recitat: hujusmodi ad fideles omnes adhortatione præfixa: "Μὴ διαλείπητε, οἱ πιστοὶ καὶ ὀρθόδοξοι, ταύτην τὴν ἁγίαν πίστιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ὡς παρέλαβεν ἡ ἁγία καὶ μόνη παρθένος τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων τοῦ Κυρίου, φυλάττειν, καὶ οὕτως ἕκαστον τῶν κατηχουμένων τῶν μελλόντων τῷ ἁγίῳ λουτρῷ προσιέναι [διδάσκειν.] Pergite, o fideles et orthodoxi viri, sanctam hanc Ecclesiæ Catholicæ conservare fidem, quemadmodum sacrosancta ac singularis Dei virgo a sanctis Domini apostolis accepit: idemque catechumenis omnibus, qui ad baptismum sese comparant, inculcare." Et quia ipsius tempore, anno videlicet illo Diocletiani XC. novæ pullularunt hæreses; ut illis item occurreretur, Nicænorum episcoporum exemplo, (qui ad Arianæ hæreseos, nuper exortæ, condemnationem antiquum Ecclesiæ symbolum novo auctario locupletarunt) ἀκολούθως, ut ille loquitur, τῇ τῶν ἁγίων ἐκείνων πατέρων προτεταγμένῃ πίστει, ipso Nicæno quoque symbolo pluribus in locis interpolato, prolixiorem adhuc fidei typum toti Catholicæ Ecclesiæ, iisque "maxime[y] qui ad sacrum lavacrum essent accessuri," commendavit.

Septem post editum novum illum typum annis, Constantinopolitana generalis synodus Nicænam[z] fidei formulam, non solum ut πρεσβυτάτην ceu antiquissimam (utpote

[y] μάλιστα τοῖς τῷ ἁγίῳ λουτρῷ προσιοῦσιν. Epiphan. Anchorat.
[z] Concil. CP. epist. synodic. apud Theodoret. lib. 5. hist. cap. 9.

non ab ipsis ante annos LVI. primum conscriptam, sed ex symbolo ab ultima antiquitate in ecclesia recepto expressam et explicatam) retinendam esse statuit: sed etiam ut *ἀκόλουθον τῷ βαπτίσματι*, sive baptismatis ritui maxime consentaneam. Unde in ea baptizatos se et baptizare, conciliorum, Tyri, Hierosolymis et Constantinopoli anno DXVIII. habitorum, profitentur episcopi.

Ita enim Nicænæ synodi fidem suscipere se profitentur Tyrii patres. " Τὸ[a] *παρ' αὐτῆς ἐκτεθειμένον ὀρθόδοξον σύμβολον ὁμολογοῦμεν ἐν παῤῥησίᾳ, καὶ κηρύσσομεν ἐπ' ἐκκλησίας, ἐν αὐτῷ βαπτισθέντες καὶ βαπτίζοντες*. Symbolum orthodoxum, quod ab ea expositum est, confitemur cum fiducia, et prædicamus in Ecclesia; in ipso baptizati et baptizantes;" et quatuor generales synodos Hierosolymitani: Τήν[b] *τε τῶν τιη ἁγίων τῶν ἐν Νικαίᾳ συναχθέντων κατὰ Ἀρείου τοῦ δυσωνύμου, τῶν ἐκθεμένων τὸ ἅγιον σύμβολον, εἰς ὃ ἐβαπτίσθημεν καὶ βαπτίζομεν. καὶ τὴν τῶν ρν τῶν ἐν Κωνσταντινοπόλει κατὰ Εὐνομίου τοῦ Πνευματομάχου, τὸ εἰρημένον σύμβολον βεβαιωσάντων. καὶ τὴν τῶν διακοσίων τῶν ἐν Ἐφέσῳ τῶν καθελόντων Νεστόριον τὴν ἀνθρωπολάτρην, τὸ δὲ αὐτὸ ἅγιον σύμβολον περιπτυξαμένων. καὶ τὴν μεγάλην, καὶ οἰκουμενικὴν σύνοδον τῶν χλ τῶν ἐν Χαλκηδόνι συνελθόντων, καὶ βεβαιωσάντων καὶ κρατυνάντων τὸ αὐτὸ ἅγιον σύμβολον*. Synodum videlicet " CCCXVIII. sanctorum patrum Nicææ congregatorum contra impium Arium; exponentium sanctum symbolum, in quo baptizati sumus ac baptizamus; et CL. sanctorum patrum contra Eunomium Spiritus sanctus impugnatorem; qui prædictum symbolum confirmaverunt. Et CC. patrum Ephesi, qui Nestorium hominis cultorem deposuerunt; qui et idem sanctum symbolum amplexati sunt; ac magnam et œcumenicam synodum DCXXX. patrum Chalcedone congregatorum; qui etiam idem sanctum symbolum confirmaverunt et comprobarunt;" et Constantinopolitani demum, in eandem sententiam: " Τὸ[c] *ἅγιον σύμβολον, ἐν ᾧ πάντες ἐβαπτίσθημεν, ἐξεφώνησεν ἡ ἐν Νικαίᾳ σὺν ἁγίῳ*

[a] In act. 5. Constantinop. sub Menna habit. pag. 699. edit. Paris. ann. 1618. cum Zonara in canones.

[b] Ibid. pag. 692, 693.

[c] Ibid. pag. 688.

πνεύματι σύνοδος, καὶ ἐκύρωσεν ἡ ἐν Κωνσταντινοπόλει τῶν ἁγίων πατέρων συνέλευσις. καὶ ἐβεβαίωσεν ἡ ἐν Ἐφέσῳ ἁγία σύνοδος, καὶ ἐπεσφράγισεν ὁμοίως ἡ ἐν Χαλκηδόνι μεγάλη ἁγία σύνοδος. Sanctum symbolum, in quo omnes baptizati sumus, cum sancto Spiritu Nicæna synodus pronunciavit, et sanctorum patrum Constantinopoli congregatio confirmavit, et sancta synodus Ephesina corroboravit, et sancta magna synodus Chalcedonensis similiter obsignavit." De quo et Basilisci edicta, apud Evagrium libro tertio historiæ, capite quarto et septimo, consuli poterunt.

Ad hujus vero tantopere laudati symboli explicationem et ampliorem confirmationem, secundi illius œcumenici concilii Constantinopolitani patres proprium tomum ediderunt; in quo et "latius[d] fidem professi sunt, et contra novitates hæreseωn nuper exortas anathema ex scripto protulerunt:" quod ipsi in synodica sua epistola confirmant. Quo referendum, quod in quarti etiam œcumenici concilii Chalcedonensis synodica legitur. "Ἡ[e] *παροῦσα νῦν ἁγία μεγάλη καὶ οἰκουμενικὴ σύνοδος, τὸ τοῦ κηρύγματος ἄνωθεν ἀσάλευτον ἐκδιδάσκουσα, ὥρισε προηγουμένως τῶν τριακοσίων καὶ δέκα ὀκτὼ ἁγίων πατέρων τὴν πίστιν μένειν ἀπαρεγχείρητον. καὶ διὰ τοὺς τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ μαχομένους, τὴν χρόνοις ὕστερον παρὰ τῶν ἐπὶ τῆς βασιλευούσης πόλεως ἑκατὸν πεντήκοντα συνελθόντων πατέρων περὶ τῆς τοῦ πνεύματος οὐσίας παραδοθεῖσαν διδασκαλίαν κυρεῖ, ἣν ἐκεῖνοι πᾶσιν ἐγνώρισαν, οὐχ' ὡς τὶ λεῖπον τοῖς προλαβοῦσιν ἐπεισάγοντες, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος αὐτῶν ἔννοιαν, κατὰ τῶν τὴν αὐτοῦ δεσποτείαν ἀθετεῖν πειρωμένων, γραφικαῖς μαρτυρίαις τρανώσαντες.* Præsens sancta et magna et universalis synodus, prædicationem hanc ab initio immobilem docens, decrevit ante omnia, fidem integram et intemeratam permanere CCCXVIII. sanctorum patrum: et confirmat doctrinam, quæ de substantia Spiritus sancti a patribus CL. postea congregatis in regia

[d] *πλατύτερον τὴν πίστιν ὡμολογησάμεν καὶ τῶν ἔναγχος καινοτομηθεισῶν αἱρέσεων ἀναθεματισμὸν ἔγγραφον πεποιήκαμεν.* Concil. Constantinop. apud Theodoret. lib. 5. cap. 9.

[e] Concil. Chalced. act. 5. Euagr. lib. 2. hist. cap. 4. apud quem Græca depravatissime sunt edita.

civitate tradita est, propter illos qui Spiritui sancto repugnabant; quam illi notam omnibus fecerunt, non quasi aliquid deesset prioribus adjicientes, sed suum de sancto Spiritu intellectum, contra illos qui dominationem ejus respuere tentaverunt, Scripturarum testimoniis declarantes."

Eum locum ob oculos habuit Justinianus imperatori in septima lege cod. de summa Trinitate et fide Catholica, ad Epiphanium Constantinopolitanum patriarcham eundem in modum scribens: "Ὅρον[f] τῆς πίστεως, τουτέ ἐστι τὸ ἅγιον μάθημα ἤτον σύμβολον, κρατοῦμεν τὲ καὶ φυλάττομεν, τὸ παρὰ τῶν τιη ἁγίων πατέρων ἐκτεθὲν, ὅπερ καὶ οἵ ἐν ταύτῃ τῇ βασιλευούσῃ πόλει ρν ἁγίοι πατέρες σαφηνίσαντες ἐτράνωσαν. οὐχ' ὡς ἐλλειπῶς ἔχοντος αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπειδήπερ οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ, οἱ μὲν ἀθετεῖν ἐπεχείρησαν τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος θεότητα, οἱ δε τὴν ἐκ τῆς ἁγίας ἀειπαρθένου θεοτόκου Μαρίας ἀληθινὴν σάρκωσιν τοῦ θεοῦ λόγου ἠρνήσαντο· διὰ τοῦτο γραφικαῖς μαρτυρίαις τὸ αὐτὸ μάθημα οἱ εἰρημένοι ρν ἅγιοι πατέρες σαφηνίσαντες ἐτράνωσαν. Fidei definitionem, hoc est sacrosanctum documentum sive symbolum, retinemus atque custodimus, a sanctis patribus CCCXVIII. expositum: quod etiam congregati hac in urbe imperatoria CL. sancti patres explanatione adhibita declararunt: non quod aliquid ei deesset, sed ea de caussa, quod veritatis hostes partim Spiritus sancti divinitatem reprobare conati essent, partim veram Dei Verbi incarnationem ex sancta perpetua virgine Deipara Maria negassent; idcirco Scripturæ testimoniis sacrosanctum hoc documentum indicati CL. sancti patres explanatione adhibita declararunt."

Atqui in symbolo, tantum abest ut Scripturæ testimoniis divinitas Spiritus sancti confirmetur, ut ne expressis quidem verbis affirmetur, sed ex appositis characteribus colligenda relinquatur; quod ab Elia Cretensi, in Gregorii Nazianzeni Orationem quinquagesimam secundam sive epistolam secundam ad Cledonium, est observatum: ubi quod in Nicæno symbolo (in quo agnoscit Elias Spiritum sanctum

[f] Sancti symboli mathema nominat etiam J. Maxentius, similiter et Photius in epist. 1. ad Michaelem Bulgariæ principem, de 7. synodis.

dictum fuisse "vivificum Dominum, ex Patre procedentem, atque eum Patre et Filio simul glorificandum") ἐλλιπῶς εἰρημένον περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, διὰ τὸ μηδὲ κεκινῆσθαι τηνικαῦτα τοῦτο τὸ ζήτημα, minus plene de Spiritu sancto dictum fuisse, propterea quod hæc quæstio nondum excitata fuerit," Gregorius notaverat; supplevisse illum docet, divinitatem Spiritus sancti simpliciter et aperte profitendo. Verum ubi attentius considero, tum Athanasium in fine epistolæ ad Africanos, tum Basilium in epistola sexagesima et septuagesima octava atque ipsum Epiphanium, sub finem hæreseos quinquagesim quartæ hanc eandem omissæ in Nicæno symbolo mentionis Spiritus sancti Deitatis rationem reddentes, illud solum respexisse quod simpliciter in sanctum Spiritum credere nos docet: a Gregorio aliud quam brevius illud symbolum fuisse intellectum, vix animum inducere possum ut existimem. Horum enim testimoniorum, et Athanasianæ de fide ad Jovianum imperatorem epistolæ authoritate præcipue motus eam potius sententiam mihi placere prius significavi, quæ ampliorem illam in Anchorato propositam fidei formulam post consessum Nicænum, licet ante initum Constantinopolitanum, editam fuisse censuit.

Quum primum igitur longioris orientalium symboli partem Nicæni patres explicationibus ex veteris Ecclesiæ sensu petitis (a cujus doctoribus et ipsum Homoousii[g] vocabulum receptum hic fuisse agnoscit Eusebius) sic amplificassent: vel ipsorum aliqui, vel qui insignem in Ecclesia adepti sunt authoritatem alii, non diu post et eam Nicænorum ipsam et reliquam quæ superfuerat partem, collatis tam Romanæ quam orientalium ecclesiarum symbolis, eo videntur supplevisse consilio, ut uno quasi intuitu omnium simul ecclesiarum fidem conspiciendam exhiberent. Indeque factum ut quum in Nicæna formula haberetur tantum, Καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, et in Hierosolymitana illa Cyrilli præterea, τὸ παρακλητὸν, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προ-

[g] Ἐπεὶ καὶ τῶν παλαιῶν λογίους τινὰς καὶ ἐπιφανεῖς, ἐπισκόπους καὶ συγγραφέας, ἔγνωμεν ἐπὶ τῆς τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ θεολογίας τῷ τοῦ ὁμοουσίου συγχρησαμένους ὀνόματι. Euseb. in epist. ad Cæsariens.

φητῶν: in hac, ex aliis, adjecta fuerint et ista: *τὸ κύριον, τὸ ζωοποιὸν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον.* quod ante Constantinopolitanorum patrum conventum fuisse factum, ex Epiphanii Anchorato jam confirmavimus. Ut non temere Nicephoro Callisti (quem, inter alios, et Johannes Gerardi in Locis communibus de Spiritu sancto hic est secutus) fides fuerit adhibenda; in ecclesiasticæ suæ historiæ libro duodecimo, capite decimo tertio, hoc de illis referenti. *Τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος δόξαν, ὡς ἰσότιμον καὶ ὁμόδοξον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, τῷ θείῳ συμβόλῳ τῆς ἐν Νικαίᾳ πίστεως προσετίθεσαν, τοῦ Νύσσης Γρεγορίου τὸ λεῖπον τῷ ἱερῷ συμβόλῳ ἀναπληρώσαντος.* Sacrosancti Spiritus gloriam, ut similem atque æqualem Patri et Filio, divino Nicænæ fidei symbolo adjecerunt Gregorio Nysseno id quod illi deesset supplente;" sive Nyssenus is fuerit qui prolixius illud symbolum coagmentaverit, quod Constantinopolitanum concilium, pauculis (ut videbimus) inde detractis, suum postea effecerit: sive in Constantinopolitanorum tomo illo (in quo, prolatis Scripturæ testimoniis, Spiritus sancti Deitatem luculenter comprobatam fuisse diximus) componendo concilium ejus opera usus fuerit; quem cum symbolo deinde Nicephorus per errorem aliquem confuderit.

Neque primus tamen ille fuit, qui a Constantinopolitano concilio, Nicænæ formulæ eam accessionem primum adjunctam fuisse retulit. Sensit id ante illum (ut de posterioribus taceam) Hugo Etherianus in libro contra Græcos tertio, capite decimo sexto; Rathramnus Corbeiensis, libro contra eosdem secundo; Nicetas Choniates in sexto Thesauri sui libro, Photius patriarcha Constantinopolitanus in Nomocanone, Germanus patriarcha in inedito de sex œcumenicis synodis tractatu, Paulinus Aquileiensis archiepiscopus in Forojuliensi synodo contra Elipandum et Felicem habita, Anastasius Sinaita in Ὁδηγοῦ contra Acephalos, capite quinto: præcipue vero Photius Tyriorum episcopus in conciliorum synopsi, quam Christiani Ravii beneficio ex oriente adepti sumus. Is enim, quum patres Nicænos symbolum fidei exposuisse prius dixisset

usque ad capitulum illud, Καὶ εἰς Πνεῦμα τὸ ἅγιον, de Constantinopolitanis postea suo loco addidit: "Τὴν ὀρθόδοξον πίστιν ἐκράτυναν, καὶ θεὸν ἀληθινὸν, καὶ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκήρυξαν, προσθέντες τῷ προεκτεθέντι ἐν Νικαίᾳ τῆς πίστεως συμβόλῳ καὶ ταῦτα. Καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον καὶ ζωοποιοῦν, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν. εἰς μίαν ἁγίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν. ὁμολογῶ ἓν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν, καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἀμήν. Καὶ οὕτως ἀναπληρώσαντες τὸ σύμπαν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως σύμβολον τῇ ἐκκλησίᾳ παραδεδώκασιν: Orthodoxam fidem confirmarunt, et Spiritum sanctum quoque verum Deum, et consubstantialem Patri, prædicarunt; addentes prædicto Nicæno fidei symbolo et ista. Et in Spiritum sanctum, Dominum et vivificantem, qui ex Patre procedit, &c. usque ad vitam futuri seculi. Amen. Atque ita fidei orthodoxæ symbolum complentes, Ecclesiæ tradiderunt."

Non animadverterat utique Photius, ante habitum concilium Constantinopolitanum ista omnia ab Epiphanio in Anchorato αὐτολεξεὶ fuisse repetita: nec aliud quicquam consideraverat, quam quod in Chalcedonensis, cui interfuit, concilii actione secunda et quinta Nicænæ et Constantinopolitanæ synodi symbola, eo quo ab ipso proposita sunt modo, distincte recitata audivisset. Quod tamen a concilio illo recte fuisse factum nemo dubitabit, qui consideraverit Constantinopolitanos patres ampliorem illam fidei formulam non synodica solum sua authoritate, ut vere Catholicam, ab ecclesiis omnibus recipiendam decrevisse: verum etiam ex ea Nicæni symboli parte, quæ ipsi habebatur inserta, non integram (uti ab Epiphanio recitatam legimus) retinuisse, sed, brevitatis gratia, tria commata resecuisse, atque ea ratione suam quodammodo illam effecisse. Si enim hæc ipsa Constantinopolitana formula, duabus aucta particulis, ita nova (quemadmodum, in libro de processione Spiritus sancti, Anselmus voluit) censenda fuerit, ut jam non tam Constantinopolitani nomen, quam "symboli fidei quo Romana Ecclesia utitur," in Triden-

tini concilii sessione tertia, suo quasi jure obtinuerit: quidni et alter ille typus, tribus suis membris ita diminutus, in Constantinopolitani nomen pariter potuisset concedere?

Tria vero illa quæ sine ullo incommodo, Constantinopolitani patres prætermitti potuisse putaverunt, quod δυνάμει et virtute in reliquis continerentur, hæc fuerunt. I. "Θεὸν ἐκ θεοῦ, Deum de Deo:" quia mox sequebatur, "Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ, Deum verum de Deo vero." II. "Τά τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ, et quæ in cœlis et quæ in terra:" quia statim præcesserat, "Δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, per quem OMNIA facta sunt." III. Illa generationis Filii explicatio; "τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, hoc est, ex substantia Patris:" quod in ὁμοουσίου vocabulo illud sufficienter comprehendi crederent. Amplius enim quid quam συνούσιον (ut recte in Anchorato ab Epiphanio est observatam) quod proprie consubstantiale est, vox ista denotat: atque unius et ejusdem individuæ substantiæ Patrem et Filium esse ita plene significat, ut solo τὸ ὁμοούσιον[h] φρονούντῶν[i] vel θρησκευόντων titulo ab Arianis orthodoxi secernerentur.

Ad Constantinopolitanam autem hanc fidei formulam Hispanicæ primum ecclesiæ (in Callcciensi synodo, anno Christi CCCCXLVIII. tempore Leonis I. habita) earumque exemplo[k] Francicæ deinde, ac demum Romana ipsa; ex Nicæno quidem symbolo in generatione Filii, "Deum de Deo," ex Athanasiano vero, in processione Spiritus sancti a Patre FILIOQUE, adjecerunt: quæ ambo etiam additamenta in Anglo-Saxonica symboli hujus versione reperiuntur. Angli[l] enim nostri, in synodo sub ipso Theodoro, utcunque Græco, Hæthfeldiæ anno DCLXXX. celebrata, "Spiritum sanctum ex Patre et Filio inenarra-

[h] Socrat. lib. 2. histor. κεφ. στ.

[i] Philostorg. histor. lib. 3. cap. 19. et lib. 5. cap. 1.

[k] In fide Catholica, quam die Dominica decantat ad missam universalis Galliarum ecclesiæ, sic canitur inter cætera: "Credo et in Spiritum sanctum, Dominum et vivificantem; qui ex Patre filioque procedit, qui cum Patre et Filio simul adoratur; qui locutus est per prophetas." Æneas Parisiensis episc. in libro inedito contra Græcos.

[l] Bed. hist. eccles. lib. 4. cap. 17.

biliter procedentem" prædicaverunt. In Cresconiana tamen canonum collectione, quam in publica Oxoniensis academiæ bibliotheca vidimus, de Spiritu sancto capitulum in Latino Constantinopolitanorum patrum symbolo vetere, sic expressum invenimus. "Et in Spiritum sanctum, Dominum et vivificatorem, ex Patre procedentem cum Patre et Filio adorandum et conglorificandum; qui locutus est per sanctos prophetas," quod et postea Leo III. Romanus pontifex est secutus: qui (Magistro sententiarum, in loco superius notato, referente) symboli hujus "transcriptum in tabula argentea, post altare B. Pauli posita, posteris reliquit, pro amore, ut ipse ait, et cautela fidei orthodoxæ, in quo quidem symbolo, in processione Spiritus sancti solus commemoratur Pater, his verbis: *Et in Spiritum sanctum, Dominum et vivificatorem, ex Patre procedentem, cum Patre et Filio coadorandum et glorificandum.*" De quo, in ejus vita, Anastasius bibliothecarius: "Hic, pro amore et cautela orthodoxæ fidei, fecit in B. Petri basilica scuta argentea duo scripta utraque symbolo, unum quidem literis Græcis, et alium Latinis, sedentia dextra lævaque super ingressum corporis; pensantem libras nonaginta quatuor et uncias sex." Et in B. Pauli basilica, "fecit ingressu corporis scutum ex argento purissimo, in quo orthodoxæ fidei symbolum scribi fecit, quod pensat libras triginta et duas."

Quo spectat et Photii Constantinopolitani patriarchæ locus, in dissertatione de Spiritus sancti processione contra Latinos: quam duodecimæ Panopliæ suæ dogmaticæ titulo Euthymius Zygabenus inseruit, sed a Francisco Zino in Latina versione consulto omissam, ex codice nuper e Græcis allato communicavit mihi amicissimus Patricius Junius. "*Λέων καὶ Βενέδικτος, οἱ μεγάλοι Ῥώμης ἀρχιερεῖς, Ἑλληνιστὶ κατὰ τὴν ἱερὰν μυσταγωγίαν ἐκφωνεῖσθαι τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, ἐν τῇ Ῥώμῃ καὶ ταῖς ἄλλαις ὑπὸ ταύτην ἐκκλησίαις, ἐνομοθέτησαν. ἵνα μὴ τὸ στενὸν τῆς διαλέκτου βλασφημίας*[m] *παράσχῃ πρόφασιν. Οὗτος δὲ ὁ Λέων, καὶ τὸ θησαυροφυλάκιον τῆς ἀποστολικῆς ἐκκλησίας Ῥωμαίων*

[m] Nicet. *ῥαθυμίας*.

ἀνοίξας, ἀσπίδας δύο τοῖς ἱεροῖς κειμηλίοις ἀποτεθησαυρισμένας ἐξήνεγκεν, ἑλληνικοῖς καὶ γράμμασι καὶ ῥήμασιν ἐχούσας τὴν εὐσεβῆ τῆς πίστεως ἔκθεσιν. καὶ ταύτας ἐνώπιον ὑπαναγνωσθῆναι τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πλήθους ἐδικαίωσε. Καὶ *μέχρι τοῦ εὐσεβοῦς πατριάρχου* Κωνσταντινουπόλεως Σεργίου, *οἱ* Ῥώμης *ἀρχιερεῖς, ἐν ἀρχῇ τῆς ἱερωσύνης, συστατικὰς τῆς ἑαυτῶν θρησκείας ἐκπέμποντες ἐπιστολὰς εἰς πάντας τοὺς πατριαρχικοὺς θρόνους, τὸ σύμβολον τῆς πίστεως ἀπαραλλάκτως ἐνέταττον.* Leo et Benedictus, summi Romæ pontifices in sacrorum mysteriorum administratione Romæ et in aliis ecclesiæ illi subjectis fidei symbolum Græce enunciandum esse lege statuerunt: ne idiomatis angustia blasphemi alicujus sermonis efferendi occasionem præberet. Hic etiam Leo, apostolicæ Romanorum ecclesiæ ærario reserato, ancilia duo in sacro thesauro reposita eduxit, Græcis et literis et verbis piam fidei explicationem habentia inscriptam: eaque coram plebe Romana recitanda censuit. Et usque ad Sergii pii Constantinopoleos patriarchæ tempora, Romani pontifices, in episcopatus sui exordio, fidei quam profitebantur literis canonicis ad sedes omnes patriarchales transmissis, fidei symbolum absque ulla mutatione inseruerunt."

Similia de Leone refert idem Photius, tum in epistola ad Aquileiensem archiepiscopum[n], tum in encyclica de Spiritus sancti processione epistola, apud Nicetam Choniatem, in orthodoxæ fidei Thesauri tomo vigesimo primo, ex quo (utpote nondum in lucem edito) sequentia placuit excerpere: " Ὁ *θεσπέσιος* Λέων *καὶ τὰς ἐν τοῖς θησαυροφυλακίοις τῶν κορυφαίων* Πέτρου *καὶ* Παύλου *ἐκ παλαιτάτων χρόνων ἀποτεθησαυρισμένας τοῖς ἱεροῖς κειμηλίοις δύο ἀσπίδας, αἱ γράμμασι καὶ ῥήμασιν ἑλληνικοῖς ἔλεγον τὴν ἱερὰν τῆς ἡμῶν πίστεως ἔκθεσιν, ταύτας ὑπαναγνωσθῆναι κατενώπιον τοῦ* Ῥωμαϊκοῦ *πλήθους, καὶ εἰς ὄψιν ἁπάντων ἐλθεῖν ἐδικαίωσε.* Καὶ *πολλοὶ τῶν θεασαμένων τηνικαῦτα καὶ ἀνεγνωκότων ἔτι τῷ βίῳ παραμένουσι.* Divinus Leo, in gazophylaciis primariorum Petri et Pauli ab antiquissimis temporibus inter sacros thesauros reposita, duo

[n] Apud Baronium, ann. 883. sec. 9.

ancilia, quæ Græcis literis et verbis sacrosanctam fidei nostræ expositionem loquebantur, coram plebe Romana recitari et in omnium conspectum produci statuit. Et multi eorum qui tunc viderunt et legerant vita adhuc fruuntur."

Ista prætermittere visum non fuit, ad controversiam de hoc additamento inter Græcos et Latinos agitatam pertinentia: cujus historiam reliquam quum Pithæus, in libello de processione Spiritus sancti, et Vossius noster, in dissertatione de symbolis tertia, diligenter enarraverint; ulteriori disquisitioni supersedendum, et præsenti diatribæ terminum hic figendum esse censuimus.

SYMBOLUM ATHANASIANUM,

A GRÆCIS INTERPOLATUM.

Ex[a] sancta et universali synodo Nicæna, Fidei compendium ; et quomodo verum Christianum oporteat credere.

Quicunque vult salvus esse, ante omnia opus est ut teneat orthodoxam fidem. Quam nisi quisque integram inviolatamque servaverit, absque dubio in æternum peribit. Fides autem orthodoxa hæc est : ut unum Deum in trinitate, et trinitatem in unitate veneremur. Neque confundentes personas, neque substantiam separantes. Alia enim persona Patris, alia Filii, et Spiritus sancti. Sed Patris et Filii et Spiritus sancti una est divinitas, *unum*[b] *robur, una potestas, unum regnum*, æqualis gloria, *æqualis* majestas et coæterna. Qualis Pater, talis Filius, talis et Spiritus sanctus. Increatus Pater, increatus Filius, increatus Spiritus sanctus : et non tres increati, sed unus increatus. Immensus Pater, immensus Filius, immensus Spiritus sanctus : et non tres immensi, sed unus immensus. Æternus Pater, æternus Filius, æternus Spiritus sanctus : et non tres æterni, sed unus æternus. Omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus sanctus : et non tres omnipo-

Ἐκ τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς συνόδου τῆς ἐν Νικαίᾳ, περὶ πίστεως κατὰ συντομίαν, καὶ πῶς δεῖ πιστεύειν τὸν ἀληθῆ Χριστιανόν.

Εἴ τις βούλοιτο σωθῆναι, πρὸ πάντων αὐτῷ χρεία κρατῆσαι τὴν ὀρθόδοξον πίστιν. ἣν ἐὰν μήτις ἀμόλυντον καὶ ἄφθορον τηρήσῃ, αἰώνιον εὑρήσει τὴν ἀπώλειαν. πίστις οὖν ἡ ὀρθόδοξος αὕτη ἐστὶν, ἵνα ἕνα θεὸν ἐν τριάδι καὶ τριάδα ἐν μονάδι σέβωμεν, μήτε συγχέοντες τὰς ὑποστάσεις, μήτε τὴν οὐσίαν διαιροῦντες. ἄλλη γὰρ ὑπόστασις τοῦ πατρὸς, ἄλλη τοῦ υἱοῦ, ἄλλη τοῦ ἁγίου πνεύματος. ἀλλὰ τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, μία ἐστὶν ἡ θεότης, ἓν τὸ κράτος, μία ἐξουσία, μία βασιλεία, ἴση ἡ δόξα, ἴση ἡ μεγαλωσύνη, καί αἰώνιος. οἷος ὁ πατὴρ, τοιοῦτος ὁ υἱὸς, τοιοῦτον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἄκτιστος ὁ πατὴρ, ἄκτιστος ὁ υἱὸς, ἄκτιστον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ οὐ τρεῖς ἄκτιστοι ἀλλ' εἷς ἄκτιστος. παντοκράτωρ ὁ πατὴρ, παντοκράτωρ ὁ υἱὸς, παντοκράτωρ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ οὐ τρεῖς παντοκράτορες, ἀλλ' εἷς παντοκράτωρ. αἰώνιος ὁ πατὴρ, αἰώνιος ὁ υἱὸς, αἰώνιον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ οὐ τρεῖς αἰώνιοι, ἀλλ' εἷς αἰώνιος. παντοδύναμος ὁ πατὴρ, παντοδύναμος ὁ υἱὸς, παντοδύναμον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

[a] Ex apographo V. CL. Patricii Junii.

[b] Quæ a Græcis addita, alio characteris genere sunt hic signata.

tentes, sed unus omnipotens. Ita Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus: et non tres dii, sed unus est Deus. Dominus Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus: et non tres Domini, sed unus est Dominus. Et sicut sigillatim unamquamque personam Deum et Dominum confiteri, Christiana veritate defendimus: ita tres Deos aut tres Dominos dicere, non comprobamus sed omnino prohibemus. Pater a nullo est factus, non creatus sed ingenitus. Filius est a Patre, non factus, non creatus, sed genitus. Spiritus sanctus a Patre est, non factus, non creatus, non genitus, sed procedens. Unus ergo Pater non tres patres, unus Filius non tres filii, unus Spiritus sanctus, non tres spiritus sancti. Et in hac Trinitate, nullus primus aut postremus, nullus major aut minor: sed tres ipsæ personæ et æternæ sunt et æquales per omnia, sicut jam supradictum est. Unitatem igitur in trinitate, et Trinitatem in unitate, omnis Christianus veneretur: et ita de sancta et vivifica et consubstantiali Trinitate sentiat.

καὶ οὐ τρεῖς παντοδύναμοι, ἀλλ' εἷς παντοδύναμος. οὕτω θεὸς ὁ πατὴρ, θεὸς ὁ υἱὸς, θεὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. καὶ οὐ τρεῖς θεοὶ, ἀλλ' εἷς ἐστι θεός. κύριος ὁ πατὴρ, κύριος ὁ υἱὸς, κύριος τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ οὐ τρεῖς κύριοι, ἀλλ' εἷς ἐστὶ κύριος· καὶ ὥσπερ μοναδικῶς μίαν ἑκάστην ὑπόστασιν θεὸν καὶ κύριον ὁμολογεῖν χριστιανικῇ ἀληθείᾳ συνηγοροῦμεν, οὕτω τρεῖς θεοὺς ἢ τρεῖς κυρίους λέγειν οὐ συναινοῦμεν, ἀλλὰ παντελῶς ἀπαγορεύομεν. πατὴρ γὰρ παρ' οὐδενός ἐστι ποιητὸς, οὐ κτιστὸς, ἀλλ' ἀγέννητος. ὁ υἱὸς ἀπὸ τοῦ πατρός ἐστιν, οὐ ποιητὸς, οὐ κτιστὸς, ἀλλὰ γεννητός. τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ πατρός ἐστιν, οὐ ποιητὸν, οὐ κτιστὸν, οὐ γεννητὸν, ἀλλ' ἐκπορευτόν. εἷς λοιπὸν ὁ πατὴρ, οὐ τρεῖς πατέρες, εἷς υἱὸς, οὐ τρεῖς υἱοί, ἓν πνεῦμα ἅγιον, οὐ τρία πνεύματα ἅγια. καὶ ἐν ταύτῃ τῇ τριάδι, οὐδεὶς πρῶτος ἢ ἔσχατος, οὐδεὶς μέγας ἢ μικρός. ἀλλὰ αἱ τρεῖς αὗται ὑποστάσεις αἰώνιαί τε εἰσὶ καὶ ἴσαι εἰς πάντα, ὡς προείρηται. μονάδα γοῦν ἐν τριάδι, καὶ τριάδα ἐν μονάδι, πᾶς χριστιανὸς εὐσεβέσθω, καὶ οὕτω περὶ τῆς ἁγίας καὶ ζωοποιοῦ καὶ ὁμοουσίου τριάδος δοξαζέτω.

Necessarium vero est, incarnationem quoque *Filii Dei* et Servatoris nostri Jesu Christi recte credere. Est ergo fides recta ut credamus et confiteamur, quod Dominus noster Jesus Christus, Dei filius, Deus et homo est. Deus est ex substantia patris. Homo est ex substantia matris. *Quia enim peccans Adamus, morti genus humanum subjecit, et naturam nostram, [reddendo] debito fecit obnoxiam; idcirco Filius invisibilis Patris et Dei, ex cœlis non discedens ad nos descendit; et per auditum ingressus uterum sanc-*

Ἀναγκαῖον δέ ἐστι καὶ τὴν σάρκωσιν τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὀρθῶς πιστεύειν. ἔστι γοῦν ἡ πίστις ἡ ὀρθὴ, ἵνα πιστεύωμεν καὶ ὁμολογῶμεν, ὅτι ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς, θεὸς καὶ ἄνθρωπος ἐστίν. ἄκτιστος[c] ἐστὶ καὶ οὐσία πατρός. ἄνθρωπος ἐστὶν ἐκ τῆς οὐσίας τῆς μητρὸς ἐπειδὴ γὰρ ἁμαρτήσας ὁ Ἀδὰμ θανάτῳ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ὑπέβαλε, καὶ τὴν φύσιν ἡμῶν ὑπεύθυνον τῷ χρέει πεποίηκεν, ὁ υἱὸς λοιπὸν τοῦ ἀοράτου πατρὸς καὶ θεοῦ, τῶν οὐρανῶν οὐκ ἐκστὰς, πρὸς ἡμᾶς κατῆλθε. καὶ δι' ἀκοῆς εἰσδὺς τὴν νηδὺν τῆς ἁγίας

[c] Θεὸς ἐστὶν ἐκ τῆς οὐσίας.

tæ virginis, arcano modo ut prægnans ea esset operatus est, induens naturam nostram per summam unionem. Deus simul et homo prodiens, eam quæ ad nos spectat dispensationem ita implevit per commiserationem ineffabilem. Et perfectus Deus *existens, factus est perfectus homo: non conversa, neque commutata superessentiali et inexplicabili Deitatis suæ substantia:* ex anima rationali et humana carne subsistens. *Ipse sibi, cum cognato suo sanctissimo Spiritu, fabricans sanctissimam carnis assumptionem: perfectam substantiam humanam, in eo subsistentem et ab eo inseparabilem, peccati minime participem. Corpore ex virgineis et castis sanguinibus matris Dei compacto, absque carnali aliqua voluntate vel cogitatione; anima vero immaterialiter creata, intellectuali, rationali, voluntate et vi agendi prædita; tota, simul cum carne, divinitate repleta, ab ipso principio et prima existentia, propter summam et inconfusam, secundum personam, ad ipsum Deum Verbum factam unionem.*

παρθένου, μυστικῶς τὴν κυοφορίαν εἰργάσατο, ἐνδὺς τὴν ἡμετέραν φύσιν καὶ ἄκραν ἕνωσιν. θεὸς ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπος προελθὼν, οὕτω τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκονομίαν ἐπλήρωσε δι' ἄφατον ἔλεον. καὶ τέλειος θεὸς ὢν γέγονε τέλειος ἄνθρωπος, μὴ τραπεὶς, μὴ ἀλλοιωθεὶς τὴν ὑπερούσιον καὶ ἄφραστον οὐσίαν τῆς αὐτοῦ θεότητος. ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ ἀνθρωπίνης σαρκὸς οὐσιωθεὶς. αὐτὸς ἑαυτῷ σὺν τῷ συμφυεῖ αὐτοῦ παναγίῳ πνεύματι, δημιουργήσας τὴν παναγίαν τῆς σαρκὸς πρόσληψιν. τελείαν οὐσίαν ἀνθρωπίνην, ἐνυπόστατον αὐτῷ καὶ ἀδιαίρετον ἐξ αὐτοῦ, ἁμαρτίας ἀμέθεκτον. ἐκ τῶν παρθενικῶν ἁγνῶν αἱμάτων τῆς θεομήτορος συμπαγέντος τοῦ σώματος, χωρὶς τινὸς θελήματος ἢ ἐννοήματος σαρκικοῦ. τῆς δὲ ψυχῆς ἀΰλως κτισθείσης, νοερᾶς, λογικῆς, θελητικῆς, ἐνεργητικῆς, ὅλης τεθεωμένης σὺν τῇ σαρκὶ, ἐξ αὐτῆς ἀρχῆς, ἐκ πρώτης ὑπάρξεως, διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν τὸν θεὸν Λόγον ἄκραν ἕνωσιν, ἀσύγχυτον καθ' ὑπόστασιν.

Æqualis *igitur est* Patri secundum divinitatem; minor *vero* Patre secundum humanitatem. *Planeque verus* Deus est et homo: non duo tamen, sed unus est Christus. Unus autem, non conversione carnis, sed assumptione in Deum. Unus omnino, non confusione substantiarum; sed unitate personæ. Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo; ita et Deus et Homo unus est Christus. Qui passus est carne pro salute nostra, *impassibili manente divinitate; et sepultus,* et resurgens, et assumptus ad cœlos, sedit ad dextram Dei et Patris. Inde *vero iterum* venturus, judicabit vivos et mortuos. Ad cujus adventum, omnes *qui a seculo obdormiverunt* homines resurgent; rationem reddituri de factis suis. Et qui bona egerunt, ibunt *illius mandato* in vitam æternam; qui

Ἴσος οὖν ἐστὶ τῷ πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, ἐλάττων δὲ τοῦ πατρὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. καὶ ὄντως ἀληθινὸς ὑπάρχει θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ὅμως οὐ δύο, ἀλλ' εἷς ἐστὶν ὁ Χριστός. εἷς δὲ οὐ τραπεῖσα ἡ σὰρξ, ἀλλὰ ἀναληφθεῖσα εἰς τὸν θεὸν, εἷς ὁλικῶς, οὐ συγχύσει οὐσιῶν, ἀλλ' ἑνώσει τὸ καθ' ὑπόστασιν. καὶ γάρ ὥσπερ ψυχὴ λογικὴ καὶ σὰρξ εἷς ὑπάρχει ἄνθρωπος, οὕτω καὶ θεὸς καὶ ἄνθρωπος εἷς ἐστὶν ὁ Χριστός. ὃς ἔπαθε τῇ σαρκὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, ἀπαθοῦς τῆς θεότητος μενούσης. καὶ ταφεὶς, καὶ ἀναστὰς, καὶ ἀναληφθεὶς εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἐκάθισεν ἐκ δεξιῶν τοῦ θεοῦ καὶ πατρός. ἐκεῖθεν δὲ πάλιν ἐρχόμενος κρινεῖ ζῶντας καὶ νεκρούς. οὗ τῇ παρουσίᾳ, πάντες οἱ ἀπ' αἰῶνος κεκοιμημένοι ἄνθρωποι ἀναστήσονται, λόγον ἀποδοῦναι περὶ τῶν πράξεων αὐτῶν. καὶ οἱ μὲν τὰ ἀγαθὰ πράξαντες, πορεύσον-

vero mala *egerunt*, *ibunt* ad cruciatus æternos. Hæc *utique* fides est orthodoxa: quam nisi quis inculpatam servaverit, salvus esse non poterit.

ται τῷ κελεύσματι αὐτοῦ εἰς αἰώνιον ζωὴν, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες, πορεύσονται εἰς αἰωνίους κολάσεις. Αὕτη τοίνυν ἐστὶν ἡ ὀρθόδοξος πίστις, ἣν ὁ μὴ τηρῆσας ἀμώμητον, σωθῆναι οὐ δύναται.

ALIA EJUSDEM FIDEI CONFESSIO,

ATHANASIO IPSI QUOQUE A QUIBUSDAM ATTRIBUTA.

Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, et in unigenitum filium ejus Jesum Christum Deum et Dominum Salvatorem nostrum, et in Spiritum sanctum Deum. Non tres deos, sed Patrem et Filium et Spiritum sanctum unum Deum esse confitemur; non sic unum Deum quasi solitarium, nec eundem qui ipse sibi pater sit ipse et filius: sed Pater verus genuit Filium verum, id est, Deum de Deo, lumen de lumine, vitam ex vita, perfectum de perfecto, totum a toto, plenum a pleno; non creatum sed genitum, non ex nihilo sed ex Patre, unius substantiæ cum Patre. Et Spiritum sanctum verum Deum, non ingenitum neque genitum, non creatum nec factum, sed Patris et Filii, semper in Patre et Filio coæternum veneramur. Unum tamen Deum: quia ex uno Patre, totum quod Patris est, Deus natus est Filius; et in Patre totum quod inest, totum genuit in Filium. Pater filium generans, non minuit, nec amisit plenitudinis suæ Deitatem. Totum autem quod Deus Pater est, id esse et filium ab eo natum certissime tenentes, cum Spiritu sancto unum Deum piissime confitemur.

Credimus in Dominum nostrum Jesum Christum, Dei filium, per quem omnia facta sunt quæ in cœlis et quæ in terra, visibilia et invisibilia, propter nostram salutem descendisse de cœlo, qui nunquam desierat esse in cœlo; et natum de Spiritu sancto, ex Maria virgine. Verbum caro factum, non amisit quod fuerat, sed cœpit esse quod non erat. Non Deum mutatum, sed Deum permanentem, etiam hominem natum, non putative sed vere; non aereum sed corporeum, non phantasticum sed carneum, ossa, san-

guinem, sensum et animam habentem. Ita verum hominem, ut verum Deum intelligamus: ita verum Deum, ut verum hominem fuisse nullo modo ambigamus confitendum.

Hunc eundem Dominum nostrum Jesum Christum adimplesse legem et prophetas, passum sub Pontio Pilato, crucifixum, secundum Scripturas tertia die a mortuis resurrexisse: assumptum in cœlos sedere ad dexteram Patris: inde venturum judicare vivos et mortuos. Expectamus in hujus morte et sanguine emundatos remissionem peccatorum consecuturos: resuscitandos nos ab eo in his corporibus, et in eadem carne qua nunc sumus, sicut et ipse in eadem carne qua natus et passus et mortuus est resurrexit; et animas cum hac carne vel corpore nostro accepturas ab eo, aut vitam æternam præmium boni meriti, aut sententiam pro peccatis æterni supplicii.

NOTA.

Inter Nazianzeni opera confessio ista legitur, hoc prænotata titulo: "D. Gregorii, cognomento theologi, episcopi Nazianzeni, de fide Nicæna, Rufino presbytero interprete, tractatus." Sed quum in Gregorii scriptorum a Rufino conversorum collectionibus MSS. (quarum unam, notæ melioris, ex bibliotheca regia doctissimus Junius nobis ostendit) tractatus iste minime compareat: non authorem magis Gregorium, quam Rufinum illius interpretem possumus hic agnoscere.

Rathramnus Corbeiensis monachus in libro contra Græcos III. (quem, ut et alia aliquot rariora Thuanæ bibliothecæ monimenta, summæ Puteanorum fratrum humanitati me debere lubens agnosco) ex Athanasii libello fidei, confessionis hujus verba quædam citat. Habetur enim ea integra in libri XI. operis de Trinitate ad Theophilum, Athanasio per errorem adscripti, ipso initio, in postrema nimirum Parisiensi operum ipsius editione; nam in priore Commeliniana hunc, cum tribus tractatibus præcedentibus, frustra quis quæsierit. Ex eadem quoque confessione fides Romanorum illa est desumpta: quam ad calcem concilii Chalcedonensis, ex bibliotheca monasterii Cruciferorum in Aquensi civitate deprompti, in tomo primo conciliorum, Coloniæ anno 1538. et 1551. excusorum, Petrus Crabbe legendam nobis exhibuit. Licet enim, ut *θεὸς ἐκ θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς*, Deus de Deo, lumen de lumine, ex Nicæni, ita et *ὅλον ἐξ ὅλου* totum ex toto, et *τέλειον ἐκ τελείου* perfectum de perfecto, ex Antiocheni concilii formula (ab Athanasio et Hilario in libb. de synodis, et Socrate lib. 2. histor. ecclesiast. *κεφ.* 1. recitata) traducta fuisse videatur: potiorem tamen partem ex Damasi Romani pontificis symbolo (quod operibus Hieronymi, tomo IV. Erasmianæ et IX. Victorianæ editionis, est insertum) petitam esse apparet; indeque Romanorum fidem appellatam. Neque in principio solum, sed etiam in confessionis hujus fine, Latinus ille librorum XI. de Trinitate author Damasi secutus est symbolum; quod hisce

verbis, eundem fere in modum, concluditur. "In hujus morte et sanguine credimus emundatos nos, et ab eo resuscitandos die novissimo, in hac carne in qua nunc vivimus : et habemus spem nos consecuturos præmium boni meriti, aut pœnam pro peccatis æterni supplicii." Ubi, bonorum meritorum nomine, bona opera simpliciter sunt intelligenda : more loquendi a veteribus, etiam usque ad Bernardi tempora, recepto. "Neque enim talia sunt hominum merita, ut propter ea vita æterna deberetur ex jure ; aut Deus injuriam aliquam faceret, nisi eam donaret. Nam, ut taceam, quod merita omnia dona Dei sunt, et ita homo magis propter ipsa Deo debitor est quam Deus homini : quid sunt merita omnia ad tantam gloriam ?" Sic egregie ille sermone in annunciationem primo.

ΥΜΝΟΣ ΕΩΘΙΝΟΣ.

Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ,
καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη,
ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.
  Αἰνοῦμέν σε,
εὐλογοῦμέν σε,
προσκυνοῦμέν σε,
δοξολογοῦμέν σε,
εὐχαριστοῦμέν σοι,
διὰ τὴν μεγάλην σοῦ δόξαν.
  Κύριε βασιλεῦ ἐπουράνιε,
Θεὲ πατὲρ παντοκράτορ,
Κύριε υἱὲ μονογενὲς
Ἰησοῦ Χριστὲ,
καὶ ἅγιον Πνεῦμα.
  Κύριε ὁ θεὸς,
ὁ ἀγνὸς τοῦ θεοῦ,
ὁ υἱὸς τοῦ πατρός,
ὁ αἴρων τὰς[a] ἁμαρτίας τοῦ κόσμου,
ἐλέησον ἡμᾶς.
ὁ αἴρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου,
πρόσδεξαι τὴν δέησιν ἡμῶν
ὁ καθήμενος ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς
ἐλέησον ἡμᾶς.
  Ὅτι συ εἶ μόνος ἅγιος,
συ εἶ μόνος κύριος,
Ἰησοῦς Χριστὸς,

εἰς δόξαν θεοῦ πατρός. Ἀμὴν.

HYMNUS MATUTINUS.

Gloria in excelsis Deo,
et in terra pax,
in hominibus bonæ voluntatis.
  Laudamus te,
benedicimus te,
adoramus te,
glorificamus te,
gratias agimus tibi,
propter magnam gloriam tuam.
  Domine Deus rex cœlestis,
Deus pater omnipotens,
Domine fili unigenite
Jesu Christe.

  Domine Deus,
Agnus Dei,
Filius Patris,
Qui tollis peccata mundi,
miserere nobis.
Qui tollis peccata mundi,
suscipe deprecationem nostram.
Qui sedes ad dexteram Patris.
miserere nobis.
  Quoniam tu solus sanctus,
tu solus Dominus,
Jesu Christe,
cum sancto Spiritu,
in gloria Dei Patris.

NOTA.

Ad finem veterum psalteriorum Latinorum, cum apostolico et Athanasiano symbolo etiam hymnus iste habetur adjectus. In antiquissimo Cottoniano, *ἀνεπίγραφος* est: in Æthelstaniano proximo, "hymnus in die Dominico ad Matutinas," inscribitur. In Sarisburiensis ecclesiæ uno, circa annum DCCCCLXXX. exarato; orationis puræ, cum laudatione, titulum præfert: in Benedictini apud Cantabrigienses collegii vetustiore altero (Marini papæ et Karlomanni regis temporibus, jussu Achadei comitis, circa annum DCCCLXXXIV. in Gallia con-

[a] al. *τὴν ἁμαρτίαν.*

scripto) hymni angelici, quod initium nempe illius, ex hymno in Domini natalitio, Luc. cap. 2. ver. 13, 14. ab exercitibus cœlestibus decantato, esset desumptum ; nam reliqua quæ ibi sequuntur, ecclesiastici doctores composuerunt ; ut in concilii Toletani IV. capitulo 12. est probe observatum. Videturque omnino hymnus iste, tanto consensu tum in orientalibus tum in occidentalibus ecclesiis (uti nos eum hic edidimus) receptus, ex eorum fuisse numero, quorum vetus author qui contra Artemonis hæresim scripsit (apud Eusebium, libro 5. histor. ecclesiastic. *κεφ. κη.*) hisce verbis meminit. *Ψαλμοὶ δὲ ὅσοι καὶ ᾠδαι ἀδελφῶν ἀπ' ἀρχῆς ὑπὸ πιστῶν γραφεῖσαι, τὸν Λόγον τοῦ θεοῦ τὸν Χριστὸν ὑμνοῦσι θεολογοῦντες.* quorum sententiam ita Rufinus reddidit. "Sed et Psalmi vel Cantica, ab initio scripta sunt, quæ a fratribus fidelibus Verbum Dei esse Christum et Deum, tota hymnorum suorum laude concelebrant." *Προσευχῆς ἑωθινῆς* titulum in constitut. apostolic. lib. 7. cap. 48. (al. 47.) præfixum habet : *Ὕμνου ἑωθινοῦ*, ad finem Psalterii Græci, tum in Benedictino Cantabrigiensium collegio [quod anno Mundi 6663. sive Christi, 158. fuit scriptum ;] tum in omnium antiquissimo exemplari Alexandrino, majusculis literis exarato, quod in regis nostri bibliotheca conservatur, ubi *στιχηδὸν* descriptus ille habetur : hac etiam Oda insuper addita.

HYMNUS VESPERTINUS.

Καθ'[a] ἑκάστην ἡμέραν εὐλογήσω σὲ, καὶ αἰνέσω τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.

Per singulos dies benedicam tibi, et laudabo nomen tuum in seculum, et in seculum seculi.

Καταξίωσον, Κύριε, καὶ τὴν ἡμέραν ταύτην ἀναμαρτήτους φυλαχθῆναι ἡμᾶς.

Dignare[b], Domine, die isto sine peccato nos custodire.

Εὐλογητὸς[c] εἶ Κύριε ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ αἰνετὸν καὶ δεδοξασμένον τὸ ὄνομά σου εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Benedictus es Domine Deus patrum nostrorum: et laudandum ac glorificandum est nomen tuum in secula. Amen.

Εὐλογητὸς[d] εἶ Κύριε, δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου.

Benedictus es, Domine: doce me justificationes tuas.

Κύριε[e], καταφυγὴ ἐγενήθης ἡμῖν ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ.

Domine, refugium tu factus es nobis in generatione et generatione.

Ἐγὼ[f] εἶπα, Κύριε, ἐλέησόν με, ἴασαι τὴν ψυχήν μου ὅτι ἥμαρτόν σοι.

Ego dixi: Domine miserere mei, sana animam meam; quia peccavi tibi.

Κύριε[g], πρός σε κατέφυγον. δίδαξόν με τοῦ ποιεῖν τὸ θέλημά σου, ὅτι συ εἶ ὁ θεός μου.

Domine, ad te confugi: doce me facere voluntatem tuam; quia Deus meus es tu.

Ὅτι[h] παρά σοι πηγὴ ζωῆς, ἐν φωτί σου ὀψόμεθα φῶς.

Quoniam apud te est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen.

Παράτεινον[i] τὸ ἔλεος σοῦ τοῖς γινώσκουσίν σε.

Prætende misericordiam tuam scientibus te.

ὝΜΝΟΣ ἘΣΠΕΡΙΝΌΣ

Φῶς ἱλαρὸν ἁγίας δόξης ἀθανάτου πατρὸς, οὐρανίου, ἁγίου, μάκαρος, Ἰησοῦ Χριστὲ. ἐλθόντες ἐπὶ τοῦ ἡλίου δύσιν, ἰδόντες φῶς ἑσπερινὸν, ὑμνοῦμεν[k] πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα Θεοῦ[l]. Ἄξιος εἶ ἐν πᾶσι καιροῖς ὑμνεῖσθαι φωναῖς ὁσίαις[m], υἱὲ Θεοῦ, ζωὴν ὁ διδούς. Διὸ ὁ κόσμός σε δοξάζει.

HYMNUS VESPERTINUS.

Lumen hilare sanctæ gloriæ immortalis Patris, cœlestis, sancti, beati, Jesu Christe: quum ad solis occasum pervenerimus, lumen cernentes vespertinum, laudamus Patrem et Filium et sanctum Spiritum Dei. Dignus es tempore quovis sanctis vocibus celebrari, fili Dei, vitæ dator. Qua propter te mundus glorificat.

[a] Psalm. 145. (al. 144.) ver. 2.

[b] Hic versiculus etiam in Ambrosii vel Nicetii hymno legitur.

[c] Tobit. cap. 8. ver. 5.

[d] Psalm. 119. (al. 118.) ver. 12. qui versus, in Alexandrino codice, ter habetur hic repertus.

[e] Psal. 90. (al. 89.) ver. 1.

[f] Psal. 41. (al. 40.) ver. 4.

[g] Psal. 143. (al. 142.) ver. 9, 10.

[h] Psal. 36. (al. 35.) ver. 9.

[i] Psal. 36. (al. 35.) ver. 10.

[k] Basil. αἰνοῦμεν.

[l] θεόν.

[m] Al. αἰσίαις.

NOTA.

Vespertinus hic hymnus matutino, Benedictino, de quo diximus, codice subjunctus est: et in altero psalterio Græco, anno mundi 6844. indictione 4. hoc est, æræ Christianæ 1336. descripto, in publica Oxoniensis academiæ bibliotheca, *Ὕμνος τοῦ λυχνικοῦ* inscribitur; quod recitari soleret, quum lumen inferretur. De quo more Socrates, libro 5. histor. ecclesiastic. *κεφ. κβ.* "*Ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἱεροσολύμοις καὶ Θεσσαλίᾳ, τὰς ἐν ταῖς λυχναφίαις εὐχὰς παραπλησίως τοῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ναυατιανοῖς ποιοῦνται.* In Græcia et Hierosolymis et Thessalia, cum accenduntur lucernæ, ejusmodi preces fiunt, quales a Novatianis Constantinopoli degentibus aguntur." Et hunc ipsum hymnum respiciens Basilius, in lib. de Spiritu sancto ad Amphilochium, cap. 29. "*Ἔδοξε τοῖς πατράσιν ἡμῶν μὴ σιωπῇ τὴν χάριν τοῦ ἑσπερινοῦ φωτὸς δέχεσθαι, ἀλλ' εὐθὺς φανέντος εὐχαριστεῖν. Καὶ ὅστις μὲν ὁ πατὴρ τῶν ῥημάτων ἐκείνων τῆς ἐπιλυχνιοὺ εὐχαριστίας, εἰπεῖν οὐκ ἔχομεν. ὁ μέν τοι λαὸς ἀρχαίαν ἀφίησι τὴν φώνην, καὶ οὐδενὶ πώποτε ἀσεβεῖν ἐνομίσθησαν οἱ λέγοντες. Αἰνοῦμεν πατέρα, καὶ υἱὸν, καὶ ἅγιον πνεῦμα Θεοῦ.* Visum est patribus nostris, vespertini luminis gratiam haudquaquam silentio arripere, sed mox ut apparuit agere gratias. Quis autem fuerit author illorum verborum, quæ dicuntur in gratiarum actione ad lucernas, dicere non possumus. Populus tamen antiquam profert vocem; neque cuiquam unquam visi sunt impietatem committere, quum dicunt: Laudamus Patrem et Filium et Spiritum sanctum Dei." Et licet Nicephoro Callisti, lib. 18. histor. ecclesiast. cap. 51. non facile concesserim, hymnum hunc jam inde ab apostolis per manus Ecclesiæ Christi fuisse traditum: esse tamen *ἐπιλύχνιον ψαλμὸν* illum, cujus in constitut. apostolic. lib. 8. cap. 35. (al. 41.) facta est mentio, non multum repugnaverim. Ut quemadmodum Græci (apud Varronem, de lingua Latina libro 5.) cum lumen adferretur, dicere fuerunt soliti, *Φῶς ἀγαθὸν*: ita et Christiani suum *Φῶς ἱλαρὸν ἁγίας δόξης*, in laudem illius qui est *ἀπαύγασμα τῆς δόξης* Dei et Patris, canere consueverint.

HILDEBERTI CENOMANENSIS

DE CONFESSIONE SANCTÆ TRINITATIS, HYMNUS SUAVISSIMUS.

Alpha et Ω, magne Deus; Eli, Eli, Deus meus.
Cujus virtus, totum posse; cujus sensus, totum nosse:
Cujus esse, summum bonum; cujus opus, quicquid bonum.
Subter cuncta, super cuncta; extra cuncta, intra cuncta.
Intra cuncta, nec inclusus; extra cuncta, nec exclusus:
Super cuncta, nec elatus; subter cuncta, nec substratus.
Super totus, præsidendo; subter totus, sustinendo:
Extra totus, complectendo; intra totus es implendo.
Intra, nusquam coarctaris; extra, nusquam dilataris:
Subter, nullo fatigaris; super, nullo sustentaris.
Mundum movens, non moveris; locum tenens, non teneris:
Tempus mutans, non mutaris; vaga firmans, non vagaris.
Vis externa vel necesse, non alternat tuum esse.
Heri nostrum, cras, et pridem, semper tibi nunc et idem:
Tuum (Deus) hodiernum, indivisum sempiternum.
In hoc totum prævidisti, totum simul perfecisti:
Ad exemplar summæ mentis, formam præstans elementis.
Nate patri coæqualis, patri consubstantialis,
Patris splendor et figura; factor factus creatura,
Carnem nostram induisti, causam nostram suscepisti.
Sempiternus temporalis, moriturus immortalis:
Verus homo, verus Deus; impermixtus Homo Deus.
Non conversus hic in carnem, nec minutus propter carnem:
Hic assumptus est in Deum, nec consumptus propter Deum.
Patri compar Deitate, minor carnis veritate:
Deus pater[a] tantum Dei; virgo mater sed et Dei.

[a] Ratione hypostaticæ unionis utriusque in Christo naturæ, etiam Hominis pater est; non minus quam beata virgo mater Dei.

In tam nova ligatura, sic utraque stat natura:
Ut conservet quicquid erat, facta quiddam quod non erat.
Noster iste mediator, iste noster legislator:
Circumcisus, baptizatus, crucifixus, tumulatus,
Obdormivit et descendit, resurrexit et ascendit:
Sic ad cœlos elevatus, judicabit judicatus.
Paracletus increatus, neque factus neque natus,
Patri compar[b] filioque, sic procedit ab utroque;
Ne sit minor potestate, vel discretus qualitate.
Quanti illi, tantus iste; quales illi, talis iste:
Ex quo illi, tantus iste; semper illi, semper iste.
Pater alter, sed gignendo; natus alter, sed nascendo.
Flamen, ab his procedendo: tres sunt unum subsistendo.
Quisque trium, plenus Deus; non tres tamen dii, sed Deus:
In hoc Deo vero, tres et unum assevero;
Dans usiæ[c] unitatem, et personis trinitatem.
In personis nulla prior, nulla major, nulla minor:
Unaquæque semper ipsa, sic est constans atque fixa;
Ut nec in se varietur, nec in ullam transmutetur.
Hæc est fides orthodoxa; non hic error sive[d] noxa:
Sicut dico, sic et credo; nec in pravam partem cedo.
Inde venit, bone Deus, ne desperem quamvis reus:
Reus mortis, non despero; sed in morte vitam quæro.
Quo te placem nil prætendo, nisi fidem quam defendo.
Fidem vides, hac imploro; leva fascem quo laboro:
Per hoc sacrum cataplasma, convalescat ægrum plasma.

[b] Al. consors genitoque.
[c] *οὐσίᾳ*, id est, essentiæ. [d] sine.

ORATIO AD DOMINUM.

Extra portam jam delatum, jam fœtentem tumulatum,
Vitta ligat, lapis urget: sed si jubes, hic resurget.
Jube, lapis revolvetur; jube, vitta disrumpetur:
Exiturus nescit moras; postquam clamas, Exi foras.
In hoc salo mea ratis, infestatur a piratis:
Hinc assultus, inde fluctus; hinc et inde mors et luctus.
Sed tu, bone nauta, veni: preme ventos, mare leni;
Fac abscedant hi piratæ, duc ad portum salva rate.
Infœcunda mea ficus, cujus ramus ramus siccus,
Incidetur, incendetur; si promulgas quod meretur.
Sed hoc anno dimittatur; stercoretur, fodiatur:
Quod si necdum respondebit, flens hoc loquor, tunc ardebit.
Vetus hostis in me furit; aquis mersat, flammis urit:
Inde languens et afflictus, tibi soli sum relictus.
Ut hic hostis evanescat, ut infirmus convalescat;
Tu virtutem jejunandi des infirmo, des orandi:
Per hæc duo, Christo teste, liberabor ab hac peste.
Ab hac peste solve mentem, fac devotum pœnitentem:
Da timorem, quo projecto, de salute nil conjecto.
Da spem, fidem, charitatem, da discretam pietatem:
Da contemptum terrenorum, appetitum supernorum.
Totum, Deus, in te spero; Deus ex te totum quæro:
Tu laus mea, meum bonum; mea cuncta, tuum donum.
Tu solamen in labore, medicamen in languore:
Tu in luctu mea lyra, tu lenimen es in ira.
Tu in arcto liberator, tu in lapsu relevator:
Metum præstas in provectu, spem conservas in defectu.
Si quis lædit, tu rependis; si minatur, tu defendis:
Quod est anceps tu dissolvis; quod tegendum tu involvis.
Tu intrare me non sinas infernales officinas:
Ubi mœror, ubi metus; ubi fœtor, ubi fletus;
Ubi probra deteguntur, ubi rei confunduntur;

Ubi tortor semper cædens, ubi vermis semper edens;
Ubi totum hoc perenne, quia perpes mors gehennæ.
Me receptet Sion illa, Sion David urbs tranquilla:
Cujus faber auctor lucis, cujus portæ lignum crucis;
Cujus claves lingua Petri, cujus cives semper læti;
Cujus muri lapis vivus, cujus custos rex festivus.
In hac urbe, lux solemnis; ver æternum, pax perennis:
In hac odor implens cœlos, in hac semper festum melos.
Non est ibi corruptela; non defectus, non querela:
Non minuti, non deformes; omnes Christo sunt conformes.
Urbs cœlestis, urbs beata, supra petram collocata:
Urbs in portu satis tuto, de longinquo te saluto;
Te saluto, te suspiro; te affecto, te requiro.
Quantum tui gratulentur, quam festive conviventur;
Quis affectus eos stringat, aut quæ gemma muros pingat,
Quis chalcedon, quis jacinctus: norunt illi qui sunt intus.
In plateis hujus urbis, sociatus piis turbis,
Cum Moyse et Elia, pium cantem Alleluia.

NOTA.

Ex veteribus membranis Cottonianis (a quibus nomen authoris aberat) rhythmos istos elegantissimos descripsimus; et ex altero bibliothecæ regiæ codice, ab amicissimo Junio accepto, alicubi emendavimus: in quo tum epistolæ Hildeberti continebantur, tum carmina; et in his, de Hermaphrodito, Lucretia, et Romæ ruina quoque, quæ veterum poetarum catalectis habentur interjecta.

JACOBI USSERII

ARMACHANI

DE MACEDONUM ET ASIANORUM

ANNO SOLARI,

DISSERTATIO:

CUM GRÆCORUM ASTRONOMORUM

PARAPEGMATE,

AD MACEDONICI ET JULIANI ANNI RATIONES ACCOMMODATO.

1648.

INDEX CAPITUM

DISSERTATIONIS

DE

MACEDONUM ET ASIANORUM ANNO SOLARI.

Pag.

CAPUT I. De mensibus solaribus a Macedonibus Græciæ dominatu jam potitis, lunarium loco in usum civilem introductis; et iisdem Asiæ imperium postea obtinentibus, a Syromacedonibus et Asiæ proprie dictæ incolis varie usurpatis. 349

CAP. II. De communi mensium Macedonicorum et Asianorum, a numeris ordinalibus ducta, denominatione: ubi et de Epiphania, quinto die Januarii celebrata, Hieronymi; et de paschalis festivitatis tempore a Montanistis in Phrygia observato, Sozomeni locus illustratur. 359

CAP. III. Tempus, quo passus Polycarpus et comprehensus est Pionius, ex Asiani anni ratione patefactum. Diei magni et Sabbati magni differentia explicata. .. 367

CAP. IV. De Græcorum et Macedonum mensibus varie ab Epiphanio usurpatis. De Cypriorum et Bithynorum mensibus ad anni Macedonici formam accommodatis. Variorum mensium et inter se et cum Julianis comparatio. 375

Pag.

CAP. V. Mensis cujusque dierum numerus, et in anno Romano sedes declaratur. Ex quatuor sibi invicem succedentium annorum Dominicis paschalibus cum tempore passionis Polycarpi comparatis, locus intercalationis, epocha, et ratio collationis cum periodi Julianæ et æræ Christianæ annis, eruitur. 382

CAP. VI. Anni totius Macedonici et Asiani dispositio atque methodus exponitur. Cycli solaris et lunaris, et Christiani Paschatis, in eo indagandi ratio. Veterum parapegmatum ad eundem accommodatio. 391

I.

Dato anno periodi Julianæ, vel æræ Christianæ, annum congruentem epochæ Macedonicæ invenire. .. .. ib.

II.

Dato Macedonici anni mense et die, mensem et diem Julianum illi respondentem deprehendere. 392

III.

Dato anno Macedonico, cyclum solarem invenire. .. .. ib.

IV.

Dato cyclo solari, literam diei solis sive Dominicam, et per eam ferias hebdomadicas totius anni Macedonici sive Asiani, invenire. 393

V.

Dato anno Macedonico sive Asiano, cyclum lunarem invenire. 394

VI.

In dato anno Macedonico vel Asiano paschalem Dominicam, et Montanistarum et Alexandrinorum, designare. .. 395

Pag.

CAP. VII. Cœlestium mensium disparilis mensura, in parapegmatum descriptionibus a Metone, Eudoxo et Chaldæis adhibita. Ortuum et occasuum stellarum ipsarum, pro varia temporum et locorum ratione, discrepantia: locorumque et temporum, quibus diversorum authorum parapegmata sunt adaptata, designatio. 401

EPHEMERIS anni Macedonici et Asiani, cum Juliano collati: addito etiam stellarum inerrantium ortu et occasu, ac tempestatum præsagiis; ex veterum astronomorum, quæ Asiam, Thraciam, Macedoniam et Græciam spectabant, parapegmatum reliquiis. 413

DE MACEDONUM ET ASIANORUM

ANNO SOLARI,

DISSERTATIO,

&c. &c.

CAPUT I.

De mensibus solaribus a Macedonibus Græciæ dominatu jam potitis, lunarium loco in usum civilem introductis; et iisdem Asiæ imperium postea obtinentibus, a Syromacedonibus et Asiæ proprie dictæ incolis varie usurpatis.

Philippus rex Macedonum ab Amphictyonibus, ex quibus commune Græciæ constabat concilium, belli[a] sacri contra Phocenses dux constitutus, ad Peloponnesiorum magistratus scripsit literas, a Demosthene in oratione de Corona recitatas: in quibus mandatum ipsius, hisce verbis expressum legitur: "*Ὥστε συναντᾶτε μετὰ τῶν ὅπλων εἰς τὴν Φωκίδα, ἔχοντες ἐπισιτισμὸν ἡμερῶν τετταράκοντα, τοῦ ἐνεστῶτος μηνὸς Λώου, ὡς ἡμεῖς ἄγομεν. ὡς δὲ Ἀθηναῖοι, Βοηδρομιῶνος· ὡς δὲ Κορίνθιοι, Πανέμου.* Quare armati nobis occurrite in Phocide, allato commeatu quadraginta dierum, hoc mense Loo, ut nos agimus: ut autem Athenienses, Boedromione; ut Corinthii, Panemo." Ubi, ut

[a] Diodor. Sicul. lib. 16. ad ann. 2. Olymp. 108.

Boedromionem Atticum lunarem Metonicum fuisse constat: ita ejusdem generis et Macedonicum Loum et Corinthiacum Panemum tunc extitisse, ipsa prudentiæ militaris ratio, cujus callentissimum Philippum fuisse nemo dubitat, plane exigere videtur. "Si[b] enim tuba illius incertum dedisset sonum; quis præparavisset se ad prælium?" Si Atticus Boedromion fuisset, ut erat, lunaris; Macedonum vero Lous, aut Corinthiorum etiam Panemus, solaris: incertum omnino fuisset, quando in Phocide armatus Philippo occurrere teneretur Peloponnesiorum exercitus.

In Alexandri autem vita docet Plutarchus, Macedonas Loum mensem appellavisse eum, qui Atheniensibus erat Hecatombæon: menseque Dæsio superatas ab eis ad Granicum fuisse regis Persarum copias; quod mense Atheniensibus Thargelione factum, confirmat idem in Camillo. Quum enim Darii duces in trajectu Granici fluvii ingentem suam aciem instruxissent; a quibusdam Alexandro, ne cum[c] illis congrederetur, religionem mensis objectam fuisse narrat. "*Δαισίου γὰρ οὐκ εἰώθεισαν οἱ βασιλεῖς τῶν Μακεδόνων ἐξάγειν τὴν στρατίαν.* Mense enim Dæsio non erat moris regum Macedonum educere exercitum." Quod correxit ille, "*κελεύσας δεύτερον Ἀρτεμίσιον ἄγειν*, dicens ut secundum agerent Artemisium." Mensis vero Thargelionis die sexto, (qui, juxta nostrum calculum, in Julianæ periodi anno 4380. Maii 20. fuit,) pugnam illam commissam fuisse; ex illis Æliani, in secundo Variæ historiæ libro, capite vigesimo quinto, colligimus. "*Πέρσαι δὲ ἡττήθησαν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ*, Persæ hoc die clade affecti sunt." Et post: "*Ἀλέξανδρον δὲ τὸν Μακεδόνα, τὸν Φιλίππου παῖδα, τὰς πολλὰς μυριάδας τὰς τῶν βαρβάρων φθεῖραι, καὶ αὐτὸν λέγουσιν ἕκτῃ ἱσταμένου, (ὅτε καὶ Δαρεῖον καθεῖλεν Ἀλέξανδρος) καὶ ὁμολογοῦσι τοῦ αὐτοῦ μηνὸς πάντα.* Alexandrum vero Macedonem, Philippi filium, multas Barbarorum myriadas fudisse dicunt die sexto (quando et Darium prostravit Alexander:) et de eodem mense magnus omnium

[b] 1 Corinth. cap. 14. ver. 8.

[c] Non cum Thebanis: ut, fallente eum memoria, ad annum mundi 3665. Jacobus Cappellus tradidit.

est consensus." Ut enim ad mensem Thargelionem, de quo institutus ab eo fuerat sermo, ita ad primam hanc a Persis reportatam victoriam, referenda ista esse dubitare non possumus; si prælium ad Issum mense Mæmacterione, ad Gaugamela mense Boedromione fuisse factum, ipsumque tandem Darium mense Hecatombæone cæsum a Besso fuisse, meminerimus. Sed et ad eundem sextum ejusdem Thargelionis mensis diem, Alexandri quoque mortem referri, Ælianus subjicit: quam sub fine Macedonici Dæsii contigisse, ex diariis regiis et Aristobulo, suo in loco declarabimus.

Ex quibus inter se collatis liquet, in Philippi quidem literis Loum Macedonicum Boedromioni Attico respondisse; succedente vero tempore, Macedonicum Loum in Hecatombæonem, ac Dæsium in Thargelionem incurrisse: et, quod inde est consequens, in universi anni dispositione hanc inter priores et posteriores menses intercessisse differentiam.

MENSES.

LUNARES ATTICI.	LUNARES VETERES MACEDONICI.	SOLARES NOVI MACEDONICI.	
Pyanepsion. Mæmacterion. Posideon.	Gorpiæus. Hyperberetæus. Dius.	Dius. Apellæus. Audynæus.	Autumnales.
Gamelion. Anthesterion. Elaphebolion.	Apellæus. Audynæus. Peritius.	Peritius. Dystrus. Xanthicus.	Brumales.
Munichion. Thargelion. Scirrhophorion.	Dystrus. Xanthicus. Artemisius.	Artemisius. Dæsius. Panemus.	Vernales.
Hecatombæon. Metagitnion. Boedromion.	Dæsius. Panemus. Lous.	Lous. Gorpiæus. Hyperberetæus.	Æstivi.

Inter Olympiadis igitur CVIII. annum secundum, quo scriptæ a Philippo ad Peloponnesios sunt literæ, (vel illius Olympiadis primum, si in eo finem bello Phocico Philippus fecerit, ut in libri decimi initio tradidit Pausanias) et

CXI. secundum, quo ad Granicum a filio ejus cum Persis est pugnatum; Macedones lunares suos menses in solares commutarunt: quos et deinceps retinuerunt, eo quo proposuimus modo, lunaribus Atheniensium aliqua sui parte respondentes. Neque ut ab hoc recedamus, aliquid nos movet *ἐπιγραφὴ* illa, quæ apud Josephum (libro decimo quarto Antiquitatum, capite decimo sexto) Atheniensium decreto, in gratiam Hyrcani Judæorum pontificis et Etnarchæ edito, præfixa, cernitur: " *Ἐπὶ πρυτανέως καὶ ἱερέως Διονυσίου τῶν Ἀσκληπιάδου, μηνὸς Πανέμου πέμπτῃ ἀπιόντος, ἐπεδόθη τοῖς στρατηγοῖς ψήφισμα Ἀθηναίων, ἐπὶ Ἀγαθοκλέους ἄρχοντος, Εὐκλῆς Μενάνδρου Ἀλιμούσιος ἐγραμμάτευε, Μουνυχιῶνος ἑνδεκάτῃ τῆς πρυτανείας, ἐκκλησίας γενομένης ἐν τῷ θεάτρῳ τῶν προέδρων.* Sub judice et sacerdote Dionysio filio Asclepiadis, mensis Panemi desinentis die quinto, traditum est ducibus decretum Atheniensium, archonte Agathocle. Eucles Menandri Alimusius scriba retulit, Munychionis undecimo die Prytaniæ habito præsidum concilio in theatro." Unde nonnulli, Panemi Macedonici diem vigesimum sextum, sive quintum desinentis, cum Munychionis Attici die undecimo concurrisse colligunt. Verum, quemadmodum in codice, constitutionibus imperatoriis mensium notationes diversas videmus appositas (ut alia, exempli gratia, dicatur: " Data[d] 15 Kalendas Julii Thessalonicæ, item rursus Constantinopoli 13 Kalendas Januarii;" alia, " Data[e] Idibus Augusti Arelato; proposita Idibus Octobris Thebeste;" alia, " Data[f] simul et proposita Kalendis Julii") ita nihil obstat, quo minus et Atheniensium hoc psephisma scriptum quidem Munichionis undecimo ducibus vero postea vigesimo sexto Panemi die fuisse traditum, existimemus.

Ut vero Athenienses, a neomenia solstitium æstivum proxime subsequente, primum mensem lunarem, ita Macedones ab autumnali æquinoctio, primum mensem solarem deducerunt; a Dio annum suum inchoantes, et cum Hyperberetæo terminantes. " *Παρὰ γὰρ Μακεδόσιν ὁ τελευ-*

[d] l. Quicunque rem. C. de litigiosis.

[e] l. Ex illo. C. de appellationibus.

[f] l. Si post Testam. C. de posthumis hæred.

ταῖος μὴν τοῦ ἐνιαυτοῦ Ὑπερβερεταῖος ἀνεγράφη. Apud Macedones enim ultimus anni mensis Hyperberetæus descriptus est:" inquit Zenobius[g], ubi *ὑπερβερεταίου* appellationem *ἐπὶ τῶν ὑπερχρονίων*, de intempestivis et cunctatoribus, proverbialiter usurpari ostendit. Solares autem fuisse novos hosce Macedonum menses, et ad solis ingressum in signa cœlestia adaptatos; partim ex veteribus indiculis cognoscimus, in[h] quibus zodiaci dodecatemoriorum nomina hisce mensibus reperiuntur imposita: partim ex Galeni primo ad primum Epidemiorum Hippocratis librum commentario; in quo, civilium mensium nominibus retentis, ab autumnali æquinoctio Dii, a brumali solstitio Peritii, a vernali æquinoctio Artemisii et ab æstivo solstitio Loi principium ille repetit. Verba, quia emendatione indigent, adscribam integra.

" *Ἐὰν προμάθῃ τὸ κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ Δίου μηνὸς καὶ φθινοπώρου γίνεσθαι ἰσημερίαν, εἴσεται τὴν μὲν χειμερινὴν τροπὴν ὡς μετὰ τρεῖς μῆνας ἐσομένην ἐν ἀρχῇ τοῦ καθ' ἑαυτὸν πέρατος μηνὸς*, vel potius, *τοῦ κατ' ἐνιαυτὸν Περιτίου μηνὸς (τοῦτο γὰρ σημαίνει κατὰ Μακεδόνας) τὴν δὲ ἐαρινὴν ἰσημερίαν Ἀρτεμισίου, καθάπερ γε καὶ τὴν θερινὴν [τροπὴν] τοῦ Λώου. Κατὰ γὰρ τὰς ἀρχὰς τῶν εἰρημένων μηνῶν αἵ τ' ἰσημερίαι καὶ αἱ τροπαὶ γίνονται κατὰ Μακεδόνας ἀριθμούντων τε καὶ ὀνομαζόντων τοὺς μῆνας. Ὁ τοίνυν ταῦτα μαθὼν, εἰ προσεπιμάθῃ, τὸν μὲν Ἀρκτοῦρον ἐπιτέλλοντα πρὸ ἡμερῶν ὡς δώδεκα τῆς φθινοπωρινῆς ἰσημερίας, Πλειάδας δὲ δυομένας ὡς μετὰ πεντήκοντα, γνώσεται πόσῃ τοῦ καθ' ἕκαστον αὐτὸν*, (lege, *ἐνιαυτὸν*) *μηνὸς ἑκάτερον τῶν ἄστρων ἐπιτέλλει. παραφυλάξει τε, βουλόμενος ἀκολουθεῖν Ἱπποκράτει, τὴν μεταβολὴν τῆς περὶ τὸν ἀέρα κράσεως, ὁποῖά τις ἐγένετο.* Si quis didicerit, in principium mensis Dii autumnale incidere æquinoctium; intelliget, brumale quidem solstitium post tres circiter menses futurum, ineunte quotannis mense Peritio, (nam hoc nomine denotatur apud Macedonas) vernum vero æquinoctium Artemisio, sicut et æstivum solstitium Loo. Nam circa initia dictorum mensium æquinoctia et solstitia contingunt iis qui, secundum Macedonas, menses numeraverint et nominaverint. Hæc

[g] In Proverb. centur. 6. num. 30. [h] Vid. fin. cap. 4. et init. 5.

qui perceperit, si ante autumnale æquinoctium duodecim circiter diebus oriri Arcturum insuper didicerit, Vergilias vero post dies circiter quinquaginta occidere: sciet, quoto mensis cujusque anni die utrumque sidus exoriatur; observabitque si sequi Hippocratem velit, cujusmodi acciderit aeri temperamenti mutatio."

Admonitionem deinde hanc Galenus subjicit: " *Χρὴ δὲ δηλονότι τοὺς μῆνας οὐ πρὸς σελήνην ἀριθμεῖσθαι, καθάπερ ἐν ταῖς πλείσταις νῦν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, ἀλλὰ πρὸς ἥλιον [ὡς] δέ ἐν ἁπάσαις τε τῶν ἀρχαίων* (lege, *Ἀσιανῶν*) *καὶ ἐν πολλαῖς τῶν ἐθνῶν ἀριθμεῖται.* Cæterum non sunt ad lunam menses numerandi, quod multis jam Græciæ civitatibus est solenne: sed ad solem, ut et in Asianorum omnibus, et in gentium compluribus civitatibus numerantur." Tum, de mensibus Romanorum solaribus et lunaribus Palæstinorum aliis interjectis, demum concludit, ab his qui lunares sequuntur rationes præstari hoc non posse, sed ab eis qui ad solem annum suum agunt; " *ὥσπερ ἔφην ὑπό τε Ῥωμαίων, καὶ Μακεδόνων, Ἀσιανῶν τε τῶν ἡμετέρων, καὶ πολλῶν ἄλλων ἐθνῶν.* Id quod a Romanis dixi, et Macedonibus nostratibusque Asiaticis, et vero etiam aliis nationibus observari non paucis:" quemadmodum Hermannus Cruserius locum reddidit. Unde apparet, et veram fuisse emendationem nostram, qua *Ἀσιανῶν* pro *ἀρχαίων* substituimus; et, ex Galeni (qui hoc ignorare non potuit) sententia, non solum a Macedonibus solares annos fuisse receptos, sed etiam ab Asianorum suorum civitatibus omnibus; sive eo nomine Asiæ proprie dictæ (quod vero est similius) universas, sive Lydiacæ solum in ea Asiæ urbes intelligat, intra Lydiæ mediterraneæ et litoralis (hoc est, Ioniæ et Æolidis) terminos comprehensas.

Quare autem Galenus Macedonum menses exempli gratia, potius quam Romanorum, penes quos eo tempore erat imperium, proponendos censuerit: ea causa videtur fuisse potissima, quod a Pergamenis suis, non universi solum Macedonici anni rationem (uti a reliquis Asianis omnibus) sed eandem etiam singulorum mensium appellationem retentam fuisse animadverteret. Neque enim omnes qui

in Asia (sive majore sive minore, sive proprie dicta sive Lydiaca) novam hanc solaris anni formam receperunt, illos a Galeno memoratos menses ab æquinoctiis et solstitiis similiter deducendos censuerunt. Nam ut aliqui ordinem, ab Europæis Macedonibus receptum, intactum illibatumque conservaverunt: ita non defuerunt alii, qui commune ab autumno initium, et reliquam Macedonici anni dispositionem sic retinuerunt; ut primum tamen suum mensem postremi Macedonum Hiperberetæi nomine, cæterosque deinceps antecedentis cujusque Macedonici mensis appellatione designarent. Quod in honorem primæ illius ad Granicum de Persis partæ victoriæ, quæ viam Macedonibus in universam Asiam patefecerat, observatum credibile est. Post hanc enim victoriam, " majorem partem Asiæ (proprie dictæ) defecisse" ad Alexandrum, ex Trogo, libro undecimo narrat Justinus: indidemque Darii eversionem non solum Ælianus, sed etiam Strabo arcessit, in fine libri decimi sexti, ita de eo scribens: " Τοῦτον δὲ καταλύσας ὁ Ἀλέξανδρος, αὐτὸς ἦρξε δέκα ἢ ἕνδεκα ἔτη. Hunc autem evertens Alexander, per decem vel undecim annos imperavit ipse." Inter hoc enim prælium et excessum Alexandri, justum undecim annorum positum est interstitium: intra quod, et quidem non totorum decem annorum spatio, (ut in Cæsaribus scribit Julianus) tum Persas tum Indos imperio suo ille subjugavit. Sicut igitur, quum primaria illa ad Granicum cum Persarum copiis facta est congressio, qui in Macedonia erat Dæsius, Alexandri jussu (ut audivimus) in Asia dictus est Artemisius: ita, ad futuram tantæ victoriæ memoriam, in compluribus novorum colonorum civitatibus usu receptum fuisse videtur ut, Hyperberetæi postremi mensis nomine ad primum designandum traducto, circumeunte quoque anno Macedonum ea ratione Dæsius perpetuo Artemisii gauderet nomine.

Id in proprie dicta Asia a Smyrnæis factum fuisse, ex Actis Polycarpi[i] colligo; quæ Smyrnæ passum eum fuisse narrant: " mensis Xanthici die secundo, septimo Kalendas Apriles, in magno Sabbato:" id est, sub solis in Arie-

[i] Vid. infra, cap. 2.

tem ingressum; neutiquam vero in Pisces, ut in Xanthico fieri solet Macedonico: quum in eadem tamen Asia ab Ephesiis et Pergamenis Macedonum Europæorum nomenclaturam retentam hic fuisse, inde animadverterim; quod illorum Peritium in antiquis schedis[k] D. Henrici Savilii cum Januario, horum Hyperberetæum a Galeno cum Septembri Romanorum conferri viderem. Galeni in libro quarto de sanitate tuenda, capite octavo de abiete verba hæc sunt: "Ἐστὶ μὲν ὡραιότατον τῆς αὐτῆς τὸ σπέρμα περὶ τὴν ἐπιτολὴν τοῦ Ἀρκτούρου. ὅστις καιρὸς ἐν Ῥώμῃ μὲν ὁ καλούμενος μὲν Σεπτέμβριος ἐστὶν, ἐν Περγάμῳ δὲ παρ' ἡμῖν Ὑπερβερεταῖος, Ἀθήνησι δὲ Μυστήρια. Est igitur ejus pulcherrimum," vel, maxime maturum, "semen circa Arcturi emersum: quo tempore, Romæ quidem September vocatus mensis est, apud nos vero Pergami Hyperberetæus, Athenis autem Mysteria." Duodecim vero circiter diebus ante autumnale æquinoctium, et initium primi Macedonum mensis Dii, Arcturum oriri, ex eodem Galeno jam antea audivimus. Unde consequitur, postremum Macedonum simul et Pergamenorum mensem fuisse Hyperberetæum: cui in superiori indiculo Boedromionem Atticum videmus appositum; in quo magna illa Eleusinia mysteria ab Atheniensibus celebrari fuisse solita, cum ex aliis, tum ex Plutarcho in Alexandri, Camilli et Phocionis vitis intelligimus.

Eundem Macedonicorum et Pergamenorum mensium consensum Oribasius quoque confirmat, Juliani τοῦ παραβάτου medicus: Pergamenus et ipse, quemadmodum in ejus vita docet Eunapius; non Sardianus, ut a Philostorgio[l], eumque secuto Suida, habetur traditum. Ille enim[m], quum dixisset, quod totidem verbis ante ipsum Galenus[n] dixerat: "Ἡ μὲν γὰρ ἰημερία κοσμικόν τι πρᾶγμα ἐστὶ, οἱ δὲ μῆνες ἐπιχώριοι καθ' ἕκαστον ἔθνος: Est enim æquinoctium mundana quædam res, menses vero uniuscujusque gentis proprii:" de suo statim subjicit: "Μηνὸς Λώου φθίνοντος πέμπτῃ δ' ἂν ἀνατέλλοντος ἡλίου, ὁ Κύων ἐπιτέλ-

[k] Infra, cap. 4.

[l] Philostorg. histor. ecclesiast. lib. 7. fin.

[m] Lib. 9. collect. medicin. cap. 8.

[n] Galen. comment. 1. in lib. 1. Epidemior. Hippocrat.

λειν παρ' ἡμῖν ἐν Περγάμῳ πεπίστευται. Ἐγὼ δὲ εὗρον ἔκ τινος μεθόδου μετὰ δεκάτην ἡμέραν τῆς προθεσμίας ταύτης. Mensis Loi desinentis quinta, (sive die 26,) oriente sole, Canem exoriri apud nos Pergami creditur. Ego vero methodo quadam post decimam ab hac præscriptione diem id fieri comperi." Mensis Loi πέμπτῃ φθίνοντος (quod sextum Kalendas Loi, pessime hic reddidit Latinus interpres) in ephemeride dissertationi huic annexa, Julii Juliani dies vigesimus respondere cernitur: quo et Canis ἐπιτολὴν a Diophane Bithyno, in libris de re rustica quos Dejotaro regi misit, relatam[o] notavimus, in Geoponicorum libro primo, capite octavo, referri videmus. Oribasius vero, ex methodo a Galeno superius præscripta (unde et illum de æquinoctio et mensibus ἐπιχωρίοις locum desumpserat) post decimum abhinc diem eam fieri collegit. In Loi enim Macedonici initium solstitium æstivum incidisse, Galenus ibi docuerat. Post solstitium vero illud triginta circiter diebus Caniculæ exortum contingere, ab Hipparcho Bithyno[p] est traditum: in Rhodio nimirum climate, quemadmodum a Gemino etiam, in decimo quinto Isagoges suæ capite, est annotatum. Atque hinc, non ad Julii diem 20. eique respondentem 26. Loi Pergameni æque ac Macedonici, sed ad Julii 30. vel 31. Heliacum Canis ortum fuisse referendum Oribasius concluserat.

Septembris Juliani proleptici dies vigesimus quartus omnibus qui Macedonicam formam receperant commune erat anni principium: cum quo et Syri Antiocheni, ante anni rationem a Julio Cæsare constitutam, eorumque postea exemplo Romanorum imperatores, indictionum circulum inchoarunt. Sed primum suum mensem, Macedonum Europæorum more, Antiocheni, (ut Ephesii et Pergameni) Dium nominaverunt; quem Syromacedonum alii, cum Smyrnæis, Hyperberetæum appellare maluerunt. Quod de Antiochenis, ex Juliani Misopogone colligimus, qui decimum eorum mensem Loum fuisse indicat: de cæteris, ex Euthalio diacono (sive quis alius scriptor martyrii[q] B. Pauli

[o] Constantin. Geoponic. lib. 1. cap. 8.
[p] Hipparchi in Arati Phœnomen. pag. 26. edit. Florentin.
[q] Præfix. Oecumenii scholiis in Acta apostol.

fuerit, anno Domini CCCXCVI. exarati) qui capite truncatum Paulum apostolum fuisse tradit: "πέμπτῃ ἡμέρᾳ κατὰ Συρομακεδόνας Πανέμου μηνὸς, ὅστις λέγοιτο παρ' Αἰγυπτίοις 'Επιφὶ, παρὰ 'Ρωμαίοις τῇ πρὸ τριῶν καλανδῶν 'Ιουλίων, μηνὶ 'Ιουνίῳ κθ. Quinto die juxta Syromacedones Panemi mensis, qui apud Ægyptios dici potest Epiphi; apud Romanos vero tertio Kalendarum Julii, nempe vicesimo nono mensis Junii." Initio Syromacedonici Panemi in vigesimo quinto die Junii posito.

Ubi tamen et illud tenendum, tum Antiochenos, tum reliquos etiam Syros atque Palæstinos, sub Romanorum imperio viventes, præter menses suos proprios etiam Julianos usurpasse; sed nominibus ad Syromacedonum, non ad Macedonum Europæorum, menses proxime conformatis expressisse. Quum enim a vigesimo quinto Augusti die, hi quidem Hyperberetæum, illi vero Gorpiæum suum inchoarent, Septembri Juliano Gorpiæi nomen est adaptatum, eademque in cæteris servata ratio: ut in Josephi de bello Judaico libris posterioribus, Anatolii Laodiceni episcopi canone[r] paschali, concilii Antiocheni (anno CCCXLI. habiti) vigesimo canone, et aliis videre licet. Atque ita, paulatim, obliterata Macedonici anni forma, non apud Syros solum reliquos, sed apud ipsos etiam Antiochenos, ejusmodi mensium Julianorum usus est retentus. Indeque vigesimum primum Martii diem, ad quem Nicænum refertur æquinoctium, κατὰ Σύρους, 'Αντιοχέας, καὶ Μακεδόνας, Dystri esse vigesimum primum in prologo paschalis sui laterculi, circa annum CCCLXXXVIII. Theodosio Augusto dicati, Theophilus Alexandrinus asserit: neque alios quam hujusmodi menses cum æra Antiochena Johannem Malelam et Evagrium scholasticum conjunxisse animadvertimus.

[r] Apud Euseb. lib. 7. histor. eccl. cap. 26.

CAP. II.

De communi mensium Macedonicorum et Asianorum, a numeris ordinalibus ducta, denominatione: ubi et de Epiphania quinto die Januarii celebrata, Hieronymi, et de paschalis festivitatis tempore a Montanistis in Phrygia observato, Sozomeni locus illustratur.

Quomodo in proprie dicta Asia, ab Ephesiis, Pergamenis et Smyrnæis, Macedonicæ mensium appellationes retentæ fuerint, jam vidimus. Magnesiæ vero in eadem ad Mæandrum incolæ, mense Lenæone cum Smyrnæis fœdus ineuntes (inter Arundelliana marmora a Seldeno nostro editum) Ionicis potius usos se fuisse subindicant. Ionum enim proprium hoc fuisse vocabulum docet Proclus, ad illud Hesiodi[a]:

Μῆνα δὲ Ληναιῶνα κάκ' ἤματα, βούδορα πάντα.

Quum in eadem igitur anni forma, non eadem a Macedonibus et Asianis omnibus mensium usurparentur nomina; ipsæque Macedonicæ mensium appellationes non modo ab Asianis, sed etiam ab Achivis, Chaldæis, Tyriis, et Gazensibus (ut de Julianis mensibus ab eisdem denominatis non dicam) ad alia atque alia tempora denotanda applicatæ fuerint: consensui inter Macedones et Asianos omnes inducendo, et confusioni (ex tanta mensium *ὁμωνυμίᾳ* ortæ) devitandæ hoc excogitatum est remedium, ut a numeris, communem et ab omnibus, tam Asianis quam Macedonibus, receptum mensium ordinem exprimentibus,

[a] Op. et Di. l. 504.

iidem denominarentur; a primo autumnali mense ducto numerationis principio. Hoc enim commune fuisse non Macedonibus solum (quod in capite præcedente est ostensum) sed etiam *τοῖς περὶ τὴν νῦν καλουμένην Ἀσίαν*, in librum quintum Physicorum Aristotelis scribit Simplicius; ut circa autumnale æquinoctium annum suum inciperent.

Hinc in Timothei actis Polycrates (cum aliis sanctorum vitis Lovanii anno MCCCCLXXXV. editus) ab Ephesiis occisum eum fuisse narrat, " in festivitate eorum quam vocabant Scitagiorum, (vel Catagogiorum potius,) quæ est secundum Asianos quidem, (quarti,) mensis tricesima, secundum Romanos autem mensis Januarii vigesimo secundo die; regnante Nerva." Ubi numerum mensis, qui librarii negligentia exciderat, ex aliis ejusdem Timothei actis a Petro Halloixio (in notationibus ad caput septimum vitæ Polycarpi) citatis supplevimus: in quibus ita scriptum legebatur. " *Ἐτελειώθη δὲ ὁ ἅγιος καὶ ἔνδοξος ἀπόστολος, καὶ πατριάρχης, καὶ μάρτυς τοῦ Χριστοῦ Τιμόθεος, μετὰ τρεῖς ἡμέρας τῶν καλουμένων Καταγωγίων· ἥτις ἐστὶ κατὰ μὲν Ἀσιανοὺς μηνὸς τετάρτου τριακάδι, κατὰ δὲ Ῥωμαίους μηνὸς Ἰανουαρίου εἰκάδι δευτέρᾳ, βασιλεύοντος μὲν τῆς Ῥωμαίων βασιλείας τοῦ προῤῥηθέντος Νερούα, ἀνθυπατεύοντος δὲ τῆς Ἀσίας Περεγρίνου.* Obiit autem sanctus et gloriosus apostolus et patriarcha et martyr Christi Timotheus, post tres dies festivitatis eorum, quæ Catagogiorum nomen obtinet; qui dies secundum Asianos mensis quarti est tricesimus, juxta Romanos autem vicesimus secundus Januarii: imperante Romanis jam dicto Nerva, proconsulatum vero Asiæ gerente Peregrino." Ex qua collatione intelligimus, a Romani Decembris die vigesimo quarto Asianorum quartum mensem iniisse.

Eadem quoque denominandorum mensium et Macedonas et Asianos usos fuisse formula, ex Arriano observavimus: initium navigationis, ab Indi fluvii ostiis in sinum Persicum, a Nearcho et sociis institutæ, hisce temporum characterismis in Indicis suis designante: " *Ὡς δὲ τὰ ἐτήσια πνεύματα ἐκοιμήθη (ἃ δὴ τοῦ θέρεος τὴν ὥρην πᾶσαν κατέχει, ἐκ τοῦ πελάγεος ἐπιπνέοντα ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ταύτῃ*

*ἄπορον τὸν πλοῦν ποιέοντα) τότε δὴ ὥρμηντο, ἐπὶ ἄρχοντος Ἀθήνῃσι Κηφισοδώρου, εἰκάδι τοῦ Βοηδρομιῶνος μηνὸς, καθότι Ἀθηναῖοι ἄγουσιν, ὡς δὲ Μακεδόνες τε καὶ Ἀσιανοὶ, * * τὸ ἑνδέκατον βασιλεύοντος Ἀλεξάνδρου.* Ut autem Etesii venti cessarunt (qui æstatis totam tempestatem occupabant, ex[a] mari in terram spirantes, atque ita navigationi viam præcludentes) tum vero propere solverunt, archonte Athenis Cephisodoro, die vicesimo mensis Boedromionis, quemadmodum Athenienses agunt tempora, ut autem Macedones et Asiani, * * undecimo ex quo Alexander regnabat anno."

Scribit autem Nearchus ipse (Strabone, in libro decimo quinto geographiæ suæ, referente) *ἤδη τοῦ βασιλέως τελοῦντος τὴν ὁδὸν, αὐτὸν μετοπώρου κατὰ Πλειάδος ἐπιτολὴν ἑσπερίαν ἄρξασθαι τοῦ πλοῦ·* Alexandro "rege iter jam peragente, se in autumno sub vespertinum Pleiadum exortum navigationem incepisse." Jam, si ephemeridem nostram consulas; ad mensis primi (Asiani æque ac Macedonici) octavum, et Octobris Juliani diem primum, ex Gemini parapegmate, videbis annotatum; "Euctemoni vespertinas apparere Pleiades:" cum quibus diebus et Attici Boedromionis *εἰκάδα*, Olympiadis CXIII. anno tertio, concurrisse invenimus. In anni enim illius Olympiadici Boedromione et Dio, iniisse regni Alexandri Macedonici annum undecimum; ex iis quæ de Alexandri temporibus alibi a nobis sunt disputata, intelligitur. Jam vero quum illo in loco, quem mutilum esse, asteriscis appositis indicavimus, *τοῦ Α μηνὸς ὀγδόῃ ἱσταμένου* scripsisset Arrianus: librarius primam illam alphabeti literam numeralem esse nesciens, et num Appellæum, an Audynæum, an Artemisium ea significaret, ignorans, totum hoc comma, ut minime a se intellectum, negligendum putavit. Hæc certe de lacuna ista conjectura mea fuit: quam prudentiorum criticorum calculo, vel probandam vel improbandam, lubens relinquo.

In tomo quinto operum Chrysostomi, nunquam satis laudatæ editionis D. Henrici Savilii, inter sermones pane-

[a] Vid. eund. Arrian. de reb. Alexandri, lib. 6. pag. 137. edit. Græco Lat.

gyricos dubiæ fidei, habentur in Pascha orationes septem: quarum postrema tamen octavæ titulum præfert, non solum in Gabrielis archiepiscopi Philadelphiæ, quo ille usus est, manuscripto, sed etiam in Barocianæ bibliothecæ (ad Bodleianam nunc translatæ) altero; quomodo et a Theodoro Balsamone citatam notavimus, in commentariis ad septimum apostolorum canonem huc nos ita remittente: "Ζήτει καὶ τὸν η̅ λόγον τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου Χρυσοστόμου, ὃν συνεγράψατο εἰς τὸ Πάσχα. Quære etiam octavam orationem sancti Patris nostri Joannis Chrysostomi, quam scripsit in Pascha." In nostris enim codicibus penultima videtur desiderari oratio; cujus, in ultimæ principio, non obscuram factam mentionem licebit animadvertere.

In postrema vero hac homilia, Theophania peragi refert author, "ἡμέρᾳ ὡρισμένῃ τρισκαιδεκάτῃ τετάρτου μηνὸς κατ᾽ Ἀσιανοὺς, die certa et definita; decima tertia nimirum quarti mensis, secundum Asianos." A vicesimo quarto vero (ut jam audivimus) Decembris die incipiebat quartus Asianorum mensis, maxima sui parte Romano Januario respondens: cujus die quinto Theophania apud illos celebrata fuisse, hinc colligimus; non, ut apud alios, die sexto. Quod Hieronymi loco lucem non modicam præfert in commentariis ad caput primum Ezechielis: ubi tempus visionis illius, anno tricesimo, die quinto quarti mensis exhibitæ, ad Christum, anno ætatis tricesimo in Theophaniis vel Epiphaniis baptizatum, ita per anagogen accommodat: "Illud intelligendum, quod in tricesimo ætatis suæ anno Dominus ad baptisma venerit: in quarto mense, qui apud nos vocatur Januarius, et est in anni primus exordio; præter Nisan mensem novorum, in quo Pascha celebratur. Apud orientales enim populos, post collectionem frugum et torcularia, quando decimæ deferebantur in templum, October erat primus mensis, et Januarius quartus. Quintam autem diem mensis adjungit, ut significet baptisma, in quo aperti sunt Christo cœli, et Epiphaniorum dies hucusque venerabilis est (non, ut quidam putant, Natalis in carne: tunc enim absconditus est, et non apparuit) quod huic tempori congruit, quando

dictum est: *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui.*"

De Montanistarum quoque hæresi, in Asiæ proprie dictæ regione Phrygia commorantium, paschalis nostræ homiliæ author (qui et ipse Asianus fuisse videtur) verba faciens; *τεσσαρεσκαιδεκάτην*, inquit, "*μηνὸς τοῦ πρώτου φυλάττει, τουτέστι, μηνὸς ἑβδόμου κατ' Ἀσιανοὺς, οὐ τεσσαρεσκαιδεκάτην δὲ σελήνης.* Decimam quartam primi mensis observat, hoc est, mensis secundum Asianos septimi, non decimam quartam lunæ." De Paschatis celebratione loquitur: in qua "*τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην ἀπὸ τοῦ ἡλιακοῦ μηνὸς, οὐκ ἀπὸ τοῦ σεληνιακοῦ*, a solari mense, (qua Asianis in usu,) non a lunari quartam decimam" suam desumpsisse istos narrat. Quod ipsum pluribus, in ecclesiasticæ suæ historiæ libro septimo, capite decimo octavo, Sozomenus hunc in modum explicat.

Μοντανισταὶ, οὓς Πεπουζίτας καὶ Φρύγας ὀνομάζουσι, ξένην τινὰ μέθοδον εἰσαγαγόντες, κατὰ ταύτην τὸ Πάσχα ἄγουσι· τοῖς μὲν γὰρ ἐπὶ τούτῳ τὸν τῆς σελήνης δρόμον πολυπραγμονοῦσι καταμέμφονται· φασὶ δὲ χρῆναι μόνοις τοῖς ἡλιακοῖς ἕπεσθαι κύκλοις τοὺς ὀρθῶς ταῦτα κανονίζοντας· καὶ μῆνα μὲν ἕκαστον εἶναι ἡμερῶν τριάκοντα, ἄρχεσθαι δὲ τὴν πρώτην ἀπὸ τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας, ἡ ῥηθείη ἂν κατὰ Ῥωμαίους, πρὸ ἐννέα καλανδῶν Ἀπριλλίων· ἐπειδὴ, φασὶν, οἱ δύο φωστῆρες τότε ἐγένοντο, οἷς οἱ χρόνοι καὶ οἱ ἐνιαυτοὶ δηλοῦνται· καὶ τοῦτο δείκνυται, τῷ τὴν σελήνην διὰ ὀκταετηρίδος τῷ ἡλίῳ συνίεναι, καὶ ἀμφοῖν κατὰ ταυτὸν νουμηνίαν συμβαίνειν. καθότι ἡ ὀκταετηρὶς τοῦ σεληνιακοῦ δρόμου πληροῦνται ἐννέα καὶ [ἐνενήκοντα[b] *μησὶν, ἡμέραις δὲ δισχιλίαις ἐνακοσίαις εἴκοσι δύο,] ἐν αἷς ὁ ἥλιος τοὺς ὀκτὼ δρόμους ἀνύει, λογιζομένων ἑκάστῳ ἔτει τριακοσίων ἑξήκοντα [πέντε] ἡμερῶν, καὶ προσέτι τετάρτου ἡμέρας μιᾶς. Ἀπὸ γὰρ πρὸ ἐννέα καλανδῶν Ἀπριλλίων, ὡς ἀρχῆς οὔσης κτίσεως, ἡλίου καὶ πρώτου μηνὸς ἀναλογίζονται τὴν εἰρημένην ταῖς ἱεραῖς γραφαῖς τεσσαρεσκαιδεκαταίαν· καὶ ταύτην εἶναι λέγουσι τὴν πρὸ ὀκτὼ ἰδῶν Ἀπριλλίων, καθ' ἣν ἀεὶ τὸ Πάσχα ἄγουσιν, εἰ*

[b] Inclusa hæc, in Genevensi editione Græco-Latina, typographi negligentia, desiderantur.

συμβαίη, καὶ τὴν ἀναστάσιμον αὐτῇ συνδραμεῖν ἡμέραν· [εἰ[c] δὲ μὴ,] ἐπὶ τῇ ἐχομένῃ Κυριακῇ ἑορτάζουσι. γέγραπται γάρ, φησιν, ἀπὸ τεσσαρεσκαιδεκάτης μέχρι εἰκοστῆς πρώτης.

"Montanistæ, quos Pepuzitas et Phrygas appellant, peregrinam quandam rationem commenti sunt, secundum quam Pascha celebrant: siquidem eos, qui in hoc negotio lunæ cursum curiose observant, reprehendunt: ac dicunt solos esse solares circulos iis sequendos, qui ista recte ordinare volunt. Et menses quidem singulos esse triginta dierum statuunt: incipere autem diem primam ab æquinoctio verno, quæ Romanorum more dicatur nona Kalendas Apriles: quandoquidem, inquiunt, duo ista luminaria tum creata sunt, quibus et tempora et anni declararentur. Idque eo demonstratur, quod luna elapso unoquoque octennio cum sole conjungatur; et utrisque eodem tempore, novilunium, (sive novi mensis principium,) contingat. Siquidem octennii spatium in cursu lunari nonaginta novem mensibus, diebus vero bis mille nongentis viginti duabus completur: intra quas sol octo cursus absolvit, destinatis unicuique anno diebus trecentis sexaginta (quinque,) cum quarta insuper unius diei parte. Etenim a nona Kalendas Aprilis, ut ab exordio creationis solis ac primi mensis, supputant memoratam in sacris literis decimam quartam diem; et hanc esse dicunt octavam Idus Aprilis, in qua Pascha perpetuo celebrant; si cum hac die dies resurrectionis forte concurrat. Alioqui sequenti Dominica festum peragunt. Scriptum est enim, inquiunt, *A*[d] *decima quarta die usque ad vicesimam primam.*"

In qua narratione duo mihi videntur ab ipso Sozomeno commissa fuisse errata: atque ut ea sibi consentanea redderentur, a librariis admissa fuisse totidem alia. Unum quidem, quod Phryges sive Pepuzitæ, isti (a Phrygiæ vico Pepuza ita denominati) menses singulos triginta dierum

[c] Alioqui: Ita vetus interpres, Epiphanius scholasticus; in histor. tripartit. lib. 9. cap. 39. ex quo, inclusas istas particulas interposuimus; quas et ipse sensus necessario postulabat.

[d] Exod. cap. 12. ver. 18.

numero definiverint; quum Asianorum mensium, utpote solarium, alii 30. fuerint dierum, alii 31. ut in sequente capite videbimus. Quandoquidem vero menses duodecim *τριακονθήμεροι* 360. tantum dies conficiebant, numerum *πέντε* superadditum temerarii correctores subduxerunt: quem tamen et Nicephorus (in duodecimo ecclesiasticæ suæ historiæ libro, capite trigesimo secundo, ex Sozomeno sua mutuatus) diserte expressit, et quadrantis diei subjecta mentio, totusque octaeteridis epilogismus, adjiciendum necessario flagitat. Dies enim octaeteridis 2922. in annos octo distributi, unius anni quantitatem, dierum $365\frac{1}{4}$. relinquunt.

Alter Sozomeni videtur fuisse error, quod decimum quartum diem mensis paschalis Montanistarum, quem "decimum quartum septimi Asianorum mensis" fuisse, ex paschali homilia jam audivimus, cum octavo Idus Aprilis comparaverit; octavo (dierum ratione negligentius fortasse subducta) posito pro septimo. Et ut calculus iste sibi constaret, primum paschalis illius mensis diem in nonum Kalendas Aprilis a correctoribus fuisse transformatum, vel inde non levis oritur suspicio, quod octavum Kalendas Aprilis, in tripartitæ historiæ libro nono, capite trigesimo nono, retentum hic videamus ab Epiphanio scholastico, vetustissimo Sozomeni Latino interprete.

Etsi enim, quarto quoque anno (ut videbimus) propter diversum diei intercalaris in utroque anno situm, septimi sive paschalis Asianorum mensis Kalendæ in nonum Kalendas Aprilis Juliani anni inciderint: cum octavo tamen (ut, ex actis Polycarpi, in sequente capite, docebimus) ordinarie concurrebat; quo et æquinoctium et principium mundi contigisse, Cæsareensis synodi sub Theophilo habitæ episcopi (si qua fides vulgatis illius concilii actis sit adhibenda) definiverunt: ad quod comprobandum importuna illa octaeteridis descriptio a Sozomeno huc est inducta. Phryx nimirum iste, a quo is hæc acceperat, quum in octavo vel nono Kalendas Aprilis novilunium forte incurrisse animadvertisset, et nono quoque anno redeunte similem eo die ab initio solis et lunæ factum fuisse concursum sibi persuasisset (ratus, octo annorum periodo

confecta, exactam futuram utriusque sideris ἀποκατάστασιν) hoc ut ἡμέρας πρωτοκτίστης argumentum homo imperitus arripiebat. Alias enim octaeteridis, in Paschate constituendo, a Montanistis, lunarem omnem calculum hinc abdicantibus, nullam omnino rationem fuisse habitam exploratum est.

CAP. III.

Tempus, quo passus Polycarpus et comprehensus est Pionius, ex Asiani anni ratione patefactum. Diei magni et Sabbati magni differentia explicata.

Ex Smyrnensis ecclesiæ, de martyrio Polycarpi, epistola encyclica excerpta quædam historiæ suæ ecclesiasticæ[a] inseruit Eusebius: in quibus comprehensus ille fuisse traditur, "ὄντος σαββάτου μεγάλου, cum esset dies magni Sabbati." Juxta rationes hodierni computi Judaici, anno mundi 3927. die 15. mensis Adar, hoc est, æræ Christianæ CLXVII. die 22. mensis Februarii, festum Purim cum die Sabbati concurrebat: quem idcirco magnum Sabbatum fuisse dictum scripsit, in chronologia nondum edita, vir doctissimus Edouardus Livelcius. Atque hoc die captum fuisse Polycarpum ille existimat, sequente vero passum; die nimirum 23. Februarii, qui in Græcorum menologiis pro illius natali commemorandus proponitur.

Verum ut omittam, Judaicum istum computum Polycarpi temporibus recentiorem esse, et in ipso Sabbato passum fuisse martyrem, non die proximo: illud maxime huic sententiæ officit, quod non a Judæis martyrii hujus acta descripta habeamus, sed ab hominibus Christianis, quibus cum festo Purim nihil erat commune, quique aliud nullum magnum agnoscebant Sabbatum, quam quod Pascha proxime antecedebat; nempe vel immediate, quod illi faciebant qui, juxta patrum Nicænorum decretum, pascha die Dominico semper agentes "diei paschalis vigiliæ," (ut eam in epistola octogesima secunda ad Hieronymum Augustinus[b] appellat,) magni Sabbati titulum constanter

[a] Lib. 4. κεφ. ιε.

[b] Op. tom. 2. pag. 194.

tribuebant: vel diebus aliquot interdum interjectis, quod illis usu veniebat, qui eodem cum Judæis tempore Pascha celebrabant, in quamcunque hebdomadæ feriam dies ille incidisset. In quorum numero et Polycarpus ipse fuit, ut ex Irenæi ad Victorem epistola manifeste constat, et Smyrnensis ecclesia, quam ille texit, quæque in magno Sabbato ipsum passum fuisse literis suis est testata.

In integræ vero epistolæ Smyrnæorum exemplari (quod brevi, Deo volente, simul cum antiqua Latina ejusdem metaphrasi, sum editurus) martyrium subiisse Polycarpus dicitur, *μηνὸς Ξανθικοῦ δευτέρᾳ ἱσταμένου, πρὸ ἑπτὰ καλανδῶν Μαΐων, σαββάτῳ μεγάλῳ, ὥρᾳ ὀγδόῃ.* quod vetus noster interpres reddidit: "mense Aprilio, septimo Kalendas Maii, majore Sabbato, hora octava." Observaverat nimirum ille in scriptis ecclesiasticis, juxta Antiochenorum et Syromacedonum morem, Aprili Romano Xanthicum semper respondisse; ideoque secundum mensis illius diem, quem septimo Calendas Maii respondere non potuisse noverat, in versione sua prætermittendum putavit: nec consideravit tamen, septimum illum Kalendas Maii non modo cum secundo Aprilis, sed nec cum magno Sabbato concurrere unquam potuisse. Constantinopolitanus chronographus, fastorum in Sicilia repertorum author (quos Græce Scaliger Casauboniani, Græce et Latine Raderus Alexandrini chronici titulo evulgavit) correctiore Smyrnensis epistolæ usus exemplari, *πρὸ ἑπτὰ καλανδῶν Ἀπριλλίων, τῷ μεγάλῳ σαββάτῳ, ὥρᾳ η.* Polycarpum passum retulit: vera *septimo Kalendarum Aprilium* lectione nobis conservata. Sed quia nec illum mensis Romani diem cum secundo Antiocheni Xanthici conciliare poterat; *μηνὸς Ξανθικοῦ δευτέραν ἱσταμένου,* pariter omittendam censuit.

Qui Græcis author fuit in 23. Februarii Polycarpi natalem conjiciendi, ad Europæorum Macedonum annum, in primaria Asiæ urbe Ephesina receptum, respexisse videri posset; in quo secundus Xanthici cum illo Februarii die, concurrebat. At nos Xanthici nomen, ab Macedonibus sexto solari suo mensi impositum, Smyrnæos ad septimum transtulisse, eumque a Martii die vigesimo quinto inchoasse, in supe-

riore capite declaravimus. Et quidem anno æræ nostræ Christianæ CLXIX. cyclo solis 10. Dominicali litera B. existente, terminus paschalis Alexandrinus fuit Martii die 29. Calippicus Martii 30. vel 31. quo et juxta hodiernum Judæorum calculum Pascha fuisset celebrandum. Sabbatum quod præcessit lunam hanc XIV. (qua Polycarpus cum Asianis suis Pascha agere erat solitus) in Martii diem 26. incurrit, hoc est in septimum Kalendas Apriles, quo passum fuisse Polycarpum, Constantinopolitanum jam nos docuit chronicon.

Eodem etiam anno et die tabulæ periodi 84. annorum Judaicæ ab Ægidio Bucherio constructæ, lunam Hebræorum XV. exhibent, sive primam Azymorum: quam ob hunc concursum in Sabbatum[b] magnum appellatam censet, ut illam tempore passionis Christi[c]. Sed (ut de Bucherianarum tabularum fide nihil hic dicam) notandum est, aliud apud Judæos fuisse diem magnum, aliud Sabbatum magnum. In tribus enim רגלים[d], quibus masculi omnes quotannis comparere tenebantur coram Domino, quinque illi dies festivi, in quibus sacri jubebantur haberi conventus (primus videlicet et septimus Azymorum, dies Pentecostes, primus et octavus Tabernaculorum) ab Hebræis ימים טובים ab Hellenistis *μεγάλαι ἡμέραι* dicebantur; sive in Sabbatum illi incidissent, sive in septimanæ diem quemvis alium. Unde קרא מקרא convocationem cœtus[e] Græci *μεγάλην ἡμέραν* reddiderunt: quo et Tertulliani illud spectat, in libro quinto adversus Marcionem: "Dies observatos, et menses, et tempora, et annos; et Sabbata, ut opinor, et cœnas puras, et jejunia, et dies magnos." Ideoque in evangelio suo Johannes, non solum Sabbatum, passionem Domini proxime insecutum, in *μεγάλην ἡμέραν* incidisse notat[f], sed etiam postremum festi Tabernaculorum diem, Sabbati nulla consideratione habita, *ἡμέραν τὴν μεγάλην τῆς ἑορτῆς*[g] similiter appellat. At שבת הגדול

[b] Bucher. tractat. de paschali Judæor. cyclor. cap. 8.
[c] Johan. cap. 19. ver. 31.
[d] Exod. cap. 23. ver. 14.
[e] Esai. cap. 1. ver. 13.
[f] Johann. cap. 19. ver. 31.
[g] Ibid. cap. 7. ver. 37.

Sabbatum magnum unoquoque anno recurrebat unicum; idque non cum ipsa paschalis agni festivitate conjunctum, sed illam antecedens proxime: de quo in tractatu Schulchan Aruk inscripto legimus: "שבת מלפני הפסח קורים אותו שבת הגדול Sabbatum quod proximum est ante Pascha, Sabbatum magnam vocant;" de quo etiam nos commonefecit in synagogæ suæ Judaicæ capite duodecimo Judaicorum rituum scientissimus Johannes Buxtorfius; quorum plane ignarus Acron, homo ethnicus, Horatii[h] tricesima Sabbata exponens, "Sabbatum magnum in renovatione lunæ a Judæis hodie celebrari retulit."

In Asianorum martyrum Actis, quæ in unum codicem redacta olim circumferebantur, simul conjunctæ legebantur binæ Smyrnensis ecclesiæ epistolæ: de Polycarpi martyrio, cujus hactenus meminimus, una; de Pionii, altera; quæ, propter omissam fortasse posterioris epistolæ *ἐπιγραφὴν*, quum pro una continuata essent acceptæ; erroris inde data est occasio, ut eodem anno uterque martyr Smyrnæ passus fuisse existimaretur: idque imperante, vel Decio (sub quo Pionium vitam fuisse Acta illius docent, et quousque Polycarpum vitam non protendisse ætas ipsius evincit) ut in Menæis suis Græci volunt; vel Marco Aurelio Antonino (sub quo Polycarpum excessisse constat) ut, tum in chronico, tum in ecclesiastica sua historia[i] sensit Eusebius: quem (præter Pseudo-Dextrum, et Latinorum alios) Beda et Ado hic sunt secuti, tam in martyrologiis ad Kalendas Februarias, quam in chronicis etiam suis.

Altera hæc de Pionii certamine Smyrnensis ecclesiæ epistola ab Eusebio, una cum aliis martyrum Actis, olim est edita: ex qua, in ea quoque quæ apud Simeonem Metaphrastam de Pionio hodie leguntur, translata esse aliqua, vel unicus ille locus fidem fecerit: "Cum ignis extinctus esset, nos qui præsentes eramus, talem ipsum vidimus, quale vigentis ornatique pugilis corpus existit." In hisce vero quæ habemus Actis, "pridie natalis diei S. Polycarpi prævidisse" dicitur Pionius "postridie comprehensum iri;" quod ipsum argumento est, alio quam

[h] Sermon. lib. 1. satyr. 9. [i] Lib. 4. *κεφ. ιε.*

Polycarpum anno martyrium eum subiisse: ut de diversis Asiæ proconsulibus, Statio Quadrato sub quo Polycarpus, et Proclo Quinctiliano sub quo passum Pionium Acta indicant, nihil hic dicere necesse sit. In Metaphrasta vero deinde sequitur: Pionium, postquam "Sabbato sanctum panem et aquam cepisset," captum et per urbem ductum fuisse. Impletum autem esse "totum forum et superiores porticus tum viris Græcis atque Judæis, tum etiam mulieribus: quia, cum magnum esset Sabbatum, feriabantur." Ex quibus colligimus, nobile illud Polycarpi martyrium, quod in insignem Sabbati magni diem incidit, eodem die recurrente, annua memoria ab antiquis illis Christianis fuisse celebratum: ita ut natalis illius non inter fixas, sed inter mobiles festivitates connumeraretur; quomodo et hodie Alenæ virginis memoriam Foresti, Dominica die ante natalem Johannis Baptistæ, celebrari notavit, in natalibus sanctorum Belgii, Johannes Molanus. Anno enim æræ Christianæ CLXIX. quo Polycarpus passus est, Sabbatum magnum in Martii 26. incurrisse ostendimus: quo die, in Decii imperio, sub quo agonem suum peregit Pionius, id est, anno ejusdem æræ CCL. vel CCLI. neque Sabbatum magnum, neque ullum omnino Sabbatum fuit.

In vitiatis quidem hisce Actis Pionius[k] dicitur "comprehensus (23. mensis Februarii die) cum Sabbatum magnum instaret; natali scilicet beati martyris Polycarpi, vigente Decii imperatoris persecutione." Ubi, vel a Metaphrasta, vel a sciolo aliquo alio, de die 23. Februarii illud, ex recepta Græcorum Menæorum sententia, additum fuisse videatur: quum certissimo constet, neque in Polycarpi natali, neque in Pionii comprehensione, neque omnino unquam fieri potuisse, ut magnum Sabbatum cum 23. Februarii die concurreret. Ait quidem Jacobus Cappellus in suis epocharum thematismis, anno Domini CCLI. captum fuisse Pionium, "nocte quæ intercessit inter Februarii 22. et 23. Adar 13. et 14. feriam septimam et primam; additque *μέγα σάββατον* hic dici, diem

[k] Tomo 7. Lipomani, fol. 8. edit. Venet.

Judæis duplici nomine ἑορτάσιμον: vel primum Sabbatum τῆς τεσσαρακοστῆς. Pascha enim eo anno celebratum Martii 30." Atqui ex Actis manifestum est, non nocte quæ inter feriam septimam et primam, sed die præcedente, Judæis Smyrnæ in magno suo Sabbato clara luce feriantibus, captivum per urbem ductum fuisse Pionium. Deinde et illud certum, neque 13. diem Adar, (qui, ob Nicanoris cædem[l], observandus præscribitur) neque 14. (quo Purim sive sortium dies prior[m] celebrandus statuitur) multoque minus Christianæ quadragesimæ Sabbatum primum (in cujus calculum, a Cappello positum, iniquirere hic non libet) magni Sabbati titulum unquam obtinuisse: quem Sabbati Pascha proxime antecedentis, et apud Judæos et apud Christianos proprium fuisse jam ostendimus. Anno vero Domini CCLI. qui cyclum solarem 8, literam Dominicalem E habebat, Paschati Smyrnæorum (a reliquorum Asianorum, qui cum Judæis decimum quartum lunaris mensis diem constanter observabant) proximum Sabbatum, in Martii 22. incidit: cujus die 25. etiam juxta hodiernum Judæorum computum, Pascha fuisset celebrandum.

Eo anno consulatum gesserunt, Messius Quinctus Trajanus Decius Augustus III. et filius ejus Quinctus Etruscus Decius Cæsar; quum anno præcedente consules fuissent, idem Messius Quinctus Trajanus Decius Augustus II. et Annius Gratus; qui ad Actorum Pionii marginem fortasse ab antiquario aliquo annotati (ex fastis consularibus, qui hoc in loco sunt perturbatissimi) in textum postea recepti, et cum alteris illis temere commixti, ineptam illam temporis notationem nobis reliquerunt, quæ in hodiernis libris cernitur: "Hæc acta sunt, Julio Asiæ proconsule, Proclo Quinctiliano magistratum gerentibus, consule tertium Mesio Quinto Trajano, et Deltio Grato secundum, Trajano Decio Augusto: ante quartum Idus Martias, more Romanorum; Asiæ autem more, septimi mensis undecimo, die Sabbati, hora decima." Ubi non Julium solum, sed etiam Proclum et Quintilianum pro uno et eodem Asiæ proconsule esse accipiendum ex Constantinopolitano

[l] 2 Maccab. cap. 15. ver. 36.

[m] Esther. cap. 9. ver. 21.

chronographo intelligimus: qui in fastis Siculis, sub Decio imperatore passum Pionium fuisse notat, *ἐν Σμύρνῃ τῆς Ἀσίας ἐπι Πρόκλου Κυντιλλιανοῦ ἀνθυπάτου τῆς Ἀσίας, πρὸ δ′ εἰδῶν Μαρτίων ὅ ἐστι κατὰ Ἀσιανοὺς, μηνὶ ἕκτῳ ιβ′ σαββάτῳ ὥρᾳ δεκάτῃ.* Ubi, ex Actis numerus mensis Asianorum in fastis est restituendus, 7. pro 6. et ex fastis rursus, dies mensis 11. in Actis reponendus pro 12. licet IV. Iduum Martiarum error utrobique sit admissus: quem mensis Romani diem, neque anno hoc neque in toto Decii imperio, cum Sabbatica feria concurrisse certo certius est.

Ad eum itaque errorem corrigendum; Jacobus Cappellus, vel, "ante quintum Idus Martias, Asiæ autem more, septimi mensis undecimo," legendum existimat, et "Sabbatum vocasse Acta proconsularia diem Judæis *ἑορτάσιμον*, nempe neomeniam Nisan, (Martii die undecimo, feria tertia, hoc anno factam;) vel ante octavum Idus Martias, "Asiæ autem more, septimi mensis," id est, Phamenoth, "duodecimo." Atqui prius captum, quam passum fuisse martyrem oportuit: ante undecimum vero Kalendas Aprilis, in quem magnum Sabbatum eo anno incidit, comprehensum eum non fuisse declaravimus. Deinde, ut Judæi neomeniæ Nisan Sabbati appellationem tribuerint: quid hoc ad Acta proconsularia, quæ Sabbati nomen hic omnino non habent; aut sanctorum passiones a Christianis descriptas qui neomeniarum Judaicarum nulla religione tenebantur, spectabat? et licet verum sit, Phamenoth, Alexandrinorum mensis septimi, diem duodecimum in Sabbatum hebdomadicum incidisse: ad Asianos tamen quid illud attinebat? quorum menses ad ecclesiæ Antiochenæ et Constantinopolitanæ, potius quam Alexandrinæ, calculum, justiore ratione fuissent exigendi.

Atque ita quidem res se habuit. Cum in epistola ecclesiæ Smyrnensis facta hæc fuisse dicerentur, "*κατ' Ἀσιανοὺς μηνὸς ἑβδόμου δωδεκάτῳ*, more Asianorum mensis septimi die duodecimo;" et horum quæ habemus excerptorum author non alios Asianorum menses cognovisset, quam Constantinopolitanorum, qui a Gorpiæi sive Septembris Juliani Kalendis novi sui anni et indictionis ini-

tium deducebant: ad quartum Idus Martias, id est, diem Martii septimi ipsorum mensis duodecimum, referenda ista fuisse existimavit. Ad quam normam et Acta proconsularia conformanda fuisse ratus; hunc in modum correcta, vel corrupta potius, ea nobis exhibuit: "Ante quartum Idus Martii Quintilianus proconsul, sedens pro tribunali, sic interrogavit;" quum in authentico exemplari Nonas Apriles fuisse positas, et Smyrnæorum reliquorumque Asianorum mensis septimi dies duodecimus exacte illis respondens, et Sabbati cum eis feria pariter concurrens, plane nobis persuadeat. Ut concludere tandem nihil vereamur, anno Domini CCLI. cum sociis passum fuisse Pionium, "Asiæ proconsule Julio Proclo Quintiliano magistratum gerente, consule tertium Messio Quinto Trajano Augusto, et Decio Cæsare; Nonis Aprilibus more Romanorum, Asiæ autem more, septimi mensis duodecimo, die Sabbati, hora decima."

CAP. IV.

De Græcorum et Macedonum mensibus varie ab Epiphanio usurpatis. De Cypriorum et Bithynorum mensibus ad anni Macedonici formam accomodatis. Variorum mensium et inter se et cum Julianis comparatio.

Macedonicorum mensium appellationes quatuor modis ab Epiphanio usurpatas animadverto: quorum unum tantum *κατὰ Μακεδόνας*, reliquos vero *καθ' Ἕλληνας* ille nuncupat; Græcorum nomine non eis solum qui in Græcia, sed etiam qui in Syria et Asia proprie dicta habitabant, attributo. Quum enim in hæresi undecima de Sebuæis agens, Græcorum Apellæum cum Romanorum Augusto et Ægyptiorum Mesori confert; Achivorum rationes spectasse videatur: quos Macedonicis hisce mensium nominibus fuisse usos, ab auctoribus illis est traditum, quos, in scholiis ad caput nonum libri Bedæ de temporibus, Joannes Noviomagus est secutus. Achaia vero proprie dicta, Ptolemæo Peloponnesiaca illa est, Sicyoniæ contermina: cujus duci Arato Sicyonios (qui, eo suasore, in nomen et rempublicam transierant Achaicam) "quintum mensis Dæsii diem, quem Athenienses Anthesterionem nominant," dicavisse, in illius vita narrat Plutarchus. Quod si Atheniensium Anthesterion Achivorum Dæsio responderit, atque ita in Romanorum Februarium inciderit: ut Atheniensium quoque Metagitnioni Achivorum Apellæus respondeat, et in Romanorum Augustum uterque incurrat, pariter consequetur.

Anni æræ Seleucidarum, quæ in Syria maxime obtinuit, Græcorum anni in libris Maccabæorum appellantur: quemadmodum et in Ulug-beigi, Samarcandæ principis et magni Tamurlani nepotis, astronomia Persica, non Græcorum solum ea epocha, sed etiam menses, quibus cum ea ad

hunc usque diem utuntur Syri Juliani quidem, sed Syriacis designati nominibus, Græcorum menses nuncupantur. Ita et Epiphanius, in hæresi quinquagesima prima, Macedonicis hic, Antiochenæ et Constantinopolitanæ ecclesiæ more, adhibitis nominibus, octavum Romani Novembris diem, *καθ' Ἕλληνας* octavum esse Dii notat, et sextum Audynæi *κατὰ Σύρους, εἴτουν Ἕλληνας* (secundum Syros, sive Græcos) Januarii itidem sextum.

Idem Epiphanius, in libro de ponderibus et mensuris, Valentinianum juniorem Augustum Arcadio II. et Rufino consulibus sepultum fuisse refert, ipsa Pentecostes die; quæ tum fuerit, " secundum Ægyptios Pachon 21. *κατὰ δὲ Ἕλληνας Ἀρτεμισίου τρίτη καὶ εἰκάς.* secundum Græcos Artemisii 23. secundum Romanos vero 17. Calendas Junias." Et quidem anno æræ Christianæ CCCXCII. hic designato, Maii die 16. Dominica Pentecostes contigit: die Artemisii 23. si Smyrnæorum calculum consulamus: quos, cum reliquis Asianis sub Ἑλλήνων nomine comprehensos, vel unicus ille Galeni locus ostenderit, libro primo de alimentorum facultatibus, capite tertio. " *Οἱ μὲν ταγηνῖται παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς ὀνομαζόμενοι, παρ' ἡμῖν δὲ τοῖς κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἕλλησι τηγανῖται, σκευάζονται δι' ἐλαίου μόνου.* Placentæ, quas Attici quidem *ταγηνίτας*, nos autem Græci qui Asiam incolimus *τηγανίτας*, appellamus, ex solo oleo parantur."

Atque ut hoc Smyrnæorum, ita et illud Macedonum annali rationi a nobis declaratæ consentaneum est; quod in jam citata hæresi undecima Romanum mensem Augustum cum Gorpiæo Macedonico, et in quinquagesima prima sextum Idus, id est, octavum Novembris diem cum decimo sexto Apellæi *κατὰ Μακεδόνας* confert Epiphanius. Ubi clarissimus Scaliger, libro quinto de emendatione temporum, in diatriba de morte Valentiniani junioris, non alios quam puros putos Julianos menses ob oculos habens, miratur decem dies supra formam Julianam numeratos hic esse, et, in superiore de excessu Valentiniani loco, septem: atque ista se non intelligere, profitetur ingenue; quum tamen hic, non decem, sed octo tantum dierum deprehendatur differentia: (neque enim sextum simpliciter, sed sextum

Iduum Novembriarum diem Epiphanius commemorat:) et de integro mense movenda potius fuisset quæstio; unde factum, ut cum Novembri Apellæus hic componatur, qui cum Decembri comparari debuisset, si Maius cum Artemisio. Quorum utrumque Macedonici et Smyrnensis anni rationes a nobis jam descriptæ expediunt: quæ tanto dierum intervallo horum mensium initia Julianis fuisse anteriora, Macedonumque Apellæum et Smyrnæorum Dium per omnia sibi respondisse, atque in Romanum Novembrem incurrisse, declarant.

A patribus fuisse constitutum refert in Barnabæ encomio Alexander monachus, ut anniversaria apostoli illius celebraretur memoria "tertio Idus Junii, ut Romani numerant: ut vero Cyprii Constantienses, die undecimo ejusdem mensis, qui ab illis dicitur Mesori et decimus numeratur; ut autem Asiani homines vel Paphii numerant, decimo nono mensis, qui Phthithipatus, (vel Plethypatus potius,) dicitur, et nonus numeratur." Unde apparet, in Cypro insula duas receptas fuisse annorum formas: a Paphiis unam, quæ eis cum Asianis fuerit communis, eodem ab utrisque retento mensium ordine, licet sub appellationibus diversis: a Constantiensibus alteram, quæ menses cum Alexandrinis habuerit communes, ordine tamen alio dispositos. Qui enim Constantiensibus Mesori mensis erat decimus, et a Calendis Juniis inchoabatur; idem Alexandrinis duodecimus, et a vigesimo quinto die Julii ducebat initium.

Plethypatus mensis nonus numerabatur a Paphiis: qui, cum Asianis et Macedonibus, a vigesimo quarto die Septembris annum suum exorsi, primum habebant mensem Aphrodisium, a Latino interprete Eusebii, libro quarto de Præparatione evangelica, capite decimo sexto, cum nostro Martio perperam comparatum. Verba, ex Porphyrii *περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων* libro secundo ab Eusebio eo in loco citata, hæc sunt. Ἐν *τῇ νῦν Σαλαμῖνι, πρότερον δὲ* Κορωνίδι, (Κορωνείᾳ, apud Eusebium,) *ὀνομαζομένῃ, μηνὶ κατὰ* Κυπρίους Ἀφροδισίῳ, *ἐθύετο ἄνθρωπος τῇ* Ἀγραύλῳ *τῇ* Κέκροπος *καὶ νύμφης* Ἀγραυλίδος. In ea quæ nunc Salamina, prius Coronis appellabatur, mense juxta Cyprios Aphrodisio,

Agraulo Cecropis nymphæque Agraulidis filiæ homo mactabatur." Ex quibus fortasse quis collegerit, Porphyrii ætate Paphiorum menses hosce, non reliquis solum Cypriis, sed ipsis etiam Constantiensibus sive Salaminiis fuisse communes: atque in tota illa insula non aliam eo tempore in usu fuisse anni formam, quam Macedonicam illam, tum a Syro-Macedonibus cæteris, tum ab Antiochenis quoque ac Asianis (licet variatis mensium nominibus) usurpatam.

Verum ubi postea inter Antiochenum Syriæ patriarcham et Constantiensem Cypri metropolitam de *πρεσβείοις* lis esset orta: ne, ut anni formam, ita et metropolitæ dignitatem a sede Antiochena Constantiensis accepisse argueretur, Alexandrinorum potius et mensibus *τριακονθημέροις* et mensium nominibus usus ille fuisse videri posset; ordine tamen immutato, ne ad *αὐτοκεφαλίαν*, quam sibi vendicabat, minuendam, vel illud etiam in argumentum trahi posset. Sed quæcunque differentiæ hujus causa fuerit: illud certum est, Epiphanii Constantiensis episcopi tempore, alio Constantienses anni genere fuisse usos, Paphios alio. Novembris enim Juliani diem decimum sextum Salaminiorum sive Constantiensium suorum tertii mensis Chœac diei sexto, Paphiorum vero Apogonici diei decimo sexto; pariterque sextum Januarii diem, Cypriorum sive Salaminiorum mensis quinti diei quinto, Paphiorum vero Juli diei quarto decimo respondisse, in hæresi quinquagesima prima ille confirmat.

Ubi duo hæc observare fuerit operæ pretium. I. Chœac Salaminiorum tertium fuisse mensem, et tertio Novembris die incepisse: quum idem apud Alexandrinos quartus ordine fuerit, et a 27. vel 28. ejusdem Novembris die inierit. II. Licet et Paphii et Asiani a vigesimo quarto Decembris quartum suum mensem inchoaverint; in decimo tertio tamen mensis illius die Asianos, in decimo quarto Paphios Theophaniorum festivitatem collocasse: quia illi (ut in secundo capite notatum est) quinto, hi, (receptissimo aliarum ecclesiarum more) sexto Januarii die, eam celebrare consueverunt. Apud Epiphanium

quidem hoc in loco[a] πέμπτη τοῦ Ἰαννουαρίου μηνὸς, sed rectius postea[c] ἕκτη Ἰαννουαρίου μηνὸς, scribitur; quam veram esse lectionem, et Romanorum octavus Idus Januarii simul connotatus evincit, et undecimus dies fixi Ægyptiorum sive Alexandrinorum mensis Tybi; quem quinto Januarii nunquam respondere certum est. Neque aliquid in eo mendo mysterii cum diligentissimo animadversore nos cernere, neque Constantinopolitanos postea quinto Januarii die baptismum Christi celebravisse, vel ex Manuelis novella de feriis, vel ex Curopalata, colligere possumus.

Anno Domitiani duedecimo mensis Metroi secundum Bithynios die septimo, hora secunda noctis incipiente, anno a Nabonassaro 840, Tybi die secundo Agrippa astronomus lunam australi suo cornu cum australi succedente Vergiliarum conjunctam in Bithynia observavit: Ptolemæo, in magnæ suæ syntaxeos libri septimi capite secundo referente. Factum hoc, anno æræ Christianæ XCII. Novembris die 29. Unde sequitur, Metroum Bithyniorum a 23. Novembris Juliani incepisse: et tertii mensis Bithyniorum idem fuisse initium, quod tertii mensis Macedonum et Asianorum. In veteri enim manuscripto Henrici Stephani[a], Græco Johannis Crispini lexico, et Johannis Noviomagi scholiis ad Bedæ de temporum ratione caput nonum, inter Bithyniorum menses tertio in loco ponitur Metrous: sicut inter Cypriorum (et in eis Paphiorum) in secundo recensetur Apogonicus, et in quarto Julus; licet apud Crispinum et Noviomagum Junios per errorem nuncupetur. A vigesimo quarto Decembris sumebat ille initium, a vigilia nimirum natalis Dominici; quem Jule day, id est, Juli diem, in borealibus Britanniæ partibus adhuc appellitant. Antiqui enim Anglorum populi (ut in decimo tertio nominati libri capite notavit Beda) "incipiebant annum ab octavo Kalendarum Januariarum die, ubi nunc natale Domini celebramus; et ipsam noctem, nunc nobis sacrosanctam, tunc gentili vocabulo

[a] Sec. 24. edit. Græco-Latina. [b] Sec. 27.
[c] Append. Thesauri linguæ Græcæ, col. 225.

Modre-necht, id est, matrum noctem (vel potius, matrem noctium) appellabant:" mensibusque Decembris et Januarii, "a conversione solis in auctum diei" (quam unus eorum præcedit, alius subsequitur) nomen Giuli tribuebant.

Neque prætereundem, quod inter aliarum gentium et civitatum menses, Cypriorum etiam Ἰούλιος, et Bithyniorum Διονύσιος, cum Romanorum Januario in vetere fragmento Saviliano, ita compositus reperiatur.

Ῥωμαίων,	Ἰανουάριος.
Ἀλεξανδρέων,	Τυβὶ.
Ἑλλήνων,	Αὐδιδαῖος. (legend. Αὐδυναῖος.)
Τυρίων,	Ἀπελαῖος.
Ἀράβων,	Αὐδιδαῖος (Αὐδιδαῖος.)
Σιδονίων,	Δῖος.
Ἡλιουπολιτῶν,	Θόριν.
Λυκίων,	Δῖος.
Ἀσίων[b],	Ποσειδεών.
Κρητῶν,	Μετάρχιος.
Κυπρίων,	Ἰούλιος.
Ἐφεσίων,	Περίτιος.
Βιθυνῶν,	Διονύσιος.
Καππαδοκῶν,	Αὔτανος.

Unde hanc tandem diversorum mensium, in eadem Macedonici anni forma receptorum, inter se collationem (simul cum eorum uniuscujusque dierum numero et initiis, in sequente capite deinceps explicandis) sub unum conspectum visum est proponere.

[b] Ἀθηναίων, legendum.

Ordo mensium Macedonibus, et Asianis omnibus communis.	Signa cœlestia, eos apud Macedones denominantia.	Macedonum Europæorum, Antiochenorum, Pergamenorum, et Ephesiorum, menses politici.	Syromacedonum, et Smyrnæorum.	Cypriorum, et præcipue Paphiorum.	Bithyniorum.	Dierum numerus.	Mensium initia, in anno Romano.
I.	Ζυγὸς.	Δῖος.	Ὑπερβερεταῖος.	Ἀφροδίσιος.	Ἥρεος.	30	Sept. 24.
II.	Σκορπίος.	Ἀπελλαῖος.	Δῖος.	Ἀπογονικὸς.	Ἥρμιος.	30	Oct. 24.
III.	Τοξότης.	Αὐδυναῖος.	Ἀπελλαῖος.	Αἰνικὸς.	Μητρῷος.	31	Nov. 23.
IV.	Αἰγόκερως.	Περίτιος.	Αὐδυναῖος.	Ἰουλὸς.	Διννύσιος.	30	Dec. 24.
V.	Ὑδροχόος.	Δύστρος.	Περίτιος.	Καισάριος.	Ἡράκλειος.	30	Jan. 23.
VI.	Ἰχθὺς.	Ξανθικὸς.	Δύστρος.	Σεβαστὸς.	Δῖος.	31	Feb. 22.
VII.	Κριὸς.	Ἀρτεμίσιος.	Ξανθικὸς.	Αὐτοκρατορικὸς.	Βενδιδαῖος.	31	Mar. 25.
VIII.	Ταῦρος.	Δαίσιος.	Ἀρτεμίσιος.	Δημαρχεξάσιος.	Στρατήγιος.	30	Apr. 25.
IX.	Δίδυμος.	Πάνεμος.	Δαίσιος.	Πληθύτατος.	Ἄρειος.	31	Mai. 25.
X.	Καρκῖνος.	Λῷος.	Πάνεμος.	Ἀρχιερεὺς.	Περιέπιος.	30	Jun. 25.
XI.	Λέων.	Γορπιαῖος.	Λῷος.	Ἔσθιος.	Ἀφροδίσιος.	31	Juli. 25.
XII.	Παρθένος.	Ὑπερβερεταῖος.	Γορπιαῖος.	Ῥωμαῖος.	Δημήτριος.	30	Aug. 25.

CAP. V.

Mensis cujusque dierum numerus, et in anno Romano sedes declaratur. Ex quatuor sibi invicem succedentium annorum Dominicis paschalibus cum tempore passionis Polycarpi comparatis, locus intercalationis, epocha, et ratio collationis, cum periodi Julianæ et æræ Christianæ annis, eruitur.

Extat Græce in publica Oxoniensis academiæ bibliotheca quæsitorum responsorumque sacrorum liber, quem Latine a se versum, sub Anastasii Nicæni nomine, Gentianus Hervetus jam pridem edidit. In eo, quæstioni 93. subjicitur fragmentum Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, περὶ τῶν Μακεδόνων μηνῶν, ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκδόσεως, ubi recensentur Μῆνες κατὰ Μακηδόνας, α Ταῦρος, β Δίδυμος, et sic deinceps: neque ecclesiastici, neque etiam civilis Macedonici, sed Georgici anni observato principio; de quo, in primo Georgicorum, Virgilius:

> Candidus auratis aperit quum cornibus annum,
> Taurus, et adverso cedens Canis occidit astro.

Et in quarto astronomicῶn Manilius, similiter de Tauro canens:

> Ille suis Phœbi portat quum cornibus orbem,
> Militiam indicit terris, et segnia rura
> In veteres revocat cultus.

Neque enim in civilem usum recepta unquam a Macedonibus ista sunt nomina: sed ab iis qui rei rusticæ operam dabant præcipue usurpata; quibus solis per signa cœlestia transitus, atque cum eo conjunctus stellarum inerran-

tium ortus et occasus Heliacus, agendi opportunitates indicabat et

> Tempora[a] quæ messor, quæ curvus arator haberet.

Sequuntur deinde in Damasceno Μῆνες κατὰ Ἕλληνας (de quibus videnda quæ, in præcedente capite, ad Epiphanium diximus:) α Ξανθικὸς, β. Ἀρτεμίσιος, &c. ecclesiasticæ ἐκδόσεως ordine retento; quem in Pseudo-Clementinis apostolorum constitutionibus confirmatum ille invenerat. In iis enim primus[b] nominatur mensis Xanthicus, duodecimus[c] Dystrus; in cujus etiam die vigesimo tertio vernale statuitur æquinoctium, sicut in vigesimo quinto[d] mensis noni natalis Domini, et in sexto decimi Epiphania: mensibus pure Julianis usurpatis; sed ab Aprili facto numerationis initio. Huic vero Damasceni per omnia similem et Hellenicorum et Macedonicorum mensium indiculum, tum in alio ejusdem Oxoniensis bibliothecæ manuscripto invenimus, tum in illis ex quibus Cypriorum et Bithynorum mensium seriem jam descripsimus: nisi quod in hisce omnibus, Macedonicorum mensium primus nominetur Αἰγόκερως, a brumali solstitio, more Romano, repetito anni principio; juxta Nasonis illud:

> Bruma[e] novi prima est, veterisque novissima solis:
> Principium capiunt Phœbus et annus idem.

Ut autem numeri dierum et initii cujusque mensis, in tabella præcedente propositi, ratio nobis constet; adeoque totius anni cum Romanorum Juliano justa institui possit comparatio: a quo principio epocha illius sit deducenda, quo in anno intercalaris diei sedes sit figenda, et quibus anni mensibus dies illi quinque supra duodecim menses τριακονθημέρους excrescentes, adjiciendi sint, diligentius inquirendum est.

Quo anno paschalis homilia, falsum Chrysostomi titulum præferens, est habita XIV[f]. lunam biduo ante æqui-

[a] Virgil. eclog. 3. l. 42.
[b] Constitut. apostol. lib. 5. cap. 14.
[c] Const. apostol. cap. 17.
[d] Ibid. cap. 13.
[e] Ovid. fast. 1.
[f] Tom. 5. Chrysost. edit. Savil. pag. 948.

noctium factam fuisse, author significat: ideoque pro paschali termino proximam lunam XIV. assumptam esse, quæ inciderit in mensis septimi diem vigesimum sextum eamque Dominicam. Hoc autem contingere non potuit; nisi quum aureus numerus Dionysianus esset VIII. litera Dominicalis C. numero enim aureo VIII. existente, luna XIV. in decimum nonum Martii incidit (quod biduum est ante Nicænum æquinoctium) et terminus paschalis necessario incurrit in decimum octavum Aprilis, litera C insignitum. Quod si decimus octavus dies Aprilis Romani respondeat diei vigesimo sexto septimi mensis Asiani: necesse est ut primus ejusdem septimi mensis diei vigesimo quarto Martii eadem ratione respondeat. Cumque ob diei Dominicæ et termini concursum, diem paschalem in sequentem Dominicam translatum fuisse author indicet: a die videlicet vigesimo sexto mensis septimi ad diem secundum mensis octavi hoc est, ab Aprilis 18. ad 25: consequens quoque est, primum mensis octavi Asiani diem vigesimo quarto Aprilis Juliani respondisse.

Porro inter annum Domini CXL. quo Montanistarum hic damnata hæresis nondum emerserat, et DCCCCXIX. quousque durasse eam non est verisimile, quatuor tantum occurrunt anni, in quibus aureus numerus VIII. et litera Dominicalis C. simul concurrunt: annos nimirum æræ Christianæ CCCLXXXVII. CCCCLXXXII. DLXXVII. et DCLXXII. in quibus omnibus, Pascha ἀναστάσιμον Aprilis die vigesimo quinto est celebratum; quem secundum octavi mensis author nominat; ut octavum mensem a vigesimo quarto Aprilis tunc incepisse, nullum sit dubium. Sed in trium sequentium Paschatum continuatione, aliqua contingit variatio. Nam post annum CCCLXXXVII. Dominica paschalis in tribus annis consequentibus occupavit Aprilis diem 9. 1. et 21. post annum CCCCLXXXII. Aprilis 10. 1. 21. post annum DLXXVII. Aprilis 10. 2. 21. post annum DCLXXII. Aprilis 10. 2. 22. quibus omnibus, propter diversum intercalationis in anno Juliano situm, illa convenire potest authoris notatio: "Νῦν μὲν γίνεται δευτέρα ὀγδόου ἡ ἀναστάσιμος. εἰς δὲ τὸ ἐπιὸν ἑπτακαιδεκάτη ἑβδόμου

μηνὸς γίνεται, καὶ πάλιν εἰς τὸ ἑξῆς ἐννάτῃ ἑβδόμου μηνός· καὶ αὖθις εἰς τὸ τρίτον ἔτος, εἰκάδι ἐννάτῃ τοῦ μηνὸς ἡ ἀναστάσιμος γνωρισθήσεται. Nunc quidem secunda octavi mensis dies existit resurrectionis; sequente vero anno decima septima septimi mensis erit; atque iterum proximo nona mensis septimi: et rursus anno tertio, vicesima nona mensis resurrectionis dies celebrabitur."

Dies omnes notati, cum paschales fuerint, in primam feriam incidere necesse est: ex quorum collatione manifestum fit, sub finem primi anni (quo ista habita est oratio) diei intercalationem esse factam, sequentes vero tres fuisse ordinarios dierum 365. Si enim eo anno, dies 26. mensis septimi et 2. mensis octavi, et sequente anno 17. et consequenter 24. dies mensis septimi inciderit in diem Dominicam, ut author confirmat; necesse est ut prior annus intercalaris fuerit, sequens ordinarius: alioqui fieri non potuit, ut priore anno in diem 26. posteriore in 24. feria prima incideret. Sed, licet in quadrienniis illis quæ jam nominavimus quatuor, primus quisque annus juxta Asianorum rationes fuerit intercalaris: in Julianis tamen, eis respondentibus, subinde mutatum esse intercalationis situm, sequens tabella demonstrat; quæ in unaquaque tetraeteride quis annus fuerit bissextilis, et cui diei Juliano primus dies mensis Asianorum septimi, in sexdecim Christianæ æræ annis propositis, respondeat, oculis spectandum exhibet.

A. C.		I.			III.
387.		Mart. 24. fer. 4.	577.		Mart. 24. fer. 4.
388.	*Biss.*	Mart. 24. fer. 6.	578.		Mart. 25. fer. 6.
389.		Mart. 24. fer. 7.	579.		Mart. 25. fer. 7.
390.		Mart. 24. fer. 1.	580.	*Biss.*	Mart. 24. fer. 1.
		II.			IV.
482.		Mart. 24. fer. 4.	672.	*Biss.*	Mart. 24. fer. 4.
483.		Mart. 25. fer. 6.	673.		Mart. 25. fer. 6.
484.	*Biss.*	Mart. 24. fer. 7.	674.		Mart. 25. fer. 7.
485.		Mart. 24. fer. 1.	675.		Mart. 25. fer. 1.

Ex his videndum jam, an tempus elici possit quo paschalis ista prolata fuerit oratio; et, quod cum eo est conjunctum, quænam tetraeteris, ex istis quatuor, pro Asiani anni canone sit assumenda. Et quidem si verum illud

esset, quod Theodorus Balsamon credidit, Johanni ipsi Chrysostomo sermonem hunc fuisse tribuendum: non alio haberi potuisse anno certum esset, quam CCCLXXXVII. cujus tam diu dilati Paschatis occasione, et ante quinquennium celebris illa ab Ambrosio Mediolanensi ad episcopos per Æmiliam constitutos missa est epistola, et proximo (nisi me fallo) post eum anno, a Theophilo Alexandrino episcopo ad Theodosium seniorem paschale 95. annorum scriptum est laterculum, ac deinde ab Aniano et Panodoro magnus 532. annorum cyclus, juxta Alexandrinorum calculum (quem et hujus sermonis author sequitur) primum est editus. Verum et totum tractandi genus a Chrysostomi consuetudine maxime est alienum, et impurior dicendi character sequioris ævi fœtum esse arguit.

Neque primam hanc tetraeteridem Asiani anni rationibus convenire, vel illud argumento est, quod juxta eam omnes septimi mensis Kalendæ a 24. die Martii essent deducendæ: quum tamen in anno æræ Christianæ CLXIX. quo Polycarpus passus, in 25. Martii eas incidisse docuerimus. Qui annus, cum primus a bissexto fuerit, et ejusdem tamen ordinis annus CCCCLXXXV. in secunda, et DLXXVII. in tertia tetraeteride, easdem mensis septimi Kalendas ab eodem 24. Martii die repetant: pro anni Asiani norma tetraeteris solum quarta assumenda relinquitur, ex qua colligimus, et anno DCLXXII. orationem hanc fuisse habitam; et quandocunque in anno Juliano ante 24. Februarii bissextus fuisset insertus, ante 24. sequentis Septembris in fine anni Macedonici et Asiani similem diei intercalationem fuisse observatam. Quod etiam annus obitus Valentiniani confirmat: in quo Dominicam Pentecostes in Maii Romani diem 16. Græcorum vero Artemisii, sive mensis Asianorum octavi diem 23. incidisse, ex Epiphanio didicimus. Nam cum annus ille intercalaris esset, utpote Christianæ æræ CCCXCII. octavi mensis Kalendæ in eo, non minus quam in anno DCLXXII. cum Aprilis 24. concurrebant. In omni enim anno intercalari, posteriorum septem anni Macedonici et Asiani mensium Kalendæ dies initiales tabellæ mensium a nobis appositos (propter bissexti in Februario interpositionem) uno semper die antevertebant.

Atque ex hoc diei intercalaris situ insuper colligimus, in quarto Olympiadis cujusque anno, primum post intercalationem annum quemque sedem suam hic obtinuisse. Cujusmodi annus Olympiadicus cum ante prælium ad Granicum (cujus tempore novum hunc annum a Macedonibus receptum fuisse declaravimus) in regni Alexandri initiis occurrat nullus: a postremo patris Philippi, et Olympiadis CX. anno quarto id est, ab ipso Macedonici imperii exordio, primam Macedonici et Asiani nostri anni tetraeteridem deducendam esse concludimus. Tunc enim Græciæ dominus factus Philippus, "omnium civitatum legatos, ad formandum rerum præsentium statum, evocari Corinthum jussit: ubi pacis legem universæ Græciæ pro meritis singularum civitatum statuit, conciliumque omnium veluti unum senatum ex omnibus elegit;" uti ex Trogi Pompeii libro nono refert Justinus; communibus denique Græcorum (præter Lacedæmonios) suffragiis, imperator eorum contra Persas est electus; quemadmodum in libro bibliothecæ suæ decimo sexto ad quartum hunc Olympiadis illius annum, narrat Diodorus Siculus. In hoc igitur termino, anno videlicet ante æram Christianam CCCVII. periodi Julianæ 4377. Septembris die 24. feria sexta Macedonici et imperii et anni novi, a Philippo constituti, παράπηγμα figendum fuisse censuimus.

Restat jam, ut de dierum illorum initialium et a quo illi maxime dependent, cujusque mensis dierum numero, aliquid dicamus: et de quinque dierum, qui ex τριακονθημέροις 31. dierum menses efficerent, distributione quod promisimus, exsolvamus. In prioribus exemplis, ex quinquagesima prima apud Epiphanium hæresi, ab Octobris 24. secundum; ex Agrippæ astronomica observatione, a Novembris 23. tertium; et ex actis Timothei, a Decembris 24. quartum mensem iniisse docuimus: unde ut secundum illum 30. ita tertium 31. fuisse dierum, concludimus. Qui Xanthici diem secundum, quo passum fuisse Polycarpum declaravimus, cum 23. Februarii contulerunt, sextum nostrum mensem a 22. Februarii die incepisse crediderunt; ut veriora ejusdem acta, quæ ad 26. diem Martii certamen ejus retulerunt, a Martii 25. septimum deduxerunt: inter quos

31. dies intercipiuntur, mensi illi sexto assignandi. Anno quidem intercalari, in 24. Martii principium mensis septimi incurrisse ostendimus: quod eo anno contigit, quo toties citata illa paschalis homilia est habita: quando et lunam XIV. in mensis septimi diem 26. incidisse author indicat, et, quod ea Dominica esset, in Dominicam proximam Pascha fuisse translatum; nempe in octavi mensis diem secundum, quem 25. fuisse Aprilis, ex cycli paschalis ratione demonstravimus. Et cum mensem septimum a 24. Martii, et octavum a 24. Aprilis inchoatum tunc fuisse constet: ut dies 31. haberet mensis septimus, omnino necesse est. Neque fieri potuit, ut die 26. mensis septimi, et similiter die 2. mensis octavi, ageretur dies Dominica; nisi tot dierum mensis septimus extitisset.

Alexander monachus natalem Barnabæ in Julii Romani diem 11. et Asianorum noni mensis diem 19. Euthalius diaconus excessum Pauli in Junii 29. et Syro-Macedonum Panemi sive mensis Asianorum decimi diem 5. confert: qua ratione nonus a 24. Maii, decimus a Junii 25. die incepisset.

Sub Nerone martyrium subiisse Paulum, anno a nativitate Domini LXIX. a passione XXXVI. scribit Euthalius, annum vulgaris æræ Christianæ LXVII. ea supputatione indicans. Sequente enim anno LXVIII. qui intercalaris fuit, ante Junii diem 29. martyrio Pauli assignatum, vitam Neronem finiisse certum est. Inter 25. vero Junii, a quo decimum mensem hoc anno cœpisse notatum est, et Aprilis 25. a quo, in simili anno communi, mensis octavus ducebat initium, dies numerantur 61. in octavum et nonum mensem distribuendi. Si jam annum excessus Barnabæ, quo a 24. Maii nonus mensis inierit, communem fuisse supposuerimus: mensis octavus, ab Aprilis 25. in consimili anno incipiens, 29. fuisset dierum; et consequenter nonus 32. cujusmodi numeri, utcunque a mensibus solaribus astronomicis alieni non fuerint, (ut in parapegmate, quod Isagogæ suæ in phænomena subjecit Geminus, videre licet) in solaribus tamen politicis locum non habent. Etsi enim antiqua Romanorum superstitio, a Numæ ducta temporibus, Februario dies 28. tribuens,

non quinque jam sed septem dies inter menses suos solares partiendos reliquit: maluit tamen Cæsar septem menses 31. dierum constituere, quam 32. dierum numerum qui in mensibus usu civili receptis omni carebat exemplo, alicui eorum adscribere. Quod si annum, quo a Cypriis cæsus est Barnabas, intercalarem fuisse admiserimus (quam hypothesin ne admittamus, nulla nos cogit ratio) et a Maii 24. nonus, et ab Aprilis 24. octavus mensis inchoabitur: atque ita, et mensi nono 31. dierum constabit numerus, et octavo mensi 30. quot illum revera habuisse, non 29. tantum, Aristobuli (apud Plutarchum) evincit authoritas, qui *τριακάδι Δαισίου μηνὸς* Dæsii, octavi Macedonum mensis, die tricesimo, Alexandrum magnum decessisse tradidit.

Ex diebus nostris quinque, unus adhuc superest disponendus: quem et in postremo trimestri, (ne brumalis quadrans anni alias æstivo fieret productior) et in medio ejusdem mense, id est, undecimo, collocandum judicavimus. Si enim in postremum anni mensem dies 31. contulissemus; quarto quoque anno, die intercalari ad eum accedente, diebus constaret 32. quod in anno civili hactenus inauditum fuisse diximus. Decimum vero mensem 30. tantum fuisse dierum, ex historia captæ ab Alexandro Tyri deprehendimus. Cum enim mensis illius, quo urbem haud dubie capiendam Aristander aruspex prædixerat, extremus jam adesset dies; de eventu adhuc dubius Alexander (licet eodem urbs postea expugnata sit die) "*ἐκέλευε μηκέτι τριακάδα τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἀλλὰ τρίτην φθίνοντος ἀριθμεῖν.* non trigesimum, sed vigesimum octavum mensis illum diem numerari præcepit:" ut in vita ejus Plutarchus narrat. Archonte autem Athenis Aniceto (qui Nicetas Dionysio Halicarnasseo, Niceratus Diodoro Siculo est, Olympiadis CXII. anno primo) mense Hecatombæone, occupatam ab Alexandro fuisse Tyrum, in secundo de gestis illius libro confirmat Arrianus. Erat is cycli Metonici sextus in quo cum vigesimo Julii die Kalendas Hecatombæonis, et cum quinto consequenter Attici illius mensis die Loi mensis Macedonici decimi diem trigesimum, eundemque ultimum, concurrisse invenimus. Atque hisce ducti rationibus; quinque

istos dies per totum annum ita dispertivimus: ut in priore semestri, binos quosque *τριακονθημέρους* unus exciperet 31. dierum mensis; in posteriore vero, 31. et 30. dierum menses alternatim dispositi cernerentur.

CAP. VI.

Anni totius Macedonici et Asiani dispositio atque methodus exponitur. Cycli solaris et lunaris, et Christiani Paschatis, in eo indagandi ratio. Veterum parapegmatum ad eundem accomodatio.

RESTAT jam, ut anni Macedonici et Asiani methodum universam exponamus: quam sequentibus hisce regulis licebit comprehendere.

I.

Dato anno periodi Julianæ, vel æræ Christianæ, annum congruentem epochæ Macedonicæ invenire.

A dato anno periodi Julianæ subductis 4377. ad datum vero annum æræ Christianæ additis 336. exurget annus epochæ Macedonicæ, in cujus quarti mensis diem nonum Kalendæ Januariæ illius anni incurrunt; sequente 24. Septembris ejusdem anni die novum Macedonicum annum inchoaturo.

Exempli gratia: A dato anno periodi Julianæ 4391. subductis 4377. relinquitur Macedonicæ epochæ annus 14. a mensis 4. die 9. Kalendis illius Januariis respondens, cum 24. sequentis Septembris die, 15. epochæ Macedonicæ anno post inituro. Item, ad datum annum æræ Christianæ 672. additi 336. annum Macedonicæ epochæ 1008. exhibent; a mensis 4. die 9. Kalendis illius Januariis respondentem; a 24. Septembris sequentis anno Macedonico 1009. deinde inituro.

II.

Dato Macedonici anni mense et die, mensem et diem Julianum illi respondentem deprehendere.

Macedonicæ epochæ anno dato per quaternarium diviso (millenariis, si placet, centenariis et vicenariis, compendii causa, prætermissis) si quid ultra integros numeros superfuerit, ordinarium; si nihil, intercalarem esse annum indicat, et ad finem duodecimi mensis diem ex quadrantibus confectum esse adjiciendum. Inspecta igitur anni Macedonici et Asiani ephemeride: menses et dies anni Juliani e regione positi ita sunt cum eis conferendi; ut in anno intercalari ex linea extima postremorum 7. mensium dies assumantur, non ex interiore, ut alias fieri par est.

Anno periodi Julianæ 4391. Δαισίου τρίτῃ φθίνοντος, sive mensis Macedonici 8. die 28. Alexandrum magnum vitam finiisse in annalibus nostris ostendimus. Erat ille, juxta præcedentem regulam, Macedonicæ epochæ annus 14. qui per 4. divisus, in quoto ultra 3. integros numeros etiam $\frac{2}{4}$ exhibet. Quod cum anni ordinarii sit indicium; ex interiore linea 22. Maii diem, ut 28. diei mensis 8. Macedonici respondentem, assumendum esse pronuncio.

Jam si in anno æræ Christianæ 672. quæratur, cui diei Juliano dies 2. mensis 8. Macedonici sive Asiani respondeat: esse eum Macedonicæ epochæ annum 1008., ex eadem præcedente regula, intelligo. Is numerus, millenario, si libuerit, neglecto, per 4. divisus, ultra numerum integrum, partem nullam in quoto relinquit. Quæ cum anni intercalaris certa nota sit: ex linea extima 25. diem Aprilis quæsito diei Macedonico vel Asiano respondere assero.

III.

Dato anno Macedonico, cyclum solarem, invenire.

Diviso per 28. Macedonicæ epochæ anno dato: si quid ultra integros numeros in quoto reliquum fuerit, cycli

solaris index erit; sin nihil superfuerit, 28. pro quæsiti anni cyclo erit assumendus.

Ita in exemplis præcedentibus; annus epochæ Macedonicæ 14. per se indicat esse ipsum cycli solaris 14. annus vero 1008. per 28. divisus, in quoto 36. exhibet, integrum numerum, sine fractione ulla adjecta. Fuit igitur cycli solaris 28. et ultimus.

IV.

Dato cyclo solari, literam diei solis sive Dominicam, et per eam ferias hebdomadicas totius anni Macedonici sive Asiani, invenire.

Literam diei Dominicæ, sive primæ feriæ Hebdomadicæ in Macedonica ephemeride indicem, cuivis cycli solaris anno congruentem, sequens monstrat tabella, a litera C. inchoata; quia, primo anno Macedonico a feria sexta incipiente, tertius ejusdem dies, in ephemeride litera C. signatus, in feriam primam, sive diem solis incidit. Quartus vero quisque cycli annus, in tabula hic notatus, intercalaris esse intelligitur.

1.	C.	9.	G.	17.	D.	25.	A.
2.	B.	10.	F.	18.	C.	26.	G.
3.	A.	11.	E.	19.	B.	27.	F.
4.	G.	12.	D.	20.	A.	28.	E.
5.	E.	13.	B.	21.	F.		
6.	D.	14.	A.	22.	E.		
7.	C.	15.	G.	23.	D.		
8.	B.	16.	F.	24.	C.		

In anno Macedonicæ epochæ 1008. qui (per præcedentem regulam) cycli solaris 28. inventus est, dies 2. mensis 8. Dominica paschalis fuit. Anno cycli 28. litera E. respondet; quæ eadem diem 2. mensis 8. in ephemeride Macedonica et Asiana apposita, feriam primam sive diem Dominicum eum esse indicat.

Polycarpum anno æræ Christianæ CLXIX. mensis Asianorum 7. die 2. in magno Sabbato; Pionium anno æræ ejusdem CCLI. mensis Asianorum 7. die 12. eodemque Sabbati, martyrium subiisse, in capite tertio declaravimus. Ad annum æræ Christianæ 169. additis (juxta primam regulam) 336. exurgit Macedonicæ epochæ annus 505. qui per 28. divisus, ex tertiæ regulæ præscripto, in quoto, ultra integrum numerum 18. etiam 1. exhibet; anni 1. cycli solaris, et cum eo literæ Dominicalis C. in tabula conjunctæ, indicem. Inspecta deinde anni Macedonici et Asiani ephemeride, 7. mensis diei 2. literam B. appositam invenio: quæ cum in circulo hebdomadico locum a C. septimum obtineat, feriam septimam sive Sabbati diem esse illum significat.

Similiter, ad annum æræ Christianæ 251. additis 336. prodit Macedonicæ æræ annus 587. qui per 28. divisus, præter numerum integrum 20. etiam $\frac{27}{28}$ in quoto relinquit: quod indicio est, esse annum illum cycli solaris 27. cui litera Dominicalis F. respondeat. Inspecta vero ephemeride, mensis septimi dies 12. litera E. signatus reperitur: quæ cum in serie hebdomadica ab F. feriæ primæ indice, ordine sit septima, feriam quoque septimam sive Sabbaticam diem esse illum confirmat.

V.

Dato anno Macedonico sive Asiano, cyclum lunarem invenire.

Dividatur annus datus per 19. si præter integros quoti numeros relictus fuerit aliquis alius, is cycli lunaris quæsitus erit numerus: si nullus, 19. erit. Ita annus ille Macedonicæ epochæ 1008. per 19. divisus, præter integrum numerum 53. etiam 1. in quoto exhibet. Ut igitur cycli solaris erat ille postremus, ita cycli lunaris deprehenditur esse primus. Enneadecaeteridis, inquam, ab æræ Macedonicæ exordio numeratæ, primus; Alexandrinæ vero, ab æra Diocletiani deductæ, octavus.

VI.

In dato anno Macedonico vel Asiano paschalem Dominicam, et Montanistarum et Alexandrinorum, designare.

Montanistis, solares rationes tantum spectantibus, septimi mensis (quem illi primum appellabant) vel 14. dies semper paschalis erat, si is esset Dominicus, vel primus Dominicus dies qui eum sequebatur: quemadmodum in secundo capite declaravimus. Qui vero proprie dictam Asiam incolebant orthodoxi, lunari quoque calculo adhibito, cum reliquis orientalibus paschales Alexandrinorum terminos respiciebant: lunas videlicet 14. quæ vel in Martii diem 21. (quo vernum æquinoctium, ex Nicænorum patrum sententia, fieri credebatur) incurrebant, vel eum proxime insequebantur. Ejusmodi, in annis ordinariis, mensis sexti et septimi dies illi erant, quos, simul cum hebdomadicis suis literis ex ephemeride descriptis, unicuique lunaris cycli anno in subjecta tabula apposuimus: nam in intercalaribus, dies notatum proxime sequens est semper assumendus.

Asianæ Enneadecaeteridis paschales termini.

Cycl.	Mens.	Dies.	
1.	VII.	25.	D.
2.	VII.	14.	G.
3.	VII.	3.	C.
4.	VII.	22.	A.
5.	VII.	11.	D.
6.	VI.	31.	G.
7.	VII.	19.	E.
8.	VII.	8.	A.
9.	VI.	28.	D.
10.	VII.	16.	B.
11.	VII.	5.	E.
12.	VII.	24.	C.
13.	VII.	12.	E.
14.	VII.	1.	A.
15.	VII.	20.	F.
16.	VII.	9.	B.
17.	VI.	29.	E.
18.	VII.	17.	C.
19.	VII.	6.	F.

Author homiliæ paschalis, anno æræ Christianæ DCLXXII. Macedonicæ 1008. habitæ, lunam 14. in diem 26. septimi mensis Asianorum tum incidisse: et quod ea Dominica esset, in proximam Dominicam, sive mensis octavi diem 2. Pascha fuisse dilatum, significat. Annus ille 1008. (ut ex præcedentibus patuit) cycli solaris erat postremus, literam Dominicalem habens E. lunaris vero primus, ad quem in præsente tabula, mensis septimi diem 25. litera D. signatum vides. Sed quia annus intercalaris hic erat, dies proximus cum sua litera, nempe VII. 26. E. pro luna 14. sive termino paschali, ex regulæ præscripto est assumendus. Et quia E. anni hujus litera Dominicalis est, et in luna 14. sive ipso termino Pascha celebrari sanctio Nicæna vetat; in proximo E. proximo diei Dominici indice, quærendum Pascha est, id est, in mensis octavi die 2. quem litera item E. notatum in ephemeride videre licet.

Ut autem hoc anno, mensis octavi die 2. ita in tribus sequentibus, mensis septimi die 17. 9. et 29. Dominicam paschalem celebrandam fuisse, author subjicit. Annus 1009. cum cycli solaris primus sit, literam Dominicalem C. et cum lunaris secundus, terminum paschalem habet VII. 14. G. ideoque in proximo C. sive mensis septimi die 17. Dominica paschalis constituenda est. Annus 1010. cycli solaris 2. literam Dominicalem B. lunaris 3. terminum VII. 3. C. indeque in sequente B. hoc est, in mensis septimi die 9. Dominicam paschalem habet. Annus 1011. cycli solaris 3. literam Dominicalem A. lunaris 4. terminum VII. 22. A. adscriptum habet. Quia igitur Dominica in terminum incidit (quod concursus ille A. ostendit) in sequente A. id est, in mensis septimi die 29. Dominica paschalis est hic figenda.

Atque ita quadriennii hujus Paschata ab orthodoxis, juxta Alexandrinum calculum sunt celebrata. Montanistæ vero, diem 14. mensis VII. litera G. signatum, ut unicum suum canonem respicientes, in sequentibus E. C. B. A. quæ quatuor horum annorum (ut vidimus) literæ erant Dominicales, hoc est, in 19. 17. 16. et 15. mensis die, paschales suas Dominicas observabant.

Quandoquidem vero in capite primo Galenum nos docentem audivimus, qua ratione ortus et occasus siderum, et cum eis conjunctæ tempestatum in orbem recurrentium vices, in anno solari Macedonum inveniri possent: præclaro hoc additamento Macedonicum nostrum hemerologium locupletare visum est; collectis undique tanquam ex naufragio, quæ reperiri poterant, hujusmodi tabularum reliquiis; de quibus, in Aratum, ita scribebat olim Theon Alexandrinus: "*Οἱ μετὰ Μέτωνα ἀστρόνομοι καὶ πίνακας ἐν ταῖς πόλεσιν ἔθηκαν περὶ τῶν τοῦ ἡλίου περιφορῶν τῶν ἐννεακαιδεκαετηρίδων. ὅτι καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν τοιόσδε ἔσται χειμὼν, καὶ τοιόνδε ἔαρ, καὶ τοιόνδε θέρος, καὶ τοιόνδε φθινόπωρον, καὶ τοιοίδε ἄνεμοι, καὶ πολλὰ πρὸς βιωφελεῖς χρείας τοῖς ἀνθρώποις.* Post Metonem astronomi etiam tabellas in urbibus posuerunt de solis in novemdecim annorum periodo circuitibus: quod per unumquemque annum ejusmodi futura esset hyems, et ejusmodi ver, et ejusmodi æstas, et ejusmodi autumnus, et ejusmodi venti, et ejus generis multa humanæ vitæ usibus accommoda." Et quia tabellæ istæ publicis affixæ locis, omnium oculis spectandæ proponebantur, parapegmatum inde nomen eis est impositum. Vitruvius, libro nono, capite septimo, "Siderum occasus et ortus, tempestatumque significatus, Eudoxus, Eudæmon, (Euctemon,) Callistus, (Calippus,) Melo, (Meto,) Philippus, Hipparchus, Aratus, cæterique ex astrologia parapegmatorum disciplinas invenerunt, et eas posteris explicatas reliquerunt. Quorum scientiæ sunt hominibus suspiciendæ; quod tanta cura fuerunt, ut etiam videantur divina mente tempestatum significatus post futuros ante pronunciare: quas ob res hæc eorum curis studiisque sunt concedenda." A Laertio quoque, ex Thrasyllo, inter Democriti scripta *Παράπηγμα* recensetur: cujus, ut et aliorum illorum a Vitruvio commemoratorum (præter Aratæa, quæ integra supersunt) etiam in nostra hac tabularum congerie fragmenta licebit recognoscere.

De eisdem, in Isagogæ suæ capite decimo quinto doctissimus Geminus. "*Αἱ δὲ γινόμεναι προῤῥήσεις τῶν ἐπι-*

σημασιῶν ἐν τοῖς παραπήγμασιν, οὐκ ἀπὸ τινῶν παραγγελμάτων ὡρισμένων γίνονται, οὐδὲ τέχνῃ τινὶ μεθοδεύονται κατηναγκασμένον ἔχουσαι τὸ ἀποτέλεσμα, ἀλλ' οἱ ἐκ τοῦ ὡς ἐπίπαν γινωμένου διὰ τῆς καθ' ἡμέραν παρατηρήσεως τὸ σύμφωνον λαμβάνοντες, εἰς τὰ παραπήγματα κατεχώρησαν. Prædictiones autem significationum quæ in parapegmatibus sive tabulis affixis fiunt, non fiunt ex quibusdam certis præceptis, neque arte quadam traduntur, ut habeant necessarium effectum: sed qui ex eo quod plerumque fit, per quotidianam observationem, quod erat consonum ceperunt, in tabulis illud disposuerunt. *Οἱ γὰρ ἀπ' ἀρχῆς παρατηρήσαντες, καὶ συνταξάμενοι τὰ παραπήγματα, ἐξετάσαντες τοὺς τόπους τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου, ἐν οἷς ὡς ἐπίπαν αἱ μεταβολαὶ τοῦ ἀέρος γίνονται, ἐπεσκέψαντο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τίνα τῶν ἄστρων ἀνατέλλει ἢ συγκαταδύνει, καὶ ταῖς τούτων ἐπιτολαῖς καὶ δύσεσι σημείοις ἐχρήσαντο εἰς τὴν πρόγνωσιν τῶν προειρημένων.* Nam qui a principio observaverunt, et parapegmata illa composuerunt, exploratis locis zodiaci circuli, in quibus ut plurimum mutationes aeris fiunt; consideraverunt, quæ astra temporibus illis orirentur aut simul occiderent, atque horum ortibus et occasibus pro signis sunt usi ad prædictionem prædictorum."

In undecimo ejusdem operis capite *ψηφίσματα* quoque ea appellat. 'Εν *τοῖς ψηφίσμασιν*, inquit, "*αἱ φαινόμεναι τῶν ἄστρων ἐπιτολαὶ προλέγονται. αἱ μὲν γὰρ ἀληθιναὶ ἀθεώρητοί εἰσι καὶ ἀπαρατήρητοι, αἱ δὲ φαινόμεναι καὶ προλέγονται καὶ παρατηροῦνται.* In judiciis, apparentes astrorum ortus prædicuntur. Nam veri ortus sunt invisibiles atque inobservabiles: apparentes vero, et prædicuntur et observantur." Ubi notandum tamen, veteres astronomos in parapegmatibus suis, quibus Plinius et ipse Geminus quoque usus est, ortus quos appellant cosmicos, utcunque *ἀθεωρήτους*, locum concessisse; non quidem ut notis temporum conspicuis, sed ut *ἐπισημασιῶν* occultis indicibus: quippe qui siderum ortus et occasus, non cum Gemino simpliciter ut signa, sed etiam in causas tempestatum et variarum aeris mutationum, in meteorologicis suis

observationibus consideraverint; quanquam in suo Ptolemæus, non solum stellarum omnium ortus cosmicos et occasus acronychos, ut plane *ἀθεωρήτους καὶ ἀπαρατηρήτους*, consulto prætermiserit; sed etiam ipsas Sagittæ, Pleiadum, Hædorum, Vindemiatoris, Delphini, *ἐπιτολὰς καὶ κρύψεις* Heliacas, *διὰ τὸ δυσδιακρίτους καὶ δυσκατανοήτους εἶναι παντάπασιν τὰς τῶν οὕτω σμικρῶν ἀστέρων ἐσχάτας καὶ πρώτας φαντασίας.*

Ptolemæi autem nomen præferentia, quatuor vidimus parapegmata. Primum, hoc ipsum et illius proprium, hujusmodi prænotatum titulo. *Κλαυδίου Πτολεμαίου φάσεις ἀπλανῶν ἀστέρων, καὶ συναγωγὴ ἐπισημασιῶν.* Ubi *ἐπισημασίας* ex veterum tabulis, *φάσεις* vero, suo tempori congruentes, ex proprio calculo exhibet; secundum diversitatem climatum, quæ, horarum maximæ in unoquoque diei numero apposito, designat. Hujus exemplar Græcum integrum communicavit nobis D. Henricus Savilius: cujus partem tantum, eamque ipsam admodum mutilam et depravatam, Græco-Latina Dionysii Petavii continet editio; licet triginta octo ante illum annis, Fredericus Bonaventura Urbinas totum Latine a se versum in lucem emiserit.

Secundum, falso Ptolemæi nomine venditatum parapegma, vulgatus ille est de stellarum inerrantium significationibus libellus, qui ex Græco per Nicolaum Leonicum in Latinum translatus fuisse dicitur: cum vel ab ipso Nicolao, vel ab alio aliquo rerum harum imperitissimo, ex Ovidio et aliis Latinis authoribus, nullo judicio, fuerit congestus. Tertium, et brevius et nullius plane momenti, anno MCCCXLV. astrologicæ suæ summæ inscruit Johannes Eschenden. Quartum subjectum habebatur "Isagogico astrologiæ Ptolemæi, ex Arabico ab Abrahamo de Balmes converso:" quod non aliud est quam Gemini Isagoge in phænomena; cujus editionem ex codice, quem Viennæ a Johanne Sambuco Savilius noster nactus est, expressam, non solum cum Arabico isto Isagogico, sed etiam cum alio manuscripto Græco et Vaticani exemplaris *διττογράφαις* (ab eodem præstantissimo viro acceptis) diligenter contulimus; quod ideo monendum duximus, ne

quis erratum putaret, si quid a libro edito varians in nostra ephemeride deprehenderet: in qua, ex Gemino desumpta ea omnia intelligenda sunt, quæ Plinii et Ptolemæi et Aetii, non habent nomen appositum.

CAP. VII.

Cœlestium mensium disparilis mensura, in parapegmatum descriptionibus a Metone, Eudoxo et Chaldæis adhibita. Ortuum et occasuum stellarum ipsarum, pro varia temporum et locorum ratione, discrepantia: locorumque et temporum, quibus diversorum authorum parapegmata sunt adaptata, designatio.

Cœlestium mensium, ad solis in signa zodiaci ingressum conformatorum, quum Macedonicus noster annus a rege Philippo primum reciperetur, apud Græcos duo præcipua fuerunt genera: a Metone et Euctemone ante annos nonaginta quinque introductum unum, ab Eudoxo noviter excogitatum alterum. Hoc vero an illud ipsius solis in cœlo motui rectius responderet; considerandum sibi proposuit Calippus Cyzicenus; qui cum[a] populari suo atque Eudoxi familiari Polemarcho Cyziceno primum, deinde cum Aristotele communicato consilio; in integra anni periodo constituenda Eudoxi, anno tropico dies 365. et quadrantem assignantis, (detracta diei parte 76. quam Meton et Euctemon insuper adjecerant) in anni vero quadrantum partitione, Metonis et Euctemonis sententiam præferendam fuisse statuit. Cum enim Eudoxus unius tantum sphæræ, idem cum terra centrum habentis, circumvolutione solem per totam zodiaci longitudinem periodicum suum motum conficere, et, quod cum eo connexum est, borealem et australem illius semicirculum pari temporis spatio percurrere, statuisset: duas præterea alias homocentricas sphæras necessario hic adhibendas contendit Calippus, "τὰ φαινόμενα εἴ τις μέλλοι ἀποδιδόναι, si quis apparentia salvare velit;" ut in libro duodecimo

[a] Vid. Simplic. in Aristot. lib. 2. de cœlo, fol. 120. a. et 123. init.

metaphysicorum habet Aristoteles; vel ut in historia sua astronomica, ex ipso Calippo, refert Eudemus; "*εἴπερ οἱ μεταξὺ τῶν τροπῶν καὶ τῶν ἰσημεριῶν χρόνοι τοσοῦτον διαφέρουσιν, ὅσον τῷ Εὐκτήμονι καὶ τῷ Μέτωνι ἐδόκει*, si inter æquinoctia et solstitia temporum tanta sit differentia, quanta Euctemoni et Metoni visa fuit."

Extat insignis hic Eudemi locus apud Simplicium, in libro secundo de cœlo: sed hactenus minus animadversus, quod ut in Vitruvio Eudæmonis et Melonis, in Arabum versionibus Octimonis et Mathconis, ita et hic Ἀλμαίωνος ac Μέμνονος nomen, pro Euctemonis et Metonis, scriptorum vitio irrepserit; quorum utrumque nos, non ex nuda conjectura, sed ex clarissimi Savilii apographo, (quod ex Johannis Vincentii Pinelli exemplari descriptum, si memoria non fallit, ille nobis indicavit) integritati suæ restituimus. Atque ut ex eo Calippum, Euctemonis observationibus simpliciter acquievisse, et ad earum normam Eudoxi hypotheses emendasse, intelleximus: ita ex Gemino quoque in parapegmate suo Calippum cœlestes Euctemonis menses adhibuisse, atque ad eos ipsum Geminum tam Eudoxi quam aliorum astronomorum differentia parapegmata reduxisse, animadvertimus. Hinc ad diem decimum quintum id est, medium Scorpionis sui Geminus ex Euctemone annotat, *Ὠρίων ἄρχεται καὶ μεσοῦντι καὶ λήγοντι ἐπιχειμάζειν*· per Orionem in medio et fine mensis, tam Euctemonici quam sui, futuras tempestates significari innuens. Ad Zygonis primum *Εὐκτήμονι ἰσημερία μετοπωρινὴ*, et *Καλίππῳ ἰσημερία μετοπωρινὴ*, ab Euctemonis simul et Calippi æquinoctio autumnali mense inchoato; ad Ægonis item primum *Εὐκτήμονι τροπαὶ χειμεριναὶ* et *Καλίππῳ τροπαὶ χειμεριναὶ*, a brumali solstitio tum Euctemonis, tum Calippi principio mensis similiter deducto. Unde, cum ad primum Crionis, Calippi *ἰσημερία ἐαρινὴ*, et ad primum Carcinonis, ejusdem *τροπαὶ θεριναὶ*, appositæ ibidem cernantur: quin Euctemonis quoque et æquinoctium vernum et solstitium æstivum eodem sint referenda, nullum est dubium. A Metone vero et Euctemone observatum fuisse solstitium æstivum Athenis archonte Apseude, mensis Phamenoth secundum Ægyptios die vigesimo primo, sub finem videlicet anni quarti Olym-

piadis LXXXVI. Junii nostri proleptici die vigesimo septimo ex Ptolemæi libro tertio μεγάλης συντάξεος didicimus. Unde hujusmodi nascitur Kalendarum mensium cœlestium Metonis, Euctemonis et Calippi, in Gemini parapegmate, ad Julianorum nostrorum mensium dies accommodatio.

Carcinon,	di. 31.	Jun. 27.	di. 92.
Leonton,	di. 31.	Juli. 28.	
Parthenon,	di. 30.	Aug. 28.	
Zygon,	di. 30.	Sept. 27.	di. 89.
Scorpion,	di. 30.	Oct. 27.	
Toxon,	di. 29.	Nov. 26.	
Ægon,	di. 29.	Dec. 25.	di. 89.
Hydron,	di. 30.	Jan. 23.	
Ichthyon,	di. 30.	Feb. 22.	
Crion,	di. 31.	Mart. 24.	di. 95.
Tauron,	di. 32.	April. 24.	
Didymon,	di. 32.	Mai. 26.	

Euctemonem occasum matutinum Vergiliarum quadragesimo octavo diei post æquinoctium autumni tribuere, in naturali suæ historiæ libro decimo octavo, capite vigesimo quinto, scribit Plinius: Cæsareum utique æquinoctium, in 24. Septembris a Sosigene collocatum, intelligens. Est vero ille dies Novembris 10. Scorpionis Euctemonici et Calippici 15. ad quem, in Gemini parapegmate, similiter annotatum invenimus; "Εὐκτήμονι πλειάδες δύνουσι. Euctemoni Pleiades, sive Vergiliæ, occidunt." Ortus vero et occasus siderum, quos in Attica fieri idem notavit Plinius, tempus a Gemino ex Euctemone assignatum uno plerumque die antecedunt, aliquando etiam et sequuntur. Aprilis enim 15. Hyades, et 25. Canis, Euctemoni apud Geminum occultantur: quæ apud Plinium die 16. et 26. Atticæ occidunt vesperi. Contra, Septembris 1. apud Plinium Atticæ Arcturus matutino exoritur, et Sagitta occidit mane: quum die 6. Euctemoni, apud Geminum, ἐπιτέλλει ἀρκτοῦρος καὶ ὀϊστὸς δύεται ὄρθρον· quod idem etiam in ephemeride nostra, ad Octobris diem 1. et 3. Decembris 30. et 31. Aprilis 2. et 3. Julii 23. et

24. observare liceat. Quin et Julii die quinto Plinio, Atticæ Orion totus exoritur; ubi die septimo Εὐκτήμονι Ὠρίων ὅλος ἐπιτέλλει: quæ bidui differentia est, vel, si manuscripta Gemini exemplaria sequi libeat (ad diem 13. Carcinonis ortum istum referentia) etiam quatridui.

Ad Eudoxi vero parapegma spectat ille Plinii locus, libro secundo, capite quadragesimo septimo, "Omnium quidem (si libeat observare minimos ambitus) redire easdem vices quadriennio exacto Eudoxus putat; non ventorum modo, verum et reliquarum tempestatum magna ex parte. Et est principium lustri ejus semper intercalari anno Caniculæ ortus" non vero et ἀθεωρήτῳ, sed apparente et Heliaco: a quo, cum ab aliis, tum a Galeno (commentario primo in librum primum epidemiorum Hippocratis, et commentario tertio in ejusdem librum de humoribus) oporæ deducitur principium; de qua in commentariis ab librum primum meteororum Aristotelis, Olympiodorus: "Τὸ θέρος εἰς δύο διαιρεῖται· εἰς θέρος, ὅταν ἥλιός ἐστιν ἐν Καρκίνῳ καὶ Παρθένῳ, καὶ εἰς ὀπώραν, ἡνίκα ἐστὶν ὁ ἥλιος ἐν Λέοντι· ὅταν ὁ Σείριος φαίνεται λοιπὸν, ὃν καὶ ὁ ποιητὴς διὰ τὴν ὀπώραν ὀπωρινὸν ἐκάλεσεν. Æstas in duo dividitur: in æstatem" proprie dictam, "quando sol est in Cancro et Virgine; et in oporam, quando sol in Leone est: quando Sirius præterea apparet, quem et poeta eam ob causam oporinum appellavit." Homerum intelligit, qui in Iliadis libro quinto Sirium sive Caniculum ἀστέρα ὀπωρινὸν nominat.

A solis igitur in Leonem ingressu, cœlestium suorum mensium exordium deduxit Eudoxus: in Alexandrinorum Mesori die quinto sive Julii nostri 29. principium oporæ; et in Metonici Ægonis die quarto qui nostri Decembris 28. est, τροπὰς χειμερινὰς, sive solstitium brumale collocans: quorum hoc Geminus, illud in parapegmate suo nos edocuit Ptolemæus. Unde in intercalari illo anno, a quo lustrum suum est exorsus, hujusmodi orta est mensium dispositio.

Leonton,	di. 30.	Juli. 29.	di. 92.
Parthenon,	di. 31.	Aug. 28.	
Zygon,	di. 30.	Sept. 28.	
Scorpion,	di. 31.	Oct. 28.	di. 91.
Toxon,	di. 30.	Nov. 28.	
Ægon.	di. 31.	Dec. 28.	
Hydron,	di. 30.	Jan. 28.	di. 92.
Ichthyon,	di. 31.	Feb. 27.	
Crion,	di. 30.	Mart. 29.	
Tauron,	di. 31.	April. 28.	di. 91.
Didymon,	di. 30.	Mai. 29.	
Carcinon,	di. 31.*	Jun. 28.	

* In anno intercalari; sed 30. tantum in ordinario.

Homocentrica utique Eudoxi illa hypothesis, quæ in septentrionali et australi Zodiaci semicirculo æqualem soli moram tribuebat, ut æstivum etiam semestre et brumale eodem temporis spatio conficeretur postulabat: quo ad dies integros reducto, in anno illo intercalari, quem (ut lustri sui primarium) in parapegmate suo Eudoxus proposuerat, menses dierum 31, et 30. alternatim positi, in alterutro semestri 183. dies æquabiliter exhibebant. Unde, ut ex duodecim mensibus ἐναλλὰξ 30. et 29. dierum, lunaris annus dierum, 354. ita ex totidem mensibus eadem alternata ratione 31. et 30. dierum coustitutis, solaris annus 366. dierum enatus est: quot etiam naturali anno dies tribuisse Ennium, Censorinus author est. Quod si anno tertio Olympiadis CIII. octaeterida suam in Ægypto Eudoxus conscripserit (quod, ut concessum, in libro secundo de emendatione temporum, assumit Scaliger) in intercalari ejus anno contigisset etiam bissextus anni nostri Juliani proleptici. Et circa illam sane Olympiadem claruisse Eudoxum, ex ipsius γῆς περιόδῳ confirmat Laertius: ad tertium vero, vel illius vel præcedentis alicujus Olympiadis, quam ad annum quempiam alium, principium lustri ejus et nos referre maluimus, quod mense Februario 29. dierum ea ratione hic admisso, Crionis Kalendæ in Martii

29. incurrerent; nempe in Metonici Crionis diem sextum, ad quem, in Gemini parapegmate, Eudoxi ἰσημερία cernitur apposita.

Ex his quæ hactenus sunt dicta satis apparet, neque Metonis et Euctemonis, neque Eudoxi menses cœlestes, in novo suo anno solari secutos fuisse Macedones; sed a quibus eos mutuati fuerint, non tam proclive est dicere. Ego certe quod huc faciat, aliud nihil afferre possum, quam quod a Columella libro undecimo, capite secundo, annotatum reperio: "Nono Kalendas Januarias brumale solstitium sicut Chaldæi observant, significat." In anno autem Macedonico, ab Asianis item recepto, mensis quarti initium a brumali solstitio fuisse deductum, capite primo, ex Galeno; et a nono Kalendas Januarias, sive vigesimo quarto Decembris Juliani die, fuisse numeratum, capite secundo ex actis Timothei declaravimus. Unde et in reliquis pariter anni partibus ordinandis Chaldæos quoque secuti illi fuisse videantur, quorum hic opera rex Philippus fuerat usus, et inter eos præcipue Aristoteles, quem, ut cœlestium observationum, ab Ægyptiis et Babyloniis a plurimis annis factarum, non ignarum fuisse ex libro secundo de cœlo intelligimus: ita parapegmata eum latuisse non est credibile, quorum usum ab Ægyptiis et Chaldæis ad Græcos pervenisse, in commentariis ad Aratum Theon Alexandrinus confirmat. Ægyptiacum quoque illud et Chaldaicum (eo nomine et Assyria[b], et Babylonia comprehensa,) inter alia parapegmata, consuluisse se Plinius indicat: de eorum inter se discrepantia, ita præfatus: "Addidere difficultatem et auctores diversis in locis observando, mox etiam in iisdem diversa prodendo. Tres autem fuerunt sectæ: Chaldæa, Ægyptia, Græca. His addidit quartam apud nos Cæsar dictator, annos ad solis cursum redigens; Sosigene perito ejus scientiæ adhibito." Nos vero in sequentem ephemeridem, quæ ex Chaldæa et Græca supererant, conjecimus; Ægyptia, et Cæsarea suum in locum seposita, et ad Græcanicas præterea observationes, a Gemino et Ptolemæo commemoratas, aliis nonnullis ex Plinio ad-

[b] Plin. lib. 18. cap. 25.

jectis: quem longe quam illos pluribus generis hujus scriptoribus fuisse usum, tum ex authorum ex quibus liber decimus octavus conflatus est indice, clarum est; tum, ex capitis trigesimi primi ejusdem libri, verbis illis: "Deinde consentiunt, quod est rarum, Philippus, Calippus, Dositheus, Parmeniscus, Conon, Criton, Democritus, Eudoxus, Ion; quarto Kalendas Octobris Capellam matutino exoriri, et tertio Kalendas Hædos.

Quod ita inter se auctores dissenserint, qui diversis in locis observarunt, nihil est quod quisquam miretur: quum in aliis atque aliis terræ climatibus alios atque alios eorundem siderum ortus et occasus necessario fieri, sphæræ ratio demonstret. "*Τὸ γὰρ αὐτὸ παράπηγμα οὐ δύναται συμφωνεῖν ἐν τῇ Ῥώμῃ, καὶ ἐν τῷ Πόντῳ, καὶ ἐν Ῥώδῳ, καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἀλλὰ ἀνάγκη διαφόρους τὰς παρατηρήσεις εἶναι ἐν διαφόροις ὁρίζουσι.* Unum enim parapegma non potest congruere in urbe Roma, et in Ponto, et in Rhodo, et in urbe Alexandrina; sed necesse est, ut diversæ sint observationes in diversis horizontibus:" quemadmodum, in capite *περὶ ἐπισημασιῶν*, confirmat Geminus. Nam Canicula, exempli gratia, in Rhodo quidem (ut ait ille) post æstivum solstitium diebus triginta oritur, in aliis vero locis quadraginta, et quinquaginta in aliis. Licet enim ad quadringenta fere stadia insensibilis fiat climatum varietas: in majori tamen distantia, "*προανατολὰς καὶ προδύσεις*, præortus et præoccasus" notari, in præcedente capite idem præstantissimus scriptor docuerat. Cujus mente non recte perspecta, secundum mathematicos singulis gradibus mutari ad sensum meridianos, et cuique gradui quadringenta respondere stadia, minus considerate in Manilianis suis pronunciavit Scaliger.

Sed cum parapegmatum scriptores ortibus et occasibus siderum inerrantium ut "*ἱσταμένοίς τισι σημείοις*, statis et immotis quibusdam signis," ad tempestates designandas usos fuisse, in capite illo *περὶ ἐπισημασιῶν*, Geminus notaverit; "iisdem in locis diversa prodita" ab eis fuisse, magis illi mirum videri potuisset, quam Ptolemæo qui, ipsis stellis fixis motum proprium tribuens, tantum *ἐπὶ πολὺν χρόνον τὰς αὐτὰς φάσεις ταῖς ὁμωνύμοις ἡμέραις* canonem suum

potuisse reddere professus est. Hic enim, Hipparchi insistens vestigiis, centum annis in consequentia signorum per unum gradum stellas provehi censuit: quem septuaginta annorum spatio ab illis confici, R. Josua Judæus (in tractatu Thalmudico, הוריות dicto) Alzuphi Arabs, Nassireddinus Tusinus et Ulug-beigus Persæ, multo rectius tradiderunt; ita ut annuus earum motus sit minut. 0′. 51″. 25‴. 42⁗. qui item *ὑψωμάτων*, sive apogeorum, solis, Saturni, Jovis, Martis, Veneris et Mercurii, in tabulis Persicis manuscriptis (a Georgio Chrysococca Græce conversis) annuus motus esse statuitur. Quocunque vero motu periodico stellarum inerrantium posito, illud consequitur; labentibus sæculis, iisdem in locis easdem siderum *φάσεις*, eisque respondentes tempestatum *ἐπισημασίας*, certa quadam ratione a prioribus diebus paulatim recedere. Unde et decem illorum Græcorum, e quibus sequens ephemeris collecta est, astronomorum tempora libuit hic subjicere: locis quoque ex Ptolemæo appositis, quibus illi parapegmata sua adaptarunt.

Authores.	Tempus Periodi Julianæ.	Circa annum ante æram Christianam.	Loca.
1. Meton et 2. Euctemon Athenienses.	4282	432	Athenæ, Cyclades, Macedonia, et Thracia : a maximi diei quantitate horarum 14½. usque ad 15.
3. Democritus Abderitanus.	4284	430	Macedonia et Thracia : ubi maximus dies est horarum 15.
4. Eudoxus Cnidius.	4348	366	Asia, Sicilia et Italia : a maximi diei quantitate horarum 14½. usque ad 15.
5. Philippus Medmæus.	4374	340	Peloponnesus, Locris et Phocis : ubi maximus dies est horarum 14½.
6. Calippus Cyzicenus.	4384	330	Hellespontus : a maximi diei quantitate horarum 14½. usque ad 15.
7. Conon Samius.	4444	270	Italia et Sicilia : a maximi diei quantitate horarum 14½. usque ad 15.
8. Dositheus Coloniensis.	4514	200	Coloni[c], prope Athenas, ubi maximus dies est horarum 14½.
9. Hipparchus Bithynus.	4584	130	Bithynia : ubi maximus dies est horarum 15.
10. Metrodorus Scepsius.	4634	80	Italia et Sicilia : a maximi diei quantitate horarum 14½. usque ad 15.

Nobis vero, ad quos integra horum parapegmata non pervenerunt, alia adhuc difficultas superest: quod qui reliquias eorum nobis conservarunt, Geminus et Ptolemæus, ad diversos dies eorundem non locorum modo et temporum, sed etiam hominum observationes retulerunt. Cujusmodi error, in variis annorum cœlestium formis ad unum aliquem alium anni modum transferendis, facillime potuit obrepere. Ut enim Metonis et Calippi menses cœ-

[c] Vide annon Colonæ potius minoris Asiæ hic intelligendæ : de quibus Arrian. in exped. Alexandri lib. I. cap. 13. et Xenophon. Hellenic. ubi maritimam eam Æolidis urbem fuisse docet : quæ hic omnino est intelligenda.

lestes Geminus: ita Alexandrinorum suorum menses eiviles, reliquorum omnium parapegmatum communem mensuram, Ptolemæus constituit.

Et sæpius quidem in eundem diem Julianum Gemini et Ptolemæi notationes coincidere animadvertimus: quod argumento est, ex male a nobis constituto mensium cœlestium apud Geminum exordio (de Alexandrinorum enim apud Ptolemæum ad nostros applicatione nullum subest dubium) differentiam illam nequaquam provenisse. Ita, verbi gratia, apud utrumque Martii die septimo, Democrito frigidi flant venti, Ornithiæ appellati, per dies novem. Calippo, Septembris 1. Etesiæ desinunt; et Martii 26. est ὑετὸς ἢ νίφετος. Eudoxo, Aprilis 25. Maii 4. et Decembris 9. est ὑετός. Dositheo, Octobris 29. et Euctemoni, Novembris 10. χειμάζει. Non raro tamen unius diei discrimen cernitur. Inde Euctemoni, Septembris die 15. apud Ptolemæum, 16. apud Geminum, est autumni principium: et apud illum Januarii sexto die, apud hunc septimo, media hyems. Eidem, apud Ptolemæum Martii quarto et octavo, apud Geminum quinto et septimo flat frigidus Boreas. Democrito, juxta Ptolemaicas rationes, Decembris die 10. tonitrus, fulgura, aqua, ventus; Januarii 4. auster flat ut plurimum: Februarii 6. Zephyrus incipit flare, et 24. Varii sunt dies, qui Halcyonii appellantur; Junii 3. aqua existit, et 22. significare solet: quæ singula Gemini canon in dies sequentes conjicit.

Aliquando hic et bidui occurrit differentia: Euctemoni enim, apud Ptolemæum Martii die 13. apud Geminum 15. Ornithiæ flare incipiunt, et Milvus apparet. Eudoxo juxta Ptolemæum Februarii die 3. serenitas est, quandoque etiam flat Zephyrus; Martii 3. Milvus apparet; Julii 25, auster flat; Septembris 4. pluvia, tonitrus, ventus existit: quæ in Gemini tabula, Februarii die 5. Martii 10. Julii 27. et Septembris 6. consignata leguntur. Sed et ipsi nos, in ephemeridis nostræ tractatione, priusquam lineis ductis dierum numeros ab invicem discrevissemus, usu comperimus, in phasibus et ἐπισημασίαις excerpendis, uno aliquoties et (ubi dies hisce vacuus

intercurrebat) duobus aliquando diebus errorem a nobis fuisse admissum: adeo proclivis lapsus est in numerorum et notarum appositarum recte accommodatione: ad primorum scriptorum ἀβλεψίαν posteriorum librariorum præsertim accedente negligentia. Quod prudenti lectori æstimandum ex ipsius ephemeridis inspectione relinquimus: cui ne quid deesset, etiam ex Aetii Tetrabiblo[b] recentius parapegma interserere libuit; qui circa annum Christi CCCL. Amidæ in Mesopotamia claruit, in illo videlicet climate, cujus medius parallelus diem maximum habet horarum $14\frac{1}{2}$.

[b] Serm. III. cap. 164.

EPHEMERIS ANNI MACEDONICI ET ASIANI, CUM JULIANO COLLATI :

Addito etiam stellarum innerrantium ortu et occasu, ac tempestatum præsagiis ; ex veterum astronomorum, quæ Asiam, Thraciam, Macedoniam et Græciam spectabant, parapegmatum reliquiis.

I. DIUS MACEDONICUS, dierum 30. Sol in Libra.

				Sept.
1	A	Νουμηνία.		24
2	B	δευτέρα ἱσταμένου.	Eudoxa, significat. Ptolem. Aetio, æquinoctium autumnale: et est maxima aeris turbatio tribus diebus antea.	25
3	C	τρίτη ἱσταμένου.	Euctemoni, significat. Democrito, pluvia et ventorum turbatio. Ptol.	26
4	D	τετάρτη ἱσταμένου.	Euctemoni, Philippo, et Cononi, significat. Ptol. Euctemoni, æquinoctium autumnale, et significat. Calippo, Aries incipit occidere. Æquinoctium autumnale.	27
5	E	πέμπτη ἱσταμένου.	Hipparcho, significat. Ptol. Philippo, Calippo, Dositheo, Cononi, et Democrito, Capella matutino exoritur. Plin.	28
6	F	ἕκτη ἱσταμένου.	Eisdem, Hœdi exoriuntur. Plin. Hipparcho, auster vel zephyrus. Eudoxo et Euctemoni, significat. Ptol. Euctemoni, Hœdi vespertino oriuntur. Tempestas est. Gemin.	29
7	G	ἑβδόμη ἱσταμένου.	Eudoxo, Capra vesperi oritur. Gemin.	30
8	A	ὀγδόη ἱσταμένου.	Calippo, tempestas est, et aeris intemperies. Euctemoni et Philippo, pluvia. Ptol Euctemoni, vespertinæ apparent Pleiades. Calippo, Virgo cessat oriri.	Oct. 1
9	B	ἐννάτη ἱσταμένου.	Atticæ Corona exoritur mane. Plin. Euctemoni, tempestas est. Ptol.	2
10	C	δεκάτη.	Asiæ, Heniochus occidit matutino. Plin. Euctemoni, Corona oritur. Tempestas est.	3
11	D	πρώτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Eudoxo, pluvia et ventus inconstans. Dositheo, significat. Ptol. Eudoxo, Pleiades oriuntur. Gemin.	4
12	E	δευτέρα ἐπὶ δεκάτῃ.	Democrito, tempestas est. Sementis tempus. Ptol.	5
13	F	τρίτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Eudoxo, [Spica] mane oritur. Gemin. Aetio, Corona mane oritur: et est vehemens aeris mutatio.	6 7
14	G	τετάρτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Hipparcho, auster. Ptol. Aetio, Hœdi vespere oriuntur.	
15	A	πέμπτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Eudoxo, Scorpius vesperi incipit occidere: et tempestas insuper oritur, et ventus flat magnus. Gemin.	8
16	B	ἕκτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Eudoxo, significat. Hipparcho, Subsolanus. Ptol.	9

				Oct.
17	C	ἑβδόμη ἐπὶ δεκάτῃ.		10
18	D	ὀγδόη ἐπὶ δεκάτῃ.	Dositheo, et Eudoxo, significat. Ptol.	11
19	E	ἐννάτη ἐπὶ δεκάτῃ.		12
20	F	Εἰκάς.	Dositheo, ventus inconstans. Calippo, significat. Ptol. Eudoxo, Scorpius vesperi occidit. Capra [mane] occidit. Gemin. Calippo, Chelæ incipiunt oriri. Significat. Gemin.	13
21	G	δεκάτη φθίνοντος.	Eudoxo, significatio. Ptol.	14
22	A	ἐννάτη φθίνοντος.	Eudoxo, Boreæ et Austri spirant.	15
23	B	ὀγδόη φθίνοντος.	Eudoxo, ventorum mutationes. Tonitrua. Ptol.	16
24	C	ἑβδόμη φθίνοντος.	Hipparcho, Auster vel Boreas. Ptol. Aetio, Hyades vespere oriuntur : et magna fit aeris turbatio.	17
25	D	ἕκτη φθίνοντος.	Eudoxo, Hyades vesperi oriuntur.	18
26	E	πέμπτη φθίνοντος.	Dositheo, significatio. Ptol.	19
27	F	τετάρτη φθίνοντος.		20
28	G	τρίτη φθίνοντος.		21
29	A	δευτέρα φθίνοντος.	Aetio, maxima aeris turbatio.	22
30	B	πρώτη φθίνοντος, ἢ τριακάς.	Eudoxo, significat. Ptol. Aetio, oriente sole Pleiades occidunt.	23

EPHEMERIS.

II. APELLÆUS, dierum 30. Sol in Scorpio.

				Oct.
1	C	Νουμηνία.	Calippo, significat. Euctemoni, et Calippo, varius aer. In mari, tempestas magna. Ptol. Calippo, Tauri cauda occidit. Significat. Gemin.	24
2	D	δευτέρα ἱσταμένου.	Eudoxo, Boreas et Auster spirant.	25
3	E	τρίτη ἱσταμένου.	Euctemoni, magna per mare tempestas.	26
4	F	τετάρτη ἱσταμένου.		27
5	G	πέμπτη ἱσταμένου.		28
9	A	ἕκτη ἱσταμένου.	Dositheo, tempestas est. Democrito, frigus vel pruina. Hipparcho, auster continuus. Ptol. Dositheo, tempestas est. Gemin.	29
7	B	ἑβδόμη ἱσταμένου.	Euctemoni et Philippo, ventus magnus flat. Ptol. Democrito, Pleiades matutino occidunt. Venti hyberni plerumque, et frigora et pruina. Solet audiri flatus. Folia abjicere maxime incipiunt arbores. Calippo Scorpii, frons oritur, cum ventis. Gemin.	30
8	C	ὀγδόη ἱσταμένου.	Calippo et Euctemoni, venti vehementes. Metrodoro, venti et tempestas. Ptol. Euctemoni, Arcturus vesperi occidit; magnique spirant venti.	31
9	D	ἐννάτη ἱσταμένου.	Cononi et Eudoxo, intemperies ventorum. Ptol.	Nov. 1
10	E	δεκάτη.	Calippo, intempericsaeris. Hipparcho, Auster vel Boreas frigidi. Ptol.	2
11	F	πρώτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Eudoxo, Boreas, vel Auster. Metrodoro, intemperies aeris. Euctemoni, et Philippo, et Hipparcho, pluvia. Ptol. Eudoxo, Arcturus acronychus [mane] occidit; et significat, et ventus spirat. Gemin.	3
12	G	δευτέρα ἐπὶ δεκάτῃ.	Calippo, pluvia. Euctemoni, significat. Ptol. Calippo, Tauri caput [mane] occidit. Pluviæ. Gemin.	4
13	A	τρίτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Euctemoni, Lyra mane oritur: et tempestas est, cum pluvia. Gemin.	5
14	B	τετάρτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Dositheo, tempestas. Ptol. Actio, Pleiades mane occidunt, et incipit aer sedari.	6
15	C	πέμπτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Hipparcho, Argestes (seu Corus) frigidus. Ptol. Eudoxo,Orion vesperi incipit oriri.Gem.	7
16	D	ἕκτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Democrito, Lyra oritur una cum sole ascendente: et aer fit tempestuosus plerumque. Gemin.	8
17	E	ἑβδόμη ἐπὶ δεκάτῃ.	Metrodoro, tempestas est, et procella. Euctemoni, pluviæ et tempestas. Ptol. Eudoxo, pluvia est.	9
18	F	ὀγδόη ἐπὶ δεκάτῃ.	Philippo et Euctemoni, tempestas et procella. Hipparcho, Boreas vel Auster frigidus, et pluvia. Ptol. Eucte-	10

				Nov.
			moni, Pleiades occidunt, et significant. Et Orion incipit cum medianti mensi tum desinenti tempestatem excitare. Gemin.	
19	G	ἐννάτῃ ἐπὶ δεκάτῃ.	Hipparcho, hyemis initium. Metrodoro, et Calippo, et Cononi, significatio. Ptol. Calippo, splendida in Scorpio stella oritur, significat : et Pleiades occidunt apparenter. Gemin. Aetio, Lyra mane oritur.	11
20	A	Εἰκὰς.	Euctem. et Dositheo, tempestas. Ptol.	12
21	B	δεκάτῃ φθίνοντος.	Eudoxo, Scorpius incipit oriri mane.	13
22	C	ἐννάτῃ φθίνοντος.	Eudoxo, hyemis principium; et significat. Democrito, tempestas, tum iu terra tum in mari. Ptol. Eudoxo, Pleiades mane occidunt ; et Orion incipit occidere et tempestas est. Gemin. Vergiliarum occasus hyemen inchoat. Plin.	
23	D	ὀγδόῃ φθίνοντος.		14
24	E	ἑβδόμῃ φθίνοντος.	Eudoxo, Lyra mane oritur. Gemin.	15
25	F	ἕκτῃ φθίνοντος.		16
26	G	πέμπτῃ φθίνοντος.		17
27	A	τετάρτῃ φθίνοντος.	Eudoxo, hybernus cœli status. Ptol.	18
28	B	τρίτῃ φθίνοντος.	Eudoxo, Boreas frigidus. Ptol.	19
29	C	δευτέρα φθίνοντος.	Euctemoni, et Dositheo, tempestas et pluvia. Ptol.	20
			Aetio, Hyades mane occidunt.	21
30	D	πρώτῃ φθίνοντος, ἢ τριακᾶς.	Eudoxo, tempestas vehemens. Ptol. Euctemoni, Hyades occidunt, atque insuper pluit. Gemin. Aetio, turbatio fit circa aerem.	22

EPHEMERIS.

III. AUDYNÆUS, DIERUM 31. SOL IN SAGITTARIO.

				Nov
1	E	Νουμηνία.	Hipparcho, Auster frequens. Eudoxo, et Cononi, hybernus aer. Calippo, pluvia. Ptolem. Calippo, Tauri cornua occidunt; et pluvia. Gemin.	23
2	F	δευτέρα ἱσταμένου.	Eudoxo, Hyades occidunt; et magna est tempestas. Gemin.	24
3	G	τρίτη ἱσταμένου.		25
4	A	τετάρτη ἱσταμένου.		26
5	B	πέμπτη ἱσταμένου.	Eudoxo, intemperies aeris. Dositheo, significatio. Democrito, cœlum turbidum et mare ut plurimum. Ptol. Aetio, Orion oritur; et Corona oecidit.	27
6	C	ἕκτη ἱσταμένου.		28
7	D	ἑβδόμη ἱσταμένου.		29
8	E	ὀγδόη ἱσταμένου.	Cononi, tempestas est. Ptol.	30
9	F	ἐννάτη ἱσταμένου.	Euctemoni, et Eudoxo, et Calippo, tempestas. Ptol. Aetio, Canis mane oecidit.	Dec. 1
10	G	δεκάτη.	Metrodoro, hybernus status. Euctemoni, et Philoni, (f. Philippo) et Calippo, ventorum intemperies. Ptol. Euctemoni, Canis occidit; et fit tempestas. Calippo, Sagittarius incipit oriri, et Orion occidere apparenter. tempestas est. Gemin.	2
11	A	πρώτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Cononi, tempestas est. Ptol. Eudoxo, Orion mane occidit. Gemin.	3
12	B	δευτέρα ἐπὶ δεκάτῃ.	Euctemoni, et Eudoxo, tempestas. Ptol.	4
13	C	τρίτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Dositheo, et Democrito, tempestas. Ptol. Euctemoni, Scorpii aculeus oritur. Gem.	5
14	D	τετάρτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Eudoxo, et Dositheo, hybernus aer. Ptol.	6
15	E	πέμπτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Hipparcho, Boreas assiduus. Eudoxo, pluvia. Ptol. Eudoxo, Canis mane occidit: tempestas est. Gemin.	7
16	F	ἕκτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Euctemoni, et Eudoxo, et Calippo, hybernus aer et pluvia. Ptol.	8
17	G	ἑβδόμη ἐπὶ δεκάτῃ.	Euctemoni, et Eudoxo, et Calippo, hybernus aer et pluvia. Ptol. Eudoxo, pluvia. Gemin.	9
18	A	ὀγδόη ἐπὶ δεκάτῃ.	Metrodoro, Euctemoni, et Calippo, hybernus status. Democrito, tonitrus, fulgura, aqua, venti. Ptol. Euctemoni, Aquila oritur; flat Auster. Gemin. Aetio, Hœdi mane oeeidunt.	10
19	B	ἐννάτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Calippo, Auster; et significatio. Eudoxo, hybernus aer. Ptol. Democrito, Aquila oritur simul cum sole; et signifieare solet tonitru et fulgur, cum aqua, aut vento, aut utroque ut plurimum. Eudoxo, Canis vesperi oritur. Calippo, Gemini tran-	11

				Dec.
			seunt occidentes: fit pluvia. Gemin. Aetio, Capra mane occidit.	
20	C	Εἰκάς.	Aetio, perturbatio aeris fit.	12
21	D	ἐνδεκάτη φθίνοντος.	Hipparcho, Auster multus vel Boreas. Ptol.	13
22	E	δεκάτη φθίνοντος.	Eudoxo, tempestas est. Ptol. Euctemoni, [Capra] occidit. Gemin.	14
23	F	ἐννάτη φθίνοντος.		15
24	G	ὀγδόη φθίνοντος.	Eodoxo, Scorpius mane oritur; et est tempestas. Gemin.	16
25	A	ἑβδόμη φθίνοντος.		17
26	B	ἕκτη φθίνοντος.	Hipparcho, Auster. Ptol. Eudoxo, Capra mane occidit. Gemin.	18
27	C	πέμπτη φθίνοντος.	Eudoxo, et Dositheo, Africus vel Auster. Ptol.	19
28	D	τετάρτη φθίνοντος	Eudoxo, hybernus aer. Ptol.	20
29	E	τρίτη φθίνοντος.	Eudoxo, Aquila mane oritur. Gemin.	21
30	F	δευτέρα φθίνοντος.		22
31	G	πρώτη φθίνοντος.	Aetio, solstitium hybernum.	23

EPHEMERIS.				
IV. PERITIUS, DIERUM 30. SOL IN CAPRICORNO.				
				Dec.
1	A	Νουμηνία.	Hipparcho et Metoni, significat. Ptol. Chaldæis, brumale solstitium est. Columel.	24
2	B	δευτέρα ἱσταμένου.	Cononi, et Metoni, et Calippo, tempestas. Metrodoro, significationis intemperies. Ptol. Euctemoni, solstitium brumale. Significat. Gemin. Calippo. Sagittarius desinit oriri. Solstitium brumale. Tempestas est. Gemin.	25
3	C	τρίτη ἱσταμένου.	Eudoxo, et Metrodoro, hyemalis aer. Hipparcho, tempestas vespertina. Ptol. Euctemoni, Delphinus oritur. Tempestas est. Gemin.	26
4	D	τετάρτη ἱσταμένου.	Eudoxo, significat. Democrito, tempestas. Ptol.	27
5	E	πέμπτη ἱσταμένου.	Eudoxo, solstitium brumale. Tempestas est. Gemin.	28
6	F	ἕκτη ἱσταμένου.	Euctemoni, et Philippo, et Democrito, significat. Ptol.	29
7	G	ἑβδόμη ἱσταμένου.	Euctemoni, significat. Ptol. Atticæ et finitimis regionibus Aquila vesperi occidit. Plin.	30
8	A	ὀγδόη ἱσταμένου.	Euctemoni, Aquila vesperi occidit: fitque tempestas. Gemin.	31
				Jan.
9	B	ἐννάτη ἱσταμένου.		1
10	C	δεκάτη.	Dositheo, significat. Ptol. Eudoxo, Corona vesperi occidit. Gemin.	2
11	D	πρώτη ἐπὶ δεκάτῃ.		3
12	E	δευτέρα ἐπὶ δεκάτῃ.	Democrito, Auster flat ut plurimum. Ptol. Aetio, Delphinus oritur. Gemin.	4
13	F	τρίτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Democrito, Auster flat ut plurimum. Aetio, Aquila vesperi occidit.	5
14	G	τετάρτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Euctemoni, et Philippo, media hyems. Ptol.	6
15	A	πέμπτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Hipparcho, et Eudoxo, tempestas. Ptol. Euctemoni, media hyems. Auster multus flat hybernus per mare. Gem. Aetio, turbatio vehemens.	7
16	B	ἕκτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Metrodoro, et Euctemoni, et Philippo, et Calippo, Auster. Ptol. Calippo, Capricornus incipit oriri. Flat Auster. Gemin.	8
17	C	ἑβδόμη ἐπὶ δεκάτῃ.	Eudoxo, Auster vehemens, et pluvia. Ptol. Euctemoni, Auster hybernus per mare.	9
18	D	ὀγδόη ἐπὶ δεκάτῃ.		10
19	E	ἐννάτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Eudoxo et Dositheo, Auster cum tempestate. Hipparcho, ventorum intemperies. Ptol. (Euctemoni) vesperi occidit Perseus, et spirat Auster. Gemin.	11
20	F	Εἰκάς.		12

				Jan.
21	G	δεκάτη φθίνοντος.		13
22	A	ἐννάτη φθίνοντος.	Hipparcho, Auster vel Boreas, tempestas est. Ptol.	14
23	B	ὀγδόη φθίνοντος.		15
24	C	ἑβδόμη φθίνοντος.	Hipparcho, Subsolanus spirat. Ptol.	16
25	D	ἕκτη φθίνοντος.		17
26	E	πέμπτη φθίνοντος.	Euctemoni et Philippo, tempestas. Metrodoro, inconstantia aeris. Ptol.	18
27	F	τετάρτη φθίνοντος.	Euctemoni, tempestas. Ptol.	19
28	G	τρίτη φθίνοντος.	Calippo, tempestas, pluvia. Hipparcho, Boreas flat. Euctemoni, et Democrito, pluit. Ptol. Euctemoni, Delphinus vespertinus occidit. Calippo, Cancer occidit. Tempestas est. Gem.	20
29	A	δευτέρα φθίνοντος.	Eudoxo, hyems media. Ptol.	21
30	B	πρώτη φθίνοντος, ἡ τριακάς.	Aetio, motus aer.	22

EPHEMERIS.

V. DYSTRUS, dierum 30. Sol in Aquario.

				Jan.
1	C	Νουμηνία.	Hipparcho, significatio. Ptol.	23
2	D	δευτέρα ἱσταμένου.	Calippo, et Euctemoni, pluit. Democrito, media hyems. Ptol. Calippo, Leo incipit occidere. Democrito, tempestas. Gemin.	24
3	E	τρίτη ἱσταμένου.	Hipparcho, Subsolanus flat. Ptol. Aetio, Lucida stella in Leone occidit.	25
4	F	τετάρτη ἱσταμένου.	Metrodoro, pluvia. Dositheo, tempestas. Ptol. Eudoxo, Delphinus vesperi occidit. Gemin.	26
5	G	πέμπτη ἱσταμένου.		27
6	A	ἕκτη ἱσταμένου.	Aetio, Delphin vesperi occidit. Gemin.	28
7	B	ἑβδόμη ἱσταμένου.	Hipparcho, Auster vel Cauri. Ptol. Aetio, Lyra vesperi occidit.	29
8	C	ὀγδόη ἱσταμένου.		30
9	D	ἐννάτη ἱσταμένου.	Eudoxo, pluvia. Ptol.	31
				Feb.
10	E	δεκάτη.		1
11	F	πρώτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Eudoxo, Lyra vesperi occidit: existit pluvia. Gemin.	2
12	G	δευτέρα ἐπὶ δεκάτῃ.	Eudoxo, serenitas: quandoque vero flat et Zephyrus. Ptol.	3
13	A	τρίτη ἐπὶ δεκάτῃ.		4
14	B	τετάρτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Eudoxo, serenitas: quandoque etiam flat Zephyrus. Gemin.	5
15	C	πέμπτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Democrito, Zephyrus incipit flare. Ptol. Aetio, Zephyrus spirat. Gemin.	6
16	D	ἕκτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Eudoxo, veris principium. Zephyrus incipit flare: et interdum tempestas est. Ptol. Democrito, Zephyrus incipit flare: et manet per dies 43 a tropis. Gemin.	7
17	E	ἑβδόμη ἐπὶ δεκάτῃ.	Eudoxo, pluvia. Hipparcho, et Calippo, et Metrodoro, Zephyrus flare incipit. Ptol. Euctemoni, Zephyrus flat. Calippo, Aquarius medius oritur: flat Zephyrus. Gemin.	8
18	F	ὀγδόη ἐπὶ δεκάτῃ.	Metrodoro, veris initium: et Zephyrus flare incipit. Ptol.	9
19	G	ἐννάτη ἐπὶ δεκάτῃ.		10
20	A	Εἰκάς.	Eudoxo, Zephyri flant. Hipparcho, veris principium. Calippo, et Metrodoro, tempestas. Ptol.	11
21	B	δεκάτη φθίνοντος.	Hipparcho, Boreas vel Subsolanus flat. Ptol.	12
22	C	ἐννάτη φθίνοντος.		13
23	D	ὀγδόη φθίνοντος.		14
24	E	ἑβδόμη φθίνοντος.	Hipparcho, Auster flat. Euctemoni, et Philippo, et Dositheo, tempestas. Ptol.	15
25	F	ἕκτη φθίνοντος.	Euctemoni, [Sagitta] vesperi occidit: et magna est tempestas. Gemin.	16

				Feb.
26	G	πέμπτη φθίνοντος.		17
27	A	τετάρτη φθίνοντος.		18
28	B	τρίτη φθίνοντος.	Hipparcho, Boreas frigidus flat. Ptol.	19
29	C	δευτέρα φθίνοντος.		20
30	D	πρώτη φθίνοντος.		21
		ἡ τριακάς.		

EPHEMERIS.					
VI. XANTHICUS, Dierum 31. Sol in Piscibus.					
					Feb.
1	E	Νουμηνία.	Hipparcho, et Euctemoni, Ornithiæ incipiunt flare, frigidi : et tempus est ut Hirundo appareat. Ptol. Aetio, malus Navis vesperi occidit, et est turbatio aeris magna.		22
2	F	δευτέρα ἱσταμένου.	Philippo, et Calippo, Hirundo apparet ; et ventosus aeris est status. Cononi, Boreæ incipiunt flare, frigidi. Eudoxo, pluvia cum Chelidoniis : et per quatuor dies spirant Boreæ, Ornithiæ vocati. Ptol. Hirundinem apparere tempus est : et spirant Ornithiæ. Calippo, Leo occidit, et Hirundo apparet. Significat. Gemin.		23
3	G	τρίτη ἱσταμένου.	Hipparcho, Boreæ frigidi. Metrodoro, Hirundo apparet, et significat. Democrito, varii dies, qui Halcyonii appellantur. Ptol.		24
4	A	τετάρτη ἱσταμένου.	Dositheo, tempestas. Ptol. Democrito, varii sunt dies, qui Halcyonii appellantur. Eudoxo, Arcturus vesperi oritur, et existit pluvia, [et Hirundo apparet :] et per sequentes dies 30. Boreæ spirant, et maxime illi, qui Proornithiæ vocantur. Aetio, Arcturus vesperi oritur.		25
5	B	πέμπτη ἱσταμένου.	Aetio, Hirundines volant, et apparent.		26
6	C	ἕκτη ἱσταμένου.			27
7	D	ἑβδόμη ἱσταμένου.		Mar.	28
8	E	ὀγδόη ἱσταμένου.	Hipparcho, Boreas vel Auster frigidus flat. Ptol.	1	29* Mar.
9	F	ἐννάτη ἱσταμένου.	Hipparcho, Boreas frigidus flat. Ptol.	2	1
10	G	δεκάτη.		3	2
11	A	πρώτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Euctemoni, Boreas frigidus flat. Ptol.	4	3
12	B	δευτέρα ἐπὶ δεκάτῃ.	Euctemoni, Arcturus vesperi oritur, et Vindemiator fit apparens : flat frigidus Boreas. Gem.	5	4
13	C	τρίτη ἐπὶ δεκάτῃ.		6	5
14	D	τετάρτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Democrito, venti frigidi : Ornithiæ per dies novem. (Ptol.) Democrito, frigidi flant venti, qui Ornithiæ vocantur, per dies maxime novem. Euctemoni, Equus mane occidit : et frigidus flat Boreas. Gemin.	7	6
15	E	πέμπτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Aquilonius Piscis exoritur. Plin.	8	7

* In anno intercalari.

				Mar.	Mar.
			Eudoxo, Hirundo et Milvus apparent: et significat. Metrodoro, et Euctemoni, et Philippo, Boreas frigidus flat. Hipparcho, veris initium. Ptol.		
16	F	ἕκτη ἐπὶ δεκάτῃ.	In Attica, Milvus apparere observatur. Plin. Metrodoro, et Euctemoni, Boreas flat. Dositheo, Milvus apparere incipit. Hipparho, Auster multus. Ptol.	9	8
17	G	ἑβδόμη ἐπὶ δεκάτῃ.	Calippo, Boreas frigidus flat. Ptol Eudoxo, tempestas existit; et Milvus apparet. Calippo, australis Piscis exoritur; desinit Boreas. Gemin.	10	9
18	A	ὀγδόη ἐπὶ δεκάτῃ.		11	10
19	B	ἐννάτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Calippo, Boreas moderatus flat. Ptol.	12	11
20	C	Εἰκάς.	Euctemoni, et Philippo, Ornithiæ incipiunt flare, et tempus est ut Milvus appareat. Ptol.	13	12
21	D	ἑνδεκάτη φθίνοντος.	Euctemoni, Boreas spirat. Dositheo, Ornithiæ spirare incipiunt. Hipparcho, Boreas vel Caurus. Ptol. Eudoxo, Corona vesperi oritur: Ornithiæ spirare incipiunt. Gemin.	14	13
22	E	δεκάτη φθίνοντος.	Euctemoni, Boreas frigidus flat. Ptol. Euctemoni, Milvus apparet: Ornithiæ spirant usque ad æquinoctium.	15	14
23	F	ἐννάτη φθίνοντος.		16	15
24	G	ὀγδόη φθίνοντος.	Calippo, Boreas flat, et Milvus apparet. Ptol.	17	16
25	A	ἑβδόμη φθίνοντος.	Democrito, tempestas, ventus frigidus. Ptol.	18	17
26	B	ἕκτη φθίνοντος.	Hipparcho, Boreas flat. Ptol. Aetio, Equus mane oritur.	19	18
27	C	πέμπτη φθίνοντος.		20	19
28	D	τετάρτη φθίνοντος.	Eudoxo, Milvus apparet; et Boreas flat. Ptol.	21	20
29	E	τρίτη φθίνοντος.	Euctemoni, Scorpii primæ stellæ occidunt: flat frigidus Boreas.	22	21
30	F	δευτέρα φθίνοντος.	Hipparcho, pluvia. Ptol. Calippo, Piscium Borealis oriri desinit: Milvus apparet, Boreas flat. Gemin. Aetio, æquinoctium vernum est, et maxima aeris turbatio.	23	22
31	G	πρώτη φθίνοντος.	Philippo, et Calippo, et Euctemoni, pluvia vel lenis imber. Hipparcho, significatio. Ptol. Calippo, Vinculum Piscium oritur: fit æquinoctium vernum, et pluvia minutula; magna fit tempestas, significat. Gemin.	24	23

EPHEMERIS.					
VII. ARTEMISIUS, dierum 31. Sol in Ariete.					
				Mar.	Mar.
1	A	Νουμηνία.	Cononi, et Metoni, æquinoctium. Eudoxo, Boreas flat. Ptol.	25	24
2	B	δευτέρα ἱσταμένου.	Calippo, pluvia vel nix. Ptol. Calippo, Aries incipit oriri: existit pluvia aut nix. Gemin.	26	25
3	C	τρίτη ἱσταμένου.	Metoni, et Calippo, et Eudoxo, pluvia. Euctemoni, et Democrito, significat. Ptol.	27	26
4	D	τετάρτη ἱσταμένου.	Dositheo, et Metoni, pluvia. Ptol.	28	27
5	E	πέμπτη ἱσταμένου.	Eudoxo, æquinoctium: fit pluvia. Gemin.	29	28
6	F	ἕκτη ἱσταμένου.	Cononi, significat. Eudoxo, fit pluvia. Ptol.	30	29
7	G	ἑβδόμη ἱσταμένου.		31	30
8	A	ὀγδόη ἱσταμένου.	Aetio, Pleiades ineunte nocte apparent.	Apr. 1	31
9	B	ἐννάτη ἱσταμένου.	Euctemoni, Pleiades vesperi occultantur. Gemin.	2	Apr. 1
10	C	δεκάτη.	Pleiades in Attica vesperi occultantur. Plin.	3	2
11	D	πρώτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Pleiades in Bœotia vesperi occultantur. Plin.	4	3
12	E	δευτέρα ἐπὶ δεκάτῃ.	Pleiades Chaldæis vesperi occultantur. Plin. Hipparcho, Auster et ventorum turbines. Ptol. Eudoxo, Pleiades vesperi occidunt, et Orion incipit occidere. A vespertino occasu Orionis pluvia existit. Democrito, Pleiades occultantur simul cum sole ascendente, et invisibiles fiunt per noctes 40. Gemin.	5	4
13	F	τρίτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Hipparcho, et Dositheo, significat. Ptol.	6	5
14	G	τετάρτη ἐπὶ δεκάτῃ.		7	6
15	A	πέμπτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Eudoxo, pluvia. Ptol.	8	7
16	B	ἕκτη ἐπὶ δεκάτῃ.		9	8
17	C	ἑβδόμη ἐπὶ δεκάτῃ.	Euctemoni, et Philippo, ventorum intemperies. Ptol.	10	9
18	D	ὀγδόη ἐπὶ δεκάτῃ.	Eudoxo, Zephyrus et cum leni imbre intemperies. Ptol.	11	10
19	E	ἐννάτη ἐπὶ δεκάτῃ.		12	11
20	F	Εἰκάς.	Dositheo, pluvia. Ptol. Eudoxo, Hyades vesperi occidunt. Gem.	13	12
21	G	ἑνδεκάτη φθίνοντος		14	13
22	A	δεκάτη φθίνοντος.	Eudoxo, et Euctemoni, pluvia et grando. Ptol. Euctemoni, Hyades occultantur: et grando post existit, et flat Zephyrus. Calippo, Libra incipit occidere: copiosa existit et grando. Gemin.	15	14

				Apr.	Apr.
23	B	ἐννάτη φθίνοντος.	Hyades Atticæ occidunt vesperi. Plin. Metrodoro, et Calippo, grando. Euctemoni, et Philippo, Zephyrus. Ptol.	16	15
24	C	ὀγδόη φθίνοντος.	Cononi, grando vel Zephyrus. Eudoxo, pluvia. Ptol.	17	16
25	D	ἑβδόμη φθίνοντος.		18	17
26	E	ἕκτη φθίνοντος.	Eudoxo, Lyra vesperi oritur. Gemin. Aetio, Pleiades vesperi occultantur.	19	18
27	F	πέμπτη φθίνοντος.	Assyriis, Hyades occidunt vesperi. Plin.	20	19
28	G	τετάρτη φθίνοντος.	Hipparcho, Auster et Aparctias frigidus. Ptol. Aetio, Pleiades cum ortu solis oriuntur : et est maxima circa aerem turbatio.	21	20
29	A	τρίτη φθίνοντος.	Eudoxo, pluvia. Ptol.	22	21
30	B	δευτέρα φθίνοντος.		23	22
31	C	πρώτη φθίνοντος.	Metrodoro, et Calippo, quandoque grando. Democrito, significat. Ptol. Eudoxo, Orion vesperi occidit : fit pluvia. Calippo, Aries desinit oriri : fit pluvia, plurimum autem et grando. Gemin.	24	23

EPHEMERIS.

VIII. DÆSIUS, dierum 30. Sol in Tauro.

				Apr.	Apr.
1	D	Νουμηνία.	Eudoxo, stillans imber. Ptol. Euctemoni, Canis occultatur; et grando existit. Lyra oritur. Eudoxo, Canis vesperi occidit; et fit pluvia. Calippo, Tauri cauda oritur: existit humiditas. Gemin.	25	24
2	E	δευτέρα ἱσταμένου.	Bœotiæ, et Atticæ, Canis vesperi occultatur: et Fidicula mane oritur. Plin. Euctemoni, et Philippo, pluvia vel grando. Ptol.	26	25
3	F	τρίτη ἱσταμένου.	Metrodoro, et Calippo, humiditas. Ptol. Aetio, Orion vesperi occultatur.	27	26
4	G	τετάρτη ἱσταμένου.	Eudoxo, pluvia. Ptol. Assyriis, Orion totus absconditur. Plin.	28	27
5	A	πέμπτη ἱσταμένου.	Assyriis, Canis absconditur. Plin.	29	28
6	B	ἕκτη ἱσταμένου.	Euctemoni, et Philippo, ventorum tranquillitas, lenis imber. Ptol. Eudoxo, pluvia existit. Gemin.	30	29
7	C	ἑβδόμη ἱσταμένου.	Euctemoni, Capra mane oritur. Gemin. Aetio, Hyades cum solis ortu oriuntur.	Mai. 1	30
8	D	ὀγδόη ἱσταμένου.	Eudoxo, Capra mane oritur. Gem.	2	Mai. 1
9	E	ἐννάτη ἱσταμένου.		3	2
10	F	δεκάτη.	Eudoxo, Scorpius mane occidere incipit: et pluvia existit. Gem. Aetio, Lyra vesperi oritur, et aer multum alteratur.	4	3
11	G	πρώτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Dositheo, pluvia. Ptol.	5	4
12	A	δευτέρα ἐπὶ δεκάτῃ.	Euctemoni, Pleias oritur: æstatis est initium, et significat. Calippo, Tauri caput oritur: significat, Gemin. Aetio, Capra mane oritnr, et valde alteratur aer.	6	5
13	B	τρίτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Aetio, Pleiades mane apparent, et aer sedari incipit.	7	6
14	C	τετάρτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Eudoxo, et Dositheo, pluvia. Ptol.	8	7
15	D	πέμπτη ἐπὶ δεκάτῃ.		9	8
16	E	ἕκτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Euctemoni, et Philippo, significat. Ptol.	10	9
17	F	ἑβδόμη ἐπὶ δεκάτῃ.	Dositheo, significat. Ptol.	11	10
18	G	ὀγδόη ἐπὶ δεκάτῃ.	Metrodoro, et Eudoxo, et Hipparcho, significat: et æstatis est initium. Ptol.	12	11
19	A	ἐννάτη ἐπὶ δεκάτῃ.		13	12
20	B	Εἰκάς.	Eudoxo, Scorpius totus mane occidit.	14	13
21	C	δεκάτη φθίνοντος.	Eudoxo et Cononi, pluvia. Ptol. Eudoxo, Pleiades oriuntur: et significant. Gemin.	15	14

				Mai.	Mai.
22	D	ἐννάτη φθίνοντος.	Eudoxo, et Calippo, significatio. Ptol.	16	15
23	E	ὀγδόη φθίνοντος.	Aetio, hoc vel sequenti die, aer valde alteratur.	17	16
24	F	ἑβδόμη φθίνοντος.	Euctemoni, Aquila vesperi occidit. Gemin.	18	17
25	G	ἕκτη φθίνοντος.	Eudoxo, pluvia. Hipparcho, Auster vel aparctias. Ptol. Aetio, Hyades mane Apparent.	19	18
26	A	πέμπτη φθίνοντος.		20	19
27	B	τετάρτη φθίνοντος.	Canis in Attica, vesperi occidit. Plin. Dositheo, Auster. Ptol.	21	20
28	C	τρίτη φθίνοντος.	Aetio, aer movetur.	22	21
29	D	δευτέρα φθίνοντος.		23	22
30	E	πρώτη φθίνοντος, ἡ τριακάς.	Euctemoni, et Philippo, significatio. Ptol. Euctemoni, Aquila vesperi oritur. Gemin. Aetio, Capra vesperi occultatur. Gemin.	24	23

EPHEMERIS.

IX. PANEMUS, DIERUM 31. SOL IN GEMINIS.

				Mai.	Mai.
1	F	Νουμηνία.	Euctemoni, et Philippo, et Hipparcho, significatio. Ptol.	25	24
			Euctemoni, Arcturus mane occidit; Hyades oriuntur: significat.		
			Calippo, Taurus desinit oriri. Gem.		
2	G	δευτέρα ἱσταμένου.	Calippo et Euctemoni, significat. Ptol.	26	25
3	A	τρίτη ἱσταμένου.	Metrodoro, et Calippo, humiditas. Ptol.	27	26
			Calippo, Gemini incipiunt oriri: existit humiditas. Gemin.		
4	B	τετάρτη ἱσταμένου.	Democrito, pluvia. Ptol.	28	27
5	C	πέμπτη ἱσταμένου.	Hipparcho, Auster vel Zephyrus. Ptol.	29	28
6	D	ἕκτη ἱσταμένου.	Eudoxo, Hyades mane oriuntur. Gemin.	30	29
7	E	ἑβδόμη ἱσταμένου.		31	30
8	F	ὀγδόη ἱσταμένου.	Eudoxo, et Dositheo, humiditas. Ptol.	Jun. 1	31
			Eudoxo, Aquila vesperi oritur. Gemin.		Jun.
9	G	ἐννάτη ἱσταμένου.	Aetio, Aquila vesperi oritur.	2	1
10	A	δεκάτη.	Assyriis, Aquila vesperi oritur. Plin.	3	2
			Democrito, aqua existit. Ptol.		
11	B	πρώτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Democrito, aqua existit. Gemin.	4	3
12	C	δευτέρα ἐπὶ δεκάτῃ.		5	4
13	D	τρίτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Aetio, Arcturus mane occidit.	6	5
14	E	τετάρτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Eudoxo, Arcturus mane occidit. Gemin.	7	6
15	F	πέμπτη ἐπὶ δεκάτῃ.		8	7
16	G	ἕκτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Aetio, Delphinus vesperi oritur.	9	8
17	A	ἑβδόμη ἐπὶ δεκάτῃ.		10	9
18	B	ὀγδόη ἐπὶ δεκάτῃ.		11	10
19	C	ἐννάτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Eudoxo, Delphinus vesperi oritur. Gemin.	12	11
20	D	Εἰκάς.		13	12
21	E	ἐνδεκάτη φθίνοντος.		14	13
22	F	δεκάτη φθίνοντος.		15	14
23	G	ἐννάτη φθίνοντος.		16	15
24	A	ὀγδόη φθίνοντος.	Dositheo, significatio. Ptol.	17	16
25	B	ἑβδόμη φθίνοντος.	Euctemoni, Orionis humerus oritur.	18	17
			Eudoxo, Orion incipit oriri. Gemin.		
26	C	ἕκτη φθίνοντος.		19	18
27	D	πέμπτη φθίνοντος.		20	19
28	E	τετάρτη φθίνοντος.		21	20
29	F	τρίτη φθίνοντος.	Democrito, significat. Ptol. Aetio, aer valde alteratur.	22	21

			.	Jnn.	Jun.
30	G	*δευτέρα φθίνοντος.*	Hipparcho, Zephyrus vel Auster flat. Ptol. Democrito, Orion incipit oriri: et significare solet. Gemin.	23	22
31	A	*πρώτη φθίνοντος.*		24	23

EPHEMERIS.

X. LOUS, dierum 30. Sol in Cancro.

				Jun.	Jun.
1	B	Νουμηνία.	Aetio, Orion mane oriri incipit: solstitium æstivum est.	25	24
2	C	δευτέρα ἱσταμένου.		26	25
3	D	τρίτη ἱσταμένου.	Democrito, Zephyrus flat. Ptol. Calippo, Cancer incipit oriri: solstitium æstivum; et significat.	27	26
4	E	τετάρτη ἱσταμένου.	Calippo, et Dositheo, significat. Democrito, Auster, et pluvia: deinde Boreæ Prodromi per dies septem. Ptol.	28	27
5	F	πέμπτη ἱσταμένου.	Eudoxo, significat. Ptol.	29	28
6	G	ἕκτη ἱσταμένου.		30	29
7	A	ἑβδόμη ἱσταμένου.		Jul. 1	30
8	B	ὀγδόη ἱσταμένου.		2	Jul. 1
9	C	ἐννάτη ἱσταμένου.	Aetio, Orion totus oritur.	3	2
10	D	δεκάτη.	Assyriis, Zona Orionis exoritur. Plin.	4	3
11	E	πρώτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Chaldæis, Corona occidit matutino. Atticæ, Orion totus exoritur. Plin. Metrodoro, Caurus. Calippo, Auster, vel Zephyrus. Ptol. Eudoxo, flat Auster. Gemin.	5	4
12	F	δευτέρα ἐπὶ δεκάτῃ.		6	5
13	G	τρίτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Eudoxo, Orion mane oritur. Euctemoni, Orion totus oritur. Gemin.	7	6
14	A	τετάρτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Metoni, humiditas. Ptol.	8	7
15	B	πέμπτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Euctemoni, et Philippo, humiditas: et Prodromorum initium. Ptolem.	9	8
16	C	ἕκτη ἐπὶ δεκάτῃ.		10	9
17	D	ἑβδόμη ἐπὶ δεκάτῃ.		11	10
18	E	ὀγδόη ἐπὶ δεκάτῃ.	Metrodoro, Zephyrus vel Caurus. Ptol. Dositheo, Corona mane incipit occidere. Gemin.	12	11
19	F	ἐννάτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Hipparcho, ventorum intemperies. Ptol.	13	12
20	G	Εἰκάς.	Hipparcho, Boreas spirare incipit. Ptol. Aetio, Procyon mane oritur.	14	13
21	A	δεκάτη φθίνοντος.		15	14
22	B	ἐννάτη φθίνοντος.	Democrito, aqua, procellæ. Ptol.	16	15
23	C	ὀγδόη φθίνοντος.	Assyriis, Procyon exoritur. Plin. Dositheo, humiditas et æstus. Ptol. Aetio, maxima aeris turbatio.	17	16
24	D	ἑβδόμη φθίνοντος.	Hipparcho, Etesiæ flare incipiunt. Ptol.	18	17
25	E	ἕκτη φθίνοντος.	Dositheo, in Ægypto Canis apparet. Gemin. Aetio, Canis mane	19	18

				Jul.	Jul.
			oritur: et contingit maxima aeris turbatio.		
26	F	πέμπτη φθίνοντος.		20	19
27	G	τετάρτη φθίνοντος.	Metrodoro, et Euctemoui, et Philippo, Etesiæ spirant: et Oporæ initium. Ptol. Metoni, Canis oritur mane. Gemin.	21	20
28	A	τρίτη φθίνοντος.	Philippo, aeris intemperies: Prodromi spirant. Ptol. Actio, aer movetur.	22	21
29	B	δευτέρα φθίνοντος.	Atticæ, Aquila matutino occidit. Plin. Metrodoro, et Calippo, ventosus aeris status. Euctemoni, tempestas in mari. Ptol. Euctemoni, Canis oritur. Eudoxo, Canis mane oritur: et per dies sequentes 55. Etesiæ spirant; e quibus diebus primi quinque vocantur Prodromi. Calippo, Cancer oriri desinit; flatuosus. Gemin.	23	22
30	C	πρώτη φθίνοντος, ἢ τριακάς.	Eudoxo, Etesiæ spirant. Metrodoro, et Calippo, ventosus aeris status. Ptol. Euctemoni, Aquila mane occidit: tempestas per mare excitatur. Gemin.	24	23

EPHEMERIS.

XI. GORPIÆUS, dierum 31. Sol in Leone.

				Jul.	Jul.
1	D	Νουμηνία.	Eudoxo, Auster. Ptol. Actio, Aquila mane occidit.	25	24
2	E	δευτέρα ἱσταμένου.	Metrodoro, et Calippo, lucida Piscis australis stella mane occidit. Cononi, et Democrito, et Hipparcho, Auster et æstus. Ptol. Calippo, Leo incipit oriri: Auster spirat, et Canis oriens fit conspicuus. Gemin.	26	25
3	F	τρίτη ἱσταμένου.	Euctemoni, et Dositheo, humiditas et æstus. Ptol. Eudoxo, Auster spirat. Gemin.	27	26
4	G	τετάρτη ἱσταμένου.	Euctemoni, Canis est conspicuus; post fit æstus: significat. Gem.	28	27
5	A	πέμπτη ἱσταμένου.	Eudoxo, humiditas et oporæ principium. Dositheo, Etesiæ incipiunt. Ptol.	29	28
6	B	ἕκτη ἱσταμένου.	Eudoxo, Etesiæ spirant. Ptol.	30	29
7	C	ἑβδόμη ἱσταμένου.		31	30
8	D	ὀγδόη ἱσταμένου.	Hipparcho, æstus. Ptol. Eudoxo, Aquila mane occidit. Gemin.	Aug. 1	31 Aug.
9	E	ἐννάτη ἱσταμένου.		2	1
10	F	δεκάτη.	Eudoxo, et Dositheo, humiditas, et lucida Aquilæ stella mane occidit. Ptol.	3	2
11	G	πρώτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Eudoxo, æstus magnus. Ptol.	4	3
12	A	δευτέρα ἐπὶ δεκάτῃ.	Dositheo, æstus; et postea Etesiæ. Ptol.	5	4
13	B	τρίτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Eudoxo, Corona occidit. Gemin.	6	5
14	C	τετάρτη ἐπὶ δεκάτῃ.		7	6
15	D	πέμπτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Calippo, Leo medius oriens æstus maxime efficit. Gemin.	8	7
16	E	ἕκτη ἐπὶ δεκάτῃ.		9	8
17	F	ἑβδόμη ἐπὶ δεκάτῃ.	Euctemoni, æstus maxime fiunt. Gemin.	10	9
18	G	ὀγδόη ἐπὶ δεκάτῃ.	Eudoxo, ventus maximus. Hipparcho, ventorum perturbatio. Ptol.	11	10
19	A	ἐννάτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Atticæ, Equus oritur vesperi. Plin. Eudoxo, significat. Gemin.	12	11
20	B	Εἰκάς.	Euctemoni, Lyra occidit, et pluit, et Etesiæ cessant; et Equus oritur. Gemin.	13	12
21	C	ἐνδεκάτη φθίνοντος.	Eudoxo, Delphinus mane occidit. Dositheo, Vindemiator vesperi oritur. Gemin.	14	13
22	D	δεκάτη φθίνοντος.	Aetio, Lyra mane occidit.	15	14
23	E	ἐννάτη φθίνοντος.		16	15
24	F	ὀγδόη φθίνοντος.	Eudoxo, significat. Ptol.	17	16
25	G	ἑβδόμη φθίνοντος.	Eudoxo, Lyra mane occidit; significat. Gemin.	18	17
26	A	ἕκτη φθίνοντος.	Democrito, significat aquis et ventis. Ptol. Aetio, Delphinus mane occidit;	19	18

			et est mutatio æstatis ad frigiditatem.	Aug.	Aug.
27	B	*πέμπτη φθίνοντος.*		20	19
28	C	*τετάρτη φθίνοντος.*	Assyriis, Vindemiator exoriri mane incipit. Plin.	21	20
29	D	*τρίτη φθίνοντος.*	Eudoxo, tonare solet. Ptol.	22	21
30	E	*δευτέρα φθίνοντος.*		23	22
31	F	*πρώτη φθίνοντος.*	Eudoxo, et Metrodoro, significat. Ptol.	24	23

EPHEMERIS.

XII. HYPERBERETÆUS, dierum 30. Sol in Virgine.

				Aug.	Aug.
1	G	Νουμηνία.	Eudoxo, significat. Hipparcho, Auster, et Etesiæ cessant. Ptol. Eudoxo, significat. Calippo, Virgo oritur: significat. Gemin.	25	24
2	A	δευτέρα ἱσταμένου.	Hipparcho, ventorum convolutio. Ptol.	26	25
3	B	τρίτη ἱσταμένου.	Calippo, significat. Ptol.	27	26
4	C	τετάρτη ἱσταμένου.	Assyriis, Sagitta occidit, et Etesiæ desinunt. Plin. Aetio, Vindemiator mane oritur, et malus Navis occidit; et est finis dierum 40. post exortum Canis.	28	27
5	D	πέμπτη ἱσταμένου.	Hipparcho, Etesiæ cessant. Eudoxo, pluvia, tonitrua. Etesiæ cessant. Ptol.	29	28
6	E	ἕκτη ἱσταμένου.	Hipparcho, significat. Ptol.	30	29
7	F	ἑβδόμη ἱσταμένου.	Eudoxo, venti inconstantes. Hipparcho, Subsolanus flat. Ptol.	31	30
				Sept.	
8	G	ὀγδόη ἱσταμένου.	Calippo, tempestas est; et Etesiæ cessant. Ptol. Eudoxo, ventus spirat magnus, et tonat. Calippo, humeri Virginis oriuntur et Etesiæ desinunt. Gemin.	1	31
					Sept.
9	A	ἐννάτη ἱσταμένου.	Metrodoro, aeris intemperies. Cononi, Etesiæ desinunt. Ptol.	2	1
10	B	δεκάτη.	Eudoxo, ventus, tonitru, aeris intemperies. Hipparcho, ventus, humiditas. Ptol.	3	2
11	C	πρώτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Metrodoro, aeris intemperies. Calippo, Euctemoni, Philippo, aeris intemperies, et varia permixtio. Eudoxo, pluvia, tonitru, ventus inconstans. Ptol.	4	3
12	D	δευτέρα ἐπὶ δεκάτῃ.	Atticæ Arcturus matutino exoritur, et Sagitta occidit mane. Plin.	5	4
13	E	τρίτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Euctemoni, Vindemiator apparet; oritur et Arcturus, et Sagitta occidit mane: tempestas fit per mare. Eudoxo, pluvia, tonitrua, ventus magnus spirat. Gemin.	6	5
14	F	τετάρτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Philippo, aeris intemperies. Dositheo, tempestas est. Ptol. Aetio, Capra vesperi oritur.	7	6
15	G	πέμπτη ἐπὶ δεκάτῃ.		8	7
16	A	ἕκτη ἐπὶ δεκάτῃ.		9	8
17	B	ἑβδόμη ἐπὶ δεκάτῃ.	Dositheo, aeris intemperies. Ptol.	10	9
18	C	ὀγδόη ἐπὶ δεκάτῃ.		11	10
19	D	ἐννάτη ἐπὶ δεκάτῃ.	Eudoxo, venti australes. Ptol.	12	11
20	E	Εἰκάς.	Calippo et Cononi, significat. Ptol. Calippo, Virgo media oriens sig-	13	12

				Sept.	Sept.
			nificat: et Arcturus oriens est conspicuus. Gemin.		
21	F	δεκάτη φθίνοντος.	Eudoxo, Boreæ cessant. Metrodoro, significat. Democrito, significat: et Hirundo non apparet. Ptol.	14	13
22	G	ἐννάτη φθίνοντος.	Dositheo, humiditas. Euctemoni, autumni initium. Ptol. Eudoxo, Arcturus mane oritur; et per sequentes dies 7. spirant venti. Screnitas est plerunque cessante hoc tempore, ventus ab aurora existit. Gemin.	15	14
23	A	ὀγδόη φθίνοντος.	Hipparcho, aeris intemperies, et pluvia per mare; et autumni initium. Ptol. Euctemoni, Arcturus conspicuus; autumni initium, et Capra oritur, stella magna in Auriga; et deinde significat. Tempestas per mare. Gemin.	16	15
24	B	ἑβδόμη φθίνοντος.	Metrodoro, pluvia per mare, et aeris intemperies. Ptol. Aetio, Arcturus oritur. Aer alteratur.	17	16
25	C	ἕκτη φθίνοντος.	Eudoxo, autumni principium. Ptol.	18	17
26	D	πέμπτη φθίνοντος.	Eudoxo, humiditas. Ptol. Assyriæ [Etesiæ desinunt:] significant. Plin. Aetio, Spica mane oritur.	19	18
27	E	τετάρτη φθίνοντος.	Calippo, et Metrodoro, pluvia. Ptol. Calippo, Spica Virginis oritur. pluit. Gemin.	20	19
28	F	τρίτη φθίνοντος.		21	20
29	G	δευτέρα φθίνοντος.	Aetio, aeris maxima turbatio.	22	21
30	A	πρώτη φθίνοντος, ἡ τριακάς.	Eudoxo, pluvia. Hipparcho, Zephyrus vel Auster. Ptol.	23	22

31. In anno intercalari: cui hic addenda, ἐνδεκάτη φθίνοντος.

JACOBI USSERII ARMACHANI

DE GRÆCA

SEPTUAGINTA

INTERPRETUM VERSIONE

SYNTAGMA;

CUM LIBRI

ESTHERÆ

EDITIONE ORIGENICA, ET VETERE GRÆCA ALTERA,

EX

ARUNDELLIANA BIBLIOTHECA

NUNC PRIMUM IN LUCEM PRODUCTA.

UNA CUM EPISTOLA

AD LUDOVICUM CAPPELLUM,

DE VARIANTIBUS TEXTUS HEBRAICI LECTIONIBUS.

1655.

JACOBI USSERII

ARMACHANI

DE GRÆCA

SEPTUAGINTA

INTERPRÆTUM VERSIONE

SYNTAGMA.

CAPUT I.

De Septuaginta interpretum historia ab Aristea conscripta; et eorum versione in Ptolemæi Philadelphi bibliotheca reposita: quæ ab ea, quæ veterum Christianorum patrum temporibus Septuaginta interpretum nomine ferebatur, plane diversa fuisse ostenditur.

De Græca sacrorum librorum versione, a Septuaginta interpretibus facta, in omnium habetur manibus Aristeæ libellus, ex quo, et in Josephi antiquitatum libro duodecimo, capite secundo, et in nostris annalibus, ad annum periodi Julianæ 4437. ante æram vulgarem Christianam CCLXXVII. ejus rei historia descripta legitur. Etsi enim Aristeæ genuinum fœtum hunc esse, cum ab aliis, tum a Josepho Scaligero, in Eusebianis animadversionibus, negari non ignorem, quum tamen, "ex eo hoc negotium hausisse Josephum, et alios qui hac de re tractarunt," idem vir clarissimus simul agnoscat; scriptorem hunc, (quicunque tandem ille fuerit,) omnibus qui hac de re egerunt anti-

quiorem, et narrationis hujus primum authorem extitisse, reliquis qui ipsum sunt secuti ea ratione jure præferendum esse judicavi.

Ex Hermippo, a Diogene Laertio citato, in Demetrio Phalereo, refert ibi Scaliger[a], "Demetrium, statim post obitum Ptolemæi Soteris, a Philadelpho quadam regione relegatum, quum ex tædio solitudinis animum despondere inciperet, et in somnum ex languore degravatus esset, morsu aspidis periisse, et somnum cum morte continuasse." Quanquam prioris tantum hujus narrationis partis, de custodito a Philadelpho in ea regione Demetrio, donec quid de eo fieret decerneretur, Hermippum authorem producat Laertius; non posterioris, de eodem aspidis morsu postmodum extincto. Hinc vero contra Aristeam ita depugnat Scaliger: "Quum initio regni Philadelphi extinctus sit Demetrius, et in odio regi semper fuerit; qui fieri potest, ut aliquid negotii regii sub ipso rege gesserit, aut præfectus fuerit bibliothecæ? Et tamen hoc supposititius ille Aristeas scripsit; et omnibus, qui hac de re scripserunt, persuasit."

Atqui inter illos omnes, non Augustinus[b] solum, et Hieronymus[c], et Cyrillus Hierosolymitanus[d], et Epiphanius[e], et Tertullianus[f], et Josephus[g] numerandus fuerit, sed ipse etiam Aristobulus, ex Hebræorum gente philosophus Peripateticus; ad regem Ptolemæum Philometorem eadem de re hunc in modum scribens: "Ἡ[h] δὲ ὅλη ἑρμηνεία τῶν διὰ νόμου πάντων ἐπὶ τοῦ προσαγορευθέντος Φιλαδέλφου βασιλέως, σοῦ δὲ προγόνου [γέγονε] προσενεγκαμένου μείζονα φιλοτιμίαν Δημετρίου τοῦ Φαληρέως [καὶ] πραγματευσαμένου τὰ περὶ τούτων. Integra vero omnium quæ in lege sunt interpretatio sub rege Philadelpho cognominato, ab avo tuo, est peracta; majus hic studium Demetrio

[a] Scalig. animadvers. ad numer. Euseb. 1734.
[b] August. de civit. Dei, lib. 18. cap. 42.
[c] Hier. com. in Daniel. cap. 11.
[d] Cyril. catech. 4. φωτιζομένων.
[e] Epiph. lib. de ponder. et mensur.
[f] Tertul. apologet. cap. 18.
[g] Joseph. lib. 12. antiqu. cap. 2. et contr. Apion. lib. 2.
[h] Apud Euseb. de præparat. Evangel. lib. 13. cap. 12.

Phalereo adhibente, et totum negotium promovente." Quod si hoc desumpsit ille, qui proximo post Aristeam scripsit seculo, si non ab ipso Aristea, ab alio saltem aliquo, qui ab illius, et rei gestæ tempore, quam proxime abfuit, sub persona Aristeæ (quemadmodum sub Orphei Lebethrii[i] persona Orpheus Crotoniates sua scripsit Argonautica) hunc de Septuaginta interpretibus librum fuisse editum, ut dicamus necesse est.

Verum ad nostrum institutum ista potissimum spectat disquisitio; ubi quærenda, et num alicubi adhuc supersit illa de qua agitur Septuaginta seniorum interpretatio. De qua quæstione Sanctes Pagninus in Isagogæ suæ capite nono, ita suam aperit sententiam: " Nos summo studio, cura, et diligentia, Septuaginta interpretationem cum Hebræo contulimus: et tot invenimus addita, dempta, depravata, immutata, et ab Hebraico prorsus aliena, ut mihi persuadere nequeam illam esse Septuaginta interpretum." Bellarminus in libro secundo de Verbo Dei, capite sexto, suam ita: " Licet non ignorem nonnullos in ea sententia esse, ut existiment interpretationem Septuaginta seniorum penitus interiisse: multo probabilius censeo, illam adhuc superesse: sed adeo corruptam et vitiatam, ut omnino alia esse videatur." Et suam novissime, qui ex eadem cum Bellarmino societate Jesu fuit, Petrus Possinus, in sui de Christi geneologia Diallactici capite quinto: " Tanta vis corruptelæ in librum istum incubuerat, itaque omnes ejus partes a longissimo tempore comprehenderat, ut illum integritati primitivæ restituere, non humani quantivis conatus, sed divinæ prorsus omnipotentiæ opus esse videatur." De quibus ut certius judicare possimus; librorum sacrorum a Septuaginta conversorum numerus primum, deinde modus in illis transferendis ab eis observatus, attentius est considerandus. Inde enim veriorem omnino eorum esse sententiam apparebit, qui primitivam illam Septuaginta seniorum interpretationem penitus interiisse censuerunt; diversamque plane ab ea fuisse, quæ et nostris, et veterum patrum temporibus illorum nomine est recepta. Et ad librorum quidem, nume-

[i] Suidas in Ὀρφεύς.

rum quod attinet; "eruditi solos libros quinque Moses a Septuaginta interpretatos probant:" ut in libro quarto, commentariorum in Ezechielis caput decimum sextum, affirmat Hieronymus: idque "ab Aristea, et Josepho, et omni schola Judæorum asseri," in libro secundo commentariorum ad ejusdem prophetæ caput quintum, idem pater adjicit.

Quorum testimoniorum ponderi nihil omnino detrahit, quod ab aliis sic objicitur: Legis nomine, a Christo[k], et Paulo[l], atque aliis, totum vetus instrumentum esse comprehensum. Nam a Judæorum schola quinque tantum Mosis libros fuisse hic intellectos, ex utraque Gemara, tam Hierosolymitana quam Babylonica, in tractatu מגלה capite primo manifestum est: et libros Legis Ptolemæi regis jussu in Græcam linguam conversos, a reliqua Scriptura sacra secernit Josephus: "*Οὐδὲ γὰρ πᾶσαν ἐκεῖνος ἔφθη λαβεῖν τὴν ἀναγραφὴν, ἀλλ' αὐτὰ μόνα τὰ τοῦ νόμου παρέδοσαν οἱ πεμφθέντες ἐπὶ τὴν ἐξήγησιν πρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν.* Neque enim totam Scripturam accipere illi contigit; sed legem solam ei tradiderunt interpretes, qui ob hoc Alexandriam missi fuerant;" inquit ille, in antiquitatum suarum prooemio.

Apud Aristeam vero, dicuntur legis interpretes mane ex Pharo in aulam singulis diebus accessisse, et salutato rege eodem redeuntes, votis ad Deum peractis, usque ad horam diei nonam operi incubuisse; singula ex collationibus ad consonantiam elaborantes, et Demetrio describenda tradentes: ita, spatio dierum septuaginta duorum totam interpretationem absolvisse. Quæ temporis mensura, authoris sententiam, de Mosaica lege, non de tota vetere Scriptura accipiendam esse satis indicat. Unde et ob hanc rationem Johannes D'Espieres[m], licet Septuaginta interpretes etiam reliquos libros veteris Testamenti vertisse existimet, tamen intra illos septuaginta duo dies, Pentateuchum solum, (Legis nomine ab Aristæa, Josepho et Philone intellectum) translatum ab eis fuisse concludit:

[k] Johan. cap. 10. ver. 34. et cap. 15. ver. 25.
[l] Rom. cap. 3. ver. 19. et 1 Corinth. cap. 14. ver. 21.
[m] D'Espier. de versione 70. interpret. disput. 1. dub. 7.

"Quia moraliter," inquit ille, "impossibile est, imo et physice, ut immania illa sacræ Scripturæ volumina, tantillo tempore, duorum nempe mensium cum dimidio, scripserint, nedum conferentes et disputantes transtulerint ex Hebræo in Græcum." Nam ad id quod a Bellarmino hic quæritur "quomodo mirabile fuisset, spatio septuaginta duorum dierum potuisse absolvi illam editionem, si Pentateuchus tantum vertendus erat; qui breviori tempore sine ullo miraculo verti posset?" facilis adhibetur responsio: neque apud Aristeam, neque apud Josephum, ut aliquid in se miraculi habens, hoc esse propositum; sed a Josepho, versionem legis intra septuaginta duo dies absolutam simpliciter narrari, hoc tantum apud Aristeam præterea addito, "Οἱονεὶ κατὰ προθέσιν τινὰ τοῦ τοιούτου γεγενημένου, perinde ac si data opera hoc ab illis factum fuisset," ut ipsorum interpretum videlicet numero ille dierum numerus responderet.

Primæva igitur Septuaginta seniorum interpretatio Mosaicorum librorum tantum fuit. Eam vero quæ veterum Christianorum patrum temporibus illorum ferebatur nomine, Mosis simul et prophetarum scripta continuisse, nulli est dubium. Unde et Justinus martyr, in dialogo cum Tryphone Judæo, ex prophetis pro Christo testimonia, ut a senioribus illis conversa, citat. Neque aliam ob causam, Irenæus[n], Clemens Alexandrinus[o], et alii patres, Mosis simul et prophetarum libros Ptolemæi tempore Græce conversos fuisse scripserunt; quam quod versionem illam universi veteris Testamenti, qua ecclesiæ suo tempore utebantur, eandem cum Septuaginta seniorum versione fuisse existimarent. Quod eos fecisse eo minus miraberis, ubi consideraveris ipsum perspicassimum Hieronymum, cui de rei veritate suborta erat suspicio, vulgo receptam opinionem eo usque fuisse amplexatum, ut in prophetarum explicatione, communem Græcam hanc eorum versionem sub Septuaginta interpretum nomine passim producat et exponat. Quamvis et dubitationem suam aliquando ibi ille non dissimulat: ut cum in primo libro

[n] Iren. lib. 3. cap. 25.

[o] Clem. Alexandr. lib. 1. Stromat.

commentariorum ad Micheæ caput secundum, ita scribit: "interpretatio Septuaginta, si tamen Septuaginta est, (Josephus enim scribit, et Hebræi tradunt, quinque tantum libros legis Mosis ab eis translatos, et Ptolemæo regi contraditos) tantum discordat in præsenti loco ab Hebraica veritate; ut nec capita possimus ex æquo ponere, nec eorum simul sententias explicare."

Tanta vero editionis illius Græcæ, quæ Hieronymi tempore in Ecclesia obtinebat, ab Hebraica veritate discrepantia, non fuisse illam revera Septuaginta interpretum, argumentum nobis præbet alterum, a modo, in libris sacris convertendis, ab eis observato, deductum: quem cardinalis Bellarmini potius quam meis verbis explicandum esse duxi. "Septuaginta interpretes," inquit ille, "dicuntur omnia transtulisse ad verbum, ita proprie, ut quicunque sciret utramque linguam, statim judicaret fidelissimam esse translationem. Sic enim scribit Philo, libro secundo, de vita Mosis: *Reddita sunt propria, propriis nominibus, Græcis ad Chaldaica exacte respondentibus. Id experimentis quotidianis creditur: sive Chaldæus Græcam linguam sive Græcus Chaldæam didicerit, in utraque Scriptura, tum Chaldaica, tum ejus interpretatione, miratur germanitatem; imo rerum verborumqne consonantiam adorat.* Nec moveat quemquam, quod linguam Hebraicam vocat Chaldaicam: id enim idcirco facit, quod linguæ sint affines, et notior tunc esset Chaldæa, propter imperium Assyriorum, quam Hebræa. Neque solus Philo, sed etiam ante Philonem Aristeas, testatus est admirabilem fuisse rerum et verborum consonantiam, inter codices illos Græcos et Hebræos. Et ad finem libri sui adjecit, eam interpretationem a plurimis discussam, consideratam, examinatam, antequam in regis bibliotheca poneretur; et ab omnibus acclamatum, sancte et fideliter singula esse translata, ut nihil addi, nihil demi posset."

"At ista Græca versio quam nunc habemus, in pluribus locis dissentit ab Hæbræo, multa non habet quæ sunt in Hebræo, multa habet quæ non sunt in Hebræo; ut omnes noverunt, qui in ea versati sunt. Et qui de hac re ob

linguarum imperitiam judicare non possunt, legant Hieronymi præfationem in Pentateuchum, epistolam ad Suniam et Fretellam, quæstiones Hebraicas, commentaria in prophetas, et librum de optimo genere interpretandi."

Quod vero a nonnullis ad hoc argumentum responderi solet, "textum Hebræum esse corruptum ubicunque a Græco discrepat," a suis admitti debere Cardinalis negat: "Ne fateri cogantur, vulgatam editionem Latinam, quæ Ecclesia Catholica tot jam seculis utitur, et quam Tridentinum concilium authenticam esse judicavit, totam quoque esse corruptam. Nam excepto psalterio, Latina editio cum Hebræis codicibus magis convenit, quam cum Græcis."

Ad illud deinde quod ab aliis, de mutationibus illis a Septuaginta dictatu Spiritus Sancti factis objicitur, ingenue et libere sic respondet Cardinalis: "Scio quidem, Epiphanium libro de mensuris et ponderibus, Hieronymum in præfatione in Pentateuchum, et libro de optimo genere interpretandi et Augustinum scriptum reliquisse[o], Septuaginta seniores de industria quædam omisisse, quædam addidisse, et quædam aliter vertisse, quia sic dictabat Spiritus Sanctus. Sed isti patres pie quærebant rationes excusandi et defendendi eam versionem, qua tunc Ecclesia utebatur. Cæterum, si ita esset, quomodo Philo diceret, summam fuisse consonantiam rerum et verborum: Quomodo etiam assereret Aristeas, omnes, qui eam initio viderunt, acclamasse singula esse bene et fideliter versa? quomodo non admirati fuissent, tam multa detracta, tam multa addita, tam multa contrario sensu reddita?"

Et quum ista ita sese habeant; superesse tamen adhuc hoc opus negare non audet Cardinalis: quia "plurima testimonia, quæ a veteribus citantur ex versione Septuaginta, eadem nunc in nostris Græcis codicibus inveniuntur." Ac si ad nostros solum codices spectaret ista disquisitio, et non ad eos etiam quibus usi fuerunt ipsi illi veteres. Quum enim, ex mira illa quæ inter Græcos co-

[o] Lib. 18. de civit. Dei, cap. 42. et 44.

dices et textum Hebraicum reperitur discrepantia, quanta inter illos et primitivam Septuaginta seniorum interpretationem differentia intercesserit, ipse Cardinalis colligat; eandemque discrepantiam, non in nostris tantum, sed in iis etiam libris quos Hieronymi tempore legebat Ecclesia, inveniri simul agnoscat: quis non videt, eandem omnino quærendi hic occurrere rationem; utrum ea, quæ, vel nostris vel Hieronymi temporibus extabat Græca editio, pro germana τῶν Septuaginta versione fuerit agnoscenda.

Atqui "cum hæc fuerit semper celeberrima et communissima translatio; quis credere poterit," inquit ille, "hac abolita vel neglecta, etiam aliquam esse conservatam?" Respondeo, celeberrimam quidem fuisse translationem Septuaginta interpretum in Ptolemæi Philadelphi bibliotheca repositam; sed communissimam fuisse alteram, quæ huic succrescens, tandem in locum et nomen illius successit, atque ad nostra usque tempora, licet varie mixta et corrupta, conservata est. Nobilissima enim illa Ptolemæi bibliotheca incendio deleta, in novam a Cleopatra, postrema Alexandrinorum regina, eodem in loco conditam, altera hæc editio est illata; ibique usque ad Johannis Chrysostomi custodita est tempora: ut in capite tertio, plenius postea declarabitur. Ea bibliotheca Origeni Alexandrino familiariter nota fuit: qui in Hexaplis suis eam quæ incorrupta et immaculata Septuaginta interpretum versio tunc habebatur, et quidem a κοινῇ sive vulgata distinctam, edendam curavit; quemadmodum in epistola ad Sunniam et Fretelam confirmat Hieronymus. Unde ita nostra procedit argumentatio.

Quæ in Ptolemaica bibliotheca fuit seniorum Septuaginta interpretatio, et Mosaicorum librorum tantum fuit, et ad textus Hebraici veritatem exactissime expressa. Quæ vero in Cleopatrina bibliotheca posita, eorundem Septuaginta seniorum fuisse communiter existimabatur, non Mosaicorum modo sed etiam propheticorum librorum interpretationem continebat, eamque a textu Hebraico summopere discrepantem: quod vel ex unica ipsius Origenis ad Julium Africanum epistola possumus cognoscere.

Quæ in Cleopatrina igitur erat, non eadem illa Septuaginta seniorum interpretatio fuit, quæ in Ptolemaica bibliotheca primitus fuerat reposita.

CAP. II.

Ne ipsorum quidem librorum Mosaicorum versionem, qua veteres Christiani sunt usi, eandem cum Septuaginta seniorum interpretatione fuisse. Ubi de Hebræorum et Græcorum codicum discrepantia, in primorum mundi patrum ætate agitur, et Methusala superstite post diluvium; atque ad illud incommodum evitandum, Græci textus emendatione a criticis varie tentata.

" Josephus, qui Septuaginta interpretum proponit historiam, quinque tantum ab eis libros Mosis translatos refert: quos nos quoque confitemur plus quam cæteros cum Hebraicis consonare ;" inquit Hieronymus, in quæstionum Hebraicarum Geneseos procemio. Ex ea doctissimi patris confessione, colligi fortasse poterit, Hellenistam illum, qui in vetere Testamento transferendo tanta usus est licentia, in Pentateucho convertenda, Septuaginta seniorum (quorum interpretatio in bibliotheca Alexandrina tunc extabat) plurimum adjutum fuisse opera; indeque majorem hic cum Hebraicis repertam esse consonantiam. Sed quum in toto deinceps opere, quam multis in locis Geneseos a veritate Hebraica interpres ille discesserit, ipse Hieronymus ostendat; et in quatuor reliquis Mosis libris eodem illum modo se gessisse res ipsa indicet; ex eadem officina tum Pentateuchi tum cæterorum instrumenti veteris librorum versionem prodiisse certum est, neque Septuaginta senioribus adscribi eam posse, quorum summum in Hebraica veritate exacte exprimenda studium quæ in superiore capite sunt dicta satis demonstrant.

Hinc Pentateucho Origenes, non minus quam reliquis libris obelos et asteriscos suos apposuit: ut, quid Scripturæ Hebraicæ in Græca interpretatione vel additum vel detractum fuisset, ostenderet. Et in epistola ad Julium Africanum, quum de signis his ad librum Geneseos appo-

sitis speciatim monuisset; de libro Exodi subjicit: "Τὶ δέ με δεῖ λεγεῖν περὶ τῆς Ἐξόδου; ἔνθα τὰ περὶ τὴν σκηνὴν καὶ τὴν αὐλὴν καὶ τὴν κιβωτὸν καὶ τὰ ἐνδῶματα τοῦ ἀρχιερέως καὶ τῶν ἱερέων ἐπὶ πολὺ παρήλλακται, ὡς μηδὲ τὴν διάνοιαν παραπλησίαν εἶναι δοκεῖν. Quid de Exodo oportet me dicere? quæ pertinent ad tabernaculum, et atrium, et arcam, et quæ ad indumenta pontificis et sacerdotum, plurimum sunt mutata; adeo ut ne videatur quidem sensus esse similis." Videatur caput Exodi trigesimum sextum cum tribus sequentibus: in quibus tanta est rerum omnium in Aldina atque Romana editione transpositio et perturbatio, ut Græcorum cum Hebraicis commoda ulla vix possit institui collatio.

Hebræis in Beresith Rabbah, sectione octava et in utroque Talmude, tractatus מגלה capite primo, tredecim tantum loca Mosis fuisse dicuntur, a Septuaginta senioribus certo quodam consilio aliter quam in Hebræo erant conversa. Quorum traditioni si quis fidem adhibendam esse existimet, eam quam nos habemus Græcam Pentateuchi editionem illis abjudicet, necesse habet. Nam et illarum ipsarum mutationum pars major in nostris libris non conspicitur; et mille præterea detractiones, additiones, mutationes occurrunt aliæ ab Hebræis ut illis omnino non agnitæ. Ita Exodi capite vigesimo octavo exempli gratia, inter versus 22, et 29. prætermissa sunt prima (quæ postea sub capitis noni hujus libelli initium oculis subjecta videbis,) et capite trigesimo quinto, quæ inter versus 11, et 19. sunt interjecta.

Additamentorum longiorum exempla sint ista: Hebræo textui adjectum legimus: "Ἐφοβήθη[a] γὰρ εἰπεῖν ὅτι γυνή μου ἐστὶ, μήποτε ἀποκτείνωσιν αὐτὸν οἱ ἄνδρες τῆς πόλεως δι' αὐτήν. Timuit enim dicere, quia uxor mea est: ne forte occiderent eum viri civitatis propter eam." Et[b]: "Εγένοντο δὲ υἱοὶ Μανασσῆ, οὓς ἔτεκεν αὐτῷ ἡ παλλακὴ ἡ Σύρα, τὸν Μαχεὶρ: Μαχεὶρ δὲ ἐγέννησε τὸν Γαλαάδ. Υἱοὶ δὲ Ἐφραὶμ ἀδελφοῦ Μανασσῆ, Σουταλαὰμ, καὶ Taàμ: υἱοὶ δὲ Σουταλαὰμ, Ἐδὼμ. Facti

[a] Gen. cap. 20. ver. 2. [b] Ibid. cap. 16. ver. 20.

sunt autem filii Manasse quos peperit ei concubina Syra, Machir: Machir autem genuit Galaad. Filii autem Ephraim fratris Manasse, Sutalaam et Taam: filii autem Sutalaam, Edom." quæ desumpta sunt ex 1 Chron. cap. VII. ver. 14. 20, 21. Et[b]: " *καὶ ἐπὶ τὴν θύραν τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου μὴ ἐνέγκῃ, ὥστε ποιῆσαι αὐτὸ εἰς ὁλοκαύτωμα ἢ σωτήριον Κυρίῳ δεκτὸν εἰς ὀσμὴν εὐώδιας, καὶ ὃς ἂν σφάξῃ ἔξω.* Et ad ostium tabernaculi testimonii non attulerit, ut faciat illud in holocaustum vel salutare Domino, acceptum in odorem suavitatis: et quicunque jugulaverit extra." " Καὶ[c] *τὸ κατακάλυμμα, καὶ αἱ βάσεις αὐτῶν καὶ οἱ στύλοι αὐτῶν, καὶ τὸ κατακάλυμμα τῆς θύρας τῆς σκηνῆς.* Et cooperimentum et bases eorum, et columnæ eorum, et cooperimentum ostii tabernaculi." " Εὐφράνθητε[d] *οὐρανοὶ ἅμα αὐτῷ, καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι* Θεοῦ. Lætamini cœli simul cum eo: et adorent eum omnes angeli Dei." Et paulo post: " Καὶ *ἐνισχυσάτωσαν αὐτῷ πάντες υἱοὶ* Θεοῦ. Et confortentur in eo omnes filii Dei."

Omnium vero mutationum maxime late patens, et quam penitus dispiciendam hoc in loco censuimus, est illa in primorum patrum annis designandis admissa: quam non casus sed industriæ fuisse dubitare non possumus. Nam in quinto Geneseos capitulo, sex patribus qui vixerunt ante diluvium, ex annis quos post *παιδογονίαν* Scriptura Hebraica illis tribuit, interpretatio Græca centum adimit, totidemque eisdem ante *παιδογονίαν* adjicit: ætatem mundi ea ratione sexcentorum annorum incremento adaugens, annorum integræ vitæ eorundem patrum veritate interim retenta. Atque in undecimo ejusdem libri capitulo, ad sex aliorum patriarcharum, qui post diluvium vixerunt, ætatem ante *παιδοποίαν* similis centum annorum facta reperitur adjectio; aliorum sexcentorum annorum accessione mundi ætatem pariter amplificans.

Hic vero Arnoldus Wion Duacensis " visus[e] est sibi cœlesti potius quam humano lumine consecutus, ut posset apposite utraque editio (Græca, et cum Hebraica hic

[b] Levit. cap. 17. ver. 4. [c] Numer. cap. 4. ver. 31.
[d] Deuteron. cap. 32. ver. 42.
[e] Possevin. apparat. sac. in Arnoldo Wion.

censentiens vulgata Latina) conciliari ex duplici mentione, quæ fit in eis, nativitatis hominum, quos Scriptura divina commemorat: alterius nempe, quæ carnalis, de qua agitur in vulgata editione; alterius autem, quæ spiritualis, quæ texitur apud Septuaginta interpretes." Cujusmodi distinctionem si annis Tobiæ enucleandis, quem 137. annos natum obiisse notat editio Græca; "completis[f] annis 99. in timore Domini," sepultum fuisse asserit vulgata Latina: aliquem verisimilitudinis colorem præferret ejusmodi conciliationis modus; ut in universum quidem vixisse dici posset 137. annos: at 99. tantum "in timore Domini;" primis viginti octo ætatis suæ annis secundum communem morem mundi hujus peractis. At neque in Græca, neque in Latina Geneseos editione levissimum quidem talis discriminationis ullum extat indicium: et ex collatione annorum quos patres illi post susceptos filios vixisse dicuntur, commentitia ista distinctio plane refellitur. In Græcis nempe codicibus[g] Adamus, quum 230. vixisset annos, respectu nativitatis carnalis, filium hoc modo genuisse diceretur, ad imaginem et similitudinem suam: in Latinis vero et Hebraicis, nativitatis spiritualis ratione habita, si Arnoldum hic interpretem audire libeat, quum 130. tantum fuisset annorum, ad imaginem et similitudinem suam idem eundem genuisse quoque diceretur. At vero quum post genitum illum filium Græci 700. Hebræi et Latini codices 800. annos vixisse addunt: ad ista inter se concilianda, quid hic adjumenti affert præclara ista distinctio: Certe si primam vitæ suæ hecatontalem carnaliter egisse, post conversionem deinde suam ante genitum filium 130. posteaque 800. annos, cum Hebræis et Latinis, vixisse admittamus; ut universæ illius vitæ non pauciores quam 1030. annos tribuamus, necesse est: quos tamen non plures quam 930. fuisse, Hebræi, Græci, Latini, omnes libri pariter consentiunt. Ut non cœlesti sed phantastico lumine perfusum Arnoldum, hic fuisse appareat, quum tam frigido excogitato commento, tantopere sibi plausit.

Et vero lusisse plane in chronologia ista pertexenda

[f] Tobi. cap. 14. ver. 16.

[g] Genes. cap. 5. ver. 3.

Hellenistam nostrum, nihilque minus quam interpretis officio fungi voluisse, sed data opera ab eo quod in textu originali invenerat recessisse, veritatis ratione omni insuper hic habita; in annorum Mathusalæ et filii ejus Lamechi designatione, idem ipse satis aperuit. Ut enim prius patrum ætati ante *παιδογονίαν* annos centum addidit, totidem post eam eidem detraxit: ita nunc vice versa, Mathusalæ ætati ante Lamechum natum annos viginti detraxit, totidemque post illum natum eidem addidit: ante filii nativitatem 167. post eam 802. illi tribuens. Simul vero additi anni 188. inter nativitatem Lamechi et filii ejus Noachi ab eodem numerati, et 600. vitæ Noachi usque ad diluvium inde decurrentes, non plures quam 788. conficiunt annos, inter Lamechi nativitatem et diluvium interpositos. Quibus ab 802. illis annis subductis, quos post natum Lamechum vivendo Mathusalam exegisse dictum est; quatuordecim rerelinquuntur anni, quibus ipsi diluvio Mathusala superstes fuerit. Atqui in arca "pauci[h], id est, octo animæ servatæ sunt," Noachus[i] videlicet, Semus, Chamus et Japhetus cum uxoribus eorum, ex reliquis[k] omnibus superstite relicto nemine.

"Septuaginta[l]," inquit Beda noster, "ante natum Lamech 167. ponunt annos, postea 802. qui numerus, ut lector facillime videbit, juxta Hebraicam veritatem viginti annis, juxta ipsorum autem auctoritatem quadraginta tribus annis diluvii tempora transit." A nato enim Lamecho usque ad diluvium anni sunt, secundum Græcam quidem illam editionem, ut dictum est, 788. secundum Hebraicam autem veritatem, 782. Juxta alteram igitur rationem quatuordecim; juxta alteram viginti annis, diluvii tempora transiisset; si 802. annos post natum filium vivendo exegisset. Ut mira fuerit Scaligeri *ἀπροσεξία*, qui miram[m] *ἀλογιστία* in Beda visus sibi sit hic animadvertere.

h I Petr. cap. 3. ver. 20.
i Genes. cap. 7. ver. 7. et cap. 8. ver. 16, 18.
k Ibid. cap. 7. ver. 23.
l Bed. in chronic.
m Scalig. animadvers. in Euseb. pag. 243. b.

Hinc igitur exorta illa est "famosa quæstio, et disputatione omnium ecclesiarum ventilata; quod juxta diligentem supputationem quatuordecim annos post diluvium Mathusala vixisse referatur," quemadmodum ab Hieronymo in Hebraicis quæstionibus Geneseos est notatum. Ex quo Hieronymi loco cum altero[n] ejusdem collato liquet, omnium ecclesiarum usu eam receptam fuisse lectionem, quæ vitæ Mathusalæ annos ita distribuit, ut post Lamechi nativitatem annos 802. ille egerit, ante eam, 167. neutiquam vero 165. ut in Complutensi Bibliorum *πολυγλώττων* editione, eamque secuta Antverpiana regia, et Jayana Parisiensi manifesto errore excusum legitur.

Eandem quoque lectionem ad sua, id est, Caroli magni tempora per universas ecclesias fuisse retentam, Georgius Syncellus[o] confirmat, de Mathusala sic scribens: "Οὗτος *κατὰ τὰς ἁπανταχοῦ* Γενέσεως *βίβλους ὑπερέβη τὸν κατακλυσμὸν ἔτεσι ιέ ὡς ἄπορον ποῦ διεσώθη ἐν τῷ κατακλυσμῷ.* Hic, secundum omnes qui ubique feruntur Geneseos codices, annis quindecim diluvium supergressus est: ita ut, quis locus diluvii tempore illum servaverit, incertum sit." Et post: "Ἔτει *ϡνέ τοῦ μακροβιοτάτου* Μαθουσάλα *ὁ κατακλυσμὸς γέγονεν ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ ἐπιζήσας* Μαθουσάλα *σὺν τῷ αὐτῷ ἔτει τοῦ κατακλυσμοῦ ἕως βσνϛ κοσμικοῦ ἔτους λοιπὰ ιέ. εἴπερ ἀληθεῖς εἶναι πιστεύομεν τὰς περὶ αὐτοῦ καὶ πρὸ αὐτοῦ φερομένας ἐν ἱεραῖς δέλτοις ἀψευδεῖς καὶ θεοπνεύστους ἱστορίας.* Anno Mathusalæ cunctorum hominum longævissimi 955. diluvium universum orbem invasit. Et, eodem diluvii anno connumerato, usque ad annum mundi 2256. aliis quindecim (ab initio, vel quatuordecim a fine diluvii) annis supervixit Mathusala: siquidem veras esse credimus, quæ de eo et patribus ejus in sacris feruntur paginis, incorruptas et divinitus inspiratas historias."

Hinc de eo B. Ambrosius[p]: "De Mathusala quid dicam? cujus ultra diluvium numerantur anni: ut quoniam solus est Christus, cujus vita nullam sentit ætatem, in ma-

[n] In epistola ad Damasum quæst. 2.

[o] Georg. Syncell. chronograph. pag. 113, 114.

[p] Lib. 3. commentar. in Luc. cap. 3.

joribus quoque suis non sensisse diluvia videretur." Et, aliquanto accuratiore hic adhibito judicio, S. Augustinus; "Per[q] hanc discrepantiam Hebræorum codicum atque nostrorum, exoritur illa famosissima quæstio; ubi Mathusalem quatuordecim annos vixisse post diluvium computatur: quum Scriptura ex omnibus, qui in terra tunc fuerant, solos octo homines in arca exitium commemoret evasisse diluvii, in quibus Methusalem non fuit. Subditque nonnullos etsi non in terra (ubi omnem, quam vivere in aquis natura non sinit, constat fuisse deletam) cum patre suo qui translatus fuit aliquantum fuisse: atqui ibi, donec diluvium præteriret, vixisse arbitrari: nolentes derogare fidem codicibus, quos in authoritatem celebriorem suscepit Ecclesia; et credentes Judæorum potius, quam istos, non habere quod verum est."

Idem Augustinus, in libro de peccato originali contra Pelagium et Cœlestium, capite vigesimo tertio, inter quæstiones "in quibus, salva fide qua Christiani sumus, aut ignoratur quid verum sit et sententia definitiva suspenditur, aut aliter quam est, humana et infirma suspicione conjicitur," et istam reponit: "Ubi potuerit Mathusalem vivere, qui in arca non fuit? qui, sicut in plerisque codicibus et Græcis et Latinis numerantur anni, reperitur supervixisse diluvio? vel utrum paucioribus, qui rarissimi inveniuntur, potius credendum sit; in quibus ita est numerus conscriptus annorum, ut ante diluvium defunctus fuisse monstretur?" Et in quæstionibus super Genesin, capite primo, "Quæri solet," inquit, "quomodo Mathusalem secundum annorum computationem vivere post diluvium potuerit; quum omnes, præter eos qui in arcam ingressi sunt, perisse dicantur. Sed hanc quæstionem plurium codicum mendositas peperit. Non solum quippe in Hebræis aliter invenitur; verum etiam in Septuaginta interpretatione, Mathusalem in codicibus paucioribus, sed veracioribus, sex annos ante diluvium reperitur fuisse defunctus." Nimirum, ut alibi[r] idem ipse explicat, "in

[q] Libro 15. de civit. Dei, cap. 11.
[r] Aug. de civit. Dei, lib. 15. cap. 13.

codicibus Græcis tribus, et uno Latino, et uno etiam Syro, inter se consentientibus."

Critici nempe, ut huic mederentur incommodo, lectionem Græcam hic immutandam censuerunt: sed varii varie. Ex hisce emendationibus duæ sunt, quæ sexennio ante diluvium Mathusalæ mortem collocant. Melior et magis recepta una; quæ juxta Hebraicum ante Lamechi nativinativitatem annos illi tribuit 187. post eam, 782. minus probata altera; quæ ante natum filium, vetere lectione retenta, 167. illi annos attribuit; post eum vero natum, 782. ut prior. Utrobique enim anni illi 782. ab annis 788. quos a Lamechi nativitate ad diluvium Græci codices dinumerant, subducti, inter Mathusalæ excessum et diluvium sex annorum relinquunt interstitium.

Priorem lectionem exhibet Græcus Geneseos codex, omnium qui uspiam hodie extant vetustissimus, quem in Cottoniana bibliotheca vidimus, et Græcorum Bibliorum exemplar Alexandrinum ætate illi proximum, a Cyrillo patriarcha in Angliam missum: Octoteuchi item exemplar aliud, quod ex Thomæ Mori bibliotheca nactus est Johannes Clemens Anglus: atque ex Græcis Bibliorum editionibus, Aldi illa Veneta, eamque secutæ omnes Germanicæ. Quibus et Syrus meus chronologus Gregorius accedit; in Græco 167. scriptum esse referens, sed "manifesto scriptoris antiqui errore," annis viginti desideratis. Et omnium certe antiquissimam esse emendationem hanc, 187. annos pro 167. substituentem, ex Demetriana chronologia constat, ab Alexandro Polyhistore producta; apud Eusebium, in evangelicæ præparationis libro nono. Neque aliam lectionem Julium Africanum nobilem chronographum fuisse amplexatum, ex Georgio Syncello liquet: quicum, "*ἐκ*[s] *τίνων σπανίων ἀντιγράφων, οἷς οὐ χρὴ πείθεσθαι,* ex quibusdam raris exemplaribus quibus credi non oporteat," diluvium in annum mundi 2762. conjecisse docens, ita scribit: "Exemplarium[t] quædam in 187. Mathusalæ annum Lamechi ortum referunt: quibus Africanus assentitur; anno etiam mundi 2262. Noachi diluvium adscri-

[s] Georg. Sync. chron. pag. 83. [t] Id. pag. 20.

bens. Cujus sententiam sanam non esse arbitramur. Eo vero 2262. mundi anno diluvium reponere videtur, quod 969. vitæ Mathusalæ anni anno mundi 1287. ducentes initium, in anno mundi 2256. desinant, intra 2262. annorum limites conclusi." Et mortem illius, ea ratione, in sextum annum ante diluvium conjiciant. Ut sui plane oblitus fuerit Syncellus, quum[u] alibi vitæ Mathusalæ annos 989. ab Africano tribui scripsit.

Eusebius (ut ex ejusdem Syncelli loco mutilato[x], cum alio integro[y] collato, intelligitur) juxta vulgatam lectionem, inter nativitatem Mathusalæ et Lamechi 167. annos ponit, atque ita ab initio mundi ad diluvium annos 2242. dinumerat: ut Mathusalæ tamen mortem ad sextum ante diluvium annum referat, ex aliis codicibus annos 782. post natum Lamechum vixisse eum annotat. Quot etiam annos tum in Græco tum in Hebræo esse assignatos, jam dictus Syrus meus chronologus asserit. Constantinopolitanus vero chronologus[z], fastorum Siculorum author, cum Julio Africano diluvium ad annum mundi 2262. referens, et Mathusalæ ante natum Lamechum 187. tribuens, post filii tamen ortum 762. tantum annos superstitem illum fuisse vult, atque ita 36. ante diluvium anno vivere desiisse. Ex his igitur simul, et Eusebii sententia, 949. tantum annos Mathusala vixisset: et qui omnium patrum *μακροβιώτατος* hactenus est habitus, avo suo Jaredo tredecim annis junior obiisset. Quod Georgio Syncello tantum incommodum est visum; ut præ illo prorogationem vitæ Mathusalæ ultra diluvium admittendam esse putaret. "Satius est igitur," inquit ille[a], "sacris per universum orbem vulgatis libris data fide, Mathusala diluvium licet annis quindecim," vel quatuordecim, "superaverit, annos tamen 969. attigisse dicamus; Deo nimirum præter hominum opinionem iis modis et locis quæ novit, eum una cum Enoch a communi pernicie conservante."

Quod ipsum tamen incommodum Syncellus[b], ut evitaret,

[u] Id. pag. 114.
[x] Pag. 20.
[y] Pag. 114.
[z] Pag. 44. edit. Græco-Lat. Raderi.
[a] Pag. 114.
[b] Pag. 20.

Mathusalam in diluvio periisse dicit, quod anno mundi 2242. contigisse eum Eusebio statuit. Unde annis integræ vitæ Mathusalæ 962. subductis, in annum mundi 1283. ætatis Enochi 153. vel 150. aut 151. potius nativitatem illius conjici potuisse suspicionem movet. Ac si minus "a sacris per universum orbem vulgatis libris" ille recederet, qui Enochum 150. vel 153. ætatis annum agentem genuisse Mathusalam diceret, quam qui ipsum Mathusalam annos tantum 949. vixisse affirmaret.

Quintus Julius Hilarion, in libello de mundi duratione, ne diluvium Mathusalem transcendisse admitteret, in annis illius emendandis aliam rationem iniit. "Mathusalem," inquit ille, "vixit annos 182. et sic genuit Lamech: et post hoc, vixit annos 787. sic enim divinæ Scripturæ fides vera demonstrat, quæ Mathusalam ante diluvium et vixisse et mortuum esse narravit. Lamech anno 188. genuit Noe. Sexcentesimo namque anno Noe, factum et consummatum est diluvium." Juxta quam hypothesin, anno mundi 2257. factum fuisset diluvium; et proximo ante illud anno Mathusala naturæ concessisset.

Arabicus denique meus Geneseos ex Græco interpres, ut mortem Mathusalæ cum anno diluvii concurrere faciat; ante natum Lamechum annos illi tribuit 180. post, 782. in universum, 962. ipsi vero Lamecho (cum Hebraicis codicibus) ante natum Noachum, annos 180. post, 695. simul omnes 777. juxta quem calculum, in annum mundi 2249. diluvium incidisset.

Ex quibus omnibus videre licet, cujusmodi crucem ludicro hoc suo de Mathusala post diluvium superstite commento posteris Hellenista noster fixerit, qui eum sub augusto Septuaginta seniorum nomine venerati sunt. Ex qua vero Hellenistarum gente ille fuerit, quando vixerit, quomodo authoritatem nactus fuerit, ac demum Septuaginta interpretum titulum induerit, ut disquiramus operæ pretium fuerit.

CAP. III.

Quo tempore et loco Græca illa editio, quæ apud Christianos patres Septuaginta interpretum nomine ferebatur, nata fuerit: et qua ratione in titulum illum irrepserit.

Stante adhuc Alexandrina Ptolemæi Philadelphi bibliotheca, in qua accurata illa Pentateuchi interpretatio asservabatur, etiam perturbatam illam quam hodie habemus legis Mosaicæ versionem in manibus hominum fuisse, memorata illa Demetrii annorum mundi chronologia, quam ex libro illius περὶ τῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ βασιλέων Alexander Polyhistor[a], qui Syllanis[b] vixit temporibus, descripsit, manifeste demonstrat. Neque Legis solum sed etiam prophetarum ex Hebraico factam versionem tunc extitisse, in Ecclesiastici sui prologo Jesus Syracides indicat: ubi et in Ægyptum venisse se notat, anno trigesimo octavo sub rege Euergeta. Initio Euergetæ hujus, qui et Physcon est dictus, ab eo tempore deducto, quo simul cum fratre Philometore regnare cœpit: Quemadmodum in annalibus nostris ad annum periodi Julianæ 4582. ante æram Christianam CXXXII. est ostensum.

Hanc vero totius veteris instrumenti traductionem, ut ante illum Euergetæ trigesimum octavum ita post Philometoris fratris ipsius quartum annum in periodi Julianæ annum 4537. ante æram Christianam CLXXVII. incidentem, in lucem esse editam, ex historica illa nota, ad calcem libri Estheræ, in editione vulgata Græca apposita colligimus: Ἔτους τετάρτου βασιλεύοντος Πτολεμαίου καὶ Κλεοπάτρας, εἰσήνεγκε Δοσίθεος, ὃς ἔφη εἶναι ἱερεὺς καὶ Λευΐτης, καὶ

[a] Apud Euseb. lib. 9. præparat. Evangel.

[b] Vide annal. nostr. ad annum periodi Julianæ, 4633.

Πτολεμαῖος ὁ υἱὸς αὐτοῦ, τὴν προκειμένην ἐπιστολὴν τῶν Φρουραὶ, ἣν ἔφασαν εἶναι καὶ ἑρμηνευκέναι Λυσίμαχον Πτολεμαίου, τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ. Id est, ut in Hieronymi versione legitur: "Anno quarto regnantibus Ptolemæo et Cleopatra, attulerunt Dositheus, qui se sacerdotem Levitici generis referebat, et Ptolemæus filius ejus hanc epistolam Phrurim; quam dixerunt interpretatum esse Lysimachum Ptolemæi filium in Jerusalem." Neque enim alius rex intelligitur, ut a Pererio[c] recte est observatum, quam Philometor ille Ptolemæus: cujus, ut et Cleopatræ uxoris ejus, et Dosithei, apud Josephum, in secundo contra Apionem libro, hujusmodi facta habetur mentio: "*Ὁ δὲ Φιλομήτωρ Πτολεμαῖος καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ Κλεοπάτρα τὴν βασιλείαν ὅλην τὴν ἑαυτῶν Ἰουδαίοις ἐπίστευσαν, καὶ στρατηγοὶ πάσης τῆς δυνάμεως ἦσαν Ὀνίας καὶ Δοσίθεος Ἰουδαῖοι.* Philometor Ptolemæus et ejus uxor Cleopatra totam (Ægypti) regionem Judæorum fidei commiserunt: et copiarum omnium duces fuerunt Onias et Dositheus Judæi." Quem Oniam[d] sacerdotem post egregiam Philometori et Cleopatræ navatam in bellis operam, eorum permissu in agro Heliopolitano templum Hierosolymitani æmulum extruxisse, in libro decimo tertio antiquitatum, capite sexto, idem Josephus narrat: hoc etiam ibidem addito: "*Εὗρε δὲ Ὀνίας καὶ Ἰουδαίους τινὰς ὁμοίους αὐτῷ, καὶ ἱερεῖς καὶ Λευΐτας, τοὺς ἐκεῖ θρησκεύοντας.* Invenit autem Onias sibi similes Judæos quosdam, et sacerdotes et Levitas, qui illic divinum cultum instaurarent."

Post quartum igitur illum Philometoris Ptolemæi annum, ut gentium curiositati, Judaica sacra penitius intelligere desiderantium, aliquo modo satisfieret, a Judæo aliquo opus hoc peractum fuisse videtur; eandem sibi licentiam in tota vetere Scriptura additionibus, detractionibus et mutationibus suis vitianda permittente, quam ejus æmulatus exemplum Dositheus Samaritanus in ipso originali Pentateuchi Mosaici textu interpolando apostolorum postea temporibus usurpavit: quemadmodum in epistola ad

[c] Perer. commentar. in Daniel. cap. 13.

[d] Vid. annal. nostr. ad ann. period. Julian. 4564. ante ær. Christ. 150.

D. Ludovicum Cappellum, huic syntagmati subjuncta, significavimus.

Cumque hæc prima universæ Scripturæ veteris Græca edita fuisset interpretatio: in novum primum Oniæ templum novæ quoque hujus Scripturæ in eo prælegendæ formam inductam fuisse veri fit simillimum; sacerdotibus et Levitis, qui profani templi ministerio se addicere nihil sunt veriti, de puritate versionis non admodum laborantibus.

Nam in Ægypto ortam fuisse interpretationem istam, et illa ipsa verba ex fine libri Estheræ producta non obscure innuunt: et ex eo colligunt alii, quod siclum Hebraicum, tetradrachmo Attico æqualem, (ut in libro tertio antiquitatum, capite nono, Josephus et alii indicant,) per Alexandrinum didrachmum interpres exprimere soleat, quod Attici duplum fuisse apparet. Cum enim talentum quodque 6000. haberet drachmas ejus loci proprias, cujus talentum esset, ut ex Julio Polluce constat: talentum Alexandrinum 12000. drachmas Atticas continuisse, Festus Pompeius confirmat. Ex Ægypto deinde paulatim versionis hujus usus ad reliquos omnes Judæos qui inter Græcos erant dispersi, manavit; in quorum synagogis pars aliqua Legis simul et prophetarum singulis Sabbatis prælegebatur: quod de Hellenistis Antiochensibus Pisidiæ, speciatim[e] habetur annotatum. Hinc libros hosce Græcos ab omnibus ubique Judæis legi, in secunda pro Christianis apologia Justinus Martyr asserit: in oratione quoque ad Græcos parænetica, eos ad suum usque tempus in Judæorum synagogis asservari confirmans. Quo spectat et Tertulliani ille locus, in apologetico, capite decimo octavo, de Scripturis Septuaginta interpretum nomine vulgatis a Judæis in synagogis suis (quarum libertatem, vectigali Romanis pensitato redimere erant soliti) legi consuetis ita scribentis: " Sed et Judæi palam lectitant: vectigalis libertas vulgo auditur Sabbatis omnibus." Et narratio illa in Gemara Hierosolymitana, tractatu Sota, capite septimo. " R. Levi ivit Cæsaream, audiensque eos le-

[e] Act. cap. 13. ver. 15.

gentes lectionem שמע[f], Græce, voluit impedire ipsos. R. Jose id animadvertens, irascebatur, dicens: Qui non potest legere Hebraice, num omnino non leget? imo legat quacunque lingua, quam intelligit ac novit, et sic officio suo satisfecerit." Cumque longo tempore hac de re inter Judæos contentiones extitissent; aliis Hebræa tantum lingua Scripturas in synagogis legi debere asserentibus, aliis Græcam lectionem retinentibus: Justinianus pro posterioribus tulit sententiam, novella 146. ut Græca Septuaginta interpretum versio in synagogis prælegeretur, edicens.

A Judæis Hellenistis habitantes inter eos Græci, ad fidem Christianam ab apostolis conversi, Græcam hanc librorum sacrorum versionem acceperunt: atque a Græcis deinde Latini: "Ut enim cuique primis fidei temporibus in manus venit codex Græcus, et aliquantulum facultatis sibimet utriusque linguæ habere videbatur, ausus est interpretari:" quemadmodum in libro secundo de doctrina Christiana, capite undecimo, ab Augustino est notatum. Indeque Hieronymus, quod in ecclesiis eam editionem obtinuisse videret, in Scripturarum citatione et ipse ea est usus: licet Hebraicam veritatem longe illi præferendam fuisse judicaverit. Christique postremis et apostolorum primis temporibus scribens Alexandrinus Philo, quod communi Hellenistarum usu eadem tum quoque esset recepta, in Pentateuchi explicatione semper illa est usus: licet in privatorum manibus (post incensam priori bello Alexandrino Philadelphi bibliothecam) veteris illius Septuaginta seniorum versionis adhuc exempla extarent; quorum admirandam cum textu originali consonantiam ab eo prædicatam supra audivimus. Eandemque ipsam ob causam apostoli et evangelistæ, in citandis veteris Scripturæ testimoniis frequenter, in sermonis vero genere passim hanc sequuntur editionem: quod communem eam fuisse scirent et maxime pervulgatam, atque omnibus eo tempore notissimam. Indeque, in quæstionibus Hebraicis in Genesin, Hieronymus "hoc generaliter observandum ait, quod

[f] Deuteron. cap. 6.

ubicunque sancti apostoli aut apostolici viri loquuntur ad populos, his plerumque testimoniis abutuntur, quæ jam fuerant in gentibus divulgata." Quod quam ille prudenter et considerate scripserit, non satis se intelligere profitetur Whitakerus[g]: nesciens, ut videtur, apud Hieronymum abuti et uti pro eodem solere usurpari.

In Hebraico quidem evangelio, quod Matthæi nomine a Nazaræis evulgatum, a plerisque veterum pro ipsius authentico est habitum, ab eodem Hieronymo[h] est observatum, illud "animadvertendum esse: quod ubicunque evangelista, sive persona sua sive Domini Salvatoris, veteris Scripturæ testimoniis utitur, non sequatur Septuaginta translatorum authoritatem, sed Hebraicam." Majore tamen animadversione dignum illud ego esse existimo; quod in Græco et germano evangelio idem ab apostolo ipso sæpius fuisse factum observare liceat. Sic enim[i] juxta Hebraicam veritatem citatum est illud: "Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου, Ex Ægypto vocavi filium meum:" quum Græca editio[k] legat; "Ἐξ Αἰγύπτου μετεκάλεσα τὰ τέκνα αὐτοῦ, Ex Egypto revocavi filios ejus," quo in loco, ut refert in Cardinalis Barberini Græco MS. prophetarum codice vetus scholiastes, Aquila habet; "καὶ ἀπὸ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου, Et ex Ægypto vocavi filium meum." Symmachus: "Ἐξ Αἰγύπτου κέκληται ὁ υἱός μου, Ex Ægypto vocatus est filius meus." Septuaginta: "καὶ ἐξ Αἰγύπτου μετεκάλεσα τὰ τέκνα αὐτοῦ, Et ex Ægypto revocavi filios ejus." Theodotion: "ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα υἱόν μου, ex Ægypto vocavi filium meum:" additque scholiastes: "τούτῳ ἐχρήσατο ὁ Ματθαῖος ὡς οὕτως ἔχοντος δηλονότι Ἑβραικοῦ, ὡς καὶ ὁ Α. ἡρμήνευσεν· Hoc Matthæus est usus, ita videlicet ut habet Hebraicum; quemadmodum et Aquila interpretatus est." Similiter[l] legimus: "Ῥαχὴλ κλαίουσα τὰ τέκνα αὐτῆς, καὶ οὐκ ἔθελε παρακληθῆναι. Rachel dolens filios suos, et noluit consolationem accipere;" ubi Græca: "Ῥαχὴλ[m] ἀποκλαιομένη

g Whitak. de S. Script. quæst. 1. cap. 3. fin.

h Hier. de script. eccl. Matthæo.

i Matth. cap. 2. ver. 15.

k Hose. cap. 11. ver. 1.

l Matth. cap. 2. ver. 18.

m Jerem. cap. 31. ver. 15.

οὐκ ἤθελε παύσασθαι ἐπὶ τοῖς υἱοῖς αὐτῆς. Rachel plorans noluit conquiescere super filiis suis." "*Φῶς*[n] *ἀνέτειλεν αὐτοῖς,* Lux exorta est eis:" ubi Græca: "*Φῶς*[o] *λάμψει ἐφ' ὑμᾶς,* Lux exorietur vobis." "*Αὐτὸς*[p] *τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἔλαβε καὶ τὰς νόσους ἐβάστασεν,* infirmitates nostras ipse tulit et morbos nostros portavit:" ubi Græca: "*οὗτος*[q] *τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται,* Iste peccata nostra fert et pro nobis dolet." "*Ἰδοὺ*[r] *ὁ παῖς μου ὃν ἡρέτισα, ὁ ἀγαπητός μου εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχή μου,* Ecce puer meus quem elegi, dilectus meus in quo complacuit anima mea:" ubi Græca: "*Ἰακὼβ*[s] *ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ, Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτὸν ἡ ψυχή μου.* Jacob puer meus, assumam eum; Israel electus meus, suscepit eum anima mea." "*Ἐπὶ*[t] *ὄνον καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου,* super asinum, et pullum jumenti;" ubi Græca: "*ἐπὶ*[u] *ὑποζύγιον καὶ πῶλον νέον.* super jumentum et pullum novum."

Simili ratione et Paulus in epistola ad Romanos, Hebraicam secutus lectionem, habet: "*Εἰς*[w] *αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε,* In hoc ipsum suscitavi te:" non Græcam illam. "*Ἕνεκεν*[x] *τούτου διετηρήθης ἕως τοῦ νῦν,* Hac causa reservatus es usque nunc." "*Ὡς*[y] *ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην.* Quam speciosi sunt pedes evangelizantium pacem;" ubi in Græco legitur: "*Ὡς*[z] *ὥρα ἐπὶ τῶν ὀρέων, ὡς πόδες εὐαγγελιζομένου ἀκοὴν εἰρήνης.* Sicut decor super montes, sicut pedes evangelizantis pacem." "*κατέλιπον*[a], reliqui;" ubi Græca: "*καταλείψεις*[b], relinques." "*Ἐμοὶ*[c] *ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω.* Mihi vindicta, ego retribuam;" pro quo in Græco est: "*Ἐν*[d] *ἡμέρᾳ ἐκδικήσεως ἀνταποδώσω.* In die vindictæ retribuam." In

[n] Matth. cap. 4. ver. 16.
[o] Esai. cap. 9. ver. 2.
[p] Matth. cap. 8. ver. 17.
[q] Esai. cap. 53. ver. 4.
[r] Matth. cap. 12. ver. 18.
[s] Esai. cap. 42. ver. 1.
[t] Matth. cap. 21. ver. 5.
[u] Zach. cap. 9. ver. 9.
[w] Rom. cap. 9. ver. 17.
[x] Exod. cap. 9. ver. 16.
[y] Rom. cap. 10. ver. 15.
[z] Esai. cap. 52. ver. 7.
[a] Rom. cap. 11. ver. 4.
[b] 3 Reg. cap. 19. ver. 18.
[c] Rom. cap. 12. ver. 19. cum Hebr. cap. 10. ver. 30.
[d] Deut. cap. 32. ver. 35.

priore quoque ad Corinthios epistola, capite XIV. vers. 21. ex Esaiæ capite XXVIII. vers. 11. profert apostolus: "Ἐν ἑτερογλώσσοις καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ, In aliis linguis et in labiis aliis loquar populo huic;" ubi Græca interpretatio legit, "διὰ φαυλισμὸν χειλέων, διὰ γλώσσης ἑτέρας, ὅτι λαλήσουσι τῷ λαῷ τούτῳ, Per depravationem labiorum, per linguam alienam, loquentur populo huic:" et in ejusdem epistolæ capite XV. ver. 54. ex ejusdem prophetæ capite XXV. ver. 8. citat, "κατηπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος, Absorpta est mors in victoriam:" ubi in Græca versione habentur, "κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας, Devoravit mors prævalens."

Johannes denique in evangelio[e], cum Hebraicis nostris codicibus legit: "Ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν, Aspicient in eum quem compunxerunt;" non ut in Complutensi et Romana editione legitur, Ἐπιβλέψονται[f] πρός με ἀνθ' ὧν κατωρχήσαντο, et in Latino textu Hieronymi: "Aspicient ad me pro eo quod insultaverunt;" licet Justinus Martyr, Tertullianus et Cyprianus alteram illam ex evangelio lectionem sequantur: quomodo et apud Zachariam in textu Theodoreti, et codicis MS. cardinalis Barberini, et antiquissimi quod in Anglia habetur exemplaris Alexandrini, scriptum invenitur, εἰς ὃν ἐξεκέντησαν.

Diversitatis vero utriusque hujus versionis rationem, in hunc prophetæ locum scribens, ita explicat Hieronymus: "Si legatur דקרו ἐξεκέντησαν, id est, compunxerunt sive confixerunt, accipitur. Sin autem contrario ordine literis commutatis, רקדו ὠρχήσαντο, id est, saltaverunt intelligitur: et ob similitudinem literarum error est natus. Sed Johannes evangelista (qui de pectore Domini hausit sapientiam, Hebræus ex Hebræis, quem Salvator amabat plurimum) non magnopere curavit quid Græcæ literæ continerent: sed verbum interpretatus e verbo est, ut in Hebræo legerat; et tempore Dominicæ passionis dixit esse completum." Et vetus scholiastes in cardinalis Barberini codice: "Ἀνθ' ὧν κατωρχήσαντο. οὕτω μὲν οἱ ό. ὁ δὲ Θεοδο-

[e] Cap. 19. ver. 37.

[f] Zachari. cap. 12. ver. 10.

τίον ἐποίησεν. Καὶ ἐπιβλέψονται πρός με ὃν ἐξεκέντησαν. Ἐσημειωσάμεθα δὲ, ὅτι ἐπὶ τίνων οἱ ἀπόστολοι τὸ Ἑβραϊκὸν, καὶ οὐ τὸ ἐν τῇ κοινῇ τεθείκασιν. Pro eo quod insultaverunt; sic quidem Septuaginta, sed Theodotion ita reddidit: Aspicient ad me quem compunxerunt. Notavimus vero, quod in nonnullis Hebraicum apostoli, et non quod in communi est editione, posuerint." Quod obiter hic observare fuerit operæ pretium, ne quis apostolorum illam indulgentiam, qui Judæorum Hellenistarum et Gentium nuper ad fidem conversarum captui se accommodantes, ab illis recepta Scriptura Græca etiam ipsi uti non recusarunt, ita interpretaretur, ac si illam plane authenticam fuisse judicassent; ita ut nulla ratione liceret ab ea discedere, neque eam, ubi res requirebat, ex fontium Hebraicorum fide corrigere.

Interim tamen negari non potest, tum ex Hellenistarum et primitivorum Christianorum illo consensu, tum ex apostolica hac *συγκαταβάσει*, ad Græcam istam editionem magnum authoritatis pondus accessisse. Cui postea extremus adjectus est cumulus: quando apud Alexandrinos Hellenistas, evanescente paulatim quæ in privatorum tantum manibus habebatur Pentateuchi Mosaicæ a LXXII. senioribus facta interpretatione, totius veteris Scripturæ illa altera, publico jam usu apud omnes recepta, in illorum nomen irrepsit; simulque ipsi LXXII. virorum operi divina authoritas cœpit adstrui, novo commento excogitato, quo LXXII. cellulis divisi a se invicem interpretes, non solum eadem sententia sed etiam iisdem verbis singula transtulisse fingebantur, ita ut ne una quidem dictione alius ab alio dissenserit. "Quasi vero, ut regis Ptolemæi postulatis satisfieret, opus fuerit singulis interpretibus singulos a summo sacerdote tradi MSS. codices, a singulis sigillatim et separatim vertendos; aut quasi summus pontifex divinare potuerit Ptolemæum regem tale de interpretibus istis sumpturum experimentum, aut vero crediderit morem illi fuisse in ejusmodi experimento gerendum, Deumque sine necessitate hac ratione fuisse tendantum;" inquit, in libri quarti criticæ suæ sacræ capite ultimo, vir clarissimus Ludovicus Cappellus. De quo, et B. Hieronymus, in

epistola ad Desiderium; quæ in Pentateuchum prologus est: "Nescio quis primus author Septuaginta cellulas Alexandriæ mendacio suo extruxerit, quibus divisi eadem scriptitarint: cum Aristeas Ptolomæi ὑπερασπιστὴς, et multo post tempore Josephus, nihil tale retulerint; sed in una basilica congregatos, contulisse scribant, non prophetasse."

Certe qui primus Græcum istum totius veteris testamenti interpretem honorificentissimo illo Septuaginta seniorum titulo in scriptis suis ornavisse reperitur, idem quoque narrationem hanc literis consignatam posteris primus prodidit; vir doctrina et sanctitate conspicuus, indeque ad persuadendum hoc aliis magis idoneus, Justinus philosophus æque ac martyr: qui tamen illud non a se confictum, sed a udæis Alexandrinis acceptum fuisse indicat. Sic enim ille, in oratione ad Gentes parænetica: "Hæc vobis, viri Græci, non ut fabulam neque ut confictam historiam narramus: sed qui ipsi Alexandriæ fuerimus, et vestigia domuncularum apud Pharum adhuc reliqua viderimus; et ab incolis, qui res patrias a majoribus per manus sibi traditas acceperunt, audierimus, commemoramus."

Justinum vero commonstratis nescio quibus veterum ædificiorum obscuris vestigiis, non mirum est, si potuerint Judæi qui tunc Alexandriæ habitabant inducere, ut id crederet quod a suis majoribus acceptum ipsi ferebant: cum hoc ille, vel opinione saltem, non sibi modo sed omnibus hominibus persuasissimum plane esse cuperet: quippe cui adversus et Judæos et Gentes cæteras authoritate illius Græcæ interpretationis assiduo esset pugnandum. Porro Justini tanti viri testimonium deinde nostri, sive Græci sive Latini, libentissime secuti sunt: quibus eadem illa de causa utilis erat illa opinio atque existimatio tanquam vaticinationis ex divisis cellulis nata. Habet ista in præfatione ad Græcam editionem libri Josuæ, doctissimus Masius. "Et quod Justino Judæi fabulam a se confictam persuaserint, et quasdam ruinas ostendentes cellulas esse dixerint Septuaginta interpretum, facile fieri potuisse, nec minus facile ut Justino viro sancto fidem

habuerint aliqui posteriores;" cardinalis Bellarminus[g] agnoscit. Atque ut pari facilitate a Septuaginta senioribus profecta crederetur vulgata ista interpretatio; hæc insuper accessit ratio.

Inter alia munera Septuaginta seniores ad Ptolemæum Philadelphum membranas attulisse, in quibus Lex aureis literis lingua Judæorum erat descripta, apud Aristeam et Josephum legimus. Quum Ptolemæi bibliotheca tempore[h] Alexandrini belli a Julio Cæsare gesti conflagrasset, Hebraicum illud legis exemplar, simul cum Græca illius versione a Septuaginta facta periit. Hujus loco, paulo post Cleopatra[i] regina novam in Serapeo constituit bibliothecam, quæ prioris filia est dicta: ut in libro de mensuris et ponderibus docet Epiphanius. Ad eam ornandam, Herodes Judæorum tum rex libros sacros instrumenti veteris Hebraica lingua conscriptos misit, ac Græcam eorundem, quæ Helenistis in Syria et Palæstina tum in usu erat, interpretationem, ab aliquibus Hebraicæ linguæ peritis (ut videtur) recognitam, et pluribus in locis emendatam: (ne enim in eorum[k] concedamus sententiam, qui prophetarum libros ex Hebraico tunc primum conversos fuisse autumant, præter alia, Siracidæ in Ecclesiastici prologo nos cohibet authoritas:) quantum ex Justini Martyris secunda pro Christianis ad Antoninum Pium apologia colligere licet, mira quadam ἀβλεψίᾳ Ptolemæi Philadelphi et Cleopatræ bibliothecarum historiam commiscentis; ac si Ptolemæi illius tempore ullus Judæorum rex Herodes extitisset: in quem errorem et Tertullianum et Chrysostomum quoque incidisse videmus: priore ipsas Hebraicas literas, posteriore libros propheticos Græce conversos, in Ptolemaica bibliotheca ad sua usque tempora extitisse affirmante, eamque hoc pacto cum Cleopatrina perperam confundente.

Verba Tertulliani in apologetici sui capite decimo octavo hæc sunt: " Hodie apud Serapeum Ptolemæi bibli-

g Bellarm. de verbo Dei, lib. 2. cap. 6.

h Vid. annal. nostr. ad ann. periodi Julian. 4666. ante æram Christ. 48.

i Vid. ibid. ann. per. Jul. 4676. anteær. Christ. 38.

k Fr. Junii et Sam. Petiti.

othecæ cum ipsis Hebraicis literis exhibentur." Ad quæ clarissimus Lipsius, in syntagmate de bibliothecis, capite secundo, "Nota," inquit, "Ptolemæi bibliothecas dici: etsi revera non illæ jam essent, sed consimiles, et primogenii illi Hebraici libri, unaque Septuaginta interpretatio, flamma periissent. Tamen ecce, tanta authoritas et fides ab antiquo ejus bibliothecæ, ut Tertullianus gentiles eo advocet aut amandet." Johannis Chrysostomi, in oratione contra Judaizantes et cum eis jejunia celebrantes, verba sunt ista: "*Πτολεμαῖος*[l] *ὁ Φιλάδελφος τὰς πανταχόθεν βίβλους συναγαγὼν, καὶ μαθὼν ὅτι καὶ παρὰ Ἰουδαίοις εἰσι γραφαὶ περὶ Θεοῦ φιλοσοφοῦσαι καὶ πολιτείας ἀρίστης, μεταπεμψάμενος ἄνδρας ἐκ τῆς Ἰουδαίας, ἡρμήνευσεν αὐτὰς δι' ἐκείνων, καὶ ἀπέθετο εἰς τὸ τοῦ Σεράπιδος ἱερόν· καὶ γὰρ ἦν Ἕλλην ὁ ἀνήρ· καὶ μέχρι νῦν, ἐκεῖ τῶν προφητῶν αἱ ἑρμηνευθεῖσαι βίβλοι μένουσι.* Cum Ptolemæus Philadelphus, libris undique collectis, cognovisset apud Judæos etiam extare scripta quæ de Deo atque optima reipublicæ forma agerent; accersitis e Judæa viris, in Græcum illa ipsa per eos convertenda curavit, atque in Serapidis templum (erat enim homo Græcus) reposuit: atque in hunc diem usque librorum propheticorum interpretatio ibi servatur."

Neque quicquam officit, quod a Baronio[m] tanta cum confidentia hic objicitur: "Qui, obsecro, usquam potuerit id vel somniasse Chrysostomus, cum constet anno secundo Commodi Serapidis templum fuisse combustum, ac rursus, antequam idem S. Johannes Chrysostomus ea scriberet, sub Theodosio seniore funditus esse dirutum?" Etsi enim sub Commodo a templo Serapidis ignis non abstinuerit, (ut, qui tum apud Alexandrinos claruit, in Protreptico suo retulit Clemens:) totum tamen templum non fuisse absumptum, sed porticus saltem illius, in quibus erat bibliotheca, superstites fuisse relictas, ex citato Tertulliani testimonio manifestissimum est. De templis quoque Alexandrinis, suo tempore extantibus, in libro vigesimo secundo, agens Ammianus Marcellinus, inter ea "eminere

[l] Op. tom. 1. pag. 595.
[m] Baron. ann. Christi 231. num. 32.

Serapeum" scribit, "in quo bibliothecæ fuerunt inæstimabiles." Quod quidem Serapeum, anno demum æræ Christianæ CCCLXXXIX. cum[n] reliquis Ægypti templis idolorum cultui dicatis, jussu Theodosii excisum est: libris quoque direptis, ut ex Orosio[o] intelligimus; qui et eorum armaria exinanita ipse se vidisse testatur. Verum ante cladem illam a Johanne Chrysostomo Antiochiæ habita fuit quam citavimus adversus Judaizantes oratio; proxime post primam *περὶ ἀκαταλήπτου* contra Anomæos: ut ex prooemio tum hujus, tum secundæ, contra Anomæos orationis liquet. Illos vero adversus Anomæos sermones a Johanne adhuc diacono (ideoque ante annum CCCLXXXVI. quo presbyter ille est ordinatus) fuisse editos, Socrates[p], Georgius Alexandrinus[q], Leo imperator, et vitæ ipsius scriptor anonymus confirmant. Ut quid hic, de oratione quam nunquam viderat, tam asseveranter Baronius pronunciaverit, minus curandum fuerit.

Quod igitur Tertulliano et Chrysostomo, idem etiam et aliis accidit; ut, utriusque bibliothecæ diversitate vel prorsus ignorata vel minus attente considerata, Hebraicam Scripturam et Græcam illius interpretationem, quæ in Serapeo suo tempore extabant, ea ipsa *αὐτόγραφα* fuisse crederent, quæ a Septuaginta senioribus accepta Ptolemæus Philadelphus in bibliotheca sua primo reposuerat.

[n] Rufin. histor. lib. 2. cap. 22, 23. Marcellin. Comes, in chronico.

[o] Oros. lib. 6. cap. 15.

[p] Socr. histor. eccl. lib. 6. cap. 3.

[q] Tomo 8. oper. Chrysost. edit. Savilian. pag. 176. 273. et 307.

CAP. IV.

De editione quæ germana Septuaginta seniorum habebatur, et ea quæ κοινὴ sive communis est dicta: et quænam inter utramque extiterit differentia. De Justini Martyris citationibus; et locis quæ ab ipso ex codicibus Græcis a Judæis subducta fuisse putantur.

Græcæ hujus totius veteris Testamenti interpretationis, quæ Septuaginta seniorum titulo tandem est nobilitata, duæ apud veteres extiterunt editiones: altera ut sincera Septuaginta versio æstimata, quæ in Alexandrina bibliotheca reposita et in Origenis Hexaplis collocata est; altera, maxima quidem ex parte illi respondens sed multis tamen in locis ab ea discedens, quæ, quoniam communiori erat in usu κοινὴ sive vulgata est appellata. In reliquis enim etiam libris illud locum habuit, quod in epistola ad Sunniam et Fretelam de psalterio adnotavit Hieronymus: "Illud breviter admoneo, ut sciatis aliam esse editionem quam Origenes, et Cæsariensis Eusebius, omnesque Græciæ tractatores κοινὴν, id est, communem appellant atque vulgatam, et a plerisque nunc Λουκιανὸς dicitur; aliam Septuaginta interpretum, quæ et in ἑξαπλοῖς codicibus reperitur, et a nobis in Latinum sermonem fideliter versa est, et Hierosolymæ atque in Orientis ecclesiis decantatur." Et paulo post: "Κοινὴ autem ista, hoc est, communis editio, ipsa est quæ et Septuaginta. Sed hoc interest inter utramque: quod κοινῆς pro locis et temporibus et pro voluntate scriptorum veterum corrupta editio est; ea autem quæ habetur in ἑξαπλοῖς, et quam nos vertimus, ipsa est quæ in eruditorum libris incorrupta et immaculata Septuaginta interpretum

translatio reservatur. Quicquid ergo ab hac discrepat, nulli dubium est quin ita et ab Hebræorum authoritate discordet." Ubi correctorum temeritate, quibus ea quæ non intelligunt emendando depravare mos est, pronominis *eorum* loco, Hebræorum nomen substitutum est: quum sensus sit planissimus; ubicunque κοινὴ sive communis editio aliam ab ea, quæ in Hexaplis "incorrupta et immaculata Septuaginta interpretum translatio" habebatur, lectionem exhiberet, nulli dubium esse potuisse, quin hæc ab eorum, (id est, Septuaginta interpretum) authoritate discordaret.

Quod discrimen quum B. Hilario satis non fuisset perspectum; in titulo Psalmi CXLIII. (vel CXLIV. secundum Hebræos) subdititium illud additamentum, "πρὸς τὸν Γολιὰθ, in Goliam," a Septuaginta profectum fuisse credidit, quod tamen apud Septuaginta in Hexaplo inventum non fuisse, ex Theodoreti commentario didicimus. Licet enim vetus ille scholiastes ex cardinalis Barberini MS. ad locum Zachariæ[a], in præcedente capitulo a nobis productus, similiter editionem τῶν ὁ et κοινὴν pro eadem ibi sumpsisse posset videri: eas tamen paulo post satis aperte distinguit; admonitione repetita, "ὅτι ἀδιαφόρως οἱ ἀπόστολοι πότε τῇ τῶν ὁ, ἄλλοτε τῇ κοινῇ, ἄλλοτε τῷ Ἑβραϊκῷ ἀκολουθοῦντες, παρατίθενται τὰς χρήσεις. Quod indifferenter apostoli aliquando editionem Septuaginta nonnunquam κοινὴν sive vulgatam nonnunquam Hebraicam sequentes, proponunt testimonia."

Si Latina illa psalterii versio, ab Hieronymo ex Septuaginta tam fideliter perfecta, adhuc extaret, ex illius collatione quanta inter Septuaginta et communem editionem esset discrepantia, facile potuissemus intelligere. Sed quum ea jam perierit, ex ipsa illa epistola differentiarum aliquod hic specimen exhibere visum est: Psalmorum numero, juxta Græcorum dispositionem, annotato; et asteriscis ad ea loca appositis, quæ ad Hebraicam veritatem magis accedunt.

[a] Cap. 12. ver. 10.

PSALMO.

SEPTUAGINTA.	VULGATA.
V. ver. 8. * *Κατεύθυνον ἐνωπιόν μου τὴν ὁδόν σου.* Dirige in conspectu meo viam tuam.	*Κατεύθυνον ἐνώπιόν σου τὴν ὁδόν μου.* Dirige in conspectu tuo viam meam.
XXII. ver. 5. * *Τὸ ποτήριόν μου.* Calix meus.	*Τὸ ποτήριόν σου.* Calix tuus.
XXX. ver. 4. * *Σὺ εἶ ὑπερασπιστής μου.* Tu es protector meus.	*Σύ εἶ ὁ ὑπερασπιστής μου, Κύριε.* Tu es protector meus, Domine.
XXXI. ver. 2. * *Οὐδέ ἐστιν ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ δόλος.* Nec est in spiritu ejus dolus.	*Οὐδὲ ἐστιν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ δόλος.* Nec est in ore ejus dolus.
XXXIX. ver. 13. *Εἰς τὸ βοηθῆσαι μοι πρόσχες.* Ad adjuvandum me respice.	* *Εἰς τὸ βοηθῆσαί μοι σπεῦσον.* Ad adjuvandum me festina.
XL. ver. 6. * *Καὶ εἰ εἰσεπορεύετο τοῦ ἰδεῖν.* Et si ingrediebatur ut videret.	*Καὶ εἰσεπορεύετο τοῦ ἰδεῖν.* Et ingrediebatur ut videret.
XLI. ver. 10. *Ὠνείδεισάν με οἱ θλίβοντές με.* Exprobraverunt mihi qui tribulant me.	*Ὠνείδιζόν με οἱ ἐχθροί μου.* Exprobraverunt mihi inimici mei.
XLVII. ver. 4. * *Οἱ βασιλεῖς συνήχθησαν.* Reges congregati sunt.	*Οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς συνήχθησαν* Reges terræ congregati sunt.
——— ver. 9. * *Ἐν μέσῳ τοῦ ναοῦ σου.* In medio templi tui.	*Ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ σου.* In medio populi tui.
LVIII. ver. 11. * *Μήποτε ἐπιλάθωνται τοῦ λαοῦ μου.* Ne quando obliviscantur populi mei.	*Μήποτε ἐπιλάθωνται τοῦ νόμου σου.* Ne quando obliviscantur legis tuæ.
LX. ver. 5. * *Σὺ ὁ Θεός.* Tu Deus.	*Σὺ ὁ Θεός μου.* Tu Deus meus.
LXVII. ver. 24. * *Ἐθεώρησαν τὰς πορείας σου.* Viderunt ingressus tuos.	*Ἐθεωρήθησαν αἱ πορεῖαι σου.* Visi sunt ingressus tui.
LXXI. ver. 18. * *Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεός, ὁ Θεὸς Ἰσραήλ.* Benedictus Dominus Deus, Deus Israel.	*Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραήλ.* Benedictus Dominus, Deus Israel.
LXXI. ver 19. * *Εἰς τὸν αἰῶνα.* In æternum.	*Εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.* In æternum, et in seculum seculi.

LXXII. ver. 7. Ἐξελεύσατο ὡς ἐκ στέατος ἡ ἀδικία αὐτῶν. Prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum.

Ἐξελεύσεται ὡς ἐκ στέατος ἡ ἀδικία αὐτῶν. Prodibit quasi ex adipe iniquitas eorum.

——— ver. 11. * Πῶς ἔγνω ὁ Θεὸς. Quomodo scivit Deus?

Πῶς ἔγνω; Quomodo scivit?

——— ver. 28. * Τοῦ ἐξαγγεῖλαι παντὰ τὰ ἀπάγγελματά σου. Ut annunciem omnes prædicationes tuas.

Τοῦ ἐξαγγεῖλαι πάσας τὰς αἰνέσεις σου. Ut annunciem omnes laudes tuas.

LXXIII. ver. 8. * Κατακαύσωμεν πάσας τὰς ἑορτὰς τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆς γῆς. Incendamus omnes dies festos Dei a terra.

Καταπαύσωμεν πάσας τὰς ἑορτὰς τοῦ Κυρίου ἀπὸ τῆς γῆς. Quiescere faciamus omnes dies festos Domini a terra.

——— ver. 23. * Μὴ ἐπιλάθῃ τῆς φωνῆς τῶν ἐχθρῶν σου. Ne obliviscaris vocis inimicorum tuorum.

Μὴ ἐπιλάθῃς τῆς φωνῆς τῶν ἱκετῶν σου. Ne obliviscaris vocis deprecantium te.

LXXVI. ver. 6. Ἔσκαλλον τὸ πνεῦμά μου. Rimabar spiritum meum.

Ἔσκαλλε τὸ πνεῦμά μου. Rimabatur Spiritus meus.

LXXVII. ver. 31. * Ἀπέκτεινεν ἐν τοῖς πίοσιν[b] αὐτῶν. Occidit pingues eorum.

Ἀπέκτεινεν ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν. Occidit plures eorum.

LXXXV. ver. 15. * Καὶ σὺ Κύριε ὁ Θεὸς. Et tu Domine Deus.

Καὶ σὺ Κύριε ὁ Θεός μου. Et tu Domine Deus meus.

LXXXVIII. ver. 19. * Τότε ἐλάλησας ἐν ὁράσει τοῖς ἁγίοις σου. Tunc locutus es in visione sanctis tuis.

Τότε ἐλάλησας ἐν ὁράσει τοῖς υἱοῖς σου. Tunc locutus es in visione filiis tuis.

LXXXIX. ver. 2. * Σὺ εἶ Θεὸς. Tu es Deus.

Σὺ εἶ. Tu es.

CI. ver. 10. * Ἀπὸ προσώπου τῆς ὀργῆς καὶ τοῦ θυμοῦ σου. A facie iræ et indignationis tuæ.

Ἀπὸ προσώπου τῆς ὀργῆς σου καὶ τοῦ θυμοῦ σου. A facie iræ tuæ et indignationis tuæ.

CIII. ver. 18. * Πέτρα καταφυγὴ τοῖς λαγωοῖς. Petra refugium leporibus.

Πέτρα καταφυγὴ τοῖς χοιρογρυλλίοις. Petra refugium erinaciis.

CIV. ver. 42. * Ὅτι ἐμνήσθη τοῦ λόγου τοῦ ἁγίου αὐτοῦ, τοῦ πρὸς Ἀβραὰμ τὸν δοῦλον αὐτοῦ. Quoniam memor fuit verbi sancti sui, quod habuit ad Abraham servum suum.

Ὅτι ἐμνήσθη τοῦ λόγου τοῦ ἁγίου αὐτοῦ, ὃν διέθετο πρὸς Ἀβραὰμ τὸν δοῦλον αὐτοῦ. Quoniam memor fuit verbi sancti sui, quod disposuit ad Abraham servum suum.

CIX. ver. 2. * Ῥάβδον δυνάμεώς σου ἐξαποστελεῖ Κύριος. Virgam virtutis tuæ emittet Dominus.

Ῥάβδον δυνάμεως ἐξαποστελεῖ σοι Κύριος. Virgam virtutis emittet tibi Dominus.

[b] Ita enim in Hieronymo legendum LXX. "Et Theodotion et quinta editio, ἐν τοῖς πίοσιν αὐτῶν. Quod quidam non intelligentes, putaverunt scriptum, ἐν τοῖς πλείοσιν." Op. tom. 2. pag. 650.

CIX. ver. 2. * Κατακυρίευε ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου. Dominare in medio inimicorum tuorum.	Καὶ κατακυρίευε ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου. Et dominare in medio inimicorum tuorum.
CXVIII. ver. 109. * Ἡ ψυχή μου ἐν ταῖς χερσί μου διαπαντὸς. Anima mea in manibus meis semper.	Ἡ ψυχή μου ἐν ταῖς χερσί σου διαπαντός. Anima mea in manibus tuis semper.
CXXXVII. ver. 2. * Ὅτι ἐμεγάλυνας ἐπὶ πᾶν τὸ ὄνομα τὸ ἁγιόν σου. Quoniam magnificasti super omne nomen sanctum tuum.	Ὅτι ἐμεγάλυνας ἐπὶ πάντας τὸ ὄνομα τὸ ἁγιόν σου. Quoniam magnificasti super omnes nomen sanctum tuum.
CXXXVIII. ver. 4. * Ὅτι οὐκ ἐστι λόγος ἐν γλώσσῃ μου. Quia non est sermo in lingua mea.	Ὅτι οὐκ ἐστι δόλος ἐν γλώσσῃ μοῦ. Quia non est dolus in lingua mea.

Similes quoque inter Septuaginta et vulgatam editionem differentiæ, ad textum Esaiæ, Parisiis cum commentariis Procopii Gazæi a Johanne Curterio ex vetustissimo Renati Marchali codice editum, habentur annotatæ: quarum exemplum et hic visum est subjicere.

ESAIÆ.

SEPTUAGINTA.	VULGATA.
I. ver. 29. Καταισχυνθήσονται. Pudefient.	Αἰσχυνθήσονται. Pudefient.
II. ver. 12. Ταπεινωθήσεται. Humiliabitur.	Ταπεινωθήσονται. Humiliabuntur.
III. ver. 9. Ἀπήγγειλαν. Annunciarunt.	Ἀνήγγειλαν. Renunciarunt.
—— ver. 17. Ἀνακαλύψει. Reteget.	Ἀποκαλύψει. Revelabit.
V. ver. 2. Ἐκλεκτὴν. Electam.	Σωρὲκ. Sorec.
— ver. 14. Τὸ στόμα. Os.	*Τὸ στόμα αὐτοῦ. Os suum.
V. ver. 16. Ἐν κρίσει. In judicio.	Ἐν κρίματι. In judicio.
— ver. 28. *Οἱ ὅπλαι. Ungulæ.	Οἱ πόδες. Pedes.
VI. cap. 5. * Ἐσιώπησα. Tacui.	Κατανένυγμαι. Compunctus sum.
IX. ver. 3.* Οὐκ ἐμεγάλυνας. Non magnificasti.	Κατήγαγες. Deduxisti.
— ver. 8. * Λόγον. Verbum, דבר.	Θάνατον. Mortem, דבר.

X. ver. 4. * Ἡ ὀργή. Ira.	Ὁ θύμος. Furor.
— ver. 24. * Ἐπαρεῖ. Elevabit.	Ἐπάξω. Inducam.
— ver. 30. * Λαΐσα. Laisa.	Καΐσα. Kaisa.
— ver. 33. Καὶ οἱ μετέωροι ταπεινωθήσονται. Et sublimes humiliabuntur.	Καὶ οἱ ὑψηλοὶ τῇ ὕβρει ταπεινωθήσονται. Et excelsi superbia conterentur.
XI. ver. 4. Πτωχοὺς τῆς γῆς. Pauperes terræ.	Ταπεινοὺς τῆς γῆς. Humiles terræ.
— ver. 7. Ὡς βουκόλιον. Ut bucula.	Ὡς βοῦς. Sicut bos.
XIV. ver. 1. Προσήλυτος. Proselytus.	Γειώρας. Advena. גר.
—— ver. 17. * Τοὺς δεσμίους. Vinctos.	Τοὺς ἐν ἀπαγωγῇ. Eos qui in abductione erant.
XVI. ver. 4. * Ἐκ τῆς γῆς. Ex terra.	Ἐπὶ (Vatic. ἀπὸ) τῆς γῆς. In (vel a) terra.
XVIII. ver. 7. * Ἀπὸ λαοῦ φοβεροῦ. A populo terribili.	Ἀπὸ λαοῦ μεγάλου. A populo magno.
XXI. ver. 15. Διὰ τὸ πλῆθος τῶν πεφονευμένων. Propter multitudinem occisorum.	* Διὰ τὸ πλῆθος τῶν φευγόντων. Propter multitudinem fugientium.
XXII. ver. 1. Πολέμῳ. Bello.	Πολέμου, vel πολέμων. Belli vel Bellorum.
XXIV. ver. 5. * Διεκέδασαν διαθήκην. Dissiparunt testamentum.	Διαθήκην. Testamentum.
XXV. ver. 1. Πίστει. Fide.	Γένοιτο. Fiat.
XXVI. ver. 14. * Οὐ μὴ ἀναστάσωσιν οἱ νεκροὶ, οὐδὲ ζωοποιήσωσι. Non resurgent mortui, neque vivificabunt.	Οἱ νεκροὶ ζωὴν οὐ μὴ ἴδωσιν, οὐδὲ ἰατροὶ οὐ μὴ ἀναστήσωσι. Mortui vitam non videbunt, neque medici suscitabunt.
XXIX. ver. 17. Μικρὸν βραχὺ. In modico et in brevi.	Μικρὸν. In modico.
XXXVIII. ver. 6. Ῥύσομαί σε. Liberabo te.	Σώσω σε. Servabo te.
XL. ver. 4. Εἰς τὰ πεδία. In campos.	* Εἰς ὁδοὺ λείας. In vias planas.
XLI. ver. 16. * Λικμήσεις αὐτοῦς. Ventilabis eos.	Λικμήσεις. Ventilabis.
XLIII. ver. 23. * Οὐκ ἐδούλωσά σε (al. οὐ κατεδουλωσάμην σὲ.) Nec servire te feci.	Οὐκ ἐδούλωσας. Non servivisti.
XLIV. ver. 14. Πίτυν. Pinum.	O
XLIX. ver. 10. Διψάουσιν. Sitiunt.	Διψήσουσιν. Sitient.
—— ver. 23. Οἱ προσδοκῶντές με. Expectantes me.	Οἱ ὑπομένοντές με. Expectantes me.

—— ver. 24. * Αἰχμαλωτίζων δίκαιον περισωθήσεται; Captivum ducens justum, salvabitur?	Ἐὰν αἰχμαλωτεύσῃ τὶς ἀδίκως, σωθήσεται; Si captivum quis duxerit injuste, salvabitur?
L. ver. 1. Ποῖον τὸ βιβλίον; Qualis est liber?	* Ποῖον τοῦτο βιβλίον; Qualis est ille liber?
— ver. 2. Διότι ἦλθον. Quia veni.	Τί, ὅτι ἦλθον; Quid, quia veni?
— ver. 9. * Βοηθήσει μοι. Auxiliabitur mihi.	Βοηθεῖ μοι. Auxiliatur mihi.
LI. ver. 12. * Τίς οὖσα φοβήθης. Quæ fueris et timueris.	Τίνα εὐλαβηθεῖσα ἐφοβήθης. Quem verita timueris.
— ver. 23. Τὰ μέσά σου. Media tua.	Τὰ μετάφρενά σου. Dorsa tua.
LII. ver. 12. Ἀπελεύσεσθε. Abibitis.	Πορεύσεσθε. Ibitis.
LVII. ver. 12. * Ὠφελήσει. Proderunt.	Ὠφελήσουσι. Proderunt.
LIX. ver. 10. * Διαψηλαφήσομεν. Palpabimus.	Ψηλαφήσουσιν. Palpabunt.
—— ver. 13. Ὄπισθεν. Ante.	Ἀπὸ ὄπισθεν. Ab ante.
LXII. ver. 1. * Σωτήριον αὐτῆς. Salutare illius.	* Σωτήριόν μου. Salutare meum.
—— ver. 8. Ὤμοσε Κύριος κατὰ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Juravit Dominus per robur suum.	Ὤμοσε Κύριος κατὰ τῆς δόξης αὐτοῦ. Juravit Dominus per gloriam suam; (Rom.) δεξιᾶς αὐτοῦ, dexteram suam. Hier.
LXVI. ver. 8. Ἢ καὶ ἐτέχθη ἔθνος. Vel etiam nata est gens.	* Εἰ καὶ ἐτέχθη ἔθνος; Nunquid etiam nata est gens?

Ita etiam Hoseæ capite primo, commate secundo, ubi Septuaginta, (ut in eodem codice habetur) legebant: "Ἀρχὴ λόγου Κυρίου πρὸς Ὡσηέ. Principium verbi Domini ad Oseam;" Vulgata editio legit: "Ἀρχὴ λόγου Κυρίου ἐν Ὡσηέ. Principium verbi Domini in Osea;" et commate quarto, ubi Septuaginta (ut et Romana editio) "καταπάυσω, quiescere faciam;" vulgata, "ἀποστρέψω, avertam;" et[c], ubi Septuaginta (cum editione Romana) "τὸν οἶκον τῆς ἀδικίας, domum iniquitatis;" ubi[d] nos legimus, "Ἰσραὴλ οὐκ ἀπέστη ἀπ' ἐμοῦ, Israel non recessit a me; Θ." καὶ οἱ ό, (ut in codicibus cardinalis Barberini scholiis habetur) Theodotion et Septuaginta, "οὐκ ἄπεστιν ἀπ' ἐμοῦ,

[c] Cap. 4. ver. 16.

[d] Cap. 5. ver. 3.

non abest a me" (id est, me non latet, ut a Symmacho est expressum) legerunt.

Quod tot in locis editio in Alexandrina bibliotheca reposita, indeque pro germana τῶν Septuaginta habita, propius quam κοινὴ seu vulgata ad Hebraicam accedat veritatem, emendationibus Herode procurante factis tribuendum esse existimo: quas κοινὴ illi, quæ apud Hellenistas Palæstinos erat vulgata, fuisse adhibitas, et loci in quo Herodes regnavit consideratio suadet, et Græcorum quibus Justinus Martyr usus est codicum cum nostris collatio amplius confirmat. Neque enim illius quæ inter utrosque intercedit differentiæ ratio reddi potest ulla commodior; quam quod ille, Græcus quidem philosophus sed gente Samaritanus, in Palæstina degentium Hellenistarum editionem secutus hic fuerit: cum nostri libri ex κοινῇ, sive communi illa altera, maxima saltem sui parte constent. Ut huc referenda fuerint, quæ ex Justini dialogo cum Tryphone Judæo a D. Vaillanto in dissertatiuncula de locis ab apostolis ex vetere testamento citatis, in eum finem sunt producta, ut Justinum probet, quasi dedita opera, a versione Græca τῶν ό, quam tantopere venerabatur, discessisse.

AMOS.

JUSTIN.	VULGATA.
VI. ver. 1. Οὐαὶ οἱ κατασπαταλῶντες. — ὠνομασμένοι ἐπὶ τοῖς ἀρχηγοῖς ἀπετρύγησαν ἀρχὰς ἐθνῶν. Væ qui deliciis affluitis. — nominati in principibus vindemiarunt primitias gentium.	Οὐαὶ τοῖς ἐξουθενοῦσι. — ἀπετρύγησαν ἀρχὰς ἐθνῶν. Væ iis qui despiciunt. — vindemiarunt primitias gentium.
2. Διάβητε πάντες εἰς Χαλάνην καὶ ἴδετε, καὶ πορεύθητε ἐκεῖθεν εἰς	Διάβητε πάντες καὶ ἴδετε, καὶ ἔλθετε ἐκεῖθεν εἰς Ἐμᾶτ ραββὰ. Trans-

Ἀμὰθ τὴν μεγάλην. Transite omnes in Chalanen, et videte, et proficiscimi inde in Amath magnam.	ite, omnes et videte : et pertransite inde in Emat rabba.
6. Οἱ πίνοντες ἐν φιάλαις οἶνον. Qui bibitis in phialis vinum.	Οἱ πίνοντες τὸν διυλισμένον οἶνον. Qui bibitis vinum defæcatum.
7. Τῶν δυναστῶν τῶν ἀποικιζομένων, καὶ μεταστραφήσεται οἴκημα κακούργων. Potentium transmigrantium, et evertetur sedes maleficorum.	Τῶν δυναστῶν. Potentium.

MICHÆ.

JUSTIN.	VULGATA.
IV. ver. 1. Ἕτοιμον ἐπ' ἄκρου τῶν ὀρέων, ἐπηρμένον αὐτὸ ὑπὲρ τοὺς βουνοὺς, καὶ ποταμὸν θήσονται ἐπ' αὐτῷ λαοί. Paratus super summitatem montium, elevatus ipse super colles; et flumen ponent in eo populi.	Ἕτοιμον ἐπὶ τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων, καὶ μετεωρισθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν, καὶ σπεύσουσι πρὸς αὐτὸ λαοί. Præparatus super vertices montium ; et elevabitur super colles ; et festinabunt ad eum populi.
2. Φωτιοῦσιν ἡμᾶς. Illuminabunt nos.	Δείξουσιν ἡμῖν. Ostendent nobis.
3. Τὰς ζιβύνας. Pugiones.	Τὰ δόρατα. Hastas.
4. Καὶ καθίσεται ἀνήρ. Et sedebit vir.	Καὶ ἀναπαύσεται ἕκαστος. Et requiescet unusquisque.
— Κυρίου τῶν δυνάμεων. Domini virtutum.	Κυρίου παντοκράτορος. Domini omnipotentis.
5. Ἐν ὀνόματι θεῶν αὐτῶν. In nomine Deorum suorum.	Ἕκαστος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Unusquisque viam suam.
6. Τὴν ἐκτεθλιμμένην. Contribulatam.	Τὴν συντετριμμένην. Contritam.
— Καὶ τὴν ἀπωσμένην ἀθροίσω, καὶ ἣν ἐκάκωσα. Et abjectam congregabo, et quam afflixi.	Καὶ τὴν ἐξωσμένην εἰσδέξομαι, καὶ οὓς ἀπωσάμην. Et eam quæ cjecta fuerat suscipiam, et quos repuleram.

In eodem cum Tryphone dialogo, quatuor de Christo Servatore producit testimonia, quæ ex Septuaginta seniorum

versione sublata fuisse affirmat: quorum secundum, ex Jeremiæ, cap. XI. ver. 19. desumptum, quod nuper admodum ex quibusdam tantum codicibus abrasum, in aliis exemplaribus, quæ in Judæorum (Hellenistarum) synagogis asservabantur, retentum fuisse ait, in omnibus nostris libris adhuc reperitur integrum. Primum vero, ex libri Esdræ sexto capitulo desumptum, est hujusmodi: *Καὶ εἶπεν Ἔσδρας τῷ λαῷ. Τοῦτο τὸ πάσχα ὁ σωτὴρ ἡμῶν, καὶ ἡ καταφυγὴ ἡμῶν. Καὶ ἐὰν διανοηθῆτε, καὶ ἀναβῇ ὑμῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν ὅτι μέλλομεν αὐτὸν ταπεινοῦν ἐν σημείῳ, καὶ μετὰ ταῦτα ἐλπίσωμεν ἐπ' αὐτὸν, οὐ μὴ ἐρημωθῇ ὁ τόπος οὗτος εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον, λέγει ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων. ἐὰν δὲ μὴ πιστεύσητε αὐτῷ, μηδὲ εἰσακούσητε τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ, ἔσεσθε ἐπίχαρμα τοῖς ἔθνεσι.* Quod apud Lactantium, libro quarto Institutionum, capite decimo octavo, ita Latine legitur: "Et dixit Esdras ad populum. Hoc Pascha Salvator noster est, et refugium nostrum. Cogitate, et ascendat in cor vestrum, quoniam habemus humiliare eum in signo: et post hæc sperabimus in eum, ne deseratur hic locus in æternum tempus, dicit Dominus Deus virtutum. Si non credideritis ei, neque audieritis annunciationem ejus; eritis derisio in gentibus."

Tertium testimonium ex Jeremia resectum fuisse dicitur. *Ἐμνήσθη δὲ Κύριος ὁ Θεὸς τῶν νεκρῶν αὐτοῦ τῶν κεκοιμημένων εἰς γῆν χώματος, καὶ κατέβη πρὸς αὐτοὺς εὐαγγελίσασθαι αὐτοῖς τὸ σωτήριον αὐτοῦ.* Quod apud Irenæum, libro quinto, capite vigesimo sexto, (vel trigesimo primo, ut Feuardentius distinguit) ita citatum reperitur: "Commemoratus est Dominus sanctorum mortuorum suorum, qui eorum ante dormierunt in terram stipulationis, (forte sepelitionis;) et descendit ad eos, extrahere eos, et salvare eos." Quartum et ultimum, ex Psalmi XCV. (vel XCVI. secundum Hebræos) versiculo decimo est petitum; ubi cum legeretur, "*Εἴπατε ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ ξύλου,* Dicite in gentibus, Dominus regnavit a ligno:" Judæis verba illa, "*ἀπὸ τοῦ ξύλου*, a ligno," erasa fuisse dicuntur. Quæ in antiquis quidem Latini psalterii habentur editionibus, Itala, Romana, et Hispanorum

Gothica; indeque a Latinis citantur patribus, Tertulliano, (in libro contra Judæos, in libro tertio in Marcionem) authore tractatus de montibus Sina et Sion qui Cypriano adscribitur, et commentariorum in 1 Corinth. cap. XV. tributorum Ambrosio, Leone in sermone quarto de passione, atque Psalmi ipsius interpretibus, Augustino, Cassiodoro, et juniore Arnobio; licet non ab Hebræis solum sed etiam Græcis omnibus codicibus ea jam absint, ipsaque Latini e Græco traducti psalterii editione Gallicana, quæ Romanæ Ecclesiæ hodie est in usu.

Ejusdem quoque generis et illa sunt, quæ ex 3. Regum cap. VIII. vel IX. a Lactantio producuntur: "Quod[e] si avertimini a me, dicit Dominus, et non custodieritis veritatem meam; rejiciam Israel a terra quam dedi illis, et domum hanc quam ædificavi illis in nomine meo, projiciam illam ex gentibus: et erit Israel in perditionem et opprobrium populo. Et domus hæc erit deserta: et omnis qui transibit per illam admirabitur, et dicet; Propter quam rem fecit Dominus terræ huic et domui huic hæc mala? et dicent: Quia reliquerunt Dominum Deum suum, et persequuti sunt regem suum dilectissimum Deo, et cruciaverunt illum in humilitate magna; propter hoc importavit illi Deus mala hæc." Quæ utrum a Judæis ex tam immenso codicum numero subducta, an paucioribus quibusdam exemplaribus a Christiano aliquo addita, judicandum aliis relinquo.

Illud certe negari jure non potest, testimonia ex variis Scripturæ locis a Paulo apostolo in tertio epistolæ ad Romanos capitulo coacervata, in Psalmi XIII. (vel XIV. juxta Hebræos) editionem vulgatam Græcam a Christiano aliquo simul fuisse infulta: quemadmodum in Origenis commentario, ad illum apostoli locum, et Hieronymi præfatione libri decimi sexti commentariorum in Esaiam, plenius apparet. Quod idem etiam de loco illo ad calcem libri Jobi adjecto, et ab Origene in epistola ad Julium Africanum commemorato, est sentiendum: "Γέγραπται δὲ, αὐτὸν πάλιν ἀναστήσεσθαι μεθ' ὧν ὁ Κύριος ἀνίστησιν.

[e] Lib. 4. cap. 18.

Scriptum autem est, ipsum rursus resurrecturum cum iis quos resuscitat Dominus." Illud enim ex Jobi cap. XIX. ver. 25, 26, 27. et Matthæi cap. XXVII. ver. 52, 53. collatione fuisse derivatum, vix est ut ego quidem addubitem.

CAP. V.

De vulgata editione Græca, obelis et asteriscis ab Origene distincta. De Tetraplis et Hexaplis ejusdem. De duplicis editionis τῶν ό in Hexaplis conjugatione: simplicis atque incorruptæ unius, cujusmodi in Alexandrina bibliotheca extabat; communis alterius, ab Origene emendatæ, atque obelis et asteriscis insignitæ. De Octaplis ab Epiphanio, iisdemque Hexaplis ab Eusebio nominatis.

Quid in Græcæ editionis emendatione Origenes effecerit, tractatu octavo in Matthæum ita ipse explicat: "In exemplaribus veteris Testamenti quæcunque fuerunt inconsonantia, Deo præstante, coaptare potuimus, utentes judicio cæterarum editionum. Ea enim quæ videbantur apud Septuaginta dubia esse propter dissonantiam (ita enim legendum; non, consonantiam) exemplarium, facientes judicium ex editionibus reliquis convenientia servavimus. Et quædam quidem [obelo] notavimus quasi non posita in Hebræo, non audentes ea omnia auferre: quædam autem cum asteriscis addidimus; ut sit manifestum quoniam quæ non fuerunt posita apud Septuaginta, ex editionibus cæteris addidimus convenienter Hebræo."

De eo quoque Hieronymus præfatione in Pentateuchum: "Editioni antiquæ translationem Theodotionis miscuit, asterisco et obelo opus omne distinguens: dum aut illucescere facit quæ minus ante fuerant, aut superflua quæque jugulat et confodit." Et præfatione in libro Paralipomenῶn, similiter: "In editione Septuaginta Theodotionis editionem miscuit; asteriscis videlicet designans quæ minus fuerant, virgulis quæ ex superfluo videbantur apposita," et in epistola septuagesimo quarto ad Augustinum: "Ubicunque virgulæ, id est, obeli sunt; significatur quod Septuaginta plus dixerint, quam habetur in Hebræo: ubi

autem asterisei, id est, stellæ prælueentes, ex Theodotionis editione ab Origene additum est." Et præfatione in Jobi librum, ex Hebræo a se versum: "Omnia veteris instrumenti volumina Origenes, obelis asteriseisque distinxit; quos vel additos, vel de Theodotione sumptos, translationi antiquæ inseruit; probans defuisse quod additum est."

Translationem vero antiquam hane, obelis et asteriseis hune in modum distinctam, κοινὴν illam sive vulgatam fuisse (non eam quæ pro germana Septuaginta interpretum editione tum habebatur;) parallelus huic loeus, ex præfatione eommentariorum in Danielem petitus deelarat. "Origenes de Theodotionis opere in editione vulgata asteriseos posuit, doeens defuisse quæ addita sunt; et rursus quosdam versus obelis prænotavit, superflua quæque designans." In quinto quoque commentariorum libro ad Ezeehielis eaput deeimum sextum, "Hoc," inquit Hieronymus, "quod seeundo dicitur, *Væ, væ tibi* vulgata editio non habet ; sed de Theodotionis editione additum est." Et in præfatione libri decimi sexti eommentariorum in Esaiam adhuc elarius : ubi de versieulis ex tertio eapite epistolæ ad Romanos in Psalmum XIII. vel XIV. intrusis sic seribit: "Omnes Græeiæ tractatores, qui nobis eruditionis suæ in Psalmos eommentarios reliquerunt, hos versieulos veru annotant, (obelis videlicet appositis: quemadmodum in MSS. nonnullis Gallieani psalterii eodieibus factum vidimus,) atque prætereunt: liquido eonfitentes, in Hebraieo non haberi, nee esse in Septuaginta interpretibus, sed in editione vulgata, quæ Græee κοινὴ dicitur, et in toto orbe diversa est;" et in libro sexto eommentariorum in Jeremiam, ad verba illa: "Tu[a] ergo ne timeas serve meus Jaeob," &c. ita annotat: "Hæe περικοπὴ in Septuaginta non habetur, et in plerisque codieibus vulgatæ editionis sub astesiseis de Theodotione addita est." Quibus adjiei poterit, quod non ex aliis solum, sed ex ipsa etiam τῶν ό editione quædam in vulgatam illam sub asterisco reperiantur translata: ut

[a] Cap. 30. ver. 10.

verba illa: "Ἐθεμελίωσεν[b] αὐτὴν εἰς Σηεὶμ, ἔστησαν ἐπάλξεις αὐτοῦ, ἐξήγειραν βάρεις αὐτῆς. Fundavit eam in Siim, statuerunt propugnacula ejus, suscitaverunt turres ejus." Quæ in Hieronymi commentariis asterisco sunt signata; et in scholiis vetustissimi codicis Renati Marchali hanc notulam habent appositam: "Τούτων τῶν ἠστερισμένων Ὠριγένης ὡς τῶν ὁ μέμνηται ἐν τῷ κέ τόμῳ τῶν εἰς Ἡσαΐαν. Horum asterisco signatorum, tanquam ex Septuaginta desumptorum, meminit Origenes in vigesimo quinto tomo eorum qui in Esaiam ab eo sunt editi." In iisdemque scholiis ex Septuaginta petita sub asterisco notatur vox διεσκέδασαν, in illo: "διεσκέδασαν[c] διαθήκην αἰώνιον, dissipaverunt testamentum æternum."

Ante mixtum hoc opus a se confectum Tetrapla sua Origenes compaginaverat: in quibus "exempla composuit quatuor editionum, e regione singula verba describens;" ut in præfatione ad librum Paralipomenῶn habet Hieronymus. "Τὴν Ἀκύλα καὶ Συμμάχου καὶ Θεοδοτίωνος ἔκδοσιν ἅμα τῇ Ἑβδομήκοντα ἐν τοῖς Τετραπλοῖς ἐπισκευάσας, Aquilæ et Symmachi et Theodotionis editionem una cum Septuaginta in Tetraplis digerens:" ut apud Eusebium in ecclesiasticæ suæ historiæ libro sexto[d] legimus. Quos quidem, in Alexandrina bibliotheca seorsim repositos, ab ipso Origene ita fuisse conjunctos, in libro de mensuris et ponderibus ostendit Epiphanius; ut primum locum Aquila, secundum Symmachus, tertium Septuaginta, postremum Theodotion obtinuerit. Eusebius vero et Pamphilus (ut in octavo capite videbimus) Origenis Tetrapla se habuisse significant; "ἅτινα καὶ αὐτοῦ χειρὶ διώρθωτο, καὶ ἐσχολιογράφητο, quæ ipsius manu correcta et scholiis illustrata sunt:" in quibus scholiis quoties et quam varie κοινὴ sive vulgata editio ab ea quæ genuina τῶν Septuaginta censebatur discederet, ostensum ab eo fuisse verisimillimum est. Cæterum in Lamentationibus Jeremiæ, solius Symmachi interpretatio cum Septuaginta conjuncta habebatur: ut verba ista ipsius Origenis (in Græca in Threnos catena a Michaele Ghislerio edita) ostendunt:

[b] Esai. cap. 23. ver. 13. [c] Esai. cap. 24. ver. 5.
[d] Cap. 12. κεφ. 13.

"Ἔκδοσις Ἀκύλα καὶ Θεοδοτίωνος ἐν τοῖς θρήνοις οὐ φέρεται, μόνου δὲ Συμμάχου καὶ τῶν ό. Editio Aquilæ et Theodotionis in Threnis nusquam apparet; sed solius Symmachi et Septuaginta."

Tetraplis hisce præpositas columnas duas alias Hebraicum textum complectentes, in una Hebraicis in altera Græcis descriptum literis, Hexapla confecisse refert, in libro citato, Epiphanius; de quibus et Rufinus, in historiæ ecclesiasticæ (Eusebianæ, Latine a se versæ atque interpolatæ) libro sexto, capite decimo tertio, "Origenes illos famosissimos codices primus composuit, in quibus per singulas columnulas e regione separatim opus interpretis uniuscujusque descripsit; ita ut primo omnium ipsa Hebræa verba Hebraicis literis poneret, secundo in loco per ordinem Græcis literis e regione Hebræa verba describeret, tertiam Aquilæ editionem subjungeret, quartam Symmachi, quintam Septuaginta interpretum quæ nostra est, sextam Theodotionis collocaret. Et propter hujusmodi compositionem exemplaria ipsa nominavit ἑξαπλὰ, id est, sextuplici ordine conscripta."

Et ita quidem opus fuerat dispositum; ut columnæ conspicerentur sex, sed editiones numerarentur quinque tantum: quum in duabus primis columnis unica contineretur Hebraica, diverso characterum expressa genere. Ut sexta igitur in istis Hexaplis extaret editio, cum ea quæ "incorrupta et immaculata Septuaginta interpretum translatio" existimata fuerat, (ut in capitis præcedentis initio ex epistola Hieronymi ad Sunniam et Fretelam est ostensum;) conjunctam fuisse etiam alteram, quæ vulgatam Septuaginta editionem exhiberet, obelis et asteriscis ab Origene distinctam, ex aliis illis ejusdem Hieronymi verbis (in secundo invectivarum adversus eum libro a Rufino citatis) apparet. "Origenes asteriscos fecit, ex translatione Theodotionis assumens, ut componeret volumina quæ appellantur Hexapla;" ut et ex Syro librorum veteris Testamenti, obelis et asteriscis distinctorum, interprete: "qui ea Græca ad verbum expressit, quæ in Adamantii Hexaplis ab Eusebio in nobili illa Cæsariensi bibliotheca fuere collocata;" ut in commentario-

rum suorum ad Josuam epistola dedicatoria notavit Andreas Masius. Quod manifestius etiam declarat scholium illud ad libri tertii Regum capitis XIV. initium. "Μετὰ τοῦτο ἐν τῷ ἑξαπλῷ κεῖται τὰ κατὰ τὴν νόσον καὶ τὴν τελευτὴν Ἀβιὰ τοῦ υἱοῦ Ἱεροβοὰμ μετὰ ἀστερίσκων. Post hoc in Hexaplo ponuntur ea quæ ad morbum et mortem Abiæ filii Hieroboam pertinent, cum asteriscis:" (viginti videlicet primi capitis illius XIV. versiculi: qui in Alexandrino MS. atque etiam in Complutensi et Aldina editione positi, a Romana absunt, ut ex Theodotione sub asteriscis additi;) et in I Regum cap. XIV. ver. 4. aliud: "Μᾶλλον[e] ταῦτα ἐν τῷ ἑξαπλῷ ἠστέρισται, ὡς ἐκ Θεοδοτίωνος προστεθέντα. Quinimo hæc in Hexaplo sunt notata asterisco, ut ex Theodotione addita;" et ad quadragesimum secundum ejusdem capitis versiculum: "Ταῦτα μέχρι τοῦ, [καὶ κατακληροῦται] ἐν μόνῃ κεῖται τῇ ἐκδόσει Θεοδοτίωνος. διὸ ἠστέρισται αὐτὰ, ὡς ἐν μιᾷ ἢ δευτέρᾳ ζυγῇ τῶν ἑβδομήκοντα κείμενα, οὐ μὲν ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ. Hæc usque ad illud [et sorte capitur] in sola editione Theodotionis sunt posita: quamobrem sunt ea asterisco notata, tanquam posita in uno sive secundo ordine ipsorum Septuaginta non tamen in Hebræo." Ubi obiter observandum, Origenem in mixta sua editione τοῖς Septuaginta non ea solum quæ in Hebræo sed etiam quæ in Theodotione amplius reperta sunt adjecisse; atque posteriora hæc, non obelis (ut reliqua omnia quæ ab Hebræo aberant) sed asteriscis prænotasse.

In duplicis hujus editionis τῶν Septuaginta conjugatione, columella una eam quæ "incorrupta et immaculata Septuaginta interpretum translatio" habebatur, (ut ex Hieronymi epistola ad Sunniam et Fretelam ante audivimus:) altera κοινὴν sive communem illam alteram, quæ ipsa quidem erat "quæ et Septuaginta (ut ille ibidem loquitur) sed pro locis et temporibus et pro voluntate scriptorum veterum corrupta editio erat," perscriptam in se continebat. Et priorem quidem Origeni ex ipso authentico exemplari, in Alexandrina Cleopatræ bibliotheca (ad quam quotidianus illi patebat accessus) asservato, describere facile licuit: sed in poste-

riore, tot corruptelis et veterum scriptorum varietatibus laborante, emendanda et ad certum ordinem redigenda, amplius illi insudandum fuit. Unde facilis patet responsio ad Baronii illud argumentum, quo conficere conatur, ne fingi quidem posse, editionis Septuaginta vetus exemplar illud in bibliotheca Alexandrina usque ad Chrysostomi tempora permansisse. "Cur enim," inquit, "adeo laboratum ab Origene primum, deinde a Luciano, postea ab Hesychio Alexandrino, ac demum a S. Hieronymo, in ea cognoscenda, emendanda, ac in candorem pristinum restituenda; si ipsum originale suppetebat exemplar, ex quo potuissent omnia quam verissime atque purissime summa facilitate corrigi et emendari?" Id nimirum ipsum fugit, ab Origene primum, deinde a Luciano et Hesychio, (nam Hieronymum nominare nihil attinebat, qui Alexandrina demum bibliotheca dissipata huic studio incubuit) non in ea quæ pro pura et germana τῶν Septuaginta habebatur, sed in altera, quæ in communi omnium usu erat indeque τῆς κοινῆς et vulgatæ editionis nomen obtinuit, emaculanda et restituenda tantopere fuisse laboratum.

Restant adhuc Adamantii Octapla: ad quæ spectat Hieronymi locus ille, in commentariis ad caput tertium epistolæ ad Titum. "Nobis curæ fuit omnes veteris legis libros, quos vir doctus Adamantius in exempla digesserat, de Cæsariensi bibliotheca descriptos ex ipsis authenticis emendare. In quibus et ipsa Hebræa propriis sunt characteribus verba descripta, et Græcis literis tramite ex vicino. Aquila etiam et Symmachus, Septuaginta et Theodotion suum ordinem tenent. Nonnulli vero libri, et maxime hi qui apud Hebræos versu compositi sunt, tres alias editiones additas habent: quam quintam et sextam et septimam translationem vocant, authoritatem sine nominibus interpretum consecutas. Hæc immortale illud ingenium suo nobis labore donavit." Ita ibi Hieronymus: in ecclesiasticorum quoque scriptorum catalogo de Origene similiter referens: "Quintam et sextam et septimam editionem, quas etiam nos de ejus bibliotheca habuimus, miro labore reperit, et cum cæteris editionibus comparavit." Et in libro primo commentariorum ad Habakuk

capitis secundi versum undecimum, de seipso: "Reperi exceptis quinque editionibus, id est, Aquilæ, Symmachi, Septuaginta et Theodotionis, et quintæ, in duodecim prophetis et duas alias editiones;" quas si in magno hoc Origenis opere (cujus in enumerandis editionibus ordinem studiose hic sequitur; inter Symmachum et Theodotionem Septuaginta interpositis) ille repererit: ut quintam, ita etiam et sextam et septimam, præter libros Scripturæ versibus apud Hebræos conscriptos (Jobum scilicet, Psalterium, Proverbia, Ecclesiastem et Canticum Canticorum) minorum quoque prophetarum duodecim volumen complexum fuisse, consequetur.

Epiphanius, in libro de mensuris et ponderibus, septima editione prætermissa, ex sex reliquis et duobus textus Hebraici ordinibus Origenis Octapla constitisse refert: licet Eusebius, in sexto ecclesiasticæ suæ historiæ libro[f], et septima illa et cæteris omnibus editionibus commemoratis, Hexaplorum nihilominus appellationem hic retineat; trium innominatarum editionum, quod alicujus tantum Scripturarum partis interpretationem continerent, nulla fortasse ratione habita. Et quamvis eis in locis citatis Hieronymus, (eumque in Originum libris secutus Isidorus Hispalensis) septem cum Eusebio editiones hic enumeret: idem tamen alibi sex tantum cum Epiphanio memorat; in secundo apologiæ suæ libro ad Rufinum ita scribens: "Magnis, ut scio, sumptibus redemisti Aquilæ et Symmachi et Theodotionis, quintæque et sextæ editionis Judæos translatores." Neque aliam ullam septimam agnoscunt editionum enumeratores, Athanasius, Theodoretus, Nicetas Heracliensis et Euthymius Zigabenus, quam Luciani martyris illam, de qua in capite septimo nobis erit agendum.

Octapla vero hæc, in veteribus Græcis ad librum Psalmorum scholiis, Octaselidi citantur nomine: ut et Tetrapla, Tetraselidi. Ita in Psalmi LXXV. titulo illud, πρὸς Ἀσσύριον ad Assyrium, neque in Tetraselido haberi dicitur, neque in Octaselido; et in Psalmi CXXXVI. titulo,

[f] Cap. 12. κεφ. 13.

in Octaselido apud solos Septuaginta inscriptum esse illud, *τῷ Δαβὶδ*. Sic et ad Psalmum LXXXVII. vers. 8. habetur annotatum : "*Ἐπ' ἐμοῦ, ἔκειτο ἐν τῷ τετρασελίδῳ παρὰ τοῖς ό. μήποτε σφάλμα ἦν ἐν τῷ ὀκτασελίδῳ ἀπ' ἐμοῦ.* Apud Septuaginta in Tetraselido positum est, *ἐπ' ἐμοῦ*, super me: ne forte erratum sit in Octaselido, *ἀπ' ἐμοῦ*, a me." Et ad decimum octavum ejusdem Psalmi versiculum; post *φίλον*, amicum: "*τὸ πλησίον, οὐκ ἔκειτο ἐν τῷ τετρασελίδῳ παρὰ τοῖς ό· οὔτε παρὰ Θ.* Illud, *πλησίον* [et proximum,] non habetur in Tetraselido apud Septuaginta neque apud Theodotionem;" quod eo magis notandum duxi; quia mirum videri posset, quod in Septuaginta deerat, a Theodotione ex Hebræo hic non fuisse suppletum. Πενтασελίδου quoque in scholiis Eusebianis ad capituli secundi Esaiæ versus duos postremos (qui in omnibus nostris libris habentur) hanc mentionem factam invenio: "*Οἱ γ' στίχοι οἱ ὑποκείμενοι οὐκ ἔκειντο ἐν τῷ Πενтασελίδῳ, οὐδὲ Ὠριγένης ἐξηγούμενος τούτων ἐμνήσθη.* Hi tres qui subjiciuntur versiculi (tot enim hic Græci numeraverunt commata) in Pentaselido non sunt positi; neque eorum in expositione sua meminit Origenes."

CAP. VI.

Quæ in editione vulgata Græca desiderabantur, non ex Aquila et Symmacho, ut putavit Epiphanius, sed ex Theodotione potissimum fuisse suppleta. De Theodotionis in sequendis Septuaginta studio. De editionis Septuaginta in Daniele ab Ecclesiæ magistris lectione repudiata, et Theodotionis in ejus locum substituta. Utriusque editionis in septimo et nono Danielis capitulo collatio.

Quæ in Septuaginta deerant, ea asteriscis signata se ex editionibus cæteris addidisse, ipsum Origenem in capitis præcedentis initio profitentem audivimus. Additamenta vero illa, "ἐμφέρεσθαι παρὰ Ἀκύλᾳ καὶ Συμμάχῳ, σπανίως δὲ καὶ παρὰ Θεοδοτίωνι. ex Aquila et Symmacho fuisse illata, rarius autem ex Theodotione;" non recte ab Epiphanio, in libro de mensuris et ponderibus, est traditum: quum ex hoc ubique fere, ex illis rarissime, desumpta ea esse, dicendum potius fuisset. Quod tum ex aliis compluribus testimoniis ex Hieronymo, qui ista penitius introspexit, in loco jam dicto productis, constat; tum ex præfatione in psalterium, ex Origenica hac editione Latine ab ipso conversum: ubi, quæ asteriscis signantur, "de Hebræis voluminibus addita" fuisse notat, "juxta Theodotionis duntaxat editionem, qui simplicitate sermonis a Septuaginta interpretibus non discordat."

Ita enim in Scriptura vertenda versati sunt veteres isti interpretes: ut Aquila quidem verbum[a] e verbo, Symmachus sensum e sensu; Theodotion vero non modo "ex utroque commixtum et medie temperatum genus translationis expresserit;" sed etiam[b] "cum Septuaginta in pluribus locis concordaverit;" in quibusdam etiam, ubi illi ab

[a] Hieron. præfat. in Job, vers. ex Hebr.

[b] Ibid. in Ecclesiast. cap. 2.

Hebraica veritate prorsus discordabant. Si quidem in Psalmo LXXXIII. vel, secundum Hebræos, LXXXIV. pro, "Sol et clypeus est Dominus Deus," Theodotion ex Septuaginta retinuit "Ἔλεον καὶ ἀλήθειαν ἀγαπᾷ Κύριος ὁ Θεὸς, Misericordiam et veritatem diligit Dominus Deus:" ut ex antiquo quodam Græco scholio Romani editores ibi retulerunt. Indeque Theodotionem "inter novos et veteres medium incedere," scripsit Hieronymus[c], illorum nomine Aquilæ et Symmachi interpretationes; horum vero, vulgatam illam, quæ Septuaginta seniorum habebatur, editionem comprehendens: quam ex Theodotione idcirco, potius quam ex aliis illis, qui nullam editionis illius in versionibus suis rationem habebant, Origenes supplendam judicavit.

Theodotion enim, ut ipse in libro citato agnoscit Epiphanius, "τὰ πλεῖστα τοῖς ἑβδομήκοντα δύο συνᾳδόντως ἐξέδωκε. τριβὰς γὰρ εἶχεν οὗτος τὰς πλείστας ἀπὸ συνηθείας τῶν ἑβδομήκοντα δύο. plurima consonanter cum LXXII. edidit: quod in eorum lectione tritus ac longa consuetudine exercitatus fuisset." Indeque obelis ab Origene signata ea loca fuisse ibidem ille observat, quæ in LXXII. editione posita, in Aquilæ et Symmachi versionibus non comparebant, Theodotionis mentione consulto prætermissa; apud quem ea fuisse, vel ex libri Jobi appendice manifestum est, ad quam in Græca catena a Patricio Junio edita, notam hanc appositam invenio: "Ἰστέον ὅτι μέχρι τοῦ [πρεσβύτερος καὶ πλήρης ἡμερῶν] Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος ἐλθόντες συνεπέραναν τὸ βιβλίον, ὡς δὴ τῷ Ἑβραϊκῷ ἀκολουθοῦντες· ὁ δὲ Θεοδοτίων συμπεραίνει τοῖς ό. Sciendum est, usque ad illud, (senior[d] et plenus dierum,) Aquila et Symmachus venientes, libellum concluserunt, ut qui Hebraicum sunt secuti: Theodotion vero concludit cum Septuaginta;" de quibus additamentis Origenis quoque similis occurrit admonitio, in epistola ad Julium Africanum: "Οὐ κεῖται παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, διόπερ οὐδὲ παρὰ τῷ Ἀκύλᾳ, παρὰ δὲ τοῖς Ἑβδομήκοντα καὶ Θεοδοτίωνι, τὰ ἰσαδυναμοῦντα ἀλλή-

[c] Hieron. præfat. in evangel. ad Damasum.
[d] Job. cap. 42. ver. 17.

λοις. Non ponuntur apud Hebræos, quamobrem neque apud Aquilam: apud Septuaginta autem et Theodotionem sunt, quæ tantundem valent inter se."

Pari quoque ratione Theodotion in Daniele, quem, ex illius editione solum in Græcis codicibus hodie legimus, (librorum enim Paralipomenῶn esse eum interpretem Hugoni Grotio[e], sine omni veterum authoritate hoc opinanti, concedere non possumus) "Susannæ et Hymni trium puerorum, Belisque et Draconis," patres illas adjectitias ex Septuaginta vel κοινῇ potius sive vulgata editione (cui ille assneverat) in suam transtulit. In ea enim quæ Septuaginta interpretum magis germana habebatur editio, initio illius de Bele narrationis legebatur; "Homo[f] quidam erat sacerdos nomine Daniel, filius Abda, conviva regis Babylonis:" ubi in nostris ex Theodotione libris tantum habetur; "καὶ ἦν Δανιὴλ συμβιώτης τοῦ βασιλέως, Et erat Daniel conviva regis."

Ea vero qua nos utimur Græca Danielis editio, in vetustissimo Renati Marchali prophetarum exemplari titulum præfixum habet, "Δανιὴλ κατὰ Θεοδοτίωνα, Daniel secundum Theodotionem." Similiterque in suorum ad Danielem commentariorum præfatione lectorem admonet Hieronymus, "Danielem non juxta Septuaginta interpretes, sed juxta Theodotionem ecclesias legere;" in commentariis ad cap. IV. ver. 5. præterea adjiciens: "judicio magistrorum Ecclesiæ editionem eorum in hoc volumine repudiatam et Theodotionis vulgo legi, quæ et Hebræo et cæteris translatoribus convenit." Unde et argumentum ille ducens, adversus præposteros vulgatæ Septuaginta editionis admiratores, in præfatione Josuæ ita disputat: "Si vetus eis tantum interpretatio placet, quæ et mihi non displicet, et nil extra recipiendum putant: cur ea quæ sub asteriscis et obelis vel addita sunt vel amputata, legunt et negligunt? Quare Danielem juxta Theodotionis traditionem ecclesiæ susceperunt?" De quo etiam apertius, in Danielis ex Hebraico a se conversi prologo, suam ipse sic interponit sententiam: "Danielem prophe-

[e] Grot. annotat. in Luc. cap. 1. ver. 5.
[f] Hieronym. præfat. commentar. in Daniel.

tam juxta Septuaginta interpretes Domini Salvatoris ecclesiæ non legunt, utentes Theodotionis editione: et hoc cur acciderit nescio. Hoc unum affirmare possum, quod multum a veritate discrepet, et recto judicio liber repudiatus sit;" censuræ istius, in apologiæ adversus Rufinum libro secundo hanc reddens rationem: "Si in isto libro editionem Septuaginta dixi multum a veritate distare, et recto ecclesiarum Christ judicio reprobatam: non est meæ culpæ qui dixi, sed eorum qui legunt. In promptu sunt quatuor editiones; Aquilæ, Symmachi, Septuaginta et Theodotionis. Ecclesiæ juxta Theodotionem legunt Danielem. Ego quid peccavi, si ecclesiarum judicium secutus sum?"

Ut autem adhuc magis appareat, quam studiose editionis illius, quæ Septuaginta tribuebatur, vestigiis Theodotion institerit; quæ ex ea in Danielis capite septimo apud Justinum Martyrem in dialogo cum Tryphone Judæo, et in nono apud Clementem Alexandrinum in primo Stromatum et Tertullianum in libro adversus Judæos supersunt, libuit hic describere, et Theodotionis interpretationem ex Romana editione apponere: ut ex mutua collatione, cujusmodi utriusque lectionis vel similitudo fuerit vel diversitas, omnes possint percipere.

DANIEL.

SEPTUAGINTA EX JUSTINO.

VII. ver. 9. Ἐθεώρουν ἕως ὅτου θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ ὁ παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθητο, ἔχων περιβολὴν ὡσεὶ χιόνα λευκὴν, καὶ τὸ τρίχωμα τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡσεὶ ἔριον καθαρὸν, ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡσεὶ φλὸξ πυρὸς, οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ φλέγον.

10. Ποταμὸς πυρὸς εἷλκεν ὡς ἐκπορευόμενος ἐκ προσώπου αὐτοῦ. χίλιαι χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύριαι μυριάδες παρειστήκεισαν αὐτῷ. βίβλοι ἀνεῴχθησαν, καὶ κριτήριον ἐκάθισεν.

11. Ἐθεώρουν τότε τὴν φωνὴν τῶν μεγάλων λόγων, ὧν τὸ κέρας λαλεῖ. καὶ ἀπετυμπανίσθη τὸ θηρίον, καὶ ἀπώλετο τὸ σῶμα αὐτοῦ, καὶ ἐδόθη εἰς καῦσιν πυρὸς.

12. Καὶ τὰ λοιπὰ θηρία μετεστάθη τῆς ἀρχῆς αὐτῶν, καὶ χρόνος ζωῆς τοῖς θηρίοις ἐδόθη, ἕως καιροῦ καὶ χρόνου.

13. Ἐθεώρουν ἐν ὁράματι τῆς νυκτὸς, καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος, καὶ ἦλθεν ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν, καὶ[a] παρῆν ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ οἱ παρειστηκότες προσήγαγον αὐτόν.

THEODOTION.

9. Ἐθεώρουν ἕως ὅτου οἱ θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθητο. καὶ ἔνδυμα αὐτοῦ λευκὸν ὡσεὶ χιὼν, καὶ ἡ θρὶξ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡσεὶ ἔριον καθαρὸν, ὁ θρόνος αὐτοῦ φλὸξ πυρὸς, οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ φλέγον.

10. Ποταμὸς πυρὸς εἷλκεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ. χίλιαι χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύριαι μυριάδες παρειστήκεισαν αὐτῷ. κριτήριον ἐκάθισε, καὶ βίβλοι ἀνεῴχθησαν.

11. Ἐθεώρουν τότε ἀπὸ φωνῆς τῶν λόγων τῶν μεγάλων, ὧν τὸ κέρας ἐκεῖνο ἐλάλει, ἕως ἀνῃρέθη τὸ θηρίον, καὶ ἀπώλετο, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐδόθη εἰς καῦσιν πυρὸς.

12. Καὶ τῶν λοιπῶν θηρίων μετεστάθη ἡ ἀρχὴ, καὶ μακρότης ζωῆς ἐδόθη αὐτοῖς ἕως καιροῦ καὶ καιροῦ.

13. Ἐθεώρουν ἐν ὁράματι τῆς νυκτὸς, καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος, καὶ ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασε, καὶ προσηνέχθη αὐτῷ.

[a] Et aderat in conspectu ejus; et qui adsistebant, adduxerunt illum. Tertul. lib. 3. advers. Marcion.

Et stetit in conspectu ejus; et qui adsistebant ei, obtulerunt eum. Cyprian. lib. 2. testimon. advers. Judæos.

Et omnes nationes terræ secundum genera, et omnis gloria famulabunda. Tertull. ibid.

Et omnes reges (vel gentes potius) terræ per genus, et omnis claritas serviens ei. Cyprian ibid.

14. Καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία καὶ τιμὴ βασιλικὴ, καὶ πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς κατὰ γένη, καὶ πᾶσα δόξα λατρεύουσα. καὶ ἡ ἐξουσία αὐτοῦ, ἐξουσία αἰώνιος, ἥτις οὐ μὴ ἀρθῇ· καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ μὴ φθαρῇ.

15. Καὶ ἔφριξε τὸ πνεῦμά μου ἐν τῇ ἕξει μου, καὶ αἱ ὁράσεις τῆς κεφαλῆς μου ἐτάρασσόν με.

16. Καὶ προσῆλθον πρὸς ἕνα τῶν ἑστώτων, καὶ τὴν ἀκρίβειαν ἐζήτουν παρ' αὐτοῦ ὑπὲρ πάντων τούτων. ἀποκριθεὶς δὲ λέγει μοι, καὶ τὴν κρίσιν τῶν λόγων ἐδήλωσέ μοι.

17. Ταῦτα θηρία τὰ μεγάλα, εἶσι τέσσαρες βασιλεῖαι, αἳ ἀπολοῦνται ἀπὸ τῆς γῆς.

18. Καὶ οὐ παραλήψονται τὴν βασιλείαν ἕως αἰῶνος, καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος τῶν αἰώνων.

19. Τότε ἤθελον ἐξακριβώσασθαι ὑπὲρ τοῦ τετάρτου θηρίου τοῦ καταφθείροντος πάντα καὶ ὑπερφόβου. οἱ ὀδόντες αὐτοῦ σιδηροῖ, καὶ οἱ ὄνυχες αὐτοῦ χαλκοῖ. ἐσθίον καὶ λεπτύνον, καὶ τὰ ἐπίλοιπα αὐτοῦ τοῖς ποσὶ κατεπάτει.

20. Καὶ περὶ τῶν δέκα κεράτων αὐτοῦ ἐπὶ κεφαλῆς, καὶ ἐκ τοῦ ἑνὸς τοῦ προσφυέντος, καὶ ἐξέπεσον ἐκ τῶν προτέρων δι' αὐτοῦ τρία, καὶ τὸ κέρας ἐκεῖνο εἶχεν ὀφθαλμοὺς, καὶ στόμα λαλοῦν μεγάλα, καὶ ἡ πρόσοψις αὐτοῦ ὑπερέφερε τὰ ἄλλα.

21. Καὶ κατενόουν τό κέρας ἐκεῖνο πόλεμον συνιστάμενον πρὸς τοὺς ἁγίους, καὶ τροπούμενον αὐτούς.

22. Ἕως τοῦ ἐλθεῖν τὸν παλαιὸν ἡμερῶν, καὶ τὴν κρίσιν ἔδωκε τοῖς ἁγίοις τοῦ ὑψίστου. καὶ ὁ καιρὸς ἐνέστη, καὶ τὸ βασίλειον κατέσχον ἅγιοι ὑψίστου.

14. Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία. καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαὶ, καὶ γλῶσσαι αὐτῷ δουλεύσουσιν. ἡ ἐξουσία αὐτοῦ, ἐξουσία αἰώνιος, ἥτις οὐ μὴ παρελεύσεται. καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται.

15. Ἔφριξε τὸ πνεῦμά μου ἐν τῇ ἕξει μου, ἐγὼ Δανιὴλ, καὶ αἱ ὁράσεις τῆς κεφαλῆς μου ἐτάρασσόν με.

16 Καὶ προσῆλθον ἑνὶ τῶν ἑστηκότων, καὶ τὴν ἀκρίβειαν ἐζήτουν παρ' αὐτοῦ μαθεῖν περὶ πάντων τούτων. καὶ εἶπέ μοι τὴν ἀκρίβειαν, καὶ τὴν σύγκρισιν τῶν λόγων ἐγνώρισέ μοι.

17. Ταῦτα τὰ θηρία τέσσαρα, τέσσαρες βασιλεῖαι ἀναστήσονται ἐπὶ τῆς γῆς.

18. Καὶ ἀρθήσονται, καὶ παραλήψονται βασιλείαν ἅγιοι ὑψίστου, καὶ καθέξονται αὐτὴν ἕως αἰῶνος τῶν αἰώνων.

19. Καὶ ἐζήτουν ἀκριβῶς περὶ τοῦ θηρίου τοῦ τετάρτου, ὅτι ἦν διαφέρον παρὰ πᾶν θηρίον, φοβερὸν περισσῶς, οἱ ὀδόντες αὐτοῦ σιδηροῖ καὶ ὄνυχες αὐτοῦ χαλκοῖ, ἐσθίον καὶ λεπτύνον, καὶ τὰ ἐπίλοιπα τοῖς ποσὶν αὐτοῦ συνεπάτει.

20. Καὶ περὶ τῶν κεράτων αὐτοῦ τῶν δέκα τῶν ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ, καὶ τοῦ ἑτέρου τοῦ ἀναβάντος, καὶ ἐκτινάξαντος τῶν πρώτων [τρία[b], κέρας ἐκεῖνο] ᾧ οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ στόμα λαλοῦν μεγάλα, καὶ ἡ ὅρασις αὐτοῦ μείζων τῶν λοιπῶν.

21. Ἐθεώρουν, καὶ τὸ κέρας ἐκεῖνο ἐποίει πόλεμον μετὰ τῶν ἁγίων, καὶ ἴσχυε πρὸς αὐτούς.

22. Ἕως οὗ ἦλθεν ὁ παλαιὸς ἡμερῶν, καὶ τὸ κρῖμα ἔδωκεν ἁγίοις ὑψίστου. καὶ ὁ καιρὸς ἔφθασε καὶ τὴν βασιλείαν κατέσχον οἱ ἅγιοι.

[b] Inclusa ex Aldina edit. sunt suppleta.

23. Καὶ ἐῤῥέθη μοι περὶ τοῦ τετάρτου θηρίου· βασιλεία τετάρτη ἔσται ἐπὶ τῆς γῆς, ἥτις διοίσει παρὰ πάσας τὰς βασιλείας ταύτας, καὶ καταφάγεται πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ ἀναστατώσει αὐτὴν, καὶ καταλεανεῖ αὐτήν.

24. Καὶ τὰ δέκα κέρατα, δέκα βασιλεῖς ἀναστήσονται μετ' αὐτούς. καὶ οὗτος διοίσει κακοῖς ὑπὲρ τοὺς πρώτους, καὶ τρεῖς βασιλεῖς ταπεινώσει.

25. Καὶ ῥήματα πρὸς τὸν ὕψιστον λαλήσει, καὶ ἑτέρους ἁγίους τοῦ ὑψίστου καταστρέψει, καὶ προσδέξεται ἀλλοιῶσαι καιροὺς καὶ χρόνους. καὶ παραδοθήσεται εἰς χεῖρας αὐτοῦ ἕως καιροῦ καὶ καιρῶν καὶ ἥμισυ καιροῦ.

26. Καὶ ἡ κρίσις ἐκάθισε, καὶ τὴν ἀρχὴν μεταστῆσουσι τοῦ ἀφανίσαι καὶ τοῦ ἀπολέσαι ἕως τέλους.

27. Καὶ ἡ βασιλεία καὶ ἡ ἐξουσία καὶ ἡ μεγαλειότης τῶν τόπων τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν βασιλειῶν, ἐδόθη λαῷ ἁγίῳ ὑψίστου, βασιλεῦσαι βασιλείαν αἰώνιον· καὶ πᾶσαι ἐξουσίαι ὑποταγήσονται αὐτῷ καὶ πειθαρχήσουσιν αὐτῷ.

28. Ἕως ὧδε τὸ τέλος τοῦ λόγου. Ἐγὼ Δανιὴλ ἐκστάσει περιειχόμην σφόδρα, καὶ ἡ λέξις διήνεγκεν ἐμοὶ, καὶ τὸ ῥῆμα ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἐτήρησα.

23. Καὶ εἶπε τὸ θηρίον τὸ τέταρτον, βασιλεία τετάρτη ἔσται ἐν τῇ γῇ, ἥτις ὑπερέξει πάσας τὰς βασιλείας, καὶ καταφάγεται πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ συμπατήσει αὐτὴν καὶ κατακόψει.

24. Καὶ τὰ δέκα κέρατα αὐτοῦ δέκα βασιλεῖς ἀναστήσονται, καὶ ὀπίσω αὐτῶν ἀναστήσεται ἕτερος, ὃς ὑπεροίσει κακοῖς πάντας τοὺς ἔμπροσθεν, καὶ τρεῖς βασιλεῖς ταπεινώσει.

25. Καὶ λόγους πρὸς τὸν ὕψιστον λαλήσει, καὶ τοὺς ἁγίους ὑψίστου παλαιώσει, καὶ ὑπονοήσει τοῦ ἀλλοιῶσαι καιροὺς καὶ νόμον. καὶ δοθήσεται ἐν χειρὶ αὐτοῦ ἕως καιροῦ καὶ καιρῶν καί γε ἥμισυ καιροῦ.

26. Καὶ τὸ κριτήριον ἐκάθισε, καὶ τὴν ἀρχὴν μεταστήσουσι τοῦ ἀφανίσαι καὶ τοῦ ἀπολέσαι ἕως τέλους.

27. Καὶ ἡ βασιλεία καὶ ἡ ἐξουσία καὶ ἡ μεγαλωσύνη τῶν βασιλέων τῶν ὑποκάτω παντὸς τοῦ οὐρανοῦ, ἐδόθη ἁγίοις ὑψίστου. καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ, βασιλεία αἰώνιος, καὶ πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ αὐτῷ δουλεύσουσι καὶ ὑπακοῦσονται.

28. Ἕως ὧδε τὸ πέρας τοῦ λόγου. Ἐγὼ Δανιὴλ, οἱ διαλογισμοί μου ἐπὶ πολὺ συνετάρασσόν με, καὶ ἡ μορφή μου ἠλλοιώθη, καὶ τὸ ῥῆμα ἐν τῇ καρδίᾳ μου διετήρησα.

DANIEL, Cap. IX.

SEPTUAGINTA EX

CLEMENTE ALEXANDRINO.	TERTULLIANO.	THEODOTIONE.
	21. Et adhuc me loquente in oratione, ecce vir Gabriel, quem vidi in visione in principio, volans, et tetigit me, quasi hora sacrificii vespertini.	21. Καὶ ἔτι ἐμοῦ λαλοῦντος ἐν τῇ προσευχῇ, καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ Γαβριὴλ, ὃν ἴδον ἐν τῇ ὁράσει ἐν τῇ ἀρχῇ, πετόμενος, καὶ ἥψατο μου, ὡσεὶ ὥραν θυσίας ἑσπερινῆς.
	22. Et intelligere fecit me, et locutus est mecum, et dixit. Daniel, nunc exivi imbuere te intelligentia.	22. Καὶ ἐσυνέτισέ με, καὶ ἐλάλησε μετ' ἐμοῦ, καὶ εἶπε. Δανιὴλ, νῦν ἐξῆλθον συμβιβάσαι σε σύνεσιν.
	23. In principio obsecrationis tuæ exivit sermo, et ego veni ut adnuntiem tibi; quia vir desideriorum tu es: et cogita in verbo, et intellige in visione.	23. Ἐν ἀρχῇ τῆς δεήσεώς σου ἐξῆλθε λόγος, καὶ ἐγὼ ἦλθον τοῦ ἀναγγεῖλαί σοι, ὅτι ἀνὴρ ἐπιθυμιῶν εἶ σύ. καὶ ἐννοήθητι ἐν τῷ ῥήματι, καὶ σύνες ἐν τῇ ὀπτασίᾳ.
24. Ἑβδομήκοντα ἑβδομάδες συνετμήθησαν ἐπὶ τὸν λαόν σου καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν τοῦ συντελεσθῆναι τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τοῦ σφραγίσαι ἁμαρτίας, καὶ τοῦ ἀπολεῖψαι τὰς ἀδικίας, καὶ τοῦ ἐξιλάσασθαι, καὶ τοῦ ἀγα-	24. Septuaginta hebdomadæ breviatæ sunt super plebem tuam, et super civitatem sanctam: quoad usque invetererur delictum, et signentur peccata, et exorentur injustitiæ, et inducatur justitia æterna; et ut signetur visio et prophetes, et ut	24. Ἑβδομήκοντα ἑβδομάδες συνετμήθησαι ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν, τοῦ συντελεσθῆναι τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τοῦ σφραγίσαι ἁμαρτίας, καὶ ἀπαλεῖψαι τὰς ἀδικίας, καὶ τοῦ ἐξιλάσασθαι ἀδικίας, καὶ τοῦ ἀγαγεῖν

γεῖν δικαιοσύνην αἰώνιον, καὶ τοῦ σφραγίσαι ὅρασιν καὶ προφήτην, καὶ τοῦ χρίσαι ἅγιον ἁγίων.	ungatur sanctus sanctorum.	δικαιοσύνην αἰώνιον, καὶ τοῦ σφραγίσαι ὅρασιν καὶ προφήτην, καὶ τοῦ χρίσαι ἅγιον ἁγίων.
25. Καὶ γνώσεις καὶ συνήσεις, ἀπὸ ἐξόδου λόγου τοῦ ἀποκρίνασθαι καὶ τοῦ οἰκοδομῆσαι Ἱερουσαλὴμ, ἕως Χριστοῦ ἡγουμένου, ἑβδομάδες ἑπτὰ, καὶ ἑβδομάδες ἑξήκοντα δύο. ἐπιστρέψει, καὶ οἰκοδομηθήσεται πλατεῖα καὶ τεῖχος, καὶ κενωθήσονται οἱ καιροί.	25. Et scies [et perspicies] et intelliges a profectione sermonis, integrando et reædificando Hierusalem, usque ad Christum ducem, hebdomadas septem [et dimidiam] et LXII. [et dimidiam] et convertet, et ædificabitur in lætitiam, et convallationem, et innovabuntur tempora.	25. Καὶ γνώσῃ καὶ συνήσεις, ἀπὸ ἐξόδου λόγου τοῦ ἀποκριθῆναι καὶ τοῦ οἰκοδομῆσαι Ἱερουσαλὴμ, ἕως Χριστοῦ ἡγουμένου, ἑβδομάδες ἑπτὰ, καὶ ἑβδομάδες ἑξήκοντα δύο. καὶ ἐπιστρέψει, καὶ οἰκοδομηθήσεται πλατεῖα, καὶ τεῖχος. καὶ ἐκκενωθήσονται οἱ καιροί.
26. Καὶ μετὰ τὰς ἑξήκοντα δύο ἑβδομάδας, ἐξολοθρευθήσεται χρίσμα, καὶ κρῖμα οὐκ ἔσται ἐν αὐτῷ. καὶ τὴν πόλιν καὶ τὸ ἅγιον διαφθερεῖ, σὺν τῷ ἡγουμένῳ τῷ ἐρχομένῳ. καὶ ἐκκοπήσονται ἐν κατακλυσμῷ, καὶ ἕως τέλους πολέμου συντετμημένοι ἀφανισμοῖς.	26. Et post hebdomadas has LXXII[g]. et exterminabitur unctio, et non erit: et civitatem et sanctum exterminabit cum duce adveniente, et concidentur quomodo in cataclysmo, usque ad finem belli, quod conciditur usque ad interitum.	26. Καὶ μετὰ τὰς ἑβδομάδας τάς ἑξήκοντα δύω, ἐξολοθρευθρήσεται χρίσμα, καὶ κρῖμα οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ, καὶ τὴν πόλιν καὶ τὸ ἅγιον διαφθερεῖ σὺν τῷ ἡγουμένῳ τῷ ἐρχομένῳ, ἐκκοπήσονται ἐν κατακλυσμῷ, καὶ ἕως τέλους πολέμου συντετμημένου τάξει, ἀφανισμοῖς.
27. Καὶ δυναμώσει διαθήκην πολλὴν[h] ἑβδομὰς μία, καὶ ἡμίσει τῆς ἑβδομάδος ἀρθήσεταί μου θυσία καὶ σπονδή. καὶ ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέλυγμα τῶν ἐρημώσεων, καὶ ἕως συντελείας καιροῦ, συντέλεια δοθήσεται ἐπὶ τὴν ἐρήμωσιν.	27. Et confirmabit testamentum multis hebdomada una, et dimidia hebdomadis auferetur meum sacrificium et libatio; et in sancto execratio vastationis; et usque ad finem temporis consummatio dabitur super hac vastatione.	27. Καὶ δυναμώσει διαθήκην πολλοῖς ἑβδομὰς μία, καὶ ἐν τῷ ἡμίσει τῆς ἑβδομάδος ἀρθήσεταί μου θυσία καὶ σπονδή. καὶ ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέλυγμα τῶν ἐρημώσεων, καὶ ἕως τῆς συντέλειας καιροῦ συντελεία δοθήσεται ἐπὶ τὴν ἐρήμωσιν.

In Theodotione, versu vigesimo quarto post *πόλιν τὴν ἁγίαν*, apud Theodoretum et in MS. Alexandrino pronomen *σοῦ* recte habetur additum: quod ex eo ab Origene in vulgata *τῶν ό* editione sub asterisco fuisse positum, in

[g] LXII.

[h] πολλεῖς.

octavo demonstrationis Evangelicæ libro ita Eusebius indicat: "*Παρὰ τοῖς ἀκριβέσιν ἀντιγράφοις τῶν ἑβδομήκοντα, τὸ, σοῦ, μετὰ ἀστερίσκου παραθέσεως πρόσκειται.* In accuratis exemplaribus ipsorum Septuaginta additum est illud, *σοῦ*, cum appositione asterisci." In versu vero vigesimo septimo ubi *μου θυσία* legitur, pronomen *μου* ut ab Irenæo, Cyrillo Hierosolymitano, catechesi duodecima, et Theodoreto, ita etiam in Complutensi et Aldina editione omittitur, neque in Theodotione fuisse videtur; sed obelo in vulgata Septuaginta editione ab Origene jugulatum, quod in textu Hebraico non compareret. In Tertulliano, quæ superflua erant, vel ex duabus editionibus Septuaginta et communi, simul commixta, unicis [ ] sunt inclusa. Apud Clementem quoque Alexandrinum, post versum vigesimum septimum sequebatur posterioris partis ejusdem versiculi, ex earum editionum alterutra, interpretatio altera: "*Καὶ ἥμισυ τῆς ἑβδομάδος καταπαύσει θυμίαμα θυσίας. Καὶ πτερυγίου ἀφανισμοῦ, ἕως συντελείας, καὶ σπουδῆς τάξιν ἀφανισμοῦ.* Cujusmodi quid etiam ab ipso Tertulliano lectum fuisse, indicio illud est, quod postea ab eo reperitur citatum: "Et destruet pinnaculum usque ad interitum;" *πτερυγίου* vocabulo per pinnaculum expresso. Et ad Vaticani quidem codicis marginem verba hæc apposita referuntur: *καταπαύσει θυσιαστήριον καὶ θυσίας, καὶ ἕως πτερυγίου ἀπὸ ἀφανισμοῦ, καὶ ἕως συντελείας καὶ σπουδῆς τάξει ἀφανισμῷ*: quæ non in aliis solum MSS. sed etiam in Alexandrino, uti etiam in Aldina et Germanicis omnibus editionibus, ita intra contextum sunt recepta; ut integri vigesimi septimi versiculi duplex in eis exhibeatur versio. Prior hæc: "*Καὶ δυναμώσει διαθήκην πολλοῖς ἑβδομὰς μία, καὶ ἥμισυ* (al. *ἐν τῷ ἡμίσει*) *τῆς ἑβδομάδος καταπαύσει θυσιαστήριον* (al. *θυσίασμα*) *καὶ θυσίας, καὶ* [*ἕως*] *πτερυγίου ἀπὸ ἀφανίσμου, καὶ ἕως συντελείας καὶ σπουδῆς τάξει*[i] [*ἐπὶ*] *ἀφανισμῷ* vel *ἀφανισμοῦ*. Et confirmabit testamentum multis hebdomada una, et dimidium hebdomadæ cessare faciet altare et sacrificia, et usque ad alam a desolatione, et usque ad consummationem et festinationem ponet in desolationem." Posterior, quæ in Complutensi et Romana editione habe-

[i] *Στάξει*, stillabit, Hebræo תתך melius responderit: quod in תתן fortasse transformatum, ab altero interprete *ἐδόθη* redditum fuerit.

tur, illa altera: *Καὶ δυναμώσει διαθήκην πολλοῖς ἑβδομὰς μία, καὶ [ἐν τῷ] ἡμίσει τῆς ἑβδομάδος, ἀρθήσεται [μου] θυσία καὶ σπονδὴ καὶ ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέλυγμα τῶν ἐρημώσεων [ἔσται,] καὶ ἕως συντελείας καιροῦ, συντέλεια δοθήσεται ἐπὶ τὴν ἐρήμωσιν.* Ex qua, apud Irenæum[k] illud est desumptum: "Et in dimidio hebdomadis tolletur sacrificium et libatio: et in templo abominatio desolationis, et usque ad consummationem temporis consummatio dabitur super desolationem." Et apud Hesychium; epistola, inter Augustinianas, centesima nonagesima octava: "In dimidio hebdomadæ tolletur sacrificium meum et supplicatio: desolationum interitus, et ad sacrificium abominatio." Adeo corrupta hic erant Latina veterum exemplaria.

[k] Lib. 5. cap. 25.

CAP. VII.

De vulgatæ interpretationis Græcæ editione triplici, ab Eusebio, Luciano et Hesychio adornata, et sub Christianis imperatoribus a tribus orientalis Ecclesiæ partibus in publicum usum recepta. De duabus editionibus ab Eusebio et Pamphilo evulgatis. De Johannis Josephi editione, libris a Basilio correctis, et Apollinarii Laodiceni opere miscello.

Cum Tetraplis, Hexaplis et octaplis Originis, ea quæ Septuaginta interpretum pura et germana editio credebatur simul interiit: et post illius excessum magis etiam corrupta et in multiplicem lectionis varietatem distracta est *κοινὴ* illa altera, cujus "pro varietate regionum diversa ferebantur exemplaria;" ut in epistola ad Chromatium (quæ in libros Paralipomenῶn est præfatio) loquitur Hieronymus. Nam, ut ab eodem ibidem habetur additum, "Alexandria et Ægyptus in Septuaginta suis Hesychium laudat authorem; Constantinopolis usque Antiochiam Luciani martyris exemplaria probat; mediæ inter has provinciæ Palæstinos codices legunt, quos ab Origene elaboratos Eusebius et Pamphilus vulgaverunt: totusque orbis hac inter se trifaria varietate compugnat." Totius videlicet orientalis orbis partibus tribus ex his editionibus unam seorsim sibi vendicantibus.

Hesychius[a] Ægyptius ille episcopus fuisse videtur qui in decima persecutione martyrium subiit: uti etiam duarum reliquarum editionum curatores, Pamphilus et Lucianus presbyteri. Alexandrinorum vero vulgatæ editionis *τῶν ό* exemplarium, in libro decimo sexto commentariorum ad Esaiam[b], Hieronymus ita meminit: "Quod in Alexan-

[a] Euseb. hist. eccl. lib. 8. cap. 25.

[b] Cap. 58. ver. 11.

drinis exemplaribus in principio hujus capituli additum est: *Et adhuc in te erit laus mea semper,* et in fine: *Et ossa tua quasi herba orientur et pinguescent, et hæreditate possidebunt in generationes et generationes:* in Hebraico non habetur, sed ne in Septuaginta quidem emendatis et veris exemplaribus. Unde obelo prænotandum est." Prius autem additamentum adjectum est vel ante vel statim post verba illa in versus undecimi initio: "*καὶ ἔσται ὁ Θεός σου μετὰ σοῦ διαπαντός.* Et erit Deus tuus tecum semper;" posterius post illa: "*ὡς πηγὴ ἣν μὴ ἐξέλιπεν ὕδωρ,* sicut fons cui non defecit aqua;" quibus in MS. Alexandrino apud nos in Anglia, et Eusebiano cardinalis Rupefucaldii, et Aldina editione, subjiciuntur ista: *Καὶ τὰ ὀστᾶ σου ὡς βοτάνη ἀνατελεῖ, καὶ πανθήσεται καὶ κληρονομήσουσι γενεὰς γενεῶν.* quæ apud Cyrillum quoque Alexandrinum et Procopium Gazæum hic leguntur, in Complutensi et Romana editione omissa, et in MS. Juniano, asteriscis distincto, ad marginalia scholia rejecta.

De Luciano martyre, in Actis ejus, apud Simeonem, Logothetam et Metaphrastam dictum, (indeque apud Suidam, in voce Λουκιανὸς) ita scriptum habetur: "*Οὗτος τὰς ἱερὰς βίβλους ἰδὼν πολὺ τὸ νόθον ἐκδεξαμένας, τοῦ τε χρόνου λυμηναμένου πολλὰ τῶν ἐν αὐταῖς, καὶ τῆς συνεχοῦς ἀφ' ἑτέρων εἰς ἕτερα μεταθέσεως, καὶ μέν τοι καὶ τινῶν ἀνθρώπων πονηροτάτων, οἱ τοῦ ἑλληνισμοῦ προεστήκεισαν, παρατρέψαι τὸν ἐν αὐταῖς νοῦν πειρασαμένων καὶ πολὺ τὸ κίβδηλον ἐν αὐταῖς διασπειράντων. αὐτὸς ἁπάσας ἀναλαβὼν ἐκ τῆς Ἑβραΐδος ἀνενεώσατο γλώσσης, ἣν καὶ αὐτὴν ἠκριβωκὼς ἐς τὰ μάλιστα ἦν.* Hic, quum sacros libros multa adulterina recepisse vidisset, (quod et tempus ipsum multa in eis corrupisset, et continua aliorum ex aliis descriptio; atque improbissimi homines, Hellenismi patroni, eorum sensum pervertere tentassent, multaque adulterina in eis interseruissent:) eos ipse omnes in manus assumens, ex lingua renovavit Hebraica, quam ipsam quoque maxima ex parte callebat." Et in fine synopseos Athanasianæ: "*Ἑβδόμη καὶ τελευταία ἑρμηνεία ἐστὶν ἡ τοῦ ἁγίου Λουκιανοῦ τοῦ μεγάλου ἀσκητοῦ καὶ μάρτυρος. ὅστις καὶ αὐτὸς ταῖς προγεγραμμέναις ἐκδόσεσι καὶ τοῖς Ἑβραϊκοῖς ἐντυχών, καὶ ἐποπ-*

τεύσας μετὰ ἀκριβείας τὰ λείποντα ἢ καὶ περιττεύοντα τῆς ἀληθείας ῥήματα, καὶ διορθωσάμενος ἐν τοῖς οἰκείοις τῶν γραφῶν τόποις, ἐξέδοτο τοῖς χριστιανοῖς ἀδελφοῖς. ἥτις δὴ καὶ ἑρμηνεία μετὰ τὴν ἄθλησιν καὶ μαρτυρίαν τοῦ αὐτοῦ ἁγίου Λουκιανοῦ, τὴν γεγονυῖαν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ τῶν τυράννων, ἤγουν τὸ ἰδιόχειρον αὐτοῦ τῆς ἐκδόσεως βιβλίον, εὑρέθη ἐν Νικομηδείᾳ ἐπὶ Κωνσταντίνου βασιλέως τοῦ μεγάλου παρὰ Ἰουδαίοις ἐν τείχῳ πυργισκοῦ περικεχρισμένῳ κονιάματι εἰς διαφύλαξιν. Septima et postrema interpretatio sancti Luciani magni ascetæ et martyris est: qui et ipse, cum in prædictas editiones et Hebraicos libros incidisset; et diligenter quæ vel veritati deerant vel superflua aderant inspexisset, ac suis quæque propriis Scripturarum locis correxisset, interpretationem hanc Christianis fratribus edidit; quæ sane post ipsius certamen et martyrium, quod sub Diocletiano et Maximiano tyrannis sustinuit, libro videlicet propria ipsius manu scripto comprehensa Nicomediæ sub Constantino magno imperatore, apud Judæos, in pariete turriculæ calce circumlito, quo custodiæ gratia posita fuerat, inventa est."

De eadem Nicetas quoque metropolita Heracliensis, in commentariorum psalterii procemio. "*Ἐπί Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ τῶν τυράννων, ἱερομάρτυς Λουκιανὸς ἀνὴρ οὐχ' ἧττον τὰ Ἰουδαίων ἀκριβωσάμενος ἢ τὰ ἡμῶν, τὰς ἐκείνων βίβλους εἰς τὴν ἡμετέραν διάλεξιν μετατίθησιν ἄριστα τε καὶ ἀσφαλέστατα· ἡμεῖς δὲ καὶ τὴν τοιαύτην ἔκδοσιν σεβαζόμενοι, τῇ τῶν οβ προκείμεθα μάλιστα ὅτι διῃρημένως τὴν τῆς διαλέξεως μεταβολὴν ποιησάμενοι, μίαν ἐν ἑκάστοις ἔννοιαν καὶ λέξιν ἀποδεδώκασιν.* Sub Diocletiano et Maximiano tyrannis sanctus martyr Lucianus, vir non minus in Judæorum quam in nostrorum scriptis exacte versatus, illorum libros in nostram dialectum optime atque accuratissime transtulit. Nos vero, ejusmodi editionem venerantes, eam quæ est LXXII. maxime præferimus: quia divisim dialecti translationem facientes, unam in omnibus sententiam et dictionem reddiderunt." Ac si Lucianæa illa plane nova fuisset versio, atque ab ea quæ LXXII. interpretum habebatur prorsus diversa. Quod tamen, in suorum psalterii commentariorum præfatione, aliquantu-

lum emolliit Euthymius; hoc de illa editione adjiciens: "Αὕτη συνᾴδει τῇ τῶν ἑβδομήκοντα, τὰ παρεφθαρμένα τῶν ἄλλων ἀθετοῦσα. Hæc cum Septuaginta interpretum editione consentit, et quæ ab aliis depravata fuerant reprobavit."

Sane Lucianus "tantum in literarum studio laboravit ut usque nunc quædam exemplaria Scripturarum Lucianea nuncupentur;" inquit, in catalogo ecclesiasticorum scriptorum, Hieronymus. Sed κοινὴν sive vulgatam τῶν ό eam fuisse editionem; quæ a plerisque Λουκιανὸς (vel Λουκιανὶς) dicebatur, ostendit alibi[c] idem: et quidem post Origenis emendationem, alio[d] modo ab ipso interpolatam. Quo in genere et Lucianum et Hesychium majorem quam Origenem licentiam sibi sumpsisse, et minore cum successu, ex loco illo Hieronymi, in præfatione evangeliorum ad Damasum, colligitur: "Prætermitto eos codices, quos a Luciano et Hesychio nuncupatos paucorum hominum asserit perversa contentio: quibus utique nec in toto veteri instrumento post Septuaginta interpretes emendare quid licuit, nec in novo profuit emendasse; quum multarum gentium linguis Scriptura ante translata doceat falsa esse quæ addita sunt." Unde et a Gelasio, cum Romana septuaginta episcoporum synodo, evangeliorum ab eis factam emendationem hac censura videmus notatam: "Evangelia quæ falsavit Lucianus, Apocrypha. Evangelia quæ falsavit Hesychius, Apocrypha."

Origenes vero, novi Testamenti[e] exemplarium emendationem ejusmodi se potuisse facere sine periculo non putans, veteris vulgatam lectionem correxit; non obelo solum notans quæ in Hebræo non erant, sed asterisco etiam apposito ea quæ in Hebræo erant adjiciens: ita ut "hoc[f] in ecclesiis legeretur, quod Septuaginta nescierunt. Nam omnes Christi ecclesias tam Græcorum quam Latinorum Syrorumque et Ægyptiorum hanc sub asteriscis et obelis editionem legisse;" in præfatione commen-

[c] Hier. ep. ad Sunniam et Fretellam.
[d] Id. ep. ad Chromat.
[e] Orig. tractat. 8. et in Matthæum.
[f] Hier. ep. ad Chromat.

tariorum Danielis confirmat Hieronymus. Qui et ex hujus editionis ab universis recepto usu, adversus Augustinum (qui, præpostero in eam quam Septuaginta seniorum interpretationem fuisse existimabat versionem amore abreptus, Hieronymi ex Hebraico versionem mille partibus meliorem aversabatur,) hunc in modum disserit: "Miror[g] quomodo Septuaginta interpretum libros legas non puros ut ab eis editi sunt, sed ab Origene emendatos sive corruptos per obelos et asteriscos; et Christiani hominis interpretatiunculam non sequaris: præsertim cum ea quæ addita sunt ex hominis Judæi atque blasphemi post passionem Christi editione transtulerit. Vis amator esse verus Septuaginta interpretum? Non legas ea quæ sub asteriscis sunt, imo rade de voluminibus, ut veterum te fautorem probes. Quod si feceris, omnes ecclesiarum bibliothecas condemnare cogeris. Vix enim unus aut alter invenietur liber, qui ista non habeat."

Vocabantur autem Palæstini[h] isti codices, quod vel in Palæstina, dum apud Cæsaream Stratonis commoraretur, Origenes eos elaboraverit; vel quod Pamphilus ex Hexaplis, in Cæsariensi sua bibliotheca repositis, illos desumptos una cum Eusebio, (qui et ipse postea Cæsareæ fuit episcopus, et ob summam cum illo animi conjunctionem Pamphili cognomentum obtinuit) emendavit et seorsim evulgavit: vel quod Palæstini eos Christiani, unico psalterio excepto, in publicum usum primi omnium receperint. Cum enim prius ea quæ pura Septuaginta seniorum interpretatio habebatur illi fuissent usi, (quam et Justinum Martyrem, qui inter eos degebat, usurpasse diximus) vulgatam editionem alteram, ab Origene interpolatam, ita postea receperunt, ut Psalmos tamen, qui non poterant auferri ex ore cantantium populorum, juxta pristinam consuetudinem decantandos retinuerint. Apud eos enim (ut in epistola ad Marcellam de Bethlehemitis scribebat Hieronymus) "extra Psalmos silentium erat; quocunque te verteris, arator stivam tenens Alleluia decantat; sudans messor psalmis se avocabat, et curva

[g] Hier. Ep. ad. Aug.

[h] Ibid. epist. ad Chromat.

attondens vites falce vinitor aliquid Davidicum canebat: hæc erant in provincia carmina, hæ (ut vulgo dicitur) amatoriæ cantiones." Unde, ut in Romana hodie ecclesia, reliqui quidem veteris Testamenti ex veritate Hebraica; Psalmi vero, ob inolitum eorum in ecclesiasticis officiis usum, ex Græca editione ab Origene interpolata, Latine ab Hieronymo conversi leguntur: ita psalterium quoque, ob eandem rationem, ex puriore τῶν ό editione Hierosolymæ[i] atque in orientis ecclesiis decantabatur; licet in cæteris libris Origenica illa altera locum obtinuerit.

Hic quoque in Daniele a Pamphilo et Eusebio ipse Theodotio, non in cæteris etiam libris ab Origene: (quod Baronio[k], nescio quo errore, excidit) obelis et asteriscis, reliquo operi congruenter convenienterque, distinctus fuisse; indeque hac editione tam longe lateque propagata, ut pro vulgata τῶν ό editione Christianæ[l] Ecclesiæ Theodotionem in Daniele legerent, effectum fuisse videtur.

Habuisse se testatur Andreas Masius Deuteronomii bonam partem, et omnes veteris Testamenti libros historicos, Alexandriæ a Syro interprete anno Alexandri DCCCCXXVII. (qui anno æræ nostræ Christianæ DCXXVI. maxima ex parte respondet) "conversos ad verbum de Græco exemplari, quod manu Eusebii ad Origenis libros qui in Cæsariensis ecclesiæ bibliotheca asservabantur, fuerat emendatum; cum huic ad eam rem adjutor fuisset suus Pamphilus." Unde et librum Josuæ Græce ac Latine, obelis, asteriscis atque lemniscis distinctum, Antuerpiæ anno MDLXXIV. typis Plantinianis excudendum curavit; ubi lemniscum duobus punctis ita ÷ signatum, diversam scripturam denotare ille admonet; hypolemniscum unico puncto subsignatum, eandem, sed pauciorum testimonio codicum confirmatam.

Ego vero in hac editione lemniscis, vel unico vel nullo puncto signatis, Eusebium et Pamphilum usos tantum fuisse existimaverim, ad voces eas denotandas, quæ in puriore editione τῶν Septuaginta aliter legerentur. Cum

[i] Hier. epist. ad Sunniam et Fretellam.

[k] Baron. ann. 184. sect. 4.

[l] Vid. supra, cap. 6.

enim in hexaplis duo essent *τῶν ό* ordines, (ut in quinto capite est observatum) unus qui sinceriorem eorum editionem illam, alter qui *κοινὴν* sive vulgatam, obelis et asteriscis distinctam, exhiberet: in posteriore hac, a priore jam sejuncta, per simplices lemniscos varietas lectionis in priore ordine repertæ, est signata; quemadmodum in aliis libris, per hypolemniscum unico puncto signata ejusmodi lectio denotari solebat, quæ in uno tantum, per lemniscum duobus punctis ÷ insignitum, ea quæ in utroque simul *τῶν ό* ordine inveniretur; quod posterius Hesychius me docuit, ad verba hæc [m] *ᾄσω τῷ κυρίῳ τῷ εὐεργετήσαντί με*, ista adnotans: "*Τοῦτον τὸν στίχον δύο ζυγαὶ τῶν οβʹ ἑρμηνευτῶν εἶπον. διότι παράκειται σημεῖον τὸ διὰ τοῦ μέλανος ὃ λέγεται λημνίσκος. διὰ μὲν κεραίας τῆς μέσης σημαίνει τὸν στιχὸν, διὰ δὲ τῶν δύο στιγμῶν τῆς ἐπάνωθεν καὶ τῆς ὑποκάτω τὰς δύο ζυγὰς τῶν ἑρμηνευτῶν ἠνοίξατο.* Hunc versiculum duo ordines ipsorum LXXII. interpretum dixerunt. Quare appositum est signum illud, quod atramento fit, et vocatur lemniscus. Per mediam quidem virgulam significat versiculum; per duo autem puncta, unum supra alterum infra, indicavit duos ordines ipsorum interpretum."

Habuit et Renatus Marchalus prophetarum exemplar Græcum, majusculis literis descriptum: quod in cardinalis Rupefucaldii bibliothecam translatum, eo jam mortuo, in Jesuitarum Parisiensium manibus esse audio. In eo ad finem Jeremiæ nota ista est apposita: "*Μετελήφθη δὲ ἀπὸ ἀντιγράφου τοῦ ἀββᾶ Ἀπολιναρίου τοῦ κοινοβιάρχου, ἐν ᾧ καθυπόκειται ταῦτα. Μετελήφθη ἀπὸ τῶν κατὰ τὰς ἐκδόσεις ἑξαπλῶν, καὶ διορθώθη ἀπὸ τῶν Ὠριγένους αὐτοῦ τετραπλῶν, ἅτινα καὶ αὐτοῦ χειρὶ διώρθωτο καὶ ἐσχολιογράφητο. Ὁ Εὐσέβιος ἐγὼ σχόλια παρέθηκα. Πάμφιλος καὶ Εὐσέβιος ἐδιορθώσαντο.* Desumptum est ab exemplari patris Apolinarii cœnobiarchæ; in quo subjecta sunt ista: Desumptum est ab Hexaplis juxta editiones, et correctum est ex Origenis ipsius Tetraplis, quæ et propria ejus manu correcta sunt et scholiis illustrata. Ego Eusebius scho-

[m] Psalm. 12. (al. 13.) ver. 6.

alia adjeci. Pamphilus et Eusebius correxerunt." Jeremiæ enim, ut et Esaiæ, Græcus textus ex Apollinarii cœnobiarchæ exemplari transcriptum, *κοινὴν* sive vulgatam editionem quæ in Origenis Hexaplis extabat, hic nobis exhibet: sed ordine communis lectionis servato, (qui in Jeremia[n], capite XXV. vers. 13. usque ad libri fere finem, admodum confusus, in Hexaplis ad seriem textus Hebraici est reductus) obelis demptis, et his quæ ab Origene sub asteriscis addita fuerant e textu submotis. In scholiis vero Eusebii marginalibus, sub asteriscis quæ in vulgata deerant ex Aquila, Symmacho et Theodotione sunt suppleta: per lemniscos autem tum eorundem in aliis locis interpretationis diversæ, tum editionis quæ pro genuina *τῶν ό* habebatur, hujusque ipsius *κοινῆς* variantes lectiones sunt notatæ. Neque hic solum, sed in aliis etiam Scripturæ libris similem suscepisse laborem Eusebium, ex veteribus in Psalmos scholiis liquet: in quibus Eusebianus iste codex subinde citatus invenitur. Ita de clausula illa, ad ipsum finem Psalmi duodecimi (secundum Græcos) adjecta, "*καὶ ψαλῶ ὀνόματι κυρίου τοῦ ὑψίστου*, et psallam nomini Domini altissimi," in iis habetur adnotatum: "*Οὐκ ἔκειτο παρ' οὐδενὶ ἐν τῷ Τετρασελίδῳ, οὔτε ἐν τῷ Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου οὔτε ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ.* Non est posita apud ullum in Tetraselido, neque in libro Eusebii Pamphili, neque in Hebraico." Et in Psalmi octogesimi quinti titulo illud, "*πρὸς τὸν Ἀσσύριον* ad Assyrium, *ἐν τῷ βιβλίῳ Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου*, in libro Eusebii Pamphili" positum non fuisse dicitur. Et de Psalmi centesimi trigesimi sexti titulo, ibidem adscriptum legitur: "*Ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις· εἰς τὸ Εὐσεβίου, τῷ Δαβὶδ, μόνον ἐπεγέγραπτο καὶ ἔξω· ἀνεπίγραφος παρὰ τοῖς γ'.* Sine titulo apud Hebræos. In libro Eusebii tantummodo inscriptum est, *Τῷ Δαβίδ*, (sine Jeremiæ adjecto titulo:) et extra," in scholio marginali "scilicet, sine titulo apud tres illos." Quæ trium illorum notatio in codice Rupefucaldiano cum alibi passim occurrit, tum Esaiæ, cap. XXVII. vers. 12. ubi ad vocem

[n] Vid. infra, cap. 9.

συμφράξει in textu lemnisco notatum, in scholio Eusebii marginali apponitur, Οἱ γ'. ῥαβδίσει. et in cardinalis Barberini codice, ad eundem locum; Α. Σ. Θ. ῥαβδίσει. Unde intelligitur *τῶν γ'* titulo Aquilam, Symmachum et Theodotionem denotari: quod in præfatione Arabicæ interpretationis Pentateuchi, in bibliotheca Bodicana, expresse est indicatum.

Ita igitur duplicem vulgati ab Origene emendati textus editionem ab Eusebio et Pamphilo adornatam fuisse apparet: simplicem hanc unam, atque obelis, et asteriscis, et lemniscis interstinctam alteram. Utram vero earum editionum Constantinopolitanis dederit Eusebius, quum Constantini[o] magni jussu, quinquaginta librorum sacrorum volumina, ad usum ecclesiarum in urbe regia noviter extructarum, Cæsareæ in membranis eleganter describi curavit; nec ipse dicit, nec quisquam alius aperit. Quanquam illam obelis, et asteriscis insignitam, ut usui ecclesiastico aptiorem, delectam fuisse arbitremur: ita ut Lucianeam editionem (quæ sub eodem Constantino Nicomediæ inventa Constantinopoli postea probata fuit) illa præoccupans, ea quoque recepta, non modo pristinam suam existimationem ibi non amiserit; sed etiam inde, tanquam ex arce imperii, in cæteras provincias propagata, omnes omnium bibliothecas (uti ex Hieronymo audivimus) tandem occupaverit.

Fallitur enim hic Sixtus Senensis qui[p] in hisce libris Eusebii Ἐκλογὰς contineri censuit, sive collectanea eorum potissimum divinæ Scripturæ "locorum ac sententiarum, quas maxime ad Ecclesiæ ædificationem et usum putavit convenire:" sicut et paulo ante fallebatur, "librorum omnium veteris Testamenti, qui in Hebræorum canone sunt, in Græcam linguam translationem" ab eodem Eusebio factam commemorans; cujus recordari Socratem non recte ait, libro primo historiæ et Sozomenum libro secundo; loci illius, a Socrate[q] ex Georgio Laodiceno episcopo in Eu-

[o] Euseb. de vita Constantin. lib. 4. cap. 36, 37. Socrat. lib. 1. cap. 6. Theodoret. lib. 1. cap. 16.

[p] Sixt. Sen. bibliothec. sanct. lib. 4. in Eusebio Cæsar.

[q] Socr. hist. lib. 2. cap. 6. *κεφαλ. θ.*

sebii Emeseni vita producti, sententia non rite percepta, ubi de Emeseno illo ita scriptum legimus: ὑπὸ Πατροφίλου καὶ Εὐσεβίου τὰ ἱερὰ ἡρμηνεύθη γράμματα, ὧν ὁ μὲν ἐν Καισαρείᾳ, ὁ δὲ ἐν Σκυθοπόλει προΐστατο ἐκκλησίας. quibus verbis nihil aliud author significatum voluit; quam Eusebium Emesenum sacrarum literarum intelligentiam a Patrophilo Scythopolitano et Eusebio Cæsariensi episcopo didicisse: quibus magistris in librorum divinorum explicatione usum illum fuisse, refert etiam Sozomenus[r]. Unde quoque apparet, quid de eo sit sentiendum, quod de Patrophilo ab eodem Sixto est traditum. "Patrophilus[s] Scythopoleos Palæstinæ episcopus, in prima Nicæna synodo clarus, omnem Hebraicam Scripturam Græce vertit, anno Domini CCC. Meminit hujus translationis Gregorius (Georgium volebat dicere) Laodicenus episcopus, in vita Eusebii Emeseni."

Fuit et veteris Testamenti Græca Johannis Josephi editio, cujus meminit Theodoretus, dissertatione[t] MS. in prophetas et editiones, notula λ̥ Λουκιανοῦ, ιω̃ Ἰωαννοῦ Ἰωσήπου editionem significari solitam ostendens. Lucianeæ vero editionis exemplum illud fortasse fuerit, quod ex bibliotheca Cæsariensi Cappadociæ ad se delatum Georgius Syncellus[u] memorat; cujus inscriptio significabat: "ὡς ὁ μέγας καὶ θεῖος Βασίλειος τὰ, ἐξ ὧν ἐκεῖνο ἀπεγρᾶφη, ἀντιβαλὼν διορθώσατο βιβλία. quod libros, ex quibus illud descriptum fuerat, magnus et divinus Basilius collatos ad invicem emendaverit." Nam Apollinarii Laodiceni aliud fuit institutum: qui "bono quidem studio sed non secundum scientiam, de omnium translationibus in unum vestimentum pannos assuere conatus est, et consequentiam Scripturæ non ex regula veritatis sed ex suo judicio texere;" ut sub finem libri secundi apologiæ adversus Rufinum notavit Hieronymus; qui et in commentariis ad caput duodecimum Ecclesiastis, de loco quodam a Sym-

[r] Sozom. histor. lib. 3. cap. 5.
[s] Sixt. Sen. biblioth. lib. 4. in Patrophilo.
[t] Jo. Phelippæus præfat. in Oseam.
[u] Georg. Syncell. chronic. pag. 203.

macho ibi converso agens; illius "interpretationem Laodicenum secutum, nec Judæis placere potuisse" affirmat, "nec Christianis, dum et ab Hebræis procul est, et sequi Septuaginta interpretes dedignatur." Atque hæc de Græcis editionibus, post Origenis tempora in Ecclesiam introductis, dicta sufficiant: ad eas quæ nostris supersunt temporibus jam venio.

CAP. VIII.

De editionibus Græcis hodie extantibus; Complutensi imprimis, Veneta, atque Romana: quæ mixtæ, non puræ τῶν ὁ editiones esse demonstrantur.

Editionum et versionum jam dictarum omnium quodnam fatum fuerit, Martinus Martini, primus trilinguis sacrorum Bibliorum in academia Salmanticensi interpres, ita enunciat: "Universæ[a] supradictæ versiones, cum suis asteriscis et obelis prorsus periere, et tantummodo vestigia illorum manserunt in monumentis antiquorum patrum. Præterea, nec authorem hujus Græcæ translationis certo cognoscimus; nec an sit una ex supradictis, aut ex omnibus illis sit conflata, ut illa Luciani, (vel Apollinarii potius) fuit, compertum habemus." Sibique se persuasisse Johannes Curterius ait, "omnes[b] Græcas editiones, sive quæ typis jam mandatæ sunt, sive quæ in bibliothecis adhuc latent, mixtas esse; forsan alias aliis minus." De quibus ut recte judicare valeamus, de impressis primum, deinde de manuscriptis codicibus est dispiciendum: et cum non modo de primæva Septuaginta virorum versione quæ in Ptolemæi Philadelphi, sed ne succedanea quidem illa altera quæ in Alexandrina Cleopatræ bibliotheca reposita fuerat, recuperanda spes ulla nobis sit relicta; an vulgata saltem editio, κοινὴ Origeni dicta, commoda aliqua ratione restitui possit, amplius erit inquirendum.

Et editiones quidem typis excusæ, tres præcipuæ sunt, ad quas et reliquæ omnes referri poterunt: Complutensis, Veneta, et Romana. Earum prima, a cardinale Francisco Ximenio de Cisneros archiepiscopo Toletano ex vetustissimis exemplaribus anno MDXV. edita; in bibliis Plan-

[a] Martin. lib. 1. cap. 4. hypotyposeῶn theologicar. edit. Salmantic. anno 1565.
[b] Curter. præfat. præfix. commentar. Procopii Gazæi in Esaiam.

tinianis regiis, Commelinianis Francisci Vatabli commentario illustratis, et Parisiensibus illis Polyglottis, quæ anno MDCXLV. Guidonis Michaelis le Jay summa diligentia et ingentibus sumptibus in lucem prodierunt, est recusa; et Latina ejusdem versio seorsim Basileæ anno MDXX. per Andream Cratandrum impressa. Quam vero in ea emittenda rationem Complutenses secuti fuerint, Flaminius Nobilius[c] sic explicat.

"Primum, quod illi qui Hexapla, Tetraselida, Octoselida composuerant, plures editiones, quæ aut e regione sibi invicem responderent aut una alteri supponeretur, simul sub aspectum dantes necessario fecerant, ut seriem Græcæ lectionis ad seriem Hebraicæ non modo in libris sed in capitibus librorum atque ejusdem capitis sententiis revocarent (quare ex antiquis scriptis deprehendimus longe alium fuisse in simplicibus, atque in multiplicibus et quasi coagmentatis exemplaribus ordinem:) idem etiam Complutenses, cum et ipsi Hebraica præponerent atque cæteras attexerent, jure optimo fecerunt. Deinde longius progressi, cum e Græcis unicam darent, in eo jam non Hexapla, sed alteram illam Origenis editionem; (obelis videlicet et asteriscis ab eo distinctam : quam tamen in Hexaplis etiam positam fuisse, ipse quoque alibi agnoscit Nobilius) hac ex parte imitandam sibi statuerunt: ut quæ in Hebraico erant, si in Septuaginta deessent, ex alia interpretatione explerent : in eo autem ab Origenis instituto discesserunt, quod quæ in Septuaginta supererant, quæque Origenes satis habuerat obelo notare, ipsi sæpenumero resecarunt ; ac præterea delectu ipsarum etiam dictionum habito, collatisque exemplaribus, non modo Bibliorum, sed etiam Græcorum commentariorum, ubi varia se offerebat lectio (quod frequentissime evenit) eam probarunt ac retinuerunt, quæ ad Hebraicam propius accederet, quamvis id, aut libris destituti, aut tædio victi, non perpetuo fecerint. Quod quidem eorum in hac postrema parte consilium nos minime reprehendimus: sed a S. Hieronymo in Apollinario non est probatum ; atque ut laudandum sit, omnino

[c] Præfat. Latinæ LXX. interpretat. Romæ edit.

tamen non ad Septuaginta interpretum editionem constituendam, sed ad novam quandam ex multis permistam excudendam videtur pertinere."

Ita in libro Jobi, exempli gratia, quæ apud Septuaginta haberi et ab Hebræo abesse, in epistola ad Julium Africanum notavit Origenes, ab hac Græca editione exulant: et plurima illa, quæ in Hebræorum textu extare, in Septuaginta vero desiderari significavit idem, hic conspiciuntur omnia. Mutationum specimen, ex primo tantum illius capitulo, hoc accipito. Versu primo, ubi Septuaginta interpretes (testante etiam Hieronymo, traditionibus Hebraicis in Geneseos caput decimum) legunt, "*ἐν τῇ χώρᾳ τῇ Αὐσίτιδι*, in regione Ausitide," Aquilam habere, "*ἐν γῇ Οὖς*, in terro Us;" eamque lectionem sequi S. Johannem Chrysostomum in homiliis de patientia Jobi, et Complutensem editionem, Nobilius annotat: quod de Complutensi quidem editione verum est; de Chrysostomo non item. Virum enim doctissimum hic fefellit Lælius Tifernas, Latinus Chrysostomi interpres; qui non Græcum textum sed vulgatam editionem Latinam secutus, "in terra Hus," reddidit. Ibidem pro "*θεοσεβὴς*, Dei cultor," Complutensis editio ex alia versione habet, "*φοβούμενος τὸν Θεὸν*, timens Deum;" versu 3. pro "*εὐγενὴς* nobilis, *μέγας*, magnus;" versu 4. "*ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ ἡμέραν* unus quisque suo die," quam Aquilæ interpretationem fuisse docet Olympiodorus pro, *καθ' ἑκάστην ἡμέραν*, id est, quotidie. Versu 5. pro vulgata lectione, a Basilio[d], Chrysostomo et Olympiodoro, in catena Græca, exposita; "*μήποτε οἱ υἱοί μου ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτῶν κακὰ ἐνόησαν πρὸς Θεὸν*, ne forte filii mei in mente sua cogitaverint mala erga Deum:" Complutensis habet, "*μήποτε ἥμαρτον καὶ ηὐλόγησαν Θεὸν ἐπὶ καρδίας αὐτῶν οἱ υἱοί μου*, ne forte peccaverint et benedixerint Deo in cordibus suis filii mei." Quo fere modo et Aquila locum reddidit; *εἴπως ἥμαρτον οἱ υἱοί μου, καὶ ηὐλόγησαν Θεὸν ἐπὶ καρδίας αὐτῶν*: et eum, Septuaginta hic relictis, in Jobi e Græco versione adhuc inedita, secutus Hieronymus; "Ne forte peccaverint filii mei, et benedix-

[d] Homil. in, *Attende tibi ipsi.*

erint Deo in cordibus suis." Versu 6. pro, " *οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ*, angeli Dei;" Complutensis ex alia versione habet, " *οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ*, filii Dei:" et pro, " *μετ' αὐτῶν* cum eis," " *ἐν μέσῳ αὐτῶν*, in medio eorum;" quod in Aquila etiam habetur, et apud Chrysostomum sermone tertio de patientia Jobi. Versu 8. pro, " *ἄνθρωπος ἄμεμπτος, ἀληθινὸς, θεοσεβῆς*, homo sine crimine, verax, Dei cultor;" scholium Romanum ex alia versione habet, " *ἀνὴρ ἁπλοῦς, καὶ εὐθὺς, καὶ φοβούμενος τὸν Θεὸν*, vir simplex, et rectus, et timens Deum:" Complutensis vero editio, utraque interpretatione commixta; " *ἄνθρωπος ἄμεμπτος ἀνὴρ ἁπλοῦς καὶ εὐθὺς καὶ φοβούμενος τὸν Θεὸν*, homo sine crimine, vir simplex et rectus, et timens Deum."

Versu 9. pro, " *σέβεται τὸν κύριον*, colit Dominum;" Complutensis ex alia versione habet, " *φοβεῖται τὸν Θεὸν*, timet Deum." Versu 15. pro, " *ἐλθόντες οἱ αἰχμαλωτεύοντες*, venientes prædones;" Complutensis ex alia interpretatione: " *ἐπέπεσε Σαβὰ*, irruit Saba." Versu 16. pro " *πῦρ ἔπεσεν*, ignis cecidit;" Complutensis juxta Hebraicum: " *πῦρ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἔπεσεν*, ignis a Deo cecidit." Versu 17. pro " *οἱ ἱππεῖς ἐποίησαν ἡμῖν κεφαλὰς τρεῖς*, equites fecerunt nobis tres ordines;" Complutensis habet, " *οἱ Χαλδαῖοι ἐπέθηκαν τρεῖς ἀρχὰς*, Chaldæi immiserunt tres præfecturas" sive acies: quomodo Aquilam reddidisse refert Olympiodorus. Versu 19. pro, " *πνεῦμα μέγα*, spiritus magnus;" Complutensis eo eodem Aquila reponit " *ἄνεμος μέγας*, ventus magnus."

Veneta editio, ex multis vetustissimis exemplaribus, cura Andreæ Asulani, et typis Aldi Manutii anno MDXVIII. excusa prodiit. Quæ deinde, ordine librorum mutato, et Græci textus transpositionibus variis in locis ad codicis Hebræi et vulgati Latini seriem reductis, Argentorati primum a Johanne Lonicero anno MDXXVI. Volphii Cephalæi typis est recusa: tum Basileæ anno MDXLV. per Johannem Hervagium, præfixa Philippi Melanchthonis præfatione, ac demum ibidem anno MDL. addita Latina versione, per Nicolaum Brylingerum est impressa. In Francofurtensi quoque editione, quæ cum notis Francisci Junii (ut putatur) anno MDXCVII. prodiit,

Hervagianam illam anni MDXLV. secutos se fuisse profitentur typographi: licet in ordine textus Græci ad Hebraicum conformando, Brylingerianam anni MDL. editionem illi spectaverint; et quatuor penultima Exodi capitula, et Proverbiorum vigesimi quarti capitis partem magnam, ex Complutensi editione hic descripserint. Additus in his omnibus est, "ex vetustissimis in Græcia scriptis bibliis," Josephi de Maccabæis libellus: quem et in veterum codicibus cum aliis tribus Maccabæorum libris fuisse conjunctum, ex Philostorgii historiæ ecclesiasticæ initio intelligitur.

De Veneta editione, et Germanicis ex illa expressis, in annotationibus ad Græcum suum Josuam pronunciat Andreas Masius, "esse illam quidem simplicis interpretationis LXXII. seniorum exemplum; sed haud purum, neque ab omni admistione verborum Theodotionis liberum." Nos vero integros fere Jobi et Esaiæ libros ex mixta Origenis editione hic expressos; et in primi Jobi capitulo non *κεφαλὰς τρεῖς*, ut apud Septuaginta, sed *ἀρχὰς τρεῖς*, ut apud Aquilam, positas hic esse observavimus: quorum alterum ex manuscriptis quos habuimus asteriscis notatos; alterum ex Olympiodori nota illa in Job. cap. I. ver. 17. didicimus, "Τὸ δὲ, Κεφαλὰς τρεῖς, ἀντὶ τοῦ, διέταξαν ἑαυτοὺς οἱ πολέμιοι εἰς ἀρχὰς καὶ τάγματα τρία· οὕτω γὰρ Ἀκύλας ἐκδέδωκεν, Οἱ Χαλδαῖοι ἔθηκαν καθ' ἡμῶν τρεῖς ἀρχάς. Capita tria, id est, triplici adversarii instructa acie, tribusque ducibus creatis, irruptionem fecerunt. Sic enim Aquila reddidit: Chaldæi disposuerunt contra nos tres præfecturas."

Glossemata quoque plurima, in manuscriptorum marginibus primum notata, et in textum postea admissa, hic occurrunt: eaque non ex variis solum editionibus et versionibus petita, (cujusmodi insigne illud fuit, ex Danielis cap. IX. ver. 27. in sexto capite a nobis productum) sed etiam in locis quos citaverunt apostoli, a vulgata Græca τῶν ό lectione discrepantes. Ita enim[f] hic legimus: Ὡς ὥρα ἐπὶ τῶν ὀρέων, ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες εὐαγγελιζομένων ἀκοὴν

[f] Esaiæ, cap. 52. ver. 7.

εἰρήνης· et[g]: Ἐπιβλέψονται πρός με, εἰς ὃν ἐξεκέντησαν ἀνθ' ὧν κατωρχήσαντο. ubi ὡραῖοι ex Roman. cap. X. ver. 15. et: εἰς ὃν ἐξεκέντησαν ex Johann. cap. XIX. ver. 37. infulta huc fuisse, sicut et ex Rom. cap. XI. ver. 35. adjecta ad Esai. cap. XL. ver. 14. fuisse illa τίς προέδωκεν αὐτῷ, καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ; manifestum est.

Illud vero, "Σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι, Corpus autem perfecisti mihi," non in hac solum, et aliis nostris omnibus Græci psalterii editionibus, sed in nonnullis etiam apud veteres receptis, ex Hebr. cap. X. ver. 5. in Psalmum XXXIV. (vel XL. juxta Hebræos) fuisse traductum, ex editione vulgata Latina, ab Hieronymo ad Græcorum exemplarium fidem hic correcta, liceat animadvertere. In ea enim locus Psalmi ita reperitur redditus; "Aures autem perfecisti mihi:" quod Græcæ lectioni respondisse, vel ex eo constat; quod a Sunnia et Fretela alias id fuisset objectum, minores longe quam hæc est inter textum Græcum et versionem Hieronymianam differentias hic colligentibus. Eandem lectionem Eusebius Cæsariensis secutus, in commentariis suis ad psalterium sic est interpretatus: "Aures[h] meas, et eloquiorum tuorum obedientiam, perfecisti mihi." In Græcorum quoque patrum expositione Psalmorum, a Balthasare Corderio edita, eadem[i] habetur in textu lectio, ὦτα δὲ κατηρτίσω μοι, atque eadem subjecta explicatio. ὑπακοήν με ἀπῄτησας μόνην. Ὦτα γὰρ τὴν ὑπακοὴν λέγει. "Solam obedientiam a me exegisti. Aures enim obedientiam appellat:" hac etiam de apostolicæ citationis differentia admonitione addita: Τὸ δὲ, Ὠτία κατηρτίσω μοι, ὁ μακάριος Παῦλος εἰς τὸ σῶμα μεταβαλὼν (ita enim ex scholio Vaticano legendum, non, εἰς σώματα λαβὼν) εἴρηκεν, οὐκ ἀγνοῶν τὸ Ἑβραϊκὸν, ἀλλὰ πρὸς τὸν οἰκεῖον σκοπὸν τούτῳ χρησάμενος. "Illud autem, aures perfecisti mihi, B. Paulus in corpus mutans dixit: non ignorans quod erat in Hebraico, sed ad proprium scopum illo usus."

g Zachar. cap. 12. ver. 10.

h Caten. Græcor. patr. in Psalm. a Daniele Barbaro edit. Venet. ann. 1569. pag. 463.

i Tom. 1. edit. Antwerp. ann. 1643. pag. 735. et 749. Ibid.

Romana editio, studio Antonii Carafæ cardinalis authoritate Sixti V. pontificis, Græce ex vetustissimo Vaticanæ bibliothecæ codice expressa, anno MDLXXXVII. Latine vero reddita et notationibus a Flaminio Nobilio illustrata sequente anno in lucem exiit. Quæ utraque editio simul juncta, et capitum versiculis distincta, Parisiis anno MDCXXVIII. a Johanne Morino est edita; qui, in præfatione præfixa, veram, germanam et sinceram Septuaginta interpretum translationem ea in editione exhiberi contendit. Sed argumentis ad hoc probandum ab illo allatis, in secunda disputatione de versione Septuaginta interpretum, dubio quarto, respondit Johannes D'Espieres. De hujus vero editionis archetypo sententiam hanc protulit, in notis ad Græcam suam editionem libri Josuæ, Andreas Masius: "Continet Vaticanus codex, longe quidem ille vetustissimus, editionem simplicem τῶν ἑβδομήκοντα δύο, neque suppletam alia interpretatione: sed, nisi fallor, a Luciano martyre emendandi studio nonnihil contaminatam, hoc est, eam quam κοινὴν vocare solebant."

Et ad vetustatem quidem quod attinet: Romani editores codicem eum, quod esset "majoribus literis, quas vere antiquas vocant, exaratus; ante millesimum ducentesimum annum, hoc est, ante tempora B. Hieronymi, et non infra, scriptum" fuisse conjiciunt. Sed nullo argumento constat, ejusmodi scribendi formam Hieronymi temporibus in usu esse desiisse. Latinorum certe Bibliorum exemplar in Cisterciensium monasterio montis Amiatæ agri Semensis custoditur, "totum literis majusculis exaratum, sicut antiquitus apud Romanos scribi passim solebat. Id quod antiquitatem illam redolens, circiter jam mille a Christo nato Redemptore nostro annos existimatur scriptum: nam tempore B. Gregorii magni conscriptum fuisse omnino existimatur." Refert hoc Angelus Roccha[k]: eam scribendi rationem per 200. adhuc annorum spatium ultra Hieronymi tempora producens; quanquam si vel maxime constaret, infra Hieronymi tempora Græcum illud archetypon non fuisse exaratum, nihil id obstaret, quo minus κοινὴ hæc esset editio, a Luciano martyre vel

[k] Rocch. append. bibliothec. Vatican. pag. 487.

emendata vel depravata. In quo nihilominus falli doctissimum Masium nihil dubito, quum Lucianeam hanc esse editionem existimat.

Ut enim rei hujus veritatem explorarem, in minoribus prophetis loca contuli, quæ in scholiis optimi codicis cardinalis Barberini nota λ_o, Luciani lectionem indicante, signata visebantur. Ex qua collatione, Romanam cum Lucianea editione in uno tantum loco convenisse deprehendi; "πρὸ[1] προσώπου αὐτοῦ, ante faciem ejus" (ut et in Hieronymi versione habetur) legendo; ubi alii codices ἔμπροσθεν αὐτοῦ cum Theodoreto, et MS. Alexandrino habent, vel ἀπὸ προσώπου αὐτῷ cum editione Aldina. Alias vero Lucianum legisse annotatum est, Hosea, cap. X. ver. 9. ἀπὸ ἡμερῶν Γαβὰλ (vel Γαβαὰ) pro, ἀφ' οὗ οἱ βουνοὶ, et versu 11. ἀροτριάσει Ἰούδας, convenienter Hebræo, pro παρασιωπήσομαι Ἰούδαν. Amosi cap. III. ver. 13. τῶν στρατιῶν, ut etiam est in Hebræo, pro, ὁ παντοκράτωρ. cap. IV. ver. 3. ἀνάθημα αὐτῶν ἁρμανὰ, pro, τὸ ὄρος τὸ ῥεμμαν, ut est in editione Romana, sive ῥεμμὰν, ut in versione Hieronymi, vel τὸ ὄρος τὸ ἁρμανὰ, ut est in MS. Alexandrino, editione Aldina et textu Theodoreti: et cap. IX. ver 6. δεσμὴν, pro ἐπαγγελίαν. Jonæ cap. I. ver. 6. ἀνάστηθι, ut etiam est in MS. Alexandrino, editione Aldina et textu Theodoreti, pro, ἀνάστα in editione Romana, vel ἀναστὰς in MS. Barberiniano. Michæ cap. I. ver. 14, οἶκοι ματαίων, uti etiam in MS. Alexandrino pro, οἴκους ματαίους. et versu 15. Σιών, quæ vox in editione etiam Aldina et textu Theodoreti legitur, pro qua in editione Romana et versione Hieronymi rectius habetur Ἰσραήλ. cap. IV. ver. 13. ἀναθεματίσεις, pro, ἀναθήσεις. et cap. VII. ver. 2. ἐκλέλοιπεν, pro, ἀπόλωλεν. Habbakuk, cap. II. ver. 7. ἐξυπνισθήσονται, pro, ἐκνήψουσι. Sophoniæ cap. I. ver. 12. καὶ ἐκδικήσω, pro, ἐξερευνήσω. et cap. II. ver. 4. ἐγκαταλελειμμένη, pro, διηρπασμένη. Zachariæ cap. I. ver. 8. "μυρσινεώνων, myrtetorum," ut in Hebræo, pro, τῶν ὀρέων τῶν κατασκίων, montium umbrosorum;" et cap. IX. ver. 10. "καὶ λαλήσει εἰρήνην τοῖς ἔθνεσι, et loquetur pacem gentibus,"

[1] Joel. cap. 2. ver. 3.

quomodo et Symmachus vertit: pro, "καὶ πλῆθος καὶ εἰρήνη ἐξ ἐθνῶν, et multitudo et pax ex gentibus." Denique, Malachiæ, cap. I. ver. 6. post, καὶ δοῦλος τὸν κύριον ἑαυτοῦ, in Lucianea editione, sicut etiam in Aldina, et codice Alexandrino, et Latina versione Hieronymi, et Græco textu Theodoreti, verbum φοβηθήσεται additum fuisse notatur; quod ab editione Romana, ut et textu Hebræo, abest.

Vaticanum vero codicem "ad ipsam Septuaginta interpretationem, si non toto libro, majore certe ex parte, quam proxime accedere; vel et ipso etiam libri titulo, qui est κατὰ τοὺς ἑβδομήκοντα," præter multa alia argumenta, constitisse sibi affirmat Carafa cardinalis, in epistola ad Sixtum V. Græcæ huic editioni præfixa. Quod ipsum etiam viri illi docti, quos operi expoliendo ille præfecit, in præfatione ad lectorem repetunt: sub finem illius admonentes, non eo spectasse ipsorum industriam, ut ea exhiberetur editio "quam scribit B. Hieronymus a Græcis κοινὴν a nostris appellatam communem;" sed ut hæc, quam dabant, "ad eam quam Septuaginta interpretes, Spiritus sancti authoritatem sequuti ediderunt, quantum per veteres libros fieri poterat, quam proxime accederet."

Verum a titulo petitum argumentum illud exigui admodum est momenti. Si enim ad codicis principium (quem tamen, "longo ævo consumptis membranis, mutilatum esse ab initio libri usque ad caput XLVII." Geneseos, ipsi editores agnoscunt) eadem qua reliquus liber scriptus est manu, titulus ille sit appositus; ad totius libri, æque ac maximæ ipsius partis, integritatem asserendam ille faceret. Deinde, ejusmodi est iste titulus, qui non illius editionis, quæ τῶν Septuaginta pura et incorrupta existimabatur, proprius, sed cum κοινῇ et vulgata illi est communis. Κοινὴ enim ista editio, "ipsa est quæ et Septuaginta est:" ut disertis verbis, in epistola ad Sunniam et Fretelam, affirmat Hieronymus; qui et ipse textui, ex mixta editione ab Origene obelis et asteriscis distincta Latine a se converso, et cum commentariis in prophetas edito, titulum Septuaginta semper præfigit: quod et in notationibus suis in principium Oseæ agnoscit ipse Nobilius. Ut de duobus

ordinibus τῶν ό in Hexaplis quæ dicta sunt repetere nihil hic necesse sit.

Sed libri Vaticani bonitatem præcipue perspectam esse dicunt, "ex iis locis, qui partim adducuntur, partim explicantur ab antiquis sacris scriptoribus; qui fere nusquam hujus exemplaris lectiones non exhibent ac reponunt, nisi ubi aliorum interpretum locum aliquem afferunt, non Septuaginta." Ad quod, pro nobis, Bonfrerius respondebit: præloquii sui in Scripturas capite decimo sexto, sectione octava, Romanam editionem ex hoc exemplari expressam, "subinde a veterum patrum fragmentis diversam esse repertam" asserens; "imo in nonnullis Scripturæ partibus tantum esse hujus etiam codicis a lectione ea quæ apud sanctos patres est discrepantiam, ut plane diversa versio videri possit:" et exempli loco, ex libri Judicum capitulo quinto canticum Deboræ producens, "nam ubique fere," inquit, "ab Origenis, Augustini, Theodoreti, Procopii lectionibus hic codex in eo cantico dissidet; cum regius et Basileensis codex, (ille ex Complutensi, hic ex Veneta editione desumptus,) longe propius ad istorum patrum lectiones accedat."

Quod autem illud se spectasse admonent, non ut κοινὴν illam aut mixtam aliquam editionem darent, sed ejusmodi quæ ad germanam ipsorum Septuaginta, "quantum per veteres libros fieri poterat," quam proxime accederet: ne id efficere possent, primum religio illa obstitit, qua uni Vaticano codici ita sese obstrinxisse agnoscunt ipsi, ut, cæteris veteribus libris in Græci textus editione neglectis, ubi aut jam obsoleta orthographia aut manifestus apparebat librarii lapsus, "ne latum quidem unguem ab hujus libri authoritate sit discessum; ne in iis quidem, quæ si minus mendo, certe suspicione mendi videbantur non carere:" ut in loco illo Psalmi CIV. ver. 31. exempli gratia, ubi κυνομυῖα, non κοινομυῖα, legitur: de quo in fine epistolæ ad Sunniam et Fretelam, B. Hieronymus: "Cœnomyia, non, ut Latini interpretati sunt, musca canina, dicitur per y Græcam literam; sed juxta Hebraicam intelligentiam per œ diphthongum debet scribi, ut sit κοινομυῖα, id est, omne genus muscarum: sed Aquila

παμμυῖαν, id est, omnimodam muscam, interpretatus est." Quin et illud de ætate Solomonis duodecenni, quum regnare inciperet, non solum ab Hieronymo[n], et aliis Christianis scriptoribus, sed etiam ab Eupolemo in libro de Eliæ prophetia (apud Eusebium, libro nono Præparationis evangelicæ) ante Christi tempora, tantopere celebratum quod in 3 Regum cap. II. ver. 12. tum MSS. codices tum Veneta et Germanicæ omnes editiones nobis exhibent; in Romana editione omnino videmus prætermissum.

Sed nihil magis eorum conatum frustrabatur, quam falsa illa de Vaticano isto codice tam avide ab eis hausta persuasio; "ad ipsam, quam quærebant, Septuaginta interpretationem, si non toto libro, majori certe ex parte, quam proxime eum accessisse;" quum ex puriore illa *τῶν* Septuaginta editione, quæ habebatur in Hexaplis et *κοινῇ* sive communi illa altera, mixtum eum fuisse, vel in ipso, quod usus magis familiare illis effecerat psalterio et suis ipsorum ad illud appositis annotationibus, perspicere potuissent. Hic enim in Psalmo XIII. (secundum Græcorum numerationem) leguntur sex illi versiculi, ex tertio capite epistolæ ad Romanos traducti; quos Hieronymus, in fine præfationis libri vigesimi sexti commentariorum in Esaiam, docuit "non esse in Septuaginta interpretibus sed in editione vulgata quæ Græce *κοινὴ* dicitur." Neque in Hexaplo ista fuisse, ex vetere Græco scholio ipsi Romani editores monuerunt. Qui et ex simili scholio illud, "*πρὸς τὸν Ἀσσύριον*, ad Assyrium," in Psalmi LXXV. titulo, apud Septuaginta non fuisse annotarunt: pariter quoque monente Theodoreto: "*Τὴν τοῦ Ἀσσύριου προσθήκην οὐχ' εὗρον ἐν τῷ ἑξαπλῷ, ἀλλ' ἐν ἐνίοις ἀντιγράφοις*. Additionem Assyrii non inveni in Hexaplo, sed in quibusdam exemplaribus;" qui et de interpolato titulo Psalmi CXLIII. similiter admonuit: "*Ἐν ἐνίοις τῶν ἀντιγράφων τῇ ἐπιγραφῇ προσκείμενον εὗρον, πρὸς τὸν Γολιὰθ, οὔτε δὲ παρὰ τῷ Ἑβραϊκῷ, οὔτε παρὰ τοῖς ἄλλοις ἑρμηνευταῖς, οὔτε μὲν τοῖς ἑβδομήκοντα εὗρον ἐν τῷ ἑξαπλῷ*. In

[n] In epist. ad Damasum, quæst. 2. et epist. ad Vitalem.

nonnullis exemplaribus inscriptioni additum inveni Contra Goliath. Sed neque in Hebraico, neque apud alios interpretes, neque apud ipsos Septuaginta inveni in Hexaplo." Ita Psalmo LXXXI. ver. 7. legitur: " *ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε*, Vos autem sicut homines morimini;" quo modo Judæos transtulisse dicit Justinus, in dialogo cum Tryphone; quum Septuaginta legerint, " *Ἰδοὺ δὴ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε*. Ecce vero sicut homines morimini:" in capite hujus syntagmatis quarto ex Hieronymi epistola ad Sunniam et Fretelam, loca psalterii triginta duo proposuimus; in quibus alia *τῶν* Septuaginta, alia *τῆς κοινῆς* sive communis editionis lectio extabat: in quorum undecim tantum Vaticano codici cum puriore *τῶν* Septuaginta scriptura conveniebat; nempe, Psalm. XXXIX. ver. 13. XL. ver. 6. XII. ver. 10. LX. ver. 5. LXXII. ver. 11. LXXVI. ver. 6. LXXVII. ver. 31. LXXXV. ver. 15. CIV. ver. 42. CIX. ver. 2. et CXXXVII. ver. 2.

Neque hic prætereundus Hilarii est ille locus, in explanationis suæ Psalmorum prologo: " Visum aliquibus est, Hieremiæ, et Aggæi, et Zachariæ, quorundam Psalmorum superscriptionibus nomina prænotare; quum horum nihil in authenticis Septuaginta translatorum libris ita editum reperiatur: adeo ut etiam in plurimis Latinis et Græcis codicibus, sine horum nominibus simplices tantum Psalmorum tituli præferantur." At in codice Vaticano, Psalmo CXLV. et tribus sequentibus; " *Ἀγγαίου καὶ Ζαχαρίου*, Aggæi et Zachariæ" titulus cernitur appositus: de quo et Theodoretus ita monuit: " *Ἐν ἐνίοις ἀντιγράφοις πρόσκειται Ἀγγαίου καὶ Ζαχαρίου. τοῦτο δὲ οὔτε παρὰ τῷ Ἑβραϊκῷ οὔτε παρὰ τοῖς ἄλλοις εὗρον ἑρμηνευταῖς, οὔτε παρὰ τοῖς ἑβδομήκοντα εὗρον ἐν τῷ ἑξαπλῷ*. In nonnullis exemplaribus additum est, Aggæi et Zachariæ: hoc vero nec apud Hebræum, nec apud alios interpretes, nec apud Septuaginta inveni in Hexaplo." Et licet a Psalmo CV. usque ad CXXXVIII. MS. Vaticanus mancus sit: tamen in libro edito, Psalmo CXXXVII. ex aliis editionibus titulus præfixus legitur: " *ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, Ἀγγαίου καὶ Ζαχαρίου*, Psalmus ipsi David, Aggæi et Zachariæ;" et Psalmo CXXXVI. " *τῷ*[o]

[o] Tom. 3. expos. Græcor. patr. in Psalm. a Corderio edit. pag. 657.

Δαβίδ, Ἱερεμίου, Ipsi David, Hieremiæ;" vel, ut aliæ editiones habent, " διὰ Ἱερεμίου, per Hieremiam," ubi Hieremiæ mentionem erroneam esse, Græcus Psalmorum paraphrastes; summa cum stultitia æque ac audacia additam fuisse Theodoretus confirmat; quanquam illud in ἐπιγραφῇ Psalmi CXXXVIII. " ψαλμὸς Ζαχαρίου ἐν τῇ διασπορᾷ, Psalmus Zachariæ in dispersione," quod idem Theodoretus, vel etiam Origenes[p] apud Septuaginta invenisse se negat, a Romana quoque editione recte absit; quod in Complutensi et Aldina conspicitur.

Quod vero de libris prophetarum speciatim affirmant editores, eos maxime in Vaticano " exemplari, uno excepto Daniele, puram editionem Septuaginta resipere;" alio id ab eis argumento suaderi oportebat, quam quod ista ab eo abessent, quæ in aliis sub asteriscis fuerint addita. Ex Origenica enim prophetarum editione hoc exemplar non fuisse descriptum, hinc solummodo consequitur: ex illa autem quæ ab ipso Origene κοινὴ sive communis est appellata, non fuisse desumptum, inde omnino non efficitur. Et quidem puram editionem Septuaginta non ubique hic spirare, ex multis commentariorum Hieronymi locis liquet.

Esaiæ cap. XLVI. ver. 1. exempli gratia, ubi hic, uti in Hebræo, contritus Nabo fuisse dicitur, Septuaginta Dagon; et Jeremiæ cap. XVII. ver. 27. ubi hic ἄμφοδα, id est, bivia legimus, Septuaginta βάρεις, id est, " turritas domos" habuisse, confirmat Hieronymus. Sic et Jeremiæ cap. XXIII. ver. 10. Septuaginta juramentum dixisse pro maledictione, ab eodem est notatum. At in nostro codice nulla vel juramenti vel maledictionis habetur mentio. Idem quoque Hieronymus locum illum, Habakuk, cap. III. ver. 13. non solum ex Septuaginta reddidit; " Suscitasti vincula usque ad collum in finem:" sed etiam in commentario addit, " simul considerandum, quod ipsi Septuaginta, rerum necessitate compulsi, qui semper *Selah* interpretabantur *Diapsalma*, nunc transtulerint *in finem;*" eodemque modo et Veneta, cum Germanicis omnibus editionibus,

[p] Tom. 3. expos. Græcor. patr. in Psalm. a Corderio edit. pag. 683.

legit: ἐξήγειρας δεσμοὺς ἕως τραχήλου εἰς τέλος. Vaticanus tamen codex hic etiam habet; ἐξήγειρας δεσμοὺς ἕως τραχήλου. ΔΙΑΨΑΛΜΑ. et quod maxime notandum est, in eodem versiculo, ubi cæteri libri habent, "Ἐξῆλθες εἰς σωτηρίαν λαοῦ σου, τοῦ σῶσαι τοὺς χριστούς σου, Egressus es in salutem populi tui, ut salvares Christos tuos;" Vaticanus legit: "τοῦ σῶσαι τὸν χριστόν σου, ut salvares Christum tuum:" quam interpretationem eo in loco Hieronymus, non Septuaginta (quos plurali numero Christos tuos posuisse dicit) sed Theodotionis et Symmachi, Ebionitarum hæresi faventium, fuisse confirmat. "Theodotio vero," inquit, "quasi pauper et Ebionita, sed et Symmachus ejusdem dogmatis, pauperem sensum secuti Judaice transtulerunt: *Egressus es in salutem populi tui, ut salvares Christum tuum;* et, *Egressus es salvare populum tuum, salvare Christum tuum.*" Et ex quadraginta sex Esaiæ locis, quæ in quarto capite ex Marchaliano sive Rupefucaldiano codice repræsentavimus, tredecim tantum sunt, in quibus Vaticanus codex puram Septuaginta, (Isaiæ nimirum cap. III. ver. 17. cap. X. ver. 30. cap. XXI. ver. 15. cap. XXXVIII. ver. 6. cap. XL. ver. 4. cap. XLIV. ver. 14. cap. L. ver. 1. et 9. cap. LI. ver. 12. et 23. cap. LVII. ver. 12. cap. LIX. ver. 13. et cap. LXVI. ver. 8.) reliqua communem lectionem exhibent.

Neque vero in solo Daniele reperiri Theodotion hic poterit, sed etiam in Jobi parte non exigua. Apud Septuaginta enim (ut ex Hieronymo et aliis a nobis alibi[r] est ostensum) magna sui parte truncatus legebatur: qui plane integer hic apparet. Ut vastas illas libri hujus lacunas, ex his quæ sub asteriscis ab Origene sunt adjecta, quemadmodum in aliis editionibus ita etiam in ipsa Romana, suppletas fuisse, nulli omnino possit esse dubium. Quod et in aliis quoque ejusdem editionis locis esse factum, vel ipsa Græca scholia, ab editoribus in annotationibus suis producta, manifeste declarant. In quorum uno docemur, ad 1 Regum sive Samuelis cap. XIV. ver. 42. ex Theodotione adjecta esse illa, quæ in Romana non minus quam in Ve-

[r] Epistol. ad Ludov. Cappellum.

neta et Germanicis editionibus, hodie legimus: " *ὃν ἂν κατακληρόσηται κύριος, ἀποθανέτω. καὶ εἶπεν ὁ λαὸς πρὸς Σαοὺλ, Οὐκ ἔστι τὸ ῥῆμα τοῦτο. καὶ κατεκράτησε Σαοὺλ τοῦ λαοῦ, καὶ βάλλουσιν ἀναμέσον αὐτοῦ καὶ ἀναμέσον Ἰωνάθαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.* quemcumque sorte ceperit Dominus, moriatur. Et dixit populus ad Saul: Non est verbum hoc. Et prævaluit Saul populo: et jaciunt inter eum et inter Jonathan filium ejus.

Sed neque in ipsius Esaiæ prophetia additionum hujusmodi desunt exempla, veluti in loco illo[s], " *καὶ τακήσονται πᾶσαι δυνάμεις τῶν οὐρανῶν,* et tabescent omnes virtutes cœlorum;" ad quem in Eusebio est notatum: " *Μὴ κείμενον ἐν τῇ τῶν ἑβδομήκοντα ἑρμηνείᾳ, μετὰ ἀστερίσκων ἐκ τῆς τῶν λοιπῶν ἑρμηνείας προσετέθη·* Hoc in Septuaginta interpretatione minime positum, ex aliorum interpretatione cum asteriscis est adjunctum;" et in altero[t], " *ὅτι εὐδόκησε κύριος ἐν σοὶ, καὶ ἡ γῆ σου συνοικισθήσεται,* quia complacuit Domino in te, et terra tua cohabitabitur:" quem a Septuaginta prætermissum fuisse, ostendit Hieronymus. Quibus et alia addi possunt complura in Rupefucaldiano codice sub asteriscis ad marginem rejecta, quæ in Romano intra ipsum contextum admissa reperiuntur.

Ad 3 Reg. cap. III. observat etiam Nobilius: " omnino multis modis constare aliqua esse admista ex aliis interpretationibus, et nonnunquam ex margine in textum irrepsisse, et alieno etiam loco esse collocata." Et plurimis certe in locis, tum in hac, tum in Veneta et eam secutis Germanicis editionibus, ejusdem sententiæ duplex occurrit interpretatio: sive ad marginem vulgatæ editionis notata primum *τῶν* Septuaginta lectio in textum postea fuerit intrusa; sive utraque in textum admissa, lemnisco ÷ interposito a se invicem primitus fuerit distincta. Eorum vero, quæ hujus videantur esse generis, cum ex aliis libris plurima, tum ex Mosaicis hæc a Nobilio exempla notata sunt.

Exod. cap. XXII. ver. 2. " *Οὐ προστεθήσῃ μετὰ πλήθους ἐκκλῖναι* ÷ *μετὰ τῶν πλειόνων ὥστε ἐκκλεῖσαι κρίσιν.* Non

[s] Cap. 34. ver. 4.   [t] Cap. 62. ver. 4.

apponeris cum multitudine declinare ÷ cum pluribus, ut excludas judicium."

Exod. cap. XXX. ver. 8. " θυμίαμα ἐνδελεχισμοῦ ÷ διαπαντός. incensum continuationis ÷ semper."

Levitic. cap. XVI. ver. 31. " Σάββατα σαββάτων ÷ ἀνάπαυσις αὕτη ἔσται ὑμῖν. Sabbata sabbatorum ÷ requies hæc erit vobis."

Deut. cap. VII. ver. 15. " ἃς ἑώρακας ÷ καὶ ὅσα ἔγνως. quos vidisti ÷ et quæcunque nosti."

Deuteron. cap. XII. ver. 6. " καὶ τὰ ἑκούσια ὑμῶν ÷ καὶ τὰς ὁμολογίας ὑμῶν. et spontanea vestra ÷ et confessiones vestras."

Deuteron. cap. XVI. ver. 7. " Καὶ ἑψήσεις ÷ καὶ ὀπτίσεις. Et coques ÷ et assabis."

Deuteron. cap. XXIII. ver. 17. " Οὐκ ἔσται πόρνη ἀπὸ θυγατέρων Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἔσται πορνεύων ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ. ÷ Οὐκ ἔσται τελεσφόρος ἀπὸ θυγατέρων Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἔσται τελισκόμενος ἀπὸ υἱῶν Ἰσραήλ. Non erit meretrix de filiabus Israel; et non erit fornicans de filiis Israel. ÷ Non erit ferens teletas de filiabus Israel; et non erit initiatus de filiis Israel."

CAP. IX.

De Romana τῶν Septuaginta editione Londini recusa: et MS. exemplari Alexandrino, in Angliam a Cyrillo patriarcha transmisso. De duobus prophetarum MS. codicibus ad Cardinalis Rupefucaldii et Barberini bibliothecas pertinentibus; deque aliis, qui obelos et asteriscos habent adjunctos. Libri Estheræ editio Græca duplex ex Arundelliana bibliotheca exhibetur: et in parte historiæ Judicum, Vaticani codicis cum Alexandrino exemplari collatio ob oculos proponitur.

Romana τῶν Septuaginta editio Græce minore forma anno MDCLIII. Londini est recusa: librorum tamen dispositione ad magis receptum a nobis ordinem conformata; et Psalmorum nomenclatura juxta Hebræorum, non Græcorum illam a veteribus, et nominatim Justino Martyre, Cypriano, Athanasio, Hilario, Ambrosio, Hieronymo et Augustino receptam numerandi rationem, retenta: additionibus item Estheræ et Danielis, cum cæteris libris, qui apud Hebræos non habentur, simul collocatis. Exodi præterea cap. XXV. 6. versiculo, qui a Romana editione aberat, ex Aldina adjecto, "*Καὶ ἔλαιον εἰς τὴν φαῦσιν, θυμιάματα εἰς τὸ ἔλαιον τῆς χρίσεως, καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ θυμιάματος.* Et oleum in illuminationem, thymiamata in oleum unctionis, et in compositionem thymiamatis." Atque in capite ejusdem libri XXVIII. ubi post versum, Parisiensis editionis, 22. in Aldina æque ac Romana legebatur:

29. *Καὶ λήψεται Ἀαρὼν τὰ ὀνόματα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐπὶ τοῦ λογείου τῆς κρίσεως ἐπὶ τοῦ στήθους, εἰσιόντι εἰς τὸ ἅγιον μνημόσυνον ἐναντίον τοῦ Θεοῦ.* Et sumet Aaron nomina filiorum Israel super rationale judicii super pectus, introeunti in sanctum memoriale coram Deo.

24. *Καὶ θήσεις ἐπὶ τὸ λογεῖον τῆς κρίσεως τοὺς κρωσ-*

σοὺς. τὰ ἀλυσιδωτὰ ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν κλιτῶν τοῦ λογείου ἐπιθήσεις. καὶ τὰς δύο ἀσπιδίσκας ἐπιθήσεις ἐπ' ἀμφοτέρους τοὺς ἐπομίδους κατὰ πρόσωπον. Et pones super rationale judicii fimbrias; catenata super utraque latera rationalis impones; et duas aspidiscas impones super utrosque humeros superhumeralis ad faciem."

30. Καὶ ἐπιθήσεις ἐπὶ τὸ λογεῖον, &c.

His ex Complutensi editione hic substitutis, ut Hebraicæ veritati plenius respondentibus:

23. Καὶ ποιήσεις ἐπὶ τὸ λογεῖον δύο δακτυλίους χρυσοῦς. καὶ ἐπιθήσεις τοὺς δύο δακτυλίους τοὺς χρυσοῦς ἐπ' ἀμφοτέρας ἀρχὰς τοῦ λογείου.	23. Et facies super rationali duos annulos aureos, et impones duos annulos aureos super utraque initia rationalis.
24. Καὶ ἐπιθήσεις τοὺς κρωσσοὺς καὶ τὰ ἀλυσιδωτὰ χρυσίου ἐπὶ τοὺς δύο δακτυλίους ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν κλιτῶν τοῦ λογείου.	24. Et impones fimbrias et catenata auri, super duos annulos super utraque latera rationalis.
25. Καὶ δύο κλίτη τῶν δύο κρωσσῶν ἐπιθήσεις ἐπὶ τὰ δύο ἐμπλόκια. καὶ ἐπιθήσεις ἐπὶ τοὺς ὤμους τῆς ἐπωμίδος ἐξ ἐναντίας κατὰ πρόσωπον.	25. Et duo latera duarum fimbriarum impones super duas connexiones; et impones super humeros superhumeralis ex adverso secundum faciem.
26. Καὶ ποιήσεις δύο δακτυλίους χρυσοῦς, καὶ ἐπιθήσεις ἐπὶ τὰ δύο πτερύγια τοῦ λογείου, ἐπὶ τὸ ἄκρον ἀπ' ἄκρου τοῦ ὀπισθίου τῆς ἐπωμίδος ἔσωθεν.	26. Et facies duos annulos aureos, et impones super duas alas rationalis, in summitatem a summitate posteriori superhumeralis intrinsecus.
27. Καὶ ποιήσεις δύο δακτυλίους χρυσοῦς, καὶ ἐπιθήσεις ἐπ' ἀμφοτέρους τοὺς ὤμους τῆς ἐπωμίδος κάτωθεν αὐτοῦ κατὰ πρόσωπον κατὰ τὴν συμβολὴν ἄνωθεν τῆς συνυφῆς τῆς ἐπωμίδος.	27. Et facies duos annulos aureos, et impones super utrosque humeros superhumeralis ab infra ejus, secundum copulationem desuper contexturæ superhumeralis.
28. Καὶ σφίγξεις τὸ λογεῖον ἀπὸ τῶν δακτυλίων τῶν ἐπ' αὐτοῦ εἰς τοὺς δακτυλίους τῆς ἐπωμίδος συνεχομένους ἐκ τῆς ὑακίνθου συμπεπλεγμένους εἰς τὸ ὕφασμα τῆς ἐπωμίδος, ἵνα μὴ χαλᾶται τὸ λογεῖον ἀπὸ τῆς ἐπωμίδος.	28. Et constringes rationale ab annulis qui in eo ad annulos superhumeralis conjunctos ex hyacintho, connexos ad contexturam superhumeralis; ut non defluat rationale a superhumerali.
29. Καὶ λήψεται Ἀαρὼν τὰ ὀνόματα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐπὶ τοῦ λογείου τῆς κρίσεως ἐπὶ τοῦ στήθους, εἰσίοντι (Complut. εἰσιὼν) εἰς τὸ ἅγιον μνημόσυνον ἐναντίον τοῦ Θεοῦ.	29. Et sumet Aaron nomina filiorum Israel super rationale judicii super pectus, introeunti in sanctum memoriale coram Deo.

30. Καὶ ἐπιθήσεις ἐπὶ τὸ λογεῖον, &c. | 30. Et impones super rationali, &c.

Cumque in Jeremiæ prophetia, a capitis XXV. versu 13. usque ad postremi capitis initium, in Romana editione mira occurrat capitum trajectio (a Ludovico Cappello oculis subjecta, in fine capitis decimi quarti libri quarti sacræ suæ criticæ): eam Londinensis editor, Germanicarum editionum exemplum secutus, ad Hebraicæ scripturæ ordinem reduxit. Quod et a se factum Hieronymus, præfatione in Jeremiam, his verbis significat: "Ordinem visionum, qui apud Græcos et Latinos omnino confusus est, ad pristinam fidem correximus." Cujus perturbationis et Origenes, in epistola ad Julium Africanum, ita meminit: "Πολλὰ[a] τοιαῦτα καὶ ἐν Ἱερεμίᾳ κατενοήσαμεν, ἐν ᾧ καὶ πολλὴν μετάθεσιν καὶ ἐναλλαγὴν τῆς λέξεως τῶν προφητευομένων εὕρομεν. Multa hujusmodi, (addita et detracta,) animadvertimus in Hieremia: in quo etiam magnam invenimus transpositionem et mutationem eorum quæ prædicuntur." Qui tamen in Hexaplis suis et ipse quoque confusionem illam "ad pristinam fidem corrigere" necesse habuit, ut Græca Hebraicis e regione positis eodem ordine responderent. Unde et in editione obeliscis et asteriscis ab ipso distincta (quam ex Hexaplis desumptam fuisse ostendimus) idem qui apud Hebræos ordo capitulorum hic est retentus: quod et in uno MS. ejusmodi notulis interstincto ipsi factum vidimus, et in eo cui commentarios suos Theodoretus adaptavit observatum fuisse notarunt alii.

Ex ineditis omnibus Græcorum bibliorum exemplaribus celebratissimum est illud, quod ad regem nostrum Carolum dono misit Cyrillus patriarcha Constantinopolitanus: notatione hac apposita: "Liber iste Scripturæ sacræ novi et veteris Testamenti, prout ex traditione habemus, est scriptus manu Theclæ, nobilis fœminæ Ægyptiæ, ante mille et trecentos annos circiter, paulo post concilium Nicenum. Nomen Theclæ in fine libri erat exaratum: sed extincto Christianismo in Ægypto a Mahometanis, et libri una

[a] Op. tom. 1. pag. 15.

Christianorum in similem sunt reducti conditionem. Extinctum ergo et Theclæ nomen et laceratum: sed memoria et traditio recens observat."

Inter hoc et Vaticanum exemplar (majusculis utrumque literis exaratum) in libris Josuæ, Judicum, Jobi (qui et hic ex Theodotione est suppletus) et tertio Regum libro, præcipua existit differentia: eodem ordine, iisdemque trajectionibus utrobique servatis. Atque ut in psalterio codex Vaticanus a Psalmo CV. ad CXXXVIII. ita et hic, a Psalmo XLIX. ver. 20. ad LXXIX. ver. 12. mutilus est. Neque vero aliud quid obstare ego video, quo minus in Alexandrino hoc codice, a Christianis Ægyptiis in tanto honore habito, Hesychianum ab Ægyptiis olim in Septuaginta suis laudatam editionem, contineri existimaretur, nisi quod in Esaiæ cap. LVIII. ver. 11. verba illa, "Et adhuc in te erit laus mea semper," hic desiderentur; quæ in Alexandrinis exemplaribus suo tempore lecta fuisse confirmat Hieronymus.

Κοινὴν vero sive communem editionem, continebant exemplaria a Pamphilo et Eusebio evulgata: cujusmodi in Jeremiæ (non Ezekielis, ut alii putabant) prophetia Rupefucaldianum codicem exhibuisse diximus. In eo, ex eadem editione et Esaias et duodecim minores prophetæ habentur: Esaias quidem et Jeremias scholiis marginalibus amplioribus, minores vero rarioribus illustrati, in quibus et lectiones variantes et interpretationes differentes non ex Aquila solum, Symmacho et Theodotione, sed ea etiam quæ pura editio Septuaginta habebatur, sunt annotatæ. In Daniele enim Theodotionis editio, sine ullis notulis aut scholiis hic habetur; in Ezekiele, editio ex communi et Theodotione mixta; locis sub asterisci signo ex illo suppletis, in ipsum contextum plerumque receptis, non, ut in aliis, ad marginem tantum appositis.

Ex hoc codice, priora quatuor Hoseæ capita, cum suis in eum prophetam commentariis Johannes Phelippæus; integrum Esaiam, una cum Procopii Gazæi in eundem collectaneis, in lucem edidit Johannes Curterius; qui et hanc notationem Esaiæ in MS. illo codice, præfixam fuisse indicat: "Μετελήφθη ὁ Ἡσαΐας ἀπὸ ἀντιγράφου τοῦ ἀββᾶ

'Απολιναρίου τοῦ κοινοβιάρχου, ἐν ᾧ καθυπόκειται ταῦτα. Μετελήφθη ὁ 'Ησαΐας ἐκ τῶν κατὰ τὰς ἐκδόσεις ἑξαπλῶν. ἀντεβλήθη δὲ πρὸς ἕτερον ἑξαπλοῦν, ἔχον τὴν παρασημείωσιν ταύτην. Διώρθωνται ἀκριβῶς πᾶσαι αἱ ἐκδόσεις. ἀντεβλήθησαν γὰρ πρὸς τετραπλοῦν 'Ησαΐαν, ἔτι δὲ καὶ πρὸς ἑξαπλοῦν· πρὸς τούτοις, καὶ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, ἕως τοῦ ὁράματος Τυροῦ, ἀκριβέστερον διώρθωται. εὐπορήσαντες γὰρ τῶν μέχρι τέλους τοῦ ὁράματος Τύρου τόμων ἐξηγητικῶν εἰς τὸν 'Ησαΐαν 'Ωριγένους, καὶ ἀκριβῶς ἐπιστήσαντες τῇ ἐννοίᾳ καθ' ἣν ἐξηγήσατο ἑκάστην λέξιν, καθ' ὡς οἷον τε ἦν, καὶ πᾶν ἀμφίβολον κατὰ τὴν ἐκείνου ἔννοιαν διωρθωσάμεθα. πρὸς τούτοις συνεκρίθη ἡ τῶν ἑβδομήκοντα ἔκδοσις καὶ πρὸς τὰ ὑπὸ Εὐσεβίου εἰς 'Ησαΐαν εἰρημένα· καὶ ἐν οἷς διεφώνουν, τῆς ἐξηγήσεως τὴν ἔννοιαν ζητήσαντες, πρὸς αὐτὴν ἐδιορθώσαμεν. Descriptus est Esaias ab exemplari patris Apolinarii cœnobiarchæ; in quo ad finem et hæc adjiciuntur. Desumptus est Esaias ex Hexaplis juxta editiones: collatus autem cum Hexaplo alio, in quo ista adnotantur. Accurate editiones omnes correctæ sunt. Collatæ enim fuerunt cum Tetraplo Esaia, et cum Hexaplo. Adhæc, ab initio etiam usque ad visionem Tyri, accuratius emendatus est. Usi enim sumus ad finem usque visionis, quæ de Tyro est, tomis Origenis, in quibus Esaiam explicat: et sedulo advertentes quo sensu singulas dictiones sumpsisset, quantum potuimus, omne dubium ex sensu ipsius correximus. Præterea collata est etiam quæ Septuaginta virorum est editio cum iis, quæ in Esaiam scripsit Eusebius; atque in quibus erat varietas, ex indagato explicationis sensu eam ipsi quoque correximus." In scholiis illis ad Esaiæ cap. XXI. ver. 13. annotatum habetur: Φ. Δαιδὰν. et ad vers. 15. Φ. κατὰ τοὺς ό. et ad cap. XIV. vers. 11. οἱ Π. κατὰ Φ. σοῦ. quæ quid sibi velint, plane nescio. In iisdem quoque; " οἱ Γ. tres;" ut ab Aquila, Symmacho et Theodotione diversi, ad cap. X. ver. 20. cap. XLII. ver. 9. et cap. LXVI. ver. 8. notati reperiuntur: sicut etiam, ad cap. IX. ver. 15. et cap. XXVI. ver. 14. " οἱ Δ. quatuor," fortasse pro " Λ. triginta" positi; siquidem a Philastrio in hæresium catalogo, " Triginta hominum, qui in multis Aquilam sunt

secuti," sicut et "Sex virorum," editiones commemoratas invenimus.

Romæ quoque, in cardinalis Barberini bibliotheca, prophetarum aliud exemplar extat, (primis tamen viginti sex Esaiæ capitibus mutilatum) similibus scholiis marginalibus, ex Aquila, Symmacho, Theodotione, et Luciano (interdum etiam ex ea quæ germana τῶν ό editio censebatur; itemque ex Syro et Hebræo, et in Hosea ex quinta editione) desumptis, exornatum. In eo, ad finem prophetiæ Ἀμβακοὺμ sive Habakuk, ista de cantico ipsius, quod præcesserat, adjecta cernitur admonitio; in Novi quoque Collegii apud Oxonienses manuscripto reperta. "Τὴν ᾠδὴν τοῦ Ἀμβακοὺμ οὐχ' εὗρον συμφωνοῦσαν οὔτε τοῖς ό, οὔτε Ἀκύλᾳ, οὔτε Συμμάχῳ, οὔτε Θεοδοτίωνι. Ζητήσεις οὖν εἰ τῆς πέμπτης ἢ τῆς ἕκτης ἐκδόσεως ἐστίν. Canticum Ambacum congruere non inveni, vel cum ipsis Septuaginta vel cum Aquila, vel cum Symmacho, vel cum Theodotione. Quærendum igitur, an non quintæ vel sextæ editionis illud fuerit."

Hæc vero admonitio, ad eam quæ in vulgatis nostris libris extat editionem non spectat; quam Septuaginta esse, ex Hieronymi commentariis constat: sed ad illam quæ, ex vetustissimo libro majoribus literis exarato, a Romanis editoribus annotationibus suis est inserta; et neque ex quinta neque ex sexta editione est desumpta, ut vel ex decimo tertio versu perspicitur: ubi sextæ editionis authorem (quem Christianum fuisse inde apparet) ita locum vertisse Hieronymus testatur: "Ἐξῆλθες τοῦ σῶσαι τὸν λαόν σου διὰ Ἰησοῦν τὸν Χριστόν σου, Egressus es ut salvares populum tuum per Jesum Christum tuum;" quintæ vero ita: "Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo: denudasti (sive evacuasti,) fundamentum usque ad collum;" quum totus ille decimus tertius versus in hac editione ita sese habeat: Ἀνεφάνης ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ λαοῦ σου, ῥύσασθαι τοὺς χριστούς σου. ἕως ἀβύσσου τῆς θαλάσσης καταδύσονται. vel, ut plenius in cardinalis codice legitur: "Ἀνεφάνης ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ λαοῦ σου, ῥύσασθαι τοὺς ἐκλεκτούς σου. κατετόξευσας

κεφαλὰς ἀνθρώπων ὑπερηφάνων. ἕως ἀβύσσου τῆς θαλάσσης καταδύσονται. Apparuisti in salutem populi tui, ad liberandum electos (vel Christos,) tuos sagittis confixisti capita hominum superborum: usque in abyssum maris demergentur." Quærendum igitur, an non ex editionis *κοινῆς* sive communis exemplari aliquo ista accepta fuerint; quod ab editione Septuaginta longiuscule hic discesserit.

Ad communem vero illam editionem quod attinet, in qua quæ a Septuaginta aberant, ex Theodotione ab Origene suppletam fuisse diximus: eam, "cum suis asteriscis et obelis suis prorsus periisse," non recte sensit Martinius. Psalterii editio vulgata Latina, obelis et asteriscis distincta, cum Brunonis Herbipolensis episcopi commentariis, anno MDXXXI. a Johanne Cochlæo in lucem est emissa. Liber Josuæ Græce et Latine, ejusmodi notis signatus, Andreæ Masii opera prodiit: penes quem et reliquos veteris Testamenti libros historicos in versione Syriaca similiter notatos extitisse diximus. Librum Jobi ex Græco ab Hieronymo Latine, et libros Mosis ab alio aliquo Arabice versos, eodem modo interstinctos, in publica Oxoniensis academiæ bibliotheca vidimus. Geneseos quoque, Levitici, Numerorum, Deuteronomii, Josuæ et Judicum fragmenta quædam Græca vetustissima, obelis et asteriscis signata, Claudius Sarravius in Parliamento Parisiensi consiliarius regius; integram vero Esaiæ et Jeremiæ prophetiam asteriscis insignitam, communicavit nobis Patricius Junius, regius nuper apud nos bibliothecarius: quorum alterum per litteras tantum nobis notum, alterum amicum intimum et integerrimum, morte nobis ereptum, luctu serio prosecuti sumus.

Neque est quod diffidamus in aliis Europæ bibliothecis libros quoque cæteros reperiri posse, asteriscis saltem ita illustratos, ut per eos ex Theodotione adjecta supplementa a reliquo vulgatæ editionis textu discerni valeant. Obeli enim, ut in codice Rupefucaldiano, ita in aliis fere Græcis MSS. ut honori *τῶν* Septuaginta consuleretur, videntur prætermissi: quod ea quæ in his superflua erant tanquam veru jugulare putarentur et confodere. Sed

istos restituendi, Græci textus cum Hebræo collatione facta, facilis est ratio: asterisci vero absque librorum subsidio recuperari omnino non possunt.

Et Estheræ quidem duas in Arundellianæ bibliothecæ codice MS. editiones nacti sumus; contractiorem unam, auctiorem et Origenicis asteriscis signatam aliam: in quarum tamen utraque reperta ea sunt omnia, quæ textui Hebraico a Septuaginta addita fuisse Origenes, in epistola ad Julium Africanum, hisce verbis significaverat: "'Εκ τῆς 'Εσθὴρ, οὔτε ἡ τοῦ Μαρδοχαίου εὐχὴ, οὔτε ἡ τῆς 'Εσθὴρ, οἰκοδομῆσαι δυνάμεναι τὸν ἐντυγχάνοντα, παρ' 'Εβραίοις φέρονται. ἀλλ' οὐδὲ αἱ ἐπιστολαὶ, οὐδὲ ἡ τοῦ "Αμαν ἐπὶ καθαιρέσει τοῦ τῶν 'Ιουδαίων ἔθνους γεγραμμένη, οὐδὲ ἡ τοῦ Μαρδοχαίου ἐξ ὀνόματος 'Αρταξέρξου ἀπολύουσα τοῦ θανάτου τὸ ἔθνος. Ex Estheræ historia, neque Mardochæi preces, neque ipsius Estheræ, quæ ædificare legentem possunt, apud Hebræos feruntur: sed neque epistolæ, vel Hamanis de gentis Judæorum interitu conscripta, vel Mardochæi, nomine Artaxerxis, a morte gentem absolvens." Quæ "nec in Hebræo, nec apud ullum ferri interpretum" Hieronymus[a] quoque confirmat. Ut et ipse Theodotion, qui non modo in Jobo et aliis libris, sed etiam prolixa illa in Daniele vulgatæ editionis additamenta retinenda censuerat, hasce lacinias consulto neglexisse videatur; quasi nihil aliud continentes, quam "ea quæ ex tempore dici poterant et audiri," quemadmodum in Estheræ præfatione idem loquitur Hieronymus: "sicut solitum est scholaribus disciplinis sumpto themate excogitare, quibus verbis uti potuit qui injuriam passus est, vel qui injuriam fecit."

Ambas autem hasce editiones conjunctim, ad finem hujus tractatus subjicere visum fuit: in breviore quidem illa lacunarum spatiis quæ in MS. cernebantur, ex codice Alexandrino suppletis, et, quo a cæteris distinguerentur, intra uncos [] inclusis, in Origenica vero altera, ad asteriscos ※ in libro repertos, ea quæ in Hebræo reperta a Septuaginta omissa fuerant designantes, additis et obelis ÷ ea quæ Hebraicæ veritati sunt adjecta declarantibus; et

[a] Hieron. in Esther.

utrobique notula ⸔ (ut in Syriaco Masii codice) apposita, loca obelorum et asteriscorum significationem terminantia indicante.

Cæterum textus utriusque dissimilitudinem nemo hic mirabitur, qui non solum editionis illius quæ pro genuina habebatur a *κοινῇ* sive communi discrepantiam, sed etiam ipsius communis multiplicem faciem consideraverit; quæ "pro[b] locis et temporibus et pro voluntate scriptorum veterum" variata "in[c] toto orbe diversa" extitit. Quod, ut ex testimoniis a Clemente in epistola ad Corinthios et Justino in dialogo cum Tryphone ex vetere testamento productis, et cantico Habbakuk jam commemorato, satis elucescit; ita ex Alexandrini et Romani exemplaris in VI. et XVIII. libri Judicum capitulo collatione, quam ad hoc ipsum demonstrandum Estheræ subnectendam curavimus, intuentium omnium oculis patebit.

[b] Hieron. epist. ad Sun. et Fretel.

[c] Id. præfat. lib. 16. commentar. Esaiæ.

LIBRI

ESTHER

EDITIONES GRÆCÆ DUÆ,

EX ARUNDELLIANA BIBLIOTHECA PRODUCTÆ:

ALEXANDRINI QUOQUE ET ROMANI EXEMPLARIS,

IN CAPITE SEXTO ET DECIMO OCTAVO LIBRI JUDICUM,

DISCREPANTE LECTIONE ADJECTA.

LIBRI ESTHER

EDITIONES GRÆCÆ DUÆ.

EDITIO ORIGENICA.

CAPUT I.

÷ Ἔτους δευτέρου βασιλεύοντος
÷ Ἀρταξέρξου τοῦ μεγάλου, τῇ μιᾷ
÷ τοῦ Νισὰν, ἐνύπνιον εἶδε Μαρδο-
÷ χαῖος ὁ τοῦ Ἰαείρου, τοῦ Σεμείου,
÷ τοῦ Κισαίου, ἐκ τῆς φυλῆς Βενια-
÷ μεὶν,
÷ Ἄνθρωπος Ἰουδαῖος, οἰκῶν ἐν
÷ Σούσοις τῇ πόλει, ἄνθρωπος μέ-
÷ γας, θεραπεύων ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ
÷ βασιλέως.
÷ Ἦν δὲ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἧς
÷ ᾐχμαλώτευσε Ναβουχοδονόσορ ὁ
÷ βασιλεὺς Βαβυλῶνος ἐξ Ἱερουσα-
÷ λὴμ, μετὰ τοῦ Ἰεχονίου τοῦ βασι-
÷ λέως τῆς Ἰουδαίας.
÷ Καὶ τοῦτο αὐτοῦ τὸ ἐνύπνιον·
÷ καὶ ἰδοὺ φωναὶ καὶ θόρυβος, βρον-
÷ ταὶ καὶ σεισμὸς καὶ τάραχος ἐπὶ
÷ τῆς γῆς.
÷ Καὶ ἰδοὺ δύο δράκοντες μεγάλοι
÷ ἕτοιμοι, προῆλθον ἀμφότεροι πα-
÷ λαίειν.
÷ Καὶ ἐγένετο αὐτῶν φωνὴ μεγά-
÷ λη, καὶ τῇ φωνῇ αὐτῶν ἡτοιμάσθη

EDITIO VETUS ALTERA.

CAPUT I.

Ἔτους δευτέρου βασιλεύοντος Ἀσυήρου τοῦ μεγάλου, μιᾷ τοῦ μηνὸς Ἀδαρ-νισὰν, ὅ ἐστι Δύστρος-ξανθικος, ἐνύπνιον εἶδε Μαρδοχαῖος ὁ τοῦ Ἰαΐρου, τοῦ Σεμείου, τοῦ Κισαίου, τῆς φυλῆς Βενιαμεὶν,

Ἄνθρωπος μέγας,

Τῆς αἰχμαλωσίας ἧς αἰχμαλώτευσε Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς Βαβυλῶνος μετὰ Ἰεχονίου τοῦ βασιλέως τῆς Ἰουδαίας.

Καὶ τοῦτο ἦν αὐτὸ τὸ ἐνύπνιον· καὶ ἰδοὺ φωνὴ καὶ κραυγὴ θορύβου, βρονταὶ καὶ σεισμὸς καὶ τάραχος ἐπὶ τῆς γῆς.

Καὶ ἰδοὺ δύο δράκοντες, καὶ προσῆλθον ἀμφότεροι παλαίειν.

Καὶ ἐγένετο αὐτῶν φωνὴ, καὶ ἐταράσσετο πάντα ἀπὸ τῆς φωνῆς τῆς

EDITIO ORIGENICA.

÷ πᾶν ἔθνος εἰς πόλεμον, ὥστε πο-
÷ λεμῆσαι δικαίων ἔθνος.
÷ Καὶ ἰδοὺ ἡμέρα σκοτασμοῦ
÷ καὶ γνόφου, θλίψις καὶ κάκωσις
÷ καὶ τάραχος μέγας ἐπὶ τῆς γῆς.
÷ Καὶ ἐταράχθη δίκαιον πᾶν ἔθ-
÷ νος, φοβούμενοι τὰ ἑαυτῶν κακά·
÷ καὶ ἡτοιμάσθησαν ἀπολέσθαι, καὶ
÷ ἐβόησαν πρὸς τὸν Θεόν.
÷ Ἀπὸ δὲ τῆς βοῆς αὐτῶν ἐγέ-
÷ νετο, ὡσανεὶ ἀπὸ μικρᾶς πηγῆς,
÷ ποταμὸς μέγας, ὕδωρ πολύ.
÷ Φῶς καὶ ὁ ἥλιος ἀνέτειλε, καὶ οἱ
÷ ταπεινοὶ ὑψώθησαν, καὶ κατέφα-
÷ γον τοὺς ἐνδόξους.
÷ Καὶ διεγερθεὶς Μαρδοχαῖος
÷ ἑωρακὼς τὸ ἐνύπνιον τοῦτο, καὶ
÷ τί ὁ Θεὸς βούλεται ποιῆσαι, εἶχεν
÷ αὐτὸ ἐν τῇ καρδίᾳ, καὶ ἤθελεν[a] ἐ-
÷ πιγνῶναι αὐτὸ ἕως νυκτός.
÷ Καὶ ἡσύχασε Μαρδοχαῖος ἐν
÷ τῇ αὐλῇ μετὰ Γαββαθὰ καὶ Θα-
÷ ρὰρ τῶν δύο εὐνούχων τοῦ βασιλέ-
÷ ως τῶν φυλασσόντων τὴν πύλην·
÷ Ἤκουσέ τε αὐτῶν τοὺς λογισ-
÷ μοὺς, καὶ τὰς μερίμνας αὐτῶν ἐξη-
÷ ρεύνησε· καὶ ἔμαθεν, ὅτι ἑτοιμά-
÷ ζουσι τὰς χεῖρας ἐπιβαλεῖν Ἀρ-
÷ ταξέρξῃ τῷ βασιλεῖ, καὶ ὑπέδειξε
÷ τῷ βασιλεῖ ὑπὲρ αὐτῶν.
÷ Καὶ ἐξήτασεν ὁ βασιλεὺς τοὺς
÷ δύο εὐνούχους, καὶ εὗρε τοὺς λό-
÷ γους Μαρδοχαίου, καὶ ὁμολογή-
÷ σαντες ἀπήχθησαν[b].
÷ Καὶ ἔγραψεν ὁ βασιλεὺς τοὺς
÷ λόγους τούτους εἰς μνημόσυνον·
÷ καὶ Μαρδοχαῖος ἔγραψε περὶ τῶν
÷ λόγων τούτων.

÷ Καὶ ἐπέταξεν ὁ βασιλεὺς Μαρ-
÷ δοχαίῳ θεραπεύειν ἐν τῇ αὐλῇ,
÷ καὶ ἔδωκε Μαρδοχαίῳ δόματα
÷ περὶ τούτων.
÷ Καὶ ἦν Ἀμὰν Ἀμαδάθου Βου-
÷ γαῖος ἔνδοξος ἐνώπιον τοῦ βασι-

[a] γρ. ἦλθεν.
[b] Complut. ἀπήγχθησαν.

EDITIO VETUS ALTERA.

κραυγῆς ταύτης, μαρτυρομένη πᾶσι τοῖς λαοῖς.

Ἡμέρα σκότου καὶ γνόφου καὶ ταραχῆς[a] καὶ πολέμου.

Καὶ ἡτοιμάσατο πᾶν ἔθνος πολεμῆσαι. καὶ ἀπεβοήσαμεν πρὸς Κύριον, ἀπὸ φωνῆς τῆς κραυγῆς αὐτῶν.

Καὶ ἐγένετο ἐκ πηγῆς μικρᾶς ὕδωρ πολὺ, ποταμὸς μέγας φῶς.

Ἥλιος ἀνέτειλε, καὶ οἱ ποταμοὶ ὑψώθησαν, καὶ κατέπιον τοὺς ἐνδόξους.

Καὶ ἀναστὰς Μαρδοχαῖος ἐκ τοῦ ὕπνου αὐτοῦ, ἐμερίμνα τί τὸ ἐνύπνιον αὐτοῦ· [καὶ ἐν παντὶ λόγῳ ἠθέλησεν αὐτὸ ἐπιγνῶναι ἕως τῆς νυκτός.

Καὶ ἡσύχασε] Μαρδοχαῖος ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ βασιλέως μετὰ Ἀστάγου καὶ Θεδευτοῦ, τῶν δύο εὐνούχων τοῦ βασιλέως.

Καὶ ἤκουσε τοὺς λόγους αὐτῶν καὶ τὰς διαβολὰς αὐτῶν, ὡς ἐξηγούντων τοῦ ἐπιθέσθαι Ἀσυήρῳ, τοῦ ἀνελεῖν αὐτόν. εὖ δὲ φρονήσας ὁ Μαρδοχαῖος, ἀπήγγειλε περὶ αὐτῶν.

Καὶ ἤτασεν ὁ βασιλεὺς τοὺς δύο εὐνούχους, καὶ εὗρε τοὺς λόγους Μαρδοχαίου· καὶ ὁμολογήσαντες οἱ εὐνοῦχοι ἀπήχθησαν.

Καὶ ἔγραψεν Ἀσυήρος ὁ βασιλεὺς περὶ τῶν λόγων τούτων· καὶ ἐγράφη Μαρδοχαῖος ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ βασιλέως, περὶ τοῦ μνημονεύειν τῶν λόγων τούτων.

Καὶ ἐνετείλατο ὁ βασιλεὺς περὶ τοῦ Μαρδοχαίου θεραπεύειν αὐτὸν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ βασιλέως, καὶ πᾶσαν θύραν ἐπιφανῶς τηρεῖν.

Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ περὶ τούτων, Ἀμὰν Ἀμαδάθου Μακέδωνα, κατὰ

[a] γρ. ταραχή.

EDITIO ORIGENICA.

÷ λέως, καὶ ἐζήτησε κακοποιῆσαι ÷ τὸν Μαρδοχαῖον καὶ τὸν λαὸν αὐ- ÷ τοῦ ὑπὲρ τῶν δύο εὐνούχων τοῦ ÷ βασιλέως.

1. Καὶ ἐγένετο ÷ μετὰ τοὺς λόγους τούτους ↙ ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀρταξέρξου· οὗτος Ἀρταξέρξης ※ ὁ βασιλεύων ↙ ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς [※] ἕως Αἰθιοπίας, ἑπτὰ καὶ εἴκοσι καὶ ἑκατὸν χωρῶν ἐκράτησεν·

2. Ἐν αὐταῖς ταῖς ἡμέραις, ὅτε[c] ἐνεθρονίσθη ὁ βασιλεὺς, Ἀρταξέρξης ※ ἐπὶ θρόνου βασιλείας αὐτοῦ ὃς ἦν ↙ ἐν Σούσοις τῇ πόλει·

3. Ἐν ἔτει τρίτῳ βασιλεύοντος αὐτοῦ, ἐποίησε δοχὴν πᾶσι τοῖς φίλοις, καὶ τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι, καὶ τοῖς Περσῶν καὶ Μήδων ἐνδόξοις, καὶ τοῖς ἄρχουσι τῶν σατραπῶν.

4. ÷ Καὶ μετὰ ταῦτα, ↙ μετὰ τὸ δεῖξαι αὐτοῖς τὸν πλοῦτον ※ τῆς δόξης ↙ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, καὶ τὴν δόξαν τῆς εὐφροσύνης τοῦ πλούτου αὐτοῦ, ※ ἐπὶ ἡμέρας πολλὰς, ↙ ὀγδοήκοντα καὶ ἑκατὸν ἡμέρας.

5. Ὅτε [δὲ] ἀνεπληρώθησαν ἡμέραι ÷ τοῦ πότου ↙ αὐτοῦ, ἐποίησεν ὁ βασιλεὺς ÷ πότον ↙ τοῖς ἔθνεσι τοῖς εὑρεθεῖσιν ἐν τῇ πόλει, ※ ἀπὸ μεγάλου καὶ ἕως μικροῦ, ↙ πότον ἑπτὰ ἡμέραις, ἐν αὐλῇ οἴκου ※ συμφοίτου ↙ τοῦ βασιλέως,

6. ÷ Κεκοσμημένη[d] ↙ βυσσίνοις καὶ καρπασίνοις ※ καὶ ὑακινθίνοις, ↙ τεταγμένοις[e] ἐπὶ σχοινίοις βυσσίνοις καὶ πορφυροῖς, ἐπὶ κύβοις ÷ χρυσοῖς καὶ ↙ ἀργυροῖς, ἐπὶ στύλοις παρίνοις καὶ λιθίνοις· κλίναι χρυσαῖ καὶ ἀργυραῖ, ἐπὶ λιθοστρώτους σμαραγδίτας καὶ παρίνου καὶ πιννίου λίθου. ÷ καὶ στρωμναὶ[f] ἐπιφανεῖς ποικίλως διηνθισμέναι. κύκλῳ ῥόδα πεπασμένα. ↙

[c] γρ. ὅτι.
[d] γρ. καὶ κοσμημένοι.
[e] Al. τεταμένοις.
[f] γρ. στρομναῖς.

EDITIO VETUS ALTERA.

πρόσωπον[b] τοῦ βασιλέως· καὶ ἐζήτει ὁ Ἀμὰν κακοποιῆσαι τὸν Μαρδοχαῖον καὶ πάντα τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὑπὲρ τοῦ λελαληκέναι αὐτὸν τῷ βασιλεῖ περὶ τῶν εὐνούχων, διότι ἀνῃρέθησαν.

1. Καὶ ἐγένετο μετὰ τοὺς λόγους τούτους, ἐν ἡμέραις Ἀσυήρου τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου· ὑπετάγησαν αὐτῷ ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς ἕως τῆς Αἰθιοπίας ἑκατὸν εἴκοσι καὶ ἑπτὰ χῶραι·

2. Ἐν τῷ καθῆσθαι Ἀσυήρον ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς βασιλείας αὐτοῦ·

3. Καὶ ἐποίησεν ὁ βασιλεὺς πότον τοῖς ἄρχουσι τῆς αὐλῆς Περσῶν καὶ Μήδων· καὶ οἱ ἄρχοντες τῶν χωρῶν κατὰ πρόσωπον αὐτῶν·

4. Εἰς τὸ ἐπιδειχθῆναι τὸν πλοῦτον τῆς δόξης τοῦ βασιλέως, καὶ τὴν τιμὴν τῆς καυχήσεως αὐτοῦ, ἐπὶ ὀγδοήκοντα καὶ ἑκατὸν ἡμέρας.

5. Ἕως ἂν ἐπληρώθησαν αἱ ἡμέραι ἃς ἐποίησεν ὁ βασιλεὺς πᾶσι τοῖς εὑρεθεῖσιν ἐν Σούσοις τῇ πόλει, ἀπὸ μεγάλου ἕως μικροῦ, πότον ἐν ἡμέραις ἑπτὰ ἔνδον ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ βασιλέως, ἄγων τὰ σωτήρια αὐτοῦ.

6. Ἦν δὲ ἐξεστρωμμένα βύσσινα, καὶ καρπάσσιμα, καὶ ὑακίνθινα, καὶ κόκκινα ἐμπεπλεγμένα ἐν ἄνθεσιν· καὶ σκηνὴ τεταμένη ἐν σχοινίοις βυσσίνοις καὶ πορφυροῖς, ἐπὶ κύβοις ἀργυροῖς, καὶ στύλοις παρίνοις καὶ περιχρυσοῖς· καὶ κλίναι χρυσαῖ ἐπὶ λιθόστρωτον σμαράγδου· καὶ κυκλῷ ῥόδα.

[b] γρ. προσώπῳ.

EDITIO ORIGENICA.

7. Ποτήρια χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, ÷ καὶ ἀνθράκιον κυλίκιον προκείμενον ἀπὸ ταλάντων τρισμυρίων· ↙ καὶ οἶνος πολὺς καὶ ἡδὺς, ὃν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἔπινεν.

8. Ὁ δὲ πότος οὐ κατὰ προκείμενον νόμον ἐγένετο· οὕτως δὲ ἠθέλησεν ὁ βασιλεὺς, καὶ ἐπέταξε τοῖς οἰκονόμοις ποιῆσαι τὸ θέλημα ÷ αὐτοῦ καὶ ↙ τῶν ἀνθρώπων.

9. Καὶ Οὐασθεὶν ἡ βασίλισσα ἐποίησε πότον ταῖς γυναιξὶν ἐν τοῖς βασιλείοις αὐτῆς[i].

10. Ἐν δὲ τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἡδέως γενόμενος ὁ βασιλεὺς ⁜ ἐν τῷ οἴνῳ, ↙ εἶπε τῷ Μαουμὰν καὶ Ζαμαθὰ καὶ Ἀρβωνὰ καὶ Βαγαθὰ καὶ Ἀβαγαθὰ καὶ Ζαρὰθ καὶ Ἀχαρθὰς, τοῖς ἑπτὰ εὐνούχοις ⁜ τοῖς διακόνοις πρὸ προσώπου ↙ τοῦ βασιλέως Ἀρταξέρξου,

11. Εἰσαγαγεῖν ⁜ τὴν Οὐασθεὶν ↙ τὴν βασίλισσαν πρὸς αὐτὸν, τοῦ περιθεῖναι αὐτῇ τὸ διάδημα, ⁜ καὶ βασιλεύειν αὐτὴν, ↙ καὶ δεῖξαι αὐτὴν ÷ πᾶσι ↙ [τοῖς ἄρχουσι καὶ][k] τοῖς ἔθνεσι, τὸ κάλλος αὐτῆς, ὅτι καλὴ ἦν.

12. Καὶ οὐκ εἰσήκουσεν αὐτῶν Οὐασθεὶν ἡ βασίλιστα, ἐλθεῖν ⁜ κατὰ τὸ ῥῆμα τοῦ βασιλέως τὸ ↙ μετὰ τῶν εὐνούχων. καὶ ἐλυπήθη ὁ βασιλεὺς ⁜ σφόδρα ↙ καὶ ὠργίσθη, ⁜ καὶ ὀργὴ ἐξεκαύθη ἐν αὐτῷ. ↙

13. Καὶ εἶπεν ⁜ ὁ βασιλεὺς ↙ τοῖς φίλοις αὐτοῦ, ⁜ εἰδόσι τοὺς καιροὺς· ↙ Κατὰ ταῦτα ἐλάλησεν ÷ Οὐασθεί· ↙ ποιήσατε οὖν περὶ τούτου ⁜ γινώσκοντες ↙ νόμον καὶ κρίσιν.

14. Καὶ προσῆλθον αὐτῷ Χαρσὰν, Ἀσαθὰ, Ῥαμαθὰ, [Θαρσὶς,] Μαρὸς, Μαρσανὰ, Μαμοβχὰν, οἱ ⁜ ἑπτὰ ↙ ἄρχοντες Περσῶν καὶ Μήδων, οἱ ἐγ-

[i] Al. ὅπου ὁ βασιλεὺς Ἀρταξέρξης.

[k] [ ] Inclusa desunt in MS.

EDITIO VETUS ALTERA.

7. Καὶ ποτήρια χρυσᾶ ἔξαλλα, καὶ οἶνος βασιλικὸς, ὃν ὁ βασιλεὺς πίνει.

8. Καὶ πότος κατὰ τὸν νόμον οὕτως γὰρ ἐπέταξεν ὁ βασιλεὺς ποιῆσαι τὸ θέλημα ἀνθρώπων.

9. Καὶ Οὐαστεὶν ἡ βασίλισσα ἐποίησε δοχὴν μεγάλην πάσαις ταῖς γυναιξὶν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ βασιλέως.

10. Ἐγένετο δὲ τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἐν τῷ εὐφρανθῆναι τὸν βασιλέα ἐν τῷ οἴνῳ, εἶπεν ὁ βασιλεὺς τοῖς παισὶν αὐτοῦ,

11. Ἀγαγεῖν Οὐαστεὶν τὴν βασίλισσαν εἰς τὸ συνεστηκὸς συμπόσιον ἐν τῷ διαδήματι τῆς βασιλείας αὐτῆς, κατὰ πρόσωπον τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ.

12. Καὶ οὐκ ἠθέλησεν Οὐαστεὶ ἡ βασιλίσσα ποιῆσαι τὸ θέλημα τοῦ βασιλέως διὰ χειρὸς τῶν εὐνούχων. ὡς δὲ ἤκουσεν ὁ βασιλεὺς ὅτι ἠκύρωσεν Οὐαστεὶ τὴν βουλὴν αὐτοῦ, ἐλυπώθη σφόδρα, καὶ ὀργὴ ἐξεκαύθη ἐν αὐτῷ·

13. Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς πᾶσι τοῖς σοφοῖς, τοῖς εἰδόσιν νόμον καὶ κρίσιν, τὶ ποιήσει τῇ βασιλίσσῃ, περὶ τοῦ μήτε θεληκέναι αὐτὴν ποιῆσαι τὸ θέλημα τοῦ βασιλέως.

14. Καὶ προσῆλθον πρὸς αὐτὸν οἱ ἄρχοντες Περσῶν καὶ Μήδων, καὶ οἱ ὁρῶντες τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως.

EDITIO ORIGENICA.

γὺς τοῦ βασιλέως, οἱ παρακαθήμενοι πρῶτοι τῷ βασιλεῖ.

15. ÷ Καὶ ἀπήγγειλαν αὐτῷ ↙ κατὰ τοὺς νόμους, ὡς δεῖ ποιῆσαι τῇ βασιλίσσῃ Οὐασθεὶ, ὅτι οὐκ ἐποίησε τὰ προσταχθέντα ὑπὸ τοῦ βασιλέως ※ Ἀσουήρου ↙ διὰ τῶν εὐνούχων.

16. Καὶ εἶπεν ὁ Μαμουχαῖος πρὸς τὸν βασιλέα καὶ τοὺς ἄρχοντας· Οὐ τὸν βασιλέα μόνον ἠδίκησεν Οὐασθεὶ ἡ βασίλισσα, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς ἡγουμένους ※ ὅσοι ἐν πάσαις χώραις ↙ τοῦ βασιλέως ※ Ἀρταξέρξου ↙.

17. Καὶ ἐπιδιηγήσατο αὐτοῖς τὰ ῥήματα τῆς βασιλίσσης, καὶ ὡς ἀντεῖπε τῷ βασιλεῖ. ὡς οὖν ἀντεῖπεν ※ ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτῶν ἐν τῷ λέγειν αὐτὰς, ↙ τῷ βασιλεῖ Ἀρταξέρξῃ ※ εἶπεν ἀγαγεῖν τὴν Οὐασθεὶν τὴν βασίλισσαν εἰς πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἦλθεν· ↙

18. Οὕτως σήμερον αἱ τυραννίδες αἱ λοιπαὶ τῶν ἀρχόντων Περσῶν καὶ Μήδων, αἵτινες ἀκούσασαι τὰ ὑπ' αὐτῆς λεχθέντα τῷ βασιλεῖ, τολμήσωσιν ὁμοίως ἀτιμάσαι τοὺς ἄνδρας αὐτῶν.

19. Εἰ οὖν τῷ βασιλεῖ δοκεῖ, προσταξάτω ※ ῥῆμα ↙ βασιλικὸν ※ ἐκ προσώπου αὐτοῦ, ↙ καὶ γραφήτω κατὰ τοὺς νόμους Περσῶν καὶ Μήδων, καὶ μὴ ἄλλως χρησάσθω, καὶ μὴ εἰσελθέτω ἔτι ἡ βασίλισσα πρὸς τὸν βασιλέα ※ Ἀσούηρον· ↙ καὶ τὴν βασιλείαν αὐτῆς δοτω ὁ βασιλεὺς γυναικὶ κρείττονι αὐτῆς.

20. Καὶ ἀκουσθήτω ὁ λόγος ὁ ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ὃν ἐὰν ποιῇ ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, ※ ὅτι πολλή· ↙ καὶ οὕτως πᾶσαι αἱ γυναῖκες περιθήσουσι τιμὴν τοῖς ἀνδράσιν αὐτῶν, ἀπὸ πλουσίου ἕως πτωχοῦ.

21. Καὶ ἤρεσεν ὁ λόγος τῷ βασι-

EDITIO VETUS ALTERA.

16. Καὶ παρεκάλεσεν αὐτὸν Βουγαῖος, λέγων· Οὐ τὸν βασιλέα μόνον ἠδίκησεν Οὐαστεὶ ἡ βασίλισσα, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄρχοντας Περσῶν καὶ Μήδων·

17. Καὶ εἰς πάντας τοὺς λαοὺς ἡ ἀδικία αὕτη ἐξῆλθεν, ὅτι ἠκύρωσε τὸ πρόσταγμα τοῦ βασιλέως.

19. Εἰ δοκεῖ οὖν τῷ κυρίῳ ἡμῶν καὶ ἀρεστὸν τῷ φρονήματι, γραφήτω εἰς πάσας τὰς χώρας καὶ πρὸς πάντα τὰ ἔθνη. καὶ γνωσθέτω ἠθετεκυῖα τὸν λόγον τοῦ βασιλέως Οὐαστεὶ· ἡ δὲ βασιλεία δοθήτω ἄλλῃ κρείττονι αὐτῆς.

20. Καὶ φαινέσθω ὑπακούουσα τῆς φωνῆς τοῦ βασιλέως· καὶ ποιήσει ἀγαθὸν πάσαις ταῖς βασιλείαις καὶ πάσαις ταῖς δεσποτείαις· [καὶ οὕτω πᾶσαι αἱ γυναῖκες περιθήσουσι τιμὴν τοῖς ἀνδράσιν ἑαυτῶν, ἀπὸ πτωχοῦ ἕως πλουσίου.

21. Καὶ ἤρεσεν ὁ λόγος τῷ βασι-

EDITIO ORIGENICA.

λεῖ καὶ τοῖς ἄρχουσι· καὶ ἐποίησεν ὁ βασιλεὺς καθὰ ἐλάλησεν ὁ Μαμουχαῖος.

22. Καὶ ἀπέστειλεν ÷ ὁ βασιλεὺς ↙ ἐν πάσῃ τῇ βασιλείᾳ, κατὰ χώραν, κατὰ τὴν λέξιν αὐτῶν, ※ κατὰ τὸ γράμμα αὐτῆς, καὶ πρὸς λαὸν καὶ λαὸν κατὰ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ· ↙ ὥστε εἶναι φόβον αὐτοῖς ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν· ※ καὶ λαλεῖν κατὰ τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. ↙

CAP. II.

1. Καὶ μετὰ τοὺς λόγους τούτους ἐκόπασε τοῦ θυμοῦ ὁ βασιλεὺς ※ Ἀρταξέρξης, ↙ καὶ ÷ οὐκ ἔτι ↙ ἐμνήσθη τῆς Οὐασθεὶ, μνημονεύων οἷα ἐλάλησε, καὶ ὡς κατέκρινεν αὐτήν.

2. Καὶ εἶπον οἱ διάκονοι τοῦ βασιλέως, ※ οἱ λειτουργοῦντες[l] αὐτοῦ. ↙ Ζητηθήτω τῷ βασιλεῖ κοράσια ἄφθορα, καλὰ τῷ εἴδει·

3. Καὶ καταστήσει ὁ βασιλεὺς κωμάρχους ἐν πάσαις ταῖς χώραις τῆς βασιλείας αὐτοῦ· καὶ ἐπιλεξάτωσαν ※ πάντα ↙ κοράσια παρθενικὰ καλὰ τῷ εἴδει εἰς Σοῦσαν τὴν πόλιν, εἰς τὸν γυναικῶνα· [καὶ παραδοθήτωσαν ※ τῷ Γωγαίῳ ↙ τῷ εὐνούχῳ τοῦ βασιλέως, τῷ φυλακὶ τῶν γυναικῶν·][m] καὶ δυθήτω σμήγματα, καὶ ἡ λοιπὴ ἐπιμέλεια.

4. Καὶ ἡ γυνὴ ἡ ἐὰν ἀρέσῃ τῷ βασιλεῖ, βασιλεύσει ἀντὶ Οὐασθεί. καὶ ἤρεσε τὸ πρᾶγμα τῷ βασιλεῖ, καὶ ἐποίησεν οὕτως.

5. Καὶ ἄνθρωπος Ἰουδαῖος ἦν ἐν Σούσοις τῇ πόλει, καὶ ὄνομα αὐτῷ Μαρδοχαῖος· οὗτος Ἰαείρου, τοῦ Σεμείου, τοῦ Κίσαίου, ἐκ φυλῆς Βενιαμίν.

[l] λειτουργοί.

[m] Inclusa desiderantur in MS.

EDITIO VETUS ALTERA.

λεῖ καὶ τοῖς ἄρχουσι· καὶ ἐποίησεν ὁ βασιλεὺς καθὰ ἐλάλησεν ὁ Μουχαῖος[c].

22. Καὶ ἀπέστειλεν ὁ βασιλεὺς ἐν πάσῃ τῇ βασιλείᾳ εἰς χώραν καὶ χώραν, κατὰ τὴν λέξιν αὐτῶν, ὥστε εἶναι αὐτοῖς φόβον ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν.]

CAP. II.

1. Ἑτοίμως κατὰ τὸν λόγον τοῦτον, καὶ οὕτως ἐστὶ τοῦ μνημονεύειν τῆς Οὐαστεὶν, καὶ ὧν ἐποίησεν Ἀσυήρῳ τῷ βασιλεῖ.

2. Καὶ εἶπον οἱ λειτουργοὶ τοῦ βασιλέως· Ζητήσωμεν παρθένους καλὰς τῷ εἴδει.

3. Καὶ δοθήτωσαν ὑπὸ χεῖρα Γωγαίου τοῦ εὐνούχου, τοῦ φύλακος τῶν γυναικῶν·

4. Καὶ ἡ παῖς ἡ ἐὰν ἀρέσει τῷ βασιλεῖ, κατασταθήσεται ἀντὶ Οὐαστεὶν. καὶ ἐποίησαν ἑτοίμως κατὰ ταῦτα.

5. Καὶ ἦν ἀνὴρ Ἰουδαῖος ἐν Σούσοις τῇ πόλει, ᾧ ὄνομα Μαρδοχαῖος, υἱὸς Ἰαείρου, τοῦ Σεμείου, τοῦ Κισαίου, τῆς φυλῆς Βενιαμίν.

[c] Βουγαῖος, supra, ver. 16.

EDITIO ORIGENICA.

6. Ὃς ἦν αἰχμάλωτος ἐξ Ἱερουσαλὴμ, ※ μετὰ τῆς ※ αἰχμαλωσίας τῆς αἰχμαλωτευθείσης μετὰ Ἰεχονίου τοῦ ※ βασιλέως Ἰούδα, ✓ ὃν[n] ᾐχμαλώτευσε Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς Βαβυλῶνος.

7. Καὶ ἦν τούτῳ παῖς θρεπτὴ [※ Ἀδαασσὰ,] αὕτη Ἐσθὴρ, ✓ θυγάτηρ Ἀμιναδὰβ ἀδελφοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ※ ὅτι οὐκ εἶχε πατέρα· ✓ ÷ καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς Ἐσθήρ. ✓ ἐν δὲ τῷ μεταλλάξαι αὐτῆς τοὺς γονεῖς, ἐπαίδευσεν αὐτὴν ※ Μαρδοχαῖος ✓ ἑαυτῷ εἰς θυγατέρα. καὶ ἦν τὸ κοράσιον καλὸν τῷ εἴδει, ※ καὶ ὡραῖον τῇ ὄψει σφόδρα. ✓

8. Καὶ ὅτε ἠκούσθη τὸ πρόσταγμα τοῦ βασιλέως ※ καὶ δόγμα αὐτοῦ, ✓ συνήχθησαν κοράσια πολλὰ εἰς Σοῦσαν τὴν πόλιν ὑπὸ χεῖρα Γωγαίου. καὶ ἤχθη Ἐσθὴρ ※ πρὸς οἶκον τοῦ βασιλέως ✓ ἐπὶ τὸν Γωγαῖον φύλακα τῶν γυναικῶν.

9. Καὶ ἤρεσε τὸ κοράσιον αὐτῷ, καὶ εὗρε χάριν ἐνώπιον αὐτοῦ. καὶ ἔσπευσε τὸ σμῆγμα αὐτῆς καὶ τὴν μερίδα δοῦναι αὐτῇ, καὶ τὰ ἑπτὰ κοράσια τὰ προδεδειγμένα ※ δοῦναι ✓ αὐτῇ ἐκ τοῦ βασιλικοῦ· καὶ ἐχρήσατο αὐτῇ καλῶς καὶ ταῖς ἅβραις αὐτῆς ※ εἰς ἀγαθὸν ✓ ἐν τῷ γυναικῶνι.

10. Καὶ οὐχ ὑπέδειξεν Ἐσθὴρ τὸ γένος αὐτῆς οὐδὲ τὴν πατρίδα· ὁ γὰρ Μαρδοχαῖος ἐνετείλατο αὐτῇ μὴ ἀπαγγεῖλαι.

11. Καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν Μαρδοχαῖος περιεπάτει κατὰ τὴν αὐλὴν τὴν γυναικείαν, ἐπισκοπῶν τί συμβήσεται τῇ Ἐσθὴρ, ※ καὶ τί ποιηθήσεται αὐτῇ. ✓

12. Οὗτος δὲ ἦν κορασίου καιρὸς εἰσελθεῖν[o] πρὸς τὸν βασιλέα ※ Ἀρταξέρξην ✓, ὅταν ἀνεπλήρωσεν ※ αὐτὴ κατὰ τὸ δόγμα τῶν γυναικῶν ✓ δώδεκα μῆνας. οὕτως γὰρ

[n] Al. ἦν.

[o] γρ. καὶ κορασίου. male.

EDITIO VETUS ALTERA.

7. Καὶ ἦν ἐκτρέφων πιστῶς τὴν Ἐσθὴρ, θυγατέρα ἀδελφοῦ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.

καὶ ἦν ἡ παῖς καλὴ τῷ εἴδει σφόδρα, καὶ ὡραία τῇ ὄψει.

8. Καὶ ἠλήφθη τὸ κοράσιον εἰς τὸν οἶκον τοῦ βασιλέως.

9. Καὶ εἶδε Γωγαῖος ὁ εὐνοῦχος ὁ φύλαξ τῶν γυναικῶν τὸ κοράσιον, καὶ ἤρεσεν αὐτῷ ὑπὲρ πάσας τὰς γυναῖκας. καὶ εὗρεν Ἐσθὴρ χάριν καὶ ἔλεον κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ. καὶ ἔσπευδε προστατῆσαι αὐτῆς, καὶ ἐπέδωκεν ὑπὲρ τὰ ἑπτὰ κοράσια τὰς ἅβρας αὐτῆς.

EDITIO ORIGENICA.

ἀναπληροῦνται αἱ ἡμέραι τῆς θεραπείας· ἓξ μῆνας ÷ ἀλειφόμεναι ↙ ἐν ἐλαίῳ σμυρνίνῳ, καὶ ἓξ μῆνας ἐν τοῖς ἀρώμασι καὶ ἐν τοῖς σμήγμασι τῶν γυναικῶν.

13. Καὶ τότε ※ ἡ νεανὶς ↙ εἰσπορεύεται πρὸς τὸν βασιλέα· καὶ ᾧ ἐὰν εἴπῃ παραδώσει αὐτὴν συνεισέρχεσθαι αὐτῇ ἀπὸ τοῦ γυναικῶνος ἕως τῶν βασιλείων.

14. Δείλης αὐτῆς[p] εἰσπορεύεται, καὶ πρὸς ἡμέραν αὐτῆς[q] ἀποτρέχει εἰς τὸν γυναικῶνα τὸν δεύτερον, οὗ Σασαγὰζ ὁ εὐνοῦχος τοῦ βασιλέως ὁ φύλαξ τῶν γυναικῶν· καὶ οὐκ εἰσπορεύεται πρὸς τὸν βασιλέα, ἐὰν μὴ ※ θελήσει αὐτὴν ὁ βασιλεὺς, καὶ ↙ κληθῇ ὀνόματι.

15. Ἐν δὲ τῷ ἀναπληροῦσθαι τὸν χρόνον Ἐσθὴρ τῆς θυγατρὸς Ἀμιναδὰβ, ἀδελφοῦ πατρὸς Μαρδοχαίου, ※ ἣν ἔλαβεν αὐτῷ εἰς θυγατέρα, ↙ τοῦ εἰσελθεῖν πρὸς τὸν βασιλέα, οὐδὲν ἠθέτησε ※ ῥῆμα ↙ ὧν αὐτῇ ἔλεγε ※ Γωγαῖος ↙ ὁ εὐνοῦχος ※ τοῦ βασιλέως ὁ φύλαξ τῶν γυναικῶν· ἦν γὰρ Ἐσθὴρ εὑρίσκουσα χάριν παρὰ πάντων τῶν βλεπόντων αὐτήν.

16. Καὶ εἰσῆλθεν [Ἐσθὴρ] πρὸς τὸν βασιλέα τὸν Ἀρταξέρξην ※ εἰς τὸν οἶκον τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ↙ τῷ μηνὶ τῷ δεκάτῳ, ὅς ἐστι Τηβὴθ[r], τῷ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ τῷ ἑβδόμῳ.

17. Καὶ ἠράσθη ὁ βασιλεὺς τῇ Ἐσθὴρ ※ παρὰ πάσας[s] τὰς γυναῖκας, ↙, καὶ εὗρε χάριν ※ καὶ ἔλεον ἐνώπιον αὐτοῦ ↙ παρὰ πάσας τὰς παρθένους· καὶ ἐπέθηκε τὸ διάδημα τὸ γυναικεῖον αὐτῇ, ※ καὶ ἐβασίλευσεν αὐτὴν ἀντὶ Οὐασθεί. ↙

18. Καὶ ἐποίησεν ὁ βασιλεὺς πότον ※ μέγαν ↙ πᾶσι τοῖς φίλοις αὐτοῦ καὶ ταῖς δυνάμεσιν ÷ ἐφ' ἡμέρας ἑπτὰ, καὶ ὕψωσε ↙ τοὺς γάμους

EDITIO VETUS ALTERA.

13. Ὡς δὲ ἠσήχθη Ἐσθὴρ πρὸς τὸν βασιλέα, ἤρεσεν αὐτῷ σφόδρα.

14. Καὶ ὅταν ἐγένετο ἑσπέρα εἰσήγετο, καὶ πρωῒ ἀπελύετο.

17. Ὡς δὲ κατεμάνθανεν ὁ βασιλεὺς πάσας τὰς παρθένους, ἐφάνη ἐπιφανεστάτη Ἐσθὴρ, καὶ εὗρε χάριν καὶ ἔλεον κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ· καὶ ἐπέθηκε τὸ διάδημα τῆς βασιλίσσης ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῆς.

18. Καὶ ἤγαγεν ὁ βασιλεὺς τὸν γάμον τῆς Ἐσθὴρ ἐπιφανῶς, καὶ ἐποίησεν ἀφέσεις πάσαις ταῖς χώραις.

[p] αὐτή. [q] αὐτή.
[r] γρ. βήθ. [s] γρ. πάντας.

EDITIO ORIGENICA.

Ἐσθὴρ, καὶ ἄφεσιν ἐποίησε τοῖς ὑπὸ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ.

19. ※ Ἐν δὲ τῷ ἀθροίζεσθαι τὰς παρθένους τὸ δεύτερον, ↙ καὶ ὁ Μαρδοχαῖος ἐθεράπευεν ἐν τῇ αὐλῇ ※ τοῦ βασιλέως. ↙

20. Ἡ δὲ Ἐσθὴρ οὐχ ὑπέδειξε τὴν πατρίδα αὐτῆς ※ καὶ λαὸν αὐτῆς· ↙ οὕτω γὰρ ἐνετείλατο αὐτῇ Μαρδοχαῖος, ÷ φοβεῖσθαι τὸν θεὸν, ↙ καὶ ποιεῖν τὰ προστάγματα αὐτοῦ, καθὼς ἦν ※ ἐν τῷ τιθηνῆσθαι αὐτὴν ↙ παρ' αὐτῷ. ÷ καὶ Ἐσθὴρ οὐ μετήλλαξε τὴν ἀγωγὴν αὐτῆς. ↙

21. Καὶ ἐλυπήθησαν ※ Γαββαθὰν καὶ Θαρὰς ↙ οἱ δύο εὐνοῦχοι τοῦ βασιλέως, οἱ ἀρχισωματοφύλακες, ÷ ὅτι προήχθη Μαρδοχαῖος, ↙ καὶ ἐζήτουν ἀποκτεῖναι τὸν βασιλέα Ἀρταξέρξην.

22. Καὶ ἐδηλώθη ὁ λόγος Μαρδοχαίῳ, καὶ ἐσήμανεν Ἐσθὴρ ※ τῇ βασιλίσσῃ, ↙ καὶ αὐτὴ ἐνεφάνισε τῷ βασιλεῖ ÷ Ἀρταξέρξῃ ↙ τὰ τῆς ἐπιβουλῆς.

23. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἀνήτασε τοὺς δύο εὐνούχους, καὶ ἐκρέμασεν αὐτούς. καὶ προσέταξεν, ὁ βασιλεὺς καταχωρίσαι εἰς βιβλίου θήκην ÷, ὑπὲρ τῆς εὐνοίας Μαρδοχαίου ἐν ἐγκωμίῳ. ↙

CAP. III.

1. Μετὰ δὲ ※ τὰ ῥήματα ↙ ταῦτα ἐδόξασεν ὁ βασιλεὺς Ἀρταξέρξης Ἀμὰν ※ υἱὸν ↙ Ἀμαδαθοῦ Γωγαῖον, καὶ ὕψωσεν αὐτὸν, καὶ ἐπρωτοβάθρει ※ ἐπάνω ↙ πάντων τῶν φίλων τῶν αὐτοῦ.

2. Καὶ ※ πάντες οἱ δοῦλοι τοῦ βασιλέως, καὶ ↙ πάντες οἱ ἐν τῇ αὐλῇ ※ τοῦ βασιλέως, κάμπτοντες ↙ προσεκύνουν αὐτόν. οὕτως γὰρ προσέταξεν αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς ποιῆσαι. ὁ δὲ Μαρδοχαῖος οὐ ※ κέκαμπτεν οὐδὲ προσεκύνει αὐτῷ.

EDITIO VETUS ALTERA.

CAP. III.

1. Καὶ ἐγένετο μετὰ τοὺς λόγους τούτους, ἐμεγάλυνεν ὁ βασιλεὺς Ἀσυήρος Ἀμὰν Ἀμαδαθοῦν Γωγαῖον, καὶ ἐπῆρεν αὐτόν· καὶ ἔθηκεν αὐτὸν θρόνον αὐτοῦ, ὑπεράνω τῶν φίλων αὐτοῦ.

2. Ὥστε κάμπτεσθαι καὶ προσκυνεῖν ἐπὶ τὴν γῆν αὐτῷ πάντας. πάντων οὖν προσκυνούντων αὐτῷ κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ βασιλέως, Μαρδοχαῖος οὐ προσεκύνει αὐτῷ.

EDITIO ORIGENICA.

3. Καὶ εἶπον[u] ※ οἱ παῖδες τοῦ βασιλέως ↙ οἱ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ βασιλέως Μαρδοχαίῳ· ÷ Μαρδοχαῖε, ↙ τί παρακούεις τὰ ὑπὸ τοῦ βασιλέως λεγόμενα ;

4. Ἔλεγον δὲ αὐτῷ καθ' ἑκάστην ἡμέραν, καὶ οὐχ ὑπήκουσεν αὐτῶν. καὶ ὑπέδειξαν τῷ Ἀμὰν ἀντιτασσόμενον τοῖς τοῦ βασιλέως λόγοις Μαρδοχαῖον· καὶ ὑπέδειξεν αὐτοῖς ÷ Μαρδοχαῖος ↙, ὅτι ἐστὶν Ἰουδαῖος.

5. Καὶ ἐπιγνοὺς Ἀμὰν ὅτι Μαρδοχαῖος ※ οὐ κάμπτει καὶ ↙ οὐ προσκυνεῖ αὐτῷ, ἐθυμώθη ※ Ἀμὰν ↙ σφόδρα.

6. ※ Καὶ ἐξουδένωσεν ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ ※ ἐπιβαλεῖν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ Μαρδοχαίῳ μονώτατον, ὅτι ※ ἀνήγγειλαν αὐτῷ τὸν λαὸν Μαρδοχαίου· καὶ ἐβουλεύσατο ※ Ἀμὰν ↙ ἀφανίσαι πάντας τοὺς Ἰουδαίους τοὺς ὑπὸ τὴν βασιλείαν Ἀρταξέρξου.

7. ÷ Καὶ ἐποίησε ψήφισμα ↙ ※ ἐν τῷ μηνὶ τῷ πρώτῳ, αὐτὸς ὁ μὴν Νισὰν, ↙ ἐν ἔτει δωδεκάτῳ τῆς βασιλείας Ἀρταξέρξου, ÷ καὶ ↙ ἔβαλεν ※ φοὺρ, τουτέστιν ↙ κλήρους, ※ εἰς πρόσωπον Ἀμὰν ↙, ἡμέραν ἐξ ἡμέρας, καὶ μῆνα ἐκ μηνὸς, [÷ ὥστε ἀπολέσαι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τὸ γένος Μαρδοχαίου, καὶ ἔπεσεν ὁ κλῆρος ↙] εἰς τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην τοῦ μηνὸς ὅς ἐστιν Ἀδάρ.

8. Καὶ ἐλάλησεν ※ Ἀμὰν ↙ πρὸς τὸν βασιλέα Ἀρταξέρξην. Ὑπάρχει ἔθνος διεσπαρμένον ※ καὶ διηρημένον ↙ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐν πάσῃ τῇ βασιλείᾳ σου· οἱ δὲ νόμοι αὐτῶν ἔξαλλοι παρὰ πάντα τὰ ἔθνη, τῶν δὲ νόμων τοῦ βασιλέως παρακούουσι, καὶ τῷ βασιλεῖ οὐ συμφέρει ἐᾶσαι αὐτούς.

9. Εἰ οὖν τῷ βασιλεῖ δοκεῖ, δογματισάτω ἀπολέσαι αὐτοὺς, κἀγὼ

[u] γρ. εἶδον.

EDITIO VETUS ALTERA.

3. Καὶ εἶδον οἱ παῖδες τοῦ βασιλέως ὅτι Μαρδοχαῖος οὐ προσκυνεῖ τὸν Ἀμάν· καὶ εἶπον οἱ παῖδες τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν Μαρδοχαῖον· Τί σὺ παρακούεις τοῦ βασιλέως, καὶ οὐ προσκυνεῖς τὸν Ἀμάν ;

4. Καὶ ἀπήγγειλεν αὐτοῖς, ὅτι Ἰουδαῖός ἐστιν. καὶ ἀπήγγειλαν περὶ αὐτοῦ τῷ Ἀμάν.

5. Ὡς δὲ ἤκουσεν Ἀμὰν, ἐθυμώθη τῷ Μαρδοχαίῳ, καὶ ὀργὴ ἐξεχύθη ἐν αὐτῷ.

6. Καὶ ἐζήτει ἀνελεῖν τὸν Μαρδοχαῖον καὶ πάντα τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ.

Καὶ περιζηλώσας ὁ Ἀμὰν, καὶ κινηθεὶς ἐν παντὶ τῷ θυμῷ, ἐρυθρὸς ἐγένετο, ἐκτρέπων αὐτῶν ἐξ ὀφθαλμῶν αὐτοῦ.

8. Καὶ τῇ[d] καρδίᾳ φαύλῃ ἐλάλει τῷ βασιλεῖ κακὰ περὶ Ἰσραὴλ, λέγων· Ἔστι λαὸς διεσπαρμένος ἐν πάσαις ταῖς βασιλείαις, λαὸς πολέμου καὶ ἀπειθὴς, ἔξαλλα νόμιμα ἔχων· τοῖς δὲ νόμοις σου, βασιλεῦ, οὐ προσέχουσι· γνωριζόμενοι ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, πονηροὶ ὄντες· καὶ τὰ προστάγματά σου ἀθετοῦσι, πρὸς καθαίρεσιν τῆς δόξης σου.

9. Εἰ δοκεῖ οὖν τῷ βασιλεῖ, καὶ ἀγαθὴ ἡ κρίσις ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, δο-

[d] γρ. ἡ.

EDITIO ORIGENICA.

μύρια τάλαντα ἀργυρίου παραστήσω ※ ἐπὶ χεῖρας τῶν ποιούντων τὰ ἔργα εἰσαγαγεῖν ↙ εἰς τὸ γαζοφυλάκιον τοῦ βασιλέως.

10. Καὶ περιελόμενος ὁ βασιλεὺς τὸ δακτύλιον, ἔδωκεν εἰς χεῖρας Ἀμὰν, σφραγίσαι κατὰ τῶν γεγραμμένων κατὰ τῶν Ἰουδαίων.

11. Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς τῷ Ἀμάν· Τὸ μὲν ἀργύριον ἔχε, τῷ δὲ ἔθνει χρῶ ὡς βούλει.

12. Καὶ ἐκλήθησαν οἱ γραμματεῖς τῷ βασιλεῖ μηνὶ τῷ πρώτῳ, ÷ αὐτὸς ὁ μὴν Νισὰν, ↙ τῇ τρισκαιδεκάτῃ ※ ἡμέρᾳ αὐτοῦ. ↙ καὶ ἔγραψαν ※ κατὰ πάντα ↙ ὡς ἐπέταξεν Ἀμὰν τοῖς στρατηγοῖς ※ τοῦ βασιλέως, ↙ καὶ τοῖς ἄρχουσι κατὰ πᾶσαν χώραν ÷ ἀπὸ Ἰνδικῆς ἕως τῆς Αἰθιοπίας, ἑκατὸν εἴκοσι καὶ ἑπτὰ χώραις, ↙ τοῖς τε ἄρχουσι τῶν ἐθνῶν κατὰ τὴν ἑαυτῶν λέξιν, διὰ τοῦ βασιλέως Ἀρταξέρξου. ※ καὶ ἐγράφη, καὶ ἐσφραγίσθη ἐν τῷ δακτυλίῳ τοῦ βασιλέως. ↙

13. Καὶ ἀπεστάλη διὰ βιβλιαφόρων εἰς τὴν Ἀρταξέρξου βασιλείαν, ἀφανίσαι ※ καὶ φονεῦσαι καὶ ἀπολέσαι ↙ τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων, ※ ἀπὸ νεανίσκου καὶ ἕως πρεσβύτου, νήπια καὶ γυναῖκας, ↙ ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ, ※ τῇ τρισκαιδεκάτῃ ↙ μηνὸς δωδεκάτου, ὅς ἐστιν ※ ὁ μὴν ↙ Ἀδὰρ, καὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν διαρπάσαι.

÷ Τῆς δὲ ἐπιστολῆς ἐστι τὸ ἀντί- ÷ γραφον τόδε.

÷ Βασιλεὺς μέγας Ἀρταξέρξης ÷ τοῖς ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς ἕως τῆς Αἰ- ÷ θιοπίας, ἑκατὸν εἴκοσιν καὶ ἑπτὰ ÷ χωρῶν ἄρχουσι καὶ τοπάρχαις ÷ ὑποτεταγμένοις τάδε γράφει.

÷ Πολλῶν ἐπάρξας ἐθνῶν, καὶ πά- ÷ σης ἐπικρατήσας οἰκουμένης, ἐ- ÷ βουλήθην μὴ τῷ θράσει τῆς ἐξου- ÷ σίας ἐπαιρόμενος, ἐπιεικέστερον

EDITIO VETUS ALTERA.

θείτω μοι τὸ ἔθνος εἰς ἀπώλειαν· καὶ διαγράψω εἰς τὸ γαζοφυλάκιον ἀργυρίου τάλαντα μύρια.

11. Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ βασιλεύς. Τὸ μὲν ἀργύριον ἔχε, τῷ δὲ ἔθνει χρῶ ὡς ἄν σοι ἀρεστὸν ᾖ.

10. Καὶ περιήλατο ὁ βασιλεὺς τὸ δακτύλιον ἀπὸ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, καὶ ἔδωκε τῷ Ἀμὰν, λέγων· Γράφε εἰς πάσας τὰς πόλεις καὶ χώρας, καὶ σφραγίζου τῷ δακτυλίῳ τοῦ βασιλέως· οὐ γάρ ἐστιν ὃς ἀποστρέψει τὴν σφραγίδα.

7. Καὶ ἐπορεύθη Ἀμὰν πρὸς τοὺς θεοὺς αὐτοῦ, τοῦ ἐπιγνῶναι ἡμέραν θανάτου αὐτῶν, καὶ βαλεῖν κλήρους εἰς τὴν τρισκαιδεκάτην τοῦ μηνὸς Ἀδαρνισάν·

Φονεύειν πάντας τοὺς Ἰουδαίους, ἀπὸ ἀρσενικοῦ ἕως θηλυκοῦ, καὶ διαρπάζειν τὰ νήπια. καὶ ἔσπευσε καὶ ἔδωκεν εἰς χεῖρας τρεχόντων ἱππέων·

Καὶ ὑποστρέψαι τὴν ὑποτεταγμένην ἐπιστολήν.

Βασιλεὺς μέγας Ἀρταξέρξης τοῖς ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς ἕως τῆς Αἰθιοπίας ἑκατὸν καὶ εἴκοσι ἑπτὰ χωρῶν ἄρχουσι καὶ σατράπαις τάδε γράφω.

Πολλῶν ἐπάρξας [ἐθνῶν, καὶ πάσης ἐπικρατήσας τῆς οἰκουμένης, ἐβουλήθην μὴ τῷ θράσει τῆς ἐξουσίας ἐπαιρόμενος,] ἐπιεικέστερον δὲ καὶ

EDITIO ORIGENICA.

÷ δὲ καὶ μετὰ ἠπιότητος ἀεὶ διεξαγαγὼν, τοὺς τῶν ὑποτεταγμένων ἀκυμάτους διὰ παντὸς καταστῆσαι βίους, τήν τε βασιλείαν ἥμερον καὶ πορευτὴν ἄχρι περάτων παρεξόμενος, ἀνανεώσασθαί τε τὴν ποθουμένην πᾶσιν ἀνθρώποις εἰρήνην.

÷ Πυνθανομένου δέ μου τῶν συμβούλων, πῶς ἂν ἀχθείη τοῦτο ἐπὶ πέρας, ὁ σωφροσύνῃ παρ' ἡμῖν διενέγκας, καὶ ἐν τῇ εὐνοίᾳ ἀπαραλλάκτως καὶ βεβαίᾳ πίστει ἀποδεδειγμένος, καὶ δεύτερον τῶν βασιλειῶν γέρας ἀπενεγκάμενος Ἀμὰν, ὑπέδειξεν ἡμῖν πάροικον ἐν πάσαις ταῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην φυλαῖς ἀναμεμίχθαι δυσμενῆ λαόν τινα, τοῖς νόμοις ἀντίτυπον πρὸς πᾶν ἔθνος, τά τε τῶν βασιλέων παραπέμποντας διηνεκῶς διατάγματα, πρὸς τὸ μὴ κατατίθεσθαι τὴν ὑφ' ἡμῶν κατευθυνομένην ἀμέμπτως συναρχίαν.

÷ Διειληφότες οὖν τόδε τὸ ἔθνος μονώτατον ἐν ἀντιπαραγωγῇ παντὶ διὰ παντὸς ἀνθρώπῳ κείμενον, διαγωγὴν νόμων ξενιζούσαις παράλλαξιν καὶ δυσνοοῦν τοῖς ἡμετέροις πράγμασιν, ἀεὶ τὰ χείριστα συντελοῦν κακὰ, καὶ πρὸς τὸ μὴ τὴν βασιλείαν εὐσταθείας τυγχάνειν.

÷ Προστετάχαμεν οὖν τοὺς σημαινομένους ἡμῖν ἐν τοῖς γεγραμμένοις ὑμῖν ὑπὸ Ἀμὰν, τοῦ τεταγμένου ἐπὶ τῶν πραγμάτων καὶ δευτέρου πατρὸς ἡμῶν, πάντας σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις ἀπολέσθαι ὁλοριζεὶ ταῖς τῶν ἐχθρῶν μαχαίραις, ἄνευ παντὸς οἴκτου καὶ φειδοῦς τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τοῦ δωδεκάτου μηνὸς Ἀδὰρ, τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους [φο-

EDITIO VETUS ALTERA.

μετὰ ἠπιότητος ἀεὶ διεξάγειν τοὺς τῶν ὑποτεταγμένων ἀταράχους διὰ παντὸς καταστῆσαι βίους, τήν τε βασιλείαν ἥμερον καὶ πορευτὴν ἄχρι περάτων παρεχόμενος, ἀνανεώσασθαι τὴν πᾶσιν ἀνθρώποις ποθουμένην εἰρήνην.

Πυνθανομένου δέ μου τῶν συμβούλων, πῶς ἂν ἀχθείη τοῦτο ἐπὶ πέρας, ὁ σοφροσύνῃ παρ' ἡμῖν διενηνοχὼς, εὐνοίᾳ ἀπαραλλάκτως καὶ βεβαίᾳ πίστει, τὸ δὲ δεύτερον τῶν γέρας[e] ἀπενεγκάμενος Ἀμὰν, ὑπέδειξεν ἡμῖν πάροικον ἐν πάσαις ταῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην φυλαῖς ἀναμεμίχθαι δυσμενῆ τινα λαὸν, τοῖς μὲν νόμοις ἀντιδικοῦν πρὸς πᾶν ἔθνος, τὰ δὲ τῶν βασιλέων παραπέμποντα διηνεκῶς προστάγματα, πρὸς τὸ μηδέποτε τὴν βασιλείαν εὐσταθείας τυγχάνειν.

Διειληφότες οὖν μονώτατον τὸ ἔθνος ἐναντίᾳ παραγωγῇ, καὶ δυσνοοῦν τοῖς ἡμετέροις πράγμασιν, ἀεὶ τὰ χείριστα συντελεῖν κακὰ, πρὸς τὸ μηδέποτε κατατίθεσθαι τὴν ὑφ' ἡμῶν κατευθυνομένην μοναρχίαν.

Προστετάχθημεν οὖν ὑμῖν, τοὺς σημαινομένους ὑμῖν ἐν τοῖς γεγραμμένοις ὑπὸ τεταγμένου[f] Ἀμὰν ἐπὶ τῶν πραγμάτων καὶ δευτέρου πατρὸς ἡμῶν, ὁλορίζους ἀπολέσαι σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις ταῖς τῶν ἐχθρῶν μαχαίραις, ἄνευ παντὸς οἴκτου καὶ φειδοῦς, τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τοῦ μηνὸς τοῦ δωδεκάτου· οὗτος ὁ μὴν Ἀδὰρ ὅ ἐστι Δύστρος· φονεύειν πάντας τοὺς Ἰουδαίους, καὶ ἁρπά-

[e] γρ. πέρας.
[f] γρ. τεταγμένων.

EDITIO ORIGENICA.

÷ νεύειν πάντας τοὺς] Ἰουδαίους, ÷ [καὶ] ἁρπάζειν τὰ νήπια.

÷ Ὅπως οἱ πάλαι καὶ νῦν δυσμε- ÷ νεῖς ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ βιαίως[x] τὸν ÷ ᾅδην κατελθόντες, εἰς τὸν μετέ- ÷ πειτα χρόνον εὐσταθῆ καὶ ἀτά- ÷ ραχα παρέχωσιν ἡμῖν διὰ τέλους ÷ τὰ πράγματα. ↙

14. Τὰ δὲ ἀντίγραφα τῶν ἐπιστολῶν ἐξετίθετο ※ δόγμα ↙ κατὰ χώραν ※ καὶ χώραν· ↙ καὶ προσετάγη πᾶσι ※ τοῖς ἔθνεσιν ↙ εἶναι ἑτοίμους εἰς τὴν ἡμέραν ταύτην.

15. ※ Οἱ τρέχοντες ἐξῆλθον. ↙ ἐσπεύδετο δὲ τὸ πρᾶγμα ※ τοῦ βασιλέως, καὶ τὸ δόγμα ἐξετέθη, ↙ καὶ εἰς Σοῦσαν ※ τὴν βάριν. ↙ ὁ δὲ βασιλεὺς καὶ Ἀμὰν ἐκωθωνίζοντο ※ πιεῖν, ↙ ἡ δὲ πόλις ※ Σουσὰ ↙ ἐταράσσετο.

CAP. IV.

1. Καὶ ὁ Μαρδοχαῖος ἐπιγνοὺς ※ πᾶν ↙ τὸ συντελούμενον, διέῤῥηξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἐνεδύσατο τὸ σάκκον, καὶ ÷ κατεπάσατο ↙ σποδὸν· καὶ ἐκπηδήσας διὰ τῆς πλατείας τῆς πόλεως, ἐβόα ÷ ἐν Σούσοις τῇ πόλει ↙ φωνῇ μεγάλῃ· ÷ Ἔθνος μηδὲν ἠδικηκὸς αἴρεται ↙ ※ πικρῶς. ↙

2. Καὶ ἦλθεν ἕως ἀπέναντι τῆς[y] πόλεως, καὶ ἔστη· οὐ γὰρ ἦν ἐξὸν αὐτῷ εἰσελθεῖν τὴν[z] πύλην τῆς πόλεως, ἔχοντι σάκκον ÷ καὶ σποδόν. ↙

3. Καὶ ἐν πάσῃ χώρᾳ ※ καὶ τόπῳ ↙ οὗ ἐξετίθετο τὰ γράμματα ※ τοῦ βασιλέως, ↙ κραυγὴ καὶ κοπε-

[x] ὡς, in MS. Arund.

[y] Al. τῆς πύλης τοῦ βασιλέως, rectius.

[z] Cap. 6. ver. 4. al. εἰς τὴν αὐλῆν.

EDITIO VETUS ALTERA.

ζειν τὰ νήπια.

Ἵνα οἱ πάλαι δυσμενεῖς καὶ νῦν ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ συνελθόντες εἰς τὸν ᾅδην, εἰς τὰ μετέπειτα εὐσταθήσωσιν[g], καὶ μὴ διὰ τέλους παρέχωσιν ἡμῖν πράγματα.

Καὶ ἐν Σουσοῖς ἐξετέθη τὸ πρᾶγμα τοῦτο.

CAP. IV.

1. Ὁ δὲ Μαρδοχαῖος ἐπέγνω πάντα τὰ γεγονότα, καὶ ἡ πόλις Σουσὰ ἐταράσσετο ἐπὶ τοῖς γεγενημένοις. καὶ πᾶσι τοῖς Ἰουδαίοις ἦν πένθος μέγα καὶ πικρὸν ἐν πάσῃ πόλει. ὁ δὲ Μαρδοχαῖος εἰσελθὼν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ περιείλατο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ περιεβάλετο σάκκον.

2. Καὶ σποδωθεὶς ἐξῆλθεν ὡς ἐπὶ τὴν αὐλὴν ἔξω, καὶ ἔστη· οὐ γὰρ ἐδύνατο εἰσελθεῖν εἰς τὰ βασίλεια ἐν σάκκῳ.

[g] γρ. εὐσταθήσουσιν.

EDITIO ORIGENICA.

τὸς καὶ πένθος μέγα τοῖς Ἰουδαίοις ※ νηστεία καὶ κλαυθμὸς καὶ κοπετός ↙· σάκκον τε καὶ σποδὸν ἔστρωσαν ἑαυτοῖς.

4. Καὶ εἰσῆλθον αἱ ἅβραι τῆς βασιλίσσης καὶ οἱ εὐνοῦχοι αὐτῆς, καὶ ἀνήγγειλαν αὐτῇ. καὶ ἐταράχθη ἀκούσασα τὸ γεγονός· καὶ ἀπέστειλεν ※ ἱμάτια ↙ στολῆσαι τὸν Μαρδοχαῖον, καὶ ἀφελέσθαι τὸν σάκκον αὐτοῦ ※ ἀπ' αὐτοῦ. ὁ δὲ οὐκ ἀπετίθετο.

5. Προσεκαλέσατο δὲ Ἐσθὴρ Ἀθὰκ τὸν εὐνοῦχον αὐτῆς, ὃς παρειστήκει αὐτῇ, καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν παρὰ τοῦ Μαρδοχαίου μαθεῖν ÷ αὐτῷ τὸ ἀκριβὲς, ↙ ※ τί τοῦτο, καὶ περὶ τίνος τοῦτο. ↙

6. ※ Ἐξῆλθε δὲ Ἀθὰκ πρὸς Μαρδοχαῖον εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς πόλεως, [πρὸς[a] τὰ βασιλεια.]

7. Ὑπέδειξε δὲ αὐτῷ ὁ Μαρδοχαῖος σύμπαν τὸ γεγονὸς, καὶ τὴν ἐπαγγελίαν ※ τοῦ ἀργυρίου ↙ ἣν ἐπηγγείλατο ὁ Ἀμὰν ※ παραστῆσαι ↙ εἰς τὴν γάζαν τῷ βασιλεῖ, ÷ ταλάντων μυρίων, ↙ ἵνα τοὺς Ἰουδαίους ἀπολέσῃ.

8. Καὶ τὸ ἀντίγραφον ※ γράμμα τοῦ δόγματος ↙ τὸ ἐκτεθὲν ἐν Σούσοις ὑπὲρ τοῦ ἀπολέσθαι αὐτοὺς ἔδωκεν αὐτῷ δεῖξαι τῇ Ἐσθήρ· καὶ εἶπεν αὐτῷ, ἐντείλασθαι αὐτῇ εἰσελθούσῃ πρὸς τὸν βασιλέα παραιτήσασθαι καὶ ἀξιῶσαι αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ÷ καὶ τῆς πατρίδος. ↙

÷ Μνησθεῖσα ἡμερῶν ταπεινώ-
÷ σεώς σου ὡς ἐτράφης ἐν χειρί μου.
÷ διότι Ἀμὰν ὁ δευτερεύων τῷ βα-
÷ σιλεῖ ἐλάλησε καθ' ἡμῶν εἰς θά-
÷ νατον·

÷ Ἐπικάλεσαι τὸν Κύριον, καὶ
÷ λάλησον τῷ βασιλεῖ περὶ ἡμῶν,
÷ καὶ ῥῦσαι ἡμᾶς ἐκ θανάτου. ↙

[a] [] Inclusa addita ex MS. Alexandrino.

EDITIO VETUS ALTERA.

Καὶ ἐκάλεσεν εὐνοῦχον ἕνα, καὶ ἀπέστειλε πρὸς Ἐσθήρ. καὶ εἶπεν ἡ βασίλισσα περιελέσθαι τὸν σάκκον, καὶ εἰσαγαγέσθαι[h] αὐτὸν. ὁ δὲ οὐκ ἤθελεν.

Ἀλλ' εἶπεν, Οὕτως ἐρεῖτε αὐτῇ· Μὴ ἀποστρέψῃς τοῦ εἰσελθεῖν πρὸς τὸν βασιλέα, καὶ κολακεῦσαι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ὕπερ τε ἐμοῦ καὶ τοῦ λαοῦ.

Μνησθεῖσα ἡμερῶν ταπεινώσεώς σου, ὡς[i] ἐτράφης ἐν χειρὶ μου· ἔτι Ἀμὰν ὁ δευτερεύων λελάληκε τῷ βασιλεῖ καθ' ἡμῶν εἰς θάνατον.

Ἐπικαλεσαμένη οὖν τὸν θεὸν, λάλησον περὶ ἡμῶν τῷ βασιλεῖ, καὶ ῥῦσαι ἡμᾶς ἐκ θανάτου.

[h] γρ. εἰσαγάγεται.
γρ. ὄν.

EDITIO ORIGENICA.

9. Εἰσελθὼν δὲ Ἀθὰκ [ἐλάλησεν Ἐσθὴρ πάντας τοὺς λόγους τούτους.

10. Εἶπε δὲ Ἐσθὴρ πρὸς Ἀθάκ.] Πορεύθητι πρὸς Μαρδοχαῖον, καὶ εἰπέ·

11. Ὅτι τὰ ἔθνη τῆς γῆς πάντα ※ καὶ λαὸς ἐπαρχιῶν τοῦ βασιλέως ↙ γινώσκει, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος καὶ γυνὴ ὃς εἰσελεύσεται πρὸς τὸν βασιλέα εἰς τὴν αὐλὴν τὴν ἐσωτέραν ἀκλήτως, οὐκ ἔστιν αὐτῷ[b] σωτηρία. πλὴν ᾧ ἐὰν ἐκτείνῃ αὐτῷ ὁ βασιλεὺς τὴν ῥάβδον τὴν χρυσῆν, οὗτος σωθήσεται. καὶ ἐγὼ οὐκ ἐκλήθην εἰσελθεῖν πρὸς τὸν βασιλέα, εἰσὶν αὗται τριάκοντα ἡμέραι.

12. Καὶ ἀπήγγειλεν ÷ Ἀθὰκ τῷ Μαρδοχαίῳ ÷ πάντας ↙ τοὺς λόγους Ἐσθήρ.

13. Καὶ εἶπε Μαρδοχαῖος ÷ πρὸς Ἀθάκ· Πορεύθητι καὶ ↙ εἶπε αὐτῇ Ἐσθήρ· Μὴ εἴπῃς σεαυτῇ, ὅτι σωθήσομαι μόνη ἐν τῇ βασιλείᾳ, παρὰ πάντας τοὺς Ἰουδαίους.

14. Ὡς ὅτι ἐὰν ※ παρακούσασα ↙ παρακούσῃς ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ, βοήθεια καὶ σκέπη ἔσται ἐν τοῖς Ἰουδαίοις ἄλλοθεν, σὺ δὲ καὶ ὁ οἶκος τοῦ πατρός σου ἀπολεῖσθε, καὶ τὶς οἶδεν, εἰ εἰς τὸν καιρὸν τοῦτον ἐβασίλευσας;

15. Καὶ ἐξαπέστειλεν Ἐσθὴρ τὸν ἥκοντα πρὸς αὐτὴν, πρὸς Μαρδοχαῖον, λέγουσα.

16. Βαδίσας ἐκκλησίασόν μοι ※ πάντας ↙ τοὺς Ἰουδαίους τοὺς ἐν Σούσοις, καὶ νηστεύσατε ἐπ' ἐμοὶ, καὶ μὴ φάγητε μηδὲ πίητε ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, νύκτα καὶ ἡμέραν· ἐγὼ δὲ καὶ αἱ ἅβραι μου ἀσιτήσωμεν ※ οὕτως· ↙ καὶ τότε εἰσελεύσομαι εἰς τὸν βασιλέα παρὰ τὸν νόμον, ἐὰν καὶ ἀπολέσθαι με δέῃ.

17. Καὶ βαδίσας Μαρδοχαῖος ἐ-

[b] γρ. αὐτῆς.

EDITIO VETUS ALTERA.

Καὶ ἀπήγγειλεν αὐτῇ τὴν ὀδύνην τοῦ Ἰσραήλ.

Καὶ ἀπέστειλεν αὐτῷ [Ἐσθὴρ] κατὰ ταῦτα λέγουσα·

Σὺ γινώσκεις παρὰ πάντας, ὅτι ὃς ἐὰν εἰσέλθῃ πρὸς τὸν βασιλέα ἀκλήτως, ᾧ οὐκ ἐκτενῇ τὴν ῥάβδον αὐτοῦ τὴν χρυσῆν, θανάτου ἔνοχος ἔσται καὶ ἐγὼ οὐ κέκλημαι πρὸς αὐτὸν, ἡμέραι εἰσὶ τριάκοντα· καὶ πῶς εἰσελεύσομαι νῦν ἄκλητος[k] οὖσα;

Καὶ ἀπέστειλε πρὸς αὐτὴν Μαρδοχαῖος, εἰπεῖν αὐτῇ·

Ἐὰν ὑπεροράσει ὑπερίδῃς τὸ ἔθνός σου τοῦ μὴ βοηθῆσαι αὐτοῖς, ἄλλοθεν ἔσται ἐν αὐτοῖς βοηθῆσαι καὶ σωτηρία, σὺ δὲ καὶ ὁ οἶκος τοῦ πατρός σου ἀπολεῖσθε. καὶ τὶς οἶδεν, εἰ εἰς τὸν καιρὸν τοῦτον ἐβασίλευσας;

Καὶ ἀπέστειλεν ἡ βασίλισσα, λέγουσα,

Παραγγείλατε θεραπείαν, καὶ δεήθητε τοῦ Κυρίου ἐκτενῶς· κἀγὼ δὲ καὶ τὰ κοράσιά μου ποιήσωμεν οὕτως· καὶ εἰσελεύσομαι πρὸς τὸν βασιλέα ἀκλήτως, εἰ δέοι καὶ ἀποθανεῖν με.

Καὶ ἐποίησεν οὕτως Μαρδοχαῖος,

[k] γρ. ἀκλείτως.

EDITIO ORIGENICA.

ποίησε ※ κατὰ πάντα ὅσα ἐνετεί-
λατο πρὸς αὐτὸν Ἐσθήρ.
÷ Καὶ Μαρδοχαῖος ἐδεήθητο τοῦ
÷ Κυρίου, μνημονεύων πάντα τὰ
÷ ἔργα τοῦ Κυρίου, καὶ εἶπε·
÷ Κύριε, Κύριε βασιλεῦ, πάν-
÷ των κρατῶν, ὅτι ἐν ἐξουσίᾳ σου
÷ τὸ πᾶν ἐστι· [καὶ οὐκ ἔστιν] ὁ
÷ ἀντιδοξῶν σοι ἐν τῷ θέλείν σε
÷ σῶσαι τὸν Ἰσραήλ.
÷ Ὅτι σὺ ἐποίησας τὸν οὐρανὸν
÷ καὶ τὴν γῆν, καὶ πᾶν θαυμαζό-
÷ μενον ἐν τῇ ὑπ' οὐρανόν· καὶ σὺ
÷ κύριος εἶ πάντων, καὶ οὐκ ἔστιν
÷ ὃς ἀντιτάξεταί σοι τῷ Κυρίῳ.
÷ Σὺ πάντα γινώσκεις· σὺ οἶδας
÷ Κύριε, ὅτι οὐκ ἐν ὕβρει, οὐδὲ ἐν
÷ ὑπερηφανίᾳ, οὐδὲ ἐν φιλοδοξίᾳ
÷ ἐποίησα τοῦτο, τὸ μὴ προσκυ-
÷ νεῖν τὸν ὑπερήφανον Ἀμάν.
÷ Ὅτι ηὐδόκουν φιλεῖν πέλματα
÷ ποδῶν αὐτοῦ πρὸς σωτηρίαν Ἰσ-
÷ ραήλ.
÷ Ἀλλ' ἐποίησα τοῦτο, ἵνα μὴ
÷ θῶ δόξαν ἀνθρώπου ὑπεράνω
÷ δόξης θεοῦ μου· καὶ οὐ προσκυ-
÷ νήσω οὐδένα πλὴν σοῦ τοῦ κυ-
÷ ρίου μου, καὶ οὐ ποιήσω αὐτὰ ἐν
÷ ὑπερηφανίᾳ οὐδὲ ἐν φιλοδοξίᾳ.
÷ Καὶ νῦν Κύριε βασιλεῦ, ὁ θεὸς
÷ Ἀβραάμ, φεῖσαι τοῦ λαοῦ σου·
÷ ὅτι ἐπιβλέπουσιν ἡμῖν εἰς κα-
÷ ταφθοράν, καὶ ἐπεθύμησαν ἀπο-
÷ λέσαι τὴν ἐξ ἀρχῆς κληρονομίαν
÷ σου.
÷ Μὴ ὑπερίδῃς τὴν μερίδα σου·
÷ ἣν σεαυτῷ ἐλυτρώσω ἐκ γῆς Αἰ-
÷ γύπτου.
÷ Ἐπάκουσον τῆς δεήσεώς μου,
÷ καὶ ἱλάσθητι τῷ κλήρῳ σου, καὶ
÷ στρέψον τὸ πένθος ἡμῖν εἰς εὐω-
÷ χίαν· ἵνα ζῶντες ὑμνήσωμεν τὸ
÷ ὄνομά σου, Κύριε, καὶ μὴ ἀφανί-
÷ σῃς στόμα αἰνούντων σε.
÷ Καὶ πᾶς Ἰσραὴλ ἐκέκραξεν ἐξ
÷ ἰσχύος αὐτῶν, ὅτι θάνατος αὐ-
÷ τῶν ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτῶν.
÷ Καὶ Ἐσθὴρ ἡ βασίλισσα κατέ-

EDITIO VETUS ALTERA.

Καὶ ἐδεήθη τοῦ Κυρίου, μνημονεύων αὐτοῦ τὰ ἔργα, καὶ εἶπε·

Δέσποτα παντοκράτωρ, οὗ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τὰ πάντα· καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἀντιτάξεταί σοι [ἐν τῷ θέλείν σε σῶσαι τὸν Ἰσραήλ.

Ὅτι σὺ ἐποίησας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ πᾶν θαυμαζόμενον ἐν τῇ ὑπ' οὐρανόν·] καὶ σὺ κύριος εἶ πάντων.

Σὺ γὰρ πάντα γινώσκεις, καὶ τὸ γένος Ἰσραὴλ σὺ οἶδας· καὶ οὐχ ὅτι ἐν ὕβρει οὐδὲ ἐν φιλοδοξίᾳ ἐποίησα, τὸ μὴ προσκυνεῖν τὸν ἀπερίτμητον Ἀμάν.

Ἐπεὶ εὐδόκουν τὸ πέλμα τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἕνεκεν τοῦ Ἰσραήλ.

Ἀλλ' ἐποίησα ἵνα μηδένα προτάξω τῇ δόξῃ σου, δέσποτα· καὶ μηδένα προσκυνήσω πλὴν σοῦ τοῦ ἀληθινοῦ, καὶ οὐ ποιήσω ἐν πειρασμῷ.

Καὶ νῦν Κύριε, ὁ διαθέμενος πρὸς Ἀβραάμ, φεῖσαι τοῦ λαοῦ σου, ὅτι ἐπιτέθεινται ἡμῖν εἰς καταφθοράν. καὶ ἐπιθυμοῦσιν ἀφανίσαι καὶ ἐξᾶραι τὴν ἐξ ἀρχῆς κληρονομίαν σου.

Μὴ ὑπερίδῃς τὴν μερίδα σου, ἣν ἐλυτρώσω ἐκ γῆς Αἰγύπτου.

Ἐπάκουσον τῆς δεήσεως ἡμῶν, καὶ ἱλάσθητι τῇ κληρονομίᾳ σου, καὶ στρέψον τὸ πένθος ἡμῶν ἐς εὐφροσύνην· ἵνα ζῶντες ὑμνήσωμέν σε, καὶ μὴ ἀφανίσῃς στόμα ὑμνούντων σε.

Καὶ Ἐσθὴρ ἡ βασίλισσα κατέφυ-

EDITIO ORIGENICA.

÷ φυγεν ἐπὶ τὸν Κύριον, ἐν ἀγῶνι ÷ θανάτου κατειλημμένη.

÷ Καὶ ἀφελομένη τὰ ἱμάτια τῆς ÷ δόξης αὐτῆς, ἐνεδύσατο ἱμάτια ÷ στενοχωρίας καὶ ἀντὶ τῶν ὑπερ- ÷ ηφάνων ἡδυσμάτων, σποδοῦ καὶ ÷ κοπριῶν ἔπλησε τὴν κεφαλὴν αὐ- ÷ τῆς· καὶ τὸ σῶμα αὐτῆς ἐταπεί- ÷ νωσε σφόδρα, καὶ πάντα τόπον ÷ κοσμου ἀγαλλιάματος αὐτῆς ἔ- ÷ πλησε στρεπτῶν τριχῶν αὐτῆς.

÷ Καὶ ἐδεῖτο Κυρίου, θεοῦ Ἰσρα- ÷ ἠλ, καὶ εἶπε·

÷ Κύριέ μου, ὁ βασιλεὺς ἡμῶν σὺ ÷ εἶ μόνος· βοήθησόν μοι τῇ μόνῃ, ÷ τῇ μὴ ἐχούσῃ βοηθὸν εἰμὴ σέ· ὅτι ÷ κίνδυνός μου ἐν τῇ χειρί μου.

÷ Ἐγὼ ἤκουον τοῦ πατρός μου, ÷ ὅτι σὺ Κύριε ἔλαβες τὸν Ἰσραὴλ ÷ ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν, καὶ τοὺς ÷ πατέρας ἡμῶν ἐκ πάντων τῶν ÷ προγόνων αὐτῶν, εἰς κληρονομί- ÷ αν αἰώνιον, καὶ ἐποίησας αὐτοῖς ÷ ὅσα ἐλάλησας αὐτοῖς.

÷ Ἡμαρτήκαμεν ἐνώπιόν σου, ÷ καί παρέδωκας ἡμᾶς[c] εἰς χεῖρας ÷ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν, ἀνθ' ὧν ἐδοξ- ÷ άσαμεν τοὺς θεοὺς αὐτῶν· δίκαι- ÷ ος εἶ, Κύριε.

÷ Καὶ νῦν οὐχ ἱκανώθησαν ἐν ÷ πικρασμῷ δουλείας ἡμῶν, ἀλλ' ÷ ἔθηκας τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐπὶ τὰς ÷ χεῖρας τῶν εἰδώλων αὐτῶν, ἐξά- ÷ ραι ὁρισμὸν στόματός σου, καὶ ÷ ἀφανίσαι κληρονομίαν σου, καὶ ÷ ἐμφράξαι στόμα ὑμνούντων σε, ÷ καὶ σβέσαι δόξαν οἴκου σου καὶ ÷ θυσιαστηρίου[d] σου, καὶ ἀνοῖξαι ÷ στόμα ἐθνῶν εἰς ἀρετὰς ματαίων, ÷ καὶ θαυμασθῆναι βασιλέα σαρ- ÷ κίνων[e] εἰς αἰῶνα.

÷ Κύριε, μὴ παραδῷς τὸ σκῆπ-

[c] γρ. ἡμῖν.
[d] γρ. θυσιαστήριον.
[e] al. σάρκινον, rectius.

EDITIO VETUS ALTERA.

γεν ἐπὶ τὸν Κύριον, ἐν ἀγωνίᾳ θανάτου κατειλημμένη.

Καί ἀφείλατο τὰ ἱμάτια τῆς δόξης αὐτῆς καὶ πᾶν σημεῖον ἐπιφανείας αὐτοῦ, καὶ ἐνεδύσατο στενοχωρίαν καὶ πένθος· καὶ ἀντὶ ὑπερηφάνων ἡδυσμάτων, σποδοῦ καὶ κόπρου ἔπλησε τὴν κεφαλὴν αὐτῆς· καὶ τὸ σῶμα αὐτῆς ἐταπείνωσε σφόδρα, καὶ πᾶν σημεῖον κόσμου αὐτῆς καὶ ἀγαλλιάματος στρεπτῶν τριχῶν ἔπλησε ταπεινώσεως.

Καὶ ἐδεήθη τοῦ Κυρίου, καὶ εἶπε·

Κύριε βασιλεῦ, σὺ μόνος βοηθὸς βοήθησόν μοι τῇ ταπεινῇ, καὶ οὐκ ἐχούσῃ βοηθὸν πλὴν σοῦ· ὅτι κίνδυνός μου ἐν τῇ χειρί μου.

Ἐγὼ δὲ ἤκουσα πατρικῆς μου βίβλου, ὅτι ἐλυτρώσω τὸν Ἰσραὴλ ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν. καὶ τοὺς πατέρας αὐτῶν ἐκ πάντων τῶν προγόνων αὐτῶν, ἐπιθέμενος αὐτοῖς Ἰσραὴλ, κληρονομίαν αἰώνιον· καὶ ἐποίησας αὐτοῖς ἃ ἐλάλησας αὐτοῖς, καὶ παρέσχου ἃ ᾐτήσαντο.

Ἡμάρτομεν ἐναντίον σου, καὶ παρέδωκας ἡμᾶς εἰς χεῖρας ἐχθρῶν ἡμῶν εἰ ἐδοξάζομεν τοὺς θεοὺς αὐτῶν, δίκαιος[1] εἶ, Κύριε.

Καὶ νῦν οὐχ ἱκανώθησαν ἐν πικρασμῷ ψυχῆς ἡμῶν, ἀλλ' ἐπέθηκαν τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐπὶ τὰς χεῖρας τῶν εἰδώλων αὐτῶν, ἐξάραι ὁρισμὸν στόματος αὐτῶν, ἀφανίσαι κληρονομίαν σου, καὶ ἐμφράξαι στόμα αἰνούντων σε, καὶ σβέσαι δόξαν οἴκου σου καὶ θυσιαστηρίου σου, καὶ ἀνοῖξαι στόμα ἐχθρῶν εἰς ἀρετὰς ματαίων, καὶ θαυμασθῆναι βασιλέα σαρκίνων εἰς τὸν αἰῶνα.

Μὴ δὴ παράδῳ, Κύριε, τὸ σκῆπ-

[1] γρ. δικαίωσε.

EDITIO ORIGENICA.

÷ τρόν σου τοῖς ἐχθροῖς, μὴ γελασά-
÷ τωσαν ἐν τῇ πτώσει ἡμῶν· ἀλλὰ
÷ στρέψον τὴν βουλὴν αὐτῶν ἐπ'
÷ αὐτοὺς, τὸν δὲ ἀρξάμενον ἐφ'
÷ ἡμᾶς εἰς κακὰ παραδειγμάτισον.
÷ Μνήσθητι, Κύριε, γνώσθητι
÷ ἐν καιρῷ θλίψεως ἡμῶν· καὶ ἐμὲ
÷ θάρσυνον βασιλεῦ τῶν θεῶν, καὶ
÷ πάσης ἀρχῆς ἐπικρατῶν.
÷ Δὸς λόγον εὔρυθμον εἰς τὸ
÷ στόμα μου ἐνώπιον τοῦ λέοντος,
÷ καὶ μετάθες τὴν καρδίαν αὐτοῦ
÷ εἰς μῖσος τοῦ πολεμοῦντος ἡμᾶς,
÷ εἰς συντέλειαν αὐτοῦ καὶ τῶν
÷ ὁμονοούντων αὐτῶν[f].

÷ Ἡμᾶς δὲ ῥῦσαι ἐν χειρί σου,
÷ καὶ βοήθησόν μοι τῇ μόνῃ, καὶ
÷ μὴ ἐχούσῃ εἰ μὴ σέ.
÷ Κύριε, πάντων γνῶσιν ἔχεις·
÷ σὺ οἶδας ὅτι ἐμίσησα δόξαν ἀνό-
÷ μων, καὶ βδελύσσομαι κοίτην ἀ-
÷ περιτμήτων καὶ παντὸς ἀλλο-
÷ τρίου·
÷ Σὺ οἶδας τὴν ἀνάγκην μου.
÷ ὅτι βδελύσσομαι τὸ σημεῖον τῆς
÷ ὑπερηφανίας ὅ ἐστιν ἐπὶ τῆς κε-
÷ φαλῆς μου, καὶ οὐ φορῶ εἰμὴ ἐν
÷ ἡμέρᾳ ὀπτασίας μου· βδελύσσο-
÷ μαι αὐτὸ ὡς ῥάκος καταμηνίων,
÷ καὶ οὐ φορῶ αὐτὸ ἐν ἡμέραις
÷ μου.
÷ Καὶ οὐκ ἔφαγεν ἡ δούλη σου
÷ τὴν τράπεζαν Ἀμὰν, καὶ οὐκ
÷ ἐδόξασα συμπόσιον βασιλέως,
÷ οὐδὲ ἔπιον οἶνον σπονδῶν.
÷ Καὶ οὐκ ηὐφράνθη ἡ δούλη
÷ σου ἀφ' ἡμέρας μεταβολῆς μου
÷ μέχρι νῦν, πλὴν ἐπὶ σοὶ Κύριε,
÷ ὁ θεὸς Ἀβραάμ.
÷ Ὁ θεὸς ὁ ἰσχύων ἐπὶ πάντας,
÷ εἰσάκουσον φωνῆς ἀπηλπισμέ-
÷ νων, καὶ ῥῦσαι ἡμᾶς ἐκ χειρὸς

EDITIO VETUS ALTERA.

τρόν σου τοῖς μισοῦσί σε ἐχθροῖς, καὶ μὴ χαρίησαν ἐπὶ τῇ πτώσει ἡμῶν· τρέψον τὰς βουλὰς αὐτῶν ἐπ' αὐτοὺς, τὸν δὲ ἀρξάμενον ἐφ' ἡμᾶς εἰς κακὰ παραδειγμάτισον.

Ἐπιφάνηθι ἡμῖν, Κύριε, καὶ γνώσθητι ἡμῖν ἐν καιρῷ θλίψεως ἡμῶν, καὶ μὴ θραύσῃς ἡμᾶς.

Δὸς λόγον εὖ ῥυόμενον εἰς τὸ στόμα μου, καὶ χαρήτωσαν τὰ ῥήματά μου ἐνώπιον τοῦ λέοντος, καὶ μετάστρεψον καρδίαν αὐτοῦ εἰς μῖσος τοῦ πολεμοῦντος ἡμᾶς, εἰς συντέλειαν αὐτοῦ καὶ τῶν ὁμονοούντων αὐτῶν.

Ἡμᾶς δὲ ῥῦσαι ἐν τῇ χειρί σου τῇ κραταιᾷ, καὶ βοήθησον ἡμῖν.

Ὅτι σὺ πάντων γνῶσιν ἔχεις, καὶ οἶδας ὅτι βδελύσσομαι κοίτην ἀπεριτμήτου, καὶ ἐμίσησα δόξαν ἀνόμου καὶ παντὸς ἀλλογενοῦς.

Σὺ, Κύριε, οἶδας τὴν ἀνάγκην μου, ὅτι βδελύσσομαι τὸ σημεῖον τῆς ὑπερηφανίας ὅ ἐστιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μου, καὶ οὐ φορῶ αὐτὸ εἰ μὴ ἐν ἡμέρᾳ ὀπτασίας μου· καὶ βδελύσσομαι αὐτὸ ὡς ῥάκος ἀπὸ καθημένης.

Καὶ οὐκ ἔφαγεν ἡ δούλη σου ἐπὶ τῶν τραπεζῶν αὐτῶν ἅμα, καὶ οὐκ ἐδόξασα βασιλέως συμπόσια, καὶ οὐκ ἔπιον σπονδῆς οἶνον.

Καὶ οὐκ ηὐφράνθην ἡ δούλη σου ἐφ' ἡμέραις μεταβολῆς μου, εἰ μὴ ἐπὶ σοὶ δέσποτα.

Καὶ νῦν δυνατὸς ὢν ἐπὶ πάντας, εἰσάκουσον φωνῆς ἀπηλπισμένων, καὶ ῥῦσαι ἡμᾶς ἐκ χειρὸς τῶν πο-

[f] Al. αὐτῷ, rectius.

EDITIO ORIGENICA.

÷ τῶν πονηρευομένων, καὶ ῥῦσαι
÷ με ἐκ τοῦ φόβου μου. ↙

CAP. V.

1. Καὶ ἐγένετο ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ, ÷ ὡς ἐπαύσατο Ἐσθὴρ προσευχομένη, ἐξεδύσατο τὰ ἱμάτια τῆς θεραπείας, καὶ ↙ περιεβάλλετο τὴν δόξαν αὐτῆς.

÷ Καὶ γενηθεῖσα ἐπιφανὴς, ἐπι-
÷ καλεσαμένη τῶν πάντων ἐπόπ-
÷ την θεὸν καὶ σωτῆρα, παρέλαβε
÷ δύο ἅβρας.

÷ Καὶ τῇ μὲν μιᾷ ἐπηρείδετο ὡς
÷ τρυφερευομένη, ἡ δὲ ἑτέρα ἐπη-
÷ κολούθει ἐπικουφίζουσα τὴν ἔν-
÷ δυσιν αὐτῆς.

÷ Καὶ αὐτὴ ἐρυθριῶσα ἀκμῇ κάλ-
÷ λους αὐτῆς· καὶ τὸ πρόσωπον
÷ αὐτῆς ἱλαρὸν, ὡς προσφιλὲς, ἡ
÷ δὲ καρδία αὐτῆς ἀπεστενωμένη
÷ ἀπὸ τοῦ φόβου.

÷ Καὶ εἰσελθοῦσα πάσας τὰς θύρας, ↙ ἔστηκεν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως· οὗ αὐτὸς ἐκάθητο ἐπὶ θρόνου τῆς βασιλείας αὐτου· ÷ καὶ πᾶσαν
÷ τὴν στολὴν τῆς ἐπιφανείας αὐ-
÷ τοῦ ἐδεδύκει, ὅλως διὰ χρυσοῦ καὶ
÷ λίθων πολυτελῶν, καὶ ἦν φοβε-
÷ ρὸς σφόδρα.

÷ Καὶ ἄρας τὸ πρόσωπον αὐτοῦ
÷ πεπυρωμένον δόξῃ, ἀκμῇ θυμοῦ
÷ ἔβλεψεν αὐτὴν ὡς ταῦρος.

÷ Καὶ ἔπεσεν ἡ βασίλισσα, καὶ
÷ μετέβαλε τὸ χρῶμα αὐτῆς ἐν ἐκ-
÷ λύσει[g], καὶ ἐπέκυψεν[h] ἐπὶ τὴν
÷ κεφαλὴν τῆς ἅβρας τῆς προπο-
÷ ρευομένης αὐτῆς.

[g] γρ. εκαίσσῃ.
[h] γρ. ἐπέκαλυψεν.

EDITIO VETUS ALTERA.

νηρευομένων ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐξελοῦ με, Κύριε, ἐκ χειρὸς τοῦ φόβου μου.

CAP. V.

Καὶ ἐγενήθη ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ, ὡς ἐπαύσατο Ἐσθὴρ προσευχομένη, ἐξεδύσατο τὰ ἱμάτια τῆς θεραπείας, καὶ περιεβάλετο τὰ ἱμάτια τῆς δόξης.

[Καὶ γενηθεῖσα ἐπιφανὴς, ἐπικαλεσαμένη τῶν πάντων ἐπόπτην θεὸν καὶ σωτῆρα. παρέλαβε τὰς δύο ἅβρας.]

Καὶ τῇ μὲν μιᾷ ἐπηρείδετο ὡς τρυφερευομένη[m], ἡ δὲ ἑτέρα ἐπηκολούθει ἐπικουφίζουσα τὸ ἔνδυμα αὐτῆς.

Καὶ αὐτὴ ἐρυθριῶσα ἐν ἀκμῇ κάλλους αὐτῆς· καὶ τὸ πρόσωπον αὐτῆς ὡς προσφιλὲς, ἡ δὲ καρδία αὐτῆς ἀπεστενωμένη.

Καὶ εἰσελθοῦσα πάσας τὰς θύρας, ἔστη ἐνώπιον τοῦ βασιλέως. καὶ ὁ βασιλεὺς ἐκάθητο ἐπὶ θρόνου τῆς βασιλείας αὐτοῦ· καὶ πᾶσαν στολὴν ἐπιφανείας ἐνεδεδύκει, ὅλος διάχρυσος, καὶ φοβερὸς σφόδρα.

Καὶ ἄρας τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πεπυρωμένον ἐν δόξῃ, ἐνέβλεψεν αὐτῇ ὡς ταῦρος ἐν ἀκμῇ τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ.

Καὶ ἐφοβήθη ἡ βασίλισσα, καὶ μετέβαλε τὸ πρόσωπον αὐτῆς ἐν ἐκλύσει, καὶ ἐπέκυψεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τῆς ἅβρας τῆς προπορευομένης.

[m] γρ. τρυφερευομένην.

EDITIO ORIGENICA.

÷ Καὶ μετέβαλεν ὁ θεὸς τὸ πνεῦ-
÷ μα τοῦ βασιλέως, καὶ μετέθηκε
÷ τὸν θυμὸν αὐτοῦ εἰς πρᾳότητα·
÷ καὶ ἀγωνιάσας ἐπήδησεν ἀπὸ
÷ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, καὶ ἀνέλαβεν
÷ αὐτὴν ἐπὶ τὰς ἀγκάλας αὐτοῦ,
÷ μέχρις οὗ κατέστη.
÷ Καὶ παρεκάλει αὐτὴν λόγοις
÷ εἰρηνικοῖς, καὶ εἶπεν αὐτῇ· Τί
÷ ἐστιν, Ἐσθὴρ; ἐγὼ ὁ ἀδελφός
÷ σου· θάρσει, οὐ μὴ ἀποθάνῃς·
÷ ὅτι κοινὸν τὸ πρόσταγμα ἡμῶν
÷ ἐστιν, (πρόσελθε) καὶ οὐ πρός σε
÷ ἡ ἀπειλή. ἰδοὺ τὸ σκῆπτρον ἐν
÷ τῇ χειρί σου.

2. Καὶ ἄρας τὴν χρυσῆν ῥάβδον, ἐπέθηκεν ÷ ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτῆς· καὶ ἠσπάσατο αὐτὴν καὶ εἶπε· Λάλησόν μοι.

÷ Καὶ εἶπεν αὐτῷ· Εἶδόν σε, κύ-
÷ ριε, ὡς ἄγγελον θεοῦ, καὶ ἐτα-
÷ ράχθη ἡ καρδία μου ἀπὸ φόβου
÷ τῆς δόξης σου· ὅτι θαυμαστὸς εἶ,
÷ κύριε, καὶ τὸ πρόσωπόν σου χάρι-
÷ τος μεστόν.
÷ Ἐν δὲ τῷ διαλέγεσθαι αὐτὴν[i],
÷ ἔπεσεν ἀπὸ ἐκμύσεως[k] αὐτῆς. καὶ
÷ ὁ βασιλεὺς ἐταράσσετο, καὶ πᾶσα
÷ ἡ θεραπεία αὐτοῦ παρεκάλει αὐ-
÷ τήν.

3. Καὶ εἶπεν αὐτῇ ὁ βασιλεύς· Τί θέλεις, Ἐσθὴρ ※ ἡ βασίλισσα; ↙ καὶ τί ἐστι τὸ ἀξίωμά ※ σου; ↙ ἕως ἡμίσους τῆς βασιλείας μου, καὶ ἔσται σοι.

4. Εἶπε δὲ Ἐσθήρ· ÷ Ἡμέρα μοι ἐπίσημός ἐστι σήμερον· ↙ εἰ οὖν τῷ βασιλεῖ δοκεῖ, ἐλθέτω ὁ βασιλεὺς καὶ Ἀμὰν εἰς τὴν δοχὴν ἣν ποιήσω αὐτοῖς.

5. Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεύς· Κατασπεύσατε τὸν Ἀμὰν, ὅπως ποιήσωμεν τὸν λόγον Ἐσθήρ. καὶ παραγί-

EDITIO VETUS ALTERA.

Καὶ μετέβαλεν ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ βασιλέως, καὶ μετέθηκε τὸν θυμὸν αὐτοῦ εἰς πρᾳότητα· καὶ ἀγωνιάσας ὁ βασιλεὺς κατεπήδησεν ἀπὸ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, καὶ ἀνέλαβεν αὐτὴν ἐπὶ τὰς ἀγκάλας αὐτοῦ.

Καὶ παρεκάλεσεν αὐτὴν, καὶ εἶπε· Τί ἐστιν, Ἐσθήρ; ἐγώ εἰμι ὁ ἀδελφός σου· θάρσει, οὐ μὴ ἀποθάνῃς· ὅτι κοινόν ἐστι τὸ πρᾶγμα ἡμῶν, καὶ οὐ πρὸς σὲ ἡ ἀπειλή· ἰδοὺ τὸ σκῆπτρον ἐν τῇ χειρὶ σου.

Καὶ ἄρας τὸ σκῆπτρον, ἐπέθηκεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτῆς· καὶ ἠσπάσατο αὐτὴν, καὶ εἶπε· Λάλησόν μοι.

Καὶ εἶπεν αὐτῷ· Εἶδόν σε ὡς ἄγγελον θεοῦ, καὶ ἐτάκη ἡ καρδία μου ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ θυμοῦ σου, κύριε.

Καὶ ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτῆς μέτρον ἱδρῶτος. καὶ ἐταράσσετο ὁ βασιλεὺς καὶ πᾶσα ἡ θεραπεία αὐτοῦ, καὶ παρεκάλουν αὐτήν.

Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεύς· Τί ἐστιν Ἐσθήρ; ἀνάγγειλόν μοι, καὶ ποιήσω σοι ἕως ἡμίσους τῆς βασιλείας μου.

Καὶ εἶπεν Ἐσθήρ· Ἡμέρα ἐπίσημος αὔριόν μοι· εἰ δοκεῖ οὖν τῷ βασιλεῖ, εἴσελθε σὺ καὶ Ἀμὰν ὁ φίλος σου εἰς τὸν πότον ὃν ποιήσω αὔριον.

Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεύς· Κατασπεύσατε τὸν Ἀμὰν, ὅπως ποιήσωμεν τὸν λόγον Ἐσθήρ. καὶ παραγί-

[i] γρ. αὐτῇ.
[k] γρ. ἐκδύσεως.

EDITIO ORIGENICA.

νονται ἀμφότεροι εἰς τὴν δοχὴν, ἣν εἶπεν Ἐσθὴρ, ÷ δεῖπνον πολυτελές. ↙

6. Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς πρὸς Ἐσθὴρ ἐν τῷ πότῳ ※ τοῦ οἴνου· ↙ ÷ Τί ἐστιν. Ἐσθὴρ ἡ βασίλισσα; ↙ ※ τί τὸ αἴτημα σου; καὶ τί τὸ ἀξίωμά σου; ἕως τοῦ ἡμίσους τῆς βασιλείας μου· ↙ καὶ ἔσται σοι ὅσα ἀξιοῖς.

7. Καὶ εἶπεν Ἐσθήρ· Τὸ αἴτημά μου καὶ τὸ ἀξίωμά μου·

8. Εἰ εὗρον χάριν ἐναντίον σου βασιλεῦ, ※ καὶ ἐπὶ τὸν βασιλέα ἀγαθὸν δοῦναι τὸ αἴτημά μου καὶ ποιῆσαι τὸ ἀξίωμά μου, ↙ ἐλθέτω ὁ βασιλεὺς καί Ἀμὰν εἰς τὴν δοχὴν ἣν ποιήσω αὐτοῖς ÷ τὴν αὔριον· ↙ καὶ αὔριον γὰρ ποιήσω τὰ αὐτά. ÷ ÷ καὶ εἶπεν ὁ βασιλεύς· Ποίησον ÷ κατὰ τὸ θέλημά σου.

÷ Καὶ ἀπηγγέλη τῷ Ἀμὰν κατὰ ÷ ταῦτα, καὶ ἐθαύμασε. καὶ ὁ βασι- ÷ λεὺς ἀναλύσας ἡσύχαζε. ↙

9. Καὶ ἐξῆλθεν ὁ Ἀμὰν ※ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ↙ ὑπερχαρὴς καὶ εὐφραινόμενος[1] ※ τῇ καρδίᾳ ↙. ἐν δὲ τῷ ἰδεῖν Ἀμὰν τὸν Μαρδοχαῖον τὸν Ἰουδαῖον ἐν τῇ αὐλῇ ※ τοῦ βασιλέως, καὶ οὐκ ἐξανέστη οὐδὲ ἐτρόμησεν ἀπ' αὐτοῦ, ↙ ἐθυμώθη ÷ Ἀμὰν ↙ ※ ἐπὶ Μαρδοχαῖον ↙ σφόδρα.

10. ※ Καὶ ἐνεγκρατεύσατο Ἀμὰν, ↙ καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὰ ἴδια· καὶ ※ ἀποστείλας ↙ ÷ Ἀμὰν ↙ ἐκάλεσε τοὺς φίλους, καὶ Σωρὰν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ.

11. Καὶ ὑπέδειξεν αὐτοῖς τὴν δόξαν καὶ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, ※ καί τὸ πλῆθος τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ※ καὶ πάντα ↙ ἃ περιέθηκεν αὐτῷ ὁ βασιλεὺς, καὶ ὡς ἐποίησεν αὐτὸν πρῶτον ἡγεῖσθαι τῆς βασιλείας.

12. Καὶ εἶπεν Ἀμάν· Οὐ κέκλη-

[1] γρ. εὔφραινος.

EDITIO VETUS ALTERA.

νονται ἀμφότεροι εἰς τὴν δοχὴν ἣν ἐποίησεν Ἐσθὴρ, δεῖπνον πολυτελές.

Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς πρὸς Ἐσθὴρ ἐν τῷ πότῳ τοῦ οἴνου· Τί ἐστιν, Ἐσθὴρ ἡ βασίλισσα; τί αἴτημά σου; καὶ τί τὸ ἀξίωμά σου; ἕως ἡμίσους τῆς βασιλείας μου· καὶ ἔσται σοι ὅσα ἀξιοῖς.

Καὶ εἶπεν Ἐσθήρ· Τὸ αἴτημά μου τὸ ἀξίωμά μου·

Εἰ εὗρον χάριν ἐναντίον σου βασιλεῦ, καὶ εἰ ἐπὶ τὸν βασιλέα ἀγαθὸν δοῦναι τὸ αἴτημά μου καὶ ποιῆσαι τὸ ἀξίωμά μου, ἐλθέτω ὁ βασιλεὺς καὶ Ἀμὰν ἐν τῇ δοχῇ ἣν ποιήσω αὐτοῖς καὶ αὔριον· καὶ αὔριον γὰρ ποιήσω κατὰ ταῦτα. καὶ εἶπεν ὁ βασιλεύς· Ποίησον κατὰ τὸ θέλημά σου.

Καὶ ἀπηγγέλη τῷ Ἀμὰν κατὰ ταῦτα, καὶ ἐθαύμασε. καὶ ὁ βασιλεὺς ἀναλύσας ἡσύχαζε.

Ὁ δὲ Ἀμὰν εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, καὶ συνήγαγε τοὺς φίλους αὐτοῦ, καὶ Σωσάραν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ.

Καὶ ἐκαυχᾶτο λέγων, ὡς οὐδένα

EDITIO ORIGENICA.

κεν Ἐσθὴρ ἡ βασίλισσα μετὰ τοῦ βασιλέως οὐδένα εἰς τὴν δοχὴν, ἀλλ' ἢ ἐμέ· καὶ εἰς τὴν αὔριον ἐμὲ κέκληκε ※ μετὰ τοῦ βασιλέως. ↙

13. *Καὶ ταῦτα οὐκ ἀρέσκει μοι ※ ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ, ↙ ὅταν ἴδω Μαρδοχαῖον τὸν Ἰουδαῖον ※ καθήμενον ↙ ἐν τῇ αὐλῇ ※ τοῦ βασιλέως, ↙ ÷ καὶ μὴ προσκυνοῦντά με. ↙*

14. *Καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν Σωρὰ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, καὶ ※ πάντες ↙ οἱ φίλοι ※ αὐτοῦ· ↙ ÷ Ἐκ γένους Ἰου- ÷ δαίων ἐστίν· καὶ συγκεχώρηκέ ÷ σε ὁ βασιλεὺς ἀφανίσαι τὸ ἔθνος ÷ τῶν Ἰουδαίων· καὶ ἔδωκάν σε οἱ ÷ θεοὶ εἰς ἐκδίκησιν αὐτῶν ἡμέραν ÷ ὀλέθριον. ↙ κοπήτω σοι ξύλον ※ ὑψηλὸν ↙ [πηχῶν πεντήκοντα,] ὄρθρου δὲ εἰπὲ τῷ βασιλεῖ, καὶ κρεμασθήτω ὁ Μαρδοχαῖος ἐπὶ τοῦ ξύλου. σὺ δὲ εἴσελθε σὺν τῷ βασιλεῖ εἰς τὴν δοχὴν, καὶ εὐφραίνου. καὶ ἤρεσε τὸ ῥῆμα τῷ Ἀμὰν, καὶ ἡτοιμάσθη τὸ ξύλον.*

EDITIO VETUS ALTERA.

κέκληκεν ἡ βασίλισσα εἰμὴ τὸν βασίλεα καὶ ἐμὲ μόνον· καὶ αὔριον κέκλημαι.

Τοῦτο δὲ λυπεῖ με μόνον, ὅταν ἴδω Μαρδοχαῖον τὸν Ἰουδαῖον ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ βασιλέως, καὶ μὴ προσκυνεῖ με.

Καὶ εἶπεν αὐτῷ Σωσάρα ἡ γυνὴ αὐτοῦ· Ἐκ γένους Ἰουδαίων ἐστίν; ἐπισυγκεχώρηκέ σε ὁ βασιλεὺς ἀφανίσαι αὐτούς· καὶ ἔδωκάν σε οἱ θεοὶ εἰς ἐκδίκησιν αὐτῶν ἡμέραν ὀλέθριον. κοπήτω σοι ξύλον πηχῶν πεντήκοντα, καὶ κείσθω, καὶ κρέμασον αὐτὸν ἐπὶ τοῦ ξύλου· ὀρθρίσας δὲ πρὸς τὸν βασιλέα, λαλήσεις αὐτῷ· καὶ νῦν εἰσελθὼν, εὐφραίνου πρὸς τὸν βασιλέα. καὶ ἤρεσε τῷ Ἀμὰν, καὶ ἐποίησεν οὕτως.

CAP. VI.

1. *Ὁ δὲ Κύριος τὴν νύκτα ἐκείνην ἀπέστησε τὸν ὕπνον τοῦ βασιλέως. καὶ εἶπε τῷ διδασκάλῳ αὐτοῦ εἰσφέρειν τὰ γράμματα μνημόσυνα ※ λόγων ↙ τῶν ἡμερῶν, ἀναγινώσκειν ※ αὐτὰ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως. ↙*

2. *Εὗρε δὲ τὰ γράμματα τὰ γραφέντα ὡς ἀπήγγειλε Μαρδοχαῖος τῷ βασιλεῖ περὶ ※ τῶν Γαββαθὰν καὶ Θαρὰς ↙ τῶν δύο εὐνούχων τοῦ βασιλέως ἐν τῷ φυλάσσειν αὐτοὺς, καὶ ζητῆσαι τὸ ἐπιβαλεῖν τὰς χεῖρας Ἀρταξέρξῃ.*

3. *Εἶπε δὲ ὁ βασιλεύς· Τίνα ἐποιήσαμεν δόξαν ἢ χάριν τῷ Μαρδοχαίῳ ※ περὶ τούτου; ↙ καὶ εἶπον*

CAP. VI.

Ὁ δὲ Δυνατὸς ἀπέστησε τὸν ὕπνον τοῦ βασιλέως τὴν νύκτα ἐκείνην, καὶ ἦν ἀγρυπνῶν. καὶ ἐκλήθησαν οἱ ἀναγνῶσται, καὶ τὸ βιβλίον τῶν μνημοσύνων ἀνεγινώσκετο.

Καὶ ἦν ὑπόθεσις τῶν εὐνούχων, καὶ ὃ ἐποίησε Μαρδοχαῖος εὐεργέτημα τῷ βασιλεῖ.

Καὶ ἐπέστη ὁ βασιλεὺς τὸν νοῦν σφόδρα· * * * * * * * *κάθημαι σήμερον ἐπὶ τοῦ*

EDITIO ORIGENICA.

τὰ παιδάρια τῷ βασιλεῖ, οἱ ἐκ τῆς διακονίας· Οὐκ ἐποίησας αὐτῷ οὐθέν.

4. Ἐν δὲ τῷ πυνθάνεσθαι τὸν βασιλέα, καὶ ἰδοὺ Ἀμὰν εἰσῆλθεν ※ εἰς τὴν αὐλὴν οἴκου τοῦ βασιλέως τὴν ἐξωτέραν, ↙ εἰπεῖν τῷ βασιλεῖ, κρεμάσαι τὸν Μαρδοχαῖον ἐπὶ τῷ ξύλῳ ᾧ ἡτοίμασεν ※ αὐτῷ. ↙

5. Καὶ εἶπον οἱ διάκονοι τοῦ βασιλέως ※ πρὸς αὐτόν· ↙ Ἰδοὺ Ἀμὰν ἕστηκεν ἐν τῇ αὐλῇ. καὶ εἶπεν ὁ βασιλεύς· Καλέσατε αὐτόν.

6. ※ Καὶ εἰσῆλθεν Ἀμάν. ↙ εἶπε δὲ τῷ Ἀμὰν ὁ βασιλεύς· Τί ποιήσω τῷ ἀνθρώπῳ ÷ τῷ τιμῶντι τὸν βασιλέα, ↙ ὃν ἐγὼ θέλω δοξάσαι; εἶπε δὲ Ἀμὰν ἐν ἑαυτῷ· Τίνα θέλει ὁ βασιλεὺς δοξάσαι, εἰ μὴ ἐμέ;

7. Καὶ εἶπεν Ἀμὰν πρὸς τὸν βασιλέα· Ἄνθρωπον ὃν ὁ βασιλεὺς θέλει δοξάσαι,

8. Ἐνεγκάτωσαν οἱ παῖδες τοῦ βασιλέως στολὴν βυσσίνην ἣν περιβάλλεται ※ ἐν αὐτῇ ↙ ὁ βασιλεύς, καὶ ἵππον ἐφ' ὃν ἐπιβαίνει ※ ἐπ' αὐτὸν ↙ ὁ βασιλεύς. ※ καὶ δοθήτω διάδημα βασιλείας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ.

9. Καὶ τὸ ἔνδυμα καὶ ὁ ἵππος ἐν χειρὶ ↙ τῶν φίλων τοῦ βασιλέως τῶν ἐνδόξων, καὶ στολισάτω τὸν ἄνθρωπον ὃν ὁ βασιλεὺς ἀγαπᾷ· καὶ ἀναβιβασάτωσαν αὐτὸν ἐπὶ τὸν ἵππον· καὶ διὰ τῆς πλατείας τῆς πόλεως κηρυσσέτω, λέγων· Οὕτως ἐστὶν παντὶ ἀνθρώπῳ, ὃν ὁ βασιλεὺς δοξάζει.

10. Εἶπε δὲ ὁ βασιλεὺς τῷ Ἀμάν. ※ Ταχέως λάβε σὺ τὸ ἔνδυμα καὶ

EDITIO VETUS ALTERA.

θρόνου μου, καὶ οὐκ ἐποίησα αὐτῷ οὐθέν· οὐκ ὀρθῶς ἐποίησα.

Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς τοῖς παισὶν αὐτοῦ· Τί ποιήσωμεν τῷ Μαρδοχαίῳ τῷ σωτῆρι τῶν λόγων τούτων; καὶ νοήσαντες οἱ νεανίσκοι διεφθόνουν αὐτῷ· ἐνέκειτο γὰρ φόβος Ἀμὰν ἐν τοῖς σπλάγχνοις αὐτῶν. καὶ ἐνενόησεν ὁ βασιλεύς.

Καὶ ἐγένετο ὄρθρος, καὶ ἠρώτησεν ὁ βασιλεύς, τίς ἐστιν ἔξω, καὶ ἦν Ἀμάν. Ἀμὰν δὲ ὠρθρίκει λαλῆσαι τῷ βασιλεῖ, ἵνα κρεμάσῃ τὸν Μαρδοχαῖον.

Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεύς· Τί ποιήσω τῷ ἀνδρὶ τῷ τὸν βασιλέα τιμῶντι, ὃν ὁ βασιλεὺς βούλεται δοξάσαι; καὶ ἐλογίσατο Ἀμάν, λέγων· Τίνα βούλεται ὁ βασιλεὺς δοξάσαι, εἰ μὴ ἐμέ;

Καὶ εἶπεν ὁ Ἀμάν· Ἄνθρωπος ὃν ὁ βασιλεὺς βούλεται δοξάσαι,

Ληφθήτω στολὴ βασιλική, καὶ ἵππος βασιλικὸς ἐφ' ὃν ὁ βασιλεὺς ἐπιβαίνει·

Καὶ εἷς τῶν ἐνδόξων, τῶν φίλων τοῦ βασιλέως λαβέτω ταῦτα, καὶ ἐνδυσάτω αὐτὸν, καὶ ἀναβιβασάτω αὐτὸν ἐπὶ τὸν ἵππον, καὶ περιελθέτω τὴν πόλιν ἔμπροσθεν αὐτοῦ, κηρύσσων· Κατὰ τάδε ποιηθήσεται τῷ τὸν βασιλέα τιμῶντι, ὃν ὁ βασιλεὺς βούλεται δοξάσαι.

Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς τῷ Ἀμάν· Ταχὺ δράμε, καὶ λάβε τὸν ἵππον

EDITIO ORIGENICA.

τὸν ἵππον ↙ καθὼς[n] ἐλάλησαι· καὶ ποίησον οὕτως Μαρδοχαίῳ τῷ Ἰουδαίῳ τῷ θεραπεύοντι ἐν τῇ αὐλῇ, καὶ μὴ παραπεσάτω σου λόγος ※ ἐκ πάντων ↙ ὧν ἐλάλησας·

÷ Ὡς δὲ ἔγνω Ἀμὰν, ὅτι οὐκ ἦν ÷ δυνατὸν ὁ δοξασθησόμενος, ἀλλ' ÷ ὅτι Μαρδοχαῖός ἐστιν, συνετρί- ÷ βη ἡ καρδία αὐτοῦ σφόδρα, καὶ ÷ μετέβαλε τὸ χρῶμα αὐτοῦ εἰς ÷ οἶκτρον. ↙

11. Ἔλαβε δὲ Ἀμὰν τὴν στολὴν καὶ τὸν ἵππον, ÷ ἐντρεπόμενος τὸν ÷ Μαρδοχαῖον, καθότι ἐκείνῃ τῇ ÷ ἡμέρᾳ κεκρίκει ἀνασκολοπίσαι ÷ αὐτόν.

÷ Καὶ εἶπε τῷ Μαρδοχαίῳ· Πε- ÷ ριελοῦ τὸν σάκκον, καὶ ἔνδυσαι ÷ τὴν βασιλικὴν στολὴν, καὶ ἐπί- ÷ βηθι τὸν τοῦ βασιλέως ἵππον.

÷ Καὶ ἐταράχθη ὡς ἀποθνήσ- ÷ κων ὁ Μαρδοχαῖος, καὶ ἀπεδύσα- ÷ το μετ' ὀδύνης τὸν σάκκον, καὶ ἐνεδύσατο ἱμάτια δόξης.

÷ Καὶ ἐδώκει Μαρδοχαῖος τέρας ÷ θεωρεῖν, καὶ ἐξίστατο ἐν ἀφασίᾳ, ÷ καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ πρὸς τὸν Κύ- ÷ ριον. ↙

11. Καὶ ἐστόλισεν ÷ Ἀμὰν ↙ τὸν Μαρδοχαῖον, καὶ ἀνεβίβασεν αὐτὸν ἐπὶ τὸν ἵππον, καὶ διῆλθε διὰ τῆς πλατείας τῆς πόλεως, καὶ ἐκήρυσσε λέγων· Οὕτως ἔσται παντὶ ἀνθρώπῳ ÷ τῷ τιμῶντι τὸν βασιλέα, ↙ ὃν ὁ βασιλεὺς θέλει δοξάσαι.

12. Ἐπέστρεψε δὲ ὁ Μαρδοχαῖος εἰς τὴν αὐλὴν ※ τοῦ βασιλέως· ↙ καὶ Ἀμὰν ὑπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια λυπούμενος ※ καὶ κατακεκαλυμμένος ↙ τὴν κεφαλήν.

13. Καὶ διηγήσατο Ἀμὰν τῇ Ζωρᾷ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ τοῖς φίλοις

[n] Vulg. καλῶς, non recte.

EDITIO VETUS ALTERA.

καὶ στολὴν ὡς εἴρηκας, καὶ ποίησον Μαρδοχαίῳ τῷ Ἰουδαίῳ τῷ καθημένῳ ἐν τῷ πυλῶνι, καὶ μὴ παραπεσέτω ὁ λόγος σου.

Ὡς δὲ ἔγνω Ἀμὰν, ὅτι οὐκ ἔστιν αὐτὸς ὁ δοξαζόμενος, ἀλλ' ὅτι Μαρδοχαῖος, συνετρίβη ἡ καρδία αὐτοῦ σφόδρα, καὶ μετέβαλλε τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐν[m] ἐγκαύσει.

Καὶ ἔλαβεν Ἀμὰν τὴν στολὴν καὶ τὸν ἵππον, ἐντρεπόμενος τὸν Μαρδοχαῖον, καθότι ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ κέκρικεν ἀνασκολοπίσαι αὐτόν.

Καὶ εἶπε τῷ Μαρδοχαίῳ· Περιελοῦ τὸν σάκκον.

Καὶ ἐταράχθη Μαρδοχαῖος ὡς ἀποθνήσκων, καὶ ἀπεδύσατο μετ' ὀδύνης τὸν σάκκον, καὶ ἐνεδύσατο ἱμάτια δόξης.

Καὶ ἐδώκει[n] Μαρδοχαῖος τέρας θεωρεῖν, καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ πρὸς τὸν Κύριον, καὶ ἐξίστατο ἐν ἀφασίᾳ.

Καὶ ἔσπευσεν Ἀμὰν ἀναλαβεῖν αὐτὸν ἐφ' ἵππον. καὶ ἐξήγαγεν Ἀμὰν τὸν ἵππον ἔξω, καὶ προήγαγον αὐτῷ κηρύσσων· Κατὰ τάδε ποιηθήσεται τῷ ἀνδρὶ τῷ τὸν βασιλέα τιμῶντι, ὃν ὁ βασιλεὺς βούλεται δοξάσαι.

Καὶ ὁ μὲν Ἀμὰν ἀπῆλθε πρὸς ἑαυτὸν ἐσκυθρωπομένος, ὁ δὲ Μαρδοχαῖος ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ.

Καὶ διηγήσατο Ἀμὰν τῇ γυναικὶ αὐτοῦ πάντα τὰ γενόμενα αὐτῷ. καὶ

[m] γρ. ἐνεκαύσει.

[n] γρ. ἔδωκεν.

[o] γρ. προσήγαγον.

EDITIO ORIGENICA.

※ αὐτοῦ, σύμπαντα τὰ συμβεβηκότα αὐτῷ. ↙ καὶ εἶπον πρὸς αὐτὸν οἱ φίλοι ※ αὐτοῦ ↙ καὶ ※ Ζωρὰ ↙ ἡ γυνὴ ※ αὐτοῦ· ↙ Εἰ ἐκ γένους Ἰουδαίων Μαρδοχαῖος, οὗ ἤρξω ταπεινοῦσθαι ἐνώπιον αὐτοῦ, οὐ μὴ δύνῃ ἀμύνασθαι αὐτὸν, ὅτι πεσὼν πέσῃ· ÷ ὅτι θεὸς ζῶν μετ' αὐτοῦ. ↙

14. Ἔτι αὐτῶν λαλούντων ※ μετ' αὐτοῦ, ↙ οἱ εὐνοῦχοι ※ τοῦ βασιλέως ↙ παραγίνονται, ἐπισπουδάζοντες σπεύδοντες ※ ἀναγαγεῖν ↙ τὸν Ἀμὰν ἐπὶ τὸν πότον ὃν ἡτοίμασεν Ἐσθήρ.

CAP. VII.

1. Εἰσῆλθε δὲ ὁ βασιλεὺς καὶ Ἀμὰν, συμπιεῖν ※ τῇ Ἐσθὴρ ↙ τῇ βασιλίσσῃ.

2. Εἶπε δὲ ὁ βασιλεὺς Ἐσθὴρ ※ καί γε ↙ τῇ ἡμέρᾳ τῇ δευτέρᾳ ἐν τῷ πότῳ ※ τοῦ οἴνου· ↙ Τί τὸ αἴτημά σου, Ἐσθὴρ ἡ βασίλισσα, ※ καὶ δοθήσεταί σοι; ↙ καὶ τί τὸ ἀξίωμά σου; καὶ ἔσται σοι ἕως ἡμίσους τῆς βασιλείας ÷ μου, ↙ ※ καί ποιηθήσεταί σοι. ↙

3. Καὶ ἀποκριθεῖσα ※ Ἐσθὴρ ἡ βασίλισσα, ↙ εἶπεν· Εἰ εὗρον χάριν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, ※ καὶ εἰ ἐπὶ τὸν βασιλέα ἀγαθὸν, ↙ δοθήτω ※ μοι ↙ ἡ ψυχὴ ※ μου ↙ τῷ αἰτήματί μου, καὶ ὁ λαός μου τῷ ἀξιώματί μου.

4. Ἐπράθημεν γὰρ ἐγώ τε καὶ ὁ λαός μου εἰς ἀπώλειαν καὶ εἰς διαρπαγὴν [καὶ εἰς δουλείαν,] ἡμεῖς καὶ τὰ τέκνα ἡμῶν εἰς παῖδας καὶ παιδίσκας ※ ἐπράθημεν, ↙ καὶ παρή-

EDITIO VETUS ALTERA.

εἶπεν ἡ γυνὴ αὐτοῦ, καὶ οἱ σοφοὶ αὐτοῦ· Ἀφ' ὅτε λαλεῖς περὶ αὐτῶν κακὰ, προσπορεύεταί σοι τὰ κακά· ἡσύχαζε, ὅτι ὁ θεὸς ἐν αὐτοῖς.

Καὶ αὐτῶν λαλούντων, παραγίνεταί τις ἐπὶ τὸν πότον σπουδάζων αὐτόν. καὶ οὕτως ἱλαρώθη.

CAP. VII.

Καὶ πορευθεὶς ἀνέπεσε μετ' αὐτῶν ἐν ὥρᾳ.

Ὡς δὲ προῆγεν ἡ πρόποσις, εἶπεν ὁ βασιλεὺς τῇ Ἐσθήρ· Τίς ἐστιν ὁ κίνδυνος; καὶ τί τὸ αἴτημά σου, ἕως τοῦ ἡμίσους τῆς βασιλείας μου;

Καὶ ἠγονίασεν Ἐσθὴρ ἐν τῷ ἀπαγγέλλειν, ὅτι ὁ ἀντίδικος ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτῆς. καὶ ὁ Θεὸς ἔδωκεν αὐτῇ θάρσος, ἐν τῷ αὐτὴν ἐπικαλεῖσθαι αὐτόν.

Καὶ εἶπεν Ἐσθήρ· Εἰ δοκεῖ τῷ βασιλεῖ, καὶ ἀγαθὴ ἡ κρίσις ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, δοθήτω ὁ λαός μου τῷ αἰτήματί μου, καὶ τὸ ἔθνος τῆς ψυχῆς μου.

Ἐπράθημεν γάρ ἐγὼ καὶ ὁ λαός μου εἰς διαρπαγήν· καὶ οὐκ ἤθελον ἀπαγγεῖλαι, ἵνα μὴ λυπήσω τὸν κύριόν μου. ἐγένετο γὰρ μεταπεσεῖν τὸν ἄνθρωπον τὸν κακοποιήσαντα

EDITIO ORIGENICA.

κουσα. οὐ γὰρ ὁ διάβολος ἄξιος τῆς αὐλῆς τοῦ βασιλέως.

5. Καὶ ※ ἀποκριθεὶς ↙ ὁ βασιλεὺς ※ Ἀρταξέρξης, εἶπε ※ τῇ Ἐσθὴρ τῇ βασιλίσσῃ· ↙ Τίς ἐστιν οὗτος, ※ καὶ ποῖός ἐστιν οὗτος, ↙ ὃς ἐτόλμησε τὸ πρᾶγμα τοῦτο;

6. Εἶπε δὲ Ἐσθήρ· Ἄνθρωπος ※ ἐπίβουλος καὶ ↙ ἐχθρὸς Ἀμὰν ὁ πονηρὸς οὗτος ἦν. Ἀμὰν δὲ ἐταράχθη ἀπὸ ※ προσώπου ↙ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλίσσης.

7. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐξανέστη ※ ἐν ὀργῇ αὐτοῦ ↙ ἐκ τοῦ συμποσίου εἰς τὸν κῆπον ※ τὸν σύμφοιτον. ↙ καὶ Ἀμὰν ※ ἐξανέστη, καὶ ↙ παρῃτεῖτο ※ περὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ Ἐσθὴρ ↙ τὴν βασίλισσαν· ἑώρα γὰρ ἑαυτὸν ἐν κακοῖς ※ παρὰ τοῦ βασιλέως. ↙

8. Ὁ δὲ βασιλεὺς ὑπέστρεψεν ἐκ τοῦ κήπου ※ τοῦ συμφοίτου εἰς τὸν οἶκον. ↙ Ἀμὰν δὲ ἐπιπεπτώκει ἐπὶ τὴν κλίνην, ἀξιῶν τὴν βασίλισσαν. εἶπε δὲ ὁ βασιλεύς· Ὥστε καὶ βιάζειν τὴν γυναῖκα ※ μετ' ἐμοῦ ↙ ἐν τῇ οἰκίᾳ; ※ ὁ λόγος ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ στόματος τοῦ βασιλέως, ↙ καὶ ἀκούσας Ἀμὰν, διετράπη τὸ° πρόσωπον.

9. Εἶπε δὲ Ἀρβωνὰ εἷς ἀπὸ τῶν εὐνούχων ※ ἐνώπιον ↙ τοῦ βασιλέως· καίγε ἰδοὺ τὸ ξύλον ᾧ ἡτοίμασεν Ἀμὰν Μαρδοχαίῳ, τῷ λαλήσαντι περὶ τοῦ βασιλέως ※ ἀγαθὰ,

° τῷ προσώπῳ.

EDITIO VETUS ALTERA.

ἡμᾶς.

Καὶ ἐθυμώθη ὁ βασιλεὺς καὶ εἶπε· Τίς ἐστιν οὗτος, ὃς ἐτόλμησε ταπεινῶσαι τὸ σημεῖον τῆς βασιλείας μου, ὥστε παρελθεῖν τὸν φόβον σου;

Ὡς δὲ εἶδεν ἡ βασίλισσα ὅτι δεινὸν ἐφάνη τῷ βασιλεῖ καὶ μισοπονηρεῖ, εἶπε· Μὴ ὀργίζου, κύριε· ἱκανὸν γὰρ ὅτι ἔτυχον τοῦ ἱλασμοῦ σου. εὐώχου, βασιλεῦ· αὔριον δὲ ποιήσω κατὰ τὸ ῥῆμά σου.

Καὶ ὤμοσεν ὁ βασιλεὺς ἀπαγγεῖλαι αὐτὴν αὐτῷ τὸν ὑπερηφανευσάμενον τοῦ ποιῆσαι τοῦτο. καὶ μετὰ ὅρκου ὑπέσχετο ποιῆσαι.

ἄνθρωπος οὗτος.

Ἔκθυμος δὲ γενόμενος ὁ βασιλεὺς καὶ πλησθεὶς ὀργῇ, ἀνεπήδησε καὶ ἦν περιπατῶν. καὶ ὁ Ἀμὰν ἐταράχθη, καὶ προσέπεσεν ἐπὶ τοὺς πόδας Ἐσθὴρ τῆς βασιλίσσης, ἐπὶ τὴν κοίτην ἔτι ἀνακειμένης αὐτῆς.

Καὶ ὁ βασιλεὺς ἐπέστρεψεν ἐπὶ τὸ συμπόσιον, καὶ ἰδὼν εἶπεν· Οὐχ ἱκανόν σοι ἡ ἁμαρτία τῆς βασιλείας, ἀλλὰ καὶ τὴν γυναῖκά μου ἐκβιάζει ἐνώπιόν μου; ἀπαχθήτω Ἀμὰν, καὶ μὴ ζήτω. καὶ οὕτως ἀπήγετο.

Καὶ εἶπε Γαβουθὰς εἷς τῶν παίδων αὐτοῦ· Ἰδοὺ ξύλον ἐν τῇ αὐλῇ αὐτοῦ πηχῶν πεντήκοντα, ὃ ἔκοψεν Ἀμὰν ἵνα κρεμάσῃ Μαρδοχαῖον, τὸν λαλήσαντα ἀγαθὰ περὶ τοῦ βασι-

EDITIO ORIGENICA.

↙ καὶ ὤρθωται ἐν τοῖς Ἀμαν, ὑψηλὸν πεντήκοντα πηχῶν. καὶ εἶπεν ὁ βασιλεύς· Σταυρωθήτω ἐπ' αὐτοῦ.

10. Καὶ ἐκρεμάσθη Ἀμὰν ἐπὶ τοῦ ξύλου, οὗ ἡτοίμασε Μαρδοχαίῳ. καὶ τότε τοῦ θυμοῦ ὁ βασιλεὺς ἐκόπασε.

CAP. VIII.

1. Καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐδωρήσατο ὁ βασιλεὺς Ἀρταξέρξης Ἐσθὴρ ※ τῇ βασιλίσσῃ ↙ ὅσα ὑπῆρχεν Ἀμὰν τῷ διαβόλῳ ※ τῶν Ἰουδαίων, ↙ καὶ Μαρδοχαῖος προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως. ὑπέδειξε γὰρ Ἐσθὴρ, ὅτι ἐνοικείωται αὐτῇ.

2. Ἔλαβε δὲ ὁ βασιλεὺς τὸ δακτύλιον ὃ ἀφείλατο τοῦ Ἀμὰν, καὶ ἔδωκε τῷ Μαρδοχαίῳ. καὶ κατέστησεν Ἐσθὴρ τὸν Μαρδοχαῖον ἐπὶ πάντων τοῦ Ἀμάν.

3. Καὶ προσθεῖσα ※ Ἐσθὴρ ↙ ἐλάλησε πρὸς τὸν βασιλέα, καὶ προσέπεσε πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ ἠξίου ※ καὶ ἐδεήθη αὐτοῦ ↙ ἀφελεῖν τὴν κακίαν Ἀμὰν ※ τοῦ Γωγαίου, καὶ τὸν λογισμὸν αὐτοῦ, ↙ καὶ ὅσα ἐποίησε ÷ τοῖς σύμπασι ↙ τοῖς Ἰουδαίοις.

4. Ἐξέτεινε δὲ ὁ βασιλεὺς Ἐσθὴρ τὴν ῥάβδον τὴν χρυσῆν ÷ ἡ ἦν ἐν χειρὶ αὐτοῦ. ↙ ἐξηγέρθη δὲ Ἐσθὴρ, [καὶ] παρέστηκε τῷ βασιλεῖ.

5. Καὶ εἶπεν ÷ Ἐσθήρ· ↙ Εἰ δοκεῖ σοι, καὶ εὗρον χάριν ※ ἐνώπιόν σου, καὶ εὐθὺς ὁ λόγος ἐνώπιον τοῦ βασιλέως καὶ ἀγαθὴ εἰμὶ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως ↙ πεμφθήτω ἀποστρέψαι τὰ γράμματα τὰ ἐξαπεσταλμένα ὑπὸ Ἀμὰν ※ υἱοῦ Ἀμαδαθοῦ τοῦ Γωγαίου, ↙ τὰ γραφέντα ἀπολέσθαι τοὺς Ἰουδαίους, ὅσοι εἰσὶν ἐν τῇ βασιλείᾳ.

EDITIO VETUS ALTERA.

λέως. κέλευσον οὖν, κύριε, ἐπ' αὐτῷ αὐτὸν κρεμασθῆναι. καὶ εἶπεν ὁ βασιλεύς· Κρεμαθήτω ἐπ' αὐτῷ. καὶ ἀφεῖλεν ὁ βασιλεὺς τὸ δακτύλιον ἀπὸ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, καὶ ἐσφραγίσθη ἐν αὐτῷ ὁ βίος αὐτοῦ.

Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς τῇ Ἐσθήρ· Καὶ Μαρδοχαῖον ἐβουλεύσατο κρεμάσαι τὸν σώσαντά με ἐκ χειρὸς τῶν εὐνούχων; οὐκ ᾔδει ὅτι πατρῷον αὐτοῦ γένος Ἐσθήρ.

CAP. VIII.

Καὶ ἐκάλεσεν ὁ βασιλεὺς τὸν Μαρδοχαῖον, καὶ ἐχαρίσατο αὐτὸν πάντα τοῦ Ἀμὰν, καὶ εἶπεν αὐτῷ. Τί θέλεις, καὶ ποιήσω σοι;

Καὶ εἶπε Μαρδοχαῖος· Ὅπως ἀμέλῃς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀμάν. καὶ ἐνεχείρισεν αὐτῷ ὁ βασιλεὺς τὰ κατὰ τὴν βασιλείαν.

Καὶ εἶπεν Ἐσθὴρ τῷ βασιλεῖ τῇ ἑξῆς· Δός μοι κολάσαι τοὺς ἐχθρούς μου φόνῳ. ἐνέτυχέν τε ἡ βασίλισσα Ἐσθὴρ καὶ κατὰ τέκνων Ἀμὰν τῷ βασιλεῖ ὅπως ἀποθανῶσι καὶ αὐτοὶ μετὰ τῆς μητρὸς αὐτῶν.

Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεύς· Γενέσθω. καὶ ἐπάταξαν τοὺς ἐχθροὺς εἰς πλῆθος.

Ἐν δὲ Σούσοις ἀνθομολογήσατο ὁ βασιλεὺς τῇ βασιλίσσῃ ἀποκτανθῆναι ἄνδρας, καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ, δίδωμί σοι τοῦ κρεμάσαι. καὶ ἐγένετο οὕτως.

EDITIO ORIGENICA.

6. Πῶς γὰρ δυνήσομαι ἐγὼ ἰδεῖν τὴν κάκωσιν ※ τὴν εὑροῦσαν ↙ τὸν λαόν μου; καὶ πῶς δυνήσομαι σωθῆναι ἐν τῇ ἀπωλείᾳ τῆς πατρίδος μου;

7. Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς Ἀρταξέρξης Ἐσθὴρ ※ τῇ βασιλίσσῃ καὶ Μαρδοχαίῳ τῷ Ἰουδαίῳ· ↙ Εἰ πάντα τὰ ὑπάρχοντα Ἀμὰν ἐχαρισάμην σοι, καὶ αὐτὸν ἐκρέμασα ἐπὶ ξύλου, ὅτι ὑπήνεγκε τὰς χεῖρας τοῖς Ἰουδαίοις, ÷ τί ἔτι ἐπιτίθεις;

8. Καὶ ὑμεῖς γράφετε ÷ ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ↙ ὡς δοκεῖ ὑμῖν, ※ ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως, ↙ καὶ σφραγίσατε τῷ δακτυλίῳ μου. ὅσα γὰρ γράφεται ※ ἐν γραφῇ ↙ ἐπιτάξαντος τοῦ βασιλέως, καὶ σφραγισθῇ τῷ δακτυλίῳ μου, οὐκ ἔστιν αὐτοῖς ἀντειπεῖν.

9. Ἐκλήθησαν[p] δὲ οἱ γραμματεῖς ※ τοῦ βασιλέως ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ↙ ἐν τῷ μηνὶ τῷ τρίτῳ, ὅ ἐστι Σιουὰν, τρίτῃ καὶ εἰκάδι τοῦ ἔτους[q] τοῦ ἑαυτοῦ. καὶ ἐγράφη τοῖς Ἰουδαίοις, ↙ [ὅσα ἐνετείλατο] τοῖς οἰκονόμοις καὶ τοῖς ἄρχουσι τῶν σατραπῶν, οἳ ἦσαν ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς ἕως τῆς Αἰθιοπίας, ἑπτὰ καὶ εἴκοσι καὶ ἑκατὸν σατράπαις[r] κατὰ τὴν χώραν, κατὰ ἑαυτῶν λέξιν, ※ Καὶ λαῷ κατὰ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ, καὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους κατὰ τὴν γραφὴν αὐτῶν. ↙

10. Διὰ τοῦ βασιλέως ※ Ἀρταξέρξου ↙ ἐγράφη, καὶ ἐσφραγίσθη τῷ δακτυλίῳ αὐτοῦ. καὶ ἐξαπέστειλαν[s] τὰ γράμματα διὰ βιβλιαφόρων, ※ ἐν ἵπποις τοῖς ἐπιβάταις τῶν ἁρμάτων οἱ μεγιστᾶνες υἱοὶ τῶν Ῥαμαχοίμ. ↙

11. Ὡς ἐπέταξεν αὐτοῖς χρῆσθαι τοῖς νόμοις αὐτῶν ἐν πάσῃ πόλει,

EDITIO VETUS ALTERA.

[p] γρ. Ἐκάθησαν.

[q] MS. Alexandrin. μηνὸς rectius.

[r] γρ. σατραπίαις.

[s] γρ. ἐξαπέστειλεν.

EDITIO ORIGENICA.

βοηθῆσαί τε αὐτοῖς, καὶ χρῆσθαι τοῖς ἀντιδίκοις καὶ τοῖς ἀντικειμένοις αὐτῶν, ὡς βούλονται· ※ ἀφανίζειν καὶ ※ φονεύειν ὡς βούλονται, καὶ ἀπο- ※ λαύειν[t] σύμπασαν δύναμιν λαοῦ ※ καὶ χώρας τοὺς θλίβοντας αὐ- ※ τοὺς, νήπια καὶ γυναῖκας, καὶ τὰ ※ σκῦλα αὐτῶν εἰς προσνομὴν, ↙

12. Ἐν ἡμέρᾳ μίᾳ ἐν πάσῃ βασιλείᾳ Ἀρταξέρξου, τῇ τρισκαιδεκάτῃ τοῦ [δωδεκάτου] μηνὸς, ὅς ἐστιν Ἀδάρ.

÷ Ὧν ἐστιν ἀντίγραφον, τῆς ἐπισ- ÷ τολῆς τὰ ὑπογεγραμμένα.

÷ Βασιλεὺς μέγας Ἀρταξέρξης, ÷ τοῖς ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς ἕως τῆς ÷ Αἰθιοπίας, ἑκατὸν καὶ εἴκοσι καὶ ÷ ἑπτὰ σατραπίαις, χωρῶν ἄρχουσι ÷ καὶ σατράπαις τοῖς τὰ ἡμέτερα ÷ φρονοῦσι, χαίρειν.

÷ Πολλοὶ τῇ πλείστῃ τῶν εὐερ- ÷ γετούντων χρηστότητι πυκνώτε- ÷ ρον τιμώμενοι, μεῖζον ἐφρόνησαν, ÷ καὶ οὐ μόνον τοὺς ὑποτεταγμέ- ÷ νους[u] ἡμῖν ζητοῦσι κακοποιεῖν, ÷ τόν τε κόρον οὐ δυνάμενοι φέρειν, ÷ καὶ τοῖς ἑαυτῶν εὐεργέταις ἐπι- ÷ χειροῦσι μηχανᾶσθαι κακά.

÷ Καὶ τὴν εὐχαριστίαν οὐ μόνον ÷ ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἀνταναιροῦν- ÷ τες, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῶν ἀπειρα- ÷ γάθων κόμποις ἐπελθόντες[x], τοῦ ÷ τὰ πάντα κατοπτεύοντος ἀεὶ ÷ θεοῦ μισοπόνηρον διαλαμβάνου- ÷ σιν ἐκφεύξασθαι δίκην.

÷ Πολλάκις δὲ καὶ πολλοὺς τῶν ÷ ἐπ' ἐξουσίας τεταγμένων τῶν ÷ πιστευθέντων φίλων χειρίζειν τὰ ÷ πράγματα παραμυθία μεταιτίους ÷ αἱμάτων ἀθώων καταστήσαντες, ÷ περιέβαλον συμφοραῖς ἀνηκέσ- ÷ τοις, τῷ τῆς κακοηθείας τρόπῳ ÷ ψευδεῖ παραλογισμῷ παραλογι-

[t] ἀπολλύειν.
[u] γρ. ὑποτεταγμένων.
[x] al. ἐπαρθέντες.

EDITIO VETUS ALTERA.

Καὶ ἔγραψε τὴν ἐπιτεταγμένην ἐπιστολήν.

Βασιλεὺς μέγας Ἀσσυῆρος τοῖς ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς ἕως τῆς Αἰθιοπίας, ἑκατὸν καὶ εἴκοσι καὶ ἑπτὰ χωρῶν ἄρχουσι καὶ σατράπαις τὰ ἡμέτερα φρονοῦσι, χαίρειν.

Πολλοὶ τῇ πλείστῃ τῶν εὐεργετούντων χρηστότητι πυκνότερον τιμώμενοι, μείζον φρονήσαντες, οὐ μόνον τοὺς ὑποτεταγμένους ἡμῖν ζητοῦσι κακοποιῆσαι, τὸν δὲ κόρον οὐ δυνάμενοι φέρειν, καὶ τοῖς αὐτῶν εὐεργέταις ἐπιχειροῦσι μηχανᾶσθαι κακά.

Καὶ τὴν εὐχαριστίαν οὐ μόνον ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἀναιροῦντες, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῶν ἀπειροπαθῶν κόμποις παρελθόντες, τὸ τοῦ πάντα δυναστεύοντος δικαιοκρίτου μισοπόνηρον ἐκφύγειν διεληφότες τὴν δίκην.

Πολλάκις ἐπ' ἐξουσιῶν τεταγμένοι τὰ τῶν ἐμπιστευομένων φίλων πράγματα χειρίζειν, αἰτίους ἀθώων αἱμάτων καταστήσαντες, περιέβαλον συμφοραῖς ἀνηκέστοις, τῷ τῆς κακοπιστίας ψεύδει παραλογισάμενοι τὴν τῶν ἐπικρατούντων ἀκέραιον εὐγνωμοσύνην.

EDITIO ORIGENICA.

÷ σάμενοι τῶν ἐπικρατούντων ἀκέ-
÷ ραιον εὐγνωμοσύνην.
÷ Σκοπεῖν δὲ ἔξεστιν, οὐτοσοῦ-
÷ τον ἐκ τῶν παλαιοτέρων ὡς πα-
÷ ρεδώκαμεν ἱστοριῶν, ὅσα ἐστὶ
÷ παρὰ πόδας ὑμᾶς ἐκζητοῦντας[y]
÷ ἀνοσίως συντετελεσμένα τῇ ἀξίᾳ
÷ τῶν δυναστευομένων ὠμότητι[z],
÷ Καὶ προσέχειν εἰς τὰ μετ' αὖτα,
÷ εἰς τὸ τὴν βασιλείαν ἀτάραχον
÷ τοῖς πᾶσιν ἀνθρώποις μετ' εἰρή-
÷ νης παρέχειν·
÷ Οὐ χρώμενοι ταῖς διαβολαῖς,
÷ τὰ δὲ ὑπὸ τὴν ὄψιν ἐρχόμενα δια-
÷ κρίνοντες ἀεὶ μετὰ ἐπιεικεστέρας
÷ ἀπαντήσεως.
÷ Ὡς γὰρ Ἀμὰν Ἀμαδαθοῦ Μα-
÷ κεδὼν ταῖς ἀληθείαις τῶν Περσῶν
÷ αἵματος ἀλλότριος, καὶ πολὺ δι-
÷ εστηκὼς τῆς ἡμετέρας χρηστότη-
÷ τος, ἐπιξενωθεὶς ἡμῖν, ἔτυχεν ἧς
÷ ἔχομεν πρὸς πᾶν ἔθνος φιλαν-
÷ θρωπίας ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἀνα-
÷ γορεύεσθαι ἡμῶν πατέρα, καὶ
÷ προσκυνούμενον ὑπὸ πάντων,
÷ τὸ δεύτερον τοῦ βασιλικοῦ θρό-
÷ νου πρόσωπον διατελεῖν.
÷ Οὐκ ἐνέγκας δὲ τὴν ὑπερηφα-
÷ νίαν, ἐπετήδευσε τῆς ἀρχῆς στε-
÷ ρῆσαι ἡμᾶς, καὶ τοῦ πνεύματος,
÷ Τόν τε ἡμέτερον σωτῆρα, καὶ δια-
÷ παντὸς εὐεργέτην, Μαρδοχαῖον,
÷ καὶ τὴν ἄμεμπτον τῆς βασιλείας
÷ κοινωνὸν Ἐσθὴρ, σὺν παντὶ τῷ
÷ τούτων ἔθνει, πολυπλόκοις μεθό-
÷ δων παραλογισμοῖς αἰτησάμενος
÷ εἰς ἀπώλειαν.
÷ Διὰ γὰρ τῶν τρόπων τούτων
÷ ᾖρθη[a] λαβεῖν ἡμᾶς ἐρήμους, τήν
÷ τε τῶν Περσῶν ἐπικράτησιν εἰς
÷ τοὺς Μακεδόνας μεταγαγεῖν.
÷ Ἡμεῖς δὲ τοὺς ὑπὸ τοῦ τρισα-
÷ λιτηρίου παραδεδομένους εἰς ἀ-
÷ φανισμὸν Ἰουδαίους εὑρίσκομεν

y γρ. ἐκζητοῦντες.
z γρ. ὡμοιότητι.
a al. ᾠήθη.

EDITIO VETUS ALTERA.

Σκοπεῖν δὲ ἔξεστιν ἐκ τῶν παραδεδομένων ἡμῖν ἱστοριῶν, καὶ ὅσον τὸ παρὰ πόδας θεωροῦντες ἀξίως τῆς τῶν δυναστευόντων ὠμότητι,

Προσέχειν εἰς τὰ μετέπειτα, καὶ τὴν βασιλείαν ἀτάραχον παρέχειν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι μετ' εἰρήνης.

Οὐ χρώμενοι ταῖς διαβολαῖς, τὰ δὲ ὑπὸ τὴν ὄψιν ἐρχόμενα μετ' ἐπιεικείας διεξαγαγόντες.

Ἐπιξενώθη γὰρ ἡμῖν Ἀμὰν ὁ Ἀμαδαθοῦ Μακεδὼν ταῖς ἀληθείαις ἀλλότριος τούτων Περσῶν φρονήματος, καὶ πολὺ διεστὼς τῆς ἡμετέρας χρηστότητος, ἔτυχε τῆς ἐξ ἡμῶν πρὸς πᾶν ἔθνος φιλανθρωπίας ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἀναγορευθῆναι πατέρα ἡμῶν, καὶ προσκυνεῖσθαι ὑπὸ πάντων, τὸν δεύτερον τῶν βασιλικῶν θρόνων διατελεῖν.

Οὐκ ἐνεγκὼν δὲ τὴν ὑπερηφανίαν, ἐπετήδευσεν ἡμᾶς τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ πνεύματος μεταστῆσαι,

Τὸν δὲ ἡμέτερον σωτῆρα διαπαντὸς Μαρδοχαῖον, καὶ τὴν ἄμεμπτον τῆς βασιλείας τούτου κοινωνὴν Ἐσθὴρ, σὺν τῷ παντὶ τούτων ἔθνει, πολυτρόποις μεθοδείαις στησάμενος εἰς ἀπώλειαν.

[Διὰ γὰρ τῶν τρόπων τούτων ᾠήθη λαβεῖν ἡμᾶς ἐρήμους, τήν τε τῶν] Περσῶν ἐπικράτειαν ἕως εἰς τοὺς Μακεδόνας ἀγαγεῖν.

Τοὺς οὖν ὑπὸ τοῦ τρισαλιτηρίου παραδεδομένους ὑμῖν Ἰουδαίους εὑρίσκομεν μὴ ὄντας κακούργους, δι-

p γρ. ὄν.

EDITIO ORIGENICA.

÷ οὐ κακούργους ὄντας, δικαιοτά-
÷ τοις δὲ πολιτευομένους νόμοις,
÷ ὄντας δὲ υἱοὺς τοῦ ὑψίστου, τοῦ
÷ μεγίστου ὄντος[b] Θεοῦ, κατευθύ-
÷ ναντος ἡμῖν τε καὶ τοῖς προγό-
÷ νοις ἡμῶν τὴν βασιλείαν ἐν τῇ
÷ καλλίστῃ διαθέσει.

÷ Καλῶς οὖν ποιήσετε, μὴ προσ-
÷ χρησάμενοι τοῖς ὑπὸ Ἀμὰν Ἀμα-
÷ δαθοῦ ἀποστελεῖσι γράμμασι.

÷ Διὰ τὸ αὐτὸν τὸν ταῦτα ἐξερ-
÷ γασάμενον πρὸς ταῖς Σούσων
÷ πύλαις ἐσταυρῶσθαι σὺν τῇ πα-
÷ νοικίᾳ, τὴν καταξίαν τοῦ τὰ πάν-
÷ τα ἐπικρατοῦντος θεοῦ διὰ τάχ-
÷ ους ἀποδόντος αὐτῷ κρίσιν.

÷ Τὸ δὲ ἀντίγραφον τῆς ἐπιστο-
÷ λῆς ταύτης ἐκθέντες ἐν παντὶ
÷ τόπῳ, μετὰ παῤῥησίας, ἐᾶν τοὺς
÷ Ἰουδαίους χρῆσθαι τοῖς ἑαυτῶν
÷ νόμοις,

÷ Καὶ συνεπισχύειν αὐτοῖς, ὅπως
÷ τοὺς ἐν καιρῷ θλίψεως ἐπιθεμέ-
÷ νους αὐτοῖς ἀμύνωνται, τῇ τρισ-
÷ καιδεκάτῃ τοῦ δωδεκάτου μηνὸς
÷ Ἀδάρ, τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ. ταύτην
÷ γὰρ ὁ τὰ πάντα δυναστεύων θε-
÷ ὸς, ἀντ' ὀλεθρίας τοῦ ἐκλεκτοῦ
÷ γένους, ἐποίησεν αὐτοῖς εἰς εὐ-
÷ φροσύνην.

÷ Καὶ ὑμεῖς οὖν ἐν ταῖς ἐπωνύ-
÷ μοις ὑμῶν ἑορταῖς, ἐπίσημον ἡμέ-
÷ ραν μετὰ πάσης εὐωχίας ἄγετε·
÷ ὅπως καὶ νῦν καὶ μετὰ ταῦτα
÷ σωτηρία[c] μὲν τῶν εὐνοούντων
÷ τοῖς Πέρσαις, τοῖς δὲ ἡμῖν[d] ἐμνη-
÷ μονεύουσιν ἐπιβουλίας τῆς ἀπω-
÷ λείας ἄγητε.

÷ Πᾶσα δὲ πόλις ἢ χώρα τὸ σύ-
÷ νολον, ἥτις[e] κατὰ ταῦτα μὴ ποι-
÷ ήσει, δόρατι καὶ πυρὶ κατανα-

[b] al. ζῶντος.
[c] Vel σωτήρια.
[d] γρ. ὑμῖν.
[e] γρ. ἡμεῖς.

EDITIO VETUS ALTERA.

καιοτάτοις δὲ νόμοις πολιτευομένους, ὄντας[p] καὶ υἱοὺς τοῦ μόνου Θεοῦ καὶ ἀληθινοῦ, τοῦ κατευθύναντος ἡμῖν τὴν βασιλείαν μέχρι τοῦ νῦν ἐν τῇ καλλίστῃ διαθέσει.

Καλῶς οὖν ποιήσετε, μὴ προσέχοντες τοῖς προαπεσταλμένοις ὑμῖν ἀπὸ Ἀμὰν γράμμασί.

Διὰ τὸ καὶ αὐτὸν τὸν τὰ τοιαῦτα ἐργασάμενον πρὸς ταῖς Σούσων πύλαις ἐσταυρῶσθαι, ἀποδεδωκότος[q] αὐτῷ τὴν καταξίαν δίκην τοῦ τὰ πάντα κατοπτεύοντος ἀεὶ κριτοῦ.

Ἐκτεθήτω δὲ τὸ ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς ἐν παντὶ τόπῳ, χρῆσθαί τε τοὺς Ἰουδαίους τοῖς ἑαυτῶν νόμοις·

Καὶ ἐπισχύειν αὐτοῖς, ὅπως τοὺς ἐν καιρῷ θλίψεως ἐπιθεμένους ἀμύνωνται. ἐκρίθη δὲ ὑπὸ τῶν κατὰ τὴν βασιλείαν Ἰουδαίων, ἄγειν τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην τοῦ μηνὸς, ὅς ἐστιν Ἀδάρ, καὶ τὴν πεντεκαιδεκάτην ἑορτάσαι· ὅτι ἐν αὐταῖς ὁ παντοκράτωρ ἐποίησεν αὐτοῖς σωτηρίαν καὶ εὐφροσύνην.

Καὶ νῦν καὶ μετὰ ταῦτα, σωτηρίαν μὲν εὐποιοῦσι τοῖς Πέρσαις, τῶν δὲ ἐπιβουλευσάντων μνημόσυνον τῆς ἀπολείας.

Ἡ δὲ πόλις καὶ χώρα ἥτις κατὰ ταῦτα οὐ ποιήσει, δόρατι καὶ πυρὶ καταναλωθήσεται μετ' ὀργῆς, καὶ οὐ

[p] vs. ὄν.
[q] γρ. ἀποδεδοκῶται.

EDITIO ORIGENICA.

÷ λωθήσεται μετ' ὀργῆς· καὶ οὐ ÷ μόνον ἀνθρώποις ἄβατος, ἀλλὰ ÷ καὶ θηρίοις καὶ πετεινοῖς εἰς τὸν ÷ ἅπαντα χρόνον αἴσχιστος κα- ÷ τασταθήσεται.

13. Τὰ δὲ ἀντίγραφα ※ τῆς γραφῆς ↙ ἐκτιθέσθω ※ δόγμα ἐν πάσῃ χώρᾳ καὶ χώρᾳ ↙ ὀφθαλμοφανῶς ἐν πάσῃ τῇ βασιλείᾳ· εἶναι δὲ τοὺς Ἰουδαίους ἑτοίμους εἰς τὴν ἡμέραν ταύτην, τοῦ πολεμῆσαι τοὺς ὑπεναντίους αὐτῶν.

14. Οἱ μὲν οὖν ἱππεῖς ※ καὶ ἐπιβάται τῶνποριῶν οἱ μεγιστᾶνες ↙ ἐξῆλθον, σπεύδοντες ※ καὶ διωκόμενοι ↙ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐπιτελεῖν. τὸ δὲ ἔκθεμα ἐξετέθη καὶ ἐν Σούσοις ※ τῇ βάρει. ↙

15. Ὁ δὲ Μαρδοχαῖος ἐξῆλθεν ※ ἐκ προσώπου τοῦ βασιλέως ↙ ἐστολισμένος τὴν βασιλικὴν στολὴν ※ ὑακίνθινον ἀερινὴν, ↙ καὶ στέφανον χρυσοῦν ἔχων καὶ διάδημα βύσσινον πορφυροῦν. ἰδόντες δὲ οἱ ἐν Σούσοις ἐχάρησαν.

16. Τοῖς δὲ Ἰουδαίοις ἐγένετο φῶς καὶ εὐφροσύνη, καὶ ἀγαλλίαμα καὶ τιμή. ↙

EDITIO VETUS ALTERA.

μόνον ἀνθρώποις ἄβατος, ἀλλὰ καὶ θηρίοις καὶ πετεινοῖς ἐκταθήσεται.

Ἐξετέθη δὲ καὶ ἐν Σούσοις ἔκθεμα περιέχον τάδε.

Καὶ ὁ βασιλεὺς ἐνέχρισε τῷ Μαρδοχαίῳ γράφειν ὅσα βούλεται. ἐπέστειλε δὲ Μαρδοχαῖος διὰ γραμμάτων, τοῦ βασιλέως δακτυλίῳ, μένειν τὸ ἔθνος αὐτοῦ κατὰ χώραν ἕκαστον αὐτῶν, καὶ ἑορτάζειν τῷ θεῷ.

Ἡ δὲ ἐπιστολὴ ἣν ἀπέστειλεν ὁ Μαρδοχαῖος ἦν ἔχουσα ταῦτα.

Ἀμὰν ἀπέστειλεν ὑμῖν γράμματα, ἔχοντα οὕτως· Ἔθνος Ἰουδαίων ἀπειθὲς σπουδάσατε ἐν τάχει ἀναπέμψαί μοι εἰς ἀπώλειαν.

Ἐγὼ δὲ ὁ Μαρδοχαῖος μηνύω ὑμῖν, τὸν ταῦτα ἐργασάμενον πρὸς ταῖς Σούσων πύλαις κεκρεμᾶσθαι, καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ διαχειρίσθαι.

Οὗτος γὰρ ἐβούλετο ἀποκτεῖναι ἡμᾶς, τῇ τρισκαιδεκάτῃ τοῦ μηνὸς ὅ ἐστιν Ἀδάρ.

Καὶ ὁ Μαρδοχαῖος ἐξῆλθεν ἐστολισμένος τὴν βασιλικὴν ἐσθῆτα, καὶ στέφανον χρυσοῦν καὶ διάδημα βύσσινον περιπόρφυρον. ἰδόντες δὲ οἱ ἐν Σούσοις ἐχάρησαν.

Καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἐγένετο φῶς, πότος, κώθων.

EDITIO ORIGENICA.

17. Κατὰ χώραν ⋇ καὶ χώραν ↙ καὶ κατὰ πόλιν ⋇ καὶ πόλιν, ↙ οὗ ἂν ⋇ ὁ λόγος τοῦ βασιλέως καὶ ↙ τὸ ἔκθεμα ἐξετέθη, εὐφροσύνη καὶ χαρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, κώθων καὶ εὐφροσύνη. καὶ πολλοὶ τῶν ἐθνῶν ÷ περιετέμνοντο καὶ ↙ ἰουδαΐζον, διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων ⋇ τὸν ἐπ' αὐτούς. ↙

CAP. IX.

1. Ἐν γὰρ τῷ δωδεκάτῳ μηνὶ, ⋇ αὐτὸς ὁ μὴν Ἀδὰρ, ↙ τρισκαιδεκάτῃ τοῦ μηνὸς, ÷ ὅς ἐστιν Ἀδαρ, ↙ παρῆν τὰ γράμματα τὰ γραφέντα ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ⋇ καὶ τὸ δόγμα αὐτοῦ, ποιῆσαι ↙ ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ, ⋇ ᾗ ↙ ἀπώλοντο οἱ ἀντικείμενοι τοῖς Ἰουδαίοις, ⋇ εἰς τὸ κυριεῦσαι αὐτῶν, καὶ ἐξεστράφη. αὕτη ⋇ ἐστὶν, ἐν ᾗ κυριεύουσιν οἱ Ἰουδαῖοι ⋇ αὐτοὶ ἐν τοῖς μισοῦσιν αὐτούς.

2. ⋇ Καὶ ἐξεκκλησιάσθησαν οἱ ⋇ Ἰουδαῖοι οἱ ἐν ταῖς πόλεσιν αὐ- ⋇ τῶν, ἐν πάσαις χώραις τοῦ βασι- ⋇ λέως Ἀρταξέρξου, ἐκτεῖναι χεῖρα ⋇ ἐν τοῖς ζητοῦσιν ἀνελεῖν αὐτοὺς. ↙ οὐδεὶς γὰρ ἀντέστη ⋇ κατὰ πρόσωπον αὐτῶν ὅτι ἔπεσεν ↙ ὁ φόβος αὐτῶν ⋇ ἐπὶ πάντας τοὺς λαούς. ↙

3. Οἱ γὰρ ἄρχοντες τῶν σατραπῶν, καὶ οἱ τύραννοι, καὶ οἱ γραμματεῖς οἱ βασιλικοὶ, ἐτίμων τοὺς Ἰουδαίους. ἐνέκειτο γὰρ ὁ φόβος Μαρδοχαίου αὐτοῖς.

4. ⋇ Ἐμεγαλύνετο γὰρ ὁ Μαρδοχαῖος πορευόμενος ↙· προσέπεσε γὰρ τὸ πρόσταγμα τοῦ βασιλέως ὀνομασθῆναι ἐν πάσῃ τῇ βασιλείᾳ, ⋇ καὶ ⋇ ἐμεγαλύνετο.

EDITIO VETUS ALTERA.

Καὶ πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων περιετέμνοντο, καὶ οὐδεὶς ἐπανέστη αὐτοῖς· ἐφοβόντο γάρ.

CAP. IX.

Οἱ δὲ ἄρχοντες, καὶ οἱ τύραννοι, οἱ σατράπαι, καὶ οἱ βασιλικοὶ γραμματεῖς, ἐτίμων τοὺς Ἰουδαίους. ὁ γὰρ φόβος Μαρδοχαίου ἐπέπεσεν αὐτοῖς.

Καὶ προσέπεσον ἐν Σούσοις οἱ ἠθρίσθησαν Ἀμὰν καὶ τοὺς ἀντικειμένους[r] ἐν πάσῃ βασιλείᾳ.

[r] γρ. ἀντιμειμένους.

EDITIO ORIGENICA.

5. ※ Καὶ ἐπάταξαν οἱ Ἰουδαῖοι ※ πληγὴν ἐν πᾶσι τοῖς ἐχθροῖς ※ αὐτῶν, πληγὴν μαχαίρας καὶ ※ ἀναιρέσεως αὐτῶν καὶ ἀπωλείας, ※ καὶ ἐποίησαν ἐν τοῖς μισοῦσιν ※ αὐτοὺς κατὰ τὸ θέλημα αὐτῶν. ↙

6. Καὶ ἐν Σούσοις τῇ πόλει ἀπέκτειναν οἱ Ἰουδαῖοι ※ καὶ ἀπώλεσαν ↙ πεντακοσίους ἄνδρας·

7. Καὶ τὸν Φαρσενδαθὰ, καὶ τὸν Δελφὼν, καὶ τὸν Ἀριφαθὰ,

8. Καὶ τον Φουραθὰ, καὶ Ἀδαλιὰ, καὶ τὸν Ἀριδαθὰ,

9. Καὶ τὸν Φαρμοσθὰ, καὶ τὸν Ἀρισὰτ, καὶ τὸν Ἀριδαὶ, καὶ τὸν Οὐαιζαθὰ,

10. Τοὺς δέκα υἱοὺς Ἀμὰν ※ υἱοῦ ↙ Ἀμαδαθοῦ ÷ τοῦ Γωγαίου ↙ τοῦ ἐχθροῦ τῶν Ἰουδαίων ※ ἀπέκτειναν, καὶ ἐν τοῖς σκύλοις οὐκ ἐπέκτειναν[f] τὰς χεῖρας αὐτῶν. ↙

11. Ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ἐπεδόθη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀπολωλότων ἐν Σούσοις ※ τῇ πόλει ↙ τῷ βασιλεῖ.

12. Εἶπε δὲ ὁ βασιλεὺς Ἐσθὴρ ※ τῇ βασιλίσσῃ· ↙ Ἐν Σούσοις ※ τῇ πολει ἐφόνευσαν ↙ οἱ Ἰουδαῖοι ※ καὶ ↙ ἀπώλεσαν πεντακοσίους ἄνδρας, ※ καὶ τοὺς δέκα υἱοὺς Ἀμάν· ↙ ἐν δὲ τῇ περιχώρῳ ※ τοῦ βασιλέως ↙ πῶς οἴει κέχρηνται; ※ καὶ τί τὸ αἴτημά σου, καὶ δοθήσεταί σοι; ↙ καὶ τί ἀξιοῖς ἔτι, καὶ ἔσται σοι;

13. Καὶ εἶπεν Ἐσθήρ· ※ Ἐὰν ↙ τῷ βασιλεῖ ※ φανῇ ↙ δοθήτω τῇ αὔριον τοῖς Ἰουδαίοις ※ τοῖς ἐν Σούσοις ↙ χρήσασθαι ὡσαύτως, ὡς τοὺς δέκα υἱοὺς Ἀμὰν κρεμασθῆναι ἐπὶ ξύλον.

14. Καὶ ἐπέταξεν ※ ὁ βασιλεὺς ↙ γενηθῆναι οὕτως. καὶ ἐξέθηκε τοῖς Ἰουδαίοις τῆς πόλεως τὰ σώματα τῶν υἱῶν τοῦ κρεμάσαι.

[f] γρ. ἀπέκτειναν.

EDITIO VETUS ALTERA.

Καὶ ἀπέκτεινον οἱ ἐν Σούσοις οἱ Ἰουδαῖοι ἄνδρας ἑπτακοσίους,

Καὶ τὸν Φαρσὰν, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ τὸν Ἀφαρνὰρ.

Καὶ τὸν Γαγὰ, Φαρδαθὰ, καὶ τὸν Μαρμασαιμὰ, καὶ τὸν Ἰζαθοὺθ,

Καὶ τοὺς δέκα υἱοὺς Ἀμὰν, Ἀμαδαθοῦ Βουγαίου, τοῦ ἐχθροῦ τῶν Ἰουδαίων, καὶ διήρπασαν πάντα τὰ αὐτῶν.

Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς τῇ Ἐσθὴρ Πῶς σοι οἱ ἐνταῦθα καὶ ἐν τῇ περιχώρῳ κέχρηνται;

Καὶ εἶπεν Ἐσθήρ· Δοθήτω τοῖς Ἰουδαίοις οὓς ἐὰν θέλωσιν ἀνελεῖν καὶ διαρπάζειν.

Καὶ συνεχώρησε.

EDITIO ORIGENICA.

15. Καὶ συνήχθησαν οἱ Ἰουδαῖοι ἐν Σούσοις ※ τῇ ἡμέρᾳ ↙ τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τοῦ ※ μηνὸς ↙ Ἀδάρ. καὶ ἀπέκτειναν οἱ ※ ἐν Σούσοις ↙ ÷ Ἰουδαῖοι ↙ τριακοσίους ἄνδρας, ÷ καὶ οὐθὲν διήρπασαν, ↙ ※ καὶ οὐκ ἐξέτειναν τὰς χεῖρας αὐτῶν εἰς διαρπαγήν. ↙

16. Οἱ δὲ λοιποὶ τῶν Ἰουδαίων οἱ ἐν τῇ βασιλείᾳ [συν] αχθέντες ἐβοήθουν ἑαυτοῖς ※ περὶ τῆς ψυχῆς αὐτῶν, ↙ καὶ ἀνεπαύσαντο ἀπὸ τῶν πολεμίων. ἀπώλεσαν γὰρ αὐτῶν μυρίους πεντακισχιλίους, ※ καὶ εἰς διαρπαγὴν οὐκ ἀπέστειλαν τὰς χεῖρας αὐτῶν,

17. Τῇ τρισκαιδεκάτῃ τοῦ ※ μηνὸς Ἀδάρ. καὶ ἀνεπαύσαντο τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς, καὶ ἦγον αὐτὴν ἡμέραν ἀναπαύσεως, κατὰ χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης.

18. Οἱ δὲ οἱ Ἰουδαῖοι οἱ ἐν Σούσοις τῇ πόλει συνήχθησαν ※ τῇ τρισκαιδεκάτῃ τοῦ αὐτοῦ ↙ ÷ μηνὸς Ἀδὰρ, ↙ καὶ τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ ※ τοῦ αὐτοῦ ↙ ἀνεπαύσαντο. καὶ τὴν πεντεκαιδεκάτην δὲ ἦγον αὐτὴν μετὰ χαρᾶς, καὶ εὐφροσύνης.

19. Διὰ γὰρ τοῦτον οἱ Ἰουδαῖοι οἱ διεσπαρμένοι ※ οἱ οἰκοῦντες ↙ ἐν πάσῃ χώρᾳ, ἄγουσι ※ τὴν ἡμέραν ↙ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην τοῦ ※ μηνὸς ↙ Ἀδὰρ, μετ' εὐφροσύνης ※ καὶ πότου, ↙ ἡμέραν ἀγαθὴν, ἀποστέλλοντες μερίδας ἕκαστος τῷ πλησίον.

20. Ἔργαψε δὲ Μαρδοχαῖος τοὺς λύγους τούτους εἰς βιβλίον, καὶ ἐξαπέστειλε τοῖς Ἰουδαίοις, ὅσοι εἰσὶν ἐν τῇ βασιλείᾳ Ἀρταξέρξου, τοῖς ἐγγὺς καὶ τοῖς μακρὰν,

21. Στῆσαι τὰς ἡμέρας ταύτας ἀγαθὰς, ἀγείν τε ※ τὴν ἡμέραν ↙ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην ※ τοῦ μηνὸς Ἀδὰρ ↙, καὶ ※ τὴν ἡμέραν ↙ τὴν πεντεκαιδεκάτην τοῦ Ἀδάρ.

EDITIO VETUS ALTERA.

Καὶ ἀπώλεσαν μυριάδας ἑπτὰ καὶ ἑκατὸν ἄνδρας.

Ἔγραψε δὲ Μαρδοχαῖος τοὺς λόγους τούτους εἰς βιβλίον, καὶ ἐξαπέστειλε τοῖς Ἰουδαίοις, οἳ ἦσαν ἐν Ἀρταξέρξου βασιλείᾳ, τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγὺς,

Στῆσαι τὰς ἡμέρας ταύτας εἰς ὕμνους καὶ εὐφροσύνας,

EDITIO ORIGENICA.

22. Ἐν γὰρ ταύταις ταῖς ἡμέραις ἀνεπαύσαντο ※ ἐν αὐτοῖς ↙ οἱ Ἰουδαῖοι ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν. καὶ τὸν μῆνα ἐν ᾧ ἐγράφη[g] αὐτοῖς, ÷ ὃς ἦν Ἀδὰρ, ↙ [ἀπὸ ὀδύνης εἰς χαρὰν, καὶ ἀπὸ πένθους εἰς ἀγαθὴν ἡμέραν] ÷ ἄγειν ὅλον ἀγαθὸν, ↙ ποιῆσαι αὐτὰς ἡμέρας γάμων καὶ εὐφροσύνης, ἐξαποστέλλοντες μερίδας τοῖς φίλοις καὶ ※ δόματα ↙ τοῖς πτωχοῖς.

23. Καὶ προσεδέξαντο οἱ Ἰουδαῖοι ※ ὅσοι ἤρξαντο ποιεῖν, ↙ καθὼς ἔγραψεν ὁ Μαρδοχαῖος αὐτοῖς·

24. Πῶς Ἀμὰν ※ υἱὸς ↙ Ἀμαδαθοῦ Γωγαῖος ἐπολέμει τοὺς Ἰουδαίους, καὶ ὡς ἔθετο ψήφισμα, καὶ ※ ἔβαλε φοὺρ, ὅ ἐστι ↙ κλῆρος, ἀπολέσαι αὐτούς·

25. Καὶ ὡς εἰσῆλθε πρὸς τὸν βασιλέα, ÷ λέγων κρεμάσαι τὸν Μαρδοχαῖον. ↙ ὅσα τε ἐπεχείρησε κακὰ ἐπαγαγεῖν ἐπὶ τοὺς Ἰουδαίους, ἐπ' αὐτὸν ἐγένοντο, καὶ ἐκρεμάσθη αὐτὸς καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ ※ ἐπὶ τῶν ξύλων. ↙

26. Διὰ τοῦτο ἐπεκλήθησαν αἱ ἡμέραι αὗται φουρουρεὶμ, διὰ τοὺς κλήρους· ÷ ὅτι φοὺρ καλοῦνται τῇ διαλέκτῳ αὐτῶν οἱ κλῆροι. ↙ καὶ διὰ τοὺς λόγους τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, καὶ ὅσα πεπόνθασι διὰ ταῦτα, καὶ ὅσα ἐγένετο αὐτοῖς·

27. ÷ Καὶ ↙ ἔστησαν, καὶ ÷ ὡς ↙ προσεδέχοντο οἱ Ἰουδαῖοι ἐφ' ἑαυτοῖς καὶ ἐπὶ τῷ σπέρματι αὐτῶν, καὶ ἐπὶ ※ πᾶσι ↙ τοῖς προστεθειμένοις[h] ἐπ' αὐτοῖς· οὐδὲ μὲν ἄλλως χρήσονται ※ ποιεῖν τὰς δύο ἡμέρας ※ ταύτας, κατὰ τὴν γραφὴν αὐ- ※ τῶν, καὶ κατὰ τὸν χρόνον αὐ- ※ τῶν, ἐν παντὶ ἐνιαυτῷ. ↙

28. Αἱ δὲ ἡμέραι αὗται μνημόσυνον ἐπιτελούμεναι κατὰ γενεὰν καὶ

[g] al. ἐστράφη, rectius.
[h] γρ. προτεθειμένοις.

EDITIO VETUS ALTERA.

Ἀντὶ ὀδυνῶν καὶ πένθους, τῇ τε τεσσαρεσκαιδεκάτῃ καὶ τῇ πεντεκαιδεκάτῃ· καὶ ἀποστεῖλαι[s] μερίδας τοῖς πένησι.

Καὶ προσεδέξαντο.

Διὰ τοῦτο ἐκλήθησαν αἱ ἡμέραι αὗται φουρδία, διὰ τοὺς κλήρους τοὺς πεσόντας τὰς εἰς ἡμέρας ταύτας, εἰς μνημόσυνον.

[s] γρ. ἀπέστειλε.

EDITIO ORIGENICA.

γενεὰν, πατριὰν ※ καὶ πατριὰν, ↙ χώραν ※ καὶ χώραν, ↙ πόλιν ※ καὶ πόλιν. ↙ αἱ δὲ ἡμέραι τῶν φουρουρεὶμ αὗται ἀχθήσονται τὸν ἅπαντα χρόνον, καὶ τὸ μνημόσυνον αὐτῶν οὐ μὴ ἐκλίπῃ ἐκ τῶν γενεῶν.

29. Καὶ ἔγραψεν Ἐσθὴρ ἡ βασίλισσα θυγάτηρ Ἀμιναδὰβ [καὶ] Μαρδοχαῖος ὁ Ἰουδαῖος ὅσα ἐποίησαν[1], τό τε στερέωμα τῆς ἐπιστολῆς τῶν ÷ φουρουρείμ. καὶ Μαρδοχαῖος ÷ καὶ Ἐσθὴρ ἡ βασίλισσα ἔστησαν ÷ ἑαυτοῖς καθ' ἑαυτῶν, καὶ τότε ÷ στήσαντες κατὰ τῆς ὑγείας αὐ- ÷ τῶν [καὶ τὴν βουλὴν αὐτῶν·] ÷ Ἐσθὴρ λόγῳ ἔστησεν εἰς τὸν ÷ αἰῶνα, καὶ ἐγράφη εἰς μνημόσυ- ÷ νον. ↙

30. ※ * * * * *
※ * * * * * *
※ * * καὶ ἀληθείας.

31. ※ Τοῦ κυρῶσαι τὰς ἡμέρας ※ τῶν φουρουρεὶμ τούτων, κατὰ ※ τὸν χρόνον αὐτῶν, καθὼς ἐκύ- ※ ρωσεν ἐπ' αὐτοῦ Μαρδοχαῖος ὁ ※ Ἰουδαῖος καὶ Ἐσθὴρ ἡ βασίλισ- ※ σα, καὶ καθὼς ἀνέστησαν περὶ ※ τῆς ψυχῆς αὐτῶν καὶ περὶ τοῦ ※ σπέρματος αὐτῶν, τὰ ῥήματα ※ τῶν νηστειῶν καὶ τῶν κραυγῶν ※ αὐτῶν.

32. ※ Καὶ ἡ ῥῆσις Ἐσθὴρ ἔστη- ※ σε τὰ ῥήματα τῶν φουρουρεὶμ ※ τούτων, καὶ ἐγράφη βιβλίῳ. ↙

CAP. X.

1. Ἔγραψε δὲ ὁ βασιλεὺς ※ Ἀρταξέρξης τέλη ↙ ἐπὶ ÷ τὴν βασιλείαν ↙ τῆς τε γῆς καὶ τῆς θαλάσσης,

2. Καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ καὶ ἀνδραγαθίαν, ÷ πλοῦτόν τε καὶ δόξαν

[1] γρ. ἐποίησε τὸ στερ.

EDITIO VETUS ALTERA.

CAP. X.

Καὶ ἔγραψεν ὁ βασιλεὺς τὰ τέλη τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάσσης,

Καὶ [τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ καὶ ἀνδραγαθίαν, πλοῦτόν τε καὶ δόξαν τῆς

EDITIO ORIGENICA.

↙ ※ Μαρδοχαίῳ ὅσα ἐμεγάλυνεν αὐτὸν ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ· ἰδοὺ ※ ταῦτα ↙ γέγραπται ἐπὶ βιβλίου ※ λόγων τῶν ἡμερῶν ↙ βασιλέων Μήδων καὶ Περσῶν, ÷ εἰς μνημόσυνον. ↙

3. Ὅ, τε Μαρδοχαῖος ※ ὁ Ἰουδαῖος ↙ διεδέχετο τὸν βασιλέα Ἀρταξέρξην, καὶ μέγας ἦν ἐν τῇ βασιλείᾳ, καὶ δεδοξασμένος ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων καὶ φιλούμενος ἡγεῖτο τὴν ἀγωγὴν παντὶ τῷ ἔθνει αὐτοῦ.

÷ Καὶ εἶπεν ὁ Μαρδοχαῖος· Πα- ÷ ρὰ τοῦ θεοῦ ἐγένετο ταῦτα.

÷ Ἐμνήσθην περὶ τοῦ ἐνυπνίου ÷ οὗ εἶδον περὶ τῶν λόγων τούτων. ÷ οὐδὲν παρῆλθεν ἀπ' αὐτῶν λό- ÷ γος.

÷ Ἡ μικρὰ πηγὴ ἐγένετο ποτα- ÷ μὸς, καὶ ἦν φῶς καὶ ἥλιος καὶ ÷ ὕδωρ πολύ.

÷ Ἐσθὴρ ός ἦν ὁ ποταμὸς, ἣν ἐγά- ÷ μησεν ὁ βασιλεὺς, καὶ ἐποίησε ÷ βασίλισσαν.

÷ Οἱ δὲ δύο δράκοντες ἐγώ εἰμι καὶ ÷ Ἀμάν.

÷ Τὰ ἔθνη, τὰ συναχθέντα ἀπο- ÷ λέσαι τὸ ὄνομα τῶν Ἰουδαίων.

÷ Τὸ δὲ ἔθνος τὸ ἐμὸν, οὗτός ἐσ- ÷ τιν Ἰσραὴλ, οἱ βοήσαντες πρὸς ÷ τὸν θεὸν, καὶ σωθέντες.

÷ Καὶ ἔσωσε Κύριος τὸν λαὸν αὐ- ÷ τοῦ, καὶ ἐῤῥύσατο ἡμᾶς ἐκ πάν- ÷ των τῶν κακῶν τούτων. καὶ ἐποί- ÷ ησεν ὁ Θεὸς τὰ σημεῖα καὶ τὰ ÷ τέρατα μεγάλα, ἃ οὐ γέγονε τοῖς ÷ ἔθνεσι.

÷ Διὰ τοῦτο ἐποίησε κλήρους ÷ δύο, ἕνα τῷ Θεῷ, καὶ ἕνα πᾶσι τοῖς ÷ ἔθνεσι.

÷ [Καὶ ἦλθον οἱ δύο κλῆροι οὗ- ÷ τοι εἰς ὥραν καὶ καιρὸν, καὶ εἰς ÷ ἡμέραν κρίσεως, ἐνώπιον τοῦ ÷ θεοῦ καὶ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι]

÷ Καὶ ἐμνήσθη ὁ Θεὸς τοῦ λαοῦ

EDITIO VETUS ALTERA.

βασιλείας αὐτοῦ. καὶ ἰδοῦ γέγραπται ἐν] ταῖς βίβλοις Περσῶν καὶ Μήδων, εἰς μνημόσυνον.

Ὁ δὲ Μαρδοχαῖος διαδέχετο τὸν βασιλέα Ξέρξην, καὶ μέγας ἦν ἐν τῇ βασιλείᾳ, καὶ φιλούμενος ὑπὸ πάντων τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἡγεῖτο αὐτῶν, καὶ δόξαν παντὶ τῷ ἔθνει αὐτοῦ περιετίθει.

Καὶ εἶπε Μαρδοχαῖος· Παρὰ τοῦ θεοῦ ἐγένετο ταῦτα.

Ἐμνήσθη γὰρ τοῦ ἐνυπνίου οὗ εἶδε, καὶ ἀπετελέσθη, καὶ εἶπεν.

Ἡ μικρὰ πηγὴ Ἐσθήρ ἐστιν.

Καὶ οἱ δύο δράκοντες ἐγώ εἰμι καὶ Ἀμάν.

Ποταμὸς τὰ ἔθνη, τὰ συναχθέντα ἀπολέσαι τοὺς Ἰουδαίους.

Ἥλιος καὶ φῶς οἳ ἐγένοντο[1] τοῖς Ἰουδαίοις, ἐπιφανία τοῦ Θεοῦ, τοῦτο τὸ κρίμα.

Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα ταῦτα, ἃ οὐ γέγονεν ἐν τοῖς ἔθνεσι.

Καὶ ἐποίησε κλήρους δύο, ἕνα τῷ λαῷ τοῦ θεοῦ, καὶ ἕνα τοῖς ἔθνεσι.

Καὶ προσῆλθον οἱ δύο κλῆροι οὗτοι εἰς ὥρας κατὰ καιρὸν καὶ ἡμέρας κυριεύσεως τοῦ αἰωνίου ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι.

Καὶ ἐμνήσθη ὁ Θεὸς τοῦ λαοῦ αὐ-

[1] γρ. ἐγένετο.

EDITIO ORIGENICA.

÷ αὐτοῦ, καὶ ἐδικαίωσε τὴν κληρο-
÷ νομίαν αὐτοῦ.

÷ Καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἀνεβόησε φω-
÷ νῇ μεγάλῃ, καὶ εἶπον· Εὐλογητὸς
÷ εἶ, Κύριε, ὁ μνησθεὶς τῶν δια-
÷ θηκῶν τῶν πρὸς τοὺς πατέρας
÷ ἡμῶν.

÷ Καὶ ἔσονται αὐτοῖς αἱ ἡμέραι
÷ αὗται, ἐν μηνὶ Ἀδὰρ, τῇ τεσσα-
÷ ρεσκαιδεκάτῃ καὶ τῇ πεντεκαιδε-
÷ κάτῃ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς, μετὰ συν-
÷ αγωγῆς καὶ χαρᾶς καὶ εὐφρο-
÷ σύνης ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, κατὰ
÷ γενεὰς εἰς τὸν αἰῶνα, ἐν τῷ λαῷ
÷ αὐτοῦ Ἰσραήλ.

÷ Ἔτους τετάρτου βασιλεύοντος
÷ Πτολεμαίου καὶ Κλεοπάτρας, εἰσή-
÷ νεγκε Δοσίθεος ὃς ἔφη εἶναι ἱερεὺς
÷ καὶ Λευίτης, καὶ Πτολεμαῖος
÷ υἱὸς αὐτοῦ, τὴν προκειμένην
÷ ἐπιστολὴν τῶν φουρουρεὶμ, ἣν
÷ ἔφησαν εἶναι, καὶ ἡρμηνευκέναι
÷ Λυσίμαχον[k] Πτολεμαίου, οὐ τῶν[l]
÷ ἐν Ἱερουσαλήμ.

[k] γρ. Αἰαυσίμαχον.
[l] al. τὸν, vel, τῶν.

EDITIO VETUS ALTERA.

τοῦ, καὶ ἐδικαίωσε τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ.

Καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἀνεβόησε φωνῇ μεγάλῃ, καὶ εἶπεν· Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, ὁ μνησθεὶς τῶν διαθηκῶν τῶν πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν. Ἀμὴν.

Καὶ ἔσονται αὐτοῖς αἱ ἡμέραι αὗται ἐν μηνὶ Ἀδὰρ, ἐν τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ καὶ τῇ πεντεκαιδεκάτῃ τοῦ μηνὸς, μετὰ συναγωγῆς καὶ χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, κατὰ γενεὰς εἰς αἰῶνα, ἐν τῷ λαῷ αὐτοῦ Ἰσραήλ. Ἀμήν.

LIBRI JUDICUM

CAP. VI.

EX CODICE ROMANO.

1. Καὶ ἐποίησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὸ πονηρὸν ἐνώπιον κυρίου, καὶ ἔδωκεν αὐτοὺς κύριος ἐν χειρὶ Μαδιὰμ ἑπτὰ ἔτη.

2. Καὶ ἴσχυσε χεὶρ Μαδιὰμ ἐπὶ Ἰσραήλ. καὶ ἐποίησαν ἑαυτοῖς οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ προσώπου Μαδιὰμ τὰς τρυμαλιὰς τὰς ἐν τοῖς ὄρεσι, καὶ τὰ σπήλαια, καὶ τὰ κρεμαστά.

3. Καὶ ἐγένετο ἐὰν ἔσπειραν οἱ υἱοὶ Ἰσραήλ, καὶ ἀνέβαινον Μαδιὰμ καὶ Ἀμαλὴκ, καὶ οἱ υἱοὶ ἀνατολῶν συνανέβαινον αὐτοῖς.

4. Καὶ παρενέβαλον εἰς αὐτοὺς, καὶ διέφθειρον τοὺς καρποὺς αὐτῶν ἕως ἐλθεῖν εἰς Γάζαν. καὶ οὐ κατελείποντο ὑπόστασιν ζωῆς ἐν τῇ γῇ Ἰσραήλ, οὐδὲ ἐν τοῖς ποιμνίοις ταῦρον καὶ ὄνον.

5. Ὅτι αὐτοὶ καὶ αἱ κτήσεις αὐτῶν ἀνέβαινον καὶ αἱ σκηναὶ αὐτῶν παρεγίνοντο, καθὼς ἀκρὶς εἰς πλῆθος, καὶ αὐτοῖς, καὶ ταῖς καμήλοις αὐτῶν οὐκ ἦν ἀριθμός· καὶ ἤρχοντο εἰς τὴν γῆν Ἰσραὴλ, καὶ διέφθειρον αὐτήν.

CAP. VI.

EX CODICE ALEXANDRINO.

1. Καὶ ἐποίησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὸ πονηρὸν ἔναντι κυρίου, καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς κύριος ἐν χειρὶ Μαδιὰμ ἔτη ἑπτά.

2. Καὶ κατίσχυσεν χεὶρ Μαδιὰμ ἐπὶ Ἰσραήλ. καὶ ἐποίησαν ἑαυτοῖς οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ προσώπου Μαδιὰμ ἄνδρας ἐν τοῖς ὄρεσιν, καὶ τοῖς σπηλαίοις, καὶ τοῖς ὀχυρώμασιν.

3. Καὶ ἐγένετο ὅταν ἔσπειρεν ἀνὴρ Ἰσραήλ, καὶ ἀνέβαινεν Μαδιὰμ, καὶ Ἀμαλὴκ, καὶ οἱ υἱοὶ ἀνατολῶν, καὶ ἀνέβαινον ἐπ' αὐτόν·

4. Καὶ παρενέβαλον ἐπ' αὐτούς· καὶ διέφθειραν τὰ ἐκφόρια τῆς γῆς ἕως τοῦ ἐλθεῖν εἰς Γάζαν. καὶ οὐχ ὑπελείποντο ὑπόστασιν ζωῆς ἐν Ἰσραὴλ, καὶ ποιμνίον, καὶ μόσχον, καὶ ὄνον.

5. Ὅτι αὐτοὶ τὰ κτήνη αὐτῶν ἀνέβαινον, καὶ τὰς σκηνὰς αὐτῶν παρέφερον· Καὶ παρεγείνοντο ὡς ἀκρίς εἰς πλῆθος· καὶ αὐτοῖς καὶ ταῖς καμήλοις αὐτῶν οὐκ ἦν ἀριθμός. καὶ παρεγείνοντο ἐν τῇ γῇ Ἰσραὴλ, τοῦ διαφθείρειν αὐτήν.

EX CODICE ROMANO.

6. Καὶ ἐπτώχευσεν Ἰσραὴλ σφόδρα ἀπὸ προσώπου Μαδιάμ.

7. Καὶ ἐβόησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ πρὸς κύριον ἀπὸ προσώπου Μαδιάμ.

8. Καὶ ἐξαπέστειλε κύριος ἄνδρα προφήτην πρὸς τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ· καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Τάδε λέγει κύριος ὁ θεὸς Ἰσραήλ· Ἐγώ εἰμι ὃς ἀνήγαγον ὑμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ ἐξήγαγον ὑμᾶς ἐξ οἴκου δουλείας ὑμῶν.

9. Καὶ ἐῤῥυσάμην ὑμᾶς ἐκ χειρὸς Αἰγύπτου, καὶ ἐκ χειρὸς πάντων τῶν θλιβόντων ὑμᾶς, καὶ ἐξέβαλον αὐτοὺς ἐκ προσώπου ὑμῶν, καὶ ἔδωκα ὑμῖν τὴν γῆν αὐτῶν. καὶ εἶπα ὑμῖν·

10. Ἐγὼ κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν, οὐ φοβηθήσεσθε τοὺς θεοὺς τοῦ Ἀμοῤῥαίου, ἐν οἷς ὑμεῖς κάθησθε ἐν τῇ γῇ αὐτῶν. καὶ οὐκ εἰσηκούσατε τῆς φωνῆς μου.

11. Καὶ ἦλθεν ἄγγελος κυρίου, καὶ ἐκάθισεν ὑπὸ τὴν τερέμινθον τὴν ἐν Ἐφραθὰ ἐν γῇ Ἰωὰς πατρὸς τοῦ Ἐσδρὶ, καὶ Γεδεὼν ὁ υἱὸς αὐτοῦ ῥαβδίζων σῖτον ἐν ληνῷ εἰς ἐκφυγεῖν ἀπὸ προσώπου τοῦ Μαδιάμ.

12. Καὶ ὤφθη αὐτῷ ὁ ἄγγελος κυρίου, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· Κύριος μετὰ σοῦ, ἰσχυρὸς τῶν δυνάμεων.

13. Καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν Γεδεών· Ἐν ἐμοὶ, κύριέ μου. καὶ εἰ ἔστι κύριος μεθ' ἡμῶν, εἰς τί εὗρεν ἡμᾶς τὰ κακὰ ταῦτα; καὶ ποῦ ἐστι πάντα τὰ θαυμάσια αὐτοῦ, ἃ διηγήσαντο ἡμῖν οἱ πατέρες ἡμῶν, λέγοντες· Μὴ οὐχὶ ἐξ Αἰγύπτου ἀνήγαγεν ἡμᾶς κύριος; καὶ νῦν ἐξέῤῥιψεν ἡμᾶς, καὶ ἔδωκεν ἡμᾶς ἐν χειρὶ Μαδιάμ.

14. Καὶ ἐπέστρεψε πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος κυρίου, καὶ εἶπε· Πορεύου ἐν τῇ ἰσχύϊ σου ταύτῃ, καὶ σώσεις τὸν Ἰσραὴλ ἐκ χειρὸς Μαδιάμ. ἰδοὺ ἐξαπέστειλά σε.

15. Καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν Γεδεών·

EX CODICE ALEXANDRINO.

6. Καὶ ἐπτώχευσεν Ἰσραὴλ σφόδρα ἀπὸ προσώπου Μαδιάμ.

7. Καὶ ἐκέκραξαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ πρὸς κύριον. καὶ ἐγένετο ἐπεὶ ἐκέκραξαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ πρὸς κύριον περὶ Μαδιάμ·

8. Καὶ ἐξαπέστειλεν κύριος ἄνδρα προφήτην πρὸς τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Τὰ δὲ λέγει κύριος ὁ θεὸς Ἰσραήλ· Ἐγώ εἰμι ὁ ἀναβιβάσας ὑμᾶς ἐξ Αἰγύπτου, [καὶ ἐξήγαγον ὑμᾶς ἐξ οἴκου δουλείας ὑμῶν.

9. Καὶ ἐῤῥυσάμην ὑμᾶς ἐκ χειρὸς Αἰγύπτου] καὶ ἐκ χειρὸς πάντων τῶν θλιβόντων ὑμᾶς· καὶ ἐξέβαλον αὐτοὺς ἐκ προσώπου ὑμῶν, καὶ ἔδωκα ὑμῖν τὴν γῆν αὐτῶν. καὶ εἶπα ὑμῖν·

10. Ἐγὼ κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν, οὐ φοβηθήσεσθε τοὺς θεοὺς τοῦ Ἀμοῤῥαίου, ἐν οἷς ὑμεῖς ἐνοικεῖτε ἐν τῇ γῇ αὐτῶν. καὶ οὐκ εἰσηκούσατε τῆς φωνῆς μου.

11. Καὶ ἦλθεν ἄγγελος κυρίου, καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ τὴν δρῦν τὴν οὖσαν ἐν Ἐφραθὰ, τὴν τοῦ Ἰωὰς πατρὸς Ἐζρὶ, καὶ Γεδεὼν ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐράβδιζεν πυροὺς ἐν ληνῷ τοῦ ἐκφυγεῖν ἐκ προσώπου Μαδιάμ.

12. Καὶ εὗρεν αὐτὸν ἄγγελος κυρίου, καὶ εἶπεν πρὸς αὐτόν· Κύριος μετὰ σοῦ, δυνατὸς τῇ ἰσχύϊ.

13. Καὶ εἶπεν πρὸς αὐτὸν Γεδεών· Ἐν ἐμοὶ κύριος. καὶ εἰ ἔστιν κύριος μεθ' ἡμῶν, ἵνα τί εὗρεν ἡμᾶς πάντα τὰ κακὰ ταῦτα; καὶ ποῦ ἐστιν πάντα τὰ θαυμάσια αὐτοῦ ὅσα διηγήσαντο ἡμῖν οἱ πατέρες ἡμῶν, λέγοντες· Οὐχὶ ἐξ Αἰγύπτου ἐξήγαγεν ἡμᾶς κύριος; καὶ νῦν ἀπώσατο ἡμᾶς κύριος, καὶ παρέδωκεν ἡμᾶς ἐν χειρὶ Μαδιάμ.

14. Καὶ ἐπέβλεψεν πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος κυρίου, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Πορεύου ἐν τῇ ἰσχύϊ σου, καὶ σώσεις τὸν Ἰσραὴλ ἐκ χειρὸς Μαδιάμ· καὶ ἰδοὺ ἐξαπέστειλά σε.

15. Καὶ εἶπεν πρὸς αὐτὸν Γεδεών·

EX CODICE ROMANO.

Ἐν ἐμοί κύριέ μου, ἐν τίνι σώσω τὸν Ἰσραήλ; ἰδοὺ ἡ χιλιάς μου ἠσθένησεν ἐν Μανασσῇ, καὶ ἐγώ εἰμι μικρότερος ἐν οἴκῳ τοῦ πατρός μου.

16. Καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος κυρίου· Κύριος ἔσται μετὰ σοῦ, καὶ πατάξεις τὴν Μαδιὰμ ὡσεὶ ἄνδρα ἕνα.

17. Καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν Γεδεών· Εἰ δὴ εὗρον ἔλεος ἐν ὀφθαλμοῖς σου, καὶ ποιήσεις μοι σήμερον πᾶν ὅ, τι ἐλάλησας μετ' ἐμοῦ,

18. Μὴ χωρισθῇς ἐντεῦθεν ἕως τοῦ ἐλθεῖν με πρὸς σὲ, καὶ ἐξοίσω τὴν θυσίαν καὶ θύσω ἐνώπιόν σου. καὶ εἶπεν· Ἐγώ εἰμι καθίσομαι ἕως τοῦ ἐπιστρέψαί σε.

19. Καὶ Γεδεὼν εἰσῆλθε, καὶ ἐποίησεν ἔριφον αἰγῶν καὶ οἰφὶ ἀλεύρου ἄζυμα, καὶ τὰ κρέα ἔθηκεν ἐν τῷ κοφίνῳ, καὶ τὸν ζωμὸν ἔβαλεν ἐν τῇ χύτρᾳ, καὶ ἐξήνεγκεν αὐτὰ πρὸς αὐτὸν ὑπὸ τὴν τερέμινθον, καὶ προσήγγισε.

20. Καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος τοῦ θεοῦ· Λάβε τὰ κρέα καὶ τὰ ἄζυμα, καὶ θὲς πρὸς τὴν πέτραν ἐκείνην, καὶ τὸν ζωμὸν ἐχόμενα ἔκχεε.

21. Καὶ ἐποίησεν οὕτως. καὶ ἐξέτεινεν ὁ ἄγγελος κυρίου τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου τῆς ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ ἥψατο τῶν κρεῶν καὶ τῶν ἀζύμων· καὶ ἀνέβη πῦρ ἐκ τῆς πέτρας, καὶ κατέφαγε τὰ κρέα καὶ τοὺς ἀζύμους. καὶ ὁ ἄγγελος κυρίου ἐπορεύθη ἀπ' ὀφθαλμῶν αὐτοῦ.

22. Καὶ εἶδε Γεδεὼν, ὅτι ἄγγελος κυρίου οὗτός ἐστι. καὶ εἶπε Γεδεών· Ἃ ἅ, κύριέ μου κύριε, ὅτι εἶδον τὸν ἄγγελον κυρίου πρόσωπον πρὸς πρόσωπον.

23. Καὶ εἶπεν αὐτῷ κύριος, Εἰρήνη σοι, μὴ φοβοῦ, οὐ μὴ ἀποθάνῃς.

24. Καὶ ᾠκοδόμησεν ἐκεῖ Γεδεὼν θυσιαστήριον τῷ κυρίῳ, καὶ ἐπεκάλεσεν αὐτῷ, εἰρήνη κυρίου, ἕως τῆς

EX CODICE ALEXANDRINO.

Ἐν ἐμοὶ κύριε, ἐν τίνι σωσω τὸν Ἰσραήλ ; ἰδοὺ ἡ χιλιάς μου ταπεινοτέρα ἐν Μανασσῇ, καὶ ἐγώ εἰμι μικρὸς τῷ οἴκῳ τοῦ πατρός μου.

16. Καὶ εἶπεν πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος κυρίου· Κύριος ἔσται μετὰ σου, καὶ πατάξεις τὴν Μαδιὰμ ὥσει ἄνδρα ἕνα.

17. Καὶ εἶπεν πρὸς αὐτὸν Γεδεών· Καὶ εἰ εὗρον χάριν ἐν ὀφθαλμοῖς σου, καὶ ποιήσεις μοι σημεῖον ὅτι σὺ λαλεῖς μετ' ἐμοῦ,

18. Μὴ κεινηθῇς ἐντεῦθεν ἕως τοῦ ἐλθεῖν με πρὸς σέ· καὶ οἴσω τὴν θυσίαν μου, καὶ θήσω ἐνώπιόν σου. καὶ εἶπεν· Ἐγώ εἰμι καθήσομαι ἕως τοῦ ἐπιστρέψαί σε.

19. Καὶ Γεδεὼν εἰσῆλθεν, και ἐποίησεν ἔριφον αἰγων καὶ οἰφὶ ἀλεύρου ἄζυμα, καὶ τὰ κρέα ἐπέθηκεν ἐπὶ τὸ κανοῦν, καὶ τὸν ζωμὸν ἐνέχεεν εἰς χύτραν· καὶ ἐξήνεγκεν πρὸς αὐτὸν ὑπὸ τὴν δρῦν, καὶ προσεκύνησεν.

20. Καὶ εἶπεν πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος κυρίου· Λάβε τὰ κρέα, καὶ τοὺς ἄρτους τοὺς ἀζύμους, καὶ θὲς πρὸς τὴν πέτραν ἐκείνην, καὶ τὸν ζωμὸν ἔκχεον.

21. Καὶ ἐποίησεν οὕτως. καὶ ἐξέτεινεν ὁ ἄγγελος κυρίου τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου τῆς ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ ἥψατο τῶν κρεῶν καὶ τῶν ἀζύμων. καὶ ἀνήφθη πῦρ ἐκ τῆς πέτρας, καὶ κατέφαγεν τὰ κρέα, καὶ τοὺς ἀζύμους. καὶ ἄγγελος κυρίου ἀπῆλθεν ἐξ ὀφθαλμῶν αὐτοῦ.

22. Καὶ εἶδε Γεδεὼν ὅτι ἄγγελος κυρίου ἐστίν· καὶ εἶπεν Γεδεών· Ἃ ἅ, κύριε κύριε, ὅτι εἶδον τὸν ἄγγελον κυρίου πρόσωπον πρὸς πρόσωπον.

23. Καὶ εἶπεν αὐτῷ κύριος· Εἰρήνη σοι, μὴ φοβοῦ, οὐ μὴ ἀποθάνῃς.

24. Καὶ ᾠκοδόμησεν ἐκεῖ Γεδεὼν θυσιαστήριον τῷ κυρίῳ, καὶ ἐκάλεσεν αὐτὸ, εἰρήνη κυρίου, ἕως τῆς

EX CODICE ROMANO.

ἡμέρας ταύτης, ἔτι αὐτοῦ ὄντος ἐν Εφραθὰ πατρὸς τοῦ Ἐσδρί.

25. Καὶ ἐγένετο ἐν τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ, καὶ εἶπεν αὐτῷ κύριος· Λάβε τὸν μόσχον τὸν ταῦρον ὅς ἐστι τῷ πατρί σου, καὶ μόσχον δεύτερον ἑπταετῆ, καὶ καθελεῖς τὸ θυσιαστήριον τοῦ Βάαλ ὅ ἐστι τῷ πατρί σου, καὶ τὸ ἄλσος τὸ ἐπ' αὐτὸ ὀλοθρεύσεις.

26. Καὶ οἰκοδομήσεις θυσιαστήριον τῷ κυρίῳ τῷ θεῷ σου ἐπὶ κορυφὴν μαωζὶ τούτου ἐν τῇ παρατάξει· καὶ λήψῃ τὸν μόσχον τὸν δεύτερον, καὶ ἀνοίσεις ὁλοκαυτώματα ἐν τοῖς ξύλοις τοῦ ἄλσους, οὗ ἐξολοθρεύσεις.

27. Καὶ ἔλαβε Γεδεὼν δέκα ἄνδρας ἀπὸ τῶν δούλων ἑαυτοῦ, καὶ ἐποίησεν ὃν τρόπον ἐλάλησε πρὸς αὐτὸν κύριος. καὶ ἐγενήθη ὡς ἐφοβήθη τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ τοὺς ἄνδρας τῆς πόλεως τοῦ ποιῆσαι ἡμέρας, καὶ ἐποίησε νυκτός.

28. Καὶ ὤρθρισαν οἱ ἄνδρες τῆς πόλεως τοπρωΐ· καὶ ἰδοὺ καθῄρητο τὸ θυσιαστήριον τοῦ Βάαλ, καὶ τὸ ἄλσος τὸ ἐπ' αὐτῷ ὠλόθρευτο. καὶ εἶδον τὸν μόσχον τὸν δεύτερον, ὃν ἀνήνεγκεν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τὸ ᾠκοδομημένον.

29. Καὶ εἶπεν ἀνὴρ πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ· Τίς ἐποίησε τὸ ῥῆμα τοῦτο; καὶ ἐπεζήτησαν καὶ ἠρεύνησαν, καὶ ἔγνωσαν ὅτι Γεδεὼν υἱὸς Ἰωὰς ἐποίησε τὸ ῥῆμα τοῦτο.

30. Καὶ εἶπαν οἱ ἄνδρες τῆς πόλεως πρὸς Ἰωάς· Ἐξένεγκε τὸν υἱόν σου, καὶ ἀποθανέτω, ὅτι καθεῖλε τὸ θυσιαστήριον τοῦ Βάαλ, καὶ ὅτι ὠλόθρευσε τὸ ἄλσος τὸ ἐπ' αὐτῷ.

31. Καὶ εἶπε Γεδεὼν υἱὸς Ἰωὰς τοῖς ἀνδράσι πᾶσιν, οἳ ἐπανέστησαν αὐτῷ· Μὴ ὑμεῖς νῦν δικάζεσθε ὑπὲρ τοῦ Βάαλ; ἢ ὑμεῖς σώσετε αὐτόν; ὃς ἐὰν δικάσηται αὐτῷ, θανατωθήτω ἕως πρωΐ. εἰ θεός ἐστι, δικαζέσθω αὐτῷ, ὅτι καθεῖλε τὸ θυσιαστήριον αὐτοῦ.

EX CODICE ALEXANDRINO.

ἡμέρας ταύτης, ἔτι αὐτοῦ ὄντος ἐν Ἐφραθὰ πατρὸς τοῦ Ἐζρὶ.

25. Καὶ ἐγενήθη τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ, καὶ εἶπεν αὐτῷ κύριος· Λάβε τὸν μόσχον τὸν σιτευτὸν τοῦ πατρός σου, μόσχον τὸν δεύτερον τὸν ἑπταετῆ· καὶ καθελεῖς τὸ θυσιαστήριον τοῦ Βάαλ ὅ ἐστιν τοῦ πατρός σου, καὶ τὸ ἄλσος τὸ ἐπ' αὐτῷ ἐκκόψατε.

26. Καὶ οἰκοδομήσεις θυσιαστήριον κυρίῳ τῷ θεῷ σου τῷ ὀφθέντι σοι ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους μαὼχ τούτου ἐν τῇ παρατάξει. καὶ λήψῃ τὸν μόσχον τὸν δεύτερον, καὶ ἀνοίσεις ὁλοκαύτωμα ἐν τοῖς ξύλοις τοῦ ἄλσους ὃ ἐκκόψεις.

27. Καὶ ἔλαβεν Γεδεὼν τρισκαίδεκα ἄνδρας ἀπὸ τῶν δούλων αὐτοῦ, καὶ ἐποίησεν καθὰ ἐλάλησεν πρὸς αὐτὸν κύριος. καὶ ἐγένετο ὡς ἐφοβήθη τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, κα τοὺς ἄνδρας τῆς πόλεως, μὴ ποιῆσαι ἡμέρας· καὶ ἐποίησεν νυκτός.

28. Καὶ ὤρθρισαν οἱ ἄνδρες τῆς πόλεως τὸ πρωΐ· καὶ ἰδοὺ κατεσκαμμένον τὸ θυσιαστήριον τοῦ Βάαλ, καὶ τὸ ἄλσος τὸ ἐπ' αὐτῷ ἐκκεκομμένον· καὶ ὁ μόσχος ὁ σιτευτὸς ἀνηνεγμένος εἰς ὁλοκαύτωμα ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τὸ ᾠκοδομημένον.

29. Καὶ εἶπεν ἀνὴρ πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ· Τίς ἐποίησεν τὸ πρᾶγμα τοῦτο; καὶ ἀνήταζον καὶ ἐξεζήτουν, καὶ εἶπαν· Γεδεὼν ὁ υἱὸς Ἰωὰς ἐποίησεν τὸ πρᾶγμα τοῦτο.

30. Καὶ εἶπαν οἱ ἄνδρες τῆς πόλεως πρὸς Ἰωάς· Ἐξάγαγε τὸν υἱόν σου, καὶ ἀποθανέτω, ὅτι κατέσκαψεν τὸ θυσιαστήριον τοῦ Βάαλ, καὶ ὅτι ἔκοψεν τὸ ἄλσος τὸ ἐπ' αὐτῷ.

31. Καὶ εἶπεν Ἰωὰς πρὸς τοὺς ἄνδρας τοὺς ἱσταμένους ἐπ' αὐτόν· Μὴ ὑμεῖς νῦν δικάζεσθε περὶ τοῦ Βάαλ; ἢ ὑμεῖς σώζετε αὐτόν; ὃς ἀντεδίκησεν αὐτὸν ἀποθανεῖται ἕως πρωΐ. εἰ ἔστιν ὁ θεὸς αὐτὸς, ἐκδικήσει αὐτὸν, ὅτι κατέσκαψεν τὸ θυσιαστήριον αὐτοῦ.

EX CODICE ROMANO.

32. Καὶ ἐκάλεσεν αὐτὸ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ Ἱεροβάαλ, λέγων· Δικαζέσθω ἐν αὐτῷ ὁ Βάαλ, ὅτι καθῃρέθη τὸ θυσιαστήριον αὐτοῦ.

EX CODICE ALEXANDRINO.

32. Καὶ ἐκάλεσεν αὐτὸ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, δικαστήριον τοῦ Βάαλ, ὅτι κατέσκαψεν τὸ θυσιαστήριον αὐτοῦ.

CAP. XVIII.

EX CODICE ROMANO.

1. Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις οὐκ ἦν βασιλεὺς ἐν Ἰσραήλ. καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἡ φυλὴ Δὰν ἐζήτει ἑαυτῇ κληρονομίαν κατοικῆσαι, ὅτι οὐκ ἐνέπεσεν αὐτῇ ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐν μέσῳ φυλῶν υἱῶν Ἰσραὴλ κληρονομία.

2. Καὶ ἀπέστειλαν οἱ υἱοὶ Δὰν ἀπὸ δήμων αὐτῶν πέντε ἄνδρας, υἱοὺς δυνάμεως, ἀπὸ Σαραὰ καὶ ἀπὸ Ἐσθαὺλ, τοῦ κατασκέψασθαι τὴν γῆν καὶ ἐξιχνιάσαι αὐτήν· καὶ εἶπαν πρὸς αὐτούς· Πορεύεσθε καὶ ἐξιχνιάσατε τὴν γῆν. καὶ ἦλθον ἕως ὄρους Ἐφραῒμ ἕως οἴκου Μιχαία, καὶ ηὐλίσθησαν αὐτοὶ ἐκεῖ ἐν οἴκῳ Μιχαία.

3. Καὶ αὐτοὶ ἐπέγνωσαν τὴν φωνὴν τοῦ νεανίσκου τοῦ Λευίτου, καὶ ἐξέκλιναν ἐκεῖ. καὶ εἶπαν αὐτῷ· Τίς ἤνεγκέ σε ὧδε; καὶ σὺ τί ποιεῖς ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ; καὶ τί σοι ὧδε;

4. Καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς· Οὕτω καὶ οὕτως ἐποίησέ μοι Μιχαίας, καὶ ἐμισθώσατό με, καὶ ἐγενόμην αὐτῷ εἰς ἱερέα.

5. Καὶ εἶπαν αὐτῷ· Ἐπερώτησον δὲ ἐν τῷ θεῷ, καὶ γνωσόμεθα εἰ εὐοδωθήσεται ἡ ὁδὸς ἡμῶν, ἐν ᾗ ἡμεῖς πορευόμεθα ἐν αὐτῇ.

6. Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἱερεύς· Πορεύεσθε ἐν εἰρήνῃ· ἐνώπιον κυρίου ἡ ὁδὸς ὑμῶν, ἐν ᾗ πορεύεσθε ἐν αὐτῇ.

7. Καὶ ἐπορεύθησαν οἱ πέντε ἄνδρες, καὶ ἦλθον εἰς Λαισά, καὶ εἶδον τὸν λαὸν τὸν ἐν μέσῳ αὐτῆς καθή-

EX CODICE ALEXANDRINO.

1. Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις οὐκ ἦν βασιλεὺς ἐν Ἰσραήλ. καὶ] ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐζήτει ἡ φυλὴ τοῦ Δὰν ἑαυτῇ κληρονομίαν τοῦ κατοικεῖν, ὅτι οὐκ ἐνέπεσεν αὐτῇ ἕως τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ἐν μέσῳ φυλῶν Ἰσραὴλ κληρονομία.

2. Καὶ ἐξαπέστειλαν οἱ υἱοὶ Δὰν ἐκ τῶν συγγείων αὐτῶν πέντε ἄνδρας ἀπὸ μέρους αὐτῶν, υἱοὺς δυνάμεως, ἐκ Σαραὰ καὶ Ἐσθαὸλ, τοῦ κατασκέψασθαι τὴν γῆν, καὶ ἐξιχνιάσαι αὐτήν· καὶ εἶπαν πρὸς αὐτούς. Πορεύεσθε καὶ ἐξερευνήσετε τὴν γῆν. καὶ παρεγένοντο εἰς ὄρος Ἐφραῒμ ἕως οἴκου Μιχά· καὶ κατέπαυσαν ἐκεῖ, αὐτῶν ὄντων παρὰ τῷ οἴκῳ Μιχά.

3. Αὐτοὶ ἐπέγνωσαν τὴν φωνὴν τοῦ παιδαρίου τοῦ νεωτέρου τοῦ Λευίτου, καὶ ἐξέκλιναν ἐκεῖ. καὶ εἶπαν αὐτῷ· Τίς ἤγαγέν σε ὧδε; καὶ τί ποιεῖς ἐνταῦθα; καὶ τί σοι ἐστὶν ὧδε;

4. Καὶ εἶπεν πρὸς αὐτούς· Οὕτως καὶ οὕτως ἐποίησέν μοι Μιχά· καὶ ἐμισθώσατό με, καὶ ἐγενήθην αὐτῷ εἰς ἱερέα.

5. Καὶ εἶπαν αὐτῷ· Ἐπερώτησον δὴ ἐν τῷ θεῷ, καὶ γνωσόμεθα εἰ κατευοδοῖ ἡ ὁδὸς ἡμῶν, ἣν ἡμεῖς πορευόμεθα ἐπ' αὐτῆς.

6. Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἱερεύς· Πορεύεσθε, καὶ εἰς εἰρήνην ἐνώπιον κυρίου ἡ ὁδὸς ὑμῶν, καθ' ἣν ὑμεῖς πορεύεσθε ἐν αὐτῇ.

7. Καὶ ἐπορεύθησαν οἱ πέντε ἄνδρες, καὶ παρεγένοντο εἰς Λαισά· καὶ εἶδον τὸν λαὸν τὸν κατοικοῦντα

EX CODICE ROMANO.

μενον ἐπ' ἐλπίδι, ὡς κρίσις Σιδωνίων ἡσυχάζουσα, καὶ οὐκ ἔστι διατρέπων ἢ καταισχύνων λόγον ἐν τῇ γῇ, κληρονόμος ἐκπιέζων θησαυροὺς, καὶ μακράν εἰσι Σιδωνίων, καὶ λόγον οὐκ ἔχουσι πρὸς ἄνθρωπον.

8. Καὶ *ἦλθον οἱ πέντε ἄνδρες πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν εἰς* Σαραὰ *καὶ* Ἐσθαὸλ, *καὶ εἶπον τοῖς ἀδελφοῖς αὐτῶν·* Τί *ὑμεῖς κάθησθε; καὶ εἶπαν·*

9. Ἀνάστητε, *καὶ ἀναβῶμεν ἐπ' αὐτοὺς, ὅτι εἴδομεν τὴν γῆν, καὶ ἰδοὺ ἀγαθὴ σφόδρα, καὶ ὑμεῖς ἡσυχάζετε. μὴ ὀκνήσητε τοῦ πορευθῆναι, καὶ εἰσελθεῖν τοῦ κληρονομῆσαι τὴν γῆν.*

10. Καὶ *ἡνίκα ἐὰν ἔλθητε, εἰσελεύσεσθε πρὸς λαὸν ἐπ' ἐλπίδι, καὶ ἡ γῆ πλατεῖα, ὅτι ἔδωκεν αὐτὴν ὁ θεὸς ἐν χειρὶ ὑμῶν· τόπος ὅπου οὐκ ἔστιν ἐκεῖ ὑστέρημα παντὸς ῥήματος τῶν ἐν τῇ γῇ.*

11. Καὶ *ἀπῆραν ἐκεῖθεν ἀπὸ δήμων τοῦ* Δὰν *ἀπὸ* Σαραὰ *καὶ ἀπὸ* Ἐσθαὸλ *ἑξακόσιοι ἄνδρες ἐζωσμένοι σκεύη παρατάξεως.*

12. Καὶ *ἀνέβησαν καὶ παρενέβαλον ἐν* Καριαθιαρὶμ *ἐν* Ἰούδα. *διὰ τοῦτο ἐκλήθη ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ παρεμβολὴ* Δὰν *ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. ἰδοὺ ὀπίσω* Καριαθιαρίμ.

13. Καὶ *παρῆλθον ἐκεῖθεν ὅρος* Ἐφραὶμ, *καὶ ἦλθον ἕως οἴκου* Μιχαία.

14. Καὶ *ἀπεκρίθησαν οἱ πέντε ἄνδρες οἱ πορευόμενοι κατασκέψασθαι τὴν γῆν* Λαϊσὰ, *καὶ εἶπαν πρὸς τοὺς ἀδελφούς·* Ἔγνωτε *ὅτι ἐστὶν ἐν τῷ*

EX CODICE ALEXANDRINO.

ἐν αὐτῇ καθήμενον ἐν ἐλπίδι κατὰ τὴν σύγκρισιν τῶν Σιδωνίων· ἡσυχάζοντας ἐν ἐλπίδι, καὶ μὴ δυναμένους λαλῆσαι ῥῆμα ἐν τῇ γῇ, ὅτι μακράν εἰσιν ἀπὸ Σιδῶνος, καὶ λόγος οὐκ ἦν αὐτοῖς μετὰ Συρίας.

8. Καὶ *παρεγένοντο οἱ πέντε ἄνδρες πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν εἰς* Σαραὰ *καὶ* Ἐσθαόλ· *καὶ ἔλεγον αὐτοῖς οἱ ἀδελφοὶ αὐτῶν·* Τί *ὑμεῖς κάθησθε; καὶ εἶπαν·* Ἀνάστητε, *καὶ ἀναβῶμεν ἐπ' αὐτὴν, ὅτι εἰσήλθαμεν, καὶ ἐνεπεριεπατήσαμεν ἐν τῇ γῇ ἕως σιγῆσαι.*

9. Καὶ *εἴδομεν τὸν λαὸν τὸν κατοικοῦντα ἐν αὐτῇ ἐν ἐλπίδι, κατὰ σύγκριμα τῶν Σιδωνίων, καὶ μακρὰν ἀπέχοντες ἐκ Σιδῶνος· καὶ λόγος οὐκ ἦν αὐτοῖς μετὰ Συρίας. ἀλλὰ ἀνάστητε, καὶ ἀναβῶμεν ἐπ' αὐτοὺς, ὅτι εὑρήκαμεν τὴν γῆν, καὶ ἰδοὺ ἀγαθὴ σφόδρα· καὶ ὑμεῖς σιωπᾶτε. μὴ ὀκνήσητε τοῦ πορευθῆναι τοῦ ἐλθεῖν, καὶ κατακληρονομῆσαι τὴν γῆν.*

10. Ἡνίκα *ἂν εἰσέλθητε, ἥξετε πρὸς λαὸν πεποιθότα, καὶ ἡ γῆ εὐρύχωρος· ὅτι παρέδωκεν αὐτὴν ὁ θεὸς ἐν χειρὶ ὑμῶν· τόπος οὗ οὐκ ἔστιν ἐκεῖ ὑστέρημα παντὸς ῥήματος ὅσα ἐν τῇ γῇ.*

11. Καὶ *ἀπῆραν ἐκεῖθεν ἐκ συγγενείας τοῦ* Δὰν *ἐκ* Σαραὰ *καὶ* Ἐσθαὸλ *ἑξακόσιοι ἄνδρες περιζωσμένοι σκεύη πολεμικά.*

12. Καὶ *ἀνέβησαν καὶ παρενεβάλοσαν ἐν* Καριαθαρὶμ *ἐν* Ἰούδα. *διὰ τοῦτο ἐκλήθη τῷ τόπῳ ἐκείνῳ παρεμβολὴ* Δὰν *ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. ἰδοὺ κατόπισθεν* Καριαθαρίμ.

13. Παρῆλθον *ἐκεῖθεν, καὶ ἦλθον ἕως τοῦ ὄρους* Ἐφραὶμ, *καὶ ἦλθον ἕως οἴκου* Μιχά.

14. Καὶ *ἀπεκρίθησαν οἱ πέντε ἄνδρες οἱ πορευόμενοι κατασκέψασθαι τὴν γῆν* Λαϊσὰ, *καὶ εἶπαν πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν·* Εἰ *οἴδατε ὅτι*

EX CODICE ROMANO.

οἴκῳ τούτῳ ἐφὼδ καὶ θεραφὶν καὶ γλυπτὸν καὶ χωνευτόν, καὶ νῦν γνῶτε ὅ, τι ποιήσετε.

15. Καὶ ἐξέκλιναν ἐκεῖ, καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν οἶκον τοῦ νεανίσκου τοῦ Λευίτου, εἰς τὸν οἶκον Μιχαία, καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν εἰς εἰρήνην.

16. Καὶ οἱ ἑξακόσιοι ἄνδρες οἱ ἀνεζωσμένοι τὰ σκεύη τῆς παρατάξεως αὐτῶν ἑστῶτες παρὰ θύρας τῆς πύλης, οἱ ἐκ τῶν υἱῶν Δάν.

17. Καὶ ἀνέβησαν οἱ πέντε ἄνδρες οἱ πορευθέντες κατάσκέψασθαι τὴν γῆν, καὶ εἰσῆλθον ἐκεῖ εἰς οἶκον Μιχαία, καὶ ὁ ἱερεὺς ἑστώς.

18. Καὶ ἔλαβον τὸ γλυπτὸν καὶ τὸ ἐφὼδ καὶ τὸ θεραφὶν καὶ τὸ χωνευτόν.

19. Καὶ εἶπε πρὸς αὐτοὺς ὁ ἱερεύς· Τί ὑμεῖς ποιεῖτε; καὶ εἶπαν αὐτῷ· Κώφευσον, ἐπίθες τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὸ στόμα σου, καὶ δεῦρο μεθ' ἡμῶν, καὶ γένου ἡμῖν εἰς πατέρα καὶ εἰς ἱερέα. μὴ ἀγαθὸν εἶναί σε ἱερέα οἴκου ἀνδρὸς ἑνός, ἢ γενέσθαί σε ἱερέα φυλῆς καὶ οἴκου εἰς δῆμον Ἰσραήλ;

20. Καὶ ἠγαθύνθη ἡ καρδία τοῦ ἱερέως, καὶ ἔλαβε τὸ ἐφὼδ καὶ τὸ θεραφὶν καὶ τὸ χωνευτὸν, καὶ ἦλθεν ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ.

21. Καὶ ἐπέστρεψαν καὶ ἀπῆλθον, καὶ ἔθηκαν τὰ τέκνα καὶ τὴν κτῆσιν καὶ τὸ βάρος ἔμπροσθεν αὐτῶν.

22. Αὐτοὶ ἐμάκρυναν ἀπὸ οἴκου Μιχαία, καὶ ἰδοὺ Μιχαίας καὶ οἱ ἄνδρες οἱ ἐν ταῖς οἰκίαις ταῖς μετὰ οἴκου Μιχαία ἐβόησαν.

23. Καὶ κατελάβοντο τοὺς υἱοὺς Δάν. καὶ ἐπέστρεψαν οἱ υἱοὶ Δὰν τὸ πρόσωπον αὐτῶν, καὶ εἶπαν τῷ Μιχαίᾳ· Τί ἐστί σοι, ὅτι ἐβόησας;

24. Καὶ εἶπε Μιχαίας. Ὅτι τὸ γλυπτόν μου ὃ ἐποίησα ἐλάβετε, καὶ τὸν ἱερέα, καὶ ἐπορεύθητε, καὶ τί

EX CODICE ALEXANDRINO.

ἐν τοῖς οἴκοις τούτοις ἐφοὺδ, καὶ θεραφὶν, καὶ γλυπτὸν, καὶ χωνευτόν· καὶ νῦν γνῶτε τί ποιήσετε.

15. Καὶ ἐξέκλιναν ἐκεῖ· καὶ εἰσήλθοσαν εἰς τὸν οἶκον τοῦ παιδαρίου τοῦ Λευίτου εἰς τὸν οἶκον Μιχὰ, καὶ ἠσπάσαντο αὐτόν.

16. Καὶ οἱ ἑξακόσιοι ἄνδρες περιεζωσμένοι σκεύη πολεμικὰ αὐτῶν ἐστηλωμένοι παρὰ τὴν θύραν τοῦ πυλῶνος, οἱ ἐκ τῶν υἱῶν Δάν.

17. Καὶ ἀνέβησαν οἱ πέντε ἄνδρες οἱ πορευόμενοι κατασκέψασθαι τὴν γῆν ἐπελθόντες ἐκεῖ.

18. Ἔλαβον τὸ γλυπτὸν, καὶ τὸ ἐφὸδ, καὶ τὸ θεραφὶν, καὶ τὸ χωνευτόν.

19. Καὶ εἶπεν πρὸς αὐτοὺς ὁ ἱερεύς· Τί ὑμεῖς ποιεῖτε; καὶ εἶπαν πρὸς αὐτόν· Κώφευσον. ἐπίθες τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὸ στόμα σου, καὶ ἐλθὲ μεθ' ἡμῶν, καὶ ἔσῃ ἡμῖν εἰς πατέρα καὶ εἰς ἱερέα. μὴ βέλτιον εἶναι εἰς ἱερέα οἴκου ἀνδρὸς ἑνός, ἢ γενέσθαί σε ἱερέα φυλῆς καὶ συγγενείας ἐν Ἰσραήλ;

20. Καὶ ἠγαθύνθη ἡ καρδία τοῦ ἱερέως, καὶ ἔλαβεν τὸ ἐφοὺδ, καὶ τὸ θεραφὶν, καὶ τὸ γλυπτὸν, καὶ τὸ χωνευτόν· καὶ εἰσῆλθεν ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ.

21. Καὶ ἐπέστρεψαν καὶ ἀπῆλθον· καὶ ἔθησαν τὴν πανοικίαν καὶ τὴν κτῆσιν αὐτοῦ τὴν ἔνδοξον ἔμπροσθεν αὐτῶν.

22. Αὐτῶν δὲ μεμακρυνκότων ἀπὸ τοῦ οἴκου Μιχὰ, καὶ ἰδοὺ Μιχὰ καὶ οἱ ἄνδρες, ὁ λαὸς οἱ ὄντες ἐν τοῖς οἴκοις οἱ σὺν τῷ οἴκῳ μετὰ Μιχὰ, ἔκραζον κατοπίσω Δάν.

23. Καὶ ἐβόησαν πρὸς τοὺς υἱοὺς Δάν. καὶ ἐπέστρεψαν οἱ υἱοὶ Δὰν κατὰ πρόσωπον αὐτῶν, καὶ εἶπαν Μιχᾷ· Τί ἐστίν σοι ὅτι ἐβόησας;

24. Καὶ εἶπεν Μιχά· Ὅτι τὸ μου γλυπτον ὃ ἐποίησα ἐλάβετε, καὶ τὸν ἱερέα, καὶ ἀπήλθατε, καὶ τί ἐμοὶ ἔτι;

EX CODICE ROMANO.

καὶ τί τοῦτο λέγετε πρὸς μέ· Τί κράζεις;

25. Καὶ εἶπαν πρὸς αὐτὸν οἱ υἱοὶ Δάν· Μὴ ἀκουσθήτω δὴ φωνή σου μεθ' ἡμῶν, μήποτε συναντήσωσιν ἡμῖν ἄνδρες πικροὶ ψυχῇ, καὶ προσθήσουσι ψυχήν σου; καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ οἴκου σου.

26. Καὶ ἐπορεύθησαν οἱ υἱοὶ Δὰν εἰς ὁδὸν αὐτῶν, καὶ εἶδε Μιχαίας ὅτι δυνατώτεροί εἰσιν ὑπὲρ αὐτὸν, καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ.

27. Καὶ οἱ υἱοὶ Δὰν ἔλαβον ὃ ἐποίησε Μιχαίας, καὶ τὸν ἱερέα ὃς ἦν αὐτῶν, καὶ ἦλθον ἐπὶ Λαισὰ, ἐπὶ λαὸν ἡσυχάζοντα καὶ πεποιθότα ἐπ' ἐλπίδι.

28. Καὶ ἐπάταξαν αὐτοὺς ἐν στόματι ῥομφαίας, καὶ τὴν πόλιν ἐνέπρησαν ἐν πυρὶ, καὶ οὐκ ἦν ὁ ῥυόμενος, ὅτι μακράν ἐστιν ἀπὸ Σιδωνίων, καὶ λόγος οὐκ ἔστιν αὐτοῖς μετὰ ἀνθρώπου, καὶ αὐτὴ ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ οἴκου Ῥάαβ.

29. Καὶ ᾠκοδόμησαν τὴν πόλιν, καὶ κατεσκήνωσαν ἐν αὐτῇ, καὶ ἐκάλεσαν τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Δὰν, ἐν ὀνόματι Δὰν πατρὸς αὐτῶν, ὃς ἐτέχθη τῷ Ἰσραήλ. καὶ ἦν Οὐλαμαῒς ὄνομα τῆς πόλεως τοπρότερον.

30. Καὶ ἔστησαν ἑαυτοῖς οἱ υἱοὶ Δὰν τὸ γλυπτὸν, καὶ Ἰωνάθαν υἱὸς Γηρσὼν υἱὸς Μανασσῆ αὐτὸς, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἦσαν ἱερεῖς τῇ φυλῇ Δὰν ἕως ἡμέρας τῆς ἀποικίας τῆς γῆς.

31. Καὶ ἔθηκαν ἑαυτοῖς τὸ γλυπτὸν ὃ ἐποίησε Μιχαίας, πάσας τὰς ἡμέρας ἃς ἦν ὁ οἶκος τοῦ θεοῦ ἐν Σηλώμ. καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις οὐκ ἦν βασιλεὺς ἐν Ἰσραήλ.

EX CODICE ALEXANDRINO.

καὶ τοῦτο λέγετέ μοι· Τί τοῦτο κράζεις;

25. Καὶ εἶπον πρὸς αὐτὸν οἱ υἱοὶ Δάν· Μὴ ἀκουσθήτω δὴ ἡ φωνή σου μεθ' ἡμῶν, μήποτε ἀπαντήσωσιν ἡμῖν ἄνδρες πικροὶ ψυχῇ· καὶ προσθήσεις τὴν ψυχήν σου, καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ οἴκου σου.

26. Καὶ ἐπορεύθησαν οἱ υἱοὶ Δὰν εἰς τὴν ὁδὸν αὐτῶν, καὶ εἶδεν Μιχὰ ὅτι ἰσχυρότεροί εἰσιν αὐτοῦ· καὶ ἐξένευσεν, καὶ ἀνέστρεψεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ.

27. Καὶ αὐτοὶ ἔλαβον ὅσα ἐποίησεν Μιχά· καὶ τὸν ἱερέα ὃς ἦν αὐτῷ. καὶ ἦλθον ἕως Λαισὰ, ἐπὶ λαὸν ἡσυχάζοντα καὶ πεποιθότα.

28. Καὶ ἐπάταξαν αὐτοὺς ἐν στόματι ῥομφαίας· καὶ τὴν πόλιν ἐνέπρησαν· καὶ οὐκ ἔστιν ἐξαιρούμενος· ὅτι μακράν ἐστιν ἀπὸ Σιδωνίων καὶ λόγος οὐκ ἔστιν αὐτοῖς μετὰ ἀνθρώπων, καὶ αὐτὴ ἐν κοιλάδι ἥ ἐστιν τοῦ οἴκου Τώβ.

29. Καὶ ᾠκοδόμησαν τὴν πόλιν, καὶ κατῴκησαν ἐν αὐτῇ. καὶ ἐκάλεσαν τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Δάν, κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς αὐτῶν, ὃς ἐγενήθη τῷ Ἰσραήλ. καὶ ἦν Ἀλὶς τῇ πόλει τὸ πρότερον.

30. Καὶ ἀνέστησαν ἑαυτοῖς οἱ υἱοὶ τοῦ Δὰν τὸ γλυπτὸν Μιχά. καὶ Ἰωνάθαν υἱὸς Γηρσὼμ υἱοῦ Μανασσῆ, αὐτὸς καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἦσαν ἱερεῖς τῇ φυλῇ Δάν.

31. Καὶ ἔταξαν αὐτοῖς τὸ γλυπτὸν Μιχὰ ὃ ἐποίησεν, πάσας τὰς ἡμέρας ὅσας ἦν ὁ οἶκος τοῦ θεοῦ ἐν Σηλώ· καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, καὶ βασιλεὺς οὐκ ἦν ἐν Ἰσραήλ.

In versu 7. editio Aldina ad codicem Alexandrinum magis accedit quam ad Romanum: sicut et fragmentum Sarravianum; quod hic ita sese habet: *Καὶ εἶδον ※ σὺν ↙ τὸν λαὸν τὸν ἐν αὐτῇ κατοικοῦντα ἐν ἐλπίδι, κατὰ σύγκρισιν τῶν Σιδωνίων, ἡσυχάζοντα ἐν ἐλπίδι, καὶ μὴ δυναμένου μου λαλῆσαι ῥῆμα ※ ἐν τῇ γῇ, κληρονόμος θησαυροῦ, ὅτι μακράν εἰσιν ἀπὸ*

Σιδῶνος, καὶ λόγος οὐκ ἦν αὐτοῖς μετὰ Συρίας. In versu vero 9. pro eo quod in Romana editione habetur, *ὅτι εἴδομεν τὴν γῆν*, et in Aldina, *ὅτι ἑωράκαμεν τὴν γῆν*, hic (convenienter Alexandrino exemplari) leguntur hæc omnia: ÷ *ὅτι εἰσήλθαμεν, καὶ ἐνπεριεπατήσαμεν ἐν αὐτῇ γῇ ἕως Λαρνὰς, καὶ εἴδομεν τὸν λαὸν τὸν κατοικοῦντα ἐν αὐτῇ ἐν ἐλπίδι κατὰ σύγκριμα τῶν Σιδωνίων, καὶ λόγος οὐκ ἦν αὐτοῖς μετὰ Συρίας. ἀλλὰ ἀνάστητε, καὶ ἀναβῶμεν ἐπ' αὐτοὺς,* ↙ *ὅτι εὑρήκαμεν* ※ *σὺν* ↙ *τὴν γῆν.* Ubi duo notanda. I. Non omnia loca, quæ obelo ab Origene signata fuerant, vel in Aldina vel in Romana etiam editione hodie reperiri. II. Antiquissima hæc fragmenta, ut hic, ita et alibi passim, cum Alexandrino magis codice quam cum Romano convenire.

EPISTOLA

JACOBI USSERII ARMACHANI

AD

LUDOVICUM CAPELLUM

DE VARIANTIBUS TEXTUS HEBRAICI LECTIONIBUS,

EDITA ANNO

1652.

ERUDITISSIMO VIRO

D. LUDOVICO CAPELLO,

JACOBUS USSERIUS

ARMACHANUS, S.

VIR CLARISSIME:

Cum tuam de textus Hebraici veteris Testamenti variantibus lectionibus ad me datam epistolam cum altera D. Bootii ad me itidem scripta conferrem; in ipso statim limine deprehendi, de eo quod imprimis constituendum inter vos fuerat, id est, de cardine et statu principalis controversiæ, immane inter vos esse dissidium. Affirmas tu, "Necesse[a] esse ut Bootius et ipsi similes vel renuncient effato suo, scilicet non licere nobis vel in minimo apiculo discedere ab hodierni codicis Hebraici lectione; vel dicant, scribas omnes quorum opera hodiernus codex ad nos pervenit, per plus quam duo annorum millia, a reditu ex captivitate Babylonica (quum Esdras dicitur totum vetus Testamentum ipse descripsisse) ad hunc usque diem fuisse *ἀναμαρτήτους* et *θεοπνεύστους*."

At effatum illud Bootius ut suum et sui similium esse plane pernegat: et in hisce studiis exercitatissimi Bux-

[a] Apologetic. epist. pag. 10.

torfii de Hebraicis codicibus assertionem hanc, suis rationibus munitam, contra opponit: "Neque[b] enim existimo tales esse, ut in nullo plane punctulo, apiculo, aut literula, a primis Mosis et prophetarum autographis apographa unquam discesserint, aut nullum omnino vitium vel levissimum in eos irrepserit. Nam ne ipsi quidem Judæi hoc asserunt: qui et antiquitus jam exemplaria corrupta, sed ab Esra iterum correcta et restituta fuisse et posterioribus temporibus, cum inter celebres authores, tum inter exemplaria varia, dissensiones et discrepantes quasdam lectiones notant. Tales sunt præter notas τοῦ רקי וכתיב dissensiones de quarundam vocum lectione inter Judæos orientales et occidentales, et inter Ben Ascher et Ben Naphtali. Sic memorant aliquando, nec dissimulant, varietates nonnullas ex libris quibusdam manuscriptis celeberrimis et magnæ authoritatis: ut, exempli gratia, librorum Hierosolymitanorum, Babylonicorum, Hispaniensium, exemplaris Hilleliani, Pentateuchi cujusdam Hierichuntini, Sinaitici, &c. Meminerunt etiam librorum correctorum, et per consequens tacite etiam minus correctorum. Redarguunt etiam sæpe exemplaria quædam diserte erroris."

Indeque paulo commotior hic D. Bootius ita de te conqueritur: "Quæ[c] est hæc dictatoria potestas, imo quæ inaudita tyrannis, præscribere nobis quid sentire debeamus ac necessitatem nobis imponere, ut eam tueamur sententiam quam pro absurdissima damnamus; et quæ sententiæ vere nostræ adeo non cohæret, aut ex ea sequitur, ut hac posita illam inevitabiliter concidere necesse sit? Quasi vero non liceat nobis rem istam, prout melius nobis videtur, concipere atque explicare; et inter duo extrema tum innumeræ ac commentitiæ variarum lectionum multitudinis, tum omnimodæ illarum absentiæ media via (in qua ut plurimum veritas inveniri solet) incedere: et quasi nobis id necessario faciendum esset, quod non nisi stulti facere solent, ut dum vitium aliquod devitant, in contrarium vitium currant."

[b] De Punctor. antiq. part. 1. cap. 16.

[c] Epist. sect. 2.

Quid hic tu vero? Ais te "dictatorem[d] non agere nec tyrannidem exercere, nec illis quidquam præscribere; sed quid ex eorum sententia et positione atque effato sequatur ostendere: nullam vero Bootium invenisse viam qua se explicet et extricet isto nexu quo eum et sui similes constrinxeras. Si nobis non licet vel in minimo apiculo ab hodierni codicis lectione deflectere; sequi hodiernum codicem ad minimum usque apiculum nobis repræsentare ipsissima Mosis et prophetarum *αὐτόγραφα*: hoc autem si verum est, sequi scribas omnes inter describendum fuisse *ἀναμαρτήτους*." Et "hic Bootio Rhodum esse" asseris, "hic illi esse saltandum."

Atqui ostendendum tibi prius fuerat, hanc fuisse Bootii sententiam; "non licere nobis vel in minimo apiculo ab hodierni Hebraici codicis lectione deflectere:" a qua tam procul illum abfuisse videmus, ut duos casus ipse expresserit, in quibus nobis liceat a vulgata lectione recedere. "I. Ubi[e] discrepant inter se codices Hebraici; (non quidem quivis promiscue, sed lectiores ac melioris notæ:) tunc enim de variantibus lectionibus artificiose dijudicandum esse, quænam alteri præferenda sit; eamque eligendam quæ loco aptius quadret. II. Quando invictis argumentis probari potest; aliquod textui vitium subesse."

Negat quidem ille, et jure negat, veteres Scripturæ translationes quascunque pro totidem Hebraicæ veritatis exemplaribus esse habendas; ita ut ex iis Hebraici textus variationes non minus certo colligi possint, quam ex ipsis codicibus Hebraicis. Nam, ut rectissime a te est observatum, "non[f] omnis variatio interpretis a textu originario nititur aut fundata est in diversitate codicum originariorum: multa potest esse ab interpretis ipsius hallucinatione et deliberato facta mutatione, additione, et detractione." Ex incuria quoque et *ἀβλεψίᾳ* interpretis præteriri non raro in versione videmus, quod in eo quem transferendum sibi proposuit codice legebatur, atque aliud etiam pro eo quod ibi habebatur in translatione substitui. Quemadmodum (verbi gratia) 2 Maccab. cap. XIII. ver. 15. tum in Francisci Junii

[d] Apolog. pag. 11, 12.
[e] Append. epistolæ, pag. 104.
[f] Apolog. pag. 101.

versione, tum in doctissimi fratris[h] tui historia, *bis mille* viri a Juda Maccabæo interfecti feruntur: non quod id ita in textu originario utervis invenerit, sed quod frater Latinum hic interpretem simpliciter secutus fuerit; interpres vero Græcum quem vertebat textum minus diligenter attendens, *δισχιλίους* pro *τετρακισχιλίους* perperam acceperit. Cujusmodi *παροράματα*, ob characterum aut sonorum in vocabulis præcipue Hebraicis similitudinem vel levem aliquam a minus attento inspectore conceptam literarum transpositionem, multo etiam facilius possunt obrepere. Et ut in multis hujus generis locis, Hebraicum quo interpres usus est exemplar eandem quam ille reddidit lectionem exhibuerit: de eorum tamen plurimis nullo nobis constare potest modo, utrum ipsi interpreti an codici quem præ manibus ille habuit Hebraico ista accepta referenda fuerit differentia; præsertim si interpres ille ex Judaizantium fuerit numero.

Ex libris enim Talmudicis et commentariis quæ Medrashim vocant, manifestum est, Judæis hanc esse consuetudinem, non ex negligentia aliqua, sed ex nimia potius diligentia, et certo consilio profectam; ut paronomasticis hujusmodi vocum immutationibus in sacrarum literarum explicatione sæpius utantur: non quod in exemplari ullo ita scriptas voces illas deprehenderint, sed quod ad varios exponendæ Scripturæ modos amplificandos pertinere illud existimaverint. Unde et tu[i] quum Talmudici dicunt non esse legendum (uti nos legimus) בצלמון Psalm. LXVIII. ver 15. sed בצלמות, non בושש Exod. cap. XXXII. ver. 1. sed באו שש, non שומר אמונים Esai. cap. XXVI. ver. 2. sed שאומרים אמן, et non בכפרים Cantic. cap. VII. ver. 11. sed בכיפרים esse legendum; non id eos voluisse (cum Buxtorfio[k] patre, *τῷ μακαρίτῃ*) agnoscis, ut quod ipsi legendum dixerunt pro vera textus lectione esset recipiendum, sed " ut acumen ingenii in his ostentarent, et haberentur pro iis qui legem variis modis explicare possent."

Neque tamen ex ullis omnino interpretum locis variantes

[h] Jacob. Cappel. ad ann. mundi 3837.

[i] Critic. pag. 178.

[k] Commentar. Masorethic. lib. 1. cap. 9.

Hebraicorum codicum lectiones peti posse inficiatur Bootius[p]; ex ea tantum versione quæ Septuaginta nomen præfert colligendas eas esse negat, ex reliquis omnibus interpretibus desumi eas posse, libenter concedit. Nullo enim modo admitti posse judicat, quæ de τῶν ό editione contra Buxtorfium a te prolata sunt: "Manifestum[q] esse ex collatione τῶν Septuaginta cum textu hodierno Hebræo, codicem eorum ab isto enormiter variasse. Reddi enim in infinitis locis discrepantiæ rationem certam et indubitatam, variam scilicet lectionem, quod aliter legerunt in suo codice, quam hodie legitur in Judaico. Codicem Hebræum, quo usi sunt Septuaginta in versione sua concinnanda, immensum quantum ab hodierno Judaico diversum abire. Ex translationis ipsius cum hodierno Judaico contextu contentione, sole ipso clarius liquere, Septuaginta interpretes longe aliter in codice suo Hebraico legisse, quam nos hodie legimus in hodierno Judaico."

Nec ita solus sensit Bootius: hoc ipsum jamdudum illum docuerat B. Hieronymus: "Qui passim notat et monet quam diverse Septuaginta interpretes ab hodierna lectione discesserint; neque tamen diversitatem seu variationem illam rejicit in codicis ipsorum discrepantiam ab eo quo utebatur: sed totam diversitatis causam et culpam ipsis interpretibus adscribit; qui aliter legerunt decepti literarum similitudine et affinitate, vel omittendo et subtrahendo, vel addendo etiam aliquid de suo, prout illis videbatur consultius." Quod multis ex Hieronymi scriptis et commentariis productis locis et exemplis probat Bootius[r]; et esse verum, tu[s] ipse agnoscis.

Et recte quidem hic tu putas, "ipsum[t] Bootium non existimare necessario sibi credendum, sequendum et amplectendum esse, quicquid uspiam ab Hieronymo dictum aut scriptum est." At nihil hoc impedit, quo minus ille inquirat, qui fieri potuerit, ut homo in aliis minime hebes, et in Hebraica literatura satis perspicax, id videre non po-

[p] Epist. sect. 14.
[q] Critic. defens. sect. 14.
[r] Epist. sect. 55. 57, 58.
[s] Apolog. pag. 93.
[t] Apolog. pag. 94.

tuerit, quod tu non modo certum esse atque indubitatum, sed etiam sole ipso clarius liquere asseris.

"Causa[u], vero, (inquis) cur res illa Hieronymo in mentem non venerit, non fuit defectus aliquis ingenii aut judicii, vel doctrinæ in ipso, sed præjudicata opinio quam a præceptoribus suis Hebraicis hauserat; codicem Hebraicum repræsentare ad amussim ipsa prophetarum autographa, proindeque non esse ab illo vel latum pilum discedendum. Itaque quicquid videbat ab illo codice vel tantillum discrepare, statim illud rejiciebat tanquam spurium, corruptum et adulterinum, ejusque causam in interpretum hallucinationes, vel scribarum, qui translationes ipsorum descripserunt, audaciam, temeritatem, vel inscitiam rejiciebat." Quod fortasse non dixisses, si ex commentariis ipsius in tertium caput epistolæ ad Galatas[x] in memoriam revocavisses, quam facile suspicionem hanc ille admiserit; a Judæis detracta textui Hebraico fuisse vocabula כל et בכל in Deuteron. cap. XXVII. ver. 26. et אלהים adjectum in Deut. cap. XXI. ver. 23. atque ex[y] commentariis in Micheæ cap. V. ver. 2. in Josuæ cap. 15. post versum quinquagesimum nonum duos versiculos posuisse "de veteribus libris eradi malitia Judæorum, ne Jesus Christus de tribu Juda ortus videretur."

Septuaginta illorum tuorum animadvertisse te agnoscis "frequentes[a] pueriles et pudendos sæpe lapsus atque aberrationes a genuina vocum et phraseon significatione, et sacrorum scriptorum mente atque scopo, etiam in iis locis, in quibus illi, non secus quam nos hodie, legerunt." An vero ex ignorantia aut ἀβλεψίᾳ in tam frequentes, tam pueriles et pudendos lapsus homines Hebraicæ linguæ satis peritos incidere potuisse putabimus: an accuratiorem potius eos omnem transferendi rationem consulto hic neglexisse? Quod certe alibi passim ab eis fuisse factum videmus, ubi nulla literarum similitudo vel vocum affinitas variantis lectionis aut erroris a librariis commissi aliquod exhibet vestigium. Quo referenda celeberrima illa de annis primorum patrum[a] differentia: de qua, B. Augus-

[u] Apolog. pag. 96.
[x] Critic. pag. 478, 479, 480.
[y] Critic. pag. 292.
[z] Apolog. pag. 21.
[a] Genes. cap. 5. et 11.

tinus: "In[b] his in quibus continuatur ipsius mendositatis similitudo, ita ut ante genitum filium qui ordini inseritur alibi (in Græco scilicet) supersint centum anni, alibi (in Hebræo) desint; post genitum autem ubi deerant supersint, ubi supererant desint: videtur habere quandam, si dici potest, error ipse constantiam; nec casum redolet, sed industriam." Hac addita conclusione, ipso digna: "Recte fieri nullo modo dubitaverim, ut cum diversum aliquid in utrisque codicibus invenitur, quandoquidem ad fidem rerum gestarum utrumque esse non potest verum, ei linguæ potius credatur, unde est in aliam per interpretes facta translatio."

Agnoscis deinde ipse, "si[c] conferatur Græca ista versio cum Hebræo textu, inveniri infinita loca in quibus aliquid deficit eorum quæ in Hebræo habentur." Et quæris, "qui[d] potuerit tanta esse in interpretibus *ἀβλεψία* et præcipitatio, ut periodos etiam integras omiserint, easque multas et frequentes; quin et capita integra, et capitum partes longe maximas omiserint penitus?" quum ab interpretibus illud simul quærere debuisses; qui etiam "potuerit tanta esse in librariis *ἀβλεψία* et præcipitatio," ut toties et tam fœde hic erraverint? tecumque considerare creditu longe fuisse facilius, interpretes ista in suo codice inventa pro libitu in versione sua præteriisse; quam a Masorethis vel primis Hebraicorum nostrorum codicum descriptoribus conficta magna ex parte et textui sacro addita fuisse. Id enim dicere oportet, si in hodiernæ lectionis correctione tot editionis Græcæ defectuum aliqua habenda fuerit ratio.

Et hi quidem defectus in libro Job maxime sunt conspicui: in quo a Græcis codicibus abfuisse notavit Origenes, "*πολλάκις*[e] *μὲν ἔπη τέσσαρα ἢ τρία, ἐσθότε δὲ δεκατέσσαρα, δεκαὲξ, καὶ δεκαέννεα,* sæpe quidem quatuor aut tres sententias, nonnunquam autem quatuordecim, sexdecim et novemdecim." Quos omnes defectus ex Græca Origenis editione supplens Hieronymus, in Latinam suam versio-

[b] De civitate Dei, lib. 15. cap. 31.
[c] Critic. pag. 214.
[d] Ibid. pag. 360.
[e] Epist. ad Jul. Africanum.

nem (quam obelis et asteriscis distinctam in lucem aliquando proferre nobis est animus) ita ad Paulam et Eustochium est præfatus: "Beatus Job, qui adhuc apud Latinos jacebat in stercore, et vermibus scatebat errorum, integrum immaculatumque gaudete. Quomodo enim post probationem atque victoriam ipsius dupliciter[h] universa reddita sunt: ita ego in lingua nostra, audacter loquor, feci eum habere, quæ amiserat." Indeque præfatione in eundem librum ex Hebraico postea a se conversum, eos qui priorem illam suam translationem probaverant (in quorum numero et Augustinus fuit, qui ad eam suas in Jobum annotationes adaptandas censuit) simul etiam a Septuaginta erratum fuisse fateri oportere colligit. "Neque enim fieri potest, inquit ille, ut quos plura intermisisse susceperint, non eosdem etiam in quibusdam errasse fateantur: præcipue in Job; cui si ea quæ sub asteriscis addita sunt subtraxeris, pars maxima detruncabitur. Et hoc duntaxat apud Græcos. Cæterum apud Latinos, ante eam translationem quam sub asteriscis et obelis nuper edidimus, septingenti ferme aut octingenti versus desunt: ut decurtatus et laceratus corrosusque liber fœditatem sui publice legentibus præbeat."

Tibi vero (qui Septuaginta tuis tantopere detrahi illibenter audis) hoc "videtur[i] ab eo dictum esse hyperbolice: quod in eo libro hodie versus sint duntaxat 1070. sic enim in veteribus illis editionibus Latinis fuissent tantum 270. versus in eo libro;" vel 370. ut debebas etiam adjicere. Ubi nostros versus sive פסוקים Hebræorum, qui 1070. in libro Jobi numerantur, minus accurate distinguere videris a veterum *στίχοις*: cujusmodi in libri vigesimi *Ἀρχαιολογίας* suæ 60000. extitisse, ad eorum finem annotat Josephus; et 1800. in libro Jobi fuisse, ad calcem chronographiæ suæ refert Nicephorus Constantinopolitanus patriarcha. Hesychius, vel quicunque ineditarum in libros sacros Græcarum hypothesium author fuit, distinctione hic adhibita, librum Job sine asteriscis quidem 1600. *στίχες* habuisse notat; cum asteriscis vero 2200. Varia

[h] Job. ver. 42. cap. 10.

[i] Critic. pag. 295.

enim τῶν στιχῶν apud varios erat longitudo: et ab Hesychio magis præcise asterisco notatorum quantitas ad 600. στιχῶν, quam ab Hieronymo (dimidiatam libri partem propius assequi affectante) ad 700. vel 800. versuum numerum reducitur; quæ ipsa minor tamen ratio satis evincit tot in uno libro defectuum Græcam vulgatam editionem ream esse repertam, ut quid in reliquis ab illa omissum sit, operæ pretium non fuerit attendere.

Sed nihil editionis illius authoritatem magis minuit, quam multiplex illa tot assumentorum ad sacram Hebraicæ veritatis purpuram audacissime facta additio: quæ aliquando non versiculorum tantum aliquot, sed integrorum etiam est capitum. Harum additionum, ab Origene in epistola ad Julium Africanum, ex Jobi et Estheræ libris producta habentur exempla. Et de libro Estheræ agnoscis ipse, "multa[k] fuisse addita et omissa ad libitum interpretis; qui non fuit accuratus in vertendo, sed studuit tantum utcunque sensum reddere." Sed ut sensum utcunque ille redderet; tam multa a textu demere, tam multa aliena in eum intrudere, quid attinebat? Et qui minus accuratus ille fuit in hoc quam in propheticis libris? in quibus vel ille, vel illi interpretes, ut tu quoque fateris, "passim[l] vocum genus, numerum, statum, tempus, modum, conjugationem, et personam immutarunt, pene pro arbitrio; ut sensum aliquem, uti ipsis videbatur, commodum exculperent iis in locis in quibus alioqui sensus non videbatur ipsis elici posse aptus et accomodatus."

Qui vero in uno libro ad libitum multa addunt et omittunt, in aliis ita commutant omnia pene pro arbitrio, non æqui sane habendi sunt Hebraicæ lectionis arbitri; præsertim quum in Daniele complura illi capitula Hebræo textui addiderint, quæ ob hanc ipsam causam Eusebius et Apollinarius, Porphyrii calumniis respondentes, ut legitimam Scripturæ partem defendere recusabant; sed etiam reliquæ prophetiæ faciem universam ita immutaverunt, ut Christianæ ecclesiæ, in aliis libris eorum versionem secutæ, hic eam repudiare atque in ejus locum Theo-

[k] Critic. pag. 293. [l] Ibid. pag. 132.

dotionis editionem coactæ fuerint substituere. De quibus, in suorum ad Danielem commentariorum proœmio sic scripsit Hieronymus: "Ante annos plurimos quum verteremus Danielem, has visiones (a Septuaginta superadditas) obelo prænotavimus, significantes eas in Hebraico non haberi. Et miror quosdam *μεμψιμοίρους* indignari mihi, quasi ego decurtaverim librum: quum et Origenes, et Eusebius, et Apollinarius, aliique ecclesiastici viri et doctores Græciæ, has visiones non haberi apud Hebræos fateantur; nec se debere respondere Porphyrio pro his, quæ nullam Scripturæ sanctæ authoritatem præbeant. Illud quoque lectorem admoneo, Danielem non juxta Septuaginta interpretes, sed juxta Theodotionem ecclesias legere, qui utique post adventum Christi incredulus fuit; licet eum quidam dicant Ebionitam, qui altero genero Judæus est;" et initio prologi in Danielem, ex Hebraico a se conversum: "Danielem prophetam juxta Septuaginta interpretes Domini Salvatoris ecclesiæ non legunt, utentes Theodotionis editione: et hoc cur acciderit, nescio. Sive enim quia sermo Chaldaicus est, et quibusdam proprietatibus a nostro eloquio discrepat, noluerunt Septuaginta interpretes easdem linguæ lineas in translatione servare; sive sub nomine eorum ab alio nescio quo, non satis Chaldæam linguam sciente, editus est liber; sive aliud quid causæ extiterit ignorans: hoc unum affirmare possum, quod multum a veritate discrepet, et recto judicio repudiatus sit."

Quod igitur a Bootio quæris, "Cur[m] de Septuaginta interpretibus non idem dicere liceat, quod de aliis ipse concedit? ubi nimirum constat eorum interpretationem fundatam esse in varia lectione quæ fuit in eorum codice, quæque demonstrari potest ex ipsa translatione;" responderem ego quidem, idem ipsum de omnibus dicendum fuisse, si de fundamento illo constaret: sed illud adhuc nobis dubium manere; an ex ipsa translatione *τῶν ό* demonstrari possit, aliter eos in suo Hebræo codice legisse, quam nos in nostro. Nam etsi in aliis interpretibus, vel paraphrastis

[m] Apolog. pag. 35.

etiam, qui sententiam textus originarii exprimendam sibi proposuerunt, ubi eorum codex a nostro variaverit, dignosci aliquando possit: in iis tamen idem præstari posse non est expectandum, quibus tam multa Scripturæ, quam transferendam susceperant, ad libitum et addere et subducere ludus est. Et eos quibus vocum genus, numerum, statum, tempus, modum, conjugationem et personam immutare, pene pro arbitrio, mos est, a literularum vel permutatione vel transpositione vel additione etiam atque detractione (quæ tibi variantium lectionum ex translatione sumptarum demonstrationes sunt) adeo religiose se continuisse, non facile quis crediderit.

Tu vero longe aliam rerum speciem animo depinxisti tuo. Ipsum " codicem[n] Hebræum, quo usi sunt Septuaginta in versione sua concinnanda, immensum quantum ab hodierno Judaico diversum abiisse. Christi[o] et Jonathanis Chaldæi paraphrastæ tempore, et seculis sequentibus, obtinuisse solum hodiernum Hebræum codicem, ab illo τῶν Septuaginta multum discrepantem. Et si quæ fuerunt ante tempus Antiochi Epiphanis paria et gemina illi τῶν Septuaginta exemplaria vetusta, videri vel persecutione immanis illius tyranni abolita, vel Pharisæorum et scribarum, versióni τῶν Septuaginta infensorum hostium, post illam persecutionem zelo, invidia, et læva mente in contemptum adducta, neglecta, ac tandem penitus exoleta; ut eorum factam non esse mentionem ab ullo Judaicorum scriptorum post Christi et Jonathanis tempus, causa non sit cur quis miretur. Denique[p], codices omnes hodiernos Judaicos pro unico duntaxat exemplari textus Hebraici habendos et censendos esse; codicem τῶν Septuaginta pro uno altero. Judaicos enim omnes posteriores esse recensione illa librorum sacrorum quæ censetur facta a Massorethis post quingentesimum a Christo nato annum; omnesque exscriptos aut correctos videri ex uno exemplari de quo Maimonides ait: Ben[q] Ascher per plures annos in eo la-

[n] Critic. pag. 570. [o] Ibid. pag. 572.

[p] Apolog. pag. 105.

[q] Maimoni. in אהבה tract. 5. cap. 8. sect. 4.

borasse, et fuisse Ierosolymis constitutum ut ex eo codices corrigerentur et emendarentur."

Ubi primum tu quidem, cum aliis plurimis, accuratam illam Pentateuchi versionem, a Septuaginta interpretibus, Ptolemæo Philadelpho procurante, perfectam, cum laxiore totius veteris Testamenti translatione altera confundis; quæ, utut eorundem Septuaginta titulo venditetur, post[r] quartum tamen annum regni Ptolemæi Philometoris et Cleopatræ est confecta[s], sub quibus Dosithei Judæi celebre in Ægypto nomen fuit. Quem Philometorem eum tempore gravissimæ illius persecutionis regnavisse in Ægypto, ipsique tyranno Antiocho superstitem fuisse constet: cui erit credibile, interpretem illum, quicunque demum fuerit, in sua versione concinnanda ejusmodi Hebraico codice uti potuisse, cujusmodi omnes Epiphanis persecutione aboliti fuerint? aut alio ullo uti voluisse, quam a Judæis Assamonæorum sæculo viventibus communiter recepto, id est, nostro? quandoquidem, te ipso fatente, "ἀκρίβεια[t] et zelus Pharisæorum Judæorumque posteriorum erga legis corticem, et Massoretharum diligentia effecit, ut non ita multum variaverint codices Hebraici ab Assamonæorum sæculo ad hæc usque nostra tempora."

Deinde, ubi recensionem librorum sacrorum, quæ a junioribus Masorethis post quingentesimum a Christo nato annum et perfectam Gemaram Babylonicam facta censetur, commemoras (nam "ut[u] minimum sexcentis, atque adeo amplius, post Christum natum annis vixisse" illos statuis:) de priscorum quoque consimili studio, luculentum illum locum ex eadem Babylonica Gemara in memoriam tibi revocandum judicavi. Primi[x] vel antiqui illi (ראשונים) ideo appellati sunt סופרים, quod literas legis omnes numeraverint; dicentes: Litera vau vocis גחון Levit. cap. XI. ver. 42. est media litera libri legis: דרוש דרש Levit. cap. X. ver. 16. medietas vocum; והתגלח Levit. cap. XIII. ver. 33. versuum. In יכרסמנה חזיר מיער Psalm. LXXX. ver. 14. litera ע vocis יער est media litera Psalmorum: והוא רחום יכפר עון Psalm. LXXVIII. ver. 38. medius versus."

r Esther. cap. 10. fin. in edit. Græc. Vatican.

s Joseph. lib. 2. contr. Apion.

t Critic. pag. 513.

u Ibid. pag. 510.

x Tract. קדושין cap. 1.

Primorum vero vel antiquorum horum nomine intelliguntur אנשי כנסת הגדולה viri synagogæ magnæ; ob hoc ita dicti, quod עטרה coronam (ut alibi[d] in hac ipsa Gemara legitur) vel הגדולה magnificentiam (ut in Gemara[e] Hierosolymitana, altera longe antiquiore, habetur) in pristinum statum restituerint. Eos postremis prophetis proxime successisse, et ut sepimentum legi fieret monuisse, in ipso initio פרקי אבות (quæ pars Mischnæ est, circa annum Christi CLXXXVIII. editæ) traditum invenimus; unde et celebre illud Rabbinorum effatum[f] est petitum: מסרה סיג לתורה Masorah est sepimentum legis. Cumque a primis hisce Masoræ authoribus, qui cum postremi sprophetis sunt versati, observatum fuerit, " literam Vau in voce גחון mediam esse literam legis :" (quod etiam apud R. Jehudam Levitam, in parte tertia libri Cozri, legitur :) notandum est, ad hujus rei conservandam memoriam, in hodiernis etiam bibliis Vau illud majusculo signatum esse charactere[g], apponique ad illud notulam istam Masorethicam ויו דגחון חצי התורה באותיות Vau vocis גחון est medietas legis in literis. Unde non solum primorum et postremorun Masoretharum hac in re consensio, sed etiam hodiernorum Hebraicorum codicum cum primorum illis, qui tempore Philadelphi et Septuaginta interpretum antiquiores fuerunt, conformitas adstruitur.

Masoræ hujus antiquitatem Josephi quoque adversus Apionem grammaticum auctoritate comprobari, Arias Montanus[h] asserit. Non quod expressam ejus mentionem ille fecerit; sed quod absque Masoræ subsidio non tam confidenter scribi ab eo potuisse is existimaverit, quod in priore contra Apionem libro apud ipsum legitur. " Δῆλον δ' ἔστιν ἔργῳ πῶς ἡμεῖς τοῖς ἰδίοις γράμμασι πεπιστεύκαμεν· τοσούτου γὰρ αἰῶνος ἤδη παρῳχηκότος, οὔτε προθεῖναί τις οὐδὲν, οὔτε ἀφελεῖν αὐτῶν, οὔτε μεταθεῖναι τετόλμηκε. Πᾶσι γὰρ σύμφυτόν ἐστιν εὐθὺς ἐκ τῆς πρώτης γενέσεως Ἰουδαίοις ὀνομάζειν αὐτὰ Θεοῦ δόγματα, καὶ τούτοις ἐμμένειν, καὶ περὶ

[d] Tract. יומא cap. 7.   [e] Tract. מגלה cap. 3.

[f] Elias præfat. 3. Masoreth hammasoreth.

[g] Levit. cap. 11. ver. 42.

[h] Comment. de varia Hebraicor. libror. scriptione et lectione; cum bibliis interlineatis edit. Antwerp. 1584.

αὐτῶν, εἰ δέοι, θνήσκειν ἡδέως. Palam est ipsis operibus, quantam nos Scripturis nostris habeamus fidem. Tanto enim sæculi spatio jam præterito, neque adjicere quicquam aliquis, neque auferre, neque mutare est ausus. Omnibus enim insertum est mox ex prima generatione Judæis, hac divina dogmata nominare, et in his utique permanere; et propter ea, si oporteat, libenter mortem oppetere." Cui geminum est et illud, quod a Philone est traditum; Judæos per spatium amplius quam bis mille annorum, "*μὴ*[h] *ῥῆμά γε μόνον τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγραμμένων κινῆσαι, ἀλλὰ κἂν μυριάκις αὐτοὺς ἀποθανεῖν ὑπομεῖναι θᾶττον, ἢ τοῖς ἐκείνου νόμοις καὶ ἔθεσιν ἐναντία πεισθῆναι*: ne verbum quidem eorum quæ a Mose scripta sunt movisse, sed millies potius morituros, quam quicquam legibus et institutis ejus contrarium suscepturos."

Nam quod Philonem et Josephum asseris in lingua "Hebraica[i] infantes plane fuisse, si modo quid omnino Hebraice scivisse dicendi sunt:" ut de Philone Hellenista Alexandrino libenter id, idem de Josepho sacerdote Hierosolymitano concedere non possum; qui[k] suis lingua patria Judaici belli scripsit historiam, et in Originum libris Hebraicas[l] Scripturas in linguam Græcam transtulit.

Quum Hebraicam igitur ille veritatem per tot secula integram et illibatam fuisse conservatam profiteatur: quænam de vulgata Græca Testamenti veteris editione (a Septuaginta quidem seniorum sub secundo Ptolemæo facta quam non totius Scripturæ sed librorum tantum Mosaicorum fuisse ipse[m] agnoscit, diversa; licet a Philone, Hebraicæ linguæ imperito, sola adhibita et explicata) a codice Hebræo qui eo tempore obtinebat tam longe lateque discedente, ipsius fuerit sententia, non difficile fuerit cuivis colligere. Qui enim codex Hebræus eo tempore obtinebat, non alius ab eo profecto fuit, quem in Chaldaica sua paraphrasi Jonathan et Onkelosius expresserunt: quos

[h] Apud Euseb. lib. 8. præparat. evangelic.
[i] Critic. pag. 571.
[k] Joseph. in lib. belli Judaici procemio.
[l] Joseph. antiquit. lib. 1. cap. 1. et lib. 10. cap. 11.
[m] Joseph. antiquit. lib. 1. cap. 1.

"usos esse codice Hebræo longe a codice τῶν Septuaginta diverso, et eodem pene cum hodierno quem a Masorethis habemus," tute[n] concedis.

De ipso quoque Josepho non est illud prætereundum, quod ex sacris Hebræorum literis Origenes suas translaturum se est pollicitus[o], neque subtrahendo quicquam neque addendo, id eum pari fide non præstitisse. Eodem enim consilio quo Persis nuper Hieronymus Xaverius Jesuita interpolatam a se evangelicam dedit historiam, etiam Græcis ille rerum in vetere Testamento gestarum transmisit memoriam: nonnulla quæ erant in canone supprimens, alia (ut quum Salomoni, verbi gratia, pro quadraginta regni annis octoginta tribuit; et in numero talentorum argenti ad templi usum a Davide relicto[p] centum millia pro mille millibus substituit) immutans, atque ex scriptis apocryphis non pauca adjiciens; uti in ejus de Mose trienni, de eodem juvene cum Æthiopibus bellum gerente, de Tharbi regis Æthiopum filia connubium ejus expetente, et aliis ejusdem farinæ narrationibus licet perspicere.

Eodem quoque consilio, sed majore licentia, editionis Græcæ Septuaginta seniorum titulo evulgatæ author, quum totius veteris instrumenti arcana (id flagitante fortasse aliquo, cui hoc denegare ille non poterat) hominibus alienis a republica Israelis essent communicanda, et margaritæ ea ratione coram porcis (ita enim a Judæis habebantur Gentes) projiciendæ; quod proximum erat, quanta potuit negligentia opus perfecit: et in Ezechiele[q] ostendens quid in vertendo posset, in reliquis libris quid vellet facere;

[n] Critic. pag. 324.

[o] Antiqu. lib. 1. cap. 1. et lib. 10. cap. 11. cum lib. 20. cap. ult. et contr. Apion. lib. 1.

[p] 1 Chronic. cap. 22. ver. 14.

[q] "Vulgata ejus editio non multum distat ad Hebraico. Unde non satis miror quid causæ fuerit, ut si eosdem in universis libris habemus interpretes, in aliis eadem, in aliis diversa transtulerint." Hieronym. prolog. in Ezechiel. qui tamen in hoc ipso etiam libro plurima ab interprete prætermissa, ex Theodotione ab Origene suppleta fuisse ostendit; et in cap. 45. ver. 10, 11. locum non cohærere ait, et penitus intelligi non posse: atque ad cap. 7. admonet, "in hoc capitulo juxta 70. interpretes ordinem mutatum esse atque confusum; ita ut prima novissima sint, et novissima vel prima vel media, ipsaque media nunc ad extrema nunc ad principia transferantur."

detractionibus, mutationibus, et additionibus suis ita eos invertit, ut cum Aristotele[r] dicere potuerit, fuisse eos *καὶ ἐκδεδομένους καὶ μὴ ἐκδεδομένους*. Sed quocunque animo id ille fecerit: ab Hebraicis qui manibus omnium tum ferebantur codicibus certo consilio et destinata opera recessisse eum constat.

In qua tamen tam longa et lata a textu originario discessione, divinam tecum providentiam et agnoscimus et suspicimus: quod nulla extiterit tam "damnosa[s] inter utrosque textus differentia, ut rectam fidem, quæ ad salutem est necessaria, labefactaret aut læderet." Qua ratione saluti prospectum est, tum Hellenistarum, sive Græciensium Judæorum, qui quum Hebraicos libros nullo modo intelligerent, et præter hanc nulla jam alia totius veteris Scripturæ extaret interpretatio, Mosis et prophetarum lectionem inde petitam in synagogas suas introduxerunt: tum Christianorum e gentibus, qui eos secuti eandem quoque versionem in usum ecclesiasticum receperunt. Atque de hac editione ista dicta sufficiant.

Ad Samaritanam Pentateuchi editionem jam accedo: quam vel primus, vel certe inter primos, nostris temporibus in occidentem ipse intuli. Cum enim "Christianæ pietatis homines paulo hac in re negligentiores hactenus fuisse," ex Scaligero[t] didicissem: non prius destiti, quam ex Syria et Palæstina quinque vel sex illius exemplaria (una cum Arabicæ versionis textus illius parte magna, et Arabici in eundem commentarii fragmento) mihi comparavissem. Cumque ab Eusebio Cæsariensi, Diodoro Tarsensi, Hieronymo Stridonensi, Cyrillo Alexandrino, Procopio Gazæo et aliis, citatum invenissem: apud Photium, in bibliotheca[u] decreti synodici Eulogii patriarchæ Alexandrini in Samaritanos editi argumentum exponentem, tandem reperi, librorum Mosaicorum a Samaritis receptorum depravatorem fuisse Dositheum illum, cujus in libro primo, contra Celsum Origenes ita meminit: "Post Jesu tempora Dositheus Samarita persuadere Samaritis

r A. Gell. lib. 20. cap. 5.

s Critic. pag. 583.

t Emendat. tempor. lib. 7.

u Cod. 230.

voluit se esse Christum illum a Mose prænunciatum: et visus est nonnullos doctrina sua cepisse." Et in Matthæum: "Sicut[v] manifestat historia lectionum, non multi fuerunt homines in tempore apostolorum, qui Christos se esse dixerunt: nisi forte Dositheus Samareus, unde et Dositheani dicuntur, et Simon de quo referunt Actus apostolorum."

Synodum vero illam ab Eulogio coactam docet Photius, occasione controversiæ inter Samaritas Alexandrinos de loco illo Mosis ortæ, "Prophetam[w] tibi suscitabit Dominus Deus tuus ex fratribus tuis, sicut me;" quem eorum alii Jesum Nave, sive Josuam filium Nunis proximum Mosis successorem, fuisse contendebant; alii Dosthen sive Dositheum, genere Samaritanum et Simoni mago æqualem, (*συνακμάσαντα κατὰ τοὺς χρόνους Σίμωνι τῷ μάγῳ*) a cujus nomine Dostheni cognominati sunt; de quo et postea hoc habetur additum: "*Μυρίαις καὶ ποικίλαις ἄλλαις νοθείαις τὴν Μωσαϊκὴν Πεντάτευχον* (ea enim vox, pro *Ὀκτατεύχῳ*, in Photio est reponenda) *κατακιβδηλεύσας, καὶ ἕτερά τινα συγγράμματα μωρά τε καὶ ἀλλόκοτα καὶ ἀπεναντία πνευματικῆς νομοθεσίας συντεταχὼς, τοῖς πειθομένοις κατέλιπε.* "Infinitis diversique generis corruptelis Mosaicam Pentateuchum adulteravit; aliosque libros stultitia et portentis plenos, divinisque legibus contrarios consarcinavit, suisque asseclis reliquit;" quibus illi fascinati, "perinde quasi ille non perierit sed alicubi in hac vita degeret," eum suspiciebant; ut habet Origenes[x].

Ex Hebraica igitur a Palæstinis et Babyloniis, atque Græca ab Hellenistis Judæis recepta, Hebræam novam impostor iste conflavit editionem; novis quoque detractionibus, mutationibus et adjectionibus, prout libitum erat, a se contaminatam. Hinc in annis patrum post diluvium[y], prætermisso cum Hebræis Cainane, ante *παιδογονίαν* quidem, eosdem illis tribuit quos Græca habet editio; post *παιδογονίαν* vero (solo Ebero excepto cui 270. cum Græcis tribuit, non 430. cum Hebræis) plane diversos. Et annos

[v] Tractat. 27.
[w] Deuteron. cap. 18. ver. 15.
[x] In evangel. Johannis tomo 13.
[y] Genes. cap. 11.

patrum ante diluvium[z], ita digerit; ut quum ab Adamo ad diluvium Hebræi 1656. annos dinumerent, Græci 2242. vel 2262. ille 1307. tantum constituat: in eundemque diluvii annum non solum Mathusalæ (cum Hebræis) sed etiam Jaredi et Lamechi mortem conjiciat; neque Mathusalam (ut alii omnes) sed Noachum omnium patrum longissime vitam produxisse adstruat. Quæ non ex negligentia, aut Hebraici quo ille usus fuerat codicis a nostro variatione, sed *ἐκ προαιρέσεως* et mera libidine a nefando impostore admissa fuisse, res ipsa clamitat. Quod neque teipsum inficiaturum confido: qui a Christi saltem tempore (post quem in cœlos receptum sacrilegas manus libris Mosaicis illud hominis monstrum intulit) "obtinuisse[a] solum hodiernum Hebræorum codicem;" in eoque conservando "Judæorum[b] scribas diligentissimos atque accuratissimos, imo scrupulosissimos et morosissimos in minutiis omnibus minutissimis consectandis," fuisse confiteris.

Post decalogum, Exod. cap. 20. ver. 17. et Deuteron. cap. 5. ver. 21. in Samaritica hac editione adjecti cernuntur versus isti: "Cum autem introduxerit te Dominus Deus tuus in terram Chananæorum ad quam vadis possidendam, eriges tibi duos lapides magnos, et oblines eos calce; scribesque super lapides istos omnia verba legis hujus. Postquam etiam transieris Jordanem, statues etiam lapides istos quos ego præcipio vobis hodie in monte Garizim. Et ædificabis ibi altare Domino Deo tuo, altare lapidum: non elevabis super eos ferrum. Ex lapidibus informibus ædificabis altare istud Deo tuo: Et offeres super illud holocausta Domino Deo tuo. Et sacrificabis pacifica, et comedes ibi, et lætaberis coram Domino Deo tuo; in monte isto ultra Jordanem post viam occasus solis in terra Chananæi habitantis in planicie e regione Galgal, juxta quercum Moreh versus Sichem."

Desumpta sunt autem ista ex Deuteronomii cap. XI. ver. 29, 30. et initio capitis XXVII. in cujus quarto versiculo, impius Dositheus, verbis Mosis immutatis, pro monte Ebal montem Garizim substituere est ausus. Quæ omnia

[z] Genes. cap. 5.
[a] Critic. pag. 572.
[b] Critic. pag. 41.

quorsum tendant, ignorare nemo potest, qui locum Evangelii Johan. cap. IV. ver. 20. legerit, ab Origene ita explicatum: "Agnoscenda[e] est Samaritanorum cum Judæis differentia de loco, quem illi rebantur sanctum. Nam Samaritani montem sanctum existimantes eum qui vocatur Garizim, Deum ibi adorabant: cujus meminit Moses in Deuteronomio. Judæi autem Sion montem divinum esse rati, propriumque Dei illum rentur esse locum, electum a patre universorum: et hanc ob causam dicunt in ipso ædificatum fuisse templum a Salomone, omnemque Leviticum sacerdotalemque cultum illic perfici. Quas suspiciones utraque gens sequens, existimavit patres in hoc vel illo monte adorasse Deum."

De utraque vero hac tantum, Græca et Samaritana, editione in epistolio meo ad D. Bootium mentem meam ego significaveram: quod facere mihi liberum erat, etiamsi Criticam tuam nunquam vidissem. Sed si in ea tu docuisses (quod scripserat ad me quam ego invenio) "ex Samariticis et Græcis τῶν Septuaginta codicibus varias Hebraici textus lectiones non minus veras et certas posse colligi, quam quæ hodie in nostris Hebraicis legantur bibliis:" non potui non dicere, ad pervertendum Spiritus Sancti in mille Scripturæ locis germanum sensum (de regula enim fidei hic non loquor; secundum cujus analogiam Christi Ecclesia, quantumvis alias corruptissima bibliorum translatione usa, salutarem Dei cognitionem et conservavit integram, et in æternum est conservatura) viam ea ratione aperiri longe periculosissimam; quam qui primus obstruere conaretur, a non ingrata posteritate magnam initurus fuisset gratiam.

Quid ego olim de sacra critica scribere proposuerim, communi nostro amico Guilielmo Eyrio vel perspectum[f] satis non fuit, vel minus aperte explicatum: quid vero ipse hac de re tota commentari instituerit, ex epistola ipsius ante annos quadraginta quinque ad me data, quam ob argumenti cognationem subjiciendam hic putavi, poteris intelligere. Qua perlecta, quam longe alius Eyrius ille fuerit qui ad te ab eo qui ad me scripsit facile animadvertes. Ad me

[e] In Johan. tom. 13.

[f] Critic. sacr. pag. 632.

quod attinet: sententia mea hæc perpetua fuit. Hebræum Veteris Testamenti codicem scribarum erroribus non minus esse obnoxium, quam Novi codicem et libros omnes alios: sed ad errores illos dignoscendos et corrigendos peculiare hic nobis suppeditavisse subsidium tantopere ab omnibus prædicatam Masoretharum industriam. Ex quibusdam veterum interpretationibus excerpi aliquas posse variantes textus Hebraici lectiones: ex vulgata Græca versione, et editione Samaritana, nullas. In variantibus lectionibus, magnam antiquitatis exemplarium unde eæ sunt desumptæ rationem esse habendam: et ubi ea quibus antiquiores interpretes sunt usi cum hodie recepta Hebraici textus lectione consentiunt, non esse eam eo nomine sollicitandam, quod posteriorum vel interpretum vel aliorum etiam, Hebraicorum exemplarium lectio ab ea discrepet. Denique, ubi cætera omnia reperiuntur paria, ad illum tuum recurrendum esse canonem: ut ex variantibus lectionibus ea præferatur, quæ sensum parit commodiorem, atque consequentibus et antecedentibus magis cohærentem.

Ita Genes. cap. XI. ver. 26. ubi Syra paraphrasis Tharæ ante παιδοποιΐαν annos septuaginta quinque tribuit: quum ea antiquiores editiones, Græca et Samaritana, cum hodierna Hebraica septuaginta tantum habeant; recentiore exemplari Syrum interpretem usum fuisse colligo, ex quo antiquiori textus nostri Hebraici lectioni nullum fieri possit præjudicium. Etsi enim codices illi Græci et Samaritani ab Hebraicis nostris dissentientes, dubiam lectionem non reddant; quia Græco illi Judæo ex Gentium contemptu (ut dictum est) Samaritano alteri ex Judæorum odio, quod Hebraici habebant codices repræsentare non libuit: ubi consentiunt tamen, et eodem quo nos modo etiam ipsos egisse constat, de receptæ lectionis antiquitate non contemnendum ferunt illi testimonium. Et ubi in ipsis Hebraicis exemplaribus diversæ occurrunt lectiones; ad earum antiquitatem discernendam plurimum conducit et cum hisce editionibus et cum aliis veterum sive translationibus sive paraphrasibus consimilis facta collatio.

Sed de Criteriis illis jam non agitur, quibus variantium textus Hebraici lectionum discriminari possit vel præstantia vel antiquitas: unde petendæ illæ sint, quantumque vel augendæ vel minuendæ, tota inter nos vertitur quæstio. In qua tractanda, si occurrent aliqua quæ minus tibi arrideant; da, quæso, libertati huic meæ veniam, et ab homine nominis et honoris tui (ut ex animo antea ad te scripsi) studiosissimo profecta ea omnia esse cogita. Vale.

GUILIELMI EYRII

AD

USSERIUM EPISTOLA.

SPECTATISSIMO VIRO

AC

AMICO SUO SINGULARI,

M. JACOBO USSHERIO

THEOLOGIÆ PROFESSORI APUD DUBLINIENSES IN HIBERNIA, S.

Quod Hieronymus in epistola quadam ad Paulinum presbyterum scripsit, nempe literas ejus a principio probatæ jam fidei fidem et veteris amicitiæ nova prætulisse argumenta, idem de tuis, ornatissime humanissemeque Ussheri, quas ad me XII. Kalendas Januarii dedisti literis, vere dicere possum. Vera est enim hæc necessitudo nostra et satis antiqua, "quam," ut sanctissimi patris verbis utar, "non utilitas rei familiaris, non præsentia tantum corporum, non subdola et palpans adulatio, sed Dei timor et divinarum Scripturarum studia conciliant." Hanc tu præclare novis officiis reapse coluisti, Guilielmus tuus votis et affectu tantum.

Quod autem tam diu jam conticuere literæ meæ, in causa non fuit veternus aliquis, nec oblivio singularis erga me tuæ humanitatis, quam nec loci distantia, aut *μάλα πολλὰ μεταξὺ οὔρεά τε σκιόεντα*, &c. obscurare, nec temporis diuturnitas e tabulis memoriæ meæ obliterare potest; sed quotidiana exspectatio Liveleianæ commentationis de authentica Scripturarum editione, quam tibi jam antea pollicitus eram. Hanc frustra adhuc expectavimus; licet jam pri-

dem consilio Roffensis episcopi tradita fuerit cuidam viro docto, una cum chronologia Latina, ut publici juris fiant. Ambas quam primum lucem aspexerint, volente Deo, ad te mittam. Chronologicus ille tractatus, credo, propediem prodibit: alterum quod attinet, si non editus fuerit, (quod non multum desiderarem, nisi quædam cautius, quædam vero plenius scripta fuissent) non dubito quin post menses aliquot, copiam ejus mihi denuo hæredes Livelæi facient; atque tum postea in tuam gratiam exscribendum curabo.

Interea vero loci, agnosco me valde obæratum esse et tibi et doctissimo juveni fratri tuo Ambrosio, qui peritissima manu sua, quædam in meum usum ex Alcorano Arabice exscripsit. Tibi vero, clarissime Jacobe, meipsum debeo, qui non solum suavissimis tuis literis animum meum erexisti, sed etiam Arabicæ Grammaticæ mihi copiam fecisti. Nondum potui, Postelli auxilio, Nebiensis psalterii superare difficultatem. Neque sane operæ pretium est. Video enim Arabicam illam psalmorum versionem non Hebraicam veritatem, sed ubique (ni fallor) vel Græcam, vel (quæ plerumque eodem redit) vulgatam Latinam translationem expressisse. Amisimus Judæum, olim præceptorem meum, cujus gratia in animo mihi fuit hoc studium suscepisse; quia specula aliqua affulserat, qualemcunque hujus linguæ scientiam in Academia nostra hac ratione locum aliquem habere potuisse. Non sum ἀραβικομανὴς (ut Clenardus olim:) sed Arabicari parumper, et primoribus tantum labris Arabicismum degustare volui, ut in aliis quibusdam rectius judicare possem.

Nam in animo mihi fuit jampridem, quorundam hortatu et consilio, quædam de authentica Scripturarum editione deque punctorum vocalium et accentuum Hebraicorum antiquitate et ratione penitius, quam hactenus, rimari; et fontium puritatem integritatemque a librariorum incuria et criticorum quorundam conjecturis vindicare: ob eamque causam limatissimum tuum judicium in nonnullis libentissime cognoscerem, quorum te, doctissime Usheri, callentissimum esse omnes qui te norunt testari possunt.

Verum ne longiore hujusce rei explicatione, aliud quid-

damquod mihi jam in animo occurrit, excidat plane e memoria, illud prius expediam. Degit hic apud nos (uti nosti) Antonius Martinus[a]; quem et tute satis nosti, ego vero in cute novi. Vestras est natione et affectu suo: et noster foret non tantum affectu et votis nostris, æque ac merito suo, sed etiam loco nempe in albo sociorum, si natione nostras esset. Quorsum hæc? Dicam paucissimis. Quoniam Martinus hic meus (nam sic revera est, cura, et pro more nostro, tutela quadam) noster esse nequit; gratularer sane plurimum ipsimet et vobis, si vester esse posset, locumque socii in collegio patrio capesseret. Certe quorundam sermone nuper accepi, quosdam propediem asciscendos et cooptandos esse in album sociorum collegii Dubliniensis: scio etiam vos in votis habere, probos et literatos in seminario vestro collocare qui strenuam operam vel in artibus docendis, inque juventute erudienda, vel in messe Domini in agris Hibernicis colligenda, tandem ponant, et vel sint vel fiant idonei ut hoc faciant. Illud consultissimum est. Nam si habeatis in schola vestra qui cum laude et fructu juventutem vestram in philosophia et politiori literatura instituant, (quales et habuisse ac etiamnum vos habere sat scio) tandem fiet, annuente Deo, ut intra fines Hiberniæ generosa juventus contineatur, neque extra Athenas vestras Romæ aut alibi instituantur. Talis futurus est, spero, Martinus noster: quippe qui is est, qualis alii plerique videri tantum volunt, et in humaniori literatura, et vitæ integritate: germanissimus certe Nathaneel, sine fraude. Hæc divinæ providentiæ et vestræ prudentiæ relinquenda censeo, et ad rem propositam accedo.

Atque ut intelligat reverentia tua, me operam daturum, ut tibi gratus sim, spero me brevi confecturum indicem sive catalogum variarum lectionum in utroque Instrumento una cum earundem censura, quem ad te transmittam; ut tibi saltem occasionem aliquam hæc eadem penitius rimandi, et lucem veritatis aliis præbendi dare possim. Scio enim te multa in adversariis tuis ad hanc rem pertinentia

[a] Qui mihi ad sedem Armachanam translato, anno 1625. in Midensi episcopatu successit, et anno 1650. mortem obiit.

habere, quæ occasione oblata, in usum Ecclesiæ proferas: mihi satis fuerit ansam doctioribus præbere. Quid enim amplius tenuitas mea in hoc genere præstare potest, cui non conceditur, per statuta collegii nostri, in gremio indulgentissimæ matris Academiæ ultra biennium aut triennium manere, atque interea loci oportet in aliis potissimam temporis partem consumere? Tuum erit potius, doctissime Jacobe, qui commodius antiquitate indagare, Spartam hanc exornare. Verum ut intelligas, quid a me expectes, et qua ratione tute postea rem ipsam expedias, en tibi methodum eorum quæ parare occœpi! et quidem opus ipsum in privatum usum brevi, juvante Domino, absolvam. Appellari potest סיג התורה, sepes legis, sive Massoreth, vel (ut alii legunt) Masorah, ad puritatem fontium sive ἀδιαφθορίαν SS. contextus Scripturarum conservandam, et consequenter ad ejusdem αὐθεντίαν declarandam adhibita, et duobus libris comprehensa, quorum

1. Prior, prolegomena generalia continebit.

2. Alter, indicem variarum lectionum, in tota Scriptura.

Primi libri præcipuam materiem (post statum controversiæ de authentica Scripturarum editione et fontium puritate) sex propositionibus, quas firmissimis rationibus confirmare possim, si dextre intelligantur, complexus sum.

I. Propositio: Illa tantum Scripturarum editio est authentica quæ divinitus inspirata fuit, et a prophetis atque apostolis conscripta.

II. Propositio: Illa ipsa scriptura prophetica quæ primitus conscripta fuerit, etiamnum pura et integra conservatur in Ecclesia.

III. Propositio: Hebraica veteris Instrumenti scriptura iisdem vocalium et accentuum notis, quibus hodie utimur, antiquitus tradita.

IV. Propositio: Græca novi Testamenti scriptura, quæ divinitus inspirata fuerit, adhuc integra et pura manet in Ecclesia.

V. Propositio: Græca veteris Instrumenti translatio nec divinitus inspirata, nec pura et integra.

VI. Propositio: Vulgata Latina bibliorum editio, nec fida nec authenthica, nedum divinitus conscripta.

APPENDIX LIB. I.

In appendice, paralipomena sive prætermissa in prolegomenis quædam subjicientur, ad præsens negotium facientia, sed in propositionibus commode tractari non possunt.

I. De characterum Hebraicorum, qui hodie in usu sunt, origine et antiquitate. Hæc disquisitio necessaria videtur, ad defensionem integritatis Scripturæ, propter novam opinionem illustrissimi viri Josephi Scaligeri: qui in animadversionibus in Eusebii chronicon ad locum Eusebiani num. 1617. "Literæ," inquit, "quibus hodie Judæi sacros libros et omnia acta sua conscribunt nuperæ ac novitiæ sunt, et Syriacis depravatæ, illæ autem ex Samaritanis," &c. Vide locum. Hac de re variæ sunt aliorum opiniones, ut Postelli, libello de Phœnicum literis, Waseri libro de antiquis nummis Hebræorum, et aliorum: quas hic ventilandas suscepi, etsi fateor in quibusdam quæ caput rei non attingunt aquam mihi hærere. Verum Scaligeri opinionem aperte falsam esse, probari potest ex multis.

Nam primo probatur, modernas literas non esse nuperas, &c. et Samaritanas in biblico usu semper non fuisse antiquitus; quia non Samaritanæ sed Judaicæ in usu fuerunt Christi humiliati tempore: ut constare mihi videtur ex Matth. cap. V. ver. 18. Luc. cap. XVI. ver. 17. et locis id genus aliis, ubi Christus docet, ne minimam quidem particulam legis perituram; nempe (ut omnes fatentur) saltem quoad sensum et doctrinam, allusione facta ad minimam literulam Hebraici contextus, nempe joth, quæ facile omnium literarum minima est in Hebraico alphabeto, sed in Samaritano potius maxima (Heb. י, Samar. ࠉ.) Quod si ante Christi humiliati tempus nostræ literæ fuerint, tum neque nuperæ sunt et novitiæ, neque ex Syriacis depravatæ. Nam Syriacæ sive Maroniticæ introductæ fuerint a Christianis nascentis ecclesiæ, ne quid cum Nazaræis et Hebionitis (quorum hæresin execrabantur) haberent com-

mune ; ut docet doctissimus vir Guido Fabricius Boderianus in epistola ad dictionarium Syro-Chaldaicum.

2. Idem constat ex omnibus illis Scripturæ locis (qui bene multi sunt) in quibus veteres interpretes Septuaginta et alii antiquissimi hallucinati sunt et decepti literarum similitudine, ut כ et ב, ו י et ז, ה et ח, ז et ן, ד et ר, ד et ך, מ et ם; sic Job. 11. 3. בדיך, Græce legitur בריך, εὐλογημένος, et id genus sexcenta quæ ex indice nostro observari possunt. Nulla autem talis est earundem literarum vicinitas juxta Samaritanum alphabetum. Vide Postelli vel Scaligeri ipsius alphabetum Samaritanum locis citatis.

3. Multa alia id ipsum docent, quæ non opus est hic repetere ; nempe figuræ Hebraicæ literarum quæ hodie in usu sunt, simplicissimæ : ex quibus etiam, (ut Postellus probat, et res ipsa docet) nimirum ex currente earum forma, Syriacæ et Arabicæ literæ ortum habent. Item ἔτυμα sive notationes nominum quæ Hebraicis potius quam Samaritanis characteribus conveniunt. Qua de re consulendi sunt grammatici. Miror quid Scaligero in mentem veniebat. Sed missa hæc facio, et reliqua quæ communiter contra hanc Scaligerianam et aliorum opinionem dici possunt.

II. De Massoriticis et Rabbinicis notis in bibliis Hebraicis : de viginti octo. Perigmoth, deque librorum et capitum variis distinctionibus, et id genus aliis ; et quid illis tribuendum sit. Neque hic multis opus est, quia in confirmatione secundæ propositionis nostræ, in responsione ad objectiones contra Hebraici fontis puritatem, fusius diximus ; quod satis esse videatur donec ad particularium locorum censuram in indice nostro deveniamus.

1. De octodecim locis qui vulgo appellantur תיקון ספרים, et a quibusdam contra puritatem Hebraicæ Scripturæ et fidem Judæorum objiciuntur.
2. De quatuor locis qui vulgo appellantur עטור סופרים, objicitur etiam.
3. De 848. locis, קרי וכתיב, objectis, &c. ubi descripsi ea ex Talmude et Eliæ Massoreth hammasoreth : quæ tu, doctissime Ussheri, a me in tuam gratiam describenda petis.

4. De varietatibus inter orientales et occidentales, item inter filios Aser et Nephtali.
5. De locis quibusdam veteris Instrumenti, in quibus corruptelæ objiciuntur ex rei grammaticæ ratione.
6. De locis (in genere) tam veteris quam novi Testamenti, in quibus ἐναντιοφανῆ observantur atque ex collatione locorum parallelorum corruptionis arguuntur.

III. De Chaldaica paraphrasi, deque Arabica et Syriaca, necnon de aliis Veterum et Neotericorum versionibus, quarum in propositionibus non fit mentio, et quid illis tribuendum sit.

IV. De castigatissimis bibliorum Hebraici veteris Instrumenti, et Græci novi Testamenti exemplaribus.

His generalibus propositis ac enucleatis, facile erit judicium de singulis variarum lectionum locis: neque opus erit in indice sive catalogo nostro subsequente multa dicere, quæ alioquin sæpissime et fere ubique repetere oporteret.

SECUNDI LIBRI ARGUMENTUM.

Index et collatio variarum lectionum per singulos Scripturæ libros et librorum capita, una cum earundem censura, juxta ordinem particularium locorum; præsertim ubi fontium puritas quibusdam suspecta videtur, vel incuria librariorum aut criticorum temeritate periculum sit ne corrumpatur.

APPENDIX LIB. II.

In appendice, quædam paralipomena, ad indicem nostrum pertinentia sunt adjicienda.

1. Tabulæ varietatum inter orientales et occidentales Judæos, atque inter בני אשר ובני נפתלי, quæ in calce primæ et secundæ editionum bibliorum Bombergianorum habentur.

2. Tabulæ קרי וכתיב: et מל וחם.

3. Consectaria nonnulla, una cum summa totius causæ quam in manibus habemus, viz.

1. Lectio alicujus loci veteris vel novi Testamenti quæ comprobatur consensu et conspiratione omnium exemplarium quæ inveniri possunt, non est rejicienda propter ἐναντιοφανὲς quod difficulter conciliari potest, nedum propter interpretum quorundam auctoritatem qui aliter legisse videantur; donec exemplar aliquod fide dignum aliam lectionem exhibeat: nisi circumstantia loci, aut analogia fidei necessario postulet.

Hoc patet ex iis quæ dicenda sunt libro primo in prolegomenis, præsertim in confirmatione 2, 4, 5, et 6. propositionum.

2. Lectio alicujus loci veteris Instrumenti quæ comprobatur fide Massoriticorum et emendatissimorum exemplarium, licet in aliis aliter habeatur, cæteris paribus est præferenda.

Hujus ratio petenda est ex iis quæ in Prolegomenis diximus de Massoræ ratione et fide, necnon ex iis, quæ docentur in 2. et 4. appendice libri 1.

3. Lectio alicujus loci veteris vel novi Testamenti, quæ comprobatur auctoritate interpretum qui de industria fontes sequuti sunt, hoc est, Hebraicam et Græcam veritatem, versione aut commentatione sua illustrarunt, cæteris paribus, potior est illa quæ nititur fide, vel potius hallucinatione interpretum qui rivulos consectati, et Græcam sive vulgatam Latinam editionem interpretati sunt.

Hujus veritas patet ex 5. et 6. propositione libri primi, atque ex 3. ejusdem appendice.

4. Lectio alicujus loci novi Testamenti quæ comprobari potest auctoritate et fide vetustiorum et correctiorum exemplarium, licet forsan pauciora sint, cæteris paribus, est præferenda. Vide 4. appendicem libri primi.

Huic nemo non suffragabitur, qui novit quid tribuendum sit aliquammultis codicibus, præsertim noviter editis, qui in vulgus spargunt errores et multiplicant σφάλματα γραφικὰ unius qui primo lapsus est incuria vel inscitia. Verum errantium multitudo (ut in re alia dixit Hieronymus, ni fallor) non debet patrocinari errori.

Lectiones autem omnes quas in catalogo nostro defendimus, comprobantur vel consensu omnium exemplarium et interpretum qui primævam Scripturæ editionem sequuti sunt, nulla ratione repugnante, vel saltem fide emendatissimorum codicum, ac præterea, quorundam doctissimorum interpretum calculo, ratione etiam ex verbis ipsis vel ex aliis locis petita, exigente.

Hoc patet ex singularium locorum inspectione in indice nostro variarum lectionum.

Ergo lectiones quas sequuti sumus, et censura nostra comprobavimus, sunt veræ et germanæ.

Rursus,

Illa tantum Scripturarum editio, et lectio in singulis locis est authentica, quæ θεοπνεύστως primitus conscripta fuerit, juxta primam propositionem primi libri.

At Hebraica tantum veteris instrumenti integre etiamnum conservata in Ecclesia (juxta 2. propositionem) idque punctata (juxta 3.) novi vero Testamenti Græca editio, integre etiam adhuc conservata, juxta 4. propositionem, atque utraque juxta lectiones quæ in indice nostro comprobantur, divina inspiratione primitus conscripta fuerit, ut ex prolegomenis et indice patet: non autem Græca veteris Instrumenti, nec Latina vulgata novi quæ nec fidæ nec puræ sunt, juxta 5. et 6. propositiones, nec denique cujuscunque linguæ versiones nostræ sunt θεοπνεύστως conscriptæ, ut patet ex 3. appendice libri primi.

Ergo, "Sola Hebraica veteris Instrumenti editio, sicut Græca novi, authentica est et pura.

Vides methodum quam mihi proposui. In animo etiam fuit, difficultates quasdam tibi, doctissime vir, proposuisse, in quibus exactissimum tuum judicium cognoscerem. Sed sentio me jam modum epistolæ excessisse, et vereor ne interpellem te nimis nugis meis a gravioribus negotiis. Ignoscas quæso Guilielmo tuo, qui prolixe et cordate potius quam eleganter et suaviter te compellare maluit.

Nactus jam tandem tabellarii opportunitatem, remisi ad te, manu fide ejusdem, Postelli grammaticam, una cum libello altero, quem tibi benevolentiæ ergo dicavi; majorem daturus, si Anglia nostra aliquid librorum non vulgarium ad antiquitatem eruendam suppeditaret.

Nondum aliquid efficere potui in Arabicis, quod dignum sit opera: forsan si Christmanno, muto magistro, aut Bedwello Londinensi, vel potius Ambrosio tuo Dubliniensi viva voce præceptore uti liceret, aliquid efficerem. Sed non licet. Velit jubeat clementissimus Pater qui in cœlis est, ut Ecclesiæ suæ pomœria dilatet, nostras ecclesias in vera pace conservet, tibique, frater doctissime, et tuis omnibus in Christo benedicat. Vale: e museo in Collegio Emmanuelis Cantabrigiæ, IX. Kalendas Aprilis juxta veteres fastos, et anno domini MDCVII. juxta computum Ecclesiæ Anglicanæ.

Tuus in communi fide, ac ministerio

Evangelii, frater amantissimus,

GUIL. EYRE.

END OF THE SEVENTH VOLUME.

Princeton Theological Seminary Libraries
1 1012 01196 5623

DATE DUE

ILL 3/30/98			

Demco, Inc. 38-293